

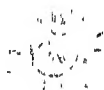

ఓమ్ తత్ సత్

1 నుభూతి ప్రకాశము.

పురాణవాచస్పతీశ్యాది

తెలుగు తాత్పర్యము వ్రాయఁబడినది

ఆంధ్రవాస్థిపుణేశ్యాది

పరిష్కరింపఁబడి.

బ్రహ్మవిద్యాప్రవీణులైన

ప్రకటింపఁబడినది.

ప్రథమ ముద్రణము 1000 ప్రతులు.

గంజ్ బజారు, శికింద్రాబాదు.

లి.

-0-0

నామన్ను చాలకలుచు. మరలయోగము నుండి నీ నామమును
విడుదలచేసి. పశ్చిమగోళముననున్న నామమును. నామమును. నామమును.
గ్రహము. పశ్చిమగోళము. నామము. నామము. నామము. నామము.
నామము. నామము. నామము. నామము. నామము. నామము.

విష్వక్తు సాధనము.

విషయము.

తొలిపలుకు. సూచిక.

1. ప్రథమోధ్యాయము. అత్రోయోగవిధినిబోధించును.
2. ద్వితీయోధ్యాయము. బ్రహ్మసంపాదము.
3. తృతీయోధ్యాయము. ఛాందోగ్యము.
4. చతుర్థోధ్యాయము. ఛాందోగ్యము. సమయమునుబట్టి విధించును.
5. పంచమోధ్యాయము. స్రుతపతి ఇతరసంపాదములు.
6. షష్ఠోధ్యాయము. మునిశాసనవిధినిబోధించును.
7. సప్తమోధ్యాయము. ప్రవర్ణాపనిషత్సంపాదము.
8. అష్టమోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
9. నవమోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
10. దశమోధ్యాయము. హైహయోధ్యాయము.
11. ఏకాదశోధ్యాయము. కౌశల్యోధ్యాయము.
12. ద్వాదశోధ్యాయము. కౌశల్యోధ్యాయము.
13. త్రయోదశోధ్యాయము. కౌశల్యోధ్యాయము.
14. చతుర్దశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
15. పంచదశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
16. షోడశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
17. సప్తదశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
18. అష్టాదశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
19. ఏకోనవింశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.
20. వింశోధ్యాయము. అపరీక్షితోధ్యాయము.

కరించుట సాధ్యము కాదని చెప్పి
మైన నాంధ్రభాషయందు ననుచు
హృదయసింధినుండి వెలుగు
అన్న వీరభద్రయ్య
సుప్రసిద్ధ సంస్కృత భాషా విద్వాంసుడు
స్వతీత్యాది బహుళ విజ్ఞానము
ప్రహేళిక బం. పల్లి ముద్రాక్షర
వెంటనే యా మహాపురుషుని
యత్తరములను వ్రాసిరి. ఇట్లు
గోరక యాంధ్రానుభవములు
చూడఁగనే మానగకల్పము
శ్రీశాస్త్రిగారు శిష్యునియై నిరంతరము
రించియిచ్చిరి. ఆ శిష్యునియే
తలంచుచున్నాము. సంస్కృతమును
గాని లేనియూ మూలమును చూచి
నాంధ్రానువాదము చేసి
దీనివలన నేమిరియొక్క
నందు వెలుఁగగలదు. నామగిరి
తపంచదశి మొదలుగ్రుచ్చరగిరి
ణ్యస్వాములనారు యామగిరి
వ్రాసియుండు సిగ్రాంధ్రముగా
యనొల్లజాలకగో విష్ణు
యినట్లు తోచుచున్నది.
శ్లోకములతోఁగూడినది. శ్రీ
1485 శ్లోకములతో
1320 శ్లోకము లుకము
యొక్కయుఁ బరిమి
కారుణ్యమార్గము
యిది ముదిగొడడము

అనుభూతి ప్రకాశము.

ఇంద్రియ విచారములకున్న కైన్ది గంభీరము. దీనియందు తిరుపది యథ్యా
యములకుండును. ప్రకాశము వెదాంతతత్త్వమును ప్రబోధించునట్టిది.
పరమాత్మమును దీక్షానిని స్వతంత్రముగ రచించినదికాదు. దశోపనిషత్తు
లుగాఁ గలవానిని ముందునుకొని వ్రాసినటుల నీక్రింది వివరణమువలనఁ
జెలియఁగలదు. చూడుము.

అధ్యాయము.	శ్లోకసంఖ్య.	గంభీరవివరణము
1	108	ఐతరేయోపనిషత్తు.
2	150	తైత్తిరీయోపనిషత్తు.
3	140	ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోని శ్వేతకేతు విద్యాప్రకాశము.
4	90	ఛాందోగ్యమందలి సన త్త్యూహార విద్యాప్రకాశము.
5	100	ఛాందోగ్యమందలి ప్రజా పతి విద్యాప్రకాశము.
6	100	ముండకోపనిషత్తు.
7	100	ప్రశ్నోపనిషత్తు.
8	100	కౌషీతకీశాఖోపనిషత్తు లోని ఇంద్రప్రతర్దన సంవాదము.
9	75	కౌషీతకీశాఖోపనిషత్తు
10	150	మైత్రాయణీయశాఖ
11	120	కరవల్లియుపనిషత్తు.
12	120	శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు.
13	289	బృహదారణ్యకమందలి కణ్వ విద్యాప్రకాశము.

14	120	అజాతశత్రు విద్యాప్రకాశము.
15	103	బృహదారణ్యకమందలి మైత్రేయీ విద్యాప్రకాశము
16	50	బృహదారణ్యకమందలి మఘవిద్యా ప్రకాశము.
17	310	ఆశ్వలాయనాది మునిబోధ
18	324	జనకవిద్యా ప్రకాశము
19	100	తలవకారుల విద్యాప్రకాశము
20	156	నృసింహతాపి స్యుపనిషత్తు

గ్రంథమంతయు 2805 శ్లోకములతోఁ గలదు. పంచదశి పదు నేను ప్రకరణములతో 1485 శ్లోకములతో నున్నది. పంచదశికన్న నిందు 1320 శ్లోకములధికములు. గ్రంథమంత విస్తారమో, విషయము నంతవిస్తారమై యద్వైత తత్వమును కరతలామలకముగఁ బోధించు చున్నది.

అద్వైతమనఁగాఁ ద్వైతములేనిదని యర్థము. అనఁగా సద్వైతి భేదములేక సర్వతావుల, సర్వవస్తువుల సేకమగు బ్రహ్మముగాఁ జూచుచు, సన్నిజవులఁ దనయాత్మయేయని భావించి నిరంతరము నాత్మానందమున మునిగియుండును. ఇట్టియభేద దృష్టికలయద్వైతి యన్నిమతములందు సన్నికులములందు, సన్నిదేశములందును గలడు. ద్వైతియన్ననో జీవేశ్వరులు వేఱని రెండుగాఁ భావించుచు విగ్రహారా ధనయే శరణ్యమని, సదియే వానిచ్చునని, సర్వవస్తువులు, సర్వమత ములు తనకన్న భిన్నములని తలంచుచుఁ దనమతమే సర్వో త్కృష్టమై నదిని భావించుచును ఇట్టివాఁడన్ని మతములందు, సన్నికులములందు, సన్నిదేశములందును కలడు. భేదరాహిత్యమే యద్వైతము. అద్వైత వాసనలుకల జీవుఁడే “అహంబ్రహ్మస్మి” యనుట కర్హుడగును. ఆనాఁడే యాతఁడు “ఆనం దోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్, ఆసంద్వాద్వైవఖిల్విమాని భూతానిజాయంతే”

యను శుక్రితులను గానముఁజేయుచు, సమస్తభూత ప్రపంచమును తన యాత్మయే స్వప్తింపుచున్నదని, తన యాత్మయేసాక్షిగానుండి చూచుచు బ్రహ్మముగానున్నదని, యట్టి బ్రహ్మమును చూచియే

“భీషాన్ద్యాద్యాతః ప వ తే, భీషాదేతిసూర్యః భీషాన్ద్యా ద్నిశ్చేంద్రిశ్చ, మృత్యుర్ధావతి పంచమఇతి” యను శ్రుతి ననుసరించి దేవతలు వర్తించుచున్నారనియుఁ దలంచును. ఇట్టి భావనపరిపూర్ణత్వ సిద్ధికిప్రధానమార్గము. ఈమార్గములు మోక్షసామాజ్య సగరమునకు రాజగటలు ఈరాజబాటలు ముక్తికాంతా మందిరమునకుఁ దారిచూపుజ్యోతులు. ఈజ్యోతులు బ్రహ్మమునందు వెలిగడితేజః పుంజములు. ఇట్టిభావన యేనాడు కలుగునో యానాటినుండియే యావ్యక్తివంశము పావనత్వమొంద ప్రారంభించును. అతని ప్రతిరక్తనాళము శుద్ధముగా మారుచుండును. బ్రహ్మమునుకనుగొన నుబలాటపడును. సంసారము ను సాగరముతోను, దారుణ కాననములుగాను వర్ణించును. జతోస్మి యనును, మార్గముపట్టును. గమ్యస్థానముంజేరును.

అజ్ఞానియగుద్వైతియో నీలోకమునే శరణ్యముగానమ్మి, దార, పుత్ర, ధనాదికములే తనకుముక్తి నిలయములుగాఁ బూజించుచు సహర్నిశము మిత్రభేదనములఁజేసి భేదముగాఁజూచుచు, చచ్చుచుఁబుట్టుచు మరలఁ జచ్చుచునుండును. కోటానకోటల జన్మములెత్తినను జన్మ రాహిత్యము పూర్ణానుస్వారము తొలుతనే ద్వైతిగదా! భేదమాపాదించుట, భేదముగాఁ జూచుటలాతని ప్రధానసాములు. ఇఁకజన్మరాహిత్యమునకుఁ దావెచ్చటనుండి వచ్చును? ఇందులకే శంకరులు,

‘సత్సంగత్వే నిస్సంగత్వంనిస్సంగత్వే నిర్మోహత్వమ్,
నిర్మోహత్వే నిశ్చలత్వం నిశ్చలత్వే జీవన్ముక్తిః ॥

అని భజగోవిందముల నాదేశించినాడు. తొలుతనే సత్సంగ త్యము లేనివానిగతి.

“పునరపిజననం పునరపిమరణంపునరపిజననీ జతరేశయనమ్॥

ఇంతియో ఏతల్లిగర్భమునఁ జనింపవలసి యుండునో, వాననలెట్లు

20. యథాయము విగ్రహారాధనకు నాత్మకు సమన్వయించి వర్ణించి తుదకు నోంకారప్రశంసచేసినది.

ఇట్టి విశేషణములతో నీగ్రంథ మొప్పుచున్నది. ఆంధ్రభాషయం దింతవఱకు నియ్యది ప్రచురణము కాకుండుట యాంధ్రుల దౌర్భాగ్యమనక తప్పదు. మూలమునుమాత్రము బొంబాయి నిర్ణయ సాగరముద్రాక్షరశాలవారు ప్రచురించిరి. అదియే యన్ని దేశములవారి కని మాతృక. కీ. శే. మన్నిత్రులు కనుపర్తి మార్చండేయశర్మగా రీగ్రంథములోని యథాయములను కతోపనిషత్తు, ముండకోపనిషత్తు, గాఁగలగ్రంథములందు ప్రచురించువఱకు నీగ్రంథమున్నదని యాంధ్రదేశీయు లెఱుంగరు. సవినకాలమున యిట్టి మఱువాన్నత గ్రంథావలోకనముచేయువా రుందురాయని సం దేహింపఁ బనిలేదు.

ప్రాచీన సదాచారములకు బద్ధులైన మహాపురుషు లింకను మన యార్యావర్తమునఁ గలరు. వారిపవిత్ర పాదధూళిచే దిక్పటములు పవిత్రములగుచునే యున్నవి. ఏనాఁడు మన దేశమున మహాపురుషుల పాదధూళి సమసిపోవునో, యానాఁడీ దేశము కాలవాహినియందుఁ గలసియేతీరును. అట్టిదుర్దశ భారతదేశమునకు సంభవింపకనుండును గాక! మహాపురుషులు జన్మించి పవిత్రపాదధూళిని పుష్పాదులవలె నాలుగుచెరువుల నింపుదురు గాక!

నేటిమహాపురుషులలో నొక్కరైన శ్రీ శ్రీశ్రీమలయాళస్వామివారాంధ్ర భాషాభిమానులగుటంజేసి యాంధ్రభాషకుఁ బ్రథమతాంబూల సత్కార మందింపవలయునను సత్సంకల్పమున నీ యనుభూతిప్రకాశమునకు బంకుపల్లి మల్లయ్యశాస్త్రిగారిచేత

అనువాదము

నువ్రాయించిరి. అనువాదకులు సుప్రసిద్ధులగు పండితులు, సంస్కర్తలు. వారీగ్రంథమునకు స్వయముగాఁ దాత్పర్యము నేగ్రంథము నపేక్షింపఁ దగిన వ్రాయుట వారివేదాంతపారీణత వ్యోతకమగుచున్నది. గ్రంథములోని భావములువమ్ముగాకుండి సంగ్రహముగాఁ దాత్పర్యమును

20. యథాయము విగ్రహారాధనకు నాశ్రితు సమన్వయించి వర్ణించి తుదకు నోంకారప్రశంసచేసినది.

ఇట్టి విశేషణములతో నీగ్రంథ మొప్పుచున్నది. ఆంధ్రభాషయం దింతవఱకు నియ్యది ప్రచురణము కాకుండుట యాంధ్రుల దౌర్భాగ్యమనక తప్పదు. మూలమునుమాత్రము బొంబాయి నిర్ణయ సాగరముద్రాక్షరశాలవారు ప్రచురించిరి. అదియే యన్నిదేశములవారి కని మాతృక. కీ. శే. మన్మిత్రులు కనుపర్చి మూర్తంజేయశర్మగా రీగ్రంథములోని యథాయములను కఠోపనిషత్తు, ముండకోపనిషత్తు, గాఢలగ్నిగ్రంథములందు ప్రచురించువఱకు నీగ్రంథమున్నదని యాంధ్రదేశీయు లెఱుంగరు. నవీనకాలమున యిట్టి మఱుమాన్నత గ్రంథావలోకనముచేయువా రుందురాయని సందేహింపఁ బనిలేదు.

ప్రాచీన సదాచారములకు ఒడ్డులైన మహాపురుషు లింకను మన యార్యావర్తమునఁ గలరు. వారిపవిత్ర పాదధూళిచే దిక్పటములు పవిత్రములగుచునే యున్నవి. ఏనాఁడు మన దేశమున మహాపురుషుల పాదధూళి సమసిపోవునో, యానాఁడీ దేశము కాలవాహినియందుఁ గలసియేతీరును. అట్టిదుర్దశ భారతదేశమునకు సంభవింపకనుండును గాక! మహాపురుషులు జన్మించి పవిత్రపాదధూళిని పుస్పాడులవలె నాలుగుచేరువుల నింపుదురుగాక!

నేటిమహాపురుషులలో నొక్కరైన శ్రీ శ్రీశ్రీమలయాళస్వామివారాంధ్ర భాషాభిమానులగుటంజేసి యాంధ్రభాషకుఁ బ్రధిమతాంబూల సత్కార మందింపవలయునను సత్సంకల్పమున నీ యనుభూతిప్రకాశమునకు బంకుపల్లి మల్లయ్యశాస్త్రిగారిచేత

అనువాదము

నువ్రియించిరి. అనువాదకులు సుప్రసిద్ధులగు పండితులు. సంస్కర్తలు. వారీగ్రంథమునకు స్వయముగాఁ దాత్పర్యము నేగ్రంథము నపేక్షింపఁ దగ్గి నాఁడు వారివేదాంతాపాదీణత వ్యోతకమగుచున్నది. గ్రంథములోని భావములువమ్ముగాకుండు సంగ్రహముగాఁ దాత్పర్యమును

యథామతివ్రాయుట ముదావహము. దీక్షితరభాషలందు లోకలుగాని, వ్యాఖ్యానములుగాని లేవు. ఏవిధమైన యాధారములుగానిలేని మూలముననువదించుటదోష్టకార్యము. వీరు వేదముల నాంధ్రీకరించిరని విని నీడి. అయ్యవి మాకన్నులకుఁ దృశ్యములుకాలేదు, అట్టిభాగ్యముమును ముందు కలుగునేమో! — శ్రీవిద్యారణ్య గురువర్యుని యాశీర్వాదముండుటంజేసియే యామహత్కార్యమును నిర్వర్తించిరని తలంచుచున్నాను. ఇట్టి మహాత్కృష్టగ్రంథమును లేనుగుభాషయందు వ్రాయించి — ప్రచురణము — చేయుటకుఁ బూనుకొనిన శ్రీమలయాళస్వామివారు సంస్తవనీయులు. శ్రీస్వామివా రాండ్రసేమయందు బ్రహ్మవిద్య యందగ్రగణ్యులని బేరొందిన మహాపురుషులు. ఆంధ్రభాషయందనేక గ్రంథములు వ్రాసిన సిద్ధహస్తులు. మహాతపస్వియగు వీరి యమృతవాక్యముల బోధలచేఁ బునీతులైన నాదరీసోదరులు వేస వేలుగలరు. మునికులతిలకుండగు నీసాధుమూర్తి యిదివఱకు యోగవాసిష్ఠ రామాయణమును ప్రచురించి యుండిరి. వీరియొద్దను, మఱలో కించినను, కార్యదీక్షఁ జూచినను, పాశ్చీమజుషుల యాశ్రమములును వారిసహనశక్తులును గోచరింపకపోవు. ఈమహాసేయుని యాశీర్వాద బలమున నార్యావర్తము కల కలలాడుచు బ్రహ్మవిద్యయందగ్రగణ్యులైనదని పేరొందుగాకయని యాశించుచున్నాను.

—అగ్రతాంబూలము—

ఈమహత్తర గ్రంథరాజమును బ్రోత్సహించి ప్రాంగులనుబ్రహ్మయందును, ప్రకటించుటయందును, శ్రీమలయాళస్వామివారికిని, ప్రోత్సహభాగ్యముల ముందిడుకొని యనువాదముఁ గావించిన శ్రీబంగళుని నల్లయ్య శాస్త్రిగారికిని, యేభాషయందును యనువాదములు చేయుటకుఁ బూర్వమే యాంధ్రభాషయందనువాదము గావించుటకు నీయగ్రతాంబూలము యందు ప్రకటింపబడుటయం దాంధ్రభాషకు సగ్రతాంబూలమయి కతప్పదు. ఈవిషయమునందు శ్రీస్వామివారు, అగ్రతాంబూలము

వాణి గర్వింపతగియేయున్నారు. వారికట్టి గౌరవమును తగియేయున్నది.

ఇంకను నిట్టియమూల్య గ్రంథరత్నములను సేకరించి ప్రచురింపుటకు శ్రీస్వామివాసినిగోరుచు శ్రీయశవతి సర్వదా ఋషికులతిలకఃడగు నీయతివర్యనకండయై నిలచి కాపాడుగావుత యని ప్రార్థించుచు నింతటితో విరమించుచున్నాను.

— :: —

శుభం భూయాత్.

వంగిపురము {
25-5-1948 }

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ
(శ్రీ శ్రీ శ్రీ)

ఓమ్ తత్ సత్

శ్రీవిద్యారణ్య స్వామికృత

అ ను భూ తి ప్ర కా శ ము

ప్రథమోధ్యాయము

శ్రీగణేశాయ నమః

అథ శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితఉపనిషత్తాత్పర్యరూపోనుభూతిప్రకాశః ప్రారభ్యతే.

శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితమైన యుపనిషత్తాత్పర్యరూపమగుసట్టి యను భూతిప్రకాశమునకాంధ్రానువాదము ప్రారంభింపఁబడుచున్నది.

హరిః ఓం.

శ్లో॥ ఐతరేయేణ సంప్రోక్తా ద్విత్తీయారణ్యకాంతగా |

బ్రహ్మవిద్యా సువిస్పష్టం బాలబోధాయ తస్యతే॥

౧

తా॥ ఐతరేయేణను మునిచేతఃజెప్పఁబడినది రెండవవిద్యారణ్యకము లోనిదియగుబ్రహ్మవిద్య సువిస్పష్టముగా బాలులకుఁ బోధించు నట్టివి వరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మైవ సృష్టేః పాగ్రాసీన్నామరూపవివర్జితః |

సోప్యేక ఏవ నాన్యోఽస్తి జడంచాన్యన్న విద్యతే॥

॥౨॥

తా॥ సృష్టికిఁబూర్వము పేరులేకరూపములేక ఆత్మగణాక్కఱకులేకలదు అదియొక్కఁడేకలదు. ఇతరములేదు. జడమయినయితరవస్తువులేదు.

శ్లో॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మహేశ్వరం |

ఇతి శ్రుత్యంతరే పోక్తా మాచూ నాన్యత్ర తత్త్వతః॥

3

తా॥ మాయనుప్రకృతియని పిలిచివలెను. ఆమాయ తనస్వాధీన ములోఁగలవాఁడు మహేశ్వరుఁడనఁబడునని గణాకశ్రుతిలోఁ జెప్పఁబడిన మాయయ నెడువస్తువాచూత్మలో నేకలదు. మఱి వేఱుచోట్లనిజముగాలేదు

శ్లో॥ నిస్తత్త్వం వ్యవహారాహమన్యతం బాలయక్షవత్,

బాలో యక్షంప్రకల్ప్యాస్తాద్భిభేతి వ్యాఘ్రతో యథా. ౪

తా॥ ఆమాయ నిజమయిన వస్తువుకాదు. అయినను లోకమున లేనిదేయున్నట్లు వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఎట్టులనిన, చిన్నపిల్లవాడు చీకటిలో నేమియునులేకున్నను 'బూచి బూచి'యని లేనివిశాచమును గల్పించి నిజమైన పెద్దపులినిజూచి మనము భయపడినట్లు భయపడును గదా! అట్లే.

శ్లో॥ వస్తుతత్త్వం జడంకించిన్నాన్యదస్త్యాత్మవస్తునః।

అద్వయానందరూపాత్మా తదా సుప్తావివస్థితః॥ ౫

తా॥ నిజమైన జడవస్తువొకటి యాత్మనస్తువుకంటె వేఱుగాలేదు. అద్వయానంద రూపమైన యాత్మవస్తువు సుషుప్తి కాలమందు వలెనే, అద్వయానందరూపమైన సృష్టికీఃబూర్వమందును గలదు. అనఁగా సుషుప్తి కాలమందెట్లు అద్వయానందరూపమో యట్లే సృష్టికీఃబూర్వకాలమందుఁగూడ నాత్మయద్వయానంద రూపముగనే కలదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ నిస్తత్త్వాపి జగద్రాభింతి మాయానిద్రేవ కల్పయేత్।

నిర్వికారోఽప్యసావాత్మా మాయావృత్త్యావ్యచారయత్॥ ౬

తా॥ నిజముగా వస్తువేకానిది మాయయగుచో వస్తువులుగాఁ గ నంబడుచున్నయీ జగత్తునెట్లు రచించుననిన? నిద్రాకాలమందు నిజముగానే మీలేనికాలమందనేక వస్తువులను కలలో మనస్సేకల్పించుచున్నదికగా? అట్లేయని తాత్పర్యము. నిర్వికారమయిన ఆత్మయే సృష్టికీః బూర్వము మాయయనెడు వృత్తితో జగత్తును కల్పించుచున్నది. నిజముగా వస్తువుకానినిద్ర యెట్లుకలలోని వస్తువుల కల్పించెనో యట్లే యని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ సవిచార్యాఖిలాన్ లోకాన్ సృష్ట్వా పాలకసృష్టయే।

కృత్వా విరాట్తనుగ ఛదేష్వథ తద్దేవతా వ్యధాత్॥ ౭

తా॥ ఆయాత్మమొదట సంకల్పించుకొని లోకములనన్నిటిని సృజించి, యాలోకములను బాలించువారిని సృజించుటకుఁ దనవిరాట్పుర

మును గల్పించుకొని (తనయంశచేతనే) దిక్కులందు దిక్పతులను నిలిపెను.

శ్లో॥ సముద్రతుల్యే దేహేఽస్మిన్ దేవతాః పతితాస్తథా |

తం దేహం యుత్పిపాసాభ్యాం యోజయామాస సప్రభుః || ౮
తా॥ సముద్రముతో సమానమైన యీవిరాడేహమందే యీదేవతలందరు నిమిడియున్నారు. ఈ దేహమునందు ఆకలి, దప్పియను రెండు గుణముల నాప్రభువు కూర్చినాడు.

శ్లో॥ అన్నభోగాయాత్మదేహః గవాశ్వపురుషాదికాః |

సృష్ట్యా ప్రావేశయ తత్ర దేవతాస్తాయథాభమ్ || ౯
తా॥ అన్నమును యనుభవించుటకై తనలోనుండియే గోవులు, అశ్వము మొదలగు పశువులను పురుషులను సృజించి యాదేహములందాయాదేవతులనా(అనగానింద్రియములను)యాచోటులప్రవేశపెట్టెను.

శ్లో॥ ఈశోఽసాధారణం స్థానమపశ్యత్ యుత్పిపాసయోః,

ప్రావేశయద్దేవతాసు తద్భోగాత్తే చ తృప్యతః || ౧౦
తా॥ ఆకలి దప్పలకుఁ ప్రత్యేకముగా నొకచోటయే దగునని యాలోచించి యింద్రియములందులకుఁ దగినచోటులనియెంచి యందారెంటిని ప్రవేశపెట్టెను. ఆభోగమువలన నారెండును తృప్తినొందుచున్నవి.

శ్లో॥ అన్నే సృష్టే భోక్తువర్గో వ్యాజిఘృక్ష త్తదింద్రియైః,

తత్ర వాగాదయోఽశక్తౌస్తదపానో గృహీతవాన్ || ౧౧
తా॥ అన్నమును సృజింపఁగానే దానిననుభవించు వర్గము యింద్రియములతో దానిని దీసికొనఁదలచెను. ఆపనిలోవాగాది కర్మేంద్రియములు సమర్థములు కాకపోయెను. దానినపానము గ్రహించెను.

శ్లో॥ జీవాభావే వృథా సర్వమిత్యాలోచ్య పరేశ్వరః |

శిరోమధ్యం విదార్యాత్ర ప్రావిశజ్జీవరూపతః || ౧౨
తా॥ జీవుఁడు లేనపుడింతయు వృథాయని పరమేశ్వరుఁడాలోచించి శిరస్సు మధ్యభాగమును జీల్చి జీవరూపముగ నాశరీరమందుఁ బ్రవేశించెను.

శ్లో॥ ప్రాణానాం ధారకః కర్తా చేతనో జీవ ఉచ్యతే |

ఆ సభాగమహంకారశ్చిద్వాప్యస్తైశ్చైతనోఽభివత్. ౧౦

పాణిములను ధరించువాడు కర్తయును చేతనును పుండనంబడును. శిరస్సు మొదలుకొని కాలివరకు చివరకును యహంకారము (అనగా శరీరమంతయుఁ దానేయని భావించుట కహంకారమని పేరు) చేతనముచేత నావరింపబడి తానునుజేతన మయ్యెను. అహంకార మచేతనమయ్యును చేతనమైన పుస్తతోగూడి చేతన మయ్యెను. తాత్పర్యము.

శ్లో॥ అంతఃకరణభాగౌ చ్ఛ్వా అహంకారో మున్ద్యభాః.

వృక్షస్య మూలమగ్రంచ యథాభాగౌ తథేక్ష్యతామే॥ ౧౧

తా॥ అహంకారమని, మనస్సని రెండుభాగము లంతఃకరణములొగలవు. వృక్షమునకు మూలమును, అగ్రము (చివర)ను యెట్లొ, యట్లే యని తెలియవలెను.

శ్లో॥ చిద్బింబప్రతిబింబాభ్యాం యక్తోఽహంకార ఏవతః.

చేతనా ప్రాణభృత్తస్య హృన్నిప్తం కరణం మనః. ౧౨

తా॥ చేతనమగుజేపుని బింబ ప్రతిబింబములతోఁ గూడిన యహంకారమే చైతన్యము. అదేప్రాణమును ధరించునది. దానిహృదయమదు మనస్సున్నది. “ఆమనస్సు [సర్వవ్యవహార] సాధనము.”

శ్లో॥ తస్య హృత్క్రిత నేత్రేషు ప్రచారవశతోఽభవత్.

సుప్తిః స్వప్నో జాగరత్చ సోయం సంసార ఈరితః॥ ౧౩

తా॥ ఆ మనస్సు హృదయమందున్నప్పుడు లేక చరించునప్పుడు సుషుప్త్యవస్థ కంతమందుఁ జరించునప్పుడు స్వప్నము, నేత్రమందు నంచరించునపుడు, జాగ్రతవస్థయుఁగలుగుచున్నది. ఇదేసంసారమనబడును.

శ్లో॥ స్వప్నస్సకాల ఏవాస్తి నాన్యదా స్వప్నజాగృతౌ

తథైవేతి స్వప్నసామ్యాత్త్రియః స్వప్నా ఉచీరితాః॥ ౧౪

తా॥ స్వప్న సకాలమందేకలదు. ఇంకొకవుడుండదు. అట్లే స్వప్న జాగరములు కలవు. అని స్వప్నసామ్యమువలన మూడును స్వప్నము లేయనబడుచున్నవి. (అనగా స్వప్నము, ఆస్వప్నకాలమందేతన్న జా

గ్రహాది యితరావస్థలలోలేదు. అటులే జాగ్రత్తకూడ స్వప్నకాలము లోలేదు. సుషుప్తికాలములో నీచెందునులేవు. ఒకదాని యనన్యలో నిం కొకటి లేనందున నన్నియు నొకవిధమైనవేయని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ అధ్యారోపో మాయితోఽయముక్తోఽథాసావప్యోహ్యతే।

అధ్యారోపాపవాదాభ్యానిష్ప్రపంచం ప్రపంచ్యతే॥ ౧౮

తా॥ అధ్యారోపమనిన లేనిగుణములనారోపించుట. అట్టియారోపమును దొలగించుట కపవాదమనిపేరు. మాయవలన నీయధ్యారోపము (లేనిసంసారము రూపించుట) కలుగుచున్నది. అది తొలగించబడుచున్నది. (జాగ్రదాద్యవస్థలు వచ్చుచుఁబోవుచుండును. గాన నవిలేవని భావము) అందువలన ప్రపంచమనున దేమియు లేనిదై విస్తరింపఁ జేయఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ స సంసారిశ్వరో జాత ఈశ్వరానుగ్రహాత్పునః।

పృథివ్యాదీనిభూతాని యథా శాస్త్రం వ్యచారయత్॥ ౧౯

తా॥ ఆ యీశ్వరుఁడు సంసారియయ్యెను. ఈశ్వరానుగ్రహము వలన మరల శాస్త్రముననుసరించి పృథివ్యాది భూతములను విచారముచేసెను.

శ్లో॥ పరమాత్మన ఉప్పన్నం జగదాన్మైవ నేతరత్॥

మృదో జాతో ఘటో యద్వస్త్రిద్వస్త్యేవ తథేక్ష్యతామ్॥ ౨౦

తా॥ జగత్తుపరమాత్మనుండి పుట్టునది గనుకజగత్తు ఆత్మస్వరూపమేయగును. ఇతరముకానేరదు. మన్నువలన బుట్టినకుండ మంటివస్తువే కానియింకొకటి కాదుగదా! అటులనే తెలియ వలయును.

శ్లో॥ ఘటశ్శరావ ఇత్యాది వికారాణాం మృదః స్పృహత్॥

తత్త్వం నాస్తి ప్రతీతేతు నామరూపే ప్రకల్పితే॥ ౨౧

తా॥ కుండ, మూకుడు అను మొదలగు వస్తువులకు మంటికంటే వేరుగాఁదత్త్వము (నిజమైన వస్తురూపము) లేదు. వ్యవహారము సందున్న నామము రూపమును [వాటికి] గల్పితములే.

శ్లో॥ ప్రతినిధిభ్రమోసిగోద్యుపాధిపశ్యత్॥

సన్నివేశోపాధితోఽయం తథా కుంభాదిభ్రమః॥ ౨౨

తా॥ నీరు మొదలగునట్టి యుపాధులవల్ల బ్రతిబింబభ్రమయెల్లు కలుగుచున్నదో, యట్లే అకారవిశేషమనెడు యుపాధివలననే యీకుండ మూకుడుచును భ్రమకలుగుచున్నది. [కాని మన్నేతప్ప నిజముగాఁ గుండ మూకుడు; అనువస్తువులులేనేలేవని తాత్పర్యము. ఉపాధి-కారణము. నీటిలోవస్తువుయొక్క ప్రతిబింబముగా నొకచెట్టో, పశువో, మనుష్యుడో, కనుపించునుగదా! అదినిజమైన చెట్టు, పశువు మనుష్యుఁడు అగునా? కాదుగదా! అట్లుకనుపడుటకుఁగారణముస్వచ్ఛమైనయుదకమే శ్లో॥ భ్రాంతిస్సోపాధికోపాధినివృత్త్యైవ నివర్తతే।

న బోధాత్తేన భాసంతే జానతోఽపి ఘటాదయః॥ ౨౩

తా॥ భ్రాంతియన్నదియుపాధివశమునఁగలిగినదియె. ఉపాధిపోయిన భ్రాంతినశించును. దానినిజము తెలిసినంతమాత్రమున భ్రాంతినివర్తింపదు. కనుకనంతయు మన్నేయనితెలిసిన వానికిఁగూడ ఘటరూపము మూకుడు రూపము కనబడుచునే యుండును.

శ్లో॥ పృథగ్ద్రవ్యస్వరూపః సస్సమవేతో ఘటోమృది।

ఇత్యాహుస్తార్కికాస్తత్తు నద్వైగుణ్య ప్రసంగతః॥ ౨౪

తా॥ ఘటము-కుండమన్నయనునదొకవస్తువు. కుండవేఱువస్తువు; అయిన తూకమునందు మంటితూకము, కుండతూకముకలిసి రెండింతలు కావలసియుండును. అట్లగుటలేదు. మన్నేంతయెత్తోయింతే యెత్తుకుండతూఁగుచున్నది. కనుక మన్ను, కుండయొకటే వస్తువుకాని రెండు వస్తువులుకావు.

శ్లో॥ మృద్భారాద్ధటభారాచ్చ గురుత్వంద్వి గుణంభవేత్ ।

తథాలంకారకర్తా స్యాత్కృతీహేమాదివృద్ధతః॥ ౨౫

తా॥ మంటిభారమువల్లను, కుండభారమువల్లను, ద్విగుణభారముకుండలోఁగనఁ బడవలెను. అట్లులయినచో యలంకారముచేసిన పనివానికి బంగారముయెత్తు, అలంకారము యెత్తుకలిసి రెండువంతలు చూకము

నచ్చినప్పుడు పనివానికెంతలాభముండును? అట్లుకనుపగటలేదు. అలకారముచేయకముందు బంగారముయెంతయెత్తె, అయిలలకారముకూడ నంతేయెత్తుతూగుచున్నది.

శ్లో॥ న సన్ని వేశమాత్రేణ పృథగ్ద్వవ్యత్వసంభవః।

శయనోత్థానగమనైర్న పుత్రే బహుపుత్రతా॥

—౨౬

తా॥ ఆకారముమారినంతమాత్రమున వస్తువువేరుకా నరదు. పడకొనుటవల్లను, లేచుటవల్లను, నడిచినందువల్లను, (మనుష్యుడు మాట పోడు. వాడువీడునొక్కడే.) ఒకకొడుకుయ నేకకొడుకులుగ మారునా

శ్లో॥ తస్మాత్కార్యం న వస్తుస్యాత్కారణవ్యతిరేకతః

కింతు కారణ ఏవై తదన్వతం భాసతే నృపా॥

—౨౭

తా॥ (కారణము మన్ను. కార్యముకుండ) కార్యము కారణమునకు వేరుగానుండదు. కారణరూపమేయది. లేని దేయున్నట్లుభాసించుచున్నది

శ్లో॥ అర్థక్రియాన్యతేఽప్యస్తి స్థాణా చోరభయేషణాత్

తతోన్యతాఘటాద్యాః స్వర్భాంతుఃపర్వంతువాక్రిమానోన్య

తా॥ (అన్వతము—లేనిదన్నట్లు కనబడునది.) అన్వతవస్తువుందు గూడబ్రయోజనమునకుపయోగమయినపనియున్నది. (చీకటిలోనున్న మోడుచూచి భయపడుచున్నారకదా? కనుక నన్వతములైన వస్తువుల భాసించుగాక. కార్యమునుసాధించుగాక. (అవి అన్వతములేయనితా. అర్థక్రియాకారిత్యమనగా; మన్నుగానున్నప్పుడు నీగు నెచ్చుకొన నీల లేదు. కుండగానయినపుడు నీరుపోసికొన నుపయోగించును. అట్లుగా గానున్నపుడొకవస్తువు నందు మూటకట్టలేము. అట్లేట్లుగా గనబోయి కొకవస్తువును మూటకట్టవీలగును. అదే చుక్కల మూకాగియ్యము.

శ్లో॥ సన్ని వేశోపాధిహానే గచ్ఛత్యేవ ఘటాదీన్

వివేకినాం తు వస్తుత్వం ఘటాదీనాం నివర్తతే॥

—౨౮

తా॥ భ్రాంతినికలిగించినయూపాధి సరి. చుప్పించు అన్వతము ఘటాదీన్ భ్రాంతమునగించును. కనుక నట్టివివేకితమున గూడ వస్తుత్వము నివర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ ఘట శృంగార ఇత్యేనం వాచైవారభ్యతేష్టభా!

మృత్తికేష్టేన సత్త్వం న్యాన్నతు సత్త్వం మూడికమ్! 30

తా॥ కండ; మూడు; అనువ్యవహారము మాటలచేతనే వ్యవస్థ
గాఁజేప్పఁబడుచున్నది. మన్నుచునుండే సత్త్వము, ఘటాదివస్తువులు
సత్త్వములుకావు.

శ్లో॥ ఏవమాత్మన ఉత్పన్నం పృథివ్యాద్యసి నాత్మనః

పృథగ్వస్త్యస్తి కీంత్యాత్మనామోపాత్మతిభాసతే॥ 31

తా॥ ఇటులనే యాత్మనుండిపుట్టిన పృథివ్యాది భూతములుకూడ
నాత్మకంటే వేరువస్తువులుకావు. ఆత్మయందారోపించుటచేతస్థా
భాసించుచున్నవి.

శ్లో॥ సద్వస్తు హ్యత్మనస్తత్త్వం తస్మిన్ భూమ్యాదికల్పనాత్ ।

పృథివ్యాదీని సంతతి భాసతే తత్తదిందియైః॥ 32

తా॥ (సత్-నిజమైనవస్తువు.) ఆత్మతత్త్వము సద్వస్తువు. ఆయాత్మ
వస్తువునందుఁగల్గించుటచేతను బృథివ్యాదిభూతములు సద్రూపము
లుగా నా యాయుండియములచేఁ జూడబడుచున్నవి. (అనఁగా నిజ
ముగాఁ బృథివ్యాదులువస్తువులుకావని, ఆత్మసద్రూపమైనటులుభాసించి
సద్రూపముగాఁ గనబడుచున్నవని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ ఇందియోపాధికా భ్రాంతిరక్షోధాన్న భాసతే!

ఇత్యేతద్విశదీకర్తుం యోగో వేదేషు వర్ణ్యతే॥ 33

తా॥ ఇందియము లుపాధికా [కారణము]గల భ్రాంతి యింది
యములను నిరోధించుటచేత భాసించదు. ఈసంగతి తెలియబరచుటకు
వేదములందు యోగము వర్ణింపఁబడును

శ్లో॥ సదాత్మనః పృథగ్భూతమసద్భూమ్యాది తేన తత్ ।

భాత్వత్యైః కార్యకృద్వస్తు మిత్యైవస్యాద్భూతివత్ ॥ 34

తా॥ సదాత్మకంటే వేరుగానున్నందున భూమ్యాదికము యసత్త్వ
దార్థము. (అసలే-లేనిది) కనుక నది యిందియములచేత కార్యమును
చేయువస్తువుగా భాసించుఁగాక. ఘటాదివస్తువులు మృత్తుకంటే భిన్న

ములుకానట్లు పృథివ్యాదులును మిథ్యలే. (మిథ్య-అసృతము.)

శ్లో॥ ఈదృగ్వివేకదృష్ట్యేదం జగదాత్మైవ నేతరత్ ।

ఏవం సత్యాత్మనోఽన్యత్కిం వస్తుమస్తీతి శంక్యతే॥ 3

తా॥ ఈ వివేకదృష్టితో నాలోచించిన నీజగత్తంతయు నాత్మయే ఇతరముకానేరదు, ఇట్లు సత్యస్వరూపమైన యాత్మకు వేఱుగా నేమిదన్నదని శంకింపఁబడుచున్నది?

శ్లో॥ అద్వయానందరూపాత్మా స్పృష్టేః పూర్వమభూద్యథా ।

తథైవాద్యాపి సంపన్నో బుధ్యా సమ్యగ్వివేచితః॥ 3.

తా॥ (అద్వయము - రెండవవస్తువులేనిది) ఆనందరూపము అద్యమునగునాత్మ స్పృష్టికిఁ బూర్వమెట్లున్నదో యట్లే యిప్పటికిని బుద్ధిలోఁగలిసి యున్నది. బుద్ధినివేఱుగాను. ఆత్మనువేఱుగాను వివేకించుచిన తెలియును.

శ్లో॥ ఇత్థం సర్వాత్మకం బ్రహ్మ వివిచ్య పునరప్యసౌ ।

ఏతమేవ స్వమాత్మానం బ్రహ్మత్వేన వ్యలాకయత్॥ 3

తా॥ ఈ విధముగా సర్వస్వరూపమైన బ్రహ్మమును వివేకించినతః వాత మరలనిట్లే తనజీవాత్మను వివేకముతో బ్రహ్మముగాఁ దెలియవను. లేక యైతరేయ్యుషి తెలిసెను. అనివాని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ అహంకారశ్చ చిచ్ఛాయా మిధ్యా భూమ్యాదివత్తతః ।

చిదాత్మికోఽవశిష్టోయం జీవో బ్రహ్మైవ నేతరః ॥ 3.

తా॥ అహంకారముకూడ చిత్స్వరూపమయిన యాత్మయొక్క యయగును. కనుక భూమ్యాదులవలెమిథ్య అందువలన నీజీవుఁడుచిత్స్వరూపుఁడై మిగిలెను. కనుక జీవుఁడే బ్రహ్మ. బ్రహ్మకుభిన్నుఁడు కాఁడు.

శ్లో॥ యథాశాస్త్రం వివిచ్యేత్థం ప్రత్యగృహ్యే చిదాత్మనః,

సాక్షాచ్ఛకార బ్రహ్మత్వంజీవః శాంత్యాది సంయుతః॥ 3.

తా॥ ఇట్లు శాస్త్రప్రకారము చిదాత్మనుగడి ప్రత్యగృహ్యితో వివేకించి జీవుఁడు శాంతిమొదలగు గుణములతోఁగూడి బ్రహ్మత్వమున ప్రత్యక్షముచేసికొనెను. “ప్రత్యగృహ్య-లోకదృష్టినిమరల్చి యాత్మ

యందుదృష్ట్యులుప్రబు; శాంతి-ఇంద్రియనిగ్రహము. ఇంద్రియనిగ్రహముకల సత్వసకే బ్రహ్మనాత్మతాత్పరముకలగును. శాస్త్రము తెలిసి సంపద్యముచేరి గాఢాదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఇమమిత్యనాత్మేణ సదశ్శాంతి వివక్షయా॥

అగ్రద్రవనామాభూత్వాని వై భూకరణదృష్టితః

౪౦

తా॥ ఇదియని ప్రత్యక్షమగుగాఢ సమగోష్ఠ మన జ్ఞానివ తుల్యయింద్రియమున శేరుణందెనని వ్యాకరణశాస్త్ర బ్రహ్మతో నూహించబడెను.

శ్లో॥ తమింద్రణ త్యాహురస్యే నామ్నః పరోక్ష్యస్థయే॥

పూజ్యస్య దేవపిత్రాదేః పరోక్షం నామ హి క్రియం॥

౪౧

తా॥ అతనిని యింద్రుడని యితరులాపేయనకుఁ బరోక్షత్వము సిద్ధించుటకుఁ బలుకుదురు. పూజ్యులైన దేవతలు, పితృ దేవతలు మొదలగువారికిఁ బరోక్షనామమేయిష్టము. (పరోక్షము-తనకన్నులయెదుట లేనిది. దీనికి వ్యతిరేకపదము ప్రత్యక్షము.

శ్లో॥ పరమేశ్వరరూపత్వాదపీంద్రత్వమిహోచితం॥

సమాప్తా బ్రహ్మవిద్యేయం ఉత్తమస్యాధికారిణః॥

౪౨

తా॥ ఇంద్రియం పరమేశ్వర స్వరూపుడగుటచేతఁగూడ నీపేరు తగియున్నది. (ఇంద్రుడనుపేరు) ఉత్తమాధికారికిఁజెప్పవలసిన బ్రహ్మవిద్యయింతతో సంపూర్ణమయ్యెను. (బ్రహ్మవిద్య తెలియఁదగిన సాధనములన్నియుఁ బూర్ణముగాఁగలవాడు ఉత్తమాధికారియగును. కొన్ని సాధనలు తగ్గియుండినచో మధ్యమాధికారియనంబడును.)

విగత్స్యాత్ బోధః స్యాద్వైరాగ్యం దోషదర్శనాత్॥

జన్తైవ ప్రథమో దోషస్తద్బోధత్సా నిరూప్యతే॥

౪౩

తా॥ వెనుకఁజెప్పినబోధ (ఉపదేశము) జగత్తులోదోషమునుజెలిసినందువలన వైరాగ్యముకలిగినవానికిఁ గలుగుచున్నది. జన్మకలుగుట మొదటిదోషము. ఆ జన్మవిషయమైనచీకాకుఁ జెప్పెదను.

స్వర్గాద్వా నరకాద్వా యం వృష్టిద్వారాన్న సంస్థితః,

ప్రవిశ్య పితరం తత్ర గర్భో భవతి రేతసి,

౪౪

తా|| ఈ జీవుడు మొదట స్వర్గమునుండియో నరకమునుండియో బయలుదేరి వర్షముద్వారా [సస్యరూపమైన] యన్నములతో జేరును. ఆ యన్నమును తినిన తండ్రియొక్క రేతస్సుచందుఁజేరి గర్భములో [శిశు రూపమునఁ] జేరును.

శ్లో|| తద్రేతః పితృదేహస్థం సర్వాంశేభ్యః సముత్థితం,
ఇత్యు స్వదేహేనా గర్భాభ్యుదేహశ్చేతి వపుర్ద్వయం॥ ౪౧

తా|| తండ్రిదేహమందున్న యా రేతస్సు అతని యన్నియవయవములతోనుండివచ్చినదే. తండ్రికిఁ దనదేహమొకటి, (తనభార్యయందుఁ దానుగలిగించిన) గర్భము నెడు దేహమొకటి [అగుచు] రెండు దేహములు గలవు.

శ్లో|| స్త్రీయాం సంచతి తద్రేతః తత్పుత్రోత్పాదనంపి తుః।

పుత్రరూపేణ తజ్జన్మ పితరద్యం స్వయం కృతమ్ ॥ ౪౨

తా|| [రతిరూపమున] స్త్రీయందా రేతస్సునుంచును. (సంచతి - సంచించుచేయును) అదేతండ్రి సంతానమును బుట్టించుటయగును. పుత్రునిరూపముగా నాజన్మతండి)దే. అది తానుస్వయముగా మొదటజేసకొన్న జన్మము.

శ్లో|| యోషిద్యోనిం ప్రవిశ్యాయం యోషిద్గర్భే స్ఫుటిభవేత్ ।

యోషిద్వీర్యేణ పుష్టోనా తద్దేహేనైకతాం వ్రజేత్ ॥ ౪౩

తా|| ఆతడు స్త్రీయొనిలోఁబ్రవేశించి స్త్రీ గర్భమునందుఁజేరి రూపవంతుఁడగును. (ఆకారమేర్పడిన తరువాత) స్త్రీ వీర్యముచేతఁబోషింపబడును. అట్లు పోషింపబడుచు స్త్రీదేహముతోఁగలిసి యేకత్వముచెందును. (అనఁగా స్త్రీపురుష వీర్యములు రెండునుంగలసి యొక్క శరీరమగునని తాత్పర్యము.

* శ్లో|| అన్యథైవాం స్త్రీయం హన్యాద్గుల్మవ్యాధివదాంతరః ।

స్వాంగవన్న హీనస్త్రీనాం గర్భం రక్షతి సా తతః॥ ౪౪

తా|| అట్లేక శరీరముకాని పక్షమున లోపలనుండు యీ గర్భము సల్మవ్యాధివలె నాస్త్రీనిఁ జంపివేయును. తన శరీరమునువలెనే యీ

మెను హింసింపలేదు. తనశరీరములోనిభాగమే యీగర్భముగూడనని యిట్లుచేతనే యీమెదానిని బోషించుచున్నది.

[వి]* 45, 46, 47, 48, శ్లోకములు, తానే తనగర్భమును నాగర్భమున జనియించుచున్నవాడని తెలుపుచున్నవి. ఇందులలో మొదటి యుపాయములనే చెప్పుచున్నది. “అంగాదంగాత్సంధవసి, హ్యవరావిధిభాయసే, ఆత్మావై పుత్రీనామాసి —” అనునది ప్రమాణము. ఇచ్చునది ర్మసిద్ధాంతము.

ఇట్లు అవ్వారని సుగ్రహాన్వితముగా

శ్లో॥ గర్భరూపం భర్తృదేహం యత స్సాపాలయత్యతః |
సాఽపి భర్తృ పాలనీయా తదిష్టన్నాదివస్తుభిః | ౪౫

తా॥ గర్భస్వరూపమే భర్తృదేహముకనుక నామగర్భమును సమర్పించుచున్నది. ఆమెకిష్టమైన యన్నాదులతో భర్తృరూపమును బోషింపవలెను.

శ్లో॥ గర్భోవిజ్ఞాతయోఃస్థిత్యా దశమే మాసి జాయతే |
పితా స్వాత్మధియా పుత్రం సంస్కరోతియథావిధి | ౪౬

తా॥ మూత్రపురీషములలో నాగర్భముండి పదియవమాసమున జనియించును. ఆపుట్టినపుత్రుని (కూతురును) శాస్త్రవిధిప్రకారము తండ్రి సంస్కరించును.

శ్లో॥ పితృర్ద్వితీయం తజ్జన్మ పుత్రీరూపేణ సంస్థితం |
స్వాదరాద్ధార జరరాదపి జన్మద్వయః క్రమాత్ | ౪౭

తా॥ అది తండ్రికిరెండవ జన్మపుత్రీ రూపముగానున్నది. తన యదరమునుండి యొకమాటు, భార్యగర్భమునుండి మరొకమారు బుట్టుచేతగూడవరుస రెండుజన్మములగుచున్నవి.

శ్లో॥ పతిర్జాయాం విశత్యాచా గర్భో భూత్వా స్వమాతరం |
* జాయేవ మాతా సంపన్నేత్యహో సంసారకష్టతామే | ౪౮

తా॥ మొదటదశయింపవలె భర్తగర్భరూపమున భార్యయొక్క ప్రవేశించుచున్నాడు. (కనుక) భార్యయొక్కయొన

(వి)* బామైవమాతా. యనుటన్వాయమే. భాగ్యయందుఁదాను పుత్రి రూపమున జన్మించి, తానేతనభాగ్యను 'అమ్మ'యని సిలుచుచున్నాఁడు. కావున, ఋతుకాలములనరసి, రతినాచరించి, పుత్రినిఁ గనుట తోఁచిన సంతారమును రోయవలయునని భావము. మఱియుఁ బైశ్లోకమునందు "బామైవమాతా సంపన్నత్యహా సంసారకష్టతాం" అని కలదు. తీనినిగట్టిగ విచారించుచో, సంసారమంతకష్టము! భరింపరాని దనుచుఁజ్ఞాన సంపన్నుఁడైనవానికి భార్యమాతృరూపమునఁ గోచరించు ననియర్థము. సంపన్న, శబ్దము, జ్ఞానసంపన్నత్యముఁ దెలుపును. కాబట్టిజ్ఞానసంపన్నుని దృష్టిలోఁ గళత్రము మాతగాఁ గోచరించుననుటలో నాశ్చర్యమేమి? సర్వప్రపంచమును యాతఁడు మాతృరూపమునేజ్ఞాచును. మాతృభావము జ్ఞానసంపన్నత్యమునకు లక్ష్యము. జాయభావము యజ్ఞానసంపన్నత్యమునకు లక్ష్యము. "బామైవమాతా" యనుట లోనినికొకరహస్యమును కలదు. ప్రాచీనాచారములకు బద్ధులైన వారలు భార్యను "వశి వశి" యనిపిలిచెదరు. ఇయ్యదివర్ణవ్యతిరేక క్రమమున "శివశివ"యగును. వాల్మీకిరామమంత్రిమును "మరా మరా"యనిజ పించినటుల బురుషుఁడు, తనభార్యను యజ్ఞానదశలో యన్యపదేశముగా "వశి వశి" యనిపిలుచుచున్నాఁడు. జ్ఞానదశలో "శివశివ"యనుచున్నాఁడు. కావున భార్యతల్లియేయగును. అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ లోకీకం వైదికం సర్వం పుత్రేవస్థాస్య తత్పితా ।

మృతో దేహంతరే పితోరస్యయోర్ద్వితీ స్వయమ్॥ ౫౩

తా॥ వానితంజ్ఞి లోకీక, వైదిక కార్యములన్నియుఁ గొడుగుసంమం చి, చచ్చిపోయి, యితరదేహమందు నింకొక తల్లిదండ్రులలోఁ దాను ప్రవేశించును.

శ్లో॥ పుత్రీరూపేణ యజ్ఞస్మద్వయం పూర్వముదీరితం ।

తదపేక్షం తృతీయంతజ్జన్మస్యాద్దే హఢారిణః ॥ ౫౪

తా॥ పూర్వముందుఁ బుత్రరూపమైన మేరెందు జన్మలు చెప్పఁబడె నో గానిబట్టిచెక్కించిన దేహాధానికని (అనగాఁ మనుష్యుక కల్గిన) మృతి లోను (మృత్యువు) మూఁడువ జన్మలొందును.

తా|| ప్రతిబంధముగా నదివజ్రకున్న యాకర్షగర్భములోఁ బ్రవేశించు వజ్రకుండుని నశించినది. తొమ్మిదవ నెలలో మజలజ్ఞాపకమునకుఁ దెచ్చుకొని తత్త్వమును శ్రవణముచేసి జ్ఞానియయ్యెను.

శ్లో|| విద్వాన్భూత్వా సముత్పన్నో జనన్ముక్తోభవేత్తిదా ।

శరీరమాత్మనో భిన్నం మిష్యైవేత్య వగచ్ఛతి॥ ౬౧

తా|| జ్ఞానముకలవాడై పుట్టియపుడు జనన్ముక్తుడయ్యెను. శరీరమాత్మకంటే వేఱని, మిథ్యయని తెలిసికొనుచున్నాఁడు.

శ్లో|| ఇయంతం కాలమేతస్మిన్ భ్రాన్త్యా దేహే నిమగ్నవాన్ ।

బోధేన దేహదుత్క్రమ్యాత్మహృత్తాభాజ్ఞేవతాం త్యజన్ ॥౬౨

తా|| ఈ దేహమందింత కాలము భ్రాంతితోమునిగినవాడై జ్ఞానముతో దేహమునుండివెడలి జనత్వమునువదిలి యుత్తముడయినాఁడు.

శ్లో|| జీవత్వేపగతే తస్య శిష్యతే పరమాత్మతా ।

స ఏవ స్వర్గతుల్యోభూదిద్రియావిషయత్వతః॥ ౬౩

తా|| అతనిశిష్యత్వము తొలగిపోవఁగనే పరమాత్మభావము మోలిపోయినది. అది యింద్రియములకుఁ గోచరింపనిదగుటవలన నదిస్వర్గతుల్యమయ్యెను.

శ్లో|| పరోక్షోపి విమూఢానాం విద్వద్భిరవలోక్యతే ।

సర్వేపి విషయానందాః ప్రాప్తా దృష్టే నిజాత్మని॥ ౬౪

తా|| మూఢులకుఁ గోచరింపనిదయ్యును విద్వాంసులచేతఁ బొందుదుచున్నది. తనయాత్మతనకుఁ గనబడఁగానే విషయానందము లన్నియును సంప్రాప్తములయినవి.

శ్లో|| ఆత్మానంద సముద్రస్య విప్లుతో విషయోన్మత్తః ।

ఆత్మస్యంతర్భవంత్యంతే సముద్రే బిందువో యథా॥ ౬౫

తా|| విషయమువలనఁ బుట్టినయానందము లాత్మయొక్క యానంద సముద్రముయొక్క బిందువులగును. (చాలస్వల్పములని తెలియజేయుట) సముద్రమునందు బిందువులంతర్భావము పొందినట్లు యిదియు అట్లు, అందులంతర్భావమును పొందుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మన్యాసందమజ్ఞాత్వా విషయేషు స్వవిభ్రమాత్ ।

బాహ్యమిచ్ఛతి తల్లాభాద్ధీరాత్మన్యపశామ్యతి॥

౬౬

తా॥ విషయములందుఁ దనమోహమువలన నాత్మయందున్నయూహనం దము నెఱుంగక బయలునున్నవిషయములనుగోరుచున్నాఁడు. ఆత్మానందలాభమువలనను ధీరాత్మయందుఁపశమించును. [ధీరుడైవిషయానందమును గోరఁడనితాత్పర్యము.]

శ్లో॥ ఆత్మానందం తుణు భుక్త్వా పునర్భాగ్న్యా బహిర్వజేత్

వివేకిధీర్నిజానందం భుంక్తే తత్ సైవ సర్వదా॥

౬౭

తా॥ ఆత్మానందమును తుణుకాలము తాననుభవించి మఱలభ్రాంతితో బయటికివచ్చును. వివేకమైనబుద్ధికలవాఁడాత్మానందము నచ్చటనేసర్వదాయుండి యనుభవించును. (మఱివిషయానందమును గోరఁడనితాత్పర్యము)

శ్లో॥ విషయే దుఃఖజాతం యత్తద్వీక్ష్యైషక్షపాతతః,

శక్యో భోధుం నిజానందో బుధ్యంతే హి వివేకినః॥

౬౮

తా॥ పక్షపాతములేకుండగానే విషయములందున్నదుఃఖసముదాయమునుజూచి (తెలిసి) యాత్మానందముఁదెలిసికొన శక్యమైయున్నది. వివేకవంతులు తెలియుదురు.

శ్లో॥ వామ దేవోఽఖిలానందానాప్యాత్మన్యమృతోఽభవత్,

దేహప్రాణవియోగాభ్యా మృతిశ్చిద్వస్తునో నహి॥

౬౯

తా॥ ఆత్మయందు సకలానందములనుబొంది వామదేవుఁడు అమృతుడై (మరణములేనివాఁడై)నాఁడు. దేహము ప్రాణమువిడిచిపెట్టుటయ నెఱుమరణము చిద్వస్తువునకులేదు.

శ్లో॥ ఇత్థం సంసారదుష్టత్వం పురుషార్థం చ బోధతః ।

శ్రుత్వా విరక్తా బోధార్థం మీమాంసతే ముముక్షువః॥

౭౦

తా॥ ఈలాగున సంసారమందుదోషమును, జ్ఞానమువలనఁ బురుషార్థమును విని విరక్తులై, మోక్షముకోరిననారు జ్ఞానముకొఱకు చర్చించుచున్నారు.

శ్లో॥ అహం పశ్యమ్యహం వచ్చీత్యాత్మానం సర్వదా వయం॥

ఉపాస్మహే యోగివంద్యం కోఽసౌ మూర్ధ్నిప్రవిష్టవాన్॥ 20

తా॥ నేనుచూచుచున్నాను, మాట్లాడుచున్నాను. అనిమేముయోగులచేతవందనీయమైన యాత్మనుమేము సర్వకాలములందునుపాసించుము. (అనఁగాఁ భ్యానించుము.) ఎవఁడీశిరస్సునందుఁ బ్రవేశించినాఁడు?

శ్లో॥ మాయావీ శుద్ధచిద్వాత్మా కతరః సృష్టితః పురా॥

బుభుత్సంతే ద్వయోస్తత్త్వం జీవాత్మపరమాత్మనోః॥ 21

తా॥ మాయాపంతుఁడా? శుద్ధచైతన్యస్వరూపుఁడా? సృష్టికీబూర్వమందాత్మయనువాఁడు; జీవాత్మపరమాత్మల నిద్వితీయో నెవఁడని, ఆయిద్వితీనిజమును దెలియఁదలఁచుచున్నారు.

శ్లో॥ జీవస్య చేతనత్వేన చైతన్యం చిన్త్యతామిదం॥

చక్షురాదివిశిష్టం తచ్ఛుద్ధం వాతత్త్వమస్య కిమ్॥ 22

తా॥ జీవుఁడు చేతనుఁడుగనుక చక్షురాదీంద్రియములతోఁగూడిన యీచైతన్యము. అనఁగా జీవుఁడుచైతన్యస్వరూపమని యాలోచింపవలెను. లేక శుద్ధచైతన్యమేనా? దీనితత్వమేమి?

శ్లో॥ చక్షుఃశ్రోత్రేఘ్రాణజిహ్వే త్వకృ ధీంద్రియపంచకం॥

రూపశబ్దా గంధరసా స్పర్శశ్చ విషయాఃకృమాత్॥ 23

తా॥ చూపులు, చెవులు, ముక్కు, నాలుక, చర్మము యీ యయిదును జ్ఞానేంద్రియములు. రూపము, శబ్దము, గంధము, రసము, స్పర్శ (తాకుట) యీ యయిదును వరుసగా నాయీంద్రియములవిషయములు.

శ్లో॥ వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాః కర్మేంద్రియపంచకం॥

భాషణాదానగమనవిసర్గానందకాః క్రియాః॥ 24

తా॥ నోరు, చేతులు, పాదములు, మలమువిడుచునది, మాత్రము విడుచునది, అనునైదుకర్మేంద్రియములు. మాటలాడుట, చేయుట, నడచుట, విడుచుట, ఆనందించుట, యివి యీ కర్మేంద్రియములపనులు.

శ్లో॥ గోశకాని దశై తేషామత్యోదీని స్ఫుటాని హి॥

జ్ఞానక్రియాశక్తిరూపమింద్రియం గోశకస్థితం॥ 25

తా॥ ఈపదింటికిని కన్ను మొదలగు జ్ఞానకర్తృత్వములకుఁ గోళకములు (అనఁగాఁ గ్రహించునవయవములు) అందఱకుం దెలిసినవే, జ్ఞానశక్తిరూపమగునింద్రియము; క్రియారూపమయిన నింద్రియమును యాగోళకములొకటగుదు. (కంటిగ్రంథుచూపునకుఁ గోళకము చేవిగూబ వినుటకుఁ గోళకము. ఇవిధమున నన్నింటి నెరుంగునది.)

శ్లో॥ పాఞ్శోపాన సమానశ్చోదానవ్యానా చ వాయవః।
హృదయదే నాభికంఠా చ దేహశ్చైషు వసంతి తే॥ 22

తా॥ ప్రాణము, అసానము, సమానము, ఉదానము, వ్యానము, అని వాయువులయిదు. హృదయము, గుదము, నాభి, కంఠము, దేహము, వీటియందీవాయువులుండును.

శ్లో॥ శ్వాసాహోగతివృత్తి ద్వే వపుష్యన్నసమీకృతిః।
ఉద్ధారాద్దేహబలం పంచ వాయుక్రియా ఇమాః॥ 23

తా॥ శ్వాసలువదలుట, క్రిందికిఁబోవుట, శరీరమందన్నమును సమానముచేయుట, విడుచుట, దేహమునకుఁబలము, ఇవివరుసగా నావాయువులపనులు

శ్లో॥ అహం కర్తా వపుర్వాప్య జడం చేతనతాం నయేత్।
మనోంతర్ హృద్యవస్థాయ వృత్తిః కామాదికాః స్మజేత్॥ 24

తా॥ అహంకారమునకుఁ గర్తృయము. శరీరమునువ్యాపించిజడము, చేతనత్వమునుబొందించును. హృదయమందు మనస్సులోపలనుండి కామాదివ్యాపారములఁబుట్టించును. (అహంకారముకర్తృ)

శ్లో॥ జ్ఞానేంద్రియాణి పంచాత్ర తథా కర్తృత్వయాణ్యపి।
వాయవః పంచకర్తా చ మన సప్తదశం స్మృతమ్॥ 25

శ్లో॥ సోయం సప్తదశస్తోమో లింగదేహః స్వయోనిషు।
సర్వాసు సంసరత్యస్య వినాశో మోక్ష ఉచ్యతే॥ 26

తా॥ జ్ఞానేంద్రియములయిదును, కర్తృత్వములయిదును, వాయువులయిదును, మనస్సు, కర్తృ (అహంకారము) యీపదియేడును గలిసినమొత్తము లింగదేహమనంబడును. ఈలింగదేహము తానుజన్మించె

డి సర్వయోనులందు ననుసరించి యుండును. లింగదేహము నశించుటయేమోక్షము. స్థూలదేహమునశించినను మరణకాలమున లింగదేహము నశింపదు. ఇంకొక (స్థూలదేహమందీ లింగదేహము చేరుచుండును)

శ్లో॥ అజ్ఞాన కల్మిషో దేహస్తత్త్వజ్ఞానేన సశ్యతి ।

జ్ఞానోత్పత్తిచ్చిదాదేణ తస్మాదాత్మా విచార్యతే॥ ౮౨

తా॥ అజ్ఞానముచేతఁ గల్పింపఁ బడినదేహము తత్త్వజ్ఞానము వలన నశించును. విచారముసేయుటచేత జ్ఞానముకలుగును. కనుకనే యాత్మ విచారింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యేన పశ్యత్యసావాత్మా యః పశ్యతి స వా భవేత్ ।

దృష్టా పశ్యతి బోధేన చాక్షుషేణ తయోస్తుకః॥ ౮౩

తా॥ వీఁడుదేనితోఁజూచునో అదియాత్మ లేక, యెవఁడుచూచునో వాఁడుయాత్మ చక్షుస్సంబంధముగల బోధతోఁజూచును. కనుకచాక్షుషబోధ ఆత్మయగునా? ఆబోధతోఁజూచినవాఁ డాత్మయగునా? ఈరెంటిలో నేదియాత్మయని ప్రశ్న.

శ్లో॥ శృణోతి యేన యః శ్రోతా తయోరిత్యాది యోజ్యతాం

చైతన్యమస్తి కరణే కర్తరిత్యత్రి చిన్త్యతే॥ ౮౪

తా॥ వినెడువాఁడు, దేనితో వినునోయారెంటిలో నేదియని ప్రశ్న అనుకొనుఁడు. సాధనమందుఁ జైతన్యమున్నదా? కర్తయందుఁ జైతన్యమున్నదా? అని విచారితము.

శ్లో॥ బహూనికరణాన్యేషు బోధా దృష్ట్యాదినామకాః ।

బహవః కర్తృబాహుళ్యమపి ద్రష్ట్యాదిభేదతః॥ ౮౫

తా॥ ఇంద్రియము లనేకములు వాటిలోనిబోధలును, దృష్టి, శ్రవణము యిత్యాదు లనేకములుగలవుద్రష్టల నేకులగుటచేతదర్శనశ్రవణాదికర్తలుగూడ ననేకులగుదురు.

శ్లో॥ కరణానాంచకర్తృణాంభేదస్యచ్చక్షురాదికే

బాహ్యే యథా తథైవాంతః శరీరేఽప్యనగమ్యతామ్॥ ౮౬

తా॥ సాధనములు, అనఁగానింద్రియములు కర్తలు. అని చక్షురాదులందు భేదముకలిగేని బాహ్యముందనేక కార్యములు, అనేకకర్తలుం

డినటుల శరీరములోపలనుగూడ సనేకకార్యముల నాధుసములు, యనేక కర్తలుగలరని చెప్పవలసియున్నది.

శ్లో॥ కర్తుపాధిరహంకారో వాచ్యో హృదయశ్చర్మతః ।

కరణం స్యాన్నన స్తస్య సంజ్ఞానాద్యాస్తు వృత్తియః॥ ౮౭

తా॥ కర్తృత్వముపాధియహంకారమని చెప్పవలెను. (ఈపాధి— కథారము, లేక ఉండుచోటు హృదయమందుగడుట వలన. మనస్సాకర్తృత్వసాధనమన వలసియున్నది. అమనస్సుయొక్క అవృత్తులు సంజ్ఞానము మొదలగునవి.

శ్లో॥ తత్ర సర్వత్ర చైతన్యం లక్ష్యతే వా పృథక్పృథక్ ।

ఏవం సతి బహుష్వేషుకస్యాదాత్మేతి సంశయః॥ ౮౮

తా॥ వేఱువేఱుగాఁగ రయందును సాధనములందును చైతన్యముకనబడుచున్నది. ఈలాగయి యుండఁగా నిందేదిమాత్మయని సంశయము కలదు.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానమేకం సర్వేషు యత్స ఆత్మేతి నిర్ణయః ।

ప్రకృప్తం నిరుపాధిత్యాచైతన్యం యత్తదీక్ష్యతామ్॥ ౮౯

తా॥ దానికి సమాధానము చెప్పచున్నాఁడు. ఈయన్నింటి యందును ప్రజ్ఞానమొక్కటే కనబడుచున్నది. కనుకన దేమాత్మయని నిర్ణయము ఏదైతే యుపాధిలేనిదగుటచేత నుత్క్రష్టమైయున్నదో, చైతన్యమెయ్యదియో సదిదేయాత్మయని తెలియదగును.

శ్లో॥ అహంకారో మనో బాహ్యం కరణంచాప్యవాధయః ।

తేషు సర్వేషు చిచ్ఛాయా సంకాంతా చేతనాస్యతః॥ ౯౦

తా॥ అహంకారము, మనము, బాహ్యేంద్రియములు, ఆయింద్రియగోళకములు యనునీయన్నింటియందు చిచ్ఛాయ గంకమించి యున్నది. అవియచేతనము లగుటవలన (చైతన్యచ్ఛాయ చేని దేవనిజేయవు.

శ్లో॥ స ముఖ్యం తేషు చైతన్యమాత్మత్వ న్యాప్యముఖ్యతా ।

సంఖ్యైర్నాపి సంఖ్యం తే సత్త్వాత్మా తత్ర లుప్యతే॥ ౯౧

తా॥ సాటిలోనికి ముఖ్యచైతన్యముగాను. అత్వత్వవినిహితముఖ్య

ముకాదు. ఆయహంకారాదులు సుషుప్తిలో లోపించును. అపుడతన్ని లోపింపదు.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానం నిరుపాధిత్యాన్నిత్యం తల్లోపభాసకం ।

ప్రజ్ఞానస్యాత్మతా తస్మాన్మృఖ్యా నాన్యస్య కన్యచిత్ ॥ ౯౨

తా॥ ఉపాధిలేనిది; నిత్యమైనదియగు ప్రజ్ఞానము వాటిలోపము నుభాసింపఁజేయుచున్నది. కనుక ప్రజ్ఞానమే ఆత్మ. ఇంకొకటిముఖ్యాత్మకాదు

శ్లో॥ ద్రష్టౌద్యా అపి దృష్ట్యాద్యాః శబ్దాముఖ్యాత్మవస్తునః ।

నామాన్యపాధిమాలంబ్య తస్మాదాత్మోపలక్షకాః ॥ ౯౩

తా॥ ఉపాధినియవలంబించి దృష్టయని దృష్టియనియ నెడు పదములు యాత్మవస్తువునకుఁ బేరులు. కనుక నవియాత్మను బోధించునవి.

శ్లో॥ యదైకస్వైవ సంబంధవిశేషో పాధినాఖలాః ।

పుత్రభ్రాతృదయః శబ్దానామత్వేనోపలక్షకాః ॥ ౯౪

తా॥ ఆత్మయొక్క సంబంధవిశేషమువలన పుత్రుఁడని, భ్రాతృయని యనెడు సర్వశబ్దములును నామములుగాఁ జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఉపలక్షం తు హస్తాదిముక్తమేకం వపుస్తథా ।

చేతనైః కర్తృ కరణైః ప్రజ్ఞానముపలక్ష్యతే ॥ ౯౫

తా॥ హస్తము మొదలగు నవయవములు (చైతన్యమునకు) ఉపలక్షములు (గురుతులు) చేతనములైన కర్తృకరణములచేతఁ బ్రజ్ఞానమును తెలియఁజేయుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానం కర్తృదేహదిసాక్షిభూతం యదస్తితత్ ।

జీవస్య వాస్తవం రూపమిత్యేవం నిర్ణయో భవేత్ ॥ ౯౬

తా॥ కర్తృదేహము మొదలైనవాటికి సాక్షిభూతమై యేదికలదో యది జీవునకు వాస్తవమగు రూపము. అని యీవిధముగ నిర్ణయముకలదు

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానం స్వశరీరేఽస్తితథా దేహంతరేష్వపి ।

బ్రహ్మాదిస్థావరాంతేషు తస్య స్వాత్మరమాత్మతా ॥ ౯౭

తా॥ తనశరీరమందుఁ బ్రజ్ఞానముకలదా, ఇతరుల దేహములగదనఁగా బ్రహ్మాది స్థావరాంతదేహములగదు గలదా, అదియేసరమాత్మ.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానస్యాస్య జీవత్వం ప్రాణధారణతో యథా ।

జగత్సృష్ట్యాదిహేతుత్వా ద్బ్రహ్మత్వం చ తథేష్యతాం ॥ 98

తా॥ ప్రాణమును ధరించుటచేత బ్రహ్మమునకు జీవత్వమెటులకలదో? యటుల జగత్తుయొక్క సృష్ట్యాదికముచేయుటచేత బ్రహ్మత్వమెటులని తెలియవలయును.

శ్లో॥ స్థావరం జంగమం సర్వం జగదిత్యభిధీయతే ।

తస్య ప్రక్షేప నేత్రం స్యాత్ సృష్ట్యాదినయనాదసా ॥ 99

తా॥ స్థిరచరరూపమయిన యీసర్వము జగత్తనఁబడును. దానికిఁ బ్రజ్ఞయేనేత్రము. ఏమనిన, సృష్టిమొదలగు సర్వము దానివలననే చేయఁబడుచున్నది. కనుక (ప్రజ్ఞయేసృజించుచున్నదని ॥తా)

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానం శుద్ధ చిద్రూపం ఆసీద్యః సృష్టితః పురా ।

తస్మిన్ పృథివీతం సర్వం మాయయోత్పాది తత్త్వతః॥ 100

తా॥ సృష్టికిఁబూర్వము ప్రజ్ఞానము శుద్ధచిత్స్వరూపముగానున్నది దానియందీ సర్వమును నిలిచియుండెను. ఇదంతయు మాయచేతఁబుట్టింపఁబడినందున, లేక మాయచేత నిజముగాఁబుట్టింపఁబడిన యీసర్వమును ఆప్రజ్ఞానమందుఁ బృథివీంపఁబడెను.

శ్లో॥ ఉత్పత్తిస్థితికాలేఽసౌ లోకః ప్రజ్ఞాననేత్రకః ।

నేత్రత్వం వ్యవహారస్య సుఖాదేర్న యనాద్భవేత్ ॥ 101

తా॥ ఉత్పత్తికాలమందును, స్థితికాలమందును యీలోకము ప్రజ్ఞానము నేత్రముగాఁగలది. సుఖాదులను బొందించుట వలన వ్యవహారమునకు నీప్రజ్ఞ నేత్రమైయున్నది.

శ్లో॥ లయే ప్రజ్ఞా పృథివ్యా స్యాత్ తత్ర సర్వస్య సంహృతేః ।

సృష్టిస్థితిలయా ఇత్థం శ్రితాః ప్రజ్ఞానహేతుకాః॥ 102

తా॥ ప్రళయకాలమందుఁ బ్రజ్ఞ యందు సర్వముసంహరింపఁబడియున్నందునఁ బ్రజ్ఞయేప్రతిష్ఠయై యుండును. (అనఁగాఁ బ్రజ్ఞయొక్కటే నిలిచియున్నదని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ స్వప్నసృష్టిస్థితిలయా జీవచైతన్య సాక్షికాః ।

నిర్జీవస్తంభకుడ్యాదౌ స్వప్నసృష్ట్యాదయౌ నహి॥

103

తా॥ స్వప్నమునందున్న సృష్టిస్థితిలయములు జీవచైతన్యము సాక్షిగాఁ గలవి. (అనఁగా జీవునికే కలుగుచున్నవి) జీవములేని స్తంభము గోడ మొదలయిన వాటియందు స్వప్నసృష్ట్యాదులులేవు.

శ్లో॥ జగత్సృష్టిస్థితిలయాః బ్రహ్మచైతన్య సాక్షికాః ।

బ్రహ్మచైతన్యరహితే వంధ్యాపుత్రే న సంతి తే॥

104

తా॥ జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితి ప్రళయములు బ్రహ్మచైతన్యము సాక్షి గాఁగలవి. ఆసృష్టిస్థితి సంహారములు బ్రహ్మచైతన్యములేని వంధ్యాపుత్రునందు (గొడ్డాలికొడుకు)లేవు. [గొడ్డురాలికికొడుకే యుండదు. ఈ న్యమని తాత్పర్యము. ఈన్య వస్తువునందు బ్రహ్మచైతన్య ముండదని యర్థము.]

శ్లో॥ జగత్సృష్ట్యాద్యధిష్ఠానం శుద్ధచైతన్య మద్వయం ।

పరమాత్మస్వరూపం స్వాదితి తస్మాత్త నిర్ణయః॥

105

తా॥ ఒక్కటియైయున్న శుద్ధచైతన్యమే జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితిసం హారములకు అధిష్ఠానము. అదిపరమాత్మస్వ రూపమగును. ఇది దాని నిర్ణయము.

శ్లో॥ యత్రప్రజ్ఞానం స్వాత్మరూపం తద్బ్రహ్మేతి విబుధ్యతాం ।

ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మవిజ్ఞాయ తిష్ఠేత్ప్రజ్ఞాత్మనా నదా॥

106

తా॥ స్వాత్మస్వరూపమైన యేప్రజ్ఞానముకలచో యది బ్రహ్మయ ని యెఱుంగనగును. ప్రజ్ఞానమును బ్రహ్మగాఁ దెలిసికొని యెల్లపుడు ప్రజ్ఞానస్వరూపముగా నుండవలెను.

శ్లో॥ జీవన్నేవ స్థితప్రజ్ఞో ముక్తఃస్యా ద్వామదేవపత్ ।

మ్రుయతాం యత్ర తత్రాన్య వపుః సోయం నజాయతే

107

తా॥ బ్రతుకుచునే స్థితప్రజ్ఞుడై వామదేవునివలెను ముక్తుడగును. అతని శరీరమెక్కడనో యొకచోటఁజచ్చునుగాక! అతఁడుమాత్రముమఱివుట్టదు. (ముక్తినిబొందినయాత్మ మతివుట్టదని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ ఐత రేయ బ్రహ్మవిద్యాం వ్యాఖ్యాతాం సంగ్రహాదిమామ్ ।

సుస్థిరామనుగృహ్లాతు విద్యాతీర్థమ హేశ్వరః ॥ 108

ఇతిశ్రీవిద్యారణ్యమునికృతే అనుభూతిప్రకాశే ఐత రేయోపనిషద్వివరణోనామ ప్రథమోధ్యాయః.

తా॥ ఇట్లు సంగ్రహముగా వ్యాఖ్యానించబడిన ఐత రేయోపనిషత్తులోని బ్రహ్మవిద్యను స్థిరమైనదానిగా విద్యాతీర్థమ హేశ్వరుడనుగ్రహించుగాత.

ఇట్లు విద్యారణ్యముని రచించిన అనుభూతి ప్రకాశమందై ఐత రేయోపనిషద్వివరణమునకు బంకుపల్లి మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము.

ప్రథమ ప్రకరణము. శ్రీవ్యాసాశ్రమప్రీతి యగుగాక.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

అనుభూతి ప్రకాశము

ద్వితీ యోధ్యాయము

శ్లో॥ బ్రహ్మవల్క్యాం బ్రహ్మవిద్యాం తిత్తిరిః ప్రాహ యామిమాం ।

వత్సే సుఖావబోధాయ క్షీడంత్యత్ర ముముక్షువః ॥ 1

తా॥ తిత్తిరిముని బ్రహ్మవల్లిలో బ్రహ్మవిద్యను జెప్పినాడు. దానిని జెప్పెదను, మోక్షముకోరినవారు దానియందు విహరింతురుగాక.

* “తిత్తిరిఃప్రాహయామిమాం” యనుదానికి బాతాంతరము యజుశ్శాఖాప్రపరతః యని బొంబాయి, నిర్ణయసాగర ముద్రాక్షరశాలవారు, ప్రకటించిన గ్రంథమునఁగలదు. యజుశ్శాఖాయులే తైత్తిరీయులు, తైత్తిరీయ భాగమే యుపనిషద్భాగము ఉపనిషత్తులోనిది బ్రహ్మవల్లి, వీనికి శంకరులు భాష్యమును వ్రాసిరి.

* విద్యలు కిది కలవు, అయ్యవిధాన్దోగ్యమునందు వర్ణింపఁబడినవి,
అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ దర్శాదిపితృమేధాంతైః కర్మభిర్బహుజన్మసు ।

అనుష్ఠితైర్వివిధి మా జాయతే తిమజన్మని ॥ 2

తా॥ అమావాస్యాది పితృమేధాంత కర్మలనేక జన్మలలోఁజేయు
చుండినచోఁజివరజన్మలో వివిధిప (బ్రహ్మమును జెలిసికొను కోరిక)
పుట్టును.

శ్లో॥ తతో యోగం సమభ్యస్య సంహితోపాసనాదిభిః ।

* ఏకాగ్రే సాధితేఽధాన్య విద్యాం సూత్రయతి శ్రుతిః ॥ 3

తా॥ తరువాత యోగమునభ్యసించి సంహితల (వేదమంత్రములు)
యుపాసనమువలన మనస్సునకేకాగ్రత సాధింపఁబడినతరువాత, నితనికి
శ్రుతి విద్యను నూచించుచున్నది. (మనస్సుయేకాగ్రమయిన జ్ఞానముక
లుగునని శ్రుతిచెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ సూత్రాత్పూర్వం శాంతిమంత్రో జపా యాతోపవర్ణితః ।

జపేన విఘ్నా ద్వేషాద్యాశామ్యంతి మనసీ స్థితాః॥ 4

తా॥ ఈయుపనిషత్తునకు ముందు శాంతిమంత్రము చెప్పఁబడినది.
దానింజపించి నట్లయినచో మనస్సులోనున్న దోషములు, యోగము
నకు విఘ్నములు శమించును.

* శ్లో॥ బ్రహ్మవిత్పరమేతీతి సూత్రం సర్వార్థ సూచనాత్ ।

జ్ఞేయం జ్ఞానం ఫలంచేతి సర్వేరాః సూచితా ఇహ। 5

తా॥ బ్రహ్మవేత్త పరమునుబొందునని చెప్పిన యుపనిషద్వాక్యము
నకు సూత్రమనిపేరు. ఈవాక్యమునందు సర్వవిషయములను జెప్పఁ
బడినవి. కనుక నీవాక్యమునకు సూత్రమనిపేరు. తెలియఁదగినది, తెలి
వి. దానిఫలము. ఈయన్నిటిని నిచటసూచించెను.

వి॥ ఇచ్చట మూలగ్రంథమునందీ క్రిందివాక్యములు జూపఁబడి
నవి. “బ్రహ్మవి దాప్నోతిపరం” తదేషాభ్యుక్తా సత్యంజ్ఞాన మనంతం

బ్రహ్మ యోవేదనిహితం గుహాయాం పరమేవ్యోమన్ సోశ్నుతే స
ర్వాన్కామా తస్మాద్బ్రహ్మణావిపశ్చితేతి" అనునవి. ఈవాక్యములే
యీయోధ్యాయమునకు సూత్రప్రాయములు బ్రహ్మ సూత్రములకుఁదొ
లుత"అథాతోబ్రహ్మజ్ఞానా"యనిప్రారంభించినటుల సీగంధకారుఁడు,
"బ్రహ్మవిదా ప్నోతివరం" యనిప్రారంభించెను. ఈవాక్యములకు వ్యా
ఖ్యానమీ యోధ్యాయమని గ్రహించుటతగు.

అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ జ్ఞేయం బ్రహ్మ తదీయా ధీః జ్ఞానం స్యాబ్రహ్మతాఫలం |

సూత్రవ్యాఖ్యానరూపాయాం ఋచ్చేతద్విశదీ కృతమ్ ॥ 6

తా॥ తెలియఁదగినదిబ్రహ్మ. బ్రహ్మవిషయకబుద్ధి జ్ఞానము. బ్రహ్మ
త్వమును బొందుటఫలము. మొదట సూత్రమునకు (బ్రహ్మవేత్తబ్రహ్మ
మును బొందును. అన్నది) మిగిలినఋక్కునందు వ్యాఖ్యానము చేయ
ఁబడెను.

శ్లో॥ జ్ఞాతవ్యం బ్రహ్మ యత్తత్క్రిమితి చేత్తస్య లక్షణం |

సత్యం జ్ఞానమనంతం యత్తద్బ్రహ్మేత్యవ గమ్యతామ్. 7

తా॥ తెలియవలసిన బ్రహ్మయేదో అదియేది? దానిలక్షణమెద్ది?
అనగా? సత్యము, జ్ఞానము, అనంతము, బ్రహ్మయని యెఱుంగుము.

శ్లో॥ ఆకాశాది జగత్సర్వ మనృతం మాయాకత్వతః |

నానృతం బ్రహ్మతేనైత త్సత్యమిత్యభిధీయతే ॥ 8

తా॥ ఆకాశము మొదలగు జగత్తులోని వస్తువులన్నియు మాయవల
నఁగలిగినందున నన్నియు న నృతములు. బ్రహ్మ యనృతముకాదు. క
నుక నిది సత్యమని చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ జగజ్జడం స్వతఃస్ఫూర్తి రాహిత్యాద్బ్రహ్మ తు స్వయం |

స్ఫురతీత్యజడం తేన జ్ఞానమిత్యభిధీయతే ॥ 9

తా॥ తనంతటతాను ప్రకాశము లేనిదగుటచేత జగత్తు జడము.
బ్రహ్మయన్ననో స్వయముగప్రకాశించునది, కనుక జడముకాదు. కను
కనది జ్ఞానమనఁబడును.

శ్లో॥ జడంఘటాద్యం తవ త్స్వాదేశ కాలాది వస్తుభిః |

న దేశాదికృతోంతోస్య బ్రహ్మనంతం తతఃస్మృతమ్ || 10

తా॥ జడమైన ఘటాదులంతము కలవి. ఏమనిన దేశముచేతనో, కాలాదులవల్లనో కొలువబడుచున్నవి. బ్రహ్మ దేశముచేతగాని, కాలముచేతగాని కొలువబడదు. అందుచేత దానికంతములేదు. కావునఁ బ్రహ్మయనంతమని చెప్పబడెను.

శ్లో॥ దేశకాలాద్యస్య వస్తుత్రయం మాయావిజృంభితం |

బ్రహ్మ సత్యం మాయైకైస్తైః పరిచ్ఛిన్నం కథం భవేత్ || 11

తా॥ దేశము, కాలము, తదితరము, యామూఁడును మాయచేతఁ గలిగినవే, సత్యమైన బ్రహ్మమాయకములయిన యావస్తువులచేత నెట్లు కొలువబడును.

శ్లో॥ జడాన్మృతపరిచ్ఛిన్న వ్యావృత్త్యైవ పదత్రయం |

లక్షకం స్యాదఖండస్య య త్తద్బహ్మేతి బుద్ధ్యతామ్ || 12

తా॥ జడము, అన్మృతము, పరిచ్ఛిన్నము, (కొలువబడినది.) కానందున సీమూఁడు పదములును లక్షకములు (లక్షకము-లక్షణా వృత్తిచేత భోధించుపదమునకుఁబేరు) ఏది యఖండమై యేదియున్నదోయదిబ్రహ్మయని తెలియ వలెను.

శ్లో॥ తాదృగ్రబ్ధృత కథం విద్యాదితి చేదభిధీయతే |

గుహాయాం పరమే వ్యోమ్నిస్థితం బ్రహ్మతే వేదయః || 13

తా॥ అట్టి బ్రహ్మనెట్లు తెలియనగుననిన, చెప్పెదను, హృదయ గుహాయందు పరమాకాశమందున్నదని బ్రహ్మనెవఁ డెఱుఁగునో.

శ్లో॥ దేహదభ్యంతరం ప్రాణః ప్రాణాదభ్యంతరం మనః |

తతః కర్తా తతోభోక్తా గుహసేయం పరంపరా || 14

తా॥ దేహములోపల ప్రాణముకలదు. దానిలోపల మనస్సుకలదు. దానిలోపలఁగర్త, ఆలోపలభోక్తకలఁడు. ఈపరంపరగుహయనంబడును

శ్లో॥ పంచకోశగుహాయాం యదజ్ఞానం కారణం స్థితం |

తద్వ్యోమ పరమం తస్మిన్నిగూఢం బ్రహ్మతిష్ఠతి || 15

తా॥ పంచకోశముల గుహయందు అజ్ఞానము కారణ (శరీర] మన్నది కలదు. పరమాకాశ మన్నదది. దానియందు బ్రహ్మము నిగూఢమయియున్నది.

శ్లో॥ జీవేచైతన్యమేవాత్ర నిగూఢమితి చేత్తదా ,

తస్యైవ బ్రహ్మతాం విద్యాత్ జీవత్వభ్రాంతిహానయే ॥ 16

తా॥ జీవునందున్న చైతన్యమే యిక్కడ గూఢముగా నున్నదనిన, యాజీవుఁడే బ్రహ్మయని తెలియుము. దానివలన ఆజీవత్వభ్రాంతి నీకుఁబోవును.

శ్లో॥ స్వతో బ్రహ్మైవ చైతన్యం జీవత్వం ప్రాణధారణాత్ ।

కోశతాదాత్మ్య విభ్రాంత్యా భాత్యస్య ప్రాణధారణమ్ ॥ 17

తా॥ చైతన్యముస్వయముగా బ్రహ్మయే ప్రాణముల ధరించుటచేత [అబ్రహ్మయే] జీవుఁడనంబడుచున్నాడు. పంచకోశములతోఁదాదాత్మ్యముతనకుఁగలదను భ్రమవలన నాబ్రహ్మకుఁ బ్రాణధారణము [కనంబడుచున్నది. నిజముగా లేదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ వక్ష్యమాణవివేకేన తత్తాదాత్మ్య మపోహతే ।

బ్రహ్మసాక్షాత్కృతిస్త్రీ దృగ్భేదేనైవ నచాన్యథా ॥ 18

తా॥ పంచకోశములతో బ్రహ్మకుఁదాదాత్మ్యము ముందుచెప్పంబడు వివేకముచేతఁ దీసివేయఁబడుచున్నది. బ్రహ్మసాక్షాత్కార మిట్టిబోధవలననే కలుగును. ఇంకొకలాగునఁ గలుగదు.

శ్లో॥ బాహ్యం జగత్పంచకోశాంశ్చాపౌ హ్యంతర్ముఖాస్య ధీః ।

బ్రహ్మ సాక్షాత్కరోత్త్యైవ సర్వోపాధివి వర్జితమ్ ॥ 19

తా॥ బాహ్యమైన జగత్తును (తనశరీరములో) పంచకోశములను త్రొసివేసి యతని బుద్ధియంతర్ముఖముగానుండి సర్వోపాధులను విడచిన బ్రహ్మనుప్రత్యక్షముచేసికొనును.

శ్లో॥ సోపాధ్యైవ బహిర్దృష్ట్యా భాతి బ్రహ్మన తావతా ।

అపైతి జీవతా తస్మాదంతర్ద్వైవ బుద్ధ్యతామ్ ॥ 20

తా॥ బాహ్యదృష్టితోఁజూచిన యుపాధితోఁగూడియే బ్రహ్మము

కనంబడును. అంతతోఁజీవత్వముపోనేరదు. కనుక సంర్థప్రితోనే బ్రహ్మమును తెలియవలయును.

శ్లో॥ బహిర్ద్వప్తిర్జగద్భానం తస్య సత్యత్వధీరపి ।

వివేకాత్సత్యతాపైతి జగద్భానం తు యోగతః ॥ 21

తా॥ బహిర్ద్వప్తి, జగద్భానము, దానికిసత్యత్వబుద్ధియు; వివేకమునలన ససత్యత్వబుద్ధికలుగును. యోగమువలనఁజగద్భానముతోలఁగును.

శ్లో॥ బహిర్ద్వప్త్యానపేతాయా మంతర్ద్వప్త్యా యదీక్ష్యతే ।

నిగూఢం జీవచైతన్యం తద్బ్రహ్మేతి ప్రపశ్యతి॥ 22

తా॥ బాహ్యద్వప్తితోలగగనే నంతర్ద్వప్తితో నెయ్యది చూడఁబడుచున్నదో యాగూఢమైనజీవచైతన్యమే బ్రహ్మమనిచూచును. [సాధకుఁడుకర్త

శ్లో॥ దృష్టే తస్మిన్పరప్రాప్త్యా విదుషోఽతిశయోత్పత్తిః ।

ఇతి చేద్యగపత్సర్వకామాస్తీ రధికా భవేత్ ॥ 23

తా॥ ఆబ్రహ్మనుచూచి పరునిఁబొందినందున విద్వాంసునకు గొప్పయేమి? అని యందువేమో! బ్రహ్మనుచూచినంతనే సర్వకామములువొక్కమాటుగా నతనికిఁబ్రాప్తిచును. (ఇదియే తక్కినవారికంటే బ్రహ్మవేత్తకు) ఆధిక్యము.

శ్లో॥ కామ్యంతే విషయానందా నిఃకలైః ప్రాణిభిః సదా

బ్రహ్మానందస్య తే సర్వే లేశ్యా ఇత్య పరాశ్రుతిః॥ 24

తా॥ అన్ని ప్రాణులచేతను, విషయానందములుగోరఁబడుచున్నవి. అవన్నియుబ్రహ్మానందములోలేకములు(ఎంతయోఁజిన్నిభాగములు)అని యింకొకశ్రుతిచెప్పుచున్నది. (ఎన్నివిషయానందములైనను యొకబ్రహ్మానందమునకు సాటిరావనితాత్పర్యము.)

శ్లో॥ ఆనందహేతవో బాహ్య విషయా ఇతి విభ్రమాత్ ।

కామయంతే బహిర్ద్వప్త్యా విషయాన్ప్రాణినోఽఖిలాః ॥ 25

తా॥ ఆనందమునకు గారణములయినవి బాహ్యవిషయములను భ్రాంతివలన సకలప్రాణులు బహిర్ద్వప్తితో విషయములను గోరుచున్నవి.

శ్లో॥ అభీష్టవిషయే లభ్యేఃప్రత్యాహృత్య హృద్గతం ।

బ్రహ్మానందం క్షణం భుక్త్వా బాహ్యం కామయంతే పునః ॥ 26

తా॥ తానుగోరిన యానందము ననుభవించిన తరువాత బుద్ధిమణి లించుకొని క్షణకాలము హృదయమందున్న బ్రహ్మానందమనుభవించి మఱల బ్రాహ్మమును గోరుచుండును.

శ్లో॥ క్షణికత్వాల్లశతాస్య పూర్ణస్యాప్యపచర్యతే ।

విషయానందతా భ్రాన్త్యా బ్రహ్మానందో హి వస్తుతః॥ 27

తా॥ మొదట ననుభవించిన బ్రహ్మానందముకూడ క్షణికమగుటచే త నల్పమే యగును. భ్రాంతిచేత విషయానందమయ్యెను. వస్తుతః అది బ్రహ్మానందమే (అనగా విషయానందముకూడ బ్రహ్మానందజాతిలోనిదే. అయినను భ్రాంతిదృష్టితో ననుభవించినందున విషయానంద మయ్యెనని యర్థము)

శ్లో॥ అంతర్దృష్ట్యా వివేకీ తు బ్రహ్మానందం సదేక్షతే ।

అంతర్భవంతి క్షణికాః సర్వే తస్మిన్నిరంతరే ॥ 28

తా॥ వివేకముకలవాఁడుయంతర్దృష్టితో నెల్లప్పుడును బ్రహ్మానందమునుజూచుచుండును. క్షణికానందములన్నియునాబ్రహ్మానందమందంతర్భావమును బొందును. (అంతర్భావము - ఇమిడియుండుట.)

శ్లో॥ తత్త్వవిద్రుహ్నరూపేణ సర్వాన్గా మాన్సహశ్నుతే ।

ఇత్యేహౌఽతిశయో బ్రహ్మప్రాప్తిరూపం ఫలం శుతమ్ ॥ 29

తా॥ తత్త్వవేత్తయన్ని కాలములను బ్రహ్మరూపములనియే యనుభవించును. ఇదిగొప్పది. బ్రహ్మప్రాప్తికి ఫలముచెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ సూత్రీవ్యాఖ్యానరూపాయా మృచ్యనంతమితీరితం ।

తదానంత్య ప్రసిధ్యర్థం జగత్కారణతోచ్యతే॥ 30

తా॥ మీఁదవివరించిన సూత్రమునకు వ్యాఖ్యాన రూపమయిన ఋగ్వేదమంత్రమందు యనంతమని బ్రహ్మముచెప్పఁబడినది. ఆయనంతత్త్వము సిద్ధించుటకు బ్రహ్మకుజగత్కారణత్వము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ తత్సత్యం బ్రహ్మ కోశాఖ్య గుహాయాం వ్యోమనామకే ।

అజ్ఞానే కారణే గూఢం తస్మాదాకాశ ఉద్గతః ॥ 31

తా॥ సత్యమయిన అబ్రహ్మము బ్రహ్మకోశమనెడు గుహలో వ్యోమ [ఆకాశము] మనెడుపేరుగల కారణమయిన యజ్ఞానమందు గూఢముగానున్నది. అగూఢమయిన నాబ్రహ్మమునుండి యాకాశము పుట్టెను.

శ్లో॥ ఖం వాయ్వగ్నిజలో ర్యోష్ట్రషధ్యన్న దేహేషు కారణం ।

పూర్వం పూర్వం భవేత్కార్యం పరం పరమితీష్యతామ్॥ 32

తా॥ ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, ఓషధులు, (సస్యము, ఫలవృక్షము మొదలగునవి) అన్నము, దేహము, నీటిలో మొదటిదాని నుండి రెండవది, రెండవదానినుండి మూడవదిగాఁబుట్టినవి. కనుక పూర్వములు కారణములు తరువాతివి కార్యములయి యున్నవని తెలియఁదగును, అనఁగా నాకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి యగ్నియిత్యాదిగా దేహాంతములగు కార్యములుపుట్టినవని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఇంద్రో మాయాభిరభవద్భహురూప ఇతి శ్రుతేః ।

ఆనన్దాయికరూపాణి ఖాదీని బ్రహ్మగాని హి॥ 33

తా॥ ఈశ్వరుఁడు మాయలచేత బహురూపములు కలవాడనుశ్చ తివలన బ్రహ్మయందది వజ్రకున్న యాకాశాదులు మాయవలనఁగలిగిన రూపములే యయినవి.

శ్లో॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధేత్యేవం శ్రుత్యంతరేరణాత్ ।

వివిధా బ్రహ్మణః శక్తిః సా చ మాయాస్మతత్వతిః॥ 34

తా॥ ఈబ్రహ్మయొక్క శక్తివివిధమై యన్నిటికంట నెక్కువవై కలదు. అనుమతియొక శ్రుతివలన బ్రహ్మశక్తి వివిధము. ఆశక్తియస్మతమగుటవలన మాయ యనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సత్యస్య బ్రహ్మరూపత్వాత్ శక్తేరస్మత తోచితా ।

ని సత్త్వా భాసతే యాసౌ మాయా స్యాదింద్రజాలవత్ ॥ 35

తా॥ సత్యము బ్రహ్మరూపముకనుక, శక్తియస్మతమనఁదగియున్నది. తత్త్వములేనిదిగనే యీశక్తికనఁబడుచున్నది. కనుక నింద్రజాలమువలె మాయ యను. (ఇంద్రజాలమందుఁగూడ తత్త్వము [నిజము] లేదు. కానిరూపములు, ప్రవర్తనలు కనిపించుచున్నవి. అందుచేత సదిమాయ

యనుచున్నాము. అట్టి దేయిశక్తి కనుకమాయ.)

శ్లో॥ మాయాయా వివిధత్వేన తస్యాః కార్యేషు ఖా దిషు,
నామరూపేష్య నేకత్వంభాత్యన్యోన్య విలక్షణమ్ 36

తా॥ మాయావివిధము గనుక దానికార్యములయినయాకాశాదులం
దు నొకదానికొకటి భిన్నముగానున్న నామరూపము లనేకరూపము
లైనవి.

శ్లో॥ భాతిసర్వేషు సత్యత్వమేకం యద్బ్రహ్మగం హితత్ ।
సర్వాధిష్ఠాన ధర్మత్వాత్తత్సర్వతాను గచ్ఛతి. 37

తా॥ సర్వమం దేసత్యత్వము భాసించుచున్నదియో యదియొకటి
బ్రహ్మమందేకలదు. అది సర్వాధిష్ఠాన ధర్మముగనుక సర్వవస్తువులందు
ఁగలదు. (సత్యత్వమనునది మాఱుచు సర్వప్రపంచ వస్తువులకు నాధా
రమైన వస్తుధర్మము)

శ్లో॥ సర్పధారాదండమాలా రజ్జ్వాం యాః పరికల్పితాః ।
ఏతాసు రజ్జగం దైర్ఘ్యం సర్వాస్వనుగతం యథా॥ 38

తా॥ త్రాడునందు, వరుసగా, సర్పము, నీటిధార, మాలయు, గజ్జ
యనెడు తలంపుల మా లికయుఁగల్పింపఁ బడుచున్నవి. ఈకల్పిం
పఁబడిన తలంపులందు త్రాటియందున్న పొడవుకూడ ననుసరించియే
యున్నది. అన్నితలంపులందును త్రాటిపొడవు స్ఫురించుచునేయున్నది.

శ్లో॥ వ్యోమాద్యా దేహపర్యంతా సత్యే బ్రహ్మణి కల్పితాః ।
సర్వేష్వనుగతం బ్రహ్మ సత్యత్వం తస్య సుస్థితమ్॥ 39

తా॥ ఆకాశముమొదలు దేహపర్యంతము అగువస్తువులు సత్యమైన
బ్రహ్మయందుఁగల్పింపఁబడినవి. అన్ని వస్తువులలోను బ్రహ్మఅనుగతము
(వదలకుండ నంటియున్నది.) అయియున్నది. ఆబ్రహ్మకు సత్యత్వము స్థి
రముగానున్నది.

శ్లో॥ అధ్యారో పాపవాదాభ్యాం నిష్ప్రపంచం ప్రపంచ్యతే ।
ఇతిన్యాయేన దేహంత ఆరోపః ఖాదిరీరితః 40

తా॥ అధ్యారోపము అపవాదము, యీరెంటివలన నిష్ప్రపంచము విస్తరింపఁజేయఁబడినది అనెడున్యాయముచేత నాకాశముమొదలు దేహపర్యంతము ఆరోపముచెప్పఁబడెను. (అధ్యారోపము - లేనియంశమును ఉన్నదని చెప్పట, అపవాదము - ఉన్నయంశమును గాదనినిరసించుటయగును.)

శ్లో॥ అథాపవాదో జగతః కథ్యతే బ్రహ్మబుద్ధయే ।

తత్తాదౌ పుత్రమిత్యాదినుత్యే దేహత్మతోచ్యతే. 41

తా॥ బ్రహ్మము తెలియుట కొఱకునికమీదఁజగత్తుయొక్క యపవాదము చెప్పఁబడుచున్నది. అందుమొదట పుత్రుఁడుమిత్రుఁడుయిత్యాదిభేదము నశించుటకు దేహస్వరూపత్వము తగియున్నది. (అనఁగాఁబుత్రునిదీ దేహమే, మిత్రునిదీ దేహమే, పశువునీ దేహమే, పక్షినిదీ దేహమే అన్నియును దేహములే కనుక సర్వము దేహరూపమే, విశేషమేమియుని తాత్పర్యము.

* శ్లో॥ ఆత్మా నై పుత్రనామాసీత్యేవ మాత్మత్వవిభిమః ।

తాకికో నుద్యతే పుత్రే శ్రుత్యా యుక్తిశ్చవిద్యతే॥ 42

తా॥ “తానేకొడుకుగాఁ బుట్టినాఁడు” నేశుతిచేతఁ గలిగినదియగు, తానేపుత్రుఁడై నాఁడు’ అనిలోకములో పుట్టినియందున్న భ్రమకొలగింపఁబడుచున్నది. యుక్తియునుగలదు. (ఈభ్రమకునని)

* ప్రథమాధ్యాయములోని 45, 46, 47, 48, శ్లోకభావముల కిచ్చుదివిరుద్ధార్థముకాని తత్త్వమునకిదియే లక్ష్యము.

అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ సాకల్యం పుత్రభార్యాదేర్వై కల్యం చాత్మనీత్యతే ।

ఇత్యాహ భాష్యకృత్యేన పుత్రేఽస్తి స్వాత్మతాభ్రమః 43

తా॥ పుత్రులు, భార్య, మొదలగువారుండగానే తానునశించుట కనంబడుచున్నదే! లేకపుత్రభార్యులు సంపూర్ణులైయుండగానే తానుక్షీణించుట యుగనంబడుచున్నది. కనుక కొడుకు తానెట్లగును? అది

భ్రమ. (పుత్రునందాత్మత్వముభ్రమ.) అనిభాష్యకారుఁడు చెప్పినాఁడు
శ్లో॥ సోఽస్యామూర్త్యా పుణ్యేభ్యః ప్రతిధీయత ఇత్యదః
వచో వక్త్యైత రేయోఽతఃస్వాత్మతాభ్రమ ఏవ హి॥ 44

తా॥ ఇతనియొక్కయాభ్రమ “ఆత్మపుణ్యములవలన స్వర్గముగాఁజే
యఁబడుచున్నది” యనెడు మాటను యైత రేయశ్రుతి చెప్పుచున్నది.
కనుక స్వాత్మత్వము భ్రమయేయగును.

శ్లో॥ ఏవం పుష్కదసితం దేహస్యైవాత్మత్వమి హేలూచ్యతే।
యో దేహేనాన్నమయః సోఽయమేవాత్మాన్యో నకశ్చన॥ 45

తా॥ భ్రమను యిట్లుతోసిపుచ్చుటకు దేహమేయాత్మయని యిచ
టఁజెప్పఁబడుచున్నది. ఏదేహమన్న మయమయి యున్నదో యాదేహ
మేమాత్మ. ఇతర మింకొకటిలేదు,

శ్లో॥ మదీయః పుత్రభార్యాదిరితి భేదావభాసనాత్।
గౌణీ స్వాదాత్మతా పుత్రే భృత్యాదౌ సింహతా యథా ॥ 46

తా॥ నాయొక్కపుత్రులు, భార్యయిత్యాది భేదముకనఁబడుట వలనఁ
బుత్రునందాత్మత్వము గౌణము. అనఁగా ముఖ్యముకాదని తాత్పర్య
ము. ఎట్లనిన “ఈభృత్యుఁడు సింహమండీ!” యనుచోట సింహత్వము
వలెనే [అనఁగాసింహమే శౌర్యముకలదో యంతశూరుఁడనవలసి సింహ
ముయినొకరు. అనువిధమున తానుపుత్రుఁడను భావమని తా)

శ్లో॥ పూర్వవాసనయా పుత్రే స్వాత్మతా భాతిచేత్సునః।
తద్వాసనాపనుత్యర్థం దేహాత్మత్వము పాస్యతామ్ ॥ 47

తా॥ పూర్వసంస్కారమువలన (అలవాటు] మఱలఁపుత్రునందుస్వా
త్మభావము కలిగినట్లులైన యావాసననశించుటకుఁగాఁ దేహమే యాత్మ
యని నుపాసించుము. (ధ్యానింపుము.)

శ్లో॥ శిరఃపఠౌ మధ్యపుచ్ఛే ఇతి దేహస్య పక్షితాం।
ధ్యాత్వా తన్నిష్ఠతాం ప్రాప్య త్యజేత్పుత్రాత్మతాశ్రుతిమ్ ॥ 48

తా॥ శిరస్సు, తెక్కలు, నడుము, తోక, అనిదేహమును బక్షిరూప
ముగా ధ్యానించితదేక నిష్ఠనుబొందిపుత్రాత్మత్వ శ్రుతినివిడువవలయును

*శ్లో॥ ధీర్మనుష్యోఽహమిత్యస్తి పుత్తోహమితి నాస్తిధీః।

వికారోఽస్తి పరివ్రాజో న పుత్రసుఖ దుఃఖయోః॥ 49

తా॥ నేను మనుష్యుడననుబుద్ధి కలదుగాని, నేను పుత్రుడనని బుద్ధిలేదు. సన్యాసికి పుత్రునిసుఖ దుఃఖములలో వికారము కలుగదు.

*. వి॥ ఈశోక భావమును విచారించిన, పరివ్రాజకత్వము సులువుగ సిద్ధింపగలదు. తాను మనుష్యుడననియుండి, పుత్రుడనుగాననుటలో, “అహంబ్రహ్మస్మి” యనుటయే కర్తవ్యము. అనగాగర్భ బాధనము లన్నియుఁడెగి తురీయావస్థలోఁజరమదశ నొందునని యిందలిగూఢార్థము

శ్లో॥ అన్నజో దేహ ఏవాత్మా తదన్నం బ్రహ్మబుద్ధితః ।

ఉపాస్య సర్వమవ్యన్నం స్వాభీష్టం లభతే పుమాః॥ 50

తా॥ అన్నమువలనఁ గలిగినదేహమేయాత్మ, ఆయన్నమును బ్రహ్మబుద్ధితో నుపాసనచేసి తనకిష్టమైన సమస్తాన్నమును బురుషుఁడుపొందును

శ్లో॥ వివేకాద్వా ధ్యానతోవాపుతాద్యాత్మత్వనిహ్నుతౌ।

తథా దేహాత్మతాం త్యక్త్వా ప్రాణాత్మత్వం విచింత్యతామ్ । 51

తా॥ విచారణవలనఁగాని, ధ్యానమువలనఁగాని పుత్రతాదులందాత్మత్వమునిరసించినతరువాత నట్లే దేహాత్మత్వ భ్రాంతినిగూడవిడిచి ప్రాణాత్మత్వమును విచారింపవలయును.

శ్లో॥ న దేహస్యాత్మతాయుక్తా పూర్వజన్మన్యభావతః ,

పురాత్నా దేహదం కర్మ కృత్వా ప్రాప్నోత్యదో వపుః ॥ 52

తా॥ దేహమునకాత్మత్వము యుక్తముకాదు. పూర్వజన్మమునందీ దేహము లేదుకనుక, పూర్వజన్మలోనియాత్మ యీజన్మమందలిదేహమును గలిగించుకర్మనుజేసి యీదేహమునుబొందుచున్నది. (కనుక దేహమువేరు, ఆత్మవేరు. అనియెఱుంగవలెను.)

శ్లో॥ ఆయుర్నిరణయోహ్వారేతౌ ప్రాణే జీవాత్మతోచితౌ ।

స్థితే ప్రాణే భవతాయుఃప్రాణాపాయే తు హీయతే ॥ 53

తా॥ ఆయుర్దాయమునకును. మరణమునకును గారణమైనప్రాణమం

దు జీవాత్మత్వముతగియున్నది. ఏమనిన, ప్రాణమున్న నేయాయువున్నది ప్రాణముపోయినమరణమొందును. (కనుక)

శ్లో॥ దేహాత్మవాసనాను త్యై ప్రాణాత్మత్వముపాస్యతాం ।

ప్రాణో బ్రహ్మాత్మ్యపాసీనః సర్వమాయుః సమశ్నుతే ॥ 54

తా॥ దేహమాత్మయనువాసన నశింపఁజేయుటకుఁ బ్రాణమాత్మయని యుపాసింపవలెను. ప్రాణముబ్రహ్మయని యుపాసించువాఁడు పూర్ణమగునాయుర్దాయమునుబొందును.

శ్లో॥ ప్రాణోఽపానః సమానశ్చోదానవ్యానౌ చ వృత్తయః ।

ఏతాసు పూర్వనత్పక్ష మూర్ధాదీన్పరికల్పయేత్ ॥ 55

తా॥ ప్రాణము, అపానము, సమానము, ఉదానము, వ్యానము, ననియైదు ప్రాణవృత్తులు. ఈవృత్తులందుఁబూర్వముచెప్పినటుల ప్రాణమునొకపక్షిరూపముగాభావించి, దానికిరెక్కలు తలమొదలగువాటిని కల్పించవలయును.

శ్లో॥ శ్వాసోధోగమనం కృత్వేన్న దేహాన్నస్య సమీకృతిః ।

ఉద్ధారాదిబలం దేహీ క్రియాస్తాసాం క్రమాదిమాః ॥ 56

తా॥ ఆయైదు వృత్తులయొక్క పనులివి. — వరుసగాశ్వాసము, అధోగమనము, అన్నమును సమానముగాఁ జేయుట, బయటికిఁ ద్రోసి వేయుట, దేహమందుబలము, [ఇవియైదుపనులు. అయిదు వాయువులపనులు.

శ్లో॥ వృత్తిసంఘం ప్రాణమయంధ్యాత్వా దేహాత్మవాసనాం ।

సంత్యజ్యాథ ప్రాణమయే త్యజేద్దేహవదాత్మతామ్ ॥ 57

తా॥ ప్రాణమయమైన యీవృత్తులసముదాయమును ధ్యానించిదేహమాత్మయనెడు వాసనను విడిచి దేహమునందాత్మబుద్ధివిడిచినట్లే ప్రాణమందుఁగూడ నాత్మత్వ భ్రమనువిడువవలయును.

శ్లో॥ ప్రాణో నాత్మ జడత్వేన చేతనస్యాత్మతోచితా ।

మనస్తు చేతనత్వేన సర్వస్య ప్రతిభాసనాత్ ॥ 58

తా॥ ప్రాణము జడముకనుక నాత్మయదికానేరదు. చేతనము ఆత్మ

కావలయును. సర్వమును ప్రకాశింపజేయుటవలన, మనస్సు చేతనముక
నుక, [మనస్సు ఆత్మయనియభిప్రాయము.]

శ్లో॥ చక్షురాద్యక్షాపేక్షం మనోబాహ్యార్థభాసకం।

నిరపేక్షేణ మనసా సుఖాద్యాంతరభాసనమ్ ॥

59

తా॥ చక్షురిందియాది యపేక్షకలిగినమనస్సు బాహ్యార్థమును ప్రకా
శింపజేయును [అనఁగాఁజక్షురాదీంద్రియములతోఁ గలసియే బాహ్యవ
స్తువులను జూచునుగాని, స్వతంత్రముగాఁ జూడలేదని తార్పర్యము]
చక్షురిందియాదుల యపేక్షలేకుండగకే మనసు సుఖాదులను ప్రకాశిం
పజేయును. (అనఁగా సుఖాదులం దెలియజేయునని తార్పర్యము)

శ్లో॥ ఆత్మత్వం మనసోబుధ్వా త్యక్తుం ప్రాణాత్మవాసనాం,

ఉపాసీత మనస్తచ్చ వృత్త్యాఖ్యావయవైర్యతమ్.

60

తా॥ మనస్సుకు ఆత్మత్వమును దెలిసికొని ప్రాణాత్మవాసనను విడు
చుటకు వృత్తులనెడు నవయవములతోఁ గూడిన మనస్సును యుపాసించ
వలెను.

శ్లో॥ యజురాద్యాశ్చతుర్వేదా ఆదేశస్తద్గతో విధిః,

తద్భాసకే మనోవృత్తిపంచకే పక్షికల్పనా.

61

తా॥ యజుర్వేదము మొదలైనవి నాలుగువేదములు. వానిలోని విధి
కాదేశమనిపేరు. దానిని ప్రకాశింపజేయుచునోవృత్తులయిదింటియందుఁ
బక్షిరూపమును భావింపవలయును.

శ్లో॥ అవాభ్యసనగమ్యస్య బ్రహ్మణోఽప్యవబోధనే ।

శక్తం భవేన్మనస్తచ్చ మనో బ్రహ్మేతి కల్పనా ॥

62

తా॥ వాక్కులకు, మనస్సునకుఁగోచరింపని బ్రహ్మమును గెలిసికొనుటకు
మనస్సునమర్థమగును, ఆమనస్సు బ్రహ్మమని కల్పింపవలెను

శ్లో॥ న బ్రహ్మణి మనోజన్య స్ఫూర్తిస్తస్మా దగమ్యతా ।

మనస్యంతర్ముఖే న శ్లేశోఽవిద్యా తేన శక్తిరా ॥

63

తా॥ మనస్సువలనఁగలిగిన స్ఫూర్ణము [బ్రహ్మమగుచుండును. కనుక
బ్రహ్మమగమ్యము. మనస్సు అంతర్ముఖమైన సాక్షిని శించును. కనుక

నేయది శక్తియని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రాణాత్మవాసనానాశే మనసోఽప్యాత్మతాంత్యజేత్ ।

కర్तూత్మత్వముచితం మనోంతకరణం ఖలు ॥

64

తా॥ ప్రాణమాత్మ యనెడు వాసన నశించిన తరువాతమనస్సునకుఁ గూడ నాత్మత్వము విడువవలెను. మనస్సుయంతకరణము గనుకఁగర్త యాత్మయనుట తగును.

శ్లో॥ అహంకర్తేత్యదోఽజ్ఞానం విశిష్టం యస్య భాసకం ।

తత్కర్తృరూపం విజ్ఞానమాత్మత్వే నావగమ్యతామ్ ॥

65

తా॥ నేమకర్తనను జ్ఞానము విశేషించిదేనికిఁ బ్రకాశముగలిగించు నోయట్టి కర్తరూపమైన విజ్ఞానకోశ మాత్మయని తెలిసికొన వలయును.

శ్లో॥ అహంక్రియత ఇత్యేషోఽహం కారాఖ్య స్సవిగ్రహే ।

ఆనభాగ్రిమభివ్యాప్య సితో జాగరణే స్ఫుటః॥

66

తా॥ జాగ్రదవస్థలో “నేను చేయఁబడుచున్నాను” అను కొనుచు న్నది. శరీరమందు గోళ్యచివరలవఱకు వ్యాపించి యహంకారమనునది స్ఫుటముగానున్నది.

శ్లో॥ తేన చేతనవద్దేహో భాతి సుప్తౌతు తల్లయాత్ ।

భవేత్ప్రాప్తసమో దేహస్తే నాహంకార ఆత్మతా॥

67

తా॥ కనుక చేతనమైన (విజ్ఞాన) దేహము ప్రకాశించు చున్నది. నిద్రలోనది లయమగుటవలన (సూల) దేహము కట్టవలెనుండును. కనుక నహంకారమందు ఆత్మత్వము తగియున్నది.

శ్లో॥ మదీయం మన ఇత్యుక్తేరాత్మనః కరణం మనః ।

ఇత్యాత్మనం వివిచ్యాథ తముపాసీత పక్షివత్ ॥

68

తా॥ నామనస్సుయనుటవలనఁ దనకుమనస్సు సాధనమైనదని యాత్మ ను మనస్సునుండి వేరుపఱచిదానిని పక్షివలెఁభావించియుపాసించవలెను

శ్లో॥ శ్రద్ధాద్యాః పంచతత్రస్థాః కల్ప్యా మూర్ధాదిరూపతః ।

శ్రద్ధాసిక్య మృతంబుద్ధౌ యథావ స్త్వను చింతనమ్ ॥

69

తా॥ అందుఁగల శ్రద్ధమొదలైన యయిదిఁకిని, యాపక్షికి శిరస్సు

తెక్కలు, తోచగాచా కల్పించి ధ్యానింపవలెను. శ్రద్ధ, దేవుడుగల డను ఆస్తికృబుద్ధి బుద్ధిలోనన్నదున్నటుల తలంచుట ఋతము.

శ్లో॥ యథార్థభాషణం సత్యయోగ ఏకాగ్రతా ధియః ।

మహస్తు యోగీజం జ్ఞానం చింత్యాః శ్రద్ధాదయోఽఖిలాః 70

తా॥ యథార్థముగా మాటలాడుటసత్యము. (ఋత సత్యముల యర్థభేదముజ్ఞాపకముంచుకొనుడు.) బుద్ధియొక్క యేకాగ్రతయోగము ఇవి, శ్రద్ధాదులైదు. యోగమువలనబుట్టిన జ్ఞానముమహస్ససంబడును.

శ్లో॥ తాకికే వైదికేకర్తృవిజ్ఞానం బ్రహ్మ వేత్తిచేత్ ।

త్యజేదామరణం నోచ్ఛేద్యహ్మలోకే సుఖం వ్రజేత్ ॥ 71

తా॥ తాకిక, వైదికకర్తృత్వముగలవిజ్ఞానము బ్రహ్మమనితెలిసికొని మరణపర్యంతము (కర్మలుచేయుచు)నిడువకుండినట్లైన ఆజ్ఞాంతమందు ముక్తిరాకున్నను బ్రహ్మలోకమునసుఖముగా నుండును. అనగాఽబ్రహ్మతోగూడముక్తుడగుననితాత్పర్యము.

శ్లో॥ విజ్ఞానధ్యానతో నశ్యేన్మ సన్యాతృత్వవాసనా । 72

విజ్ఞానాత్మత్వమప్యేష త్యజేచ్ఛోకయుతత్వతః ॥

తా॥ విజ్ఞానమునధ్యానించుటవలన మనస్సునందాత్మత్వ వాసనసళించును. విజ్ఞానమందు శోకము కూడ నున్నందున నదియాత్మకాదని విడువవలెను

శ్లో॥ శోకం తరత్యాత్మభోధాదితి శ్రుత్యంతరే జగౌ ।

శోకసాగరమగ్నోఽయం కర్తా తస్మాత్మతా నహి ॥ 73

తా॥ ఆత్మజ్ఞానముకలవాడు శోకమునుదరించునని యొకశ్రుతిలో జెప్పబడెను. అందువలనఁగర్తయగువాడు శోకసముద్రమందుమునిగియుండును. గనుకఁగర్తయగు విజ్ఞానమునంగూడనాత్మత్వములేదు.

శ్లో॥ ఆనందస్యాత్మతా యక్తా సోత్రాస్తి ప్రీతిదర్శనాత్ ।

సదా భూయాసమేవేతి నిత్యంప్రేమాత్మనీత్యతే ॥ 74

తా॥ ఆనందమునాత్మయనుటతగును, ఆనందమాత్మ యందున్నది.

ప్రేమయాత్నయందుఁగనంబడుచున్నది. కనుక ఎట్లన; — నేనెల్లపుడు నుండుదునుగాక యనుప్రేమయాత్నయందుఁగనంబడుచున్నదికదా?

శ్లో॥ ఆనందైకస్వభావోఽపి కర్తృవిజ్ఞానసంగమాత్ ॥

నిజానందం తిరస్కృత్య కదాచిచ్ఛోకమాప్నుయాత్ ॥ 75

తా॥ ఆనందమే ముఖ్యస్వభావముగాఁగలదయ్య నాత్మకర్తయగువిజ్ఞానసంపర్కమువలన తనయానందమును దిరస్కరించి యొక్కొక్కపుడు శోకమునుబొందుచుండును.

శ్లో॥ సమాధిసుప్తిమూర్ఛాసు విజ్ఞానస్య లయే సతి ।

నిత్యానందస్వరూపేఽస్మిక్తోఽలోపి నపిత్వ్యతే॥ 76

తా॥ సమాధి, సుషుప్తి, మూర్ఛ యీమూఁడవస్థలలో విజ్ఞానము లయ (నాశము) మగుటవలన నిత్యానందస్వరూపమైన యీయాత్మయందు శ్లోకముకొంచెముకూడ గనఁబడదు.

శ్లో॥ మూర్ఛాసుప్త్యోర్వదజ్ఞానం భాతి తత్కరణం ధియః

కారణే బుద్ధివృత్తౌ చ స్వానందః ప్రతిబింబతి॥ 76

తా॥ మూర్ఛలోను, సుషుప్తిలోను నేయజ్ఞానముకలదో యదిబుద్ధికిఁగరణమైయున్నది. (కరణము - వ్యాపారముకల యసాధారణకారణము.) కారణమైనబుద్ధి వృత్తియందు స్వానందము ప్రతిబింబించుచున్నది

శ్లో॥ దుఃఖం రాజసద్ధీవృత్తౌ సాత్విక్యాం తత్సుఖం భవేత్ ।

ప్రియం మోదః ప్రమోదశ్చేత్సుచ్యతేధీ సుఖం త్రిధా॥ 78

తా॥ రజోగుణసంబంధమైన,బుద్ధి వృత్తియందు దుఃఖముగాయున్నది. సాత్వికబుద్ధివృత్తియందది సుఖమైయుండును. ప్రియమని, మోదమని, ప్రమోదమని బుద్ధి సుఖము మూఁడువిధములు.

శ్లో॥ ఇష్టస్య దర్శనాల్లాభాద్భోగాచ్చ స్యః ప్రియాదయః ।

తే త్రయః కారణానంద ఆత్మానందశ్చ పంచ తే ॥ 79

తా॥ ఇష్టవస్తువునుచూచుట వలనఁగలిగిన సుఖము ప్రియము. ఆవస్తులాభమువలనఁగలిగినదానికి మోదమనిపేరు. అద్దానిననుభవించుటవలనఁగలిగినసుఖముప్రమోదమనంబడును. ఈప్రియమోద ప్రమోదములును కారణానందము, ఆత్మానందములను నీయైదునుగలవు.

శ్లో॥ పక్షిణోవయవాః పంచ మూర్ధాద్యాస్తేషు కల్పితాః ।

ఆనందమయకోశోఽయముపాస్యః పూర్వకోశవత్ ॥ 80

తా॥ పూర్వమువలెను పక్షియొక్కయవయవములు అయిదు గలవు. శిరస్సుమొదలగునవి వాటియందుఁగల్గింపఁబడెను. పూర్వకోశములను వలె నీయానందమయకోశమునుగూడ నుపాసింపనగును.

శ్లో॥ అన్నప్రాణమనో భిక్షానానందైర్జని తా ఇమే ।

కోశాస్తేషు క్రమేణ స్యురుత్త రోత్తర మాంతరాః ॥ 81

తా॥ అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయకోశములొకదానిలో నొకటిగానున్నవి. ఇవి యాయాకోశముల యానందములచేతను బుట్టినవనియెఱుంగనగును. (అనఁగా నాయాయానందముల వలన నాయాకోశములు పుట్టినవని తా॥)

శ్లో॥ విజ్ఞానకోశన్యాయేన ఫలమున్నీయతామిహ ।

తదుపాస్తి ఫలం చార్థాత్తత్వ బోధఫలం భవేత్ ॥ 82

తా॥ విజ్ఞానకోశమునకుఁ జెప్పినవిధముననే ఫలమూహింపవలెను. దానియుపాసనకు నర్హాత్తు తత్వబోధమేఫలము. (అర్హాత్తు ఆనుటయెందుకనఁగాఁగ్రంథతఃచటఫలము చెప్పలేదు. కనుక నూహింపవలయు ననితాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఆనందం బ్రహ్మ విజ్ఞాయ త్యజేదామరణం న చేత్ ।

శరీరే పాప్మనో హిత్యా సర్వాన్కామానవాప్నుయాత్ ॥ 83

తా॥ ఆనందరూపమైన బ్రహ్మమునుజెలిసి మరణపర్యంతము విడువకుండినట్లులైన శరీరమందుఁగల పాపమును విడిచి సర్వకామములును బొందును.

శ్లో॥ ఆనందమయకోశేఽస్మిన్ పంచమావయవః శ్రుతః ।

బ్రహ్మశబ్దేన తద్రూప్త్యా స్వాత్మానంద ఇతీత్యతామ్ ॥ 84

తా॥ ఈయానంద మయకోశమందుఁ బంచమావయవముగాఁ బ్రసిద్ధము. బ్రహ్మశబ్దముతో నాబ్రహ్మముస్వాత్మానందమని తెలియవలెను.

శ్లో॥ ఉపాసనాచ్చిత్తశుద్ధౌ బ్రహ్మతత్త్వ మవేక్ష్యతే ।

గుహాహితబ్రహ్మబోధా త్సర్వకామాప్తిరీరితా ॥ 85

తా॥ ఉపాసనవలనఁ జిత్తశుద్ధి కలిగియుండఁగాఁ బ్రహ్మతత్త్వముకనం బడును. గుహలోనున్న బ్రహ్మమునుఁ దెలియుటవలన నన్నిగోర్కెలు సిద్ధించునని చెప్పఁబడెను. [గుహ-హృదయమందున్న యాకాశము]

శ్లో॥ గుహాహితం బ్రహ్మ యత్తత్సత్త్వం జ్ఞానమితి శ్రుతం ।

తస్య జ్ఞానస్య దృశ్యాస్తే కోశాః సర్వంజగత్తథా ॥ 86

తా॥ ఏబ్రహ్మము గుహలోనున్నదియో నయ్యది సత్యమని, జ్ఞాన రూపమని శ్రుతిలోఁజెప్పఁబడెను. ఆబ్రహ్మజ్ఞానమువలన నీకో శములు తెలియంబడుచున్నవి. జగత్తంతయుఁజూడఁదగును.

శ్లో॥ జగత్కోశాశ్చ దృశ్యత్వాత్సంతి బ్రహ్మన దృశ్యతే

అతో నాస్తీత్యాహ మూఢస్తత్సత్తాం వక్తి బుద్ధిమాన్ ॥ 87

తా॥ జగత్తును కోశములును గనంబడుచున్నవి. కనుకనున్నవి. బ్రహ్మము కనఁబడలేదు గనుకలేదు. అని మూఢుఁడుపలుకును. బ్రహ్మమున్నదని బుద్ధిమంతుఁడు పలుకును.

శ్లో॥ బ్రహ్మ నాస్తీతి చేద్వేద స్వయమేవ భవేదసత్

కోశాత్మతా దూషితా చేన్నాస్య ఆత్మాస్తి తస్మతే ॥ 88

తా॥ బ్రహ్మములేదని తెలిసికొనినతానే లేనివాడగును. కోశమాలా త్మకావని దూషింపఁ బడినపుడు వానిమతమందు మఱియొక యాత్మ లేనేలేదు,

శ్లో॥ ఆనందమయకోశేఽపి క్రియాద్యా నశ్వరాస్త్రయః

అజ్ఞానంచ జ్ఞాననాశ్యం న బ్రహ్మంగీకరోత్యసౌ ॥ 89

తా॥ ఆనందమయ కోశమందుఁగూడను ప్రియ మోద ప్రమోదము లు మూఁడును నశించిపోవు నవియె. జ్ఞానముచేత నజ్ఞానము నశింపఁజేయదగినదే. ఏడు బ్రహ్మము నంగీకరింపఁడు.

శ్లో॥ అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద స్వయమేవాత్ర సంభవేత్,

అదృశ్యస్యాపి సత్తా స్యాత్ స్వప్రకాశత్వ సంభవాత్ ॥ 90

తా॥ బ్రహ్మమున్నదని తెలిసికొన్నట్లయితే తాను యున్నాడన్నదియందు సంభవించును. కనబడనిదైనను బ్రహ్మమున్నదనుట స్పష్టము ఏమనిన ఆత్మకు (తనకు) స్వప్రకాశత్వము సంభవించుచున్నది. కనుక

శ్లో॥ గౌణాత్మా పుత్రభార్యాదిర్ని భ్యాత్మాన్న మయాదికః

బ్రహ్మనందో ముఖ్య ఆత్మా క్రమేణైతే వివేచితాః॥ 91

తా॥ పుత్రభార్యాదులందున్న యాత్మభావము గౌణము. ఆనఁగా అముఖ్యమనియర్థము. అన్నమయాది గోళములందున్న యాత్మభావము మిథ్యయగును. (మిథ్యయనఁగా లేనిది యున్నట్లుల భావింపఁబడు చున్నదని) బ్రహ్మనందముముఖ్యత్వం. ఇవి క్రమముగా నేర్పరుపఁబడినవి.

శ్లో॥ ఉత్తరాత్మవివేకేఽస్య పుర్వాత్మా దేహతాం ప్రజేత్

తేనోత్తరేణ పూర్వస్య పూర్ణత్వాదేహిదేహతా॥ 92

తా॥ ఇదివఱకుఁజెప్పిన వాటిలో, ఉత్తరాత్మ తెలిసినచో నుత్తరాత్మకుఁబూర్వాత్మ దేహమగుచున్నది. కనుక నుత్తరాత్మచేత పూర్వాత్మవిండియున్నందున దేహిభావము దేహభావముయభయముసిద్ధించును

శ్లో॥ సత్యేవం నిఖలం పూర్వం శరీరం హ్యంతి మాత్మనః ।

బ్రహ్మనందస్తు శారీరః పూర్వస్యాత్మేతి నిర్ణయః ॥ 93

తా॥ ఇది యిట్లుకాఁగాఁ బూర్వములన్నియుఁ జనరఁజెప్పబడినయాత్మకు శరీరములు శరీరమందుఁగల బ్రహ్మనందము పూర్వమున కాత్మయని నిర్ణయము.

శ్లో॥ శ్రవణం మననం చోభే తత్త్వజ్ఞానస్య సాధనే

ఉక్తనిర్ణయపర్యంతం విజ్ఞానం శ్రవణాద్భవేత్॥ 94

తా॥ శ్రవణము (అనఁగా నాత్మయిట్టిది. ప్రపంచమిట్టిదియను నుపపదార్థమును దఱచుగాఁదెలిసిన వారినలన వినుట), మననము, (ఆవినిసరానిని మనస్సునకుఁ బట్టించుకొనుట) యీ రెండునుతత్త్వముఁ దెలిసికొడు సాధనములు వెనుకఁజెప్పఁబడిన నిర్ణయపర్యంతమగు విజ్ఞానముశ్రవణము వలనఁగలుగును.

శ్లో॥ అథ స్వబుద్ధిదోషేణ యతః సందేహసంభవః

అతోఽసౌ మననం కుర్యా త్సందేహస్యఃస్త్రియోఽస్యహి॥ 95

తా॥ ఓమ్మటఁదన బుద్ధిదోషముచేత సందేహము పుట్టుచున్నందున మననముచేయుట అవసరము. (అవశ్యకము) సందేహములు మూఁడు

శ్లో॥ బ్రహ్మస్తి నో వేత్త్యేకః స్వాదజ్ఞానీ ముచ్యతే నవా

తత్త్వవిశ్మయతేనో వేత్త్యపరా సంశయాపుభా॥ 96

తా॥ బ్రహ్మమున్నదా? లేదా? యనునదొకటి, అజ్ఞానికి మోక్షము కలుగునా? లేదా? అనునదిరెండవది. తత్తవేత్తకు ముక్తి కలుగునా? కలగదా? యనునది మూఁడవది.

శ్లో॥ యదస్తి నామరూపాభ్యాం వ్యాప్తం తద్వీయదాదికం

బ్రహ్మ నిర్నామరూపత్వా న్నాస్తీత్యాహ విమూఢధీః 97

తా॥ నామరూపములతో వ్యాపించియేదికలవో, యదియాకాశాదిపంచభూతమయమగునదికలదు. నామరూపములులేనిదగుటచేత బ్రహ్మము లేదనిమూఢబుద్ధియనుచున్నాడు.

శ్లో॥ వివేకీ బ్రహ్మణః సత్తాం సృష్టికామాదిహేతుభిః ।

సాధయన్ బహుధా మూఢం బోధయేన్నోహనుత్తయే ॥ 98

తా॥ బ్రహ్మ సృష్టిచేయవలయుననిోరినట్లు యుపనిషత్తులలోఁజెప్పబడినది. కనుక వేదవాక్యముసత్యముకాన. అనుమొదలగు హేతువులు చెప్పిబ్రహ్మమున్నదని సాధించుచు వివేకమూఢునియజ్ఞానము పోవుటకై బోధింపవలయును.

శ్లో॥ అకామయత సస్త్వాదౌ పరమాత్మా స్వమాయయా

బహుస్యామహమేవాతః ప్రజాయేయేతి కామనా ॥ 99

తా॥ “సోకామయత ప్రజాసృజేయేతి” యనియు “బహుస్యాంప్రజాయేయేతి” యనియుశ్రుతులలో సృష్టిజేసెదనన్నకోరిక బ్రహ్మకుఁజెప్పబడినది. అసృష్టితనమాయతోనే పరమాత్మచేసెనని యందుఁగలదు. కావున బ్రహ్మముకలదనితాత్పర్యము.

శ్లో॥ స్వస్యైవ బహుధాచోక్తేరుపాదానం మృదాదివత్

తథా కామయితృత్వేన నిమిత్తత్వం కులాలవత్ || 100

తా|| జగత్తునకంతకును దానేయుపాదానమని యనేకవిధములఁజెప్పటవలన మన్నుకుండకు నుపాదానమయినటుల బ్రహ్మమేజగత్తునకు పాదానము. జగత్సృష్టినిగోరినదగుటచేబ్రహ్మ; కుండసృష్టినిగోరిన కుమ్మరివలెను నిమిత్తముకూడనగును. (ఉపాదానకారణము నిమిత్తకారణముకూడ బ్రహ్మమే యనితాత్పర్యము. దీనినేయభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వమనిశాస్త్రమునఁబరిభాష.)

శ్లో|| నిర్ధర్మకేఽప్యాత్మతత్వే నిమిత్తత్వంస్వమాయయా
ఉపాదానత్వసహితం మాయా దుర్లుభకారిణీ ||

తా|| ఆత్మతత్వమునందు ధర్మములేవియు లేకున్ననుఁదనమాయచేతనేయుపాదానత్వమునిమిత్తత్వముకూడఁగలవు. ఏమనిన, మాయదుర్లుభకార్యములను జేయుసామర్థ్యముకలది.

శ్లో|| అసంభావ్యం న మాయాయా ముపాలంభం నసాక్షిర్హతి
తతో వేదో యథాబ్రూతే సృష్టిరేషా తథేవ్యతామ్. 102

తా|| మాయయందు సంభవించని విషయముండనే యుండదు. మాయకునిందయుండఁ దగదు. కనుక వేదమెటుల సృష్టిక్రమమును జెప్పుచున్నదియో యటులే సృష్టినంగీకరించుడు.

శ్లో|| సృజ్యమాలోచయన్ సర్వమసృజత్పరమేశ్వరః
సృష్ట్యాథ జీవరూపేణ ప్రవివేక వపుష్యయమ్|| 103

తా|| పరమేశ్వరుడు తాను సృష్టిజేయఁదలఁచిన సర్వమును దనలో నాలోచించుకొనియే సృజించినాడు. పరమేశ్వరుడట్లు సృజింపఁబడిన శరీరమందు జీవరూపమునఁ బ్రవేశించెను.

శ్లో|| యో విజ్ఞానమయస్తస్మిన్ చైతన్యం ప్రతిబింబితం ।
తచ్చ ధారయతి పాణిన్ జీవాఖ్యాం లభతే తతః|| 104

తా|| విజ్ఞానమయుండెవఁడు కలఁడో వానియందుఁ జైతన్యము ప్రతిబింబించియున్నది. ఆచైతన్యమేప్రాణములను ధరించుచున్నది. అదియే జీవుడను పేరునుతరువాతను పొందుచున్నయది.

శ్లో॥ ప్రవేష్టుత్వాత్సర్పవత్స భోగ్యత్వాచోదనాదినత్ ,

* నానుమానై రేవ, కింతు విద్యతృప్త్యక్షతో ఓపిసన్ ॥ 109

తా॥ పుట్టలోపాము ప్రవేశించినటుల సృజ్యమాన వస్తువులలోఁదా నుజీవరూపమున ప్రవేశించుటచేతను సత్పదార్థమే బ్రహ్మము. అన్న ము మొదలగు వాటివలె భోగ్యరూప మగుటచేతఁ గూడసత్పదార్థమే. అనియిట్లుయను మానప్రమాణములచేతనే బ్రహ్మమున్నదని సాధించుట కాదు. మతేమనినవిద్వాంసులకు బ్రహ్మము ప్రత్యక్షముఁగాఁ గోచరించుటచేతఁగూడ సత్పదార్థము బ్రహ్మమే. (అనఁగాఁ బ్రహ్మమున్నదని విద్వాంసులుచూచి చెప్పచున్నారని తాత్పర్యము.)

వి॥ దీనిలోనిభావము;- విద్వాంసుఁడు బ్రహ్మమును చూచినవాఁడ నుటలో, విద్వాంసుఁడు, దురీయావసలోని వాఁడనియేయర్థము. పండితుఁడు విత్వాంసుడు జ్ఞాని, ఋషి, సాధువు, పరమహంస, ఇవన్నియు సమానార్థక ములతో ఏతరాగార్థములను బోధించును. అనఁగా భవపాశములనుండి విడివడినవాఁడని యర్థము. ఈభావమునే “నానుశోచంతిపండితాః”యని గీతప్రతిపాదించు చున్నయది.

శ్లో॥ యత్సత్యం బ్రహ్మ పూర్వోక్తం తదేవజగ దాత్మనా,

భాతి భ్రాంత్యా తతః సర్వం బ్రహ్మేత్యాచక్షతే బుధాః ॥ 110

తా॥ పూర్వమందు సత్యమనిచెప్పఁబడినయేబ్రహ్మముకలదో. అదియే జగద్ద్రూపముగా భ్రాంతిచేతఁగనఁ బడుచున్నది. కనుకపండితులు సర్వమును బ్రహ్మమేయను చున్నారు.

శ్లో॥ సర్పధారాదికా భ్రాంత్యా కల్పితా తత్త్వదర్శనే,

రజ్జురేవ యథా తద్వద్రోహైవ సకలం జగత్ ॥ 111

తా॥ నిజము తెలియువలకునున్న సర్పజ్ఞామునీటిధారలునిజమైనత్రాడుతెలియగానేయెట్లునశించునో? అట్లుజగద్ద్రూపజ్ఞానమునిజమైనబ్రహ్మముగోచరింపఁగానేజగద్ద్రూపమునశించి, సర్వజగత్తు బ్రహ్మరూపమైగోచరించును

శ్లో॥ నామరూపయత తేన జగత్సద్రూప్యా నేతి యత్ .

పూర్వవక్షుమతం తన్న బ్రహ్మస త్వం తదీక్ష్యతామ్. 112

తా॥ నామరూపములతోఁ గూడియున్నందున జగత్తు సత్తు. (అదిలే

నందున) బ్రహ్మము సత్తుగాదు, అనుచూ ఊపమేదికలదో యదితప్ప
బ్రహ్మసత్వమును జూడుము.

శ్లో॥ రజ్జుదైర్ఘ్యం యథా సర్పభారాదిష్వనుగచ్ఛతి,
బ్రహ్మసత్వం తథా వ్యోమ వాయ్వాదిష్వనుగచ్ఛతి. 113

తా॥ త్రాటియొక్కపొడవు సర్పజ్ఞానధారయున్నపుడుకూడ ననుస
రించియుండుచున్నదో, యట్లే బ్రహ్మమందున్న సత్వము అకాశమువాయు
వు మొదలైన పదార్థములందు యనుసరించియుండును. అనఁగా వా
య్యాకాశాదులలోను నీకుఁ గనబడుచున్న సత్వము వాయ్వాకాశాదుల
దికాదు. మఱేమనిన వాయ్వాది భ్రమకాధారమైన బ్రహ్మముయొక్క
సత్వమే నీకచటగోచరించుచున్నదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ అసదేవేదమగ్రేభూన్నామరూపాత్మకంజగత్,
పశ్యాత్తు బ్రహ్మణా సృష్టం సదభూద్రు హ్మసత్వతః. 114

తా॥ ఈనామరూపములతోఁ గనంబడుచున్న జగత్తు సృష్టికిఁబూర్వ
ములేనేలేదు. తరువాత బ్రహ్మచేత సృజింపఁబడినట్లుయైనది. బ్రహ్మమం
దున్న సత్వమువలననే జగత్తుసత్తుగాఁగనంబడుచున్నది.

శ్లో॥ తద్రూహ్మత్మానమేవేమం సచ్చిదానందలక్షణం,
అకావీజ్జగదాకారం స్వయమేవ స్వమాయయా. 115

తా॥ సచ్చిదానందరూపమైన ఊతనరూపమునే జగదుప్రముగాఁ
జేసెను. ఆ చేత స్వయముగాఁదనమాయచేతనే చేసెను.

శ్లో॥ అస్తి భూతి ప్రియం చేతి ప్రతివస్తువభాసతే
త ఏతే సచ్చిదానందా బ్రహ్మగా భూతివస్తుషు 116

తా॥ ఉన్నది ప్రకాశించుచున్నది ప్రియమైనది యని ప్రతివస్తువునందు
మూఁడుస్వభావములుకలవు అవి పరుసగాసత్తు (ఉన్నది) చిత్తు (ప్రకా
శించు) అనందము (ఇష్టమైనది) అనుస్వభావములు బ్రహ్మమందున్న వే
వస్తువులన్నిటిలోఁగనంబడుచున్నవి అనగా ప్రతివస్తువులలోను యీగు
ణములుండుటంబట్టి యందు బ్రహ్మ మిమిడియున్న దనియే యూహింప
వచ్చును.

శ్లో॥ నామరూపే ఘటాదీనాం ప్రాగభావయుతే తతః,
అభావత్వం చ భావత్వం పర్యాయేజేష్యతే తయోః॥ 107

తా॥ ఘటపటాదులయొక్క నామమున్ను, రూపమున్ను ప్రాగభావము కలవైయున్నవి. అనఁగా మొదటనొకప్పుడు లేక తరువాతవచ్చినవనితాత్పర్యము. ఆనామ రూపములుండుట, లేకపోవుట నొకదాని తర్వాత నొకటిగాఁ గనుపడును. అనఁగామంటిముద్దగా నున్నపుడు ఘటమింకనులేదు. తర్వాతకుండయైనది. ఘటమునకుఁ దొలుతయభావము తర్వాతభావము కలిగినది. కొన్నిదినములుండి కుండనశించి పెంకులుగానగును. అపుడును ఘటాభావము కనఁబడును. ఇదియే ఘటాదుల భావాభావములని యెఱుంగనగును.

శ్లో॥ ఆగమాపాయధర్మౌ యా న తయోర్ధర్మరూపతా,
శయనోత్థానయోర్నాస్తి దేహనస్తు స్వరూపతా॥ 118

తా॥ ఒకపుడుండి యింకోకప్పుడు పోవునట్టి ధర్మములు మాత్రము యావస్తువులకు నిజమైన ధర్మములుకావు. [ఆగమ-వచ్చునట్టి, అపాయము-పోవునట్టి] పరుండుట లేదుటయను ధర్మములు దేహములకుఁగాని వస్తువులకుఁగాని స్వరూపములుకావు. అవి యవస్థలనంబడుఁగాని వస్తుధర్మములుకావు. అని తా॥ అనఁగా నామరూపములొక పుడుండియింకొకపుడుండకపోవుటచేత నవి వస్తుధర్మములు కావని తా॥

శ్లో॥ సత్త్వాసత్త్వే అన్యదీయే భాసేతే నామరూపయోః,
మాయారూపమసత్త్వం స్యాత్సత్త్వాయా బ్రహ్మరూపతా॥ 119

తా॥ నామ రూపములందుఁగల సత్త్వమున్ను, అసత్త్వమున్ను యితరముల ధర్మములు. (అనఁగాసత్త్వము యీశ్వరధర్మము. అసత్త్వముమాయాధర్మము. అనితా) అసత్త్వము మాయాస్వరూపము, సత్త్వముబ్రహ్మస్వరూపము.

శ్లో॥ జాడ్యదుఃఖే మాయుకే స్తోభానానందౌ పరాత్మగౌ,
లోకితాః సచ్చిదానందౌ బ్రహ్మగాశ్చే దసత్కథమ్ ॥ 120

తా॥ జడత్వము, దుఃఖము మాయాసంబంధములై యున్నవి. ప్రకాశించుట, ఆనందము బ్రహ్మమందున్న ధర్మములు లోకవస్తువులందున్న సచ్చిదానందములు బ్రహ్మమందున్న సచ్చిదానందములుకావు. బ్రహ్మమందలివియైతే అసత్త్వముండదు. అనఁగా నశించుచుఁబుట్టుచున్న వాటిలోని సచ్చిదానందధర్మములు లోకములయనఁబడును. బ్రహ్మమందున్న సచ్చిదానందములు నశ్వరములుకావు. నిత్యములే

శ్లో॥ భవేత్తు బ్రహ్మసత్తాస్మిన్నానందోఽస్తి కథం శృణు,
ఆనందోఽత్రాభ్యుపేతవ్యో రసవాన్మధురాదివత్ ॥ 121

తా॥ ఈ ప్రపంచవస్తువులందు బ్రహ్మసత్తయండిన నుండవచ్చును. గాని యానందమెట్లున్నయది? [అని ప్రశ్న] అయిన విషయము. [జవాబు] ఇచటనానందము తెలిసికొనఁదగియున్నది. మధురాదిరసముల వలెరసముకలది యానందము. (రసము-రుచి)

శ్లో॥ మూఢస్య మధురాదిఃస్యా ద్దీప్తో బ్రహ్మవివేకినః,
మధురాదిభుగానందీ బ్రహ్మవిచ్చ తథా సుఖీ॥ 122

తా॥ మధురాదులు మూఢునకురుచికలవగును. వివేకవంతునకు బ్రహ్మమురుచిగలదగును. మధురాదులుతినువాఁడు యెట్లానందించునో బ్రహ్మమును తెలిసినవాఁడుకూడ నట్లేయానందించును.

శ్లో॥ బ్రహ్మనందో న చేదత్ర దేహం కో నామ చేష్టయేత్ |
ప్రాణాత్మాణాం చేష్టకత్వం న తత్ర కరణత్వతః ॥ 123

తా॥ దేహమందు బ్రహ్మనందమేలేదనిన, దేహమునవరుకదలించుచున్నారు? ప్రాణము, యింద్రియములు కదలించుచున్నవందురేమో! అట్లుకాదు. ప్రాణము, యింద్రియములు సాధనములు. (సాధకునకుఁబనిముట్టు, సాధకుఁడు వేతేయుండవలెను.

శ్లో॥ న కేవలం చేష్టకత్వం విషయానందహేతుతా |
అప్యల్పవిషయా లభ్యా స్వానందే మజ్జతి క్షణమ్ ॥ 124

తా॥ ఆకదలించుటకు విషయానందముహేతువుకాదు. అల్పవిషయములనుబొందికూడ తనయానందమందే యనఁగా బ్రహ్మనంద మందేక్షణ

కాలముమునిగియుండును. (అనఁగా విషయానంద మనుకొన్నది బ్రహ్మ
నందమేక్షణికము)

శ్లో॥ విషయానందపర్యంతైః కామసృష్ట్యాదిహేతుభిః,

బ్రహ్మసత్వే స్థితే ముక్తిచ్చిన్త్యతే విద్వదజ్ఞయోః॥ 125

తా॥ సృజంతుననుకోరిక సంకల్పము మొదలైనట్టి విషయానందము
చివరగాఁగల సర్వావస్థలయందు బ్రహ్మమేయన్నిట నుండినదనిన, జ్ఞా
నికిని, యజ్ఞానికినిగూడ ముక్తిగలదనియే యూహింపనగును. [అని పూ
ర్వపక్షము.)

శ్లో॥ విద్వాన్బ్రహ్మేతి ముక్తశ్చేత్ ముచ్యేతాజ్ఞోవ్యభిజ్ఞవత్,

బ్రహ్మరూపోఽపి బద్ధశ్చేదజ్ఞో భిజ్ఞోపిబద్ధతే॥ 126

తా॥ ఆనందము బ్రహ్మనందమేయయ్యను విషయములద్వారావచ్చి
నందున యజ్ఞానికి విషయదృష్టితప్ప బ్రహ్మదృష్టిలేదు. కనుక ముక్తిలే
దు. బ్రహ్మమును దెలిసికొనువానికి ముక్తివచ్చునా? యనిననజ్ఞానికికూ
డఁజ్ఞానివలె ముక్తినొందును. బ్రహ్మరూపుఁడైనను బద్ధుఁడగునా? అని
నజ్ఞానికికూడ బద్ధుఁడు కావలసియుండును. (అనిపూర్వపక్షము)

శ్లో॥ మైవం బ్రహ్మత్వైక్యబోధ ఏవైకో మోక్షకారణం,

ఐక్యదర్శి ముచ్యతేఽతతో భేదదర్శి న ముచ్యతే॥ 127

తా॥ అట్లుకాదు. బ్రహ్మము, తానునొకటేయను నైక్యజ్ఞానమేమో
క్షకారణము. ఐక్యమును జూచువాఁడు ముక్తినొందును. భేదమునుజూ
చువాఁడు ముక్తినొందడు.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వాకారే సమేప్యస్మిన్ చోరదర్శిభిభేతి హి,

స్థాణుదర్శి నిర్భయోఽతస్తత్వబోధః ప్రయోజకః॥ 128

తా॥ పొడవైనయాకారము స్థాణువునకుఁదొంగకును సమానముగా
నున్నను, స్థాణువు (మోడు) ను జూచిదొంగయని భ్రమించినవాఁడు
భయపడును. అదిమోడేయనుకొన్నవాఁడు భయపడడు. కనుకఁదత్వ
జ్ఞానమే మోక్షకారణము.

శ్లో॥ జ్ఞాతేఽపి కర్మకాంక్షార్థే వేదాంతార్థమజానతః ।

జన్మాదిభీర్భవత్యేవ వాయ్వాదీనాం యథా తథా ॥ 129

తా॥ వేదమందున్న కర్మకాంక్షార్థముఁ దెలిసినను, వేదాంతములయి నయుపనివత్తుల యర్థము దెలియనివానికిఁజన్మజరామరణాదిభయములుం డనేయుండును. వాయువు, యగ్ని మొదలగు వానిభయము తెల్లుండునో నటులనుండును.

* శ్లో॥ వాయుఃసూర్యో వహ్ని రింద్రోమృత్యుశ్చతీతజన్మని ।

ధర్మజ్ఞా అప్యతత్వజ్ఞా ఇదాసీం బిభ్యతీశ్వరాత్ ॥ 130

తా॥ వాయువు, సూర్యుండు, అగ్ని, యింద్రుఁడు, మృత్యువు, వీరు కూడ గతజన్మమునందుఁధర్మము నెఱిగినవారయ్యను (అనఁగాఁగర్మ కాంక్షార్థము ధర్మమేయని తా.) వేదాంతార్థమైన తత్వజ్ఞానములేనివారు కనుక యీజన్మములో నీశ్వరునివలన భయపడుచున్నారు.

* భీషాస్మాద్వాతఃపవతే భీషోదేతీసూర్యః ।

భీషాస్మాదగ్ని శ్చేంద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతిపంచమఞ్జతి ॥

యనుశ్రుతియిందులకుఁబ్రామాణ్యము. పరమపనిత్రమైన వేదాంతార్థ మును మననముచేయనివానికంతట, నెల్లతావులనన్నింటి తోఁడనుభ యమేననిదీనిసారము. అవ్వారి - సుబ్రహ్మణ్య శర్మ.

శ్లో॥ జ్ఞానీ కామానేతి సర్వా రసో వై స ఞ్జితః ।

బ్రహ్మానందం స్ఫుటీకర్తుం మీమాంసానందగోచ్యతే ॥ 131

తా॥ జ్ఞానవంతుఁడు సర్వకామములనుబొందుచున్నాడు. రసోవైసః" (అదియేయానందము)అనిశ్రుతిలోఁజెప్పఁబడినబ్రహ్మానందమునుదెలియఁ జేయుటకై యానందవల్లియను నుపనివత్తులోనిచర్చ చెప్పఁబడుచున్నది

* శ్లో॥ సంపూర్ణో మానుషానందః సార్వభౌమే శుణైర్యతే ।

హిరణ్యగర్భే సంపూర్ణోదేవానందోఽవధీహి తా ॥ 132

తా॥ సమస్తగుణములుగల చక్రవర్తియందు మనుష్యానందము సం పూర్ణముగానున్నది. దేవానందము హిరణ్యగర్భునందుసంపూర్ణము. ఈ మనుష్యానంద దేవతానందములకుఁతుదిహద్దులివి. అంత కెక్కువలేదని తాత్పర్యము

* ఈశ్లోకమునందును, ముందువచ్చెడి శ్లోకములందును జెప్పఁబడిన యానందములు కలుగుటజ్ఞానికేయని తెల్లముగాఁగ్రహింపవగును. ఆనం వల్లి [బ్రహ్మవల్లి] “తేయేశతం మానుషానం దాః సప్కోమనుష్యగం ధర్వాణామానందః శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్య — అని ప్రారంభించి ఏతంప్రాణమయమాత్మానముపసంక్రామతి, ఏతంమరోమయ మాత్మాన ముపసంక్రామతి ఏతంవిజ్ఞానమయ మాత్మానముప సంక్రామతి ఏతమా నందమయమాత్మానముప సంక్రామతి తదప్యేషశ్లోకోభవతి॥ అనియుత్త రగ్రంథముతోఁ బూర్తిచేసినది. ఇందు 1 మానుషానందము 2 జీవా నందము 3 ఇంద్రానందము 4 అత్మానందములు వర్ణింపఁబడినవి. అన్ని టను యానందమే ప్రతిబింబితమైనను దుదకాత్మానందము ముఖ్యమని దీ నియభిప్రాయము. అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ మధ్యస్థే పూర్వపుణ్యానాముత్కర్షాద్వర్ధతే సుఖం ।

సర్వేషాం యత్సుఖం తత్తు నిష్కామే జ్ఞానినీవ్యతే ॥ 133

తా॥ సార్వభౌమహిరణ్యగర్భులకు మధ్యనున్నవారి యానందము వారివారిపూర్వపుణ్యముల యాధిక్యముచేత వృద్ధినొందుచున్నది. అం దఱకునే సుఖముగలవో యాసుఖమంతయు నిష్కాముడైన జ్ఞానియం దుఁగలదు.

శ్లో॥ సర్వకామాప్తిరేషాథ రసాఖ్యానందఃచ్యతే ।

అధ్యాత్మమధిభూతం చాధిదైవం చైక ఏవ సః ॥ 134

తా॥ సర్వకామములు పూర్ణముగానుండుటకే (ఉపనిషత్పులలో “రసో వైసః”) రసమనుయానందము చెప్పఁబడినది. అధ్యాత్మము, అధిభూత ము, అధిదైవము, ఇవన్నియునొకటేరసము.

శ్లో॥ సర్వే స్వస్వపదే తృప్తాః కామయంతే న తత్పదం ।

జ్ఞానీ తు దోషదృష్ట్యాత్ర నిష్కామస్తైః సమస్తతః ॥ 135

తా॥ అందఱును తమతమపదపులతోఁ దృప్తినొంది యాపరమపద మునుగోరరు. జ్ఞానియైననో?వాటియందుదోషము నెఱిగి కోరికలన్నియు విడిచినిష్ఠాముడైయుండును.

శ్లో॥ బుధుత్వే పురుషే న్యేషు మనుష్యేషు చ యోఽస్తియః ।

అదిత్యే చాన్యదేవేషు స ఆనంవో స భిద్యతే ॥ 136

తా॥ ఆత్మబోధను గోరినపురుషునందు నితరమునుష్వలందును యే యేయానందముకలవో సూర్యునందు నితర దేవతలందు నేయేయానందముకలదో యదంతయునొకటే. అందుభేదము లేదు.

శ్లో॥ పరప్రేమాస్పదత్వస్య లక్షణస్యైకరూపతః ।

లక్ష్యానందో సభిన్న స్వాదఖండైకరసో హ్యతః ॥ 137

తా॥ అత్యంతప్రేమకుఁజోటయినదనియెడు లక్షణములన్ని యానందములందుఁగలదగుటచేత నానందములన్నియు నొకటియేయగును. భేదిం చవు. అదియఖండైకరసమేకనుక.

శ్లో॥ ఏవం విద్వాత్స్వపుత్రాదేః కోశషట్కూత్ప్రకల్పితాత్ ।

వ్యూతాయాఖండైకరసే స్వానందే ప్రతితిష్ఠతి ॥ 138

తా॥ ఆకుశోశములతోఁ గల్పింపఁబడిన పుత్రాదికము (నిజమైన యాత్మకాదనిస్సీ, మాంసపిండమేయని తెలిసికొని) నుండివైరాగ్యము నొంది (వ్యూతాయ - విడిచివచ్చి, అనియక్షరార్థము.) యఖండైకరసమైనతనయానందమందు జ్ఞానికదలకనిలుచును.

శ్లో॥ సార్వభౌమాదికానందాః పూర్వేభ్యః శతసంఖ్యయా ।

పరేధికాస్తే తు లేశా బ్రహ్మానందస్య చిందువత్ ॥ 139

తా॥ చక్రవర్తి మొదలైనవారికిఁ బూర్వముచెప్పిన యానందములు సూర్యకాంతమైయొక మొత్తమయినపుడు యామొత్తమంతయుఁబ్రహ్మానందములో నొకలేశముఁగు. (చిందు, రవ్వ, లేశము, ఇవిసమానార్థములు)

శ్లో॥ తస్మాదియతా నైవాన్యవత్తుం ధ్యాతుంచ శక్యతే ।

స విభేద్యేవ తం విద్వాక్ జన్మహేతోః కృతశ్చన ॥ 140

తా॥ కనుక బ్రహ్మానందము యింతపరిమితకలదని చెప్పటకుఁగాని యూహించుటకుఁగాని శక్యముగాదు. ఆయానందము నెఱిగినవాఁడు జన్మహేతువుల వేటినుంచిగానిభయపడడు.

శ్లో॥ పుణ్యం నాకరవం కస్మాత్పాపం తు కృతవాన్ముతః ।

ఇతి చింతా తపత్యజ్ఞం జ్ఞానినం స తపత్యహా || 14

తా॥ పుణ్యముచేయకపోతిని, ఎందుచేతి? పాపములనే చేసినాతి. ఎందుచేతి? అనుచింతి యజ్ఞానిని దహింపజేయును. జ్ఞానినితపింపజేయదు.

శ్లో॥ తాపకత్వం తయోర్విద్వానుపేతమస్థితం తయోః |

ఆత్మానంప్రణయన్భోధాత్సుదృఢీకరు తే ధిమన్ || 15

తా॥ ఆపుణ్యపాపముల బాధనువిచార్యంబుచేసి పుణ్యపాపములు విగానని యుపేక్షతోఁజేయటం దన్ను తేజువగుకొనుటకు పుణ్యపాపములు బుద్ధినిదృఢీకరించుకొనును. (అనఁగాఁదేహము, యింద్రులనుకొని పుణ్యపాపములకుఁగర్తలుకాని, తానుకర్తగాఁడని పలుకుకొని యింద్రుల బుద్ధిని దృఢపఱచుకొనునని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ దేహేంద్రియకృతే పుణ్యే హాసే గాన్ధీయోనానాసాః |

పశ్యన్ సర్వాత్మతాం స్వస్య గాయనస్మిన్నానామహం || 16

తా॥ అట్లుదేహేంద్రియములచేతఁ జేయఁగల పుణ్యములు నామందునుగూడ ఆత్మస్వరూపమును యెల్లప్పుడఁగూడ నెఱవేర్చుకొను భావించుచు జ్ఞానిసామగానము చేయుచునుండును.

ఆగానమెట్లనినః—

* అహమన్నం తథాన్నాదః శ్లోకస్య తిలకస్యైవ సాధకం |

ఇతి సర్వాత్మతాం గాయన్ భుజ్యన్ భుజ్యమాన్ || 17

తా॥ తినబడుచున్న వస్తువునునైన, అన్నమును నేను తినఁచుచు నేనే. (అనఁగా ననుభవింపఁబడుభోజ్యమును భుజ్యమాన్ అనుచునానామందునుగాని స్వరూపమును నాదేయనిభావన, భుజ్యమాన్ అనుచునానామందునుగాని పాపముచేసినవాఁడనునేనే, పుణ్యమును పాపములను నేను సర్వాత్మస్వరూపమును గానముచేయుచున్నవానిని నామందుననుబడును.

* అన్నంబ్రహ్మ, అహంచబ్రహ్మ, భోజ్యవద్రాహ్మ, భుజ్యమాన్ బ్రహ్మ, యనునార్యవచనములననుసరించి సర్వమును నామందును భావనయు “అహంబ్రహ్మఽస్మి” యనువాక్యభావమును నేను చేసెను.

తృ బహుపదార్థమునే చూచుచు, బ్రహ్మమేయై వెలుగొందుననియు, నట్టివానికి వేఱునస్తువులన్యములుగాఁ గోచరింపవనియు నిండలి ముఖ్యభావము. అ. సు. శర్మ.

* జీవన్ముక్తివసానాయా విద్యాయా ముఖ్యసాధనం

విచారో బ్రహ్మణస్తేన భృగుర్చిన్త్వవబుద్ధవాన్ || 145

తా॥ జీవన్ముక్తియే చిట్టచివర శలముగాఁగల జ్ఞానమునకు ముఖ్యసాధనము బ్రహ్మవిచారమే. ఆ బ్రహ్మవిచారముచేతనే భృగుమహాముని బ్రహ్మమును దెలిసికొనినాడు.

* ఇందుజీవన్ముక్తికివిద్యముఖ్యసాధనమని సూచింపబడినది. ఇందు లక్షణగాఁబోలు శీతావల్లి యధ్యాత్మ విచారశిష్యుని శిక్షించురీతిగ “శీతాం వ్యాఖ్యాస్యామః, వర్ణస్వరః, మాత్రాబలమ్, సామసంతానః,” యనిశాసించుటకు దొడంగి, మరల “స్వాధ్యాయ ప్రవచనాభ్యాంనప్రమదితవ్యమ్ అనిశాసించినది. స్వాధ్యాయమును విడువకమనియు, బ్రవచనముచేసి, తన్ములమున యాత్మానందమొందుమనియు నీతిపాఠమునుబోధించినది.

శ్లో॥ సత్యం తపో దమః శాంతిర్దానం ధర్మః ప్రజాగ్నయః ,

అగ్నిహోత్రం యాగయోగౌ న్యాసశ్చైతైర్బుభుత్సతామ్ || 146

తా॥ సత్యము, తపస్సు, - కృతఘ్నచాంద్రాయణాదులు, యనోనిగ్రహము, బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము, దానము, ధర్మము, సంతానము, అగ్నులు, నిత్యాగ్నిహోత్రశాసనము, విశేషయాగములు, యోగాభ్యాసము, సంన్యాసము, వీటివలనపరమాత్మను తెలిసికొనవలెను.

శ్లో॥ న్యాసోధికం తపో న్యాసీ యుంజీతాత్మానమోమితి ,

యోగినస్తస్య దేహంశా యాగాంకై రఖిలైః సమాః || 147

తా॥ సంన్యాసమన్నిఁటిలోను సధికతపస్సు “ఓం” అని యోగమును సంన్యాసియభ్యసించవలయును. అట్టియోగియొక్క దేహభాగములు సకలయాగముల యంగములతో సమానములు. (యాగాంతములెంత పవిత్రములో యంతపవిత్రములనితాత్పర్యము.)

శ్లో॥ అహోరాత్రాదికాలాస్తు సమాదర్శ్యాదియోగకైః .

జీవనం సతృతుల్యం స్యాత్ ముచ్యతే యోగినేవకః ॥ 148

తా॥ యోగినిదర్శించు రాత్రింబవళ్ళు, అమావాస్యయాగాదులతోస
మానములు. అతనిజీవనము సత్రయాగతుల్యము. యోగినిసేవించిన
వానికి ముక్తికలుగును.

శ్లో॥ స చోత్తరాయణే ప్రేత ఆదిత్యం ప్రాప్య ముచ్యతే .

అయనే దక్షిణే ప్రేతశ్చంద్రం ప్రాప్య న ముచ్యతే ॥ 149

తా॥ యోగినేవకుండుత్తరాయణములో మరణించిన సూర్యునిఁ
బొందిముక్తుఁడగును. దక్షిణాయనములోమరణించిన చంద్రునిఁబొంది
ముక్తినిఁబొందడు.

శ్లో॥ తైత్తిరీయకవిద్యాయాః ప్రకాశేనోపసేవినః ,

బుభుత్సుననుగృహ్లాతు విద్యాతీర్థమహేశ్వరః ॥ 150

తా॥ ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య మునికృతే అనుభూతిప్రకాశే తైత్తిరీయక
విద్యాప్రకాశోనామ ద్వితీయోధ్యాయః.

ఈతైత్తిరీయ విద్యాప్రకాశమనెడు నీవ్యాఖ్యానశ్లోకములను
బోధించుకొనిన బుభుత్సువులను (బోధనుగోరినవారిని) విద్యాతీర్థమహే
శ్వరుండను గ్రహించుఁగాక!

ఇట్లు విద్యారణ్యముని రచించిన యనుభూతి ప్రకాశమందు

తైత్తిరీయ విద్యా ప్రకాశము నకుఁ బంతుపల్లి

మల్లయ్య శాస్త్రి కృతాంధ్రాను వాదము

రెండవ ప్రకరణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

అనుభూతి ప్రకాశము.

తృతీయో ధ్యాయము.

శ్లో॥ ఛాందోగ్యే శ్వేతకేతుర్యా మారుణేర్లబ్ధ వానిమాం,
బ్రహ్మవిద్యాం సంగ్రహేణ వత్సేహం సుఖబుద్ధయే ॥ 1

తా॥ శ్వేతకేతువనువాఁడు యారుణియను మునివలన నేవిద్యనుసంపాదించెనో యాబ్రహ్మవిద్యను ఛాందోగ్యో పనిషత్తులలో చెప్పిన దానిని సులభముగాఁ దెలిసికొనుటకై సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాను.

శ్లో॥ వేదానధీత్య గర్వేణ శ్వేతకేతుః పరాఙ్ముఖః,
ఆసీత్ప్రత్యక్షుః కర్తుం గురురాహతి విస్మయమ్ ॥ 2

తా॥ వేదములను జదివి శ్వేతకేతుఁడు గర్వముతో మెలఁగుచు నజ్ఞానియై యుండనతనికిఁ గురువు జ్ఞానముకలుగుటకు యత్యాశ్చర్య విషయమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏకతత్త్వే శ్రుతే సర్వ మశ్రుతం చ శ్రుతం భవేత్,
అమతం చ మతం తద్వదవిజ్ఞాతం చ బుద్ధతే ॥ 3

తా॥ ఒక్కతత్త్వము వినినట్లయితే విననట్టి సర్వమును వినంబడును మనసు కిష్టముగానిది సర్వమునిష్టమగును. తెలియఁబడని సర్వమును తెలియఁబడును.

శ్లో॥ నర్వేదజ్ఞానమాత్రేణ యజుర్వేదాది బుద్ధతే,
తస్మాదేకధియా సర్వజ్ఞానం స్యాదిత్య తాకికమ్ ॥ 4

తా॥ ఋగ్వేదము మాత్రము తెలిసిన యజుర్వేదాదులు తెలియవు. కనుక నొకటి తెలిసిననంతయుఁ దెలియునన్న దానికిఁబోకము లోనేదియు నుడదాహరణములేదు. (కనుకనది యతాకికము)

శ్లో॥ మైవం మృద్ధేమలోహేషు తాకికేష్వస్య దర్శనాత్,
మృదాదిజ్ఞానతః సర్వం నృన్మయం జ్ఞాయతే స్ఫుటమ్ ॥ 5

తా॥ (అనిశిష్యుఁడు మీఁదిశ్లోకములలో విషయము పలుకఁగాఁగురువ

నుచున్నాఁడు.] అట్లుకాదు, లోకసిద్ధములైనమన్ను, బంగారము, యితరలోహములతోనుఁ గొంతతెలిసిన మిగిలినదంతయును తెలియుటకలదు (కనుకనీవనినటుల యతాకికముకాదని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ మృదోఘట శరావాద్యా వికారాస్తత్తదాకృతిః ,

మృదోభేదాద్బుధ్యతే నేతి య దుచ్యేత న బుధ్యతామ్ ॥ 6

తా॥ కుండయు, మూఁడుడు మొదలగువికారములగు వాటియాకారములు మన్ను దెలిసినందున భేదపడవుగదా! అంటే తెలియకపోనిమ్ము. (అనఁగా మూఁకుడు మంటివని తెలిసినందున కడవమంటివని తెలియవచ్చునుగాని, మన్ను అని తెలిసినంతమాత్రమున నదిమంటికడవయో, మూఁకుడోయనునట్టి యాకారవిశేషము తెలియరాదుగదా! యని యాక్షేపము.)

శ్లో॥ ఆకృత్యాధారభాగో యో ఘటస్యాసౌ తు బుధ్యతే ,

ఆధారో మృత్తికాధేయ ఆకారశ్చోభయం ఘటః ॥ 7

తా॥ (లోకములోని వస్తువును వివరించుచున్నాఁడు.) ఆకారమున కాధారమైనభాగము ఘటములో నేదిగలదో నది తెలియంబడుచున్నది. ఆధారముమన్ను. ఆధేయముయాకారము. ఆధారాధేయములు రెండు ఘటలపి కుండయనంబడును. (ఆధారము — ఒకవస్తువుదేనినుండ నిలచియున్నదో, అదియాధారము. మీఁదనిలచిన వస్తువాధేయమని లోకము గోసంజ్ఞ. అటులేకంకణాకృతి యాధేయము. బంగారమాధారము.)

శ్లో॥ ఆధారభాగమాత్రేపి జ్ఞాతే జ్ఞాతో ఘటో భవేత్ ,

గోవుచ్చమాత్ర సంస్పర్శాద్గో స్పర్శ వ్రతపూర్తివత్ ॥ 8

తా॥ ఆధారమైనమృత్తుయొక్క జ్ఞానమాత్రముకలిగినను ఘటము తెలియఁబడవచ్చును. — ఎట్లనిన; ఆవుశోకమాత్రము పట్టి గోదానముచేసిన, గోవునంతను ముట్టిదానముచేసినవ్రతము పూర్తియగునటుల

శ్లో॥ ఆకృతేర్య ద్వదజ్ఞానే ఘటాజ్ఞానం త్వయోచ్యతే.

తద్వదాధారబోధేన ఘటో బుద్ధః కుతో నహి.

తా॥ ఆకారముమాత్రము యొక్కయజ్ఞానము వలనఘట మంతయు దెలియఁబడదని నీవన్నావుకదా! అట్లే యాధారమాత్ర జ్ఞానమువలన ఘటమంతయు నేలతెలియఁబడరాదు? అనఁగానేక భాగాజ్ఞానము వలన సర్వభాగాజ్ఞానము నంగీకరించినట్లు, యేకభాగాజ్ఞానము వలనసర్వభాగాజ్ఞానమేల యంగీకరింప రాదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఆకృత్యాధారయోస్తుల్బం భాగత్వం న మృదం వినా,
కేవలాకృతిమాత్రః సకఘటః క్వాఽపి సమీక్ష్యతే॥ 10

తా॥ ఆకారము, ఆధారము, రెండును సమానభాగములే ఏమనిన మృత్తును వినఁగాగేవ లాకారమైన ఘటముయొక్కడను గనంబడదు. కనుక,

శ్లో॥ మృద్్రూపాత్కారణ ద్రవ్యాత్కార్యద్రవ్యం ఘటాదికం,
అన్యత్తత్సమవేతం హి మృదీతి ప్రాహ తార్కికః ॥ 11

తా॥ కారణమైన మృత్తనెడు ద్రవ్యమునుండి కార్యద్రవ్యమైన ఘటము పుట్టినదని తక్కిన యాకారము మొదలైన యితరభాగములు దాని యందు సమవాయ సంబంధముతోనున్నవని తార్కికుఁడనును.

శ్లో॥ స్వయుక్త్యాసౌ తథా బ్రూతే న త్వేతల్లోక సమ్మతం,
ఘటే మృదః పృథగ్భూతే కీదృక్తత్వము దీర్ఘతామ్॥ 12

తా॥ తనయుక్తితో నతఁడట్లనియెనుకాని, అదిలోక సమ్మతమైనమాటకాదు. మృత్తువేరు. ఘటమువేరు. అయినట్టి కార్యకారణ విభాగము చెప్పిన తత్వమేదో చెప్పము. అనఁగా మృత్తత్వమే ఘటమనిలోక సిద్ధము. దానికి విరుద్ధముగాఁ దార్కికుఁడు మృద్ధుటములు వేర్వేరు ద్రవ్యములనుట నసందర్భమని తార్పర్యము.

శ్లో॥ వాచైవారభ్యతే కింవా పృథగానీయతే పద,
వాచైవారభ్యతే తత్త్వం కించిన్న స్వాత్మపుష్పవతో ॥ 13

తా॥ మాటమాత్రముచేతనే మృత్తువేఱు. ఘటమువేరందువా? లేక ఘటము మృత్తుకకంటే వేరుగాఁ దీయబడునా? మాటమాత్రము చేతనే వేఱనిన ఘటమనువస్తువు నిజమగువస్తువు కాదుకదా! (అదిమృత్తేయని

తా॥ కావున నపుడు నీమతమున ఘటమనునది యాకాశపుష్పమువంటి శూన్యపదార్థమే కావలసియున్నది.

శ్లో॥ మృగత్పస్థాంభసి స్నాతః ఖపుష్పకృత శేఖరః,
వంధ్యాపుత్ర ఇతిప్రోక్తో నిస్తత్వ మఖిలం ఖలు॥ 14

తా॥ ఎండమావులలోని నీటస్నానముచేసి యాకాశపుష్పమును తలలోముడుచుకొని గొట్టురాలి కొడుకున్నాడన్నట్లు వచ్చును. అపుడు సమస్త కార్యజాతమును నిస్తత్వమే యగును.

శ్లో॥ పృథగానయనం కర్తుం ధీమతాపి న శక్యతే,
అతోఽన్యతో ఘటో నైవ సత్య ఇత్యభ్యుపేయతామ్॥ 15

తా॥ మృత్తునుండి ఘటము వేటుగాఁదీయుట యెంతబుద్ధి మంతనకు నుశక్యముకాదు. కనుక ఘటమనునది యన్యత పదార్థమే యగును. సత్యమైనదికాదు. అని యంగీకరించుము.

శ్లో॥ సమవాయ స్త్వయా ప్రోక్త ఆరోపం బ్రామహేవయం,
స్థాణావారోపితశ్చోరః యథా మృది ఘట స్తథా॥ 16

తా॥ మృత్తునందుఘటము సమవేతమని సమవాయమనునొక పదార్థమును నీవంగీకరించినావు. మేముదానినే యారోపమనుచున్నాము. స్థాణువు (మోడు) నందుచోరుని యారోపించినటుల ఘటముమృత్తునందారోపించితిమి. అట్లుమేమారోపమన్నదానిని నీవుసమవాయమంటివి మాటబేధమేయని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఆరోపాశ్చూర్వమూర్ధ్వం చ తదభావాదసత్యతా ,
ఆదావంతే చ యన్నాస్తి వర్తమానేఽపి తత్తథా॥ 17

తా॥ ఆరోపమునకు ముందును వెనుకను గూడనదిలేవందున (ఆరోపము) నసత్యము. ఆదియందును, అంతమందును యేదిలేదో యది వర్తమానమందునులేనిదే.

శ్లో॥ కాలత్రీయానుగఃస్థాణుః సత్యో మృచ్చ తథేక్ష్యతాం ,
సత్యానృతే చ మిధునీకృత్య కుంభ ఇతీర్యతే॥ 18

తా॥ స్థాణువు మోడు మూడకాలములందును గలదు. కావుననది

సత్యము. అటులేసత్యమైనమృత్తును, యనృతమైనయాకారమును గలిసి ఘటమనఁబడుచున్నది. అనఁగా మృత్తుఁఁడుకాలము లందున్నందున సత్యమని, ఆకారము పూర్వోత్తర కాలములందు లేనందునననృతమని మిథ్యయనియర్థము.

శ్లో॥ శబ్దప్రత్యయకార్యాణి సంతిమృద్భుటయోః పృథక్,

స్థాణౌ చౌరే చ దృష్టాని పృథక్తాని తథాత్రచ॥ 19

తా॥ పదము, దానియర్థము, కార్యము, అనిఁఁడు మృత్తునందు ఘటమందువేత్యేఁగలవు. అవేస్థాణువునందును, చోరునియందును, వేఱువేరు నట్లేయిచ్చటనుగలవు.

శ్లో॥ ద్వివిధ వ్యవహారస్య సద్భావేపి వివేకినః ,

సత్యాయాం మృది తాత్పర్యం నానృతేఽస్తి ఘటాదికే ॥ 20

తా॥ రెండువిధముల వ్యవహారముండినను వివేకముకలవానికి సత్యమైనమృత్తునందు తాత్పర్యముకలదు. అనృతమైనఘటమందు తాత్పర్యములేదు.

శ్లో॥ ఇక్షౌ రసోఽస్త్యృజీవం చ రసం గృహ్లాతి బుద్ధిమాన్ ,

సర్జిషమేవం కుంభేఽపి మృద్భాగే యుక్త ఆదరః॥ 21

తా॥ చెఱకునందురసముకలదు. (రసములేని) చెఱకుపెనముకలదు. బుద్ధిమంతుఁడు రసమునుతీసికొనును. పెనముతీసికొనలేదు. ఇట్లే ఘటమందుఁగూడ మృద్భావమందే యాదరముయుక్తము.

శ్లో॥ యే ఘటాదిషు మృద్భాగా జ్ఞాతవ్యా ఆదరేణ తే ,

సర్వేఽపి రాశివిజ్ఞానాదేవ జ్ఞాతా భవంతి హి ॥ 22

తా॥ ఘటమందు నేమృత్తుభాగములుగలవో యవియాదరముతోఁ దెలియఁడిగినవి. రాశివిజ్ఞానమువల్లనే దానియందున్నవన్నియు దెలియంబడుచున్నవికదా!

శ్లో॥ మృద ఐక్యేఽపి సర్వత్వమాకారైస్తదుపాదిభిః ,

నిరుపాధిక విజ్ఞానాత్స్పర్శో పహితధీర్భవేత్ ॥ 23

తా॥ మృత్తుయుపాధిగాఁ గలయాకారములచేత మృత్తుయొక్కఁడైనప్పటికిని, యుపాధినివిడిచిన విజ్ఞానమువలన సర్వము నుపాధికల

దను బునికలుగును.

శ్లో॥ కటకాదా సత్యభాగాః బుద్ధాహేమధియా తథా,
కుసారానా సర్వభాగా బుద్ధ్యంతే లోహబుద్ధితః॥

24

తా॥ కంకణములోని సత్యభాగములు బంగారమునుబుద్ధితోనే తెలియబడుచున్నవి. గొడ్డలియందున్న సర్వభాగములును లోహమనేబుద్ధితోనే తెలియబడుచున్నవి.

శ్లో॥ యద్యత్కార్యం తస్య తస్యధీః సోపాదానబుద్ధితః,
ఇతి వ్యాప్తిం వివక్షిత్వా దృష్టాంతా బహవః శ్రుతాః॥

25

తా॥ ఏదేది కార్యమగు చున్నదియో, యాయాకార్య జ్ఞానముదాని యుపాదానకారణ జ్ఞానమువలననే కలుగుచున్నది. అనువ్యాప్తిని (సాహచర్యమును) విచారించి యనేక దృష్టాంతములు వినబడుచున్నవి.

శ్లో॥ సర్వే జగదుపాదానే శ్చ తే సతి భవేచ్ఛతం,
మతే జ్ఞాతే మతం జ్ఞాతమిత్యతాకికతా కుతః॥

26

తా॥ జగత్తున కుపాదానకారణము వినంబడఁగానే యంతయు వినంబడినదే ఉపాదాన మాలోచింపబడినపుడు సర్వముయూ లోచింపబడినదే. ఉపాదానము తెలియబడినపుడుసర్వము తెలియబడినదేయగును

శ్లో॥ శ్రవణం గురుశాస్త్రాభ్యాం మనసంత్య స్వయంతీభిః,
విజ్ఞానం స్వానుభూత్యేతి శ్రీవణాదేరసంకరః॥

27

తా॥ గురువువలనను, శాస్త్రములవలనను వినుట శ్రవణము. విన్నదానినిచదనయుక్తులతో నాలోచించుట మననము. తన యనుభవమువలన విజ్ఞానము కలుగును. మూఁడింటికినివియే మూఁడును సంకరములు లేని లక్షణములగును.

శ్లో॥ శ్వేతకేతుః సర్వబోధ మేకబోధేన విశ్వసకా,
ప్రత్యజ్ఞుభోభవత్తస్మై సర్వోపాదాన మీరితమ్॥

28

తా॥ ఒకటి తెలిసినందువలన సంతయుఁదెలిసి నమ్ముకొని శ్వేతకేతు ప్రత్యగాత్మ కభిముఖుఁడయ్యెను. సర్వమున కుపాదాన మెఱుఱుదియో యదియనికొకఁ జెప్పఁబడియెను.

శ్లో॥ ఇదం జగన్నామరూపయుక్త మద్య సదీక్ష్యతే,

సృష్టేః పురాసదేవాసీ న్నామరూప వివర్జితమ్ ॥ 29

తా॥ నామరూపములతోఁగూడిన యీ ప్రపంచము సదూప్రపముగాఁ జూడఁబడుచున్నది. సృష్టికిముందీ జగత్తు నామ రూపములేక సదూప్రప మయ్యే యుండెను.

శ్లో॥ మృదేమలోహవస్తూని వికారోత్పత్తితః పురా,

నిర్వికారాణ్య పాదానమాత్రాణ్య సక యథా తథా॥ 30

తా॥ మృత్తు, బంగారము, లోహముతోనైన వస్తువు లాయావికార ములు వానికింబుట్టక పూర్వము వికారములులేక తమయుపాదాన స్వ రూపములేయై, యొట్లుండెనో; యట్లే, (జగత్తుసృష్టికిఁ బూర్వము పా దానమాత్రముగా నుండెనని తా॥

శ్లో॥ స్వసజాతి విజాత్యుత్థభేదత్రయ వివర్జనాత్,

ఏక సేవాద్వితీయం తత్ సద్వస్తీత్య వగమ్యతామ్ ॥ 31

తా॥ స్వగతభేదము, సజాతీయభేదము, విజాతీయభేదము, అనుమాఁ డుభేదములు లేనందున నదియొకటియే యెండవదిలేదు. అది సద్వస్తువు. అని తెలిసికొనుడు.

శ్లో॥ వృక్షస్య స్వగతో భేదః శాఖాద్యవయవైస్తథా,

వృక్షాంతరాత్సజాతీయో విజాతీయ శిలాదితః॥ 32

తా॥ (మూఁడుభేదములకు నుదాహరణములు చెప్పుచున్నారు,) వృ ఙ్మునకు స్వగతభేదము తన శాఖాదులతోగలదు. (అనఁగా శాఖాదు లువేరు. వృక్షమువేరని తా॥) ఇతర వృక్షములతోఁ భేదము. వృక్ష మునకు సజాతీయ భేదమనఁబడును. రాళ్ళు మొదలగువాటితో వృక్షము నకు భేదము విజాతీయ భేదమనఁబడును.

శ్లో॥ న సత్యవయవాః సంతిలేనైకం స్యాదఖండకం,

జాత్యభావాత్సజాతీయం విజాతీయం చ దుర్భణమ్ ॥ 33

తా॥ సత్యదార్థమందవ యవములులేవు. కనుకనది యఖండమగును దానికిఁ జాతిలేనందున సజాతీయ మనేదికాని, విజాతీయ మనేదికాని చెప్పరాదు.

శ్లో॥ ఏకాదిభిః పదైర్భేదత్రయమత్ర నివార్యతే,
సర్వభేదవిహీనం యదఖండం తత్పదీక్ష్యతామ్॥ 34

తా॥ ఏకం-ఏన-అద్వితీయం- అనెడు మూడుపదములతో మూడు
భేదములులేవని యిచట చెప్పబడెను. సర్వభేదములులేనిదియేదోయది.
అఖండము. సత్తులని తెలియఁదగును.

శ్లో॥ అస్తీతి శబ్దబుద్ధి ద్వే దృశ్యేతే నామరూపయోః ,
తదభావాత్పురా సృష్టేః శూన్యమాహురవైదికాః ॥ 35

తా॥ అస్తి (- కలదు) యనుమాట దానియర్థము. వరుసగానామ
మందొకటి, యర్థమందొకటిగా (పదము, పదజ్ఞానము) రెండుకలవు.
సృష్టికిముందారెండును లేనందున వేదమునునమ్మనివారు సృష్టికిముందు
యేమియులేదు ; శూన్యమందురు.

శ్లో॥ నామరూపాత్మకం శూన్యాత్కిలైతదుపపద్యతే ,
తదయుక్తం న వంధ్యాయాః పుత్రతాత్పుత్రాంతరోద్భవః॥ 36

తా॥ శూన్యమువలన నామరూపాది జగత్తుపుట్టినదందురు. అదియు
యుక్తము. గొడ్డురాలికొడుకువలన నింకొకడు పుట్టినట్లుగను.

శ్లో॥ శూన్యజత్వే నామ శూన్యం రూపం శూన్యమితీదృశః ,
శూన్యానువేధో భాసేత సద్వేధస్త్వవభాసతే ॥ 37

తా॥ శూన్యమునుండియే జగత్తుపుట్టిననామము, రూపము, శూన్య
ములుకావలసివచ్చును. ఇట్టిశూన్యానువేదభాసించక సద్వేదభాసించు
చున్నది. [అనువేద - అనుసరించి లోనుజూచ్చుట]

శ్లో॥ తతః సత్కారణం సత్తు సర్వసృష్ట్యర్థమైక్షత ,
బహుస్యామహమేవాతః ప్రజాయేయేతి మాయయా ॥ 38

తా॥ కనుక జగత్కారణముసత్తు [శూన్యముకాదు] సర్వము సృజిం
చుటకు ఆసత్తు యిక్షించెను. (చూచెను) మాయచేతనేనేపలువిధ
ములుగానగుదును. దీనినుండియేపుట్టుదునుగాక! [అని బ్రహ్మసృష్టికా
లమునఁదనలో నాలోచించెననిశ్రుత్యము.)

శ్లో॥ వస్తుతో బహుభావశ్చేదద్వైతం సద్విసశ్యతి ,
మాభూన్నాశ ఇతి శ్రుత్యా ప్రకర్షణ జనిః శ్రితా ॥ 39

తా॥ నిజముగా నొకవస్తువు పలువిధములైనదన్నపుడు సద్రూపమ
ద్వితీయ మనునదిసశించును. అట్టినాశనముకలుగకుండ శ్రుతియాజన్మ
ప్రసన్నునజెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రకర్షో నామ పూర్వస్మాదాధిక్యమధికా తు యా ,
సా మా యా స సతీ నాపి శూన్యా స్యాద్దూషితత్వతః ॥ 40

తా॥ జన్మయొక్కప్రకర్షమనగా మొదటికంటెయాధిక్యము. ఏదియ
ధికమంటిమోనయ్యదిమా య. ఆసూయసత్పదార్థముకాదు. శూన్యము
నుగాదు. ఉభయవాదములకు దోషముచెప్పిఖండింపఁబడెను.

శ్లో॥ మాయయా బహురూపత్వే సదద్వైతం స సశ్యతి ,
మాయీకానాం హి రూపాణాం ద్వితీయత్వమసంభవి ॥ 41

తా॥ మాయచేత బహురూపముకలిగిన వనునపుడు సద్రూపాద్వితీ
యసస్తువుకు నాశములేదు మాయవలనఁగలిగిన రూపములచేత ద్వితీయ
ముకలదనుటసంభవింపదు.

శ్లో॥ అచింత్యశక్తిర్జ్ఞాయాతో దుర్ఘటం ఘటయత్యసా ,
ఉపాదాననిమిత్తత్వే కల్పేతే సతి మాయయా ॥ 42

తా॥ మాయఅచింత్యశక్తికలది. కనుక దుర్ఘటమైనకార్యము నది
ఘటింపఁజేయును. సత్పదార్థమందు నుపాదానకారణత్వము, నిమిత్త
కారణత్వమును, ఆమాయయేకల్పించుచున్నది.

శ్లో॥ బహు స్యామిత్యుపాదానభావః ప్రోక్తోమృదాదివత్ ,
ఐక్ష్యతేతి నిమిత్తత్వమితి ప్రోక్తం కులాలవత్ ॥ 43

తా॥ బ్రహ్మముతాననేకరూపములగును; అనుశ్రుతివలన బ్రహ్మము
పాదానకారణమగును. మచ్చుఘటమున కుపాదానకారణమైనట్లు యీ
క్షణము చేసెననుటవలన నిమిత్తకారణమగుచున్నది. కుమ్మరివాఁడు
కుండకు నిమిత్తకారణమైనట్లుగ.

శ్లో॥ మాయాన్యత్తివిశేషే యా చిచ్ఛాయాసౌ సదీక్షణం ,

ఈక్షిత్యా సస్పృశే తేజస్తాదృకస్సంకల్పలీలయా ॥ 44

తా॥ మాయయొక్క వ్యక్తివిశేషమందు నేచిచ్ఛాయకలదో నయ్యది సత్తునీక్షించుట యనఁబడెను. ఈక్షించి అసంకల్పలీలచేత తేజస్సును సృజించెను.

శ్లో॥ ఆకాశవాయూ ప్రాకస్యష్టావితి పోవాచ తిత్తిరిః ,

దిక్షాత్ర మారుణిః సృష్టేర్వస్తుం తేజఉనైరయత్ ॥ 45

తా॥ తెత్తిరియశ్రుతిలో నాకాశవాయువులు పూర్వముసృజించెనని చెప్పెను. ఆరుణిశ్రుతిలో సృష్ట్యో దిక్షాత్రముపదేశింపుచు తేజస్సును మాత్రము సృజించెననిచెప్పఁబడెను. (ఆకాశాదులుకూడఁ జెప్పినటులే యనితాత్పర్యము.

శ్లో॥ బ్రహ్మోపలక్షణాయైవ సృష్టిః సర్వత్ర కథ్యతే,

జగతా కియతాఽప్యేతచ్ఛక్యం లక్షయితుం ఖలు ॥ 46

తా॥ బ్రహ్మమును బోధించుటకే సృష్టియన్నిచోటఁ జెప్పఁబడు చున్నయది. అల్పమయ్యును జగత్తుచేత బ్రహ్మమును గుర్తింపఁజేయ వచ్చునుగదా!

శ్లో॥ తేజసోఽచేతనత్వేఽపి తేజః కంచుక సంయుతః,

సద్రుహౌ పూర్వవద్వీక్ష్య సంకల్పాత్యసృజే హ్యపః ॥ 47

తా॥ తేజస్సుయ చేతనమయ్యును, తేజస్సనెడు కంచుకమును ధరించి సద్రూప బ్రహ్మము పూర్వమువలె నీక్షించి సంకల్పమువలన, నుదకమును సృజించెను.

శ్లో॥ అప్సరంచుకం బ్రహ్మ పృథ్వీం అన్న హేతుమ కల్పయత్ ,

తేజోఽబన్నేభ్య ఏతేభ్యో దేహబీజాని జజ్ఞరే ॥ 48

తా॥ ఉదకమును, కంచుకమును ధరించి బ్రహ్మము యన్నమునకుఁ గారణమైన పృథ్విని గల్పించెను. ఈతేజస్సు, ఉదకము, అన్నము, వీటివలన దేహబీజములు పుట్టినవి.

శ్లో॥ జరాయుజాండజోద్భిజ్జానీతి బీజత్రయం ఖలు,

జీవరూపప్రవేశార్థమై త్తుత బ్రహ్మ దేవతాః ॥ 49

తా॥ జరాయుజములు, అండజములు, ఉద్భిజ్జములు యనునవిమూఁడుబీజములు, ఇఁకజీవరూపనుందుఁ బ్రవేశించుటకుఁ బ్రయత్నంబు చేవతలనీక్షించెను. (మనసుఁగఁగనిపెట్టెను. లేకయాలోచించెను. సంకల్పించెను అనికాని)

శ్లో॥ దృష్ట్వా భూయ ఇహోత్పన్నాస్తేజోబ్రహ్మ ఖ్య దేవతాః,

ఏకైకాంత్రివృతం తాను కుర్వేదేహది సృష్టయే॥ 50

తా॥ మరలజూచి యిందుఁతేజోదేవత యుదక దేవతలను దేవతలు పుట్టినవి. దేహది సృష్టికొఱకు నొక్కొక్కదానిమూఁడుమాఁడుగాఁజేర్చి (త్రివృతం) వాటియందుఁజేతును.

శ్లో॥ తేజస్య బన్నయోరంశావత్పా ప్రక్షిప్య మిశ్రణాత్,

తేజస్త్రివృత్కృతం తద్వదన్యయోరపి యోజ్యతాం॥ 51

తా॥ తేజస్సునందుదశాన్నముల భాగములు కొద్దికొద్దిగానుంచి కలిపితేజస్సును త్రివృతము గాఁజేసెను. అటులేయుదకమును, అన్నమును త్రివృతములఁజేసెను.

శ్లో॥ తేజోబ్రహ్మైష్ట్రివృద్భూతైరండ జాదివపువ్యయం,

నిర్మాయ జీవరూపేణ ప్రావిశత్తేషు సర్వతః॥ 52

తా॥ త్రివృతములైన తేజో బన్నములచేత నండజాది శరీరములందుఁ జీవరూపమున నతఁడు నిర్మించి, యన్నిటిలోను బ్రవేశించెను.

శ్లో॥ అంహకారస్తు చైతన్యసంయుక్తః ప్రాణ ధారణాత్,

జీవస్యాత్సర్వదేహేషు వ్యాప్నోత్యాపాద మస్తకమ్॥ 53

తా॥ చైతన్యముతోఁగూడిన యహంకారము ప్రాణము ధరించుట వలన జీవమై సర్వదేహములందా పాదమస్తకము వ్యాపించెను.

శ్లో॥ సద్వస్తున్యేవమారోప్య సంసారో మాయయాకృతః,

అవిచార కృతాగోప నివృత్యర్థం విచార్యతామ్ ॥ 54

తా॥ ఇట్లు సద్వస్తువునందారోపించి మాయచేత సంసారము చేయఁబడెను. విచారము లేనందువలన చేయఁబడిన యారోపము నివర్తించుటకు విచారముచేయవలెను.

శ్లో॥ త్రివృత్కరణమగ్నాదౌ స్పష్టం తావద్విచారిణః.

ప్రసిద్ధే తైజసేఽవ్యగ్నౌ అబన్నాంశావస్థితౌ.

తా॥ అగ్ని మొదలగువాటియందు త్రివృత్కరణము విచారదృష్టికలవానికి స్పష్టమగును. ఎట్లనిన:- తేజస్సంబంధియగు నగ్నియం దుదకాంశము, యన్నాంశమునుగలవు.

శ్లో॥ జ్వాలాయాం రోహితం రూపం బహుళిం తత్తు తేజసః ,

కించిచ్ఛుక్లమపామేతత్కించిత్కృష్ణం తు భూమిగమ్ ॥ 56

తా॥ మంటిలో నెఱ్ఱరంగు తేజోరూపము యెక్కువగా నుండును. కొద్దిగాఁదెల్లఁదన ముదకమురూపము కొద్దిగానలుపు భూమిభాగము. (ఇట్లే యన్నిటిలో మూఁడుభాగములెఱుంగనగును.

శ్లో॥ రూపత్రయే భూతగతే వివిక్తే భౌతికోఽనలః ,

కారణవ్యతిరేకేణ వాచైవారభ్యతే వృథా ॥ 57

తా॥ ఈమూఁడురూపములు భూతములందునుండి వేరుగానుండిన నదిభౌతికాగ్ని, అదికారణమైనదానికి వేరుగామాటమాత్రము చేతనే వృథాగా నారంభింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ జగతశ్చాక్షుషస్యేత్థం మిథ్యాత్వం వక్తుమాదితః ,

తేజోఽబన్నత్రయస్యాత్ర చాక్షుషస్యోదితా జనిః ॥ 58

తా॥ చాక్షుషమైనజగత్తున కిటుగానే మిథ్యాత్వముచెప్పటకై మొదటతేజోబన్నములమూఁటికిని, చాక్షుషములకు జన్మముచెప్పఁబడెను. (చాక్షుషము - కంటికిఁగనఁబడునది.)

శ్లో॥ ఆదిత్యచంద్రవిద్యుత్సు మిథ్యాత్వం వహ్నివన్నయేత్ ,

గృహీత్వైతావతా వ్యాప్తిం కార్యమిథ్యాత్వమూహ్యతామ్ ॥

తా॥ సూర్యచంద్రులందు, మెరుపునందుమిథ్యాత్వమగ్నియందువలెనే తెలియునది. ఈమాత్రమువ్యాప్తిని (సాహచర్య నియమము) గ్రహిం

చికార్యమిధ్యాత్వమూహించవలెను. (ఏదేదికార్యమోఅదియదిమిధ్య. ఎట్లన? - మృత్తుకార్యమైనఘటమువలెనని)

శ్లో॥ తేజోఽబన్నాఖ్యకార్యాణాం మిధ్యాత్వే స్యాత్పదద్వయం,
కారణం సత్యమేషాం తు పూర్వేషాం జ్ఞానినాం మతిః ॥ 60

తా॥ తేజస్సు. అప్పు, అన్నము, రూపమైనకార్యములకు మిధ్యాత్వముకాఁగానే, యద్వయసద్వస్తువగు కారణముసత్యము. అనిపూర్వజ్ఞానులబుద్ధి. అభి ప్రాయము.

శ్లో॥ దృశ్యే బాహ్యే భౌతికత్వమస్తు దేహే తు నో తథా,
ఇతి మూఢమతేర్నుత్యైదేహే భౌతికతోచ్యతే ॥ 61

తా॥ బాహ్యమైనదృశ్యమందు భౌతికత్వముండుగాక! దేహమందు భౌతికత్వముట్లులేదు; అనెడుమూఢుని బుద్ధినినివారించుటకు దేహమందు భౌతికత్వముచెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యదన్నం పార్థివం భుక్తం తద్దేహాంసపురీషకైః,
సూక్ష్మమధ్య స్థూలభాగైర్దేహేఽస్మిన్నపరిణమ్యతే ॥ 62

తా॥ పృథివీసంబంధమైన యేయన్నము తినంబడెనో నది, బుద్ధి, మాంసము, మలమురూపమై; సూక్ష్మ, మధ్య స్థూలభాగములుగా నీదేహమందు, బరిణామముపొందుచున్నది. (అన్న మేయాయారూపముల మార్పుచేందెననిభావము.)

శ్లో॥ ప్రాణిలోహిత మూతాంశైరపాం పరిణతిప్రీధా,
వాఙ్మజ్జాస్థివిభేదః స్యాద్భృతతైలాది తేజసః ॥ 63

తా॥ ప్రాణము, రక్తము, మూత్రముయీభాగములుగానుడకము మారుచున్నది. వాక్కు, మజ్జ, యెముకయీమాండును తేజోరూపములు. నేయి, నూనెకూడ తేజస్సంబంధములే.

శ్లో॥ సూలే చమధ్యమే భాగే కారణానుగతిః స్ఫుటా,
ధీప్రాణవాత్సు సందేహే దధిద్భస్మాంతతోఽసుదత్ ॥ 64

తా॥ స్థూలమందును, మధ్యమమందును కారణము ననుసరించియుండుట స్పష్టమగుచున్నది, బుద్ధిప్రాణ వాత్కులు సూక్ష్మము లగుటచేత

నచట సం దేహముగలుగవచ్చును. అసం దేహమునకు బరిహారము దధి
దృష్టాంతముచేపోవుచున్నది.

శ్లో॥ ఘృతే విలీనో దధ్యంకోఽనుగతో భాతి న స్ఫుటః ,
తథాపి దధికార్యత్వం విద్యతే సర్వసమ్మతమ్ ॥ 65

తా॥ పెఱుగులోనిభాగము నేతిలోనున్నవను విషయము నెవరికిని
గనఁబడదు. కాని, పెఱుగులోనుండి నేయిపుట్టినందున దధికారణము,
నేయికార్యమనునది యందఱు సంగీకరించిన డెకదా!

శ్లో॥ తథా మనఃప్రాణవాచాం భవత్వన్నాదికార్యతా ,
అతీంద్రియత్వా త్ప్రత్యక్షాకారణానుగతిర్న హి ॥ 66

తా॥ అట్లే కార్యములగు మనస్సునందు, ప్రాణమందు, వాక్కునం
దును యన్నముమొదలగుకారణముల యనుసరణముకలదు. ఆయనుసర
ణమింద్రియ గోచరముకానందునఁ బ్రత్యక్షముకాలేదు.

శ్లో॥ నిత్యద్రవ్యంమనోనాన్న కార్యమిత్యాహ తార్కికః,
స ఏషాంగోఽదృష్టాంతద్వారేణ ప్రతిబోధ్యతే. 67

తా॥ మనస్సునిత్యద్రవ్యముకనుక, నన్నకార్యముకాదని తార్కికుఁ
డనియెను, అతఁడంగార - నిష్ప్ర] దృష్టాంతమువలన నట్లుకాదని బో
ధింపఁబడుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యథా ఖద్యోత మాత్రః స్యాదంగారః కాష్ఠసంక్షయే,
కాష్ఠవృత్తేఽజ్వలత్యగ్ని స్తథా విద్యాన్మనోన్నయోః , 68

తా॥ కజ్జలన్నయుఁగాలిబోయిన తరువాత మెరుగుఁడు పురువంతని
ప్పున్నపుడు మరలఁగజ్జలుదానికిఁ దోడుచేసిన నగ్నిమండుచున్నదిగదా
అట్లే మనస్సునకు అన్నమునకును కార్యకారణభావమున్నది. ఎట్లనిన?

శ్లో॥ త్యక్తేఽన్నే పంచదశసు దినేషు క్షీయతే మనః ,
తేన స్మర్తుం న శక్తోభూచ్ఛ్వేతకేతుర్న కించన 69

తా॥ అన్నములినకుండిన పదిహేనుదినములలోమనస్సు క్షీణించును.
అందుచేత శ్వేతకేతువు జ్ఞాపకశక్తిలేనివాఁడయ్యెను,

శ్లో॥ అన్నేన పుష్టే మనసి వేదాకా సస్మార తత్క్షణాత్ ,

అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం మనోన్నమయమిష్యతామ్ ॥

70

తా॥ మనస్సుయన్నముతోఁ బోషించగానే శ్వేతకేతువు తక్షణమందేవేదములను జ్ఞాపకమునకుఁ దెచ్చుకొనెను. అన్వయవ్యతిరేకవ్యాప్తులవలన మనస్సుయన్నమని యెరుంగనగును. [అన్నమున్నపుడు మనస్సువృద్ధినొందెను. అన్వయవ్యాప్తి, అన్నములేనప్పుడు మనస్సుక్షీణించుచున్నది. ఇది వ్యతిరేకవ్యాప్తి]

శ్లో॥ భౌతికత్వేఽఖలస్వైవం స్థితే భూతాదిరేకతః ,

తన్నాస్తి తద్వద్భూతాని నైవ సద్వ్యతిరేకతః ॥

71

తా॥ సమస్తమునిట్లు భౌతికములైయుండగాఁ భూతములకు వ్యతిరేకమైనది. ప్రపంచమునలేదు. అట్లేభూతములుసత్తునువిడిచిలేవు.

శ్లో॥ జగతః కారణం యత్సద్ద్వైతం తద్విజ్ఞవాన్ ,

శ్వేతకేతు స్తావతాస్య జీవత్వం న నిన్ద్రతే.

72

తా॥ సత్తుయద్వైతము జగత్తునకుఁ గారణమని శ్వేతకేతువు తెలిసికొనెను, అంతమాత్రముచేత నతనికి జీవత్వముపోలేదు,

శ్లో॥ స్వస్య బ్రహ్మత్వబోధేన జీవత్వమపగచ్ఛతి,

ఇత్యభిప్రేత్య తం శిష్యం పునః ప్రోత్సహాయత్యసా.

73

తా॥ తానుబ్రహ్మమను బోధకలిగిన జీవత్వముపోవును. అనియుద్దేశించి యాశిష్యునిగురువుతిరిగి ప్రోత్సహించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్వప్నావసానం జాగ్రహి మమ వ్యాకుర్వతోముఖాత్ ,

స్వస్య స్వరూపం సత్తత్వం ఇతి సుప్తా స్ఫుటం ఖలు ॥

74

తా॥ స్వప్నముయొక్క యంతమును తెలిసికొనుము. నేనుబోధపరచుచున్నాను. తనస్వరూపము సత్తత్వమనిస్ఫుటముగా సుషుప్తిలోఁ దెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యదానుష్ఠిమాప్నోతి పుమానేతం తదా జనాః ,

స్వపితీత్యాహురేతస్య తాత్పర్యం ప్రవిచింత్యతామ్

75

తా॥ ఎప్పుడునరుఁడునుషుప్తినిబొందునోయతని నపుడుజనులుస్వపితినిదిఁచుచున్నాడు.) అనుచున్నారు దానితాత్పర్యమునువిచారించుడు.

శ్లో॥ తిజ్జన్తం పదమజ్ఞానాం సుబంతం తు వివేకినాం ,

స్యాన్నిద్రాణస్య నామైతద్వస్తుతత్త్వావభాసకమ్,

76

తా॥ అజ్ఞేనలు “స్వపితి” యనుపదముక్రియ యనుకొందురు, వివేకవంతులు నామవాచకమందురు. “స్వపితి” యనునది నిద్రపోవుచున్న వానినామము. అదివస్తుతత్వమును బోధించును.

శ్లో॥ స్వప్నజాగరయోర్జీవః సత్తత్త్వాద్భిన్నవద్భవేత్,

సుషుప్తౌ సమ్యగేకత్వంయాతి సద్వస్తునా సహ.

77

తా॥ స్వప్నమందు జాగ్రత్తునందు జీవుఁడుసత్తత్వముకంటె వేఱుగా గనంబడును. సుషుప్తిలోనైన సద్వస్తువుతో చక్కఁగానేక మగుచు న్నాఁడు.

శ్లో॥ జీవత్వమాత్మనః ప్రాణధారణాన్న స్వభావతః ,

సద్రూపత్వం స్వతస్త్వం స్ఫుటం స్వపితిసామతః ॥

78

తా॥ ఆత్మకు ప్రాణధారణమువలన జీవత్వమువచ్చినది. కాని, స్వభావమువలనలేదు, స్వయముగాసద్రూపుఁడేతానని“స్వపితి” యనునామముబోధించుచున్నది.

శ్లో॥ స్వమపీతీతి నామ్నోఽస్య నిరుక్తిరవగమ్యతామ్ ,

స్వరూపం వాస్తవం సుప్తౌ ప్రాప్యమిత్యుదితంభవేత్

79

తా॥ ఈ “స్వపితి” యనుపదమునకు పుష్పత్తివీమనినః- “తననుదాసుజేరినది” అని. వాస్తవమైన స్వరూపము సుషుప్తియందుఁబొందఁదగిన దనుయర్థమును జెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ఉపాధేర్మనసో జాగ్రత్సుప్త్యవస్థే హి నాత్మనః,

ఇత్యభిప్రేత్య శకునిదృష్టాంతః ప్రోచ్యతే ధియః .

80

తా॥ జాగ్రత్తు, స్వప్నము యీ రెండవ స్థలు నుపాధియైనమనసునవి కాని, యాత్మవికాపు. అనుయభిప్రాయముతో బుద్ధికిఁబక్షిదృష్టాంతముగా జెప్పఁబడినది,

శ్లో॥ శకునిః సూత్రబద్ధో యశః గచ్ఛన్వివిధా దిశః,

అలభ్యాధారమాకాశే బంధనస్థానమావృజేత్ ॥

81

తా॥ త్రాడుతోఁగట్టినపక్షి సర్వదిక్కుల నెగిరి యాకాశమందెగురు
టకు నాధారములేక మరలబంధనస్థానముజేరును.

శ్లో॥ సత్త త్వే మాయయా బద్ధం మనో జాగరణం ప్రజేత్ ,
అలభ్యా తత్ర విశ్రాంతిం సత్త త్వే ఓయతే పునః ॥ 82

తా॥ సద్రాపత త్వమందు మాయతోఁగట్టఁబడిన మనస్సుజాగరణ
మునుబొందును. ఆజాగరణమందు విశ్రాంతిని బొందక మరల సత్తత్వ
మందు లయించుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మచ్ఛాయాపి మనసా సదాఽగచ్ఛతి గచ్ఛతి,
గత్యాగతీ తు సంసారః స చ స్వాత్మని కల్పితః॥ 83

తా॥ ఆత్మయొక్క ఛాయకూడ మనస్సుతోఁ గలిసిపోవుచు వచ్చు
చుండును. ఆరాకపోకలే యాత్మకు సంసారము. సంసారమాత్మయందు
కల్పింపఁబడినది.

శ్లో॥ మనోలయేఽనుపాధిఃస నాత్మా సంసారవర్జితః,
స్వేన వాస్తవరూపేణ సుషుప్తావ వత్తిష్ఠతే॥ 84

తా॥ మనస్సులయమగుచుండఁగా నుపాధిలేనిదై యాత్మసంసారములేని
దగును. వాస్తవస్వరూపముతో సుషుప్తియందుండును.

శ్లో॥ చిచ్ఛాయా చ వపుః స్థూలమింద్రియాణ్యాత్మబోధనే,
ద్వారాణీత్యాహ మంత్రోయం రూపంరూపమితి స్ఫుటమ్ ॥ 85

తా॥ చిత్తుయొక్కఛాయయు, స్థూలశరీరమును, ఇంద్రియములును
యాత్మబోధకుమార్గములని “రూపంరూపంప్రతిరూపం” అనెడుమంత్ర
ముచెప్పుచున్నది. ఈశ్లోకమందు రాఁ బడినమంత్రము:- “రూపం
రూపం ప్రతిరూపో బభూవ తదస్యరూపం ప్రతిచక్షణాయ ఇంద్రోమా
యాధిః పురురూప ఈయతేయక్తావ్యస్య హరయశ్శతాదశ” అనెనది.
ఈమంత్రార్థమే పైశ్లోకదిగువశ్లోకముయొక్కయుభావము.

శ్లో॥ దేహే దేహేప్రతిచ్ఛాయారూపోఽభూత్స్వాత్మబుద్ధయే ,
మాయాభిరింద్రో బహుధా దేహూఽభూత్స్వాత్మబుద్ధయే ॥

తా॥ స్వాత్మయ నెడు బుద్ధికలుగుటకొఱకుఁ బ్రతిదేహమందును ప్రతి

బింబరూపమయ్యెను. మాయలతో నింద్రుడు, యనగా నిచటబ్రహ్మ
మేబహువిధములయి స్వాత్మబుద్ధికోటకు దేహరూపమునుబొందెను.

శ్లో॥ ఇంద్రియాశ్వాస్తేనయుక్తాః తచ్చ స్వాత్మావబుద్ధయే ,
ఛాయామాశ్రిత్య తత్రాత్మా బోధితః సుప్తివర్ణణాత్ ॥ 87

తా॥ ఆదేహముతో నిందియములనెడు గుఱ్ఱములు కూడియున్నవి.
అది స్వాత్మజ్ఞానముకోటకు ఛాయనాశ్రయించి యచట నాత్మస్వప్న
వర్ణనమువలన బోధింపబడినది.

శ్లో॥ అశనాయాపిపాసోక్త్యా దేహమాశ్రిత్య బోధ్యతే ,
అశనాయాపిపాసాఖ్యా ద్వయంస్వపితి నామవత్ ॥ 88

తా॥ అశనాయ - ఆకలి, పిపాస - వాహము అనుమాటలుచేత
దేహమునాశ్రయించి బోధింపబడుచున్నది. “అశనాయ, పిపాస,” అను
రెండును “స్వపితి” పదమువలెనే తెలియనగును.

శ్లో॥ అశనాయా జ్ఞనైః ప్రోక్తా షుధా వస్తువివేకీభిః ,
నయత్యశితమి త్యేవమపు నిర్వచనం భవేత్ ॥ 89

తా॥ సామాన్యజనులు “అశనాయ” యందురు. వస్తువివేకముకల
వారు షుధయందురు. అశనాయ, పదమునకునిర్వచనము:- వ్యుత్పత్తి
మిట్లుగలదు. “అశితము - తినబడినదానిని, అపు - ఉదకములందు,
యతి - కూర్చుచున్నది.” అని నిర్వచనము.

శ్లో॥ పితా ఆపోఽశనం భుక్తం ద్రవీకృత్యనయన్త్యతః ,
అశనాయేతిశబ్దోక్తా విఘ్నానోత్పత్తిరన్వతః ॥ 90

తా॥ తినబడినయన్నమును ద్రావినయదకములు ద్రవముగాఁజేసి
నినిపోవుచున్నవి. అందుచేత అశనాయ యనుపదముతోఁజెప్పబడె
. అన్నమునుండియే మలము మాంసము పుట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ విఘ్నాఃసహేతురన్నం యదేతస్యో త్పాదకం జలం ,
జలస్యోత్పాదకం తేజః తస్య చోత్పాదకం చ సత్ ॥ 91

తా॥ ఏయన్నము మలమును మాంసమును బుట్టించుచున్నదియో
నినిజలముపుట్టించినది. ఆజలమును తేజస్సుపుట్టించెను. ఆతేజస్సు
నుండిపుట్టినది.

శ్లో॥ అనుమాయాత్ర కార్యేణ జ్ఞేయం తత్కారణం పరం ,
సన్మూల కారణం జ్ఞేయం స్యాద్విశ్వాసోఽనుమానతః ॥ 92

తా॥ కార్యముచేత నిట్లుకారణమును యూహించిపరమైన యాకారణమును దెలియనలెను. (ఇన్నిటికి) మూలకారణము తెలియవలెను. అనుమానప్రమాణమువలన విశ్వాసముకలుగును. (ఆయాహేతువులంబట్టి యిదియట్లయ్యెనని సరిగాయోజించుట యనుమానప్రమాణమనఁబడుచున్నది.)

శ్లో॥ పురీషాద్యన్నకార్యం స్యాత్ సత్యేవాన్నస్య సత్వతః ,
సత్యామేవ యథాకుంభోమ్నది దృష్టోనచాన్యథా 93

సత్పదార్థమందేయన్నమున్నది. ఆయన్నముకార్యముపురీషాదులైయున్నవి. మృత్తుయుండగ నే ఘటముకనబడుచున్నది. మృత్తులేవండ ఘటము కనబడుటలేదు. కనుకసర్వకారణమైన సత్తుతోనే యన్నికార్యములుండును. సత్తునువిడచిలేవని యెఱుంగనగును.

శ్లో॥ వ్రీహ్యోద్యన్నం సతీష్వేవ దృష్టమపున చాన్యథా,
అపశ్చ స్వేదరూపాః స్యుః సత్యేవోష్ణేహి తేజసి ॥ 94

తా॥ ధాన్యాదిరూపమైన యన్నము సద్రూపములైన యుదకములందేకనఁబడుచున్నది. సద్రూపమై యుష్ణమైనతేజస్సునందే స్వేద(చెమట) రూపముగా నుదకములుకలవు.

శ్లో॥ తేజశ్చ భావరూపత్వాత్సంభవేన్న సతా వినా,
సతస్తుత్పత్తిరాహిత్యాన్నాన్వేష్యం కారణాంతరమ్ ॥ 65

తా॥ తేజస్సుభావ పదార్థమగుటచేత సత్తునువినాగానుండదు. సత్తునకుత్పత్తిలేనందున దానికిగారణమింకొకటి వెదుక నవసరములేదు.

శ్లో॥ సన్మూలాః సకలా దేహః ఇదానీం చ సతి స్థితాః,
అంతే సత్యేవ లీయంతే విద్యాత్సత్త్వమద్వయమ్ ॥ 96

తా॥ సకలదేహములు సత్తునుండి కలిగినవి. ఇప్పుడును సత్తునందే కలవు. అంతమందు సత్తునందే లయమగుచున్నవి. కనుకసత్తుత్త్వమద్వయమని యెఱుంగనగును.

శ్లో॥ యథా ధూతాతికేణ ధూతకం నైవ విద్యతే,
ధూతాని చ సత్తోఽన్యాని తథా నేత్యుపపాదితమ్॥ 97

తా॥ ధూతములు వినా గాఢాతిక వస్తువులు లేనట్లు సత్తువినా గాఢాతములును లేవు. అని యివివక్షకుఁ జెప్పియుండెను.

శ్లో॥ అశనాయాముఖేనేత్థం సత్తత్త్వే ధీః ప్రవేశితా,
పిపాసాముఖతోఽవ్యస్థిస్సతి ధీర వతార్యతే॥ 98

తా॥ ఇల్లు, అశనాయా-ఆకలిద్వారా సత్తత్త్వమందుబుద్ధి ప్రవేశపెట్టబడెను. ఇతఁ, పిపాసా-దాహము (లేకదప్పి) ద్వారా సత్తునందుబుద్ధి ప్రవేశపెట్టబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉదన్యేతి పిపాసాయాః పర్యాయ స్తం వివేకినః,
ఉదకం నయతీత్యేవం తేజస్యేవం ప్రయుంజతే॥ 99

తా॥ ఉదన్యా, యనుపదమునకు పిపాసయనుపదము పర్యాయపదము (ఒకేయర్థమును జెప్పుపదములు పర్యాయపదములనఁ బడును) వివేకము కలవారు ఉదన్యా, పదమునకు ఉదకమునుగూర్చును, అని నిర్వచనము చెప్పుచుఁ తేజస్సుదాని కర్థమందురు. (తేజస్సునందున్న యుష్ణత యుదకమును గూర్చునని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ పీతం జలం శరీరస్థం తేజసా ఊర్వతే తతః,
మూత్రం రక్తం చ నిష్పన్నం ద్రవత్వాజ్జలజే ఉభే॥ 100

తా॥ త్రాగిననీరు శరీరముననుండి తేజస్సుచేతనే భర్ణమగును. దానివలన మూత్రమురక్తము పుట్టుచున్నవి. ఈ రెండును ద్రవ వార్థములైనందున జలమువలననే పుట్టినవగును.

శ్లో॥ తాభ్యామాపోఽనుమీయంతే తాభిస్తేజస్తతస్తు సత్,
వ్యాప్తిం గృహీత్వా సర్వత్ర యోజనా యోదితిం పునః॥ 101

తా॥ మూత్రరక్తములవలన నుదకము యనుమేయింపబడుచున్నది. ఆయుదకములవలన సత్తునూహించవలెను. (కార్యములు రక్తమూత్రములు, దానికారణముదకము. ఉదకము కార్యము. దానికారణముతేజస్సు. తేజస్సుకార్యము; దానికారణముసత్తు.) ఇల్లు కార్యకారణసాహచర్యములవలన సర్వత్ర యోజనఁజేయుటకుమరులసప్రక్రియచెప్పబడినది

శ్లో॥ దేహీయేనయవాః సంతి పదార్థాః సంతి తే బహిః ,
తేషు సర్వేషు సన్మాత్ర చూపత్వ మవ ధార్యతామ్ ॥ 102

తా॥ దేహమందేయనయవములుకలవో యాపదార్థము లోకమందు
బయటనుగలవు. వాటియన్నిటి యందును సద్రూపమున్నదనితె
లియనగును.

శ్లో॥ భౌతికత్వం పురా ప్రోక్తం తదుక్తం దేహభాష్యయోః
ఇందిరియ ద్వారతో బోద్ధం పోచ్యతే మరణక్రిమిః॥ 103

తా॥ పూర్వమందుఁజెప్పిన భౌతికత్వమే మరల దేహమందును భా
ష్యమందును జెప్పబడెను. ఆభౌతికత్వ మింద్రియములద్వారా తెలియు
టకై మరణక్రిమిముచెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ మ్రియమాణస్య వాగాది వృత్తిర్మనసి లీయతే,
మనోవృత్తేర్లయః ప్రాణే ప్రాణన్మత్తేన్తు తేజసి॥ 104

తా॥ చచ్చిపోవుచున్నవానివాగాదివృత్తులు మనస్సున లయమగును
మనోవృత్తి ప్రాణమందు, ప్రాణముతేజస్సునందును లయమగుచున్నది.

శ్లో॥ శ్వాసస్యోపరతావుష్ణం స్పృష్ట్యా జీవననిశ్చయం,
కుర్వంత్యుష్ణం తు తత్తేజః సద్వస్తుని విలీయతే॥ 105

తా॥ శ్వాసశ్శీణించినపుడు శరీరమందు వేడినిచూచి బ్రతికియున్నా
డని నిశ్చయింతురు. ఆవేడియేతేజస్సు ఆతేజస్సు సద్వస్తువునందు లయ
మగుచున్నది.

శ్లో॥ ఛాయాదేహేందిరియద్వారైః పదార్థో యోఽత్ర బోధితః,
స ఏష సర్వజగతోఽణిషా వస్త్యంతరం న తు॥ 106

తా॥ ఆత్మఛాయ, దేహము, ఇందిరియములు, వీటిద్వారా యేపదా
ర్థము బోధింపబడెనో యాపదార్థము సర్వజగత్తునకును సూక్ష్మము.
ఇంకొకటిలేదు.

శ్లో॥ సూలత్వాణుత్వరూపాభ్యాం వస్త్యేకం భాసతేద్విధా,
సూలమిందిరియ గమ్యత్వాన్నామరూపాత్మకం జగత్ ॥ 107

తా॥ సూలమని, అణువని, ఒకవస్తువే రెండువిధముల గనబడుచు

న్నది క్షాంతియములకుఁ గోచరించినదెల్ల ఘోరము. తత్త్వము నావ
రూపములతోఁగూడిన జగత్తు.

శ్లో॥ సదద్వైతం భవేహుత్క్రం ఇంద్రియావిషయత్వైశ్చ,

ఏతదాత్మకతైవాస్య స్థూలస్వేతిహ యుజ్యతే॥ 109

తా॥ సద్రూపమై యద్వైతము సూక్ష్మము. భృత్యులములకుఁ గో
చరముగాదు. తనుక సీన్మాలమంతయు నాసూక్ష్మవైషమ్యముతోఁ గూడినదై
యని యూహింప నగును.

శ్లో॥ అణుత్వం వస్తునః ప్రోక్తం యత్తత్సత్త్వ మభివృత్తే,

స్థూలత్వం మాయయా స్తప్తం జ్ఞానేనైతిస్య నిఘనాత్॥ 110

తా॥ ఏవస్తువు యణువనిచెప్పంబునో యదిహ్యము. అణువనిచద
గనుక మాయచేత స్థూలత్వము కల్పింపఁబడెను. అర్చిష్టము పలుక
బాధింపఁబడినందున.

శ్లో॥ అబాధ్యో యశః ఏవాత్మ సర్వస్య సయ కల్పితః,

శ్వేతకేతో యదద్వైతం తదసి త్వం సమూహనః॥ 111

తా॥ బాధింపఁబడనిదేవో యదేమాత్మ సర్వమునందు ఏర్పిల్పమై
దియాత్మకానేరదు. ఏశ్వేతకేహ! ఏదియద్వైతము నందు నీ యున్నా
వు. మానవుడవుకావు. (బుద్ధి. మనస్సు. చిత్త)యములు, కరీము, య
త్యాది సర్వము బాధ్యము. అదే మానవుని. అబాధ్యమున మాత్మ సయ
ని తాత్పర్యము)

శ్లో॥ చిచ్ఛాయావానహంకారోఽధి లేవేనచ నిర్మయః,

త్వం తు సాక్షేవ తస్యాతః సదసిత్యం సచేతతః॥ 112

తా॥ చిచ్ఛాయను గలిసిన యహంకారము నాలుగు విధములగుట జడు
వుచున్నది. నీవుదానికి పాక్షిపే. కనుక నీవుసత్త్వ. తగుతరముకావు.

శ్లో॥ భిన్నోఽభూద్భద్రయగ్రిధిః శ్వేతకేతో వ్యవేక్షితః,

ధీదోషం సంశయః మార్వత్సంభూత్యోబాహూభూత్యోనతః॥ 113

తా॥ శ్వేతకేతువుయొక్క హృదయగ్రిధి యెట్లును. భిన్నము

లో) భేదించినది, బుద్ధిదోషమును సంశయమును దుడిచివేయుటకు మరలఁజెప్పుమని పల్కెను.

శ్లో॥ సతా సంపద్యతే భవః సుషుప్తా విశ్రుద్ధీరితం,
తథా చేత్సతి సంపన్నోఽహమిత్యస్య కుతోనధీః॥ 113

తా॥ సత్పదార్థముతోజీవుఁడు సుషుప్తిలోఁ గలిసిపోవునని చెప్పఁబడెను. అట్లేయైనచో, నేనుసత్పదార్థోఁగలిసితిని. అనిఁగితిబుద్ధియేలకలుగలేదు?

శ్లో॥ నానావృక్షరసై క్షేన సంపన్నే మధుని స్థితః,
న బుద్ధ్యతే రసోఽస్యేతి తథా సర్వలయాన్నధీః॥ 114

తా॥ అనేకజాతుల వృక్షములలోనుండి తేనెనుదెచ్చిపెట్టిన పట్టులో నిరసము ఫలానాదీ ఈరసమని విభజనగాఁదెలియ శక్యముకాదు. (ఎట్టులనిన, సర్వరసములేక రసమై యేక రూపమునలయమై యున్నందునని తా॥) అట్లే సర్వమును యాత్మయందు లయమై యేకరూప మైనందున బుద్ధికిదినాది యనిగోచరించలేదు.

శ్లో॥ జీవోపాధిలయేఽప్యత్ర తద్బీజస్యా వశేషతః,
తదుపాధిక ఏవాస్మిన్ దేహేఽస్యేద్యుః ప్రబుధ్యతే॥ 115

తా॥ జీవోపాధిలయమైనప్పటికిని దేహమం దుపాధిబీజములుండి పోయినందున నాయుపాధితోఁగూడిన దేహమందు మరునాఁడు తెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్రైకాగ్రాయ తచ్ఛంకా పరిహార్యా తు నస్తుషు,
పూర్వోక్తమేవ తవోబద్ధం తదేవానా వునర్గురుః॥ 116

తా॥ మనస్సుయొక్క యేకాగ్రత కలుగుటకై వస్తువులయందాసంశయము పరిహరింపఁదగినది. పూర్వముచెప్పిన “తత్త్వమసి” యనునది బోధపడుటకుఁ గురువుమరల చెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాజ్ఞంమన్య తయా తత్త్వమవిశ్వస్య స్వశంకయా,
పునః పునరపృచ్ఛత్తం ప్రత్యాహాసౌ పునఃపునః॥ 117

తా॥ నేను తెలిసినవాఁడనను గర్వముతోఁ దత్త్వమును విశ్వసింపక సంశయముతో మరలమరల నడిగెను. గురువుమరలమరలఁజెప్పెను.

శ్లో॥ సుషుప్తిలో బుద్ధ్యభావేఽపి పునర్జాగరణేఽస్తి ధీః,
అగచ్ఛన్ సత ఇత్యేవం తదా కస్మాన్న వేత్త్యసా॥ 118

తా॥ సుషుప్తిలో బుద్ధిలేకున్నను జాగరణ మందుగలదు. నేను సత్తు నుండి వచ్చినాను. అని జాగ్రదవస్థలోనేల యీబుద్ధి జెలిసికో లేకున్నది!
శ్లో॥ సుప్తే సద్రూపమజ్ఞాత్వా సదై క్యం ప్రాప్తవాంస్తతః,
సఖో నాగమనం స్మార్య మపా మస్మరణం యథా॥ 119

తా॥ సుషుప్తిలో సద్రూపము నెఱుంగక సత్తుతోనిజీవుడైక్యమును బొందెను. (బుద్ధియపుడులేనందున యెఱుకలేదని తా॥) అందువలన సత్తు నుండితానువచ్చినట్లుస్మరణలేదు. (ఇందుకువృత్తాంతము) ఉదకములకుస్మరణములేనట్లు.

శ్లో॥ గంగాజలం ప్రివిశ్యాత్థా మేఘేనాకప్రవృత్తిశ్చే,
నాజ్ఞాతత్వాత్స్మిన్స్థితీ స్తతీ తద్వదతీ స్మృతిర్నహి॥ 120

తా॥ మేఘుండు గంగాజలము నాకర్షించి సముద్రములో విన్నించు ను. అపుడూ జలమునతాసంగతి తెలియనందున “నేను గంగానదీలోని దానిని సముద్రములోపడినాను” అను స్మృతిదానికిలేదు. (అచేతనమునకు బుద్ధిలేనందున సనితా॥) అట్లేయిచటఁ పునకును బుద్ధిలేనందున స్మృతి కలుగలేదు.

శ్లో॥ వ్యాఘ్రాదిః సుప్త ఏవాత్రీ బుధ్యతే వాసనానశాత్,
న సస్థా వాసనేత్యేవం వివక్షితోఽవ్యతే పునః॥ 121

తా॥ వ్యాఘ్రాది క్రూరజంతువులు నిద్రపోవుచు, నిద్రలోనే వాసనలవలననే బహిర్విషయములను దెలిసికొనుచున్నవి. కనుక సుషుప్తిలో వాసన సశించలేదని యిటులనాలోచించి మరలఁజెప్పఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ జీవస్య నశ్వరస్యైక్యం ననిత్యేన సతేతి చేత్,
జీవో ననశ్వతి క్వాసీత్యేవం వృక్షపదీత్యుతామ్॥ 122

తా॥ నాశముకలజీవునకు నిత్యమగు సత్పదార్థముతో నైక్యమెట్లునం భవించునను యాక్షేపమునకు సమాధానమెట్లునఁగా— జీవుఁడు నశించి ఉనునది వృక్షము (నశింపదన్న) వంటి దని తెలియవలెను. [ఈముందు

శ్లోకమునఁజెలియవచ్చును.)

శ్లో॥ శాఖాం వృక్షే జీవపూర్ణే జీవస్వజటి యాచుసా,
శుష్యేన్నన్య తథా జీవేపగతే మ్రియతే వపుః॥ 123

తా॥ ఉప్పునితోనిండియున్న స్పృశమందుఁ జీవుఁడొక్కొక్కను విడచునో
యాకొమ్మయే యెండినోవును. మఱొకకొమ్మ యెండదు. అట్లేజీవుఁడు
తొలఁగిన శరీరము మరణ మొందును.

శ్లో॥ నామరూపయుతం స్థూలం తద్దీనాత్పదణోః కథం.
ఉత్పన్నమితి చేద్బిజాద్వటవృక్ష వదీత్యతామ్ ॥ 124

తా॥ నామరూపములుగల స్థూలపదార్థము నామరూపములు లేని
సూక్ష్మపదార్థమునుండి యెట్లుపుట్టెననిన, (సూక్ష్మ) వటబీజమునుండి
(స్థూల) వటవృక్షముపుట్టి నటులని యెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ న్యాయాగమాభ్యాం సిద్ధం చ శ్రద్ధాహీనః పరాజ్ఞుభిః.
నబుధ్యతే శ్వేతకేతో శ్రద్ధస్వాంతర్ముఖో భవ॥ 125

తా॥ అంతర్ముఖుఁడుఁగాని వానికి న్యాయమువలనను, ఆగమము వల
ననుసిద్ధించిన వస్తువు తెలియఁబడదు. కనుకనో శ్వేతకేతు! శ్రద్ధకలిగి
యుండుము, అంతర్ముఖుఁడవు కమ్ము.

శ్లో॥ తత్సర్వత్ర స్థితం కస్మాన్న సర్వే విదురీదృశం,
ముముక్షుస్తు కథం వేత్తీత్యత్ర దృష్టాంత ఉచ్యతే॥ 126

తా॥ అంతటనున్నదైనదాని నందఱును యెఱుంగరేల? అట్టియెవ్వరు
నెఱుంగని దానినిమోక్షము కోరువారు మాత్రమెఱుంగుదురు? అను
యాత్రేపమునకుఁ దృష్టాంతముతో సమాధానము చెప్పఁబడు చున్నది.

శ్లో॥ లవణస్య ఘనంసీరే విలీనం వై తి నత్వచా,
జిహ్వయా వేత్తి తద్వత్సదుపాయే నై వ బుధ్యతే ॥ 127

తా॥ ఉప్పుగడ్డనీటిలోఁగలిసిపోయిన దానిని చర్మముతోఁ జెలిసికొ
నలేరు. నాలుకతోఁ జెలిసికొందురు. అట్లేసద్వస్తువు యుపాయముతో
నే తెలియనగును.

శ్లో॥ సతి సర్వేంద్రియాగమ్యే క ఉపాయః సఉచ్యతే,

ఉపాయ ఉపదేశోఽత్ర భవేద్గంధారమార్గవత్ || 128

తా|| సకచేంద్రియములకుఁ బెరియఁబడని సద్వస్తువు విషయమైయే యుపాయముకలదో చెప్పఁబడుచున్నది. ఉపదేశమే యీవిషయముననుపాయము. గంధారదేశము దారినలెనే (ఇదిముందు శ్లోకమునవివరింపఁబడును.)

* శ్లో|| గంధారాద్యో వనే నీత స్తస్మై ర్బద్ధనేత్రీకః,
తస్య బంధం విముచ్యాత్ కృపాలుక్మార్గమాదిశత్ || 129.

తా|| కన్నులుకట్టి దొంగలాక గంధారదేశస్థుని యడవిలోనికిఁగొనిపోయి (దోచుకొని) విడిచెనట! (తన దేశమునకుఁబోవుదారి తెలియకపరి తపించునతనికి) దయాళుడైన యింకొకగాటసారి యతనికన్నులబంధమువిప్పి గంధారదేశమునకిది దారియనియుపదేశించెనట,

* ఇందలి దొంగలు కామాదివికారములగు శత్రువులనియుఁ గంధారదేశము గృహస్థధర్మమనియు, నడవి సంసారమనియు, బాటసారి గురువనియుఁ గమనింపవలయును, అనఁగాఁగంధారదేశమును గృహస్థధర్మమునందుండిన నొకని కామాదివికారములను దొంగలు జ్ఞాననేత్రమును మూయునటులఁబంధించి, సంసారమును చిట్టడవియందుఁ బడవైవగా ముక్తి సోపానమధిరోహింపఁ గుతూహలుఁడై త్రోవ తెలియకఁ దిక్కులు సూచుచునల్లాడుచున్న నాతనికిగురువుయను బాటసారి “అహంబ్రహ్మస్మి” తత్వమసి, యను వేదాంతప్రవచనముల ద్వారామార్గమును జూపెను సాధురీతియైన నిష్కామమార్గముద్వారా గమ్యస్థానముననాతఁడు బొందె, ననియింనలి గంభీరార్థము.

శ్లో|| తేనాదిప్తమవిస్మృత్య ధీమాన్గంధార మాప్రవాక్,
అవిద్యయావృతం తత్త్వం వేత్తేవముపదేశతః || 130

తా|| అతఁడు చెప్పినదారిని మరువకబుద్ధిమంతుఁడు గంధారదేశమునుబొందెను. అట్లేయవిద్యచేత నావరింపఁబడిన తత్త్వమును యుపదేశమువలనఁముముఱువు దెలిసికొను చున్నాఁడు.

శ్లో|| అశ్లేషనాశౌ విదుషః సంచితాగామికర్మణోః,
ప్రారబ్ధే భోగసంక్షీణే ముచ్యతే సతు జాయతే || 131

శ్లో॥ అతస్కరః సత్యసంధో సదగ్ధో ముచ్యతే చక్షోః,

అజ్ఞాన్యస్తృతసంధోత్ర సత్య సంధస్తు తత్త్వవిత్ ॥ 136

తా॥ అంగకానివాఁడు నిజముచెప్పినందున కాలదు, భిక్షులువానిని వదలి వేరుచు. ప్రకృతిముననజ్ఞుని యసత్యము నాశ్రయించువాఁడు జ్ఞాని సత్యము సవలంబించినవాఁడు.

శ్లో॥ మర్త్యైహమితి సంధాయ మ్రియతే జాయతే చనః,

బ్రహ్మైహమితి సంధాయ ముచ్యతే నచ జాయతే ॥ 137

తా॥ నేను మర్త్యుఁడని భావించియుజ్జాని చచ్చును. పుట్టాను నేను బ్రహ్మమును యని తెలిసిజ్ఞాని ముక్తినిొందును. మరణపుట్టణం.

శ్లో॥ బుద్ధిదోషం సమాధాతుం దృష్టాంతాస్తస్త్వనాత్రి శిః,

త్వం సదేవేత్యభిప్రేత్య ననకృత్వ ఉపాదిశత్ ॥ 138

తా॥ బుద్ధిదోషమును తొలగించుటకు దృష్టాంతములు కలవు. వాటితో నీకేమిప్రయోజనము? నీవు సద్వస్తువవు. అని యుద్దేశించి తొమ్మిది మాటలు యుపదేశించెను.

శ్లో॥ భిన్నగ్రంథిః శ్వేతకేతుః మననాచ్ఛిన్నసంశయః,

సదద్వైతం స్వమాత్మానం విశేషేణావ బుద్ధవాన్ ॥ 149

తా॥ సంశయములు విడిచినవాఁడై శ్వేతకేతు బంధము విడిచివాఁడగుచుఁడాను యద్వితీయమైన సద్వస్తువని విశేషముగాఁ బెరిసికొనెను.

శ్లో॥ శ్వేతకేతోర్బ్రహ్మవిద్యావ్యాఖ్యాతా స్ఫుటమేతయా,

తుష్టాస్మాననుగృహ్ణాతు విద్యాతీర్థమహేశ్వరః ॥ 140

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యమునికృతే అనుభూతిప్రకాశే ఛాందోగ్యోపనిషది శ్వేతకేతు విద్యాప్రకాశో నామతృతీయోధ్యాయః.

ఈయుపనిషత్తుచే తత్త్వేతకేతువుకు బ్రహ్మవిద్యవ్యాఖ్యానింపఁబడెను.

శ్రీవిద్యాతీర్థమహేశ్వరు సంతుష్టుఁడై మమ్ముననుగ్రహించుగాక

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్యముని రచించిన యనుభూతిప్రకాశముగఁదు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు శ్వేతకేతువిద్యాప్రకాశమునకుఁ బఠకుపల్లము ల్లయ్యుకొమ్మి కృతాంధాని ను వాదము.

అనుభూతి ప్రకాశము.

చతుర్థోధ్యాయము.

శ్లో॥ సనత్కుమారశ్చాన్దోగ్యే నారదాయోపదిష్టవాన్ ।

విద్యామేతాం పవిత్రేకైత్ర సర్వశోకనివృత్తయే॥

తా॥ శాన్దోగ్యోపనిషత్తునందు సనత్కుమారుఁడు నారదునకునీవి
ద్యనుపదేశించెను. సర్వదుఃఖశాంతికై ఆయావిద్యను నేనుచెప్పెదను.

శ్లో॥ పురాణపంచమాన్వేదాన్ శాస్త్రాణి వివిధాని చ ।

జ్ఞాత్వాప్యనాత్మవిత్త్వేన నారదః శోకమాప్తవాన్ ।

తా॥ నాలుగువేదములు, పురాణములు, సకలశాస్త్రములును తెలి
సికూడ నారదుఁడు యాత్మజ్ఞానము తనకుగలుగలేదని దుఃఖమును
బొందెను.

శ్లో॥ వేదాభ్యాసాత్పురా తాపత్రయమాత్రేణ శోకితా ।

పశ్చాత్త్వభ్యాసవిస్మరభంగగర్వైశ్చ శోకితా

3

తా॥ వేదములు నేర్వకముందు యధ్యాత్మికాదిమూడుదుఃఖములేయుం
డెను. నేర్చినతర్వాతనో వాటినభ్యసించు దుఃఖము, మరచిపోవుదుఃఖ
ము తనకన్ననధికునిచే భంగముకలుగునని దుఃఖము బాగుగవచ్చునన్న
గర్వముకలిగిన దుఃఖమును అధికములైనవి.

శ్లో॥ శోకం తరత్యాత్మవేదీత్యభిజ్ఞేభ్యః శుత్రం వచః ।

శోకపారం నయేత్పుత్వా నారదో గురుమాప్తవాన్

౪

తా॥ ఆత్మజ్ఞాని దుఃఖమును బొందఁడను పెద్దలమాటనువిని దుఃఖము
నుండి దాటింపుము. అని నారదుఁడు గురువైన సనత్కుమారుని యా
శ్రయించెను.

శ్లో॥ బహుగ్రంథాభ్యాసతస్తే మహతీ శబ్దవాసనా ।

నామబ్రహ్మేత్మపాస్వాత ఇతి ప్రోవాచ తం గురుః॥

౫

తా॥ అనేకగ్రంథములభ్యసించినందున నీకుశబ్దవాసన యెక్కువగాఁ
గలదు కనుకనామము బ్రహ్మమని యుపాసనచేయుము అని సనత్కు
మారుఁడు నారదునకుఁజెప్పెను.

శ్లో॥ స్వశబ్దవాసనాం త్యక్త్వా ప్రాప్స్యసి బ్రహ్మవాసనాం |

పశ్చాద్బ్రహ్మహృణ ఆత్మత్వం వశ్యమౌతి గురోర్భక్తిః

తా॥ (అదివరకు) తనకున్న శబ్దవాసనను విడిచి బ్రహ్మవాసనను పొందెదవు తరువాత బ్రహ్మమాత్రయను విషయము చేప్పెదనని గురు యుద్దేశము.

శ్లో॥ బ్రహ్మదృష్ట్యా నామమాత్రధ్యానాన్నాపైతి శోకితా॥

ఇత్యభిప్రేత్య నామ్నోఽస్మాదధికం పృష్టవాససా

తా॥ నామమాత్రమును బ్రహ్మముగా ధ్యానించి దుఃఖముబోలేదని నారదుడు తెలిసికొని యీనామముకంటె సధికమేదో చెప్పఁడని గురువునడిగెను.

శ్లో॥ వాఙ్మాముః కారణత్వేనాధికేతి బ్రహ్మదర్శనం

వాచి ప్రాహ గురుః శిష్యః పూర్వవత్పుష్టవాన్పునః

తా॥ నామమునకు వాక్కుకారణమగుటచేత వాక్కునందు బ్రహ్మదృష్టినుంచి యుపాసించుమని గురువుచెప్పెను. శిష్యుఁడైయుపాసించి పూర్వమువలెనే తనదుఃఖమును గురువునకుఁజెల్పెను.

శ్లో॥ ఆప్రాణమిత ఆరభ్య పూర్వస్మాదుత్తరాధికే

ప్రవర్తతే శిష్యగుర్వోః పశ్చోత్తరపరంపరా

తా॥ ఇట్లు వాక్కుమొదలు ప్రాణము వరకును మొదటిదానికంటె తరువాతిది యధికమనుచు, ప్రశ్నము యుత్తరమును మరలమరల గురు శిష్యులకుఁ బ్రవర్తించెను.

శ్లో॥ ఇచ్ఛాత్మకం మనో వాచోఽధికం తత్కారణత్వేన

సత్యామేవ వివత్తాయాం వక్తూమారభతే పుమాన్

తా॥ ఇచ్ఛారూపమైనమనస్సు వాక్కుకంటెసధికము ఏమనిన వాక్కునకు మనస్సు కారణముగనుక (కారణమెట్లనిన) మాటలాడెదనన్న యిచ్చకలిగినతరువాతనే యెవరైనమాటలాడఁబ్రారంభింతురు,

శ్లో॥ సంకల్పేదం సమ్యగితి తదిచ్ఛతి పుమాన్గృహః

సంకల్పో హేతురిచ్ఛాయాశ్చిత్తిం సంకల్పకారణమ్

తా॥ ఇదిమంచిదని సంకల్పించుకొనియే దానినిచ్చయించును పురుషుడు, కనుక నిచ్చుట సంకల్పము కారణము. సంకల్పమునకు చిత్తము కారణము.

శ్లో॥ విక్లిప్తచిత్తాదై కాగ్ర్యం ధ్యానమభ్యధికం తతః
ధ్యేయవిజ్ఞానమధికం జ్ఞానాదభ్యధికం బలమ్ ౧౨

తా॥ చలనముగలచిత్తమునకు నేకాగ్రతకలిగించుట ధ్యానమనంబడును. ధ్యానము చిత్తముకంటె నధికము ధ్యేయముయొక్క విజ్ఞానమధికము. ఆజ్ఞానముకంటెను బలమధికము.

శ్లో॥ జ్ఞానహేతుర్దేహబలం బలం స్యాదన్న కారణం
ఆపోఽన్న హేతవోఽపాంతు తేజః కారణమీరితమ్ ౧౩

తా॥ దేహబలము జ్ఞానమునకుఁ గారణము. బలమునకన్నముఁకారణము అన్నమునకు నుదకములు కారణము. ఉదకములకు తేజస్సు కారణము

శ్లో॥ హేతుఃసవాయురాకాశస్తేజసో వియతః పునః
స్రప్తవ్యస్త్రితీశస్య సృష్ట్యాశౌ స్మృతికారణమ్ ౧౪

తా॥ వాయువుతోఁగూడిన యాకాశము తేజస్సునకుఁగారణము. ఆకాశమునకు నీశ్వరునియొక్క యింకముందు సృజింపవలసిన వస్తువుల స్మరణకారణము. ఆస్మృతికి సృష్టింతునను నాశకారణము.

శ్లో॥ నామాద్యాశాంతతత్వేషు బ్రహ్మద్వష్టిం కరోతి యః
స పుమాన్ లభతే సర్వం తత్రతతోఽచితం ఫలమ్ ౧౫

తా॥ పూర్వోక్తమైన నామముమొదలు సృష్ట్యాశవఱకుఁజెప్పినతత్వములలో దేనిదేనియందు బ్రహ్మద్వష్టితోనుపాసింతురో దానిదానికిఁగదగిన ఫలమును పురుషుఁడుపొందును.

శ్లో॥ ప్రతీకోపాసనైరేతైర్బహ్వయానైః ప్రశోచతి
న శ్లోకం తరతీత్యుక్త్వా హ్యపృచ్ఛశోఽధికంపునః ౧౬

తా॥ [ఈయుపాసనములకుఁ బ్రతీకోపాసనములని పేరు.] ఈ ప్రతీకోపాసనవలన నతిప్రయాసములగుటంబట్టి శ్లోకమునుదరించను యనుతలం

పుతో మరల ననత్కుమారుని నారదుఁడు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పరాక్ష్పదార్థ్యానేషు ఘలేషు చ విరక్తితః

దృఢాం ప్రత్యగ్యవిదిషాం దృష్ట్వా ప్రాణముపాదిశత్ ౧౭

తా॥ దూరవస్తువులను ధ్యానించుటందును యాఫలములందును విరక్తికలిగి ప్రత్యక్షముగా నాత్మనుఁజెలియుటయందుఁ దృఢమైన యిచ్చ నుజూచి గురువరుండుశిష్యునకు ప్రాణమందు బ్రహ్మభావన చేయవలెనని యుపదేశించెను,

శ్లో॥ నముఖ్యం ప్రత్యగాత్మత్వం యద్యపి పాణివస్తునః

తథాప్యాత్మప్రీతినిధిః సంభవేదాత్మలక్షకః ౧౮

తా॥ నిజముగాఁ బాణిమందు ముఖ్యమైన ప్రత్యగాత్మత్వములేదు. అట్లయ్యును యాత్మకు ప్రతినిధియైనందున ప్రాణము యాత్మను గనపఱచునదికావచ్చును. (ప్రతినిధి—మాటుగానుండదగినది.) అనఁగా రాజునకు మారుగాఁబనిసేయు మంత్రివంటిదని తా॥

శ్లో॥ కస్మిన్నత్రాంతఉత్క్రాంతో భవిష్యామి సీతేసితః

ఇతి వీక్ష్యైస్సృజత్ప్రాణం పరమాత్మేతి హిశ్రుతిః ౧౯

తా॥ ఏదిదాటిపోయిన నేనును (శరీరమును) విడిచిపోదును? అని యాలోచించి పరమాత్మప్రాణమును సృజించెనని శ్రుతిచెప్పుచున్నది. (అనఁగాఁ బ్రాణముశరీరమును విడవగానే జీవాత్మకూడ దానిని విడుచునని తా॥

శ్లో॥ చక్రిస్యారా యథా నాభావాశ్చితాశ్చక్షురాదికం

ఆశ్రితం నిఖిలం ప్రాణే తతస్తస్యాత్మతా భవేత్ ౨౦

తా॥ రథచక్రముయొక్క కేకులు దానితూము (రంధ్రము) నాశ్రయించి యెట్లుండునో, యట్లే చక్షురాదీంద్రియములన్నియుఁ బ్రాణము నాశ్రయించియుండును. కనుక నదియాత్మధర్మము కలిగియుండవచ్చును

శ్లో॥ అశ్వేన యాతి పురుషో దక్షే విప్రాయ గాం పుమాన్

పాణిపవా శ్వాదిశ్చైరుక్తో న తు శవః క్వచిత్ ౨౧

తా॥ అశ్వముతో నడుచుచున్నాఁడు. విప్రునకుఁ గోవునిచ్చుచున్నాడను

నవుడు! యశ్వము, గోవుమొదలగువాని యర్థము పాణిమేకాని శవముకానేరదు.

శ్లో॥ పితృమాతృదిశబైశ్చ ప్రాణః ప్రోక్తశ్శవో న తు ।

తస్మాత్సర్వాత్మకః ప్రాణః పరమాత్మేతి నిశ్చయః॥ ౨౨

తా॥ తండ్రి, తల్లి, యనుపదములకర్థము పాణిమేకాని శవముకానేరదు. కనుక ప్రాణము సర్వాత్మకము, అదియే పరమాత్మ.

శ్లో॥ యోబుభుత్సురసౌ ప్రాణమేవం వశ్యస్సరూక్షితః

యుక్తా ధియా చ వై చిన్వన్నతివాదీతి కథ్యతే ౨౩

తా॥ తెలియఁదలచినవాఁడు గురువుమాటలనలన ప్రాణమును యీ విధగాఁ భావించుచు యుక్తిచేతను, బుద్ధిచేతను, విచారించుచుండినవాఁడతివాదియనంబగును. (ఏమనినః-)

శ్లో॥ నామాద్యాశాంతతత్వాని యః ప్రాణోతీత్య వర్తతే

తమాత్మానం వక్తి యస్మాదతివాదీ భవేత్తతః ౨౪

తా॥ నామముమొదలౌశవజునుఁగల తత్త్వములను ప్రాణమతిక్రమించియున్నది. కనుకదానిని యాత్మనుగాఁ జెప్పును. కనుక వాఁడతివాది యనంబగును.

శ్లో॥ తర్కాద్విప్లావకేభ్యోఽయం నిర్భీః సకా స్వాతివాదితాం

అంగీకర్యాదేవ యస్మాత్సందేహా నాత్ర విద్యతే ౨౫

తా॥ తర్కమువలన నుపద్రవము కలిగించువారికి భయపడక తన యతివాదిత్వమును తప్పకయంగీకరించును. కనుకనే యతనికీప్రాణమాత్మయనుటలో సందేహములేదు.

శ్లో॥ నామాదీనామనాత్మత్వం స్పష్టమిత్యత్ర నారదః

అసంతుప్తోఽధికం తత్త్వం పప్రచ్ఛేవ పునః పునః ౨౬

తా॥ నామాదులొక్కకావని నారదుఁడుతెలిసి, యత్యుక్తఁడై యధిక తత్త్వమింకేదని మాటిమాటికిని ప్రశ్నించెను,

శ్లో॥ ప్రాణాత్మత్వం తు సంభావ్యం సమ్యక్స్పృహపాదనాత్

శోకశ్చ సుప్తే ప్రాణస్య న దృష్టోఽతస్తుతోష సః ౨౭

తా॥ ప్రాణమాత్మయనుయుపదేశమువలన నదియట్లుభావింపఁదగియే యున్నది; బాగుగానాసంగతి బోధపఱచినందువలన సుష్టులో శోకముకూడఁ బ్రాణమునకులేదు. అందుచేత నారదుఁడే యాత్మయనిత్వప్రసాదెను. (మఱిప్రశ్నించలేదు.)

శ్లో॥ శ్రీధ్వాళుం యోగ్యశిష్యం తముద్ధరామీత్యసౌ గురుః
అపృష్టోఽప్యధికం తత్త్వం స్వయమేవో పదిష్టవాః ౨౮

తా॥ శ్రీధ్వాళుడు యోగ్యుడైన యాశిష్యుని (నారదుని) యుద్ధరించెదనని గురువు (సనత్కుమారుఁడు) శిష్యుఁడగునన్నను ప్రాణముకంటెనధిక తత్త్వమును స్వయముగానే యుపదేశించెను.

శ్లో॥ ఆత్మోపలక్షకః ప్రాణో నత్వాత్మైషోఽనృతత్వతః
నామరూపాత్మకః ప్రాణో మాయయోత్పాదితో హ్యసౌ ౨౯

తా॥ ప్రాణము యాత్మకుపలక్షకము (దగ్గరనుండి యిదిగోయని చూపించునది) కాని నిజముగానది యాత్మకాదు, ప్రాణమనృతము కనుక ప్రాణము నామరూపమునుగలది, ప్రాణము మాయచేతఁ బుట్టింపఁబడినది.

శ్లో॥ అన్యతోఽప్యేష సత్యస్య లక్షకః ప్రతిబింబవత్
ముఖస్యప్రతిబింబేన ముఖంస్వస్యోపలక్ష్యతే॥ ౩౦

తా॥ ప్రతిబింబము యసలునస్తువును బోధించునట్లు, యీప్రాణమనృతమయ్యను సత్యమగునాత్మనుబోధించును. ముఖముయొక్క ప్రతిబింబముచేతఁదన ముఖము తెలుపఁబడుచున్నదిగాదా!

శ్లో॥ ఆత్మేదంబుద్ధిగ మ్యైస్తైరాశాంఽగై ర్నో పలక్ష్యతే।
ప్రాణోహంబుద్ధిగ మ్యేషు స్థితత్వాదాత్మలక్షకః॥ ౩౧

తా॥ ఇదియనుబుద్ధికిగోచరములైన సృష్ట్యాశయంతముగలతత్త్వములన్నిటిచేతను యాత్మకనబఱచఁబడదు. ప్రాణచుగుచో నేనను బుద్ధిగవ్యములైనవాటిలో నుండుటవలన నాత్మకులక్షకమగు (చూపించునది; బోధించునది; గుర్తించునది) చున్నది.

శ్లో॥ అతస్వాదివాదిత్వమస్తి ప్రాణాత్మవేదనాత్ .

అముఖ్యం తచ్చ ముఖ్యం తు భవేత్సత్వాత్ప్రవేదనాత్ ॥ ౨౨

తా॥ అందులకే ప్రాణమాత్మయని తెలిసికొనుటవలన సతివాదిత్వము కలదు. అముఖ్యమైన యా ప్రాణము ముఖ్యమైన యాత్మనుఁ దెలిపినందున ముఖ్యమగుచున్నది.

శ్లో॥ కారుణ్యతిశయం దృష్ట్వా సంతుష్టా నారదోఽప్రసీత్ ।

సత్యేనైవాత్మవాదీ స్యామనృతస్యాత్మతాం త్యజన్ ॥ ౨౩

తా॥ గురువుయొక్క కరుణాధిక్యమును చూచినసంతుష్టుఁడైన నారదుఁడు పలికెను. అనృతము యాత్మగాదని విడుచుచు సత్యమునే యాత్మయనువాడనగుచున్నాను. (అని.)

శ్లో॥ విచారణీయం తత్సత్త్వం విజ్ఞానమననాదిభిః ।

ధ్యానవానోఽక్తిమాతేణ బుధ్యేతేత్యబ్రహ్మిదురుః ॥ ౨౪

తా॥ ఆసత్యమును విజ్ఞానమువలనను, మననమువలనను విమర్శించవలయును. ధ్యానముకలవాడే దానినిఁ దెలియును. చెప్పినంతమాత్రము చేతఁ దెలియలేదు.

శ్లో॥ సంశయం చ విపర్యాసం నిరాకృత్య విశేషతిః ।

యదా జానాతి విజ్ఞానాత్ సత్యవాదీభవేత్తదా ॥ ౨౫

తా॥ సంశయమును, విపర్యాసము (కానిదగుననుకొనుట) నిరసించి విజ్ఞానమువలన విశేషముగా నెవుడు తెలిసికొనునో యపుడే సత్యవాదియగును.

శ్లో॥ విజ్ఞానహేతుర్మననం అస్వయవ్యతిరేకభావ్ ।

శ్రద్ధా మననహేతుఃస్వాత్ ఆగమాచార్యవాక్యయోః ॥ ౨౬

తా॥ మననమువిజ్ఞానమును గలిగించును. అదియున్నచోటనిదియుం నులదిలేని తావుననినీయుండదు. కనుక వేదమందు గురువువాక్యమునంద శ్రద్ధమననమును గలిగించును.

శ్లో॥ శ్రద్ధాయాః కారణం నిష్ఠా సదా శుశ్రూషణం హి సా ।

చిత్రైకాగ్రగతిర్యాసా నిష్ఠాయాః కారణం భవేత్ ॥ ౨౭

తా॥ శ్రద్ధను నిష్ఠకలిగించును. శ్రద్ధయన సర్వదాగురుశుశ్రూషణము.

చిత్తమునేకాగ్రముచేయుట యేదికలదో యదినిష్ఠను గలిగించును.

శ్లో॥ సుఖమస్తీతి ధీర్ముక్తా కృతిస్తస్యాః ప్రయోజకా

తద్విహీనోఽయమాద్యైర్న చైవైకాగ్ర్యం కరోతి హి॥ 3౮

తా॥ నిష్ఠకుహేతువు కృతి. (కృతి-ఇంది)యనంయమము) కృతికిహేతువు సుఖముకలదనుబుద్ధి, అది ముక్తికిహేతువు,

శ్లో॥ సుఖం కిమితి చేద్భూమా సుఖమల్పే తు తన్న హి ।

క్లిశ్యత్యల్పధనోఽన్యస్మిన్ ధనబాహుళ్యదర్శనాత్ ॥ ౩౯

తా॥ సుఖమిమిటి? అనిన, యధికములేక బాహుళ్యముసుఖము. అల్పమందు సుఖములేదు. లోకములో నింకొకనివద్ద ధనమెక్కువగానున్నపుడు యల్పధనుడు దుఃఖముపొందుచున్నాడు. (కనుక బాహుళ్యమందు సుఖము, అల్పమందు దుఃఖమని తా॥

శ్లో॥ భూమ్నః సుఖత్వే భూమా కః కిమల్పమితి చేచ్ఛుః ।

జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానహీనో భూఃసాఽవిచ్ఛేదదర్శనాత్ ॥ ౪౦

తా॥ (భూమ-బాహుళ్యము లేక కొఱత లేకుండుట) భూమయే సుఖస్వరూపమనిన భూమయన్నదేది? అల్పమనునదేది? అనియందువా? వినుము తెలియవాడు; తెలియదగినది; తెలివియను విభేదములేనిస్థితి భూమయనబడును, ఏమనిన ఆస్థితిలో విచ్ఛేదము (తెంపు) లేనంచున,

శ్లో॥ జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపం మాయాకార్యమిదం జగత్ ।

బహువిచ్ఛేదయై కత్వాదల్పమిశ్యభిధీయతే ॥ ౪౧

తా॥ జ్ఞాతృ, తెలిసికొనువాడు. జ్ఞాన, తెలివి. జ్ఞేయ, తెలియవలసినవస్తువు. అనురూపముగలది జగత్తు. అజగత్తుమాయవలనఁ జేయఁబడినది. ఇది అనేకవిచ్ఛేదము. (తెంపు) లు కలదగుటవలన సల్పంబనఁబడును.

శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోయమక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ,

భూమాతస్సాదమర్యోయమల్పం మర్త్యమతద్విధమ్ ॥ ౪౨

తా॥ ఈయాత్మచ్ఛేదింప ఏలుగానిది. దహింపశక్యముఁగానిది. తడువశక్యముగానిది. ఎండింపశక్యముగానిది. కనుక భూమ-సంపూర్ణము. కనుక నది చావులేనిది. అల్పము చావుకలది. కనుక పట్టికకాదు. (అన

గానల్పము భూమవంటి యమర్త్యమువాదని తా॥ ఇట్టి శ్లోకమే స్వల్పః
దముతోఁ గీతయందుఁగానవచ్చెడిని.

“ అచ్ఛేద్యోఽమదాహ్యోయమక్లేద్యోఽశోష్యఏవచ ।

నిత్యస్సర్వగతస్థాణురచలోయంసనాతనః ॥ గీ॥ అ॥ ౨ శ్లో॥ ౨౭

తా॥ భావములు పైదానికిఁ దీనికి రెంటికి నొకటియే. కాని కించిత్తు
భేదము ఇదే యర్థమును బోధించునది గీతయందింకొకటికలదు.

“ నై సంఘిందంతి శస్త్రాణి నై నందహతిపావకః ।

నచైసంక్లేదయంత్యాపోనశోషయతిమారుతః ॥ గీ॥ అ॥ ౨ శ్లో॥ ౨౮

శ్లో॥ సంసారకాల ఏవాస్తి న ముక్తావల్పతా తతః ।

ముక్తాజ్ఞాననివర్తత్వాన్మర్త్యం జగదితీగ్యతే ॥ 4౩

తా॥ అల్పత్వము సంసారమందే కలదు. ముక్తియందులేదు. కనుక
ముక్తిలోజ్ఞానమువలన నడఁపఁబడినందున జగత్తు మర్త్యము, మరణము
కలదియనఁబడును.

శ్లో॥ సంసారమోక్షయోర్భూమా విద్యతే సోఽమృతత్వతః,

అఖండైకరసానందః సోయమాత్మా స్వయంప్రభః ॥ 44

తా॥ సంసారమందు, మోక్షమందునుగూడ భూమకలదు. అద్వానికిఁ
జాపులేదుకనుక నదియేయఖండము. తెంపులేనిది. అదియేయాత్మ స్వప్ర
కాశము, ఇంకొకటి దానినిప్రకాశింపఁజేయ నవసరములేక ప్రకాశించు
నది.

శ్లో॥ మూర్ఖాసుప్త్యాస్తాదృశోఽయంఅజ్ఞానేన తిరోహితః,

సమాధిసుప్తిమూర్ఖాను భాసతే సాధనం వినా॥ 45

తా॥ మూర్ఖుడందును, సుషుప్తిలోను స్వప్రకాశమైన, యీయాత్మ
యజ్ఞానముతోఁగప్పఁబడియున్నది. సమాధి సుషుప్తిమూర్ఖులలో సా
ధనమేదియులేకనే ప్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ మేఘేనాచ్ఛాదితః సూర్యో యథా తద్వత్స్వయంప్రభః,

అజ్ఞానేనాన్మోఘో భూతూ సాణిభిర్న విభావ్యతే॥ 46

తా॥ సేఘముచేత సూర్యుడవరింపబడి స్వయంప్రకాశుడైయుండి నను ప్రాణులకు దెలియంబడలేదో, యటులే నజ్ఞానముచేనావరింపబడిన భూమి, ఆత్మ ప్రాణులచేతఁ దెలియంబడలేదు.

శ్లో॥ స్వప్రకాశాత్మచైతన్యమజ్ఞానస్య స బాధకం.

భాసకం ప్రత్యుత్తైతస్య స్వానందస్య యథా లిథా॥ 47

తా॥ స్వప్రకాశమైన యాత్మచైతన్యము యజ్ఞానమును బాధింపదు దానిని ప్రకాశింపఁజేయును, స్వానందము నెల్లుభాసింపఁజేయునో యట్లే యజ్ఞానమునుగూడఁ భాసింపఁ జేయును.

శ్లో॥ ఆనందాజ్ఞానయోః సుప్తౌ చైతన్యేనాన భాసనాత్,

ఉత్థితఃసుఖమస్వాప్నం స జానేఽన్యదితి స్మరేత్॥ 48

తా॥ సుషుప్తియందానందము, యజ్ఞానమురెండును చైతన్యముచేతను భాసించుచున్నవికనుక;- ఏమనిన, నిద్రలేచినవాఁడు “నేనుసుఖముగా నిద్రించితిని; ఏమీనాకు తెలియలేదు” అనిస్మృతినిదెచ్చుకొనుచున్నాడు

శ్లో॥ అరణిస్థో యథా వహ్నిఃన దహేదరణిం తథా,

వశ్యాన్త్రథనజాతోఽసౌ సాకల్యేనారణిం దహేత్॥ 49

తా॥ అరణి, అగ్ని మధించుసాధనములైనరెండు కష్ట్యకొయ్యలు, అది వఱ కరణిలోనున్నయగ్ని యాయరణిని దహించలేదు, తరువాత మధనము (రాపిడి) చేసినందునఁబట్టిన యగ్నిపూర్తిగా నరణినిదహించుచున్నది.

శ్లో॥ తథా వేదాంతవాగ్మోత్థ ధీవృత్తౌ ప్రతిబింబితం,

స్వప్రకాశాత్మ చైతన్యం కృతాన్మజ్ఞానస్య బాధకమ్॥ 50

తా॥ అట్లే యవనిషద్వాక్యముల చేతఁగలిగినబుద్ధి వృత్తియందుఁ బ్రతిబింబించిన స్వప్రకాశాత్మచైతన్యము యజ్ఞానమునంతటిని నశింపఁ జేయును.

శ్లో॥ తస్మాద్విజ్ఞాన సహితః సమాధావనుభూయ హి,

భూమానందం యథాశాస్త్రం శ్శుత్వా శ్రుతాయ నక్తిచ॥ 51

తా॥ కనుక (అజ్ఞానము సమాధిలో నాశమైనందున) విజ్ఞానముతోన

మాధిలో సంపూర్ణానందమును శాస్త్రములోఁజెప్పినదాని ననుభవించి, సమాధినుండి లేచి యాయానందమును స్మరించి బెటకుఁజెప్పుచున్నాఁడు (సమాధిలోనజ్ఞానములేనందు నీదిరుజువు)

శ్లో॥ జ్ఞాత్పుజ్ఞానజ్ఞేయరూపా త్రిపుటీ స్వప్నజాగ్రతోః,
భూమానందం తిరోధత్తే విద్వాం స్త్వభిధవత్యముమ్॥ 52

తా॥ జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయముయనుత్రిపుటీ స్వప్నమందును, జాగ్రదవస్థయందునుయుండి యాసంపూర్ణానందమును మఱుగు పఱచుచున్నది. ఈత్రిపుటీని విద్వాంసుఁడడఁగించును. (అణగించును)

శ్లో॥ చిచ్ఛాయావానహంకారో జ్ఞాతా స్యాచ్ఛ్చక్షురాదిజా,
బుద్ధివృత్తిర్భవేజ్ఞానం జ్ఞేయా రూపరసాదయః॥ 53

తా॥ చైతన్య ప్రతిబింబముకల యహంకారము జ్ఞాతయనంబడును. చక్షురాదీంద్రియములవలన గలిగినబుద్ధి వృత్తి జ్ఞానమనఁబడును. రూప రసాదివిషయము జ్ఞేయములనఁబడును.

శ్లో॥ త్రిపుటీ మాయీకి మిథ్యేత్యేవం విజ్ఞాయ తత్త్వవిత్,
తాముపేక్ష్య కరోత్యేవ భూమానందే ధరం సదా॥ 54

తా॥ త్రిపుటీమాయ వలనఁగలిగినది. అదిమిథ్యయని తత్త్వవేత్త(జ్ఞాని) యాత్రిపుటీనిలక్ష్యముసేయక సదాసంపూర్ణానందమునే యనుభవించుచుండును. (ఆప్రయత్నములోనే యుండుననుట)

శ్లో॥ అఖండై కరసం భూమానందం శృత్వా స నారదః,
భూమ్నస్సంభావనాం మత్వా పప్రచ్ఛాధారమస్యహి॥ 55

తా॥ అఖండై కరసమై సంపూర్ణానందమునువిని నారదుఁడు, సంపూర్ణ తకలదో లేవోయని సంశయించియా సంపూర్ణానందమున కాధారమేమని ప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ సత్యాధారే పరిచ్ఛేదో నిరాధారే న బుధ్యతే,
యద్యద్దటాదికం లోకే తత్సర్వం క్వచిదాశ్రితమ్॥ 56

తా॥ ఆధారమున్నదనుచో నొకకొలవచ్చినది. ఆధారములేని దనుచోనదెట్టిదోఁ దెలియనిదగును. లోకములోఁ దెలియఁబడుచున్న ఘటప

టాదులన్నియు దేనినోయొకదాని నాశ్రయించియే యున్నవి.

శ్లో॥ వ్యవహారదశాయాం కిమాధారః పృచ్ఛ్యతేఽథవా,
వస్తుతో వ్యవహారే తు మహిమ్న్యేవాయ మాశ్రితః॥ 57

తా॥ (దానిపైగురువు శిష్యునడుగుచున్నాడు) నీవు యాధారమేదియని యడిగితివికదా! లోకవ్యవహారదశలో గాధారమేమనియెదవు? వాస్తవవ్యవహారములో నాధారమేదనియెదవా? అని వాస్తవవ్యవహారములొకటి మహిమయే దానికాధారము. (అనియు త్తరము చెప్పెను)

శ్లో॥ పరాస్య శక్తిర్వివిధేత్యేవం శుభ్రత్యంతరేరితా,
భూమ్నఃశక్తిర్భవేన్నాయా తద్ధో మహిమాఖిలః॥ 58

తా॥ ఒకశ్రుతియందు యీయాత్మశక్తి వివిధముగానున్నటులచెప్పబడినది. ఆభూమయొక్క - ఆత్మయొక్క శక్తికి మాయయనిపేరు. మాయయనఁగా సంపూర్ణమహిమయని యర్థము.

శ్లో॥ మహిమాభ్యే జగత్స్యస్మిన్య ఆనందోఽవభాసతే,
స భూమాస్య పరిచ్ఛేదో వ్యవహారే న దుష్యతి॥ 59

తా॥ మహిమయనునదియే జగత్తు వానియందుఁగల యానందమేది భాసించుచున్నదియో యదియే భూమి - పూర్ణానందరూపమై యాత్మవ్యవహారములో దానికాధారముండినను దోషములేదు.

శ్లో॥ వస్తుతత్వవిచారే తు నమహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః,
మహిమాస్యాద్భవాశ్వాదిర్భూమో నాధార ఏవహి॥ 60

తా॥ వాస్తవమైన తత్వవిచారములో మహిమ యాధారముకాదు. గోవులు, యశ్వములు మొదలగు (అల్పపదార్థములు)నవి మహిమ యనంబడును. ఆమహిమభూమి కాధారముకాదు.

శ్లో॥ అన్యస్మిన్హి మహిమ్న్యన్యో రాజాదిః ప్రతితిష్ఠతి,
భూమ్నో నాన్యద్వస్తు తస్మాత్కుతాసా ప్రతితిష్ఠతి॥ 61

తా॥ ఒకరిమహిమయందొకరు రాజులుమొదలగు వారాధారపడి యుందురు. భూమికంటెనితర వస్తువేలేదు. కనుకనేది యాధారమగును?

శ్లో॥ తథాలోకే నిరాధార ఆకాశోఽస్తి తథా కుతః,

భూమా నస్యాదతో యుక్త్యా నిరాధారోఽపి బుధ్యతామ్॥ 62

తా॥ లోకమందాకాశమును, యల్లే నిరాధారమైయున్నది. ఆకాశమువలెనే భూమికూడ నిరాధారమై యేలయుండరాదు? కనుక నిరాధారమయ్య నాకాశము తెలియఁబడుచున్నటుల భూమయు (ఆత్మ) తెలియఁబడవచ్చును.

శ్లో॥ వ్యావహారిక ఆనందే వ్యుత్పత్తేః శూన్యతా నహి,

వ్యుత్పన్నో యాక్తికశ్చైష ఏకాగ్రే భాసతే స్వయమ్॥ 63

తా॥ వ్యావహారికమైన యానందము గోచరించుచున్నందున శూన్యమనరాదు. ఈభూమానందము యుక్తిచే సిద్ధమును గోచరమైయున్నది. చిత్తైకాగ్రతకలుగునపుడు స్వయముగాఁ బ్రకాశించు చున్నది.

శ్లో॥ బోధక్రమో బుభుత్సానాం విస్పష్టమభిధీయతే,

చతుర్దిక్ష్యథ ఊర్ధ్వంచ భూమా బోధవ్య అదితః॥ 64

తా॥ తెలియఁదలఁచినవారికి బోధక్రమము స్పష్టముగాఁ దెలియఁబడుచున్నది. నాలుగుదిక్కులందు, క్రిందమీఁదను గూడఁభూమ మొదటి నుండియు తెలియఁ దగియున్నది.

శ్లో॥ సత్తాభానప్రీతయోఽత్ర వీక్ష్యంతే సర్వవస్తుషు,

సచ్చిదానందరూపోఽతో భూమా సర్వత్ర తిష్ఠతి॥ 65

తా॥ సత్తు-ఉన్నదను వ్యవహారముండుటః భానము-కని పించుచున్నదను వ్యవహారముండుట; ప్రీతి-ప్రేమయన్ని వస్తువులందు; యీమూఁడు గుణములుకలవు. ఈమూఁడును వగ సగాసత్తు, చిత్తు, ఆనందము" యనబడును. ఈమూఁడును భూమయగును. ఆభూమయన్నిఁటిహోనుగలదు.

శ్లో॥ భూమ్నా వియోగే వస్తుని నైవ సంతి నభాంతి చ,

ప్రియత్వం దూరతస్తేషాం భూమా సర్వాత్మక స్తతః॥ 66

తా॥ భూమయనునస్తువే లేనపుడు వస్తువులేవియునులేవు. భాసించవు ప్రీయత్వమునులేదు. అందుచేత భూమ-ఆత్మ సర్వత్రకలదు.

శ్లో॥ జగద్భ్రాంతిం నివార్యాస్య తాటస్య వినివృత్తయే,

అహంకారేణ భూమానుసంధేయః సర్వదిత్వసాః

67

తా॥ ఆభూమయొక్క జగద్భాంతిని నివారించి తటస్థముగా నున్న దనుభావముఁ బోద్రోలి, యహంభావముతో నన్నిదిక్కులందును భూమను యనుసంధానము చేయవలయును.

[అనఁగాఁభూమయే సర్వత్రనిండి యుండఁగాఁదానిని జగత్తనుకొను చున్నారు. ఆభావమువిడిచి; సర్వత్రఁ బరోక్షముగానున్న దాత్మయను భావమును పోద్రోచి కనఁబడిన దంతయుఁ భూమయే యని ప్రత్యక్షముగా భావించవలెనని తా॥]

శ్లో॥ సంత్యేవ సచ్చిదానందా దేహాదిష్వపి బాహ్యవత్,

భూమాహంకార యోగ్యోఽతోఽహం సర్వమితివాళియేత్ 68

తా॥ సచ్చిదానందములు దేహదులందును బాహ్యములవలెనే కలవు. కనకభూమ యహంకార యోగ్యము-అహంవృత్తిలో గోచరించునదియగును. సర్వముఁగానేయనికొని, భావించవలెను.

శ్లో॥ గృహైకదేశేఽవస్థాయ సార్వభౌమోఽహమిత్యసా,

రాజాభిమన్యతే తద్వద్భూమాహమితి నో కుతః 69

తా॥ ఇంటిలో నొకమూలనున్నరాజు నేను సర్వభూమి కీర్త్యుఁడనని భావించు చున్నాడుగదా! అట్లే జీవుఁడు నేను సర్వమునని యేలభావింపరాదు.

శ్లో॥ ఆభిమానికమేవేదం భూమాత్మత్వ మితిభ్రమం,

నిరాకర్తుం సర్వదత్తు భూమ్నోజ్ఞేయా చిదాత్మతా॥ 70

తా॥ భూమ. తాననుగ్రహింపవలయు యాభిమానికమే (కానివాస్తవముకాదు) అనెడు, వారించుటకు సర్వదిక్కులందు భూమ చిత్స్వరూపమని భావించుట (భ్రమకానేరదు)

శ్లో॥ అహంశబ్దశ్చిదాత్మానం సాహంకారం బ్రవీతిహి,

అహంకారే బోధలీనే చిదాత్మైవా వశిష్యతే॥ 71

తా॥ “అహం” యనుపదము యహంకారముతోఁగూడిన చిదాత్మ నుజెప్పునుగదా! (అదిభ్రమకాదాయనిన) బోధలోనహంకారము లయ

మగుచుండఁ జదాత్మయే శేషించును. (నేను చిదాత్మను; అనుభావనలో బ్రారంభమందు నేనుభాసించినను తడేకనివృత్తోఁ జిద్భావన కలపుఁడా నేనుస్ఫురించ నందు. బోధలో లయమైపోవునని తా॥)

శ్లో॥ క్రమేణానేన యస్తత్త్వం పశ్యత్ శాస్త్రవిచారతః,
యుక్త్యా మత్వాధియా వేత్తి జీవన్ముక్తో భవేదసా॥ 72

తా॥ ఈక్రమముగా శాస్త్రవిచారముచేసి తత్త్వమును కనుగొనుచు యుక్తిచేత సరిచూచుకొని బుద్ధితోఁ దెలియవలెను. అట్టివాఁడు జీవన్ముక్తుఁడగును.

శ్లో॥ జీవన్ముక్తో రతిక్రీడా మిధునానంద లక్షణాః,
వ్యవహారాన్కృమేచ్ఛేతి ప్రారబ్ధస్యాను సారతః॥ 73

తా॥ జీవన్ముక్తుఁడైన వాఁడురతి, క్రీడ, మిధున, ఆనందములను మొదలగు వ్యవహారములు (సంసారివలెనే) యనుభవించును, అవి వాని ప్రారబ్ధాను సారమను వర్తించును.

శ్లో॥ సుఖదుఃఖ ప్రదారబ్ధకర్మ వేగశ్చతుర్విధః,
తీవ్రో మధ్యో మందసుప్తా చేతి తస్య విధామతాః॥ 74

తా॥ సుఖదుఃఖములను గలిగించు ప్రారబ్ధ కర్మముయొక్క వేగము నాలుగువిధములు తీవ్రము, మధ్యమము, మందము, సుప్తము అని.

శ్లో॥ తీవ్రవేగే సపశ్వాదితుల్యో నాత్మానమీక్షతే,
ఆత్మని ప్రీతిరస్తీతి భవేదాత్మ రతిస్తదా॥ 75

తా॥ తీవ్రవేగము కలవాఁడు పశ్వాదులతో సముఁడు. ఆత్మనుఁ జూడఁడు ఆత్మయందు ప్రీతిమాత్రము కలిగియాత్మరతి కలవాఁడగును.

శ్లో॥ మధ్యవేగేతు భోగానాం ప్రాధాన్యం సయదా తదా,
కృత్వాపకాశ మాత్మానం వదత్ క్షీడతి బాలవత్॥ 76

తా॥ ప్రారబ్ధకర్మ మధ్యమవేగము కలవాఁడు భోగములు ప్రధానముగా వ్యవహరించును. కాని యపకాశముఁ గలిగించుకొని పిల్లవానివలె, విహరించును. (ఆటలాఁడుకొనునిని తా॥]

మందవేగే తిరస్కృత్య భోగాన్ ప్రాయేణచింతయత్

ధియాత్మానం ద్వందసుఖం ప్రాప్నోసి మిషు నేయభాః॥ 77

తా॥ కర్మవేగము మందమైనవాడు భోగములనిరసించి యప్పుడప్పుడు వాటిననుభవించుచు శీతోష్ణసుఖములను మైశునసుఖమును యేవోయొక లాగున యనుమతించుచు నాత్మను బుద్ధితో ధ్యానించును.

శ్లో॥ సుప్త వేగేఽతినిర్విఘ్నో నిర్వికల్ప సమాధిభాక్
ఆత్మానందావశేషః సన్నాస్తే ముక్తపదద్వయః॥ 78

తా॥ సుప్త—నిద్రాబోలుచున్న కర్మవేగముకలవాడు నిర్వికల్పసమాధినిబొంది యాత్మానందమే మిగులుగలిగి ముక్తి నొందినవానివలెనే యద్వితీయభావనఁ గలవాడగును.

శ్లో॥ స్వరాట్స్వాత్మతే దేశే నాన్యాధీనో విమూఢవత్
తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవేత్థలు॥ 79

తా॥ చనిపోయిన తరువాతనతఁడెతరులకు లోబడకుండును. సర్వలోకములందును మాధునివలనే యిష్టమువచ్చిన గుణము కలవాడై యుండును.

శ్లో॥ మాయయా కల్పితా లోకాస్తే సర్వే భూమరూపతాం,
ముక్తస్య ప్రాప్నువంత్యేవం సర్వలోకాత్మకస్తతః॥ 80

తా॥ మాయచేత కల్పితమైన లోకములన్నియు ముక్తి నొందిన వానికి భూమి-ఆత్మరూపములైయుండును. కనుకనతఁడు సర్వలోకస్వరూపుఁడు

శ్లో॥ కామచారోఽతివిశ్రంభః ప్రతిబంధచివర్జితః,
సర్వస్య స్వస్వరూపేఽస్తి ప్రతిబంధో న కోఽపి హి॥ 81

తా॥ ఇష్టము వచ్చినట్లు తిరుగుచు, హాయిగా నష్టలేకయుండును. సర్వమును తనరూపమైనపుడు ప్రతిబంధమేదియు నుండదుకదా!

శ్లో॥ భూమాత్మానం న జానాతి మూఢః కింతవ్యధేక్షతే,
జీవోహమీశ్వరాధీనః ధర్మాధర్మయతస్త్వితి॥ 82

తా॥ మాధుఁడు సర్వాత్మను దెలియఁడు—వేఱునిధముగాఁజూచును (అదేమన?) నేనుజీవుడను; ఈశ్వరుఁడైతిని నెఱుఁగింపగునును. ధర్మము యధర్మముకలవాడను; అనితలఁచును. [ఇట్లుతలఁచుట భ్రమ

మయనియు, నేనేసర్వాత్మననుట జ్ఞానమనియు తా||

శ్లో|| తస్యైశ్వరో భవేద్రాజా లోకః కర్మజితః శ్చ యీ.

కామచారస్తు లోకేషు సర్వధాన్య న సంభవేత్.

83

తా|| అతనికీశ్వరుఁడు ప్రభువు. కర్మచేలోకము జయింపఁబడును; నశించును. అతనికిలోకములందు స్వేచ్ఛాప్రవర్తనలేదు.

శ్లో|| జీవన్ముక్తస్తత్త్వవిద్యః శాస్త్రయుక్త్యనుభూతిభిః.

తస్య ప్రాణాదినామాంతం జగత్స్వాత్మన ఉద్ధతమ్.

84

తా|| జీవన్ముక్తుఁడు తత్త్వమును డెలిసినవాఁడు. శాస్త్రమువలన, యుక్తివలన యనుభవమువలన నతఁడు తత్త్వముఁడెలిసెను. ప్రాణము మొదలు నామమువఱకుఁగల ప్రపంచమంతయుఁ దనయాత్మనుండియే వెలుపడెను. (అనుభావన)

శ్లో|| తస్మాత్ప్రాణాదివస్తూనాం ధ్యానేనాన్య ఫలేనవా,

జీవన్ముక్తస్య నార్థోఽస్తి కృతకృత్యః సుఖి హ్యసౌ ||

85

తా|| కనుక ప్రాణాదివస్తువుల ధ్యానముగాని దానిఫలముగాని యతనికవసరములేదు. జీవన్ముక్తుఁడు కృతకృత్యుఁడు. అనఁగా నన్నియు సిద్ధించినవాఁడు. సుఖవంతుఁడు.

శ్లో|| న మృత్యుం పశ్యతి జ్ఞానీ నరోగం నాపి దుఃఖితాం,

సర్వస్వాత్మతయా బుద్ధ్వా సర్వమాప్నోతి సర్వధా||

86

తా|| జ్ఞానవంతుఁడు మృత్యువునుజూడడు. రోగముండదు. దుఃఖముండదు. అంతయుఁ దనయాత్మగాఁదలఁచి యన్నివిధముల నన్నిటిని బొందును.

శ్లో|| విదేహముక్తో బ్రహ్మత్వాత్ సర్వం సృజతిమాయయా,

యేన యద్వీక్షతే తస్మై తద్రూపం స్వప్రదర్శయేత్ ||

87

తా|| (ఇదివఱకు జీవన్ముక్తుని యవస్థచెప్పినారు) ఇంక విదేహముక్తుడు—దేహమునువదలి ముక్తినిొందినవాఁడు బ్రహ్మమగుటవలన మాయతో సర్వమును సృజించును. ఏసాధనముతో దేనినెవఁడు చూచునో గూతనరూపమును గనఁబఱచును.

శ్లో॥ విషయూహరణం శుద్ధేరాగ ద్వేషాది వర్జితాత్,
తలిశుద్ధధియాత్మానం భూమానం సర్వదా స్మరేత్ ॥ 88

తా॥ రాగ ద్వేషాదులు లేకుండా విషయములను శుద్ధమందు జీర్ణముండును. కనుక శుద్ధబుద్ధితో నాత్మను సర్వవ్యాపియగు దానినే యెల్లప్పుడు స్మరించుచుండును.

శ్లో॥ శోకాది సర్వ గ్రంథీనాం, భూముకి స్తృత్యా, విమోచనాత్,
శుద్ధధీర్నార దస్తస్యై, తమః, పారమధర్మయత్ ॥ 89

తా॥ భూమను స్మరించుటవలన శోకము మొదలైన బుద్ధములు పడినందువలన శుద్ధ బుద్ధి కలవాడై నారదుండజ్ఞానమును యంగలించితి నని చెప్పెను.

శ్లో॥ సనత్కుమార విద్యాయాస్తాత్పర్యం స్పృహ్యహితిం,
తేన, కుర్యాన్మయి కృపాం విద్యాతీర్థ మహేశ్వరః. 90

తా॥ ఇతి శ్రీ విద్యారణ్యమునికృతే, అనుభూతిప్రకాశే, ఛాందోగ్య సనత్కుమార విద్యాప్రకాశో, నామ, చతుర్థో ధ్యాయః,

ఇట్లు సనత్కుమారవిద్యయొక్క తాత్పర్యము చెప్పబడెను. దాని వలన నాయందుఁ బరమేశ్వరుఁడు సర్వవిద్యలకుఁ గిరుచ్చైవ వాసినదయఁ జూపునగాక !

ఇట్లు శ్రీ విద్యారణ్యముని రచించిన యనుభూతిప్రకాశముందుఁ బాదోగ్యమందిలి సనత్కుమార విద్యాప్రకాశమునకు బంతు పల్లె మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము.

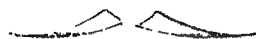
నాలుగవ ప్రకరణము,

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఓమ్ తత్ సత్.

అనుభూతి ప్రకాశము.

పంచమోధ్యాయము.

శ్లో! ప్రజాపతి, స్వాత్మవిద్యాం, ఛాందోగ్యే, బహుభాబవీత్ ,
విరోచనాయ, చెంద్రాయ. తాం వత్స్యే సుఖబుద్ధయే. 1

తా|| ప్రజాపతి యాత్మవిద్యను ఛాందోగ్యమందు పలువిధముల
విరోచనునకును, యింద్రునకును జెప్పెను. అద్వానిని సుఖముగా దెలియు
టకుఁ జెప్పెదను.

శ్లో|| అసంసార్యయమాత్మాఽసావస్తేష్టవ్యో ముముక్షుణా,
ప్రజాపతిరితి ప్రాహ ప్రసంగేన స్వసంసది. 2

తా|| ఈ యాత్మ సంసారికాదు. ఆ యాత్మను మోక్షేచ్ఛగల
వాఁడు వెదుకవలెను. అని ప్రజాపతి ప్రసంగవశమునఁ దన సభలోఁ
జెప్పెను.

శ్లో|| యోనిస్సా పోఽజరో మృత్యుశోకక్షుత్తృద్విచర్జితః,
సత్యోఽస్య కామ సంకల్పశ్చాసంసారీ స ఈశ్వరః. 3

తా|| ఆ యాత్మకుఁ గాపములేదు. ముదిమిలేదు. శోకము, ఆకలి,
దప్పి లేవు. సత్యము అతని (కామము) సంకల్పము సిద్ధము అసంసారి
ఈశ్వరుఁడును,

శ్లో|| పాపం కర్తృకర్తాత్మా చిన్మాత్రః పాపవాన్కథం,
జరామృత్యా దేహధర్మా విద్యేతే న చిత్తస్తతః. 4

తా|| పాపమును జేసినవానికి యాత్మ కర్తగాఁడు కేవలము చిత్స్వ
రూపము కనుక పాప మతని కెట్లు? ముదిమియు మృత్యువు, దేహధర్మ
ములు. అవి చిత్స్వరూపునకును లేవు.

శ్లో|| శోకః స్యాన్మృగసో ధర్మః క్షుత్తృష్టే ప్రాణగే ఉభే,
చిద్రూపస్యాత్మనో నైవ సంతి శోకాదయస్త్రయః. 5

తా॥ శోకము మనస్సుయొక్క ధర్మము అకలి దప్పలు ప్రాణభములు ఈ మూడును చిద్రూపమైన యాత్మకు లేనే లేవు.

శ్లో॥ చిన్మాత్రస్యాప్యస్తి మాయా కామ సంకల్పకారినో,

సత్త్వోమి జగదిత్యాదికామో మాయావినోఽస్తి హి.

తా॥ కామము సంకల్పమునుబుట్టించునట్టి మాయమాత్రముచిద్రపునకునుగలదు. మాయావంతునకు “జగత్తునుసృజించెదను” యిత్యాకామము కలదుగదా!

శ్లో॥ ఆకాశాది వదార్థాస్తు యథాపూర్వం భవంత్యిహ,

సంకల్పోఽస్తి తతో జ్ఞేయా వ్యావహారికసత్యతా.

తా॥ ఆకాశాదివదార్థములు పూర్వస్మృత్యిందువలెనే యీ స్థులలోను గలుగుఁగాక యనెడు సంకల్పము కలదు. కనుక నాకాశాదిలందు వ్యావహారికసత్యత్వము కలదని యెఱుంగునది.

శ్లో॥ అన్వేష్య పరమాత్మాఽయం మాయాతత్కార్యలక్షితః,

గురుశాస్త్రకృతో బోధస్తస్యాన్వేషణముచ్యతే.

తా॥ మాయవలన మాయాకార్యమువలన గురుతిలపఁబడిన యీ పరమాత్మ వెదుకఁదగియున్నది. నెడకుట;— అనఁగా గురువు శాస్త్రము, యీరెంటివలనఁ గలిగిన బోధయే,

శ్లో॥ తతోఽనుభూత్యా విజ్ఞాతుమేష్టవ్యో ధీనిగోధతః,

ధ్యాయన్యత్రా చ మన్వానః స్వాత్మానుభవమాప్నుయాత్. 1

తా॥ ఆతరువాత ననుభవమువలన దెలియఁ బ్రయత్నింపవలయును బుద్ధిని నిరోధించి ధ్యానించుచుయైక్యతతో విమర్శించుచుస్వాత్మానుభవమును బొందుము.

శ్లో॥ య ఏవం వేత్త్యసౌ సర్వాక్ లోకాన్కామాంశ్చ విందతే,

లోకాధిష్ఠానరూపత్వాత్సర్వలోకాత్సతాథవేత్. 10

తా॥ ఎవఁడిట్లు తెలియునో వాఁడు సర్వలోకములను. సమస్తకోరికలను బొందును. లోకము లన్నిటికి నాధారమైన యాత్మస్వరూపుఁడగుటవలన సర్వలోక స్వరూపుఁడగును.

శ్లో॥ కామాస్తు విషయానందాః స్వాత్మానందస్యతేఽఖలాః,

లేశాస్తతః సర్వకామప్రాప్తిరాత్మవిదోఽస్తిహి, 11

తా॥ కోరికలు విషయానందములు, అవన్నియు స్వాత్మానందము లోని చిన్న భాగములు. కనుక సర్వకామసిద్ధి యాత్మవేత్తకుఁగలదు.

శ్లో॥ ఏతత్ప్రజాపతేర్వాక్యం శుశ్ర్వా దేవాసురాస్తదా,
ఉభయేఽప్యబుభుత్సంతః పరమాత్మానమాదరాత్. 12

తా॥ ప్రజాపతియొక్క యీ వాక్యమును విని దేవతలును, యనురులు, నుభయులును, యాదరముతోఁ బరమాత్మను బోధపరచుకొన నిచ్చలేనివారైరి.

శ్లో॥ దేవరాజోఽనురేశశ్చ తౌ ద్వావిందవిరోచనౌ,
సత్యలోకం ప్రాప్య తస్మిన్నసేవేతాం ప్రజాపతిమ్. 13

తా॥ దేవరాజగు యింద్రుఁడు, సమరరాజగు విరోచనుఁడును యిద్దరు సత్యలోకమునకుఁ బోయి ప్రజాపతిని-బ్రహ్మదేవుని సేవించిరి.

శ్లో॥ ద్వాత్రింశద్వర్షసేవతః ప్రసన్నోఽసౌ ప్రజాపతిః,
అక్షిలక్షితమాత్మానం తాభ్యాం ద్వాభ్యామవోచత. 14

తా॥ ముప్పదిరెండు సంవత్సరము లట్లు వారు సేవించగా బ్రహ్మ పతి ప్రసన్నుఁడై నేత్రముతో లక్షింపఁబడిన యాత్మను జెప్పెను.

శ్లో॥ పూర్ణత్వాత్పురుషో యోస్తీపరమాత్మాయమక్షిణి,
జాగ్రత్సాక్షితయా స్థిత్యా విద్వద్భి స్సువిభావ్యతే. 15

తా॥ కంటియందున్న యేపురుషుఁడు పూర్ణుఁడో యాతఁడే పరమాత్మ జాగ్రదవస్థ కఠఁడుసాక్షియయి, విద్వాంసులచేత నతఁడు సేవింపఁబడుచున్నాఁడు. [సర్వత్రానిండిన పరిపూర్ణుఁడు కనుకఁగంటి యందును కలఁడు. మఱియుఁజాగ్రదవస్థలోఁ గంటిలోనేజీవుఁడు నిలచునని తా॥]

శ్లో॥ చిచ్ఛాయావానహంకారో మూఢైరాత్మేతి భావ్యతే,
కర్తా భోక్తా సజీవస్యాత్మరబ్రహ్మైవ సాక్ష్యసౌ ॥ 16

తా॥ చిత్ప్రతిబింబముతోఁగూడిన యహంకారము, నాత్మయని మూఢులు తలంతురు. అతఁడుజీవుఁడు కర్తయునగును. దానిసాక్షియే పరబ్రహ్మము.

శ్లో॥ బ్రహ్మణో మరణా భావాదమృతత్వం తదీర్యతే,

అద్వితీయతయా తిహేత్యభావాచ్చ నిర్భయమ్॥ 17

తా॥ బ్రహ్మమునకు మరణములేనందున అమృత మనఁబడుచున్నది. తనకంటే నితరములేనందున భయకారణమేలేదు గనుక నిర్భయమై యున్నది.

శ్లో॥ ప్రజాపత్యుక్తితాత్పర్యం నానుబుద్ధము భావసి,

రాజ్యవాసనయా చిత్తం తదీయం రాజసంఖలు॥ 18

తా॥ రాజ్యవాసన కలిగియుండినందున వాఁడునన్ను రాజసమై యున్నది. కనుకనే ప్రజాపతిచెప్పిన తాత్పర్యమువారిద్దఱికినిబోధపడలేదు

శ్లో॥ అన్యదేహస్య యాచాయా సా చక్షుఃపలభ్యతే,

తామేవాత్మతయా ప్రాప్తేహేత్యేషా బుద్ధిరభూత్తయోః॥ 19

తా॥ ఇతరులదేహము యొక్క ప్రతిబింబ మేదికలదో యదితనకంటి యందుఁబడును గావుననదియే యాత్మయని ప్రజాపతిచెప్పినాఁడనుకొని వారు (భ్రమపడినారు)

శ్లో॥ ఛాయాత్మానం దృఢీకర్తుంపునః పప్రచ్ఛతుర్గురుం,

అస్సద్దర్శేచ యో దృష్టశ్చాయాత్మా సోయమేవకిమ్॥ 20

తా॥ తామనుకొనిన ఛాయారూపమునే దృఢపరచుకొనుటకు వారు గురువును మరలఁబ్రశ్నించు చున్నారు. నీటియందు నద్దమందుఁ గనంబడునట్టిదే ఛాయయో నట్టి ఛాయ నేనా మీరు చెప్పినయాత్మ? (అని)

శ్లో॥ తదీయమన్యథా జ్ఞానం బుద్ధ్యాపి ననిరాకరోత్,

సభామధ్యే మానభంగే బుద్ధిభంశో భవేదితి॥ 21

తా॥ వారియొక్క తప్పుటాలోచనను దెలిసియును, గురువుసభలోవారికి మానభంగమగునని వారిమాటఁ ద్రోసిపుచ్చలేదు. మానభంగమైతచో వారిబుద్ధిచెడునను భావమున,

శ్లో॥ స్వేనాక్షిణ్యపవిష్టోయః స సర్వత్రాపి తివృతి,

ఇత్యుక్తోపాయతస్తే ద్వౌ బోధయామిత్య మన్యత॥ 22

తా॥ కంటియందున్నవాఁడే సర్వత్రాకలఁడని తానుచెప్పినదాని నుపాయముతో వారిద్దరికిని బోధించుటకుఁ బ్రజాపతితలంచెను.

శ్లో॥ శరణే జలయుక్తే వాకేవహా వీక్య తౌ పునః

సాలంకారావవేష్ట్యాధ ఛాయాం నాశ్నేతి బుభ్యతామ్॥ 23

తా॥ మొదట సలంకారములు లేకుండఁగుండలోని నీటిలో వారిసేద చూచుకొమ్మని, తరువాత సలంకారములు కరియించిచూచు మనెను, (అనీడలో సలంకారములునుఁ గనుపడెను) నీడ తానుకాదని తెలిసి కొనుడు, (అలంకారములనీడ తానుకాదని తా॥)

శ్లో॥ ఛాయాయా అన్యథాత్వం స్యాత్సాక్షీ, చైకవిధః స్థితిః,

ఆత్మత్వం నిర్వికారస్య శక్యతే బోద్ధమంజసా॥ 24

తా॥ నీడతనకన్న వేఱువిధముగా మారవచ్చును, (నీడలోనొకమారు యలంకారములులేవు. రెండవమారు యలంకారములు కలవు. ఇందు లోనేది తాను? అలంకారములుకాక మిగిలిననీడ రెండుపర్యాయములు ను సమానమే రెండవమా రలంకారములధికము) మార్పులేని చాత్ర యనిదానింబట్టి తెలిసికొనుడు.

శ్లో॥ తథాపి పాపభాహుశ్చ ప్రతిబద్ధధియాపుభాః

ఛాయాత్మతాం శరావోక్త్యా దృష్టాంకృత్వాప్యతుష్యతామ్॥ 25

తా॥ అయినను విశేషపాప ముండుటవలనఁ బుద్ధిప్రతిబంధము కల వారై వారిద్దఱుఁ గుండనీటిఁ ఛాయా దృష్టాంతము చూసినను తృప్తిని బొందరైరి.

శ్లో॥ కాలేన ప్రతిబంధస్య త్తయే సత్యథ తత్పునః,

ఉపదేశం శరావాఖ్యోపాయం చాలోచ్య మోక్ష్యతే॥ 26

తా॥ కొన్నిదినములకుఁ బాపప్రబంధము క్షీణించిన మరల కుండసీ టి దృష్టాంతము మనస్సున కెక్కగలదు.

శ్లో॥ ఇత్యుపేక్ష్య గురుస్తస్థౌ తౌ రాజ్యత్యాగ తశ్చిరం,

ప్రయాసం ప్రాప్య సహసా జగతుఃస్వస్వలోకయోః॥ 27

తా॥ ఈలాగునఁ గురువుపేక్షించి యూరకొనెను. వారిద్దఱుఁ జాలని సములనుండి రాజ్యమునదలివేసి తిమేయని చింతిల్లుచుఁ దమ తమలోక ములకు వేగముగపోయిరి.

శ్లో॥ ఏతౌ ప్రహపణే శిష్యావితి భ్రాంత్యా నిసర్వముః,

తదీయం ప్రాప్య నశ్యేయ్యురితి సోఽఘోషయద్గురుః॥ 28

తా॥ “వీరు ప్రజా పతిశిష్యులు” యని పొరపాటుబడి జనులు తప్పు ధారిని బడిచెడెవరు కదాయనిగురువు “వారిదిసరియైన బోధకాదు ను మంక్షి యనిగోకములోఁజాటించెను.

శ్లో॥ విరోచనస్తామ సత్వాచ్ఛృఘ్రిం తానసురాస్వతి,
గత్వా దేహాత్మతాం తేభ్య ఉపాదిక్షన్ని జేచ్ఛయా॥ 29

తా॥ విరోచనుఁడా యసురులవద్దకు శీఘ్రముగాఁబోయి దేహమేయా త్మయని వారలకు స్వతిత్రబుద్ధితోఁబోధించెను.

శ్లో॥ అక్షిచ్ఛాయా దేహజన్యా తయా దేహూప లక్షణాత్,
దేహ ఆత్మా స్వస్వదేహం సదా పూజయతానురాః॥ 30

తా॥ కంటిలోనినీడ శరీరమునుండి పుట్టినది దానినిబట్టి గుర్తింపఁబడి నదిదేహము. కనుకఁదేహమాత్మా మీరందఱు మీమీదేహములను బూ జించుకొనుఁడు.

శ్లో॥ దేహేదృఢేఽత్రభోగోఽస్తి ముక్తిస్యాచ్ఛవపూజయా,
ఇత్యాసురః సంప్రదాయః పాప్యేణాద్యాపి దృశ్యతే॥ 31

తా॥ ప్రతిదేహమందును భోగముకలదు. శవమును పూజించుటచే తఁభుక్తిరూపమైన మోక్షముకలుగును, అను సంప్రదాయ మసురులలో నిప్పటికినిగాన వచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ ఇంద్రస్తు సాత్వికత్వేన మననం కురుతేఽధ్వని,
అంధ్యాదయోపి ఛాయాయా మలంకారాదయో యథా॥ 32

తా॥ సత్యగుణము కలవాడగు ఇంద్రుఁడు దారిలోఁబాగుగా నా లోచించుకొనుచు నీడలోని యలంకారాదులెట్టివో గ్రుడ్డితనము మొద లగునవియు నట్టివియే.

శ్లో॥ ఏవం సత్యభయం బ్రహ్మ దేహచ్ఛాయా కథం భవేత్,
ఏవం మత్వాసమాగత్య గురోరగ్రే తథాఽవదత్॥ 33

తా॥ ఇట్లుండగాఁ దేహచ్ఛాయ యభయమైన బ్రహ్మమెట్లుగును? [అ నఁగాఁచాయకు నాశముకలదు, బ్రహ్మమునకు నాశనములేదని తా॥) అని యూలోచించిగురువు దగ్గఱకువచ్చి తానాలోచించిన సంగతిపలికెను

శ్లో॥ పాపక్షయాయ ద్వాత్రింశద్వహ్ని తపసేవసత్,
పూర్వోపదిష్టం భూయోఽపి బ్రవీమిత్యాహ తంగురుః॥ 34

తా॥ ముప్పదిరెండేండ్లు పాపనాశమునకై తపస్సుచేయు చునుండెను,
అప్పుడు పూర్వముచెప్పినట్లు మరలఁడెప్పెద ననెను.

శ్లో॥ జాగ్రతి స్థూలదేహేన సాంకర్యం శక్యతే తతః,
స్వప్నో యశ్చరతీ వాసా సాక్ష్యాత్మేత్యవగమ్యతామ్॥ 35

తా॥ జాగ్రదవస్థలో స్థూలదేహముతో సాంకర్యము—కూడికలదు,
స్వప్నమందుఁ నేది. చరించుచున్నటులఁ దేహముకనంబడుచున్న దోనది
సాక్షియగు నాత్మయని యెఱుంగుము. (స్వప్నమందు స్థూలదేహము
లేదని స్పష్టము. జాగ్రదవస్థయందగుచో స్థూలసంబంధము యాత్మకుఁ
గలదు, లేదనుట సంకరము,

శ్లో॥ ఆంధ్యరోగాదయో దోషాశ్చాయాయాం దేహబింబగాః,
భాంతి స్వప్నోత్పన్నై వేతి తుష్టో వవ్రాజ పూర్వవత్॥ 36

తా॥ ప్రతిబింబించినట్టి దేహమందలి గుడ్డిమొదలై నదోషములునీడ
యందు గనంబడుచున్నవి. స్వప్నములోనవి యన్నియులేవు. అనుమాట
తోఁ దృప్తిపొందినవాఁడై యింద్రుఁడు పూర్వమువలెఁదన చోటికిం
బోయెను. (అనఁగాస్వప్నమందు స్థూలదేహములేదు. ఆరోగములులేవు
కనుకనాదోషములన్నియు దేహమునవేకాని యాత్మవికావని తా॥

శ్లో॥ మన్వాన సున్నన్యదోషా నపశ్యత్స్వ ప్నమాత్మని,
చోరవ్యాఘ్రాదయో ఘ్నంతీత్యాదీనాగత్య చాబ్రవీత్॥ 37

తా॥ బాగుగ నాలోచించి స్వప్నములో మఱికొన్ని దోషములుకని
పెట్టినాఁడు, దొంగలు, పులులు మొదలగునవి తననుబాధించు నట్టిదో
షములు స్వప్నములోఁగనిపెట్టి మరలప్రజాపతి వద్దకువచ్చి చెప్పినాఁడు

శ్లో॥ స్వప్నోపి వాసనాదేహ శ్శంక్యేతేతి సుషుప్తిగం,
సాక్షిణం ప్రోక్తవాంస్త స్మైద్వాత్రింశద్వర్ష సేవినే॥ 38

తా॥ స్వప్నమందుఁగూడ వాసనాదేహముకలదు; అనిశంకించిపలి

కెను. (ఃస్మృత) ముప్పదిరెండువత్సరములు తపస్సుచేయించి, సాక్షి
యైన యాత్మసుషుప్తిలో నున్నాడని గురువుబోధించెను.

శ్లో॥ తుష్టోఽగచ్ఛత్సుషుప్తిసే జాడ్యం దోషమవైక్షిత ,
విసప్తసదృశః సుప్తావాత్మేత్యాగత్య చాబ్రవీత్ ॥ 3

తా॥ సంతృప్తినిఁబొంది తనచోటికిఁబోయెను, ఆలోచించి సుషుప్తి
లోనున్నవానికి జ్ఞానములేకుండుటయను దోషమునుకనిపెట్టెను. సుప్త
ప్తి యందువిసప్తసదృశః - ఏజ్ఞానములేనిది యాత్మకలదని యింద్రుఁడ
గురువువద్దకువచ్చి చెప్పెను.

శ్లో॥ అమూర్తం కారణం దేహం బోధ్యం పాపక్షయాదసా ,
శక్తోఽభూదితి సంతుష్టః పునః ప్రోవాచ తం గురుః ॥ 4

తా॥ పాపమునశించినందున మూర్తముకాని కారణ శరీరమున
దెలిసికొనుటకు నితఁడు సమర్థుడయ్యెనని సంతోషించి గురువు మరల
నతనితోఁ బలికెను.

శ్లో॥ పంచవర్షాణి సేవస్వ పాపశేషక్షయాయ తే ,
ఇత్యుక్త్వా సేవతే తస్మై గురుః స్పష్టముపాదిశత్ ॥ 41

తా॥ ఆయిదువత్సరములు సేవించుము. మిగిలిన పాపమంతయునశిం
చును. అని పలికి యిట్లుసేవించుచున్న యింద్రునికొఱకు స్పష్టముగా
గురువుపదేశించెను.

శ్లో॥ మఘవన్యత్వయా బుద్ధం శరీరం తత్త్రిధా స్థితం ,
స్థూలం సూక్ష్మం కారణం చ తత్త సర్వం విసత్సరమ్ ॥ 42

తా॥ ఇంద్రుఁడా! నీవు తెలిసికొనిన శరీరము మూడువిధములు.
స్థూలము, సూక్ష్మము, కారణము, అని ఇవన్నియునశించిపోవును.

శ్లో॥ అనశ్వరాత్కృతత్వస్య ప్రవేష్టుర్జీవరూపతః ,
భోగాధిష్ఠా నమేవైతద్వ పుర్నాస్యాత్మతాఽస్తి హి ॥ 43

తా॥ జీవరూపమునఁ బ్రవేశించునట్టి యావరమాత్మకు భాగముల
కధిష్ఠానమగును. గాని యీ రముపరమాత్మకానేరదు.

శ్లో॥ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తేషు భాసయేద్యో నపుత్రయం ,

స సాక్ష్యాత్కృత్యాత్మతాస్య సుఖదుఃఖాదివర్జనాత్ ॥ 44

తా॥ జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తులయందీ మూఁడు దేహములనుభాసింప జేయునదినాత్మ్యత్వే, సుఖదుఃఖాదులుదానికిలేనందుననదియే బ్రహ్మము.

శ్లో॥ ఆత్మనః ప్రతిబింబో యః సోఽయం దేహే ప్రవిష్టవాన్ ,
ప్రతిరూపో బభూవేతి శుత్ర్యంతరసమిరణాత్ ॥ 45

తా॥ ఆత్మయొక్కప్రతిబింబమే దేహమందు ప్రవేశించినది. “రూపం రూపం ప్రతిరూపోబభూవ” యనుశ్రుతి యావిషయమునుజెప్పుచున్నది

* ఈభావమే మూఁడవఅధ్యాయములో 85, 86, శ్లోకములందు వివరింపఁబడినది. దానికిఁబ్రాతిపదికకింద వ్యాఖ్యానముసేయఁబడినది అందుఁజూఁడుడు. అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ సభోక్తా త్రిషు దేహేషు తాదాత్మ్యమభిమన్యతే ।
సశరీరస్వకర్మోత్థే భుంక్తేవశ్యం ప్రియాప్రియే . 46

తా॥ మూఁడు దేహములందు ననుభవించువాఁడగు నతడు దేహమే నేననుతాదాత్మ్యమును దలంచును, తనపూర్వకర్మమువలన సంభవించిన శరీరముతోఁగూడి యిష్టానిష్టకములను తప్పకయనుభవించును.

శ్లో॥ అశరీరం సాక్షిణం తు స్పృశేతే న ప్రియాప్రియే,
సంసారతదభావౌ చ్ఛ్వా సుస్థితౌ కర్తృ సాక్షిణోః. 47

తా॥ శరీరములేనట్టి సాక్షిని పుణ్యపాపములంటపు, సంసారము కర్తయగుజీవునిది. అదిలేకుండుట సాక్షిది. ఈరెండునుయిట్లున్నవి.

శ్లో॥ ఏవం వ్యవస్థితేఽప్యజ్ఞః కర్తృదేహేషు సాక్షిణం,
అశరీరం ప్రవేశ్యాశు సుఖం దుఃఖంచ మన్యతే. 48

తా॥ ఇట్టి యేర్పాటుయండగానజ్ఞానికర్తయొక్క శరీరములందు (నిజముగా) శరీరమేలేని సాక్షిని ప్రవేశపెట్టి సుఖదుఃఖములు (తనవని) తలంచును, (దేహమునవేగాని, రూత్మవికావనితా॥)

శ్లో॥ వివేకే సతి సాక్ష్యేవ శరీరేభ్య స్సముత్థితః,
స్వాభావికేన బ్రహ్మత్వరూపేణ వ్యవతిష్ఠతే 49

తా॥ వివేకముగలిగి యోచించినట్లన సాక్షి యేశరీరములనుండి, విడి
స్వభావసిద్ధమైన బ్రహ్మరూపుఁడు తానై యున్నాఁడు.

శ్లో॥ అస్మిన్న ర్థే సాక్షితుల్యా దృష్టాంతాదేహవర్జితాః,
వాయ్వభ్రవిద్యుతాం నాస్తి హస్తపాదాదిమద్యపుః, 51

తా॥ ఈవిషయమున దేహములేని సాక్షితోసాటియైనదృష్టాంతముల
(ఈముందుఁజెప్పఁబడును.) వాయువునకు మేఘమునకు మెఱుపునకుఁగాళ్ళు
చేతులు మొదలగునవయవములతోఁగూడిన శరీరములేదు. (దీనికిముంద
శ్లోకమునకును సంబంధముకలిపి వాక్యముబోధించుకొననగును.)

శ్లో॥ అదేహః పృష్ఠిసిద్ధ్యర్థం ఆకారాకాంశ్చిదాత్మనః,
పృష్ఠినిష్పాదకస్తత్తదాకారో వ్యోమ్ని దృశ్యతే. 52

తా॥ దేహములేనివైవాయాదులునర్వముకురియుటకుఁగొన్నిరూపమున
బొందినవి. ఆయాయాకారమువర్షము కురిపించునట్టిది యాకాశమందుఁ
గనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆకారా పృష్ఠికాలాత్రాప్యగోష్ఠ్యమ్ని గూఢా నతు స్ఫుటాః,
తతో వ్యోమ్నః సముత్థాయ నిదాఘే జ్యోతిరాత్మనః, 53

తా॥ వర్షకాలమునకుముందు యాకాశమునగూఢముగా వాయ్వాదు
లయాకారములుండును, అందఱికిఁజెలియునట్లుండవు. సిమ్మటనాకాశము
నుండి లేచి గ్రీష్మఋతువులఁదేజస్సునుబొందుచున్నవి. [ఆకారములు]

శ్లో॥ సంతాపాఖ్యం పరంజ్యోతిః ప్రాప్య తేన దృఢీకృతాః,
పృష్ఠికాలే స్వస్వరూపం స్ఫురయంతీతి దృశ్యతే. 54

తా॥ సంతాపమనెఁడు గొప్పజ్యోతిని-తేజస్సునుబొంది యాతేజస్సు
చేతఁగట్టుపడి వర్షముకురియునపుఁడు దమదమరూపములను స్ఫురింపఁజే
యుచున్నవి. [పూర్వశ్లోకములోనియాకారములుకర్త]

శ్లో॥ తథా యమశరీరః సకాక్ష్యజ్ఞానతిరోహితః,
దేహేంతర్భూయ వపుషో వివేకేన సముత్థితః. 55

తా॥ అట్లే యీసాక్షిశరీరము లేనిదయ్యును దేహమందులోపలనుం
డి యజ్ఞానముచేత మూతవేయబడెను. శరీరమునుండి వివేకముఁబయ

లు వెడలినదై, [ముందుశ్లోకముతోసంబంధము]

శ్లో॥ వరం జ్యోతిర్బ్రహ్మరూపం ప్రాప్య వాక్యోత్థబోధతః
స్వేన వాస్తవరూపేణిర్ద్వైతే నావభాసతే.

55

తా॥ (శరీరమునుండి బయటకువచ్చి) గురువుయొక్కగాని, శ్రుతియొక్కగాని యుపదేశమువలన బ్రహ్మరూపమైన పరమజ్యోతినికలిసి, రెండవది లేనివాస్తవరూపముతోఁ బ్రకాశించును. వాక్యబోధవలన శరీరము నాదికాదను బుద్ధిగలుగ గానే స్వస్వరూపప్రాప్తి కలుగునని తా॥)

శ్లో॥ స్వతఃసాక్షి సంప్రసాదః కాలుష్యేణ వివర్జనాత్,

అవిద్యయా స్యాత్కాలుష్యం దేహతాదాత్మవిభ్రమాత్.

56

తా॥ కలుషత్వములేనందువలన సాక్షిసహజముగనే పరిశుద్ధము, అజ్ఞానమువలన కలుషత్వముకలిగెను. (అదెందుచేతననిన) దేహమునేననుభ్రమమును బొందుటవలన.

శ్లో॥ జాగరేస్థూలసూక్ష్మభ్యాం తాదాత్మ్యాద్వాద్వైధయోఽఖిలాః,

ఆధయశ్చాస్య సంతీదం మహత్కాలుష్యమిష్యతే.

57

తా॥ జాగ్రదవస్థయందు స్థూలదేహము నేననెడు తాదాత్మ్యమువలన రోగములున్ను, సూక్ష్మదేహము నేననెడు తాదాత్మ్యమువలన మనో వ్యాధులున్ను గలుగుచున్నవి ఇదియేగొప్పకాలుష్యము కుళ్ళు-మాలిన్యము.)

శ్లో॥ ఈషత్కలుషతా స్వప్నే సూక్ష్మమాత్రాభిమానతః,

సుప్తా తేనాపి హీనత్వాదయమాత్మా ప్రసీదతి ॥

58

తా॥ స్వప్నమందు సూక్ష్మదేహముతోమాత్రము యభిమానము కలిగినందువలనఁ గొద్దికాలుష్యముకలదు. సుషుప్తిలోనదియు లేనందున నీయాత్మ నిర్మలయైయున్నది.

శ్లో॥ కాలుష్యబీజమజ్ఞాన మస్త్వత్క్రిరవివేచినః,

బీజేనాపి విహీనత్వాత్సమ్యగేవ ప్రసీదతి ॥

59

తా॥ విషయమును బాగుగాయోచించిన వానికి సమస్తమాలిన్యము నకుఁ బీజమైన యజ్ఞానము సుషుప్తిలోఁగలదు. ఆబీజముకూడ లేనందు

వలన (నాత్మ) శుద్ధమైయుండును.

శ్లో॥ స్వతః సాక్షి సంప్రసాదః తత్స్వరూపానుభూతయే ,
సముత్థానం భవేదస్య దేహాదిభ్యో వివేచనే ॥ 60

తా॥ సాక్షిసహజముగాఁ బరిశుద్ధమే అస్వరూపమును యనుభవము
తెచ్చుకొనుటలో వివేకముకలిగిన దేహాదులనుండి విడుదలఁదనకుఁ
గలుగును.

శ్లో॥ సముత్థితస్య జీవత్వనివృత్త్యై బ్రహ్మరూపతాం ,
మహావాక్యాని సర్వాణి బోధయంత్యతియత్నతః ॥ 61

తా॥ జీవత్వము మరలించుటకు (శరీరమునుండి) విడుదలఁగలవాఁ
డు బ్రహ్మస్వరూపుండని యతిప్రయత్నపూర్వకముగ మహావాక్యము
లన్నియు బోధించుచున్నవి. మహావాక్యములు - ఉపనిషద్వాక్యములు

శ్లో॥ పరం జ్యోతిర్బ్రహ్మరూపం ప్రాప్య వాక్యార్థబోధతః ,
ఉత్తమః పురుషః సన్యాద్యః పురాక్షిణి వర్తితః ॥ 62

తా॥ మహావాక్యములలో బోధవలన పరంజ్యోతియగు బ్రహ్మరూ
పమునుబొంది యాజీవుఁడు త్తమపురుషుఁడగును. అతఁడెవ్వఁడని -
కంటియందేపురుషుఁడు పూర్వమువర్ణింపఁబడెనో యాపురుషుఁడని
యన్వయము.

శ్లో॥ దేహాదజ్ఞానతః కార్యాత్కారణాచ్చాయము త్తమః ,
జీవత్వహానాద్బ్రహ్మత్వ భావాచ్చోత్తమతోచితా ॥ 63

తా॥ దేహముకంటెను, యజ్ఞానముకంటెను, యజ్ఞానకార్యముకం
టెను, కారణముకంటెను, గూడనితఁడు త్తముఁడు. జీవత్వముపోయినం
చునఁ బ్రహ్మత్వము కలిగినందున నుత్తముఁడనఁగలియున్నది.

*॥ ద్వావిమా పురుషౌ లోకే త్తరశ్చాత్తర ఏవ చ ,
త్తరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోత్తర ఉచ్యతే ॥ 64

తా॥ లోకములోఁబురుషులిద్దరు, త్తరుఁడని యత్తరుఁడని త్తరుఁడు
స్వరూపముల మొత్తము. కూటస్థుఁడు మార్పులేకయుండువాఁడు య
త్తరుఁడనంబడుచు. (త్తర - సౌశముచెందునది. అత్తర - నాశములేనిది
సశ్లోకమునకుసరియైనశ్లోకముగీతయందుఁగానవచ్చుచున్నది. జూడుడు.

శ్లో॥ ద్వావిమా పురుషౌలోకే తురశ్చాతురవవచ,

తురసర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽతురఉచ్యతేఽగ్ని. అ. 15. శ్లో. 16
ఇతిరగ్నింధములలోని శ్లోకములీ మగ్నిగ్నింధమున నెన్నికలవోయా
హింపనశక్యము. అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ ఉత్తమః పురుష స్త్వవ్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతిః ,

ఇత్యాహ భగవాన్కార్యకారణభ్యాం తము త్తమం ॥ 65

తా॥ “పీరిద్దటికంటే వేరుగానుండువాఁడుత్తమపురుషుఁడు. అతఁడు
పరమాత్మయనంబడును.” అని కార్యకారణముల రెంటికంటే నితని
నుత్తమునిగాఁజెప్పెను. (కూటస్థుఁడుప్రతిశరీరమందును ప్రతిబింబమైన
జీవునకుఁబింబమై బహుధాకలఁడు. కూటస్థతత్త్వములు యొకేపరమా
త్మలోనిమిడియున్నవి. కనుకఁబరమాత్మయే యుత్తమపురుషుఁడు. అని
మూఁడవపురుషుని కృష్ణభగవానుఁడు చెప్పినాఁడనితాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఉత్తమోఽయం పుమాన్మాథప్రాణినామపి విద్యతే ,

తత్ర తత్త్వవిదః కోఽతిశయః స్యాదితి చేచ్ఛుః ॥ 66

తా॥ ఈయత్తమపురుషుఁడు మూఢప్రాణులయందును [చెట్లు, పురు
గులు మొదలగునవి] కలఁగుకదా! అతనివిషయమున తత్త్వవేత్త - జ్ఞాని
కి గొప్పతనమేమి? (అతనిని దెలియుటవలన నతిశయమేమని తా॥)

శ్లో॥ స తాత్తమబ్రహ్మరూపం తత్త్వవితాన్వితృవస్తుని ,

పర్యేతి స్వాత్మబుద్ధ్యైతం సర్వదేహస్థమీక్షతే ॥ 67

తా॥ ఆజ్ఞానిస్వాత్మ, బ్రహ్మను బుద్ధితోను త్తమబ్రహ్మరూపమును
బొందును. దానిని యన్నిదేహములందునున్న దానింగాఁజూచును.

శ్లో॥ ఇంద్రరాజాదిదేహేషు నానాఖాద్యాని భక్షయన్ ,

బాలైః సాకం హసన్ప్రీభిః కదాచిద్రమతేనహ ॥ 68

తా॥ ఇంద్రుడు, రాజు యిత్యాదిదేహములందు నానాఖాద్యములను
- [1] భక్ష్యముఁ నుదినుచు బాలురతోఁగూడినవృచు, నొకపుడుప్రీల
తోఁగూడ విహరించుచు (ముందుకన్వయము]

శ్లో॥ యానైః క్వాఽపి జ్ఞాతిభిశ్చ సహితో మోదతేఖలు

నకదాచిత్స్మరత్యే తద్వపుర్జన సమీపగమ్ ॥ 69

తా॥ కొన్ని యెడలన శ్వాదివాహనములతోను, తన జ్ఞాతిబంధువులతోను గూడి యానందించును. ఎపుడుగాని తన దేహమీ జనులసమీపమునందున్నదని తలంపఁడు.

శ్లో॥ ఏతద్దేహేన తాదాత్మ్యభ్రాంత్యా దుఃఖమభూత్పురా,
వివేకేన భ్రమేఽపేతే తద్దుఃఖం నాద్య ఏక్షతే॥ 70

తా॥ ఈ దేహముతోఁదాదాత్మ్యమును బొందినభ్రాంతి-అసంగతినే దేహమునుభ్రాంతివలనఁ గలిగిన దుఃఖమేదియో, నదివివేకమువలన నశింపఁగా నాదుఃఖమిపుడు యాలోచింపనే యాలోచించడు.

శ్లో॥ ఇంద్రరాజాదిదేహేషు సతాదాత్మ్యం పురాపిచ,
అతోన తద్దేహదుఃఖశంకాఽప్యస్య నవిద్యతే॥ 71

తా॥ ఇందుఁడు, రాజమొదలగు వారి దేహములందుఁ బూర్వము కూడ తాదాత్మ్యము- ఏకత్వములేనందున వారి దేహములందున్న దుఃఖముయితనికిఁగలదా లేదాయను సంశయమేలేదు.

శ్లో॥ సుఖాని తద్దేహగాని సాక్షీ సర్వాణ్యేక్షతే,
సాక్ష్యాత్తత్త్వాభిమానీ సక జ్ఞానీ తాన్యభిమన్యతే॥ 72

ఆదేహములందున్న సుఖములన్నిటిని సాక్షి తెలుసు కొనుచున్నాఁడ సాక్ష్యాత్మ లండభిమానముగలిగి జ్ఞానియాసుఖముల సభిమానించును

శ్లో॥ దుఃఖాన్యవీక్ష్యతే సాక్షీ తథాప్యేతేషు తత్త్వవిత్,
నాభిమానముపాదత్తే దుఃఖానాం మాయికత్వేతి॥ 73

తా॥ సాక్షి యయినయాత్మజ్ఞానిదుఃఖములనుగూడఁదెలియుచున్నాఁడు. ని, వాటియందభిమానముబొందడు. ఏమనదుఃఖములన్నియుమాయవలె గలిగినవని యతఁడెఱుఁగును, (దీనివలనఁదెలియవలసిఁ పిషయమేన సుఖము, దుఃఖముజగత్తులోఁగలవు. అందుసుఖము యాత్మకదిని, దుఃఖము మాయదని జ్ఞానితలంచుననితాత్పర్యము.

* అనువాదకులు శ్రీశాస్త్రిగారు 'భాద్య' 'శబ్దమునకు' భక్త్యు యర్థమువ్రాసినారు. 'నానాభాద్యాదిభక్షయక' యనిమూలము. భక్త్యమనియేయర్థము జెప్పికొనిన యేనుఁగులు, గుఱుములు భుజించు భక్ష్యములేయగునా? అనిశంక. అట్లుగాక 'భాద్యము' పని 'భాద్య'.

అని చెప్పుకొన్నచో నన్నిజీవుల యాహారములకును వర్తించును.
భాద్యము - భుజించునట్టియాహారము వస్తువుయనియర్థము.

శ్లో॥ బ్రహ్మానందస్య లేశాః స్యురానందా విషయోత్థితాః

అత స్తత్త్వవిదః పక్షపాతో హ్యేతేషు విద్యతే. 74

తా॥ విషయములవలనఁ గలిగిన యానందములన్నియుఁ బ్రహ్మానందములోని లేశములగును. కనుకఁ దత్త్వమెఱింగినవానికి వాటియందు పక్షపాతము కలదు.

శ్లో॥ పూర్వమేవా ముమాహ్నోతి న దైవాత్పాపమాప్నూయాత్,

ఇతి శ్రుత్యంతరం బ్రూతే సుఖం సర్వాత్మదర్శినః, 75

తా॥ పూర్వమే యతనిం జెందును, దైవాత్తు-అనఁగాఁ దన ప్రయత్నములేక వచ్చిన పాపమతని నంటదు; అని యొకశ్రుతి చెప్పుచున్నది. సర్వము తన యాత్మయని తలంచిన వానికి సుఖము కలదు.

శ్లో॥ ప్రజాః శోచంతి యత్కించిత్రాసామేవ భవేదిదం

న సర్వాత్మదృశోఽస్తితి ప్రాచైతదపి సా శ్రుతిః. 76

తా॥ ఏయొకదానింగూర్చి ప్రజలు దుఃఖింతురో వారికే, దాని దుఃఖము కలుగును. సర్వమాత్మయని చూచువాని కాదుఃఖముండదని యా శ్రుతి చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వాత్మత్వేఽపి దేహాదిదోషలేపో న మేఽస్తిహి,

అదుష్టా సూర్యభా యద్వచ్చండాలాదిస్పృగప్యసా. 77

తా॥ సర్వమాత్మయనుదృష్టియుండినను నాకుదోషమురవ్వంతయునంటదు ఎట్లనినః—దోషము లంటని సూర్యకాంతి చండాలునిపైఁ బడియు మొలపడలేదుకదా!

శ్లో॥ బ్రహ్మద్యాః స్థావరాంతా యేప్రాణినో మే వపుః స్మృతాః

కామకోఢాదయో దోషా జాయేరన్యే కుతోన్యతః. 78

తా॥ బ్రహ్మము మొదలు చెట్లవఱకుంగల ప్రాణులేవిగలవో య వన్నియు నా దేహములై యున్నవి. కామకోఢాదిదోషములు. యితర వస్తువింకొకటి లేనందున దేనివలన నాకుఁ గలుగును? (కలుగవనితా॥)

శ్లో॥ ఇత్యాచార్యా బ్రహ్మభోధకుకలా అభవన్పురా,

శ్లో॥ ఈశ్వరేణాస్య దేహస్య ప్రేరణాయ నియోజితః,
ప్రాణస్తద్భోగదేశేఽనుం దేహం నయతి కర్మణా. 85

తా॥ ఈ దేహము నడిపించుటకుఁ బ్రాణమీశ్వరునిచే నియమింపఁ బడివాని భోగముగల చోటికి; యీ దేహమును దానిపనితో నడిపించును.

శ్లో॥ గర్భస్థానాం చ బాలానాం నిర్వాహో వపుషో యథా
జీవన్ముక్తస్య దేహేఽపి నిర్వాహస్యాత్తథా నకిమ్. 86

తా॥ కడుపులోనున్నబిడ్డకుఁ దేహయాత్ర యెటుల నిర్వాహము పొందుచున్నదియో, నటులే జీవన్ముక్తునకు దేహయాత్రానిర్వాహమేల కలుగదు? (కలుగునని తా॥)

శ్లో॥ సమాధావాత్మరూపేణ వ్యుత్థానే భోగ్యరూపతః,
సర్వానందాస్సదా భుంక్తే ముక్తస్యాతిశయోహ్యయమ్. 87

తా॥ సమాధిలోనాత్మస్వరూపముగాను, సమాధినుండి లేచిన తరువాత భోగ్య వస్తురూపముగను, యానందములన్నియునుముక్తుఁడను భవించును. అదియే యితరులకన్న వాని కాధిక్యము.

శ్లో॥ ముక్తేన బుద్ధస్సాక్షేష సర్వాక్షేష విభావ్యతాం,
తత్తదింద్రియ సంయుక్త త్రిపుటీ భాసయత్వసా. 88

తా॥ ముక్తునిచేత తెలియంబడిన యీ సాక్షి యందటికనుల యందును (ఉన్నటుల) యూహింపనగును. ఆయా యింద్రియములకుఁ గోచరించిన త్రిపుటీని యీ సాక్షియే ప్రకాశింపఁజేయును. (తెలియువాఁడు తెలివి, తెలియఁబడునది త్రిపుటి యనంబడును)

శ్లో॥ భాసమానే సాక్షితత్వే తద్భాసా భాస్యమింద్రియం,
చక్షుర్వియత్యభివ్యాప్య రూపం సర్వం ప్రకాశయేత్. 89

తా॥ సాక్షితత్వము భాసించునపుడు, యతని ప్రకాశమువలన దృష్టి ప్రకాశించి యాకాశమందు వ్యాపించినదై రూపమును ప్రకాశింపఁజేయును.

శ్లో॥ ద్రష్టాఽహంకృత్యవిచ్ఛిన్నో దర్శనం చక్షుషాక్రియా,

సుఖమాత్రగ్రాహిణో త్ర) దృష్టాంతాఃసంత్య నేకశః 7

తా॥ అని బ్రహ్మజ్ఞానవంతులగు గురువులు సుఖముమాత్రము గ్రహించినవారైరి. ఈ విషయమున ననేకదృష్టాంతములుకలవు.

శ్లో॥ వృక్షే మధుకరః పుష్పరసం గృహ్లాతి నేతరత్,
యతిర్భిక్షాముపాదత్తే నాశౌచం కస్య చిద్భవే. 8

తా॥ చెట్టున పుష్పరసమును తుమ్మెద తీసుకొనును. మఱి దేని దీయదు. సన్యాసి భిక్షనే గ్రహించుచుగాని, (భిక్షయిచ్చిన యింటివాయింటఁగల) యాశౌచమును-మయిలను బొందఁడు.

శ్లో॥ మూర్ఖస్యాపి సుఖే పక్షపాతోఽస్తీత్యుచ్యతే యది,
తస్మి తస్య ప్రసిద్ధ్యర్థం తత్త్వం సోఽప్యధిగచ్ఛతు 9

తా॥ (జ్ఞానికే సుఖపక్షపాతమంటివేల? మూర్ఖునకుఁ గూడను మందుఁ బక్షపాతమున్నదికదా! అని యందువేమో! అట్లులైన ప్రసిద్ధి కొఱకు వాఁడు కూడఁ దత్త్వము తెలియుంగాక. (బాధకమేమని తా

శ్లో॥ తత్త్వే బుద్ధే స్వదేహే న తాదాత్మ్యం న స్మరత్యసా,
తేన దుఃఖే వినష్టేఽథ సుఖమేవ సదేక్షతే. 10

తా॥ తత్త్వ మతనికి బోధపడిన దేహముతోఁ దాదాత్మ్యమును దఁచనే తలఁపడు. దానిచేత దుఃఖము నశింపఁగాఁ బిమ్మట సుఖము యనుభవించును. (లేక సుఖమే గోచరించును.)

శ్లో॥ తాదాత్మ్యస్యాఽస్మృతౌదేహనిర్వాహో నేతి చేచ్ఛుః,
అశ్వాదినేవ ప్రాణేన ప్రేరితం రక్ష్యతే వపుః. 11

తా॥ తాదాత్మ్యమును స్మరించకపోయిన దేహయాత్రయే జరుగ నేరదనెదవా? అట్లులైన వినుము. అశ్వాదులు రథము నీడ్చుకొనిపో నట్లు ప్రాణమే శరీరమును నడిపించుకొనును.

శ్లో॥ రథే ప్రయోగయోగ్యోఽశ్వః శిక్షితస్మరథిం వినా,
స్వంసమేవ సదాభ్యాసాద్గతవ్యం ప్రాపయేత్తు. 12

తా॥ రథమును లాగుట బాగుగ నేర్చినగుఱ్ఱము నారథ పురుషుని త్యాభ్యాసమువలన స్వయః ఎగానే చేరవలసిన వోళి నేర్పుదుగదా

దృశ్యం రూపమియం సర్వా త్రిపుటీ భాతి సాక్షిణి. 9

తా॥ అహంకారమం దెడతెగకఁ బ్రతిఫలించిన చైతన్యము ద్రష్ట-
చూచువాఁడు, కంటిపనిచూచుట, చూడంబడునది రూపము. ఈత్రిపుట
యంతయు సాక్షియందు భాసించుచున్నది.

శ్లో॥ సాక్షిణో భాసకత్వేఽపి రూపగంధాదిభిత్తయే,
చక్షుర్హృద్యాద్యక్షజాతం సర్వసాధారణం మనః. 91

తా॥ సాక్షిసర్వభాసకుఁడైనను రూపము, గంధము మొదలగు విష-
యములను వేరువేరుగాఁ గ్రహించుటకు గన్ను, ముక్కు యిత్యాదిఁ
ద్రీయములు కలవు మనస్సు యన్నియింద్రియములను సమాసముగా
సంబంధించియుండును.

శ్లో॥ జిఘ్రాణీయమహం గంధ మిత్యాది త్రిపుటీమిమాం,
సదా భాసయతే సాక్షి స ఏవాత్మోత్తమః పుమాన్, 92

తా॥ నేను గంధమును, వాసనచూచెదను అనునీ త్రిపుటిని యెల్ల
ప్పుడు సాక్షి ప్రకాశింపఁజేయును. ఆసాక్ష్యాత్మయేయై తమపురుషుడు.

శ్లో॥ మనోఽస్య ద్వైవం చక్షుఃస్యాత్ కాలత్రయవిభాసనాత్
తేన భుంక్తే బ్రహ్మలోకస్థితాన్కామాన్నిజాత్మని॥ 93

తా॥ ఈ సాక్షికి మనస్సు దైవచక్షుస్సు (అనఁగా నన్ని యింద్రియ-
ములకుఁ బదులు మనస్సుతోనే విషయములన్నియుఁ దెలిసికొనును.)
మూఁడుకాలములను బ్రకాశింపఁజేయును గనుకనామనస్సుతోనే బ్రహ్మ-
లోకములొని కోరికలనుగూడఁదనయాత్మయందనుభవించును (జీవులవలె
నాయాకాలములం దాయాన్నిద్రీయములతో నాయా విషయములుచె-
లియనక్కఱలేదు. సర్వకాలములందు సర్వవిషయములనుచెలియుననితా)

శ్లో॥ దేవాః సర్వే తమాత్మానముపాస్య ప్రాప్నువంత్యమాన్
కామాన్ లోకాన్ శాన్తతత్త్వం బుద్ధ్వా సర్వాత్మతాం జగతి. 94

తా॥ దేవతలందఱును ఆయాత్మనుఁ గొలిచి యీ కోరికలను, యీ
లోకములను బొందుచున్నారు. ఆత్మతత్త్వమెఱింగి సర్వాత్మత్వము
చాటుచున్నారు.

శ్లో॥ అన్యోఽపి య స్తమాత్మానమన్విష్య గురుశాస్త్రతః,
సానుభూత్యా విజానాతి స తానాప్నోతిదేవవత్. 95

తా॥ ఇతరుఁడు కూడ నాయాత్మను గురూప దేశమువలన, శాస్త్రము
వలనఁ దన యనుభవమువలనఁ దెలిసికొనును. ఆకామాదులను దేవతల
వలెనే పొందును. (ఇందుఁజేకాక యితరుఁడు కూడనని యన్య
శబ్దార్థము.)

శ్లో॥ ప్రజాపతిరువాచైవమింద్రాయేతం పునః పునః,
ఏకాధికం వర్షశతం సేవిత్యాఽసౌ చ లబ్ధవాన్, 96

తా॥ ఇట్లు, యింద్రునికొఱకు మాటిమాటికిఁ జూప్పెను. నూట
యొక్క (101) సంవత్సరము ప్రజాపతిని సేవించి యింద్రుఁడు జ్ఞాన
మును బొందెను.

శ్లో॥ గురుశుశ్రూషయా పాపం విద్యాయాః ప్రతిబంధకం,
అపైతి విద్యా లభ్యా స్యాదిత్య త్రేందో నిదర్శనమ్ 97

తా॥ విద్యకుఁ బ్రతిబంధకమైన పాపము గురుసేవవలన నశించును.
ఇట్లు గురుసేవచేసి యింద్రుఁడు విద్యను బొందుటయే దీనికి నిదర్శనము.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞేనోపదిష్టాపి ప్రతిబంధక్షయం వినా,
న లభ్యతేత్ర దృష్టాంతో విరోచన ఉదీరితః, 98

తా॥ సర్వజ్ఞుఁడైన ప్రజాపతి యుపదేశించినప్పటికిని పాపమునశింప
నందున (విద్య-జ్ఞానము) లభించలేదు, దీనికి విరోచనుఁడే దృష్టాంతము

శ్లో॥ గురుః కారుణికో భూత్వా సోఽహ్వయానం పునః పునః,
ప్రజాపతిరివ ప్రాప్తాననుగృహ్ణీత సర్వథా. 99

తా॥ గురువు దయాళువైశ్రమకునోర్చి మాటిమాటికిఁ దననద్దకు
వచ్చిన శిష్యులకుఁ బ్రజాపతి యనుగ్రహించినట్లునుగ్రహించుఁగాక!

శ్లో॥ ప్రజాపతేరియం విద్యా కథితానుగ్రహోద్ధరోః,
సచ్చిష్యాననుగృహ్ణాతు విద్యాతీర్థమహేశ్వరః. 100

ఇతిశ్రీ విద్యారణ్యమునికృతే అనుభూతిప్రకాశే ఛాందోగ్యప్రజా
పతి విద్యాప్రకాశో నామ ప్రపంచమోఽధ్యాయః.

తా|| గురువనుగ్రహమువలన నీవిద్య ప్రజాపతిచేతఁ జెప్పఁబడెను.
విద్యాతీర్థమహేశ్వరుఁడు యోగ్యశిష్యులననుగ్రహించుఁగాక!

ఇట్లు శ్రీ విద్యారణ్యముని రచించిన యనుభూతి ప్రకాశమందు
ఛాందోగ్యమందలి బ్రహ్మపతివిద్యాప్రకాశమునకుఁ బంతుపల్లిమల్లయ్య
శాస్త్రికృతాంధ్రానువాదమైదవప్రకరణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

* ఓం *

అనుభూతిప్రకాశము.

షష్ఠోధ్యాయము.

శ్లో|| బ్రహ్మవిద్యాం శౌనకాయ యామవాచాంగిరా మునిః,

అధర్వణే ముండకేఽసా విశదీకృత్య వక్ష్యతే|| 1

తా|| శౌనకఋషికి యే బ్రహ్మవిద్యను యంగిరసముని చెప్పినాఁడో
యధర్వణవేదమందలి ముండకోపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన యావిద్యను
నేను స్పష్టపరతును.

శ్లో|| చతుర్ముఖాదికే సంప్రదాయే యో మునిరంగిరాః,

ఉపసద్య యథాశాస్త్రమేతం పప్రీచ్ఛ శౌనకః|| 2

తా|| బ్రహ్మమొదలుకొనిన సంప్రదాయములోని వాఁడంగిరుఁడు
శాస్త్రప్రకారము గురువును సేవించి యీ శాస్త్రమును శౌనకుఁ.
డడిగెను.

శ్లో|| ఏకస్మిన్విదితే సర్వం విజ్ఞాతమితి వైదికీ,

ప్రసిద్ధిరస్తి తద్వస్తు కిం స్యాన్నిశ్చిత్య మే వద|| 3

తా|| ఒక్కటి తెలిసిన సర్వముఁ దెలియునని శ్రుతియందుఁ బ్రసి

ద్దము కలదు. ఆ వస్తువేదో నిశ్చయించి నాకుం జెప్పుము.

శ్లో॥ శృణు విద్యే ఉభే తావద్వేదితవ్యే పరావరే,
పృష్టం వస్తు తయోర్మధ్యే గమ్యతే పరవిద్యయా.

4

తా॥ వినుము రెండువిద్యలు తెలియఁదగినవి. పరవిద్య, యపరవిద్య యని నీ వడిగిన వస్తు వారెంటిహోఁ బరవిద్య చేతఁ దెలియును.

శ్లో॥ షడంగసహితా వేదా విజ్ఞాయంతే యయా ధియా,

సా ధీరపరవిద్యా స్యాద్బ్రహ్మహ్మధీస్తు పరా మతా.

5

తా॥ ఆఱు యంగములతోఁగూడిన సాలుగువేదములు దేనిచేఁ దెలియఁబడునో యది యపరవిద్య యగును. బ్రహ్మజ్ఞానమగుచోఁ బరవిద్య యనఁబడును.

శ్లో॥ ఉపనీతేన విజ్ఞేయా వేదా సర్వే న తావతా.

బ్రహ్మధీః కింతు వై రాగ్యే స్యాదాచార్యోపదేశతః.

6

తా॥ ఉపనయనము చేయఁబడిన వాఁడన్ని వేదములు చదువనర్హుఁడు. అంతమాత్రముకాదు. ఇంకేమనిన (బ్రహ్మజ్ఞానము, వైరాగ్యమున్నపుడు కలుగును. అయ్యది గురూపదేశమువలన సంపాదించును.

శ్లో॥ వైదిక్యైవ్యధికారస్య భేదాదుక్తా పృథక్పరా,

విప్రాః పరివ్రాజకాశ్చ తిష్ఠంతీతి యథా తథా.

7

తా॥ వేద మొక్కటే యయ్యును, యర్హతనుబట్టి పరవిద్యవేఱుగా జెప్పఁబడెను. బ్రాహ్మణులు, సన్యాసులుఁ గలరు. వారివారికి వేఱవేఱు (అర్హత యని తా॥ విప్రులు-కర్మాధికారులె, బ్రాహ్మణులన! విప్రులనుటవలన నిచట విశేషముండునని తాత్పర్యము.)

శ్లో॥ యస్యామపరవిద్యాయాం కర్మాణ్యుక్తాని సాధకాః,

కుర్వంతి కర్మభి శ్శుద్ధిం పరవిద్యా కరోతి హి.

తా॥ అపరవిద్యయందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మలను సాధకులు చేతుర కర్మలతో శుద్ధిని పరవిద్య చేయును.

శ్లో॥ పరయా చాక్షరం జ్ఞేయమేతస్మిన్విదితే సతి,

సర్వంజగద్భవేద్బుద్ధం తస్య సర్వాత్మకత్వతః,

తా॥ పరవిద్యచేత నక్షరవస్తువు తెలియబడును, ఇయ్యది తెలిసిన సర్వజగత్తు తెలియబడును. అవస్తువు సర్వవస్తురూపమైయుండునది కనుక,—

శ్లో॥ నవినానుష్ఠితం కర్మ వేదనం పర్యవస్యతి,
బ్రహ్మ ధీస్తావతైవ న్యాత్మలచేతి పరా మతా. 10

తా॥ జ్ఞానము వినాగాజేసిన కర్మ పూర్తికానేరదు. బ్రహ్మజ్ఞాన మామాత్రముచేతనే ఫలించును. కనుక నది పరవిద్యయనబడును.

శ్లో॥ తద్వేద్యమక్షరం కీదృగితి చేదభిధీయతే,
జ్ఞానేంద్రియైర్న విజ్ఞేయం గ్రాహ్యం కర్మేంద్రియైర్నవా. 11

తా॥ ఆ తెలియదగిన యక్షరవస్తువెట్టిదనిన, జ్ఞానేంద్రియముల చేతఁగాని, కర్మేంద్రియములచేతఁగాని నది తెలియఁబడనని చెప్పఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ న గోత్రం కాశ్యపాద్యస్తి వర్ణః శుక్లాదికశ్చ న
న జ్ఞానేంద్రియమస్త్యస్య నాపి కర్మేంద్రియం తథా. 1

తా॥ కాశ్యపాదిగోత్రము లా వస్తువునకు లేవు. శుక్లాదివర్ణముల లేవు. జ్ఞానేంద్రియములు గర్మేంద్రియములు లేవు.

శ్లో॥ నిత్యోఽక్షరపదార్థోయం తద్వినాశానిరూపణాత్,
విభుర్వివిధభావిత్యాత్మత్వచ్చ సర్వాత్మకత్వతః.

తా॥ దానికి నాశము చెప్పఁబడనందున యక్షరవస్తువు నిత్యవ అది సర్వవస్తురూపమైనందున సర్వవ్యాపి, కనుక విశిష్ట.

శ్లో॥ ఆకాశవత్సర్వగోఽతః పరిచ్ఛేదో న దేహతః,
న కాలతోఽపి నిత్యత్వాద్విభుత్వాన్నాపిచస్తుతః.

తా॥ ఆకాశమువలె సర్వవ్యాపి. ఇంత సేరయున్నదని నేమును గొలువలేదు. ఇన్ని రోజులుండునని కాలముతోఁ గలఁబడుదును. న వ్యాపికనుక నింతయున్నదని దస్తువుతోను గొలుపబడుదు లేదు [మూరెడు, గజము, యిత్యాది వస్తుమాసమును బీడని త్రాగి

శ్లో॥ సర్వగస్యాఽపి సూక్ష్మత్వాదతాఽగోచరః సర్వః,
పరిమాణాల్పతా నాత్ర సౌక్ష్మ్యం మర్లప్యతా పి. పి. పి.

తా॥ సర్వత్రాయుండినను సూక్ష్మరూపము కనుకఁ గనులకు గనపడ
దని చెప్పఁబడెను. పరిమాణమల్పమగుటయే సూక్ష్మత్వము చూడ
శక్యము కానిదని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ వస్త్రగ్రాహ్యా ఘటః స్థూలో ధ్వనిః సూక్ష్మస్తవగ్రహీత్
స్వరూపసూక్ష్మమేతస్మాదక్షరేఽపి భవేదదం. 16

తా॥ చేతితోఁ బట్టుకొనఁదగుటచే ఘటము స్థూలమనఁబడును.
వినుటకు శక్యము అయినందున ధ్వని సూక్ష్మమనఁబడును. ఇదియే
స్వరూపమునకు సూక్ష్మత్వము. (అనఁగా నేయింద్రియములకుఁ గోచ
రము కానిది సూక్ష్మమని తా॥) ఈ సూక్ష్మత్వము యక్షరవస్తువందును
గలదు.

శ్లో॥ ధసస్యేవ వ్యయో నాస్య విక్రియాదేరసంభవాత్,
స్థిరజంగమభూతానాం హేతుం తం మన్వతే బుధాః. 17

తా॥ విత్తము (డబ్బు) వ్యయమైనట్లు దీనికిఁ గర్చలేదు, వికారము
మొదలగు గుణములు లేనందున యా వస్తువే స్థిరచరరూపమైన జగత్తు
నకుఁ గారణమని జ్ఞానము తలఁతురు.

శ్లో॥ యదుక్తం లక్షణం తత్తు కౌటస్మాదక్షరం భవేత్,
తద్యయా వేద్యతే సేయం పరా విద్యేతి కీర్తితా. 18

తా॥ కూటస్థుడగుటవలన యక్షరమని, యేలక్షణము చెప్పఁబడి
నదో, యది, యేవిద్యచేతఁ జెలియఁబడునో యావిద్యపరాయనఁబడును.
(కూటస్థుడు-వికారము లేనివాడు. కూటమనినఁ దాగలి. దాని
మీదఁబడిన బంగారము మొదలగునవికంకణాదులుగా మార్పుచెందును
గాని, దాని క్రిందనున్న దాగలి యెన్నఁడు మార్పుచెందదని తా॥)

శ్లో॥ స యుక్తం భూతయోనిత్వం సాధనాంతరవర్జనాత్,
ఏకస్మాచ్ఛేతనాద్భూరిజడానామప్యసంభవాత్. 19

తా॥ ఆయక్షరపరబ్రహ్మము భూతములను బుట్టించెనుట యుక్త
ముగాలేదు. అతనికి సాధనమేదియు లేదు కనుక మఱియు నొక్కచేతన
వస్తువులనుండి యనేక జడపదార్థములు పుట్టుటకూడ యసంభవము.
(అని పూర్వ పక్షము.)

శ్లో॥ బహ్వృషఘ్నో యథైకస్యా భూమేర్జాతా యథా జడాః,
కేశాశ్చేతనతో జాతాస్తథా త్వక్షరతో జగత్. 20

తా॥ అనేక యోషధులు (-చెట్లు, సస్యాదులు యొకేభూమినుండి యెట్లు జడములు పుట్టుచున్నవో, చేతనునినుండి వెండుకలు పుట్టుచున్నవియో, యక్షరునినుండి జగత్తుపై పుట్టవచ్చును, (అనిసమాధానము)

శ్లో॥ ఊర్ణనాభిర్యథా తంతూకా సృజతే సంహరత్యపి,
అన్యానపేక్ష స్తద్వత్స్యాదక్షరస్యాపి హేతుతా 21

తా॥ సాలెవురుగు తనలోనుండి దారములనెట్లు సృజించుచున్నదో, యెట్లు వాటిని సంహరించుచున్నదో యట్లు యక్షరునిలోనుండి జగత్తు యొక్క సృష్టిసంహారములు జరుగును. సాలెవురుగునకుం గూడ నితర సాధనములులేవు. అట్లే యితర సాధనములు యక్షరున కక్కఱలేదు.

శ్లో॥ బ్రహ్మణో జగదుత్పత్తేః క్రమోఽయమవగమ్యతాం,
వక్ష్యమాణేన తపసా బ్రహ్మదా వుపచీయతే. 22

తా॥ బ్రహ్మమునుండి జగత్తుయొక్క యుత్పత్తిక్రిమి మీఁదమని యెఱుంగనగును. ముందుఁ జెప్పఁబోవు తపస్సుచేత బ్రహ్మ సృష్టికి ముందు వృద్ధి నొందుచున్నది.

శ్లో॥ అంకురోత్పాదకం బీజముచ్ఛానం స్యాద్యథా జలాత్,
సృజ్యస్య బుధ్యా సంయుక్తం స్యాద్భ్రహ్మోపచితం తథా. 23

తా॥ అంకురమును బుట్టించు బీజము నీటివలన నెట్లు పొంగునో సృష్టి చేయఁబడుబుద్ధితోఁ గూడిన బ్రహ్మమట్లు వృద్ధిపొందెను.

శ్లో॥ భోగ్యవర్గాంకురాఖ్యం యదన్నం తజ్జాయతే తతః.
అవ్యాకృతం వ్యాచిక్షిరావస్థమన్నమిహాచ్యతే. 24

తా॥ భోగింపవలసిన వస్తువులయొక్క యంకురమనెడు వస్తువే యన్నముకలదో, యదేదానినుండి పుట్టుచున్నది. సృష్టిచేయు నిచ్చతోఁ గూడిన యవస్థను బొందియున్న అవ్యాకృతము యన్నమనఁబడును. (అవ్యాకృతము-నామరూపములులేనిది వ్యాకృతము-నామరూపములు కలది.)

శ్లో॥ తస్మాదన్నాత్క్రియాశక్తిః ప్రిణో జ్ఞానస్య సాధనం,
మనశ్చాచాయత స్థూలం సత్యాఖ్యం భూతపంచకమ్. 25

తా॥ దానినుండి యన్నమును గలిగించుశక్తియు, జ్ఞానమునకు సాధనముగునట్టి ప్రాణముపుట్టెను. మనస్సును, స్థూలములు, సత్యములనంబడు పంచభూతములు పుట్టెను.

శ్లో॥ తతో భూమ్యాదయో లోకా జ్యోతిష్టోమాదికర్మసు,
అమృతాఖ్యం స్వర్గఫలం ఇత్థం సర్వమజాయత॥ 26

తా॥ పిమ్మట భూమ్యాదిలోకములు, జ్యోతిష్టోమాది కర్మలందు యమృతమనుపేరుగల స్వర్గఫలమున్ను, యిట్లుసర్వముపుట్టెను.

శ్లో॥ బ్రహ్మైవ జగదాకారం స్యాచ్ఛేతద్వికృతం భవేత్,
నో చేజ్జగన్న జాయేతేత్యత్ర ప్రతివిధీయతే॥ 27

తా॥ (దానిపై యాక్షేపము) బ్రహ్మమే జగదాకారమయిన యీ బ్రహ్మము వికారముకలదగును. అట్లుకాదనిన జగత్తుపుట్టకయే యుండును. అనుదానికిముందు (శ్లోకమున) సమాధానము చెప్పబడును.

శ్లో॥ నిరుపాధి బ్రహ్మతత్త్వం జగదాకార భాజ్న హి,
మాయోపాధిక ఏవాయం సర్వజ్ఞః సృజతేజగత్॥ 28

తా॥ ఉపాధిలేని బ్రహ్మతత్త్వముజగదాకారముకాలేదు, మాయయు పాధిగాఁగలదే సర్వజ్ఞమగునది జగత్తును సృజించును.

శ్లో॥ సామాన్యవృత్త్యా సర్వజ్ఞో విశేషేణ చసర్వవిత్,
జ్ఞానమేవ తపోఽస్యాస్మాజ్జగద్వేదాన్య జాయత॥ 29

తా॥ సామాన్య వ్యాపారముతో సర్వజ్ఞుడు, విశేషజ్ఞానముతో సర్వవేత్త ఈతనికిజ్ఞానమేతపస్సులందువలనజగత్తు, వేదము మొదలగునవి పుట్టెను.

శ్లో॥ జగత్కారణమద్వైతం జ్ఞాతవ్యం పరవిద్యయా,
జ్ఞాతేఽస్మి సర్వజగతః తత్త్వం యత్తద్విబుధ్యతే॥ 30

తా॥ జగత్తునకుఁ గారణమైన యద్వితీయబ్రహ్మము పరవిద్యచేతం దెలియఁబడియుండఁగా సర్వజగత్తుయొక్క తత్త్వముంగూడ బోధపడును

శ్లో॥ అపరావేదవిద్యాతే కర్మానుష్ఠాన మార్గతః,

నాశనం పరవిద్యాయాఃసత్యం సత్కర్మణః ఫలమ్॥ 31

తా॥ అపరయనంబడు చతుర్వేదవిద్య కర్మానుష్ఠానము ద్వారాప
నిష్ఠి చెలియుటకు సాధనము. సత్కర్మలఫలము. సత్యమగును.

శ్లో॥ కామ్యకర్మఫలం స్వర్గో నిత్యకర్మఫలం ధియః,
శుద్ధిస్తవోభయం కర్మకృత్వావశ్యమ వాప్నుయాత్ ॥ 32

తా॥ కామ్యకర్మఫలము స్వర్గము (కామ్య-కోరికగలది) నిత్యకర్మ
యగుగానంధ్యావందనాదికము; దీనిఫలముబుద్ధిశుద్ధి; యీరెండు కర్మలను
చూచించి తప్పక పొందును.

శ్లో॥ హే సత్యకామాః కర్మాణి మంత్రబ్రాహ్మణ దర్శినః,
కురుధ్వమేషవః పంథా భోగమోక్ష ప్రసిద్ధయే॥ 33

తా॥ ఓ సత్యమును కోరినవారలారా! వేదమంత్రములు, బ్రాహ్మణము
లు తెలిసినవారలారా! కర్మలనుజేయుడు. భోగమోక్షములు సిద్ధించు
టకు మీకీదిమార్గము.

శ్లో॥ అగ్నిహోత్రం జహోత్యాదా కుర్యాద్ధర్మాది కానథ,
తదభావే జన్మసు స్యాత్ప్రప్తస్వేతస్య దుర్గతిః॥ 34

తా॥ ముందుగా అగ్నిహోత్రము (హోమము) చేయవలెను. తరు
వాత ధర్మాది శ్రాద్ధములను చేయవలెను. అట్లుచేయనపుడు యేడుజ
న్మలలో దుర్గతిపాలగును.

శ్లో॥ కాల్యాదివహ్ని జహ్వసు హోతారంతం యథావిధి,
ఆహుత్యాఖ్యా దేవతాస్తా ఇంద్రలోకే నయంతిహి॥ 35

తా॥ కాళీ మొదలైనయగ్ని జహ్వదులందు యథావిధిగా హోమ
ముచేసిన వానినియాహుతులనెడు దేవతలు ఇంద్రలోకమునకుఁ జేర్చును

శ్లో॥ ప్రియం వదంత్య వహీతి వహంత్యః సూర్యరశ్మిభిః,
పుణ్యాజితో లోక ఏష ఇత్యుక్త్వా ప్రాపయంతితమ్॥ 36

తా॥ రారమ్మని ప్రియమును బలుకుచు సూర్యకిరణముల ద్వారా
మోసికొనిపోవుచు, నీకుఁబుణ్యముచేత నార్జింపఁబడిన దీలోకమనియచ
టికిఁజేర్తురు. (ఆదేవతలుఅని)

శ్లో॥ కామ్యకర్మఫలం ప్రోక్తమిశ్వ రార్పితకర్మణః,

ఫలం సంసారహేయత్వబుద్ధిః సాధ వివిచ్యతే॥ 37

తా॥ ఈశ్వరప్రీతిగాఁగర్చుల నాచరించినవాని కామ్యకర్మ(యజ్ఞాదుల)యొక్క ఫలము సంసారమందు వైరాగ్యముపుట్టుట; అది వివరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ త్సుద్రాయాస్తరణం నద్యాః ప్రసిధ్య త్యదృఢైః స్తవైః,
న సముద్రస్య యజ్ఞశ్చ తద్వచ్ఛిథిల సాధనమ్॥ 38

తా॥ చిన్ననదిని దాటుటకుఁ దృఢములు కానట్టి యోడలనుపయోగింపవచ్చును. కాని, సముద్రమునుదాటుటకవిపనికిరావు (దృఢమైనవి కావలెనని తా॥) యజ్ఞముకూడ నోడవంటిదే (అనఁగా శిథిలమైనయోడ సముద్రమును దాటుట కుపయోగింపనట్లు సంసారముఁ దాటుటకు యాగము పనికిరాదు.

శ్లో॥ తేనాప్నోతి స్వర్గమాత్రిం నతు మోక్షం తథా సతి,
కర్మనిష్ఠా జరామృత్యుః ప్రాప్నువంతి పునః పునః॥ 39

తా॥ యాగముతో స్వర్గఫలమును మాత్రమేపొందును. మోక్షమును మాత్రముపొందడు. కర్మనిష్ఠులు ముదిమిని, మృత్యువును మాటిమాటికింబొందుదురు.

శ్లో॥ జ్ఞానపద్వైదికత్యేన కర్మణో ముక్తిహేతుతా,
అస్తీతి చేన్న సంసారమూలహేత్య నిరాకృతేః॥ 40

తా॥ జ్ఞానమెట్లు వేదమువల్లఁదెలుపఁబడినదో యట్లేకర్మకూడఁజెప్పబడినదికదా! ముక్తికది యేలకారణముకానేరదని ప్రశ్నింతురా? ముక్తిహేతునదికాదు. సంసారమునకుమూలకారణమును(అహంకారమును)అది తొలగింపలేదుకనుక.

శ్లో॥ అవిద్యా సంస్పృతేర్మూలం ఏతస్యామేవ కర్మిణః,
వర్తంతే నతుజానంతి బ్రహ్మత్మానం సదద్వయమ్॥ 41

తా॥ సంసారమునకు మూలము అవిద్య కర్మచేయువారు యవిద్యలోనేయుందురు. బ్రహ్మరూపాత్మను యెఱుంగరు. అదిసత్తు, అద్వయమని యెఱుంగరు.

* పండితంమన్యతాం ప్రాప్తాః కర్మకాండార్థ వేదనాత్,

గురుశ్చతాద్భుతేవాతో హ్యంధనీతాంధవత్స్నితాః॥

42

తా॥ కర్మకాండ మాత్రము తెలిసి మేమేపండితులమని గర్వముకల వారైయున్నారు. వారిగురువును యట్టివాఁడే గ్రుడ్డివానిచేయి వట్టుకొని పోవుగ్రుడ్డివాని వంటివారు.

*ఈ శ్లోకార్థమునకు సరియగునది కళోపనిషత్తులో,

“ అవిద్యాయామంత రేవ ర్తమానాః స్వయంధీరాః పండితం మన్యమానాః దండ్రమ్యమాణాః పరియంతి మూఢాః అంధేనై వనీయమానాయథాంధాః అనివర్ణింపః బడినది కేవలముఁగర్వలను చేయుచు, వేదశాస్త్రములనుఁ జదివినంతమాత్రమునఁ బండితశబ్దార్థమునకుఁ గురియగుచోఁ బండితశబ్దము నేతిబీరకాయ వంటిదేయగును. గీతాదిమహాగ్రంథములందు” నాను కోచంతి పండితాః” అని వ్రాయఁబడినది వ్యార్థములు బూడిదపాలేయగును. పండితుఁడనఁగా జ్ఞానియను నర్థమును గ్రహించిన వేదవిద్యాధికారులు యసూయాగ్రస్థులై, భ్రష్టులై, నేటి పిశాచ బ్రాహ్మణస్వరూపములుగా నుండరు. అట్లుకాక, కేవలము చదివిన విద్యలను బట్టియే పండితులైన వేదాంతవిద్యలు, ఆస్తికత యర్థము లేని వ్యర్థ ప్రచారములేగదా!” బ్రహ్మజ్ఞానంతు బ్రాహ్మణాః” యనునదియుఁ గమనింపవలసినదియె.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ అహం యజ్వా వాజపేయ రాజసూయాదిభిర్మఖైః ,

కృతార్థ ఇతి రాగేణ మత్వా భోగేషుయే పతేత్ ॥ 43

తా॥ నేను యాగకర్తను. వాజపేయ రాజసూయాదులుచేసికృతారుండనయితిని; అనిరాగముతోఁ దలఁచి కర్మఫలభోగము క్షీణించిన తీరువాత మరల జన్మించును.

శ్లో॥ పరిష్కంకర్మ మత్వాస్మాచ్ఛేయోఽన్యన్నైవవేత్యసా,

స్వర్గాదాగత్య విప్రత్వం ప్రాప్నోతి శ్వాదిజన్మ వా, 44

తా॥ కర్మయే శ్రేష్ఠమని తలఁచి యంతకంటె శ్రేయస్సు నుతి లేదనుకొనును. స్వర్గమునుండి వచ్చి బ్రాహ్మణుఁడు కావచ్చును. షుక్ల మొదలయిన నీచజన్మమునైనఁ బొందును.

శ్లో॥ కర్మాంతరం చేద్రమ్యం స్యాద్విప్రీత్యం శ్వాదితాన్యథా,
అసారతామిమాం వేత్తి శుద్ధధీర్నిత్యకర్మభిః. 45

తా॥ శుభమైన యితరకర్మ వానికుండెనేని విప్రుడగును. నిత్య కర్మలతోఁ బవిత్రమైన బుద్ధిగలవాఁడీ కామ్యకర్మలో సారము లేదని తెలిసికొనును.

శ్లో॥ ఉపాసతో బ్రహ్మలోకం ప్రిప్సోత్యావృత్తివర్జితం,
తథాపి భూయానాయాసో ముక్తిశ్చాస్య విలంబతే 46

తా॥ ఉపాసనలుచేయువాఁడు బ్రహ్మలోకమును జెందును. అక్కడ నుండి మఱి జన్మమునకు రాఁడు. అతనికి ముక్తి యాలస్యమగుటచేత నాయాసము చాలఁగలదు. (బ్రహ్మముక్తి నొందినపుడతనికిని ముక్తి గలుగును. అంతవఱకులేదు.

శ్లో॥ పరీక్ష్య కర్మజాన్లోకాన్కర్మణా ముక్త్యసంభవాత్,
విరక్తో బ్రహ్మబోధార్థం గురుమేతి యధావిధి. 47

తా॥ కర్మవలనఁ దనకుఁ గలిగిన లోకములను బరీక్షించి, కర్మల వలన ముక్తి కలుగదని విరక్తి నొంది జ్ఞానమునకై గురువును యధా విధిగా నాశ్రయించును.

శ్లో॥ వేదాంతానామనేకత్వాత్సంశయానాం బహుత్వతః,
వేద్యస్యావ్యతిసూక్ష్మత్వాన్న జానాతిగురుంవినా. 48

తా॥ వేదాంతములనేకవిధములనుంటును, సంశయములు పలువిధముల గలుఁగుటచేతను, దెలియవలసినది యతిసూక్ష్మమగుటవలనను గురువు లేనిది (బ్రహ్మమును) తెలియలేడు.

శ్లో॥ శ్రీవణాన్మనసాద్ధ్యానాదప్యపాయాద్గురూఽతితాత్,
అజ్ఞానసంశయా జహ్యద్విపరీతాం చ భావనామ్. 49

తా॥ శ్రీవణము, మననము, ధ్యానమువలనను, గురువుచెప్పిన యుపాయమువలన, నజ్ఞానమును, సంశయమును, విపరీతభావనను విడుచును.

శ్లో॥ గురుశ్చయోగ్యశిష్యాయ విద్యామక్షరబోధినిం,
బ్రూయాత్స్వకీయవిద్యాయాః సంప్రదాయప్రవృత్తయే. 50

తా॥ గురువుకూడ యోగ్యశిష్యునకు యక్షరమును బోధించునట్లు,
విద్యను దన సంప్రదాయము చెడుకుండ నడచుటకు బోధించును.

శ్లో॥ తదేతదక్షరంసత్యం మాయాశక్తిసమన్వితం,

తస్మాత్సర్వే సముత్పన్నాః విస్ఫులింగా యథాగ్నితః. 51

తా॥ ఆయక్షరము సత్యమైనది. మాయాశక్తితోగూడినది. దానివల్ల

నేసర్వజగత్తు యగ్నినుండి మినుగులు పుట్టినట్లు పుట్టినది.

శ్లో॥ అక్షరాత్సా స్వయంజ్యోతిర్మాయారూపక్షరాత్పః,

అచింత్యశక్తిరన్యతా మాయాస్మిన్కల్పయేజ్జగత్. 52

తా॥ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన యాయక్షరము మాయారూపమైన
యక్షరమునకంటె పరమైనది. ఈ యక్షరమందు అచింత్యశక్తిగలది
యన్యతమైనమాయ జగత్తును గల్పించుచున్నది.

శ్లో॥ మాయావినోఽస్మాత్ప్రకాశాది వియదాది చ జాయతే,

తతో విరాడభూత్తస్మిన్నవశిష్టమభూజ్జగత్. 53

తా॥ మాయకల యాయక్షరమునుండి ప్రాణాదులు, యాకాశాదు
లును బుట్టినవి. తరువాత విరాట్టుయందేపుట్టినది. తక్కినజగత్తంతయు
దానియందే పుట్టినది.

శ్లో॥ పురుషో మాయయా సర్వజగద్రూపేణ భాసతే ,

సర్వం పురుష ఏవాతో వస్తుతత్వావలోకనే ॥ 54

తా॥ పురుషుడు మాయచేత జగదుద్రావమునబ్రకాశించుచున్నాడు.

వస్తుతత్వము నెఱింగినవానికి యీసర్వము పురుషుడేయగును,

శ్లో॥ దేహత్రయగుహాయాం యచ్చైతన్యం సాక్షి విద్యతే ,

ఏతత్సర్వాత్మకం బ్రహ్మైత్యనం బుద్ధ్యా తమో నుదేత్ ॥ 55

తా॥ మూడుదేహములనెడు గుహయందు యేచ్చైతన్యముకలదో,
యయ్యది సర్వస్వరూపమగు బ్రహ్మమని తెలిసికొనిన యజ్ఞానమును
తొలగెను.

శ్లో॥ అజ్ఞోహమితి తాదాత్మ్యమజ్ఞానస్యాత్మతాస్తి యత్ ,

అవిద్యాగ్రంధిరేవ స్యాత్స చ బోధాద్వికీర్యతే ॥ 56

తా॥ 'నేనుజ్ఞానములేనివాడను' అనెడు తాదాత్మ్యమేదో (దానిపలన

యజ్ఞానమున కాత్మత్వమున్నదనుకొందురేమో! అదియవిద్యయొక్క
బంధమేయగును, ఆబంధము బోధవలనవిడిపోవును.

శ్లో॥ ఆవిర్భూతం స్వయం భానాత్పత్వాత్సగ్నహితం చ తత్,
బ్రహ్మస్మిన్నుత్పితం సర్వమితి ధీర్బ్రహ్మ ఉచ్యతే ॥ 57

తా॥ బ్రహ్మస్వయముగ భాసించుటచేత బ్రహ్మక్షము; తానేకనుక
దగ్గఱనేయున్నది, ఈబ్రహ్మమందు సర్వముకల్పించఁబడినదనునది
బోధయనఁబడును.

శ్లో॥ సా ధీశ్చేన్న స్థిరా తస్మి ప్రణవేన విచింతయేత్,
బాణేన విద్యతే లక్ష్యం విధ్యేద్బ్రహ్మ తథా ధియా ॥ 58

తా॥ ఆసర్వాత్మబుద్ధి స్థిరముగానుండకపోయినపుడు యోంకారము
తో ధ్యానించవలెను. బాణముతో లక్ష్యమును భేదింతురుగదా! అట్లు
బుద్ధితో బ్రహ్మను వేధించులెను. (వేధించుట=ఁచుచుట)

శ్లో॥ ధీర్బ్రాణో ధనురోంకారో బ్రహ్మ తల్లక్ష్యముచ్యతే,
అప్రమత్తేన వేదవ్యం లగ్నా బ్రహ్మణి ధీర్భవేత్ ॥ 59

తా॥ బుద్ధి బాణము; ధనుస్సు. యోంకారః ; దానిలక్ష్యము బ్ర
హ్మమగుచున్నది. జాగ్రత్తగాఁ గుఱిచూచికొట్టవలెను. అప్పుడు బుద్ధి
బ్రహ్మమునంటుకొనును.

శ్లో॥ దృఢం లగ్నం వాలశల్యమాకృష్టమపి నావ్రజేత్,
ముక్తశల్యై సమాగచ్ఛేద్బ్రాణ ఏవ వృథా యథా ॥ 60

తా॥ దృఢముగాఁగ్రుచ్చుకొన్న బాణమునులాగినను రానేరదు.
దానియలుఁగు గ్రుచ్చుకొననపుడు బాణము వృథయగును. అట్లు (బుద్ధి
యాత్మైయందు నిలువకున్న నోంకారమువ్యర్థము)

శ్లో॥ బ్రహ్మసంలగ్నధీరేవం స్వయం నాయాతి కుత్రచిత్,
కింత్వకించిత్కరం చక్షురాద్యేవాయాతి బాహ్యతః ॥ 61

తా॥ ఇట్లు బ్రహ్మమందుఁదవిలినబుద్ధి స్వయముగాఁ బయటికి నెక్క
డకును రానేరదు. మతేమనఁగాఁ బనియేమియులేనిదై చక్షురాదీం
యములుమాత్రమే బయటికి వెడలివచ్చును.

శ్లో॥ దర్శనాగ్రక్రమాః కుర్వన్ యథాపూర్వం య ఇంద్రియైః,

సిద్ధ్యంతి న బానాతి జీవన్ముక్తః సడచ్యతే॥ 62

తా॥ చూపుమొదలైన పనులుచేయుచు బూర్వమునలెనెయెవఁడు, యింద్రియములతోఁ బనులైనవో. లేవో, యనుగుర్తులేక వర్తించువాఁడు జీవన్ముక్తుడనఁబడును.

శ్లో॥ పంచీకృతోక్తమార్గేణ ప్రణవధ్యానమాచరేత్,

తతో జగదధిష్ఠానమేకమేవ సదేక్ష్యతే॥ 63

తా॥ పంచీకరణమునఁ జెప్పఁబడినరీతిని ప్రణవధ్యానముచేయవలెను. పిమ్మట జగత్తున కాధారమైన యొక్కవస్తువునే యెల్లప్పుడుచూచును.

శ్లో॥ తాకికీర్వైదికీశ్చాన్యాః సర్వావాచః పరిత్యజేత్,

ధ్యాయేచ్ఛద్భవా తస్మాత్ ధీగ్రంధ్యాది వినశ్యతి॥ 64

తా॥ తాకికములు వైదికములయిన యన్ని వాక్యములను వదిలివేయవలెను. బ్రహ్మమునుధ్యానించినట్లయిన వానికందుఁగలబుద్ధియొక్క బంధమునశించిపోవును.

శ్లో॥ భిగ్యతే హృదయగ్రంథిశ్చిద్యంతే సర్వసంశయాః,

క్షీయంతే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే॥ 65

తా॥ హృదయబంధము విడిపోవును, సర్వసంశయములు తెగిపోవును వానికక్కలు నశించును. ఎవఁడుపరాత్పరుఁజూచునో, వానికి (ఈమీది విషయములు సిద్ధించును)

శ్లో॥ పరమం వ్యాకృతం యస్మాదవరం స్యాచ్చిదాశ్చిదనః,

దృష్టే తస్మిన్నహంకారచిత్తోర్గ్రంథిర్విభిద్యతే॥ 66

తా॥ దేనివలనఁబరమముక్తి విస్తరింపఁజేయుబడనో, చిదాత్మకంబు నవరమునగును. అదికనఁబడగానే యహంకార చిదాత్మల బంధము విడిపోవును.

శ్లో॥ అహంకారస్య కర్తృత్వం చిత్తధ్యస్య తథా చిత్తః,

స్ఫుర్తిం చాహంకృతో గ్రంథిం కుర్యాన్నాయా తయోర్ద్విధమ్॥

తా॥ అహంకారమునకుఁగర్తృత్వమును చిదాత్మయందాహోపించి, యల్లచిదాత్మయొక్క ప్రకాశమును యహంకారమందాహోపించి యా

రెంటికిని దృఢముగా మాయముడివేయుచున్నది.

శ్లో॥ భిన్నే గ్రంథా వివేకేన సంశయా బ్రహ్మతత్వగాః,
భిద్యంతే స్యాద్భావిజన్మహేతు కర్మక్షయస్తథా. 68

తా॥ వివేకమువల్లనాముడివిడిపోవఁగానే బ్రహ్మతత్వము ననుసరించిన సంశయములన్నియుఁ దెగిపోవుచున్నవి. ముందుజన్మనుగలిగించు కర్మ కూడనశించును.

శ్లో॥ ఆనందరూపం హృత్కోశే యద్భాతి ప్రాణినాం సదా,
తచ్ఛుభ్రం శోఠిమాం శోఠిర్ద్రష్టవ్యం తన్ముముక్షుభిః. 69

తా॥ హృదయ కోశపద్మమందుఁ బ్రాణులకెల్లప్పుడు, యేదిప్రకాశించునో, ఆ స్వచ్ఛమైనట్టి తేజస్సులకుఁ దేజమిచ్చునట్టియా తేజస్సును ముముక్షులు జూడదగును.

శ్లో॥ భాసకా అపి సూర్యాద్యాస్తద్భాసయితుమక్షమాః,
తస్మిన్నదౌ భాసమానే తద్భాసా భాసతేఽఖిలాః. 70

తా॥ సూర్యుడు మొదలైన తేజస్సులు దానింబ్రకాశింపఁజేయలేవు. మొదట నదిభాసించుటంజేసియే, యద్దానిప్రకాశమువలనఁ దేజస్సులన్నియుభాసించును.

శ్లో॥ సర్వాసు దిక్షు తద్భాతి తస్మిన్నంతర్భవత్యదః,
జగత్తతః పృథజ్నాస్తి తరంగాదిర్జలాద్యథా. 71

తా॥ అన్నిదిక్కులందును యదిప్రకాశించును. ఈజగమంతయుఁదానియందణఁగియున్నది. జలముకంటెవేఱుగాఁదరంగములులేనట్లు జగత్తు దానివిడిచిలేదు. (దానియందేయున్నదని తా॥)

శ్లో॥ జలతత్వం తరంగాదౌ బ్రహ్మతత్వం తథాఖిలే,
తతో బ్రహ్మణి విజ్ఞాతే విజ్ఞాతం సకలం భవేత్. 72

తా॥ తరంగములయందుఁజలతత్వముకలదు. బ్రహ్మతత్వము సర్వప్రపంచమందునుగలదు. గానబ్రహ్మము తెలిసెనేని సర్వముతెలియును.

శ్లో॥ అఖండై కరసం బ్రహ్మ సమాధావేవ భాసతే,
వృత్తానే భోక్తృభోక్తారౌ భాసతేపక్షివత్పృథక్. 73

తా॥ అఖండమైయేకరసమైన బ్రహ్మము సమాధియందే ప్రకాశించు

ను. సమాధిగుండిలేవగానే యిద్దరుభోక్తలు వేరు వేరుగాఁబడులవలెఁ గనబడుదురు. (జీవుడు జీవసాక్షియని తా॥)

శ్లో॥ వృక్షే పక్షి ఫలం భుక్తేఽతుధితోఽన్యస్తు వీక్షతే,
చిచ్ఛాయావాసహంకారో భుక్తే చిద్వీక్షతే తథా. 74

తా॥ ఆకలిగలపక్షి యాచెట్టుపండునుదినును. (సంసారవృక్షమనితా॥)
ఆకలిలేనిపక్షి యూకచూచుచుండును. అట్లేచిచ్ఛాయగల యహంకారము (జీవుఁడు) అనుభవించును. చిదాత్మసాక్షిచూచుచుండును.

శ్లో॥ భోధాత్పురా తు చిద్భ్రాంత్యా మగ్నా భోక్తరి శోచతి.
సా భ్రాంతిర్భోక్తనిష్ఠైవ తద్వివేకోఽపి భోక్తృగః. 75

తా॥ భోధ (జ్ఞానము) కుముందుభ్రాంతిభోమునిగినభోక్తయందలి చిదాత్మ శోకించును. ఆభ్రాంతిభోక్తయందుఁగలిగినదే. ఆభ్రాంతియొక్కవివేకముకూడ భోక్తయందేకలుగును.

శ్లో॥ భోగావాంతరభేదా హి భ్రాంతితద్భాధకాపుభా,
ఇతరారోపవత్తై చ చిత్తధృష్టా న వాస్తవా. 76

తా॥ భ్రాంతియు, భ్రాంతినిబాధించు వివేకమునను రెండుయారోపములను తదితరారోపములవలె చిదాత్మయందారోపింపఁబడినవే. కాని, వాస్తవములుకానేరవు. (ఈరెండుశ్లోకముల యర్థమునుసూక్ష్మగ్రన్థప్రితో నెఱుంగనగును.)

శ్లో॥ వివినక్తి యదా భోక్తాపుణ్యపాపే దదాన్య నో,
క్రీడత్యాత్మన్యసా ధ్యానాద్ధ్యుతాదా మూఢవత్సదా॥ 77

తా॥ ఎపుడుభోక్తవివేకముకలవాఁడగునో యపుడతనికిఁ బుణ్యపాపములుండవు. ఆత్మధ్యానమెల్లప్పుడుగలిగి యతఁడుమూఢునింబోలి జూదముమొదలైన కీడిలలో విహరించును.

శ్లో॥ ఆత్మన్యేవ రతిం కుర్యాత్సర్వదా నిత్యకర్మవత్,
సరిష్ఠో బ్రహ్మవిత్స్వేష వ్యర్థక్షణవివర్జనాత్॥ 78

తా॥ నిత్యకర్మగానెంచి యాత్మధ్యానమునే యెల్లప్పుడుచేయును. బ్రహ్మవేత్తలలో నితడు శ్రేష్ఠుఁడు వ్యర్థముగా నొక్కక్షణమైనను గడవడు (సదా బ్రహ్మనిష్ఠతో నుండునవి తా॥)

శ్లో॥ సత్యం తపో బ్రహ్మచర్యం విద్యాధికృతికారణం,
ముఖ్యాధికారీ విద్యాయాం పరిష్ఠో బ్రహ్మవిద్భవేత్ ॥ 79

తా॥ సత్యము, తపస్సు, బ్రహ్మచర్యము, విద్యయందధికారము క
ంచును. విద్యయందు బ్రహ్మవిద్వరిష్ఠుఁడు ముఖ్యాధికారియగును.
బ్రహ్మ వేత్త, బ్రహ్మ విద్వరుడు, బ్రహ్మ విద్వఁయుఁడు, బ్రహ్మవిద్వ
డని 4 భేదములు. ఒకరికంటె నొకరధికులు.)

శ్లో॥ న చతుషా నాపి వాచా నాన్వైరత్యైశ్చ గృహ్యతే,
న కర్మణా న తపసా వినాంతర్ముఖతాం క్వచిత్ ॥ 80

తా॥ కన్ను, వాక్కులతోఁగాని యితరేంద్రియములతోఁగాని దే
గ్రహించడు. కర్మతోఁగాని, తపస్సుతోఁగాని యంతర్ముఖత్వము
ండనుండడు. (అంతర్ముఖుఁడయి యేకర్మగాని, తపస్సుగాని చేయు
తా॥)

శ్లో॥ ధ్యానేనాంతర్ముఖో వాక్యాద్భ్రహ్మత్వాననువేత్తతే,
విశుద్ధబుద్ధిరాత్మజ్ఞో యథావక్తి తథా భవేత్ ॥ 81

తా॥ ధ్యానముతో నంతర్ముఖుఁడగుచు వేదాంతవాక్యమువలన బ్ర
మునుదన్నగాఁదలంచును. శుద్ధమైనబుద్ధిగలిగి, యాత్మజ్ఞానముకలిగి
యచెప్పనో యట్లుండును. (బ్రహ్మవిద్వఁరియుఁడు.)

శ్లో॥ భూతికామో విభూత్యర్థమాత్మజ్ఞం సర్వదార్పయేత్,
నిష్కామస్తముపాసీనో వేత్తి బ్రహ్మత్వమాత్మనః ॥ 82

తా॥ ఐశ్వర్యమునుఁగోరినవాఁడు యైశ్వర్యముకొఱకు నాత్మ వేత్తను
ప్రార్థించును బూజింపవలెను. నిష్కాముఁడై యతనిని సేవించువాఁ
డనబ్రహ్మత్వమును దెలిసికొనును.

శ్లో॥ కామశ్రేష్ఠ్యపరః కామైస్తత్రతత్ర ప్రజాయతే,
జీవన్నేవాత్మవిత్సర్వకామానాం లయమాప్నుయాత్ ॥ 83

తా॥ కామములే శ్రేష్ఠములని తలంచువాఁడు యచ్చటచ్చట కామ
తోఁజున్గించును. జీవించుచునే బ్రహ్మవేత్త యన్ని కామముల ల
యను=నాశనమునుబొందును. (అతనికిఁగోరికలుండవని తా॥)

శ్లో॥ స వేదపార గాఘాన్యైన్న బహుశ్రుతితస్తథా.

ఆత్మా లభ్యోధ దేవోఽయం వృణుతే తేన లభ్యతే॥ 84

తా॥ మిక్కిలిగా వేదముచదివినను, శాస్త్రముల నేకములు నేర్చినను నాత్మజ్ఞానముకలుగదు. ఏజ్ఞానువు పరమాత్మను పొందుట కిచ్చగ గియున్నదో దేవుఁడతనియందనుగ్రహించును. అందుచేత నాత్మజ్ఞాన మలభించును.

శ్లో॥ ఈశ్వరానుగ్రహదేవ భవేద్ద్వైతవాసనా,
తస్మాద్బ్రహ్మార్పితం కర్మ పుర్యాదీశ్వరతుష్టయే॥ 85

తా॥ ఈశ్వరునియనుగ్రహమువలన నద్వైతవాసనకలుగును. కనుక ఏమా పీతిగా గర్మలుచేయవలెను.

శ్లో॥ ఈశానుగ్రహాయుక్తస్య సచ్చిదానందలక్షణం,
తనుం వివృణుతే స్వీయాం పరమాత్మా హ్యశేషతః॥ 86

తా॥ ఈశ్వరుని యనుగ్రహముకలవానికి సచ్చిదానందరూపమైన తనరీరమును బ్రకాశింపఁజేయును. అంతయుఁబరమాత్మయేకదా!

శ్లో॥ శ్రీవణం మనసం ధ్యానం యస్య న ప్రబలం భవేత్,
ప్రమాదో వాస్తి విషయాసక్త్యాత్మాన స బుధ్యతే॥ 87

తా॥ శ్రవణము, విచారణము, ధ్యానమును ప్రబలముగా నెవనికిఁ బ్రబలమో, యెవనికిఁ బ్రమాదముగాని యుండునో; విషయాసక్తి యెవనికిఁగలదో వానికిఁబరమాత్మదెలియదు.

శ్లో॥ తపో నాస్త్యశ్రమోపేతం యస్య శుద్ధా న తస్య ధీః,
సంపత్యా శ్రవణాదీనామసౌ జ్ఞానేన తృప్యతి॥ 88

తా॥ ఆశ్రమమునకుఁదగినతపస్సు యెవనికిఁగలుగదో వానిబుద్ధి శుద్ధి గానుండదు. శ్రవణమననధ్యానములవలన జ్ఞానముకలిగి యితఁడు ప్రియబౌందవలయు

శ్లో॥ వేదాంతధీనిశ్చితార్థాః సన్యాసాచ్ఛుద్ధబుద్ధయః,
బ్రహ్మదృష్టే స్థిరాశ్చింతే ముచ్యతే మూలకారణాత్, 89

తా॥ ఉపనిషద్గర్భజ్ఞానమువలన నిశ్చితమైన తాత్పర్యముకలవారు, మైనబుద్ధికలవారును, బ్రహ్మమందుస్థిరబుద్ధిఁగలవారును యంతమం యజ్ఞానమునుండి విముక్తులగుదురు.

శ్లో॥ సంసారిణాం దేహపాతోఽపరాంతః పునరుద్భవాత్,
పరాంతో విదుషాం దేహపాతః పునరనుద్భవాత్. 90

తా॥ సంసారులకు మరణము పునర్జన్మమునిచ్చుటచేత నపరాంతము, విద్వాంసునిమరణము మరలజన్మములేనందున పరాంతముగుచున్నది. (అపరాంతము-జీవత్వమంతముగలది, పరాంతము-బ్రహ్మత్వమంతము కలది.)

శ్లో॥ పరాంతకాలే ముక్తాయే బ్రహ్మత్వత్వాత్పరామృతాః,
కలాః పంచదశైతేషాం లీయంతే స్వస్వకారణే. 91

తా॥ పరాంతకాలమందు ముక్తులైనవారు యెవరోవారికి బ్రహ్మత్వమును బొందుటచేత నీముందురీతిని పదియేనుకళలు తమతమకారణము లందులయుముకలుగును. (లయము-కలిసియణగలుగుట.)

శ్లోపాక్షిణః శ్రీధ్రా ఖాదిభూతపంచకం చేంద్రియం మనః,
అన్నవీర్యతపోమంత్రాః కర్మ లోకాశ్చ తాః కలాః. 92

తా॥ ప్రాణము శ్రద్ధ, ఆకాశాదిపంచభూతములు, ఇంద్రియము, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు; మంత్రములు, కర్మలోకములు, ఇవిపదియేను కళలు.

శ్లో॥ వాగాదీననుగృహ్లాంతి వహ్వోదేః శక్తయఃపురా.
తాశ్చ దేవానేవ యాంతి స్వానుగ్రాహ్యవిలేపనాత్. 93

తా॥ వాక్కు-మొదలగువానిని వహ్వోదిశక్తులు పూర్వమందుచెప్పఁబడిన యవియాయూదేవతలనే పొందును. ఏమనినః-ఆదేవతలేతమ ప్రవృత్తులననుగ్రహించినారు గనుక.

శ్లో॥ అనారభ్యాని కర్మాణి విజ్ఞానమయ నామకః,
కర్తా చ విద్యయా లీనః స్వస్మిన్నాశిన్యవద్ధృతే. 94

తా॥ ఫలమునారభించనికర్మలు విజ్ఞానమయుండనియెడలకర్తయు విద్య చేత లయమును బొందిగట్టుబడిన తనయందునణగనును,

శ్లో॥ అభ్యావస్తం యాంతి నద్యో నామరూపే విహాయ హి,
తథా విహ్వన్నామరూపాన్ముక్తో యాతి పరం పదమ్. 95

తా॥ నదులు సముద్రమందు నామరూపములనువిడిచి యస్తమించిన

విధమున జ్ఞాని నామరూపములనువిడిచి పరమాత్మస్వరూపమునుబొందును
శ్లో॥ యః కోఽపి బ్రహ్మ వేత్త్యేష బ్రహ్మైవ భవతి స్వయం.

అబ్రహ్మవిత్స్వ తులే స స్యాదేతిద్విబోధతః. 9

తా॥ ఎవఁడో యొకఁడు బ్రహ్మవేత్తగువాఁడు బ్రహ్మయేతానగున
బ్రహ్మవేత్త కానివాఁడు తనవంశమందు బ్రహ్మబోధతకి యెఱుఁపడు,

శ్లో॥ శోకంతరతి పాపానమపి ధీగ్రంధితోఽఖిలాత్,

ముక్తోబ్రహ్మత్వబోధేన భవత్యేవామృతోఽశుభః. 9

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞానమువలన శోకమునుతరించును. పాపమునుగూడఁ
డుచును. బుద్ధిబంధములన్నియువిడిపోవును. అందఱునమృతమగుదురు.

శ్లో॥ క్రియావంతఃకోత్రియా యో సగుణబ్రహ్మచారికాః,

శేషామేవబ్రహ్మతత్వవిద్యామేతాంవదేమ్యుభః. 9

తా॥ శాస్త్రవేత్తలు, కర్మనిష్ఠులు, అయియెవరు సగుణబ్రహ్మమున
పాసించుచున్నారో, వారికే యీ (నిర్గుణ) బ్రహ్మతత్వమును విద్వాంస
ఁడుబోధింపవలయును.

శ్లో॥ అంగిరాః శౌనకాయైతిత్సత్సం బ్రహ్మోపనిష్ఠవాః,

నమస్కృత్య బ్రహ్మవివో బ్రహ్మవిద్యామపాన్ముచురాత్. 9

తా॥ అంగిరఁడనుమని శౌనకనికొఱకు నమస్కరించి బ్రహ్మమును
దేశించెను. బ్రహ్మవేత్తలకునమస్కరించి బ్రహ్మవిద్యను బొందును.

శ్లో॥ శౌనకస్య బ్రహ్మవిద్యా నిష్పష్టమహావతః తా,

తుష్టోఽస్మాననుగృహ్లాతు విద్యాత్థీమహేశ్వరః. 10

తా॥ ఇతిశ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతి ప్రకాశముండఁగల విషయద్వి
వరణో నామషష్ఠోఽధ్యాయః.

ఈశౌనకబ్రహ్మవిద్య స్పష్టముగా (నావతి), వ్యాఖ్యాసమం
బడెను. ఇందువలన విద్యాత్థీరథమహేశ్వరుఁడు మహర్షి శనుగృ
హించుఁగాక !

తా॥ ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య విరచితమగు సనుభూతిప్రకాశమునందు
ముండకోపనిషద్వివరణమునకు బంకుపల్లి-మల్లయ్యగారి ప్రాసాదా భా
నువాదమారవప్రకరణము.

అనుభూతి ప్రకాశము.

సప్తమోద్యాయము.

శ్లో॥ అథర్వణే సిష్పలాదః షణ్మునిభ్యో యదబ్రవీత్.

తత్సర్వం ప్రవివిచ్యాత ప్రవత్యౌమి పృథక్పృథక్॥ 1

తా॥ సిష్పలాద్యుపసర్జణమంతాం ఋషులకేదానిని బోధించే నోదానినంతటిని వేరువేరు స్పష్టపఱచును. (1 కాత్యాయన, 2 భార్గవ, 3 కాశల్య, 4 గార్గ్య, 5 సత్యకామ, 6 భారద్వాజ.)

శ్లో॥ మునయో వేదతాత్పర్యా త్సగుణబ్రహ్మచింతకాః,

పరం బ్రహ్మపేక్షమాణాః సమిధస్తా గురుం యయుః॥ 2

తా॥ సగుణబ్రహ్మమును చింతించునట్టి మునులు పరబ్రహ్మమును దెలియఁగోరినవారై సమిధలుచేతంబట్టుకొని గురువువద్దకుఁబోయిరట.

శ్లో॥ గురూపసత్తి సంపూర్త్యై వర్షం గుర్వంతి కేఽవసకా,

సమ్యక్ఫలతి విద్యైషా వార్షిక్యా గురుసేవయా॥ 3

తా॥ గురుసేవ పూర్తియగుటకుఁగురువు సమీపమున సంవత్సరము నివసించిరి. (ఆ ఋషులని కర్తృపదము) ఈవిద్య సంవత్సరము సేవ చేయుటచేతను బూర్తిగా ఫలించును.

శ్లో॥ కాత్యాయనోఽపృచ్ఛదాదౌ స్థూలదేహజనిక్రమం,

ఫలం త్వపరవిద్యాయాస్తత్త్రి స్పష్టిభవిష్యతి॥ 4

తా॥ కాత్యాయనమహర్షి స్థూలదేహముయొక్క జన్మక్రమమట్లని మొదటఁ బ్రశ్నించెను. అపరవిద్యయొక్క ఫలముదానిలో స్పష్టమగును.

శ్లో॥ కర్మోపాస్తిశ్చాపరస్యాం విద్యాయాం శ్రూయతే ద్వయం,

తత్ఫలం జన్మకర్తవ్యం తదిత్యభిప్రేత్య వర్ణ్యతే॥ 5

అపరవిద్యయందుఁగర్భయు, యుపాసనయు సరెండునుకలవు. ఈరెంటి పల్లను జన్మను నెఱుకవచ్చుముకలదని యిందులోఁజెప్పఁబడెను. (కర్మవలన

మరలజన్మరాహిత్యము కలముక్తిదొరుకదు. మరలజన్మవే

నామో విరాట్సుప్తేరనంతరిం,

స్వప్నాద్వాచినాశ్చింతిషాకృత్వాన్సృజత్ప్రజాః.

తా|| ప్రజలనుసృష్టింపఁగోరి ప్రజావతి—బ్రహ్మవిరాట్సును సృజించి తరువాతనికహిందసృజంపవలసిన దానినాలోచించుటయను తపస్సుఁ జేసిపిమ్మటఁబ్రజలనుసృజించెను.)

శ్లో|| భోగ్యభోక్తౌత్మకం ద్వంద్వం రయిప్రాణాఖ్యమాదితః,

సృష్ట్యాభిమానినో దేవో చంద్రాదిత్యౌ చ సృష్టవాః.

తా|| అన్నరూపమైన భోగ్యమును, ప్రాణరూపమైనభోక్తను యాయందారెంటికి నభిమానదేవతలనుగాఁజంద్రుని, సూర్యుని సృజించె. (అన్నమునకుఁజుండు, ప్రాణమునకు సూర్యుఁడు. అని]

శ్లో|| మూర్త మోషధ్యాది భోగ్యం శబ్దగంధరసాదికం,

అమూర్తమనయోర్వృద్ధిం దేవశ్చంద్రః కరోతి హి.

తా|| ఆకారముగల యోషదులు మొదలగునవి భోగ్యము ఆకములేని శబ్దగంధరసాదులు యొకవిధమైనభోగ్యము. ఈరెండువిధము యొక్క భోగ్యములవృద్ధిని దేవతయగు చంద్రుడు వృద్ధిచేయును.

శ్లో|| ఆదిత్య ఉద్యౌభోక్తౌరాం తత్తద్విగ్వర్తినామిమాం,

ప్రాణాన్ప్రవర్తయేద్భోక్తౌ నేతేన్నం భుంజతేతతః.

తా|| ఆదిత్యుండుదయించుచు నాయాదిక్కులందున్న భోక్తలకై పాణిములనెడు భోక్తలను బ్రవర్తింపఁజేయును. ఈభోక్తలగుణములు చున్నమును భుజించుచున్నారు.

శ్లో|| చంద్రస్థితిమహారాత్రీం సూర్యః సంపాదయత్యతః,

తత్సమూహస్వరూపోసౌ కాలః సంవత్సరోభవత్.

తా|| రాత్రీంబవళ్ళు చంద్రునిస్థితి సూర్యుండుసంపాదించును. సూరూచంద్రులమొత్తము యొక్కరూపమే సంవత్సరము కాలమగ

శ్లో॥ యద్యదుత్పద్యతే తత్తత్స్వాదుపాధిః ప్రజాపతేః,
ప్రజాపతిర్వత్సరాత్మా స పునర్ద్వివిధోఽభవత్. 11

తా॥ ఏదేదిపుట్టుచున్నదో నదిప్రజాపతియొక్కయుపాధి, ప్రజాపతిసంవత్సర స్వరూపుడు. అది రెండువిధములు. (ఉపాధి-ఆధారమైనచోట; అనియిచటియర్థము.)

శ్లో॥ అభూతాం వత్సరాంశౌ ద్వావయనే దక్షిణోత్తరే,
చంద్రాదిత్యౌ తత్రదేవా దక్షిణోత్తరమార్గయోః. 12

తా॥ సంవత్సరములో రెండుభాగములు; దక్షిణాయనము, ఉత్తరాయణము. వాటికధిపతులు చంద్రుడు, సూర్యుడు, దక్షిణమార్గమందు నుత్తరమార్గమందు (సూర్యసంచారమువలనఁగలుగును.)

శ్లో॥ ఇష్టాపూర్తకృతశ్చంద్రిం యాంతి దక్షిణమార్గతః,
* ఆవర్తంతే పునస్తత్ర క్రమముక్తిర్న విద్యతే. 13

తా॥ ఇష్టము, పూర్తము, లనుకర్మములాచరించువారు దక్షిణమార్గముద్వారా చంద్రునిలోకమునుబొందుదురు. అక్కడనుండి పునర్జన్మబొందరు, మరలజన్మమునకువత్తురు.

* ఈ 13-వ శ్లోకమునందు “ఇష్టము, పూర్తము, లనుకర్మము” - చింపఁబడినది. వానివివరములియ్యవి.

1. ఇష్టకర్మలు:-

అగ్నిహోత్రతపస్సత్యం వేదానాంచానుపాలనం,

అతిధిర్వైశ్వదేవశ్చఇష్టమిత్యభిధీయతే.

అగ్నిహోత్రములాచరించుట, తపముసేయుట, సత్యముపలుకుట. వేదములనువల్లించుట; వేదములు సెప్పినట్లు నడచుట, అతిధిసత్కారము, వైశ్వదేవముసేయుట, దేవతలనర్పించుటఁగాగలవియిష్టకర్మములనంగీకరించుట.

2. పూర్తకర్మలు:-

వాపీ కూపతటాకాది దేవతాయతనానిచ,

అన్నప్రదానమిత్యే తత్పూర్తమిత్యభిధీయతే,

సరస్సులు, భావులు, చెఱువులుఁగాగల జలాశయములను త్రవ్వించుట; గుడులనుకట్టించుట, దేవతావిగ్రహములను స్థాపించుట, ఆన్నప్రదానముసేయుటఁగాఁగలవి పూర్తకర్మములనంబడును, ఇవియున్నియుఁగామ్యములేయగును. దానంజేసియేమూలమునందుఁదక్షిణోత్తరమార్గములు సూచింపబడినవి ఈమార్గములు పునరాన్మత్తిహేతువులు. అవ్వారి. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

శ్లో॥ యోగినః సగుణధ్యానా ద్రవిముత్తరమార్గతః,

గత్వా తస్మండలం భిత్త్వా బ్రహ్మలోకం వ్రజంతి హి. 14

తా॥ సగుణ బ్రహ్మోపాసనచేసిన యోగులుత్తరమార్గముద్వారా సూర్యమండలమునుజేరి యామండలముఁభేదించుకొని బ్రహ్మలోకమునుబొందుదురు.

శ్లో॥ ఆసీత్ప్రజాతిర్మానః పక్షౌ శుక్లేతరావిహ,

యా తయోశ్చ రవిశ్చంద్రోఽభిమంతారాపుభౌ స్సృతౌ. 15

తా॥ ప్రజాపతి మానరూపుఁడయియున్నాఁడు, శుక్లము కృష్ణమునగు రెండుపక్షుములు, శుక్లమునకురవి చంద్రుడుకృష్ణమునకును యభిమాన దేవతలు.

శ్లో॥ రవిధ్యాయీ తు కృష్ణేఽపి కుర్వన్ శుక్ల ఫలం ప్రజేత,

శుక్లపక్షి ఫలాధిక్యం శాస్త్రోక్తం కామ్యకర్మాణమ్. 16

తా॥ సూర్యసిధ్యాపంచువాఁడు కృష్ణపక్షమందుఁగూడఁగర్మముచేసినచో శుక్లపక్షమునఁజేసినఫలమునొందును, శుక్లపక్షమందుఁచేసినచో శాస్త్రోక్తఫలమధికముగాఁగామ్యకర్మలకుఁగలుగును.

శ్లో॥ ప్రజాపతిరహోరాత్రిరూపోఽభూదహ్ని దేవతా,

రవిశ్చంద్రో రాత్రిదేవో రాత్రావేవ రవిస్తతః. 17

తా॥ రాత్రింబవళ్ళ స్వరూపము ప్రజాపతియైయున్నాఁడు, వగట్ల యందురవిదేవత, రాత్రికి దేవతచంద్రుఁడు, రాత్రియందేగవిదేవత, అటుతరువాత:

శ్లో॥ భోక్తృభోగ్యాత్మకం ద్వంద్వం సృష్ట్యాప్యేషప్రభావశ్చ,

అన్నరూపోఽభవత్ సాదన్నా ద్భేతస్సముద్భవః. 18

తా॥ భోక్తృ, భోగ్యములను రెంటిని సృజించి ప్రజాపతియన్న స్వరూపుడయ్యెను. అన్నమున రేతస్సువుట్టెను.

శ్లో॥ రేతస్సోఽమూః ప్రజా జాతా రేతస్సేకం ప్రజాపతేః,
వృతం చరంతి చేత్పుత్రం పుత్రీం చోత్పాదయంతి హి. 19

తా॥ రేతస్సునుండి యీ ప్రజలుపుట్టిరి. రేతస్సేకమును ప్రజాపతివ్రతము నాచరించినవారు కొడుకులును, కుమార్తెలనుగనుదురు.

శ్లో॥ బృహ్మచర్యరతా ఋర్ధ్వరేతసో బృహ్మచింతకాః,
బ్రహ్మహికం వృజంత్యస్యే నిస్తపస్కా నయాంతి తమ్. 20

తా॥ బ్రహ్మచర్యవిష్టులగు ఋర్ధ్వరేతస్కులైనవారు బ్రహ్మధ్యానముకలిగి బ్రహ్మలోకమును బొందుదురు. ఇతరులు తపస్సులేనివారా లోకమునుచెందలేరు.

శ్లో॥ కాత్యాయనేన యత్పుష్టం హేయం జన్మ తదీరితం,
భార్గవః సూక్ష్మదేహస్య స్థూలేఽప్రాక్షీద్వివేచనమ్. 21

తా॥ హేయమైనజన్మను గుఱించికాత్యాయనుడడిగిన విషయము చెప్పంబడెను, ఇళకమీడఁభార్గవుడు సూక్ష్మదేహము స్థూలదేహముకంటె వేఱనువిషయమును బ్రశ్నించెను.

శ్లో॥ తస్మిన్వివేచితే స్థూలస్థానాత్మత్వం స్ఫుటంభవేత్,
ధారకః ద్యోతకః శ్రేష్ఠ ఇష్ఠపాక్షీదసో త్రియమ్. 22

తా॥ అద్దానిని వివేకించిన స్థూలదేహమ నాత్మయని స్పష్టమగును. ధారకము, ద్యోతకము, శ్రేష్ఠమునను నీమూఁడుయేవి? యనిభార్గవుడు ప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ దేవాః కతి స్థూలదేహం ధారయంత్యత్ర ధారణాం,
ద్వివిధం జననం తస్య పేరణం చేతి తద్వయమ్. 23

తా॥ ఎంతమంది దేవతలు స్థూలదేహమును ధరించుచున్నారు? ఇచటధారణమేది? జన్మమెట్లు? దానిపేరణమెట్లు? అనియడిగెను.

శ్లో॥ జ్ఞానస్యై క్రియానైస్థితాః కే! భాసయంతి తం,
ప్రేరణాభ్యే ధారణేఽస్మిన్ శ్రేష్ఠో దేవేషు ర్బోధవేత్. 24

తా॥ జ్ఞానవర్గమునందును, క్రియావర్గమందును యెవరుకలరు? దానినెవరు ప్రకాశింపఁజేతురు? ప్రేరణమనునట్టి ధారణమందు దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడెవఁడు?

శ్లో॥ కాతన్యం చ ద్రవోష్ణత్వే చలనం చిద్రీమిత్యమీ,
దృశ్యం తేఽశాః పంచభూతజన్యోఽతో దేహ ఇవ్యతే. 25

తా॥ కాతన్యము, ద్రవము, ఉష్ణత్వము, చలనము, చిద్రము, - (కర్ణము లోపల.) యివన్నియుఁభాగములు. కనుక దేహము పంచభూతములనుండి పుట్టినదని తెలియవలెను. (అయిదుగుణములు, అయిదుభూతములవి శరీరమందుఁగనబడుచున్నవి, కనుక అని తా॥

శ్లో॥ వాక్పాణ్యాదిః క్రియావర్గః క్రియాం కుర్వన్న భాసయేత్,
జ్ఞానవర్గో మనశ్చక్షురాదికో భాసయేద్యపుః. 26

తా॥ వాక్కు, చేతులు, మొదలగుకర్మేంద్రియములు క్రియావర్గమగుబడును. పనులనుజేయునవి ప్రకాశింపఁజేయువు. (క్రియకు ప్రకాశగుణములేదు.] కన్ను, చెవి, మొదలైనజ్ఞానేంద్రియములు జ్ఞానవర్గమనబడును. ఇవిశరీరమును బ్రకాశింపఁజేయును

శ్లో॥ ప్రేరణాఖ్యాం ధారణాం తుప్రాణ ఏవ కరోతి హి,
భూతేంద్రియాభిమానిన్యో దేవతా గర్వమాప్నువన్॥ 27

తా॥ ప్రేరణమనెడు ధారణను ప్రాణమే చేయుచున్నది. భూతములను, యింద్రియములను యభిమానించుచున్న దేవతలు గర్వించుకొన్నారు.

శ్లో॥ వయం దేహమవప్తభ్య పేరయామో గృహాదిషు,
ప్రాణదేవోఽన్య దేవానామేతం గర్వం స్యవారయత్॥ 28

తా॥ (వారిగర్వమేమనిన) మేమీదేహము నవలంబించి గృహాదులందుఁబ్రేరేపించుచున్నాము; అని. ఈయితరదేవతల గర్వమును బ్రాదేవుఁడ నివారించెను. (మీరుకాదు; నేను బ్రేరేపించుచున్నానని)

శ్లో॥ యూయం మా ప్రాప్నుత భ్రాంతిమహమేవాత్ర పంచధా,
ప్రాణాపానాదిభిర్మూర్తిధారయామి హ్యదో వపుః 29

తా॥ మీరు భ్రమను పొందకుండు, నేనే యీ దేహమందు నయిదు విధముల ప్రాణాపానాదిమార్గములద్వారా యీశరీరమును ధరించుచున్నాను. అని చెప్పెను.

శ్లో॥ తానవిశ్వసతో దేవాన్విశ్వాసయితుమేషతు,

దేహాన్నిర్గుంతుముద్యక్తో హ్యేసక దేవాశ్చ విహ్వలాః॥ 30

తా॥ ఈవిషయమును నమ్మనట్టి యాదేవతలను యీ ప్రాణదేవుండు వారిని నమ్మించుటకై శరీరమునుండి వెలువడుటకు బ్రయత్నించెను. (అంతలో) ఆదేవతలందరును భయపడిరి.

శ్లో॥ స్థితే స్వరాజ్ఞి తిష్ఠంతి నిర్గచ్ఛంతిచ నిర్గతే.

మధుకృన్మక్షికా దేవాశ్చాసక ప్రాణవశాస్తథా॥ 31

తా॥ తమ రాజ్యముండిననుందురు. అతఁడుఁదొలగిన, తేనెటీగలన్నియునుదొలఁగును. అట్లే ప్రాణముతోలఁగుసరికి దేవతలందఱును దొలఁగవలసివచ్చెను.

శ్లో॥ ప్రాణస్సూత్రం తేన బద్ధాః సర్వే తత్తద్వశా ఇమే,

ఉత్క్రాంతిం వారయంతస్తే ప్రాణం తుష్టువురాదరాత్॥ 32

తా॥ ప్రాణమనెడునది (ఇంద్రియాదులన్నిటికి) సూత్రమువంటిది. దానిచేతఁగట్టఁబడినవన్నియు నీయింద్రియాదిదేవతల ప్రాణమునకు వశములై, ప్రాణమునుఁబోవలదనివారించుచు ప్రాణదేవుని యాదరముతోనుతించిరి.

శ్లో॥ దేహాఽకించిత్కరః ప్రాణ ఏవ సంసారకారణం,

భార్గవో నిశ్చికాయేత్థం పిప్పలాదేన బోధితః॥ 33

తా॥ దేహమేవనియుఁజేయలేదు. ప్రాణమేదేహయాత్రను గడుపుచున్నది. అనిపిప్పలాదుని బోధవలనఁ భార్గవుండునిశ్చయించెను.

శ్లో॥ క్రమముక్తేర్హేతురస్య ప్రాణస్య ధ్యానమిత్యసౌ,

కౌశల్యః ప్రాణవిషయాక్ పట్ప్రశ్నానకరోత్సుటమ్॥ 34

తా॥ ఈ ప్రాణమును ధ్యానించుట క్రమముక్తికిఁగారణమగును. ఈ ప్రాణమునుగూర్చి విషయములనన్నిటిని యారుప్రశ్నలను కౌశల్యమహర్షిప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ ప్రాణాయం కుత ఉత్పన్నః కథమేషు కపుత్రభావః

స్వరూపం ప్రవిభజ్యేష కథం దేహేఽసరిషి॥ 36

తా॥ ప్రాణము దేనినుండిబుట్టినది? ఈశరీరము నట్లుగా ప్రాణమున్నచో పాణముతనరూపమును (ప్రాణాపానాదిరూపమున) విభజించి దేహే ట్టుశరీరమందున్నది?

శ్లో॥ కేన వృత్తివిశేషేణ దేహదుత్క్రాంతిమూర్త్యుః

బాహ్యం జగత్కథం ధత్తే తస్యా హ్యృత్ప్రకారేణ సర్వ

తా॥ ఏవృత్తితోఽబ్రాణము ప్రహమునుచేసి దేహమౌర్తియగు న్నజగత్తును ప్రాణమెట్లుధరించుచున్నది? దానిని బాహ్యముననున్నది?

శ్లో॥ ఉపాస్తిశ్రద్ధయా సర్వం విశేషం పృష్టవాసినః

తుష్టో గురురువాచైహం ప్రశ్నానాం స్పృహమస్త్యయే॥ 37

తా॥ ఉపాసనయందుండి శ్రద్ధతో విశేషమున్న వాడు (పృష్టవాసి) యడిగినారని సంతసిచి గురువు యీప్రశ్నముల నర్థింపఁగల స్పృహము గాఢజెప్పెను.

శ్లో॥ పరమాత్మన ఉత్పన్నః ప్రాణ అత్యస్త్వస్య బాహ్యః

అవికృత్యైవ దేహం స్వం దేహాత్మనః తిలకం తిలకే॥ 38

తా॥ బరమాత్మనుండి ప్రాణముపుట్టెను. అత్యస్త్వస్య (అత్యంతస్వస్య) మా ర్పులు)లేవు. దేహమును వికారిము పోయినచో దేహాత్మనః (తిలకం) తిలకం దేహచ్ఛాయకలదు.

శ్లో॥ ఛాయానృతైవదృష్టా చేత్రానాఽపి నృతాః

యథా దర్పణదీప్త్యాదిర్మాతౌచాపి నృతాః॥ 39

తా॥ ఛాయయనృతమైకసంబంధమును వోఁగి ఛాయానృతాః (అనృతములు) దేహం గల్పితమేయగును. అద్దముయొక్క కాంతి లాగా నీ దేహము ఛాయానృతము పాధియగుచున్నది.

శ్లో॥ పూర్వకల్పే కృతం కర్షి మసనా ముచితే

ప్రాణస్య స్థూలదేహేషు సహా చాపి సూక్ష్మే॥ 40

తా॥ పూర్వకల్పమందుఁ జేయఁబడినది (ముచితే) ముచితముగా (పూర్వక రూపమున) కలిసియుండెనో, ముచితముగా చేయఁబడినదిగా

సమాగమనము (—కూడిక) సపరణము. [మనస్సంస్కార మదివలె
కేలాటిదో యట్టి దేహమునఁ బ్రాణమునమావేశమును బొందును]

శ్లో॥ గ్రామేష్వధికృతాన్సమ్రాడ్వినియుంక్తై యథా శృధక్,
పాణో వృత్తిః స్వక్యాస్తా వినియుంక్తై యథాయధమ్॥ 41

తా॥ రాజు, యధికారులను గ్రామములందు వేరు వేరుగా నెఱుల ని
యమించునో, యట్లు ప్రాణముడనవృత్తులను వేర్వేరునియమించును.

శ్లో॥ మలమూత్రవిసర్గార్థమపానం స్థాపయేదధః,
ముఖనాసికయోః కుర్వత్ స్వయం శ్వాసచవస్థితః॥ 42

తా॥ మలమూత్రములను విడుచుటకై క్రింద నపానవాయువును స్థా
పించెను. ముఖమందు, నాసికయందు స్వయముగా నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాస
లు చేయుచునుండును.

శ్లో॥ సమానః స్థాపితో మధ్యే భుక్తమన్నం సమం నయేత్,
అన్నాప్త్యానతో మూర్ధచ్ఛిద్రైః సప్తవిధోఽభవత్॥ 43

తా॥ మధ్యభాగమందు (—నాభి) సమానవాయువును స్థాపించెను.
తినినయన్నమును సరిగానాయాచోట్లకుఁ బంపును. అన్నతృప్తివలనఁ
దలలోనున్న యేడురంధ్రములలో సంచరించుచు నేడువిధములయినది.
(ఆ సమానవాయువు)

శ్లో॥ హృత్పుండరీకే జీవాత్కా స్థితస్తద్బహుభిర్వృతం,
నాడీభేదైర్మూలనాడీ సంఖ్యా చైకాధికం తత్॥ 44

తా॥ హృదయపద్మమందుఁ జీవాత్మయుండును. ఆ పద్మమనేక నా
డులతోఁ జుట్టఁబడియున్నది. ఆ నాడులసంఖ్య సూత్రయొక్కటి.

శ్లో॥ ప్రత్యేకం శతసంఖ్యాః స్యుః శాఖా నాడ్యర్థా వునః,
ద్వాసప్తతినహస్రాణి ప్రతిశాఖాః ప్రకీర్తితాః॥ 45

తా॥ అందులో నొక్కొక్కనాడికఁ గొమ్మలవలె శాఖలు నూరేసి
కలవు. ఆ శాఖానాడులకున్న ప్రతిశాఖలసంఖ్య చెబ్బదిరెండువేలు.

శ్లో॥ తాసు సర్వాస్వవస్థాయ వ్యానోఽయం కరుతే ఒలం
కరోత్యుదాన ఉత్క్రాంతిం కరస్యో హ్యస్యజన్మనే॥ 46

తా॥ అప్రతిశాఖలలోను నాడులలోనుం గూడ వ్యాసవాయువు వ్యా
సంచుచుండులమునుగలిగించును. ఉదానవాయువు కంఠమందుండి మర
ణకాలమునఁ బయటికిఁగెతర జన్మమును బొందఁబోవును.

శ్లో॥ విభిజ్య పంచధాత్మానమేవం దేహే న్యవస్థితః.

ఉదానవాయునోత్క్రాంతిరుక్తా బహిరభోవ్యతే॥ 4'

తా॥ ప్రాణ మైదువిధములుగా వేరుపడి యీవిధమునఁగలడు
ఉదానవాయువు కుత్క్రాంతిచెప్పఁబడెను. (ఇదిశరీరవిషయము) ఇం
కొకటి విషయముచెప్పఁబడును.

శ్లో॥ ఆపో హృది వియద్వాయుతేజసాం యేఽభిమానినః,

దేవాస్తద్రూపతః ప్రాణో ధత్తే శాహ్వామిదం జగత్॥ 4

తా॥ ఉదకము, భూమి, ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు వీటియ
మానదేవతలెవరుకలరో వారిరూపమునఁ బ్రాణముయింకొక్కపగల
ను ధరించుచున్నది.

శ్లో॥ పునస్తద్దేవతారూపః శారీరాంశ్చక్రరాదికా-

ప్రాణాదీననుగృహ్లాతీత్యధ్యాత్వం ధారణం భవతి॥

తా॥ మరల సాప్రాణదేవత శరీరములోనున్న చక్షురాలిం ద్రుచుప
లను, శరీరములోనున్న ప్రాణాపానాదివాయువులంగూడ ధరించుచున
ది. అదియే యధ్యాత్మధారణమగును.

శ్లో॥ రవేరనుగ్రహశ్చక్షుష్యస్తి తద్వత్ప్రేక్ష్యసి,

అపానాదిషు భూమ్యాదే రుపకాలోఽస్తి శాస్త్రప్రతితిః.

తా॥ చక్షురిందిరియమందు సూర్యుని యనుగ్రహము లెవవనో, ౩
రేంద్రియములందు యపానాది పంచవాయువులందును, భూమ్యాది పంచ
భూతముల యనుగ్రహము శాస్త్రములోఁ గలదు.

శ్లో॥ తేజోదేవతయోదానోఽనుగృహీతో యతః తేజః

శారీరాష్ట్రే ప్రశాంతేఽస్మాద్దేహోఽగ్రహంతోఽనునామ॥

తా॥ ఉదానవాయువు తేజోదేవతచేత సనుగ్రహించుచుండును. ఇది
శరీరములోని వేడి శాంతింపఁగానే యీ దేహమునుండి యతః దేవత
నకుఁబోవును.

శ్లో॥ మనస్వేకీభవంత్యాదావిందియాణి తదాత్మనః,

యం దేహం భావయేత్తత్త్ర యాతి ప్రాణః సజీవకః. 52

తా॥ జన్మమునకుముందు యింద్రియము లాయాత్మయొక్క మనస్సును గూడుకొనును. ఏ దేహమును యిచ్చయించునో యాదేహమును జీవునితోఁగలిసి ప్రాణము ప్రవేశించును.

శ్లో॥ షట్సు ప్రశ్నేషు నిర్ణీతం ప్రాణం ధ్యాయతి యః పుమాన్,

సోపాధికబ్రహ్మవేదీ స క్రమేణ విముచ్యతే. 53

తా॥ ఆరు ప్రశ్నలలో నే పురుషుఁడు ప్రాణమును ధ్యానించునో, యట్టి సోపాధిక బ్రహ్మజ్ఞుని యనఁగా సగుణోపాసకుఁడు క్రమముగా ముక్తి నొందును. (నిర్గుణ బ్రహ్మవేదికి సద్యోముక్తి. సగుణ బ్రహ్మవేదికి క్రమముక్తియని భేదము.)

శ్లో॥ బ్రహ్మలోకాంతసంసారోఽపరవిద్యాఫలం తతః,

గార్హస్థ్య పరవిద్యార్థం పంచ ప్రశ్నానవోచత. 54

తా॥ బ్రహ్మలోకప్రాప్తివఱకే సంసారముకలవాడయి యపరవిద్యా ఫలముపొందును. పిమ్మటఁగార్హస్థ్య పరవిద్యకొఱకై యెదు ప్రశ్నల నడిగెను.

శ్లో॥ కాని స్వపంతి కాన్యత్ర జాగ్రతి స్వప్నదృక్చ కః,

సుప్తా సుఖం భవేత్కస్య జగత్కస్మిన్విలీయతే. 55

తా॥ ఏవి నిదించును? ఏవి తెలిసియుండును? ఎవఁడు స్వప్నముఁ జూచును? ఎవనికి సుషుప్తియందు సుఖముకలదు? జగత్తు యెందు లయముపొందును? (అని).

శ్లో॥ దశేంద్రియాణి బాహ్యాని స్వపంత్యంతర్ధియా సహ,

రశ్మయోస్తం మథా యాంతి సంధ్యాయాం రవిణా సహ. 56

తా॥ బాహ్యేంద్రియములు పదియు లోపలనున్న బుద్ధితోఁగూడ నిదించును. అదియెట్లునైన—సంధ్యాకాలమందు సూర్యునితోఁగూడఁ గిరణములు యస్తమించువిధమున. (అని దృష్టాంతము.)

శ్లో॥ శ్రీవాణాదిక్రియా నైవ సుప్తత్వాదితి గమ్యతే,

తదాపి జాగ్రతి ప్రాణః శ్వాసాదేరవిలోపనాత్. 57

తా॥ శ్రీవణము, దర్శనము మొదలగు పనులన్నియు నిదిగించుట చేతనే లేనది తోచుచున్నది. అపుడునుగూడఁజ్ఞాన మొదలగునవి లోపింపకుండుటవలనఁబ్రాణములు తెలిసియుండును.

శ్లో॥ జాతరాగ్నిః పటుర్భూత్వా భుంక్తేజరయతే తదా,

* ప్రాణాన్యాగాగ్నిరూపేణ ధ్యాత్వా యాగ ఫలం వ్రజేత్. 58

తా॥ జరరమందుఁగల యగ్నియపుడే యుద్యేకించి తినుపదార్థముల నారగించును. యాగాగ్నిరూపమున బ్రాణములను ధ్యానించిన యాగ ముచేసిన ఫలముకలుగును.

* “యాగాగ్ని రూపమునఁబ్రాణములను ధ్యానించిన యాగముచేసిన ఫలముకలుగును. అనుదానికి యోగవాసిష్ఠరామాయణమునందు త్వత్ప్రిప్రకరణమున నింద్రజాలోపాఖ్యాన మొండుకలదు. దానిఁడిలకించిన కర్మతత్వమెఱుంగవచ్చును. ఆరాజురాజసూయయాగము మానసికము గనొనర్చి స్వప్నమునందిడుమలఁబడుట, హనినేప్రత్యక్షముగఁగాంచుట లందు, గాననయ్యెడిని, చూడుడు. -అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ బాహ్యతాజాముపరమే మనోఽనుపరతం యదా,

జీవాత్మా తదుపాధిః సకలదా స్వప్న మపేక్షతే. 59

తా॥ బాహ్యేంద్రియములు విరమించి మనసుగూడఁ నెఱుఁప నిగమించునో (అనగాఁబనిచేయక యూరుకొనునో యని తె॥) జీవాత్మ యా మనస్సుయుపాధిగాఁగలవాఁడైస్వప్నమునుఁజూచును.

శ్లో॥ నాడీషు సంచరతీవో నానాజన్మభిరష్టతాః,

వాసనా నీక్షతే సోఽయం స్వప్న తీత్యభిగీయతే. 60

తా॥ జీవుఁడువాడులలో సంచరించుచు నానాజన్మలగు డి గుఁపొందించిన వాసనలనన్నిటినిఁజూచును. అదిస్వప్నమునఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ హృచ్చిద్రాణ్యావృతాని స్యుః సుప్తాః పితృన్యజేషసా,

చిత్తోపాధికజీవోఽస్తి పితౄనాత్రాభిభూయతే. 61

తా॥ హృదయమునకున్న కన్నములన్నియుఁచిత్తమునియుగాఁ చేసెనున్న తో సుషుప్తిలో మూతవడియుండును. చిత్తముపాధిగాఁగలచిత్తముఁగూడ పితృముచేతఁదిరస్కరింపఁబడును. [మూతపడునని తె॥

శ్లో॥ దుఃఖమృత్యుదయస్సితే నాస్తి ఛిద్రనిరోధతః,

అత్మానందః స్వప్రకాశస్తదా జీవస్య తిష్ఠతి, 62

తా॥ కన్నములు క్షిత్తిముచేత మూతవడినందున దుఃఖముల వ్యాపారము తెలియరాదు. అందువలన నాత్మానందము, స్వప్రకాశము జీవనకు నిలిచియున్నవి.

శ్లో॥ సుప్తా చ ప్రళయే ముక్తా జగదాత్మని లీయతే,

నివాసవృక్షే లీయంతే సంధ్యాయాం పక్షిణో యథా. 63

తా॥ సంధ్యాకాలమందుఁ బక్షులన్నియుఁదమనివాస వృక్షములందుఁ నణగియున్నవిధమున సుషుప్తికాలమందును, ముక్తావస్థయందును జగత్తు యాత్మయందణగియుండును.

శ్లో॥ తన్మాత్రాణి చ భూతాని జ్ఞానకర్తేంద్రియాణ్యపి.

అంతఃకరణభేదాశ్చ శక్తి జ్ఞానక్రియాత్మకే. 64

తా॥ శబ్దస్పర్శాది తన్మాత్రలు, పంచభూతములు, జ్ఞానేంద్రియములు కర్తేంద్రియములు, అంతఃకరణభేదములు, జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్తులు.

శ్లో॥ ఏతేషాం విషయాః సర్వే ద్రష్టృశ్చోత్తాదినామకాః

జీవాంతఃకరణస్థాః జగత్సర్వమిదం భవేత్. 65

తా॥ మీఁదవివరించిన వాటివిషయములన్నియును ద్రష్టయు, శ్రోతయు, మొదలగునవియు సంతఃకరణములోనున్న జీవుఁడుకూడ, నిదియంటియుఁజగత్తగుచున్నది.

శ్లో॥ న కించిద్భృతి నిఁదాయాం లీనం స్యాత్తదవేక్షయా,

సర్వేషాం ప్రళయే యద్వస్తుక్తా తత్త్వవిదస్తథా. 66

తా॥ నిద్రలో నేరియును ప్రకాశింపదు. దానింజూచునిచ్చతోఁగూడ లయమగుచున్నవి. అన్నియులయమైనపుడు ముక్తికాలమునఁదత్వవేత్తకనున్నట్లేయుండును.

శ్లో॥ పరమాత్మా లయాధారో యథా తద్వత్తేరపి,

ఆధారస్తేన జగతః తరమాత్మోపలక్ష్యతామ్. 67

తా॥ లయమునకుఁబరమాత్మ యెల్లయాధామో యట్లేస్థితికింగూడ

నాథారము. అందుచేత జగత్తునకు బరమాత్మ యాధారమని యెఱుంగ
పలయును.

శ్లో॥ ఉపలక్ష్యతా జీవో బుద్ధౌ చిత్తప్రతిబింబకః,

ఉపలక్ష్యం బ్రహ్మ తస్మై న్యాదచ్చాయాదిరూపకమ్. 68

తా॥ బుద్ధియందు బ్రతిబింబమైన జీవుడు పలక్షింపుచు-చూచువాడు
ఉపలక్ష్యంబగునది-చూడఁబడినది బ్రహ్మము. ఆ బ్రహ్మము ఛాయ
మొదలగు (వికారములు) లేనిది.

శ్లో॥ ఛాయా తమస్తేన హీనం శరీరత్రయవర్జితం,

లాహిత్యాదిగుణైర్హీనం శుభ్రం క్రోధాద్యభావతః 69

తా॥ ఛాయ తమస్సు-అనగా నీడ. అజ్ఞానము-బ్రహ్మ ఛాయాదులు లే
నిది. స్థూలసూక్ష్మ కారణములను చూడు శరీరములు లేనిది. క్రో
ధాది గుణములు లేనందున స్వచ్ఛమైనది. ఎరుపు మొదలగు రంగులు
లేనిది.

శ్లో॥ అక్షరం నాశహేతునామభావాద్బ్రహ్మ తాదృశం,

యో జానాతి స సర్వజ్ఞః సర్వాత్మా చ భవేత్తేషు. 70

తా॥ నాశహేతువులు లేనందున బ్రహ్మము నాశనములేనిది ; అని
యెవఁడు తెలియునో వాఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ; సర్వాత్మకుఁడగుచుకదా!

శ్లో॥ సత్యకామస్తు పూర్వోక్తబ్రహ్మనుభవసాధనం,

ప్రణవధ్యానమప్రాక్షీత్పలభేదేన సంయుతమ్. 71

తా॥ సత్యమునుఁగోరినవాఁడు పూర్వోక్తముగు బ్రహ్మనుభవమునకు
సాధనమైన ప్రణవముయొక్క ధ్యానమును, దాని ఫలమునుఁగూడ
ప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ లోకేషు జ్ఞానకర్మభ్యాం సాధ్యేషు కతమం వ్రజేత్,

ఆమృతి ప్రణవధ్యాయీ సవిశేషమిదం వద! 72

తా॥ జ్ఞానముచేతఁ బొందఁదగినట్టి, కర్మలచేతఁ బొందఁదగినట్టి ఫల
ములలో నే ఫలమును మరణమువఱకును ప్రణవధ్యానము చేయువాఁడు
పొందునో పూర్తిగాఁజెప్పుము.

శ్లో॥ శృంగార్థంకారః ప్రతీకం స్యాదపరస్య పరస్యచ,
బ్రహ్మార్థంకారః తదద్రష్టుం ప్రణవేన విచింతయేత్. 73

తా॥ వినుము. అపరబ్రహ్మమును, పరబ్రహ్మమునకును ప్రతీకము
యోగకారమగును. ఓంకారముచేత రెండువిధముల బ్రహ్మములను ధ్యా
నించవలయును.

శ్లో॥ నిరాడ్యవరం తద్వత్సత్యజ్ఞానాత్మకం పరం,
మాత్రాత్రయవిభక్తం తదపరం బ్రహ్మ చింతయేత్. 74

తా॥ విరాట్టు మొదలయినది యపరబ్రహ్మము. అట్లే సత్యజ్ఞాన స్వ
రూపమైనది పరబ్రహ్మము. ఓంకారములోని మూడు మాత్రలతో విభ
జింపబడినట్లు యపరబ్రహ్మమును ధ్యానించవలెను.

శ్లో॥ విరాడకారః సూత్రాత్మోకారో హ్యవ్యాకృతం పునః,
మకార ఇతి విజ్ఞేయా విభాగోఽపరచింతనే, 75

తా॥ విరాట్టు 'అ' కారము. సూత్రాత్మ 'ఉ' కారము. అవ్యాకృతము 'మ'
కారము. అని యపరబ్రహ్మచింతనములో నీవిభాగ మెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ సూత్రవ్యాకృతవిజ్ఞాతహీనో యది విచింతయేత్,
విరాజ్ఞాత్రం తమోంకారం తదాపి వ్యర్థతా న హి. 76

తా॥ సూత్రాత్మను, అవ్యాకృతమును విడిచి, విరాజ్ఞాత్రమును
ధ్యానించినను యోగకార ధ్యానము వ్యర్థముకానేరదు.

శ్లో॥ ఋగాఖ్యదేవాసహసా భూర్లోకం ప్రాపయంతి తం,
పూర్వవాసనయా యోగమభ్యస్యత్యధికం పునః, 77

తా॥ ఋగాఖ్యులైన దేవతలు శీఘ్రముగా భూర్లోకముల నభిని
బొందింతురు. పూర్వవాసనతోఁబుట్టి మరల యోగమభ్యసించును,

శ్లో॥ విరాట్సూత్రాత్మకం మాత్రాద్వయం ధ్యాత్వా తు నీయతే,
యజుర్వైద్యే సోమలోకం పునరావృత్తి సంయుతమ్. 78

తా॥ విరాట్టు, సూత్రాత్మ, యీరెండు మాత్రలను మాత్రము
ధ్యానించినవారిని యజుర్వైద్య దేవతలు సోమలోకమును బొందింతురు.
సోమలోకమున నున్న మాత్రము కలగును.

శ్లో॥ విరాట్కూటాత్వాక్ష్మకృతాఖ్యం త్రిమాత్రం ప్రణవం స్రజేత్,
సామవేదైర్బ్రహ్మలోకం సీయతే ముక్తికారణమ్. 79

తా॥ విరాట్కూట, సూత్ర, అవ్యాకృతి, యను ముండు మూర్తిల
ప్రణవము ధ్యానించినవారలను సామవేద దేవతలు బ్రహ్మలోకమునకుఁ
జేరుదు. ఆలోకముఁజేరినవారు బ్రహ్మముతో క్రిమ ముక్తికొందుదురు.
(పునరావృత్తి లేదనితా॥)

శ్లో॥ సమస్తజీవసంఘాఖ్యః సూత్రాత్తా యః పరోఽన్యైః,
తస్మాదపి పరం బ్రహ్మతత్వం యత్తదేవేక్షతే. 80

తా॥ సమస్త జీవులరూపుఁడైన జీవాత్మయే సూత్రాన్ని యనుబోధించును.
ఇతరముకంటె నతఁడు పరుఁడు. అంతకన్నఁబరమైనది పరబ్రహ్మ
తత్వము, అద్దానిని ధ్యానించవలెను.

శ్లో॥ క్రమముక్తిర్భవేదిత్యవపరబ్రహ్మచింతనాత్,
ఓంకారేణ పరం బ్రహ్మధ్యాత్వేక్షిత్వా చముచ్యతే. 81

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన విధమున, పరబ్రహ్మ ధ్యానమువలనఁ
క్రమముక్తి కలుగును. ఓంకారముతోఁ బరబ్రహ్మ ధ్యానముఁచేసిన
వారును, దానితోఁ బరబ్రహ్మమును జూచిన వారును ముక్తి నే
పొందుదురు.

శ్లో॥ శాతం జరామృత్యుహీనమభయం బ్రహ్మ యత్పరం,
తచ్ఛోఽంకారేణ విద్వాన్యః సోఽన్వేతీతి పృథివ్యతాత్మకః. 82

తా॥ శాంతమును, జరామృత్యువులు లేనిది, భయములేనిదియగు
నే పరబ్రహ్మముకలదో ; దానిని యోంకారముతో నెఱచు తెలిసి
కొనునో, వాఁడు దానింబొందునని వేరుగా శాస్త్రమునఁజెప్పబడిను.

శ్లో॥ ముక్తా ప్రాప్యం పరం బ్రహ్మ యత్తస్య ప్రత్యగ్యాత్మకం,
బుభుత్సుః సకా భరద్వాజః పురుషం బ్రహ్మముచ్ఛత. 83

తా॥ ముక్తియందుఁబొందఁదగిన పరబ్రహ్మమేదికలదో అదియే
ప్రత్యగ్యాత్మ. (పుడు) యెట్లుయ్యెనో తెలియఁదలచినవారికి భరద్వా
జుఁడు పురుషుని బ్రశ్నించుటకు నిచ్చయించుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాజపుత్రః షోడశభిః కిలాభిః పురుషం యుతం,

అపృచ్ఛన్మాం న వేదాహం వద తం పురుషం మునే. 84

తా॥ పదునారు కళలతోఁగూడిన పురుషుని రాజపుత్రుఁడు “నన్ను నేనెరుంగను.” అని మునిని యడిగెను.

శ్లో॥ శృణ్వసౌ పురుషో దేహే హృన్మధ్యే భాసతే సదా,

తస్మిన్ ప్రాణాదినామాంతాః మాయయోత్పాదితాః కళాః, 85

తా॥ వినుము. ఆ పురుషుఁడు దేహమందు హృదయమందు భాసించున్నాడు. ఆ పురుషునందుఁ బ్రాణాదినామాంతమగు కళలు మాయ చేతఁ గల్పింపఁబడెను.

శ్లో॥ ప్రాణః శ్రద్ధా ఖాదిభూతపంచకం చేంద్రియం మనః,

అన్నం వీర్యం తపో మంత్రాః కర్మలోకాశ్చ నామ చ॥ 86

తా॥ ప్రాణము, శ్రద్ధ, ఆకాశము, మొదలు భూతములైనవి, ఇంద్రియములు మనస్సు. అన్నము, వీర్యము, తపస్సు, మంత్రములు, కర్మ, లోకములు, నామము.

శ్లో॥ ఆరోపితాః కళాయస్మిన్ పూర్ణోఽసౌ పురుష స్తతః,

ఉపలబ్ధిస్తథాప్యస్య దేహమధ్యే ప్రశస్య తే॥ 87

తా॥ ఎవనియందు నీకళలు గలవో యతఁడు బూర్ణమైన పురుషుఁడు, దేహమందతఁడు లభించుట చెప్పఁబడు చున్నది.

శ్లో॥ చిద్రూపతాత్ర విస్పష్టా దర్శన శ్రవణాదిభిః ,

అపైతి జీవతా దేహే స్థితే పూర్ణత్వ బోధనాత్॥ 88

తా॥ దర్శన శ్రవణ మనన నిధి ధ్యాన ములవలన నతని చిద్రూపము స్పష్టపడును. దేహముండఁగానే యతని పూర్ణత్వము వినంబడుట వలన జీవత్వము పోవును.

శ్లో॥ జీవత్వాపాదకోపాధిః ప్రాణ స్తస్మాజ్జనైః సదా ,

ప్రాణోత్కాంతిస్థితీ స్వాత్మన్యారోప్యేతే ముముక్షుభిః॥ 89

తా॥ జీవత్వమునుఁ గలిగించు నుపాధిప్రాణము. దానివలనఁ బ్రాణ ముయొక్క యుత్కాంతియు, స్థితియుఁడనయందు ముముక్షువులచే నా రోపింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ కస్మిన్నుత్క్రాంత ఉత్క్రాంతి మాప్స్యమీతి విచారయన్,
పరమాత్మానస్య జత్వాణాన్జనారోహో భవేత్తతః॥ 90

తా॥ ఎవఁడు ఉత్క్రాంతినొందిన శేనుత్క్రాంతినొందెదనో యనివిచారించుచుఁ బరమాత్మ ప్రాణములను సృజించెను. అందువలనఁ బోవారోపము కలుగును.

శ్లో॥ జీవత్వస్యారోపితస్య నివృత్తిర్థం చిదాత్మని,
దేహాస్తే పూర్ణరూపేణ పురుషత్వం విబుధ్యతామ్॥ 91

తా॥ ఆరోపించిన జీవత్వము నివృత్తియగుటకు దేహమందున్న చిదాత్మయందుఁ బూర్ణరూపముగాఁ బురుషత్వము తెలియవలసియున్నది

శ్లో॥ జగత్ప్రాణాదినామాంతం సర్వమస్మిన్ ప్రకల్పితం,
సర్వాధిష్ఠానరూపత్వాశ్చూర్ణత్వ ముపపద్యతే॥ 92

తా॥ ప్రాణము మొదలు నామము నఱకు నున్న జగత్తంతయు నీచిదాత్మయందుఁ గల్పింపఁబడినది. సర్వమున కధిష్ఠానరూపముగానున్నందునఁ బూర్ణత్వము తగియున్నది.

శ్లో॥ నదీవృద్ధప్రవిష్టాను లీయతే రూపనాశునీ,
కళాన్వాత్మని బోధేన లీనాన్వాత్మాన్ధివత్త్వతః॥ 93

తా॥ సముద్రమందుఁ బ్రవేశించినవై యుండఁగా నదుల యొక్కనామరూపములు నశించినట్లు కళలన్నియు నాత్మయందు బోధచేతలయమయియుండఁగా నాత్మసముద్రమునలె నున్నది.

శ్లో॥ ఏషోఽకాలోఽస్మృతః పూర్ణశ్చిదాత్మా యుక్తః ఉచ్యతే,
ఏవం బోధయితుంసర్వే వేదాంతాః సంప్రవర్తతాః॥ 94

తా॥ ఈయాత్మ కాలములేనిది, మృతిలేనిది, పూర్ణము, చిదాత్మము క్తమనఁబడుచున్నదని బోధించుటకు నన్ని వేదాంతములనఁగా నుపనిషత్తులు ప్రవర్తించినవి.

శ్లో॥ కళాః ప్రతిష్ఠితా యస్మిన్ రథనాభానరా ఇవ,
తం వేద్యం పురుషంసర్వే జానీధ్వం మృత్యుహాసయే॥ 95

తా॥ రథనాభియందు శేకులుండఁ బడినట్లుఁ బురుషులను నెఱిగినను

సరించియున్ననో యాపురుషుని తెలియఁదగిన వానినిగాఁ జెలిసికొనుఁడు మృత్యువును దాటఁగలరు.

శ్లో॥ కాత్యాయనాదయఃసర్వే శృణుధ్వం మునిభిరగవాః,
ఏతావదేవ బ్రహ్మహం వేద్మినాతోఽధికం క్వచిత్ ॥ 96

తా॥ కాత్యాయనుఁడు మొదలగు నో ఋషులారా! మీరందఱువినుఁడు. ఇంతేనాకు తెలియును. నేను బ్రహ్మమును ఇంతకంటె సధికము తెలియదు,

శ్లో॥ మునయోఽప్యర్చయంతస్తం పిష్పలాదం పచోబృవక్,
సంసారభయతోఽస్మాకం పాలనాత్వం హి నః పితా ॥ 97

తా॥ ఆ పిష్పలమహర్షినిఁ బూజించుచు నీమాటలు పలికిరి. సంసార భయమునుండి మమ్మిపాలించినావు కనుక నీవుమాకుఁడంటివి.

శ్లో॥ అవిద్యామాః పరం పారం యస్తారయతి తస్యతే,
శుశ్రూషాముచితాం కర్తుం నశక్తాః ప్రణతిం వినా ॥ 98

తా॥ అవిద్యయొక్క చిట్టచివరకు నెవఁడు దాటించెనో యట్టిసికుఁడగిన సేవనుజేయుటకు నమఘలము కానందున నమస్కారమును మాత్ర మేచేయుచున్నాము.

శ్లో॥ గురుభ్యః పరమర్షిభ్యో భూయో భూయో నమో నమః,
ఇత్యేవం పిష్పలాదస్తాన్ మునీననుగృహీతవాన్ ॥ 99

తా॥ పరమర్షులైన గురువులకొఱకు మాటిమాటికి నా నమస్కారములు. అని పిష్పలాదర్షి శిష్యులైన నమునుల నిట్లనుగ్రహించెను.

శ్లో॥ వేదైశ్చతుర్భురుత్పన్నా విద్యేయం బ్రహ్మగోచరా,
ప్రకాశితాతః సంతప్యోద్విద్యా తీర్థమహేశ్వరః ॥ 100

ఇతిశ్రీ విద్యారణ్య విరచితే అనుభూతిప్రకాశే ప్రశ్నోపని
షద్వివరణం నామ సప్తమోధ్యాయః.

నాలుగు వేదములచేతను బుట్టిన యీవిద్యబ్రహ్మమును
గనఁబఱచును. అదియిట్లు తెలుపఁబడినది.

దీనివలన విద్యాతీర్థమహేశ్వరుఁడు
తృప్తి నొందుఁగాక!

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితానుభూతి ప్రకాశమునఁ బ్ర
 శ్లోపనిషద్వివరణమునకుఁ బంపవల్లిమల్లయ్య
 శాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము,
 యేడన ప్రకటితము.
 ఓం తత్సత్.

—
 ఓమ్ తత్ సత్.

అనుభూతిప్రకాశము.

అష్టమోధ్యాయము.

శ్లో॥ ఐతరేయే తైత్తిరీయే ఛాందోగ్యేఽధర్వణే చ యత్,
 తత్త్వం చతుర్వేద విద్యాప్రకాశే తత్సమీరితమ్ ॥ 1

తా॥ ఐతరేయ, తైత్తిరీయ, ఛాందోగ్యములయందు, నధర్వణముం
 దు నేతత్త్వము కలదో యాతత్త్వము చతుర్వేదవిద్యాప్రకాశమందుఁ
 జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ అనుభూతిప్రకాశేఽథ కాషీతక్యాది నామసు,
 చతుర్వేదాంగ శాఖాసు, యత్తత్త్వం తదుపీరితమ్ ॥ 2

తా॥ అనుభూతి ప్రకాశమునందుఁ గాషీతక్యాది పేర్లుగల చతుర్వే
 దాంగ శాఖలందుఁ జెప్పఁబడిన తత్త్వము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఋగ్వేదస్థిత శాఖా యా కాషీతక్యభిదాంకితా
 తస్యాం ప్రతిర్దనాయేంద్రః ప్రాహాత్మానుభవం స్ఫుటమ్ ॥ 3

తా॥ ఋగ్వేదశాఖలలో శాఖయేదికలదో దానిలోఁ గాషీతకీయని చె
 ప్పఁబడెను. దానియందుఁ బ్రతిర్దననికొఱకు నింద్రుఁడాత్మానుభవము
 ను స్పష్టముగాఁ జెప్పెను.

శ్లో॥ మనుష్యేభ్యో హితతమం వరం వప్రే ప్రతర్దనః.

హితం హితతరం చేందో సేనే హితతమం ధియా॥

4

తా॥ మనుష్యుల కత్యంతహితమైనట్టి సరమును ప్రతర్దనుఁ జడికెను. ఇంద్రుఁడది హితతరమని, హితతమమనిబుద్ధితోఁ దలఁచెను.

శ్లో॥ హితం స్వర్గసుఖం మర్త్యసుఖావ్యభిక్త్యతః,

తస్మై రాగ్యం హితతరం యాగాద్యాయాసవర్జనాత్॥

5

తా॥ స్వర్గసుఖము మర్త్యసుఖముకన్న నధికము. ఏమనఁగా యాగాదులకంటెనధికము కనుక ఆకర్మలందు వైరాగ్యమంతకంటెను హితతరము; యాగాద్యాయాసములేదుగనుక.

శ్లో॥ స్వాత్మభోగో హితతమో నిత్యానందానుభూతిదః,

ఇతి నుత్తేంద్ర ఆహైతం శిష్యం జానీహి మామితి॥

6

తా॥ అన్నిటికంటె హితమైనది యాత్మజ్ఞానము. ఏమనిన నిత్యానందానుభవమును కలిగించునది కనుక; అనితలఁచి యిందుఁడు శిష్యునిఁగూర్చి నన్నుఁ దెలిసికొమ్ము; అనిపలికెను.

శ్లో॥ సహస్రాక్షోఽహమిత్యక్తేమద్దేహ ఇతి చేరణాత్,

అస్మచ్ఛబ్దో వపుస్తస్య స్వామినం చ బ్రవీత్తయమ్॥

7

తా॥ వేయికన్నులుఁగలవాడను నేననిచెప్పుచుండఁగా నాదేహమని కూడననుటచేతిని, నేనుయన్నమాట శరీరమగుచున్నది, శరీరమునకు స్వామియైనవానినిఁగూడఁ జెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ సహస్రాక్షవపుస్తేన దృష్టం స్వామీ తు తద్దృశా,

స ద్రష్టుం శక్యతే లింగాత్పురై వానుమతః ఖలు

8

తా॥ వేయికన్నులుఁగల శరీరమువానిచేతఁ జూడఁబడెనుగాని దాని స్వామిచూచుటకు శక్యముకాలేదు. హేతువులనుబట్టి పూర్వమందు బోధపఱచఁబడినదిగదా!

శ్లో॥ సహస్రాక్షవపుః స్వామియక్తం స్యాద్వ్యవహర్తృతః,

మచ్ఛరీరనదిత్యేవం బాలేనాప్యవబుధ్యతే॥

9

తా॥ స్వసహరించుచున్న జీవునితోఁ గూడినదైయుండెను. నాశరీరమువలెనే యని చిన్నసిల్లవానికిఁగూడ తెలియును.

శ్లో॥ అత్రో బుద్ధిమత్రో బోధ్యం శక్యోఽస్మచ్చబలక్షితః,
వినశ్యతః కశ్చిదర్థ ఇతి శిష్యేణ నిశ్చితమ్॥

10

తా॥ కనుకఁ బుద్ధిమంతుఁడు తెలియఁదగియున్నది. ఏమనిన; నేను
యనుపదమునకు దేహముకాక యింకొకయర్థమున్నదని శిష్యుఁడట్లు
నిశ్చయించవలెను.

శ్లో॥ అతాశ్చాత్మా జ్ఞేయోఽస్తు తద్విజ్ఞానేన కిం ఫలం,
ఇతి చేదుఃఖనంబంధరాహిత్యం తత్త్వధీఫలమ్॥

11

తా॥ అతాశ్చ మైన యాత్మ తెలియఁదగినదైనచోఁ గానిమ్ము. అది తెలి
ముటవలనఁ బ్రయోజనమేమి? అనియందువా? అద్దానిని జెలిసి శేదుఃఖ
ము లేకపోవుటయేఫలము. ఇదియే తత్త్వబుద్ధిఫలము.

శ్లో॥ తస్మాద్ధితతమం జ్ఞానం దుఃఖాభావోఽత్రవర్ణ్యతే,
సహస్రాక్షే స్థూలదేహే దుఃఖం రోగాదిజం భవేత్॥

12

తా॥ కనుకజ్ఞానమత్యంతహితము. దుఃఖము లేకపోవుటయందు వ
ర్ణంపఁబడినది, వేయికన్నుల స్థూలదేహమందు దుఃఖభయము రోగభ
యముగలదు.

శ్లో॥ స్వామిన్యస్మిన్నూత్మదేహే పుణ్యపాపకృతం భయం,

త్వాష్ట్రాదీనాం వధేఽప్యాసీద్భయం వై వచిదాత్మనః॥

13

తా॥ సూక్ష్మదేహమందు పుణ్యపాపముల భయముకలదు. త్వష్ట
ముడలగు శత్రువులను జంపునపుడు భయముకలిగెను. ఈ రోగభయ
ము, దుఃఖమును చిదాత్మకులేవు. (ఇవి స్థూలసూక్ష్మదేహములవే)

శ్లో॥ త్వష్టః పుత్రో విశ్వరూప ఆసీద్దేవపురోహితః,

స్వామిద్రోహం చకాగాసా తం త్వాష్ట్రం హతవాసహమ్॥

14

తా॥ విశ్వరూపుఁడని త్వష్టకుమారుఁడుగలడు. అతఁడుదేవతలకుఁ
రోహితుఁడు. (కనుకఁద్వష్ట బ్రాహ్మణుఁడని తెలియవలెను) అతఁడు
స్వామిద్రోహముచేసెను. ఆత్వాష్ట్రము నేనుజంపితిని. (ఈమాటలింద్రుఁ
డుకొనుచున్నాఁడు)

శ్లో॥ కర్తర్యభూద్భ్రహ్మహత్యా నత్వసంగే చిదాత్మని,

వేదాంతజ్ఞానహీనానాం యతీనాం హసనే తథా॥

15

తా॥ కర్తయైనజీవునందు బ్రహ్మహత్యకలిగినది. అసంగచిదాత్మ
యందదిలేదు. వేదాంతజ్ఞానములేని యతులను జంపినను యట్లే బ్రహ్మ
హత్యలేదు.

శ్లో॥ లోకత్రయే బహువిధానసురా౯ హతివాసహం,
చిదాత్మనోఽపి మే తత్ర నైవ లోమాపిహింస్యతే॥ 16

తా॥ ముల్లకములందుఁగల ననేకమంది యసురులను జంపితిని. చి
దాత్మరూపుడనైన నాకుయొకవెండ్రుకయును చెడలేదు.

శ్లో॥ మాహాత్మ్యం మమ నైతత్సృష్టింతు జ్ఞానస్య తద్భవేత్,
అన్యోఽపి మాం చిదాత్మానం వేత్తి చేత్తిత్ఫలం భవేత్ ॥ 17

తా॥ పాపమంటక పోవుటకు నామాహాత్మ్యమేమియులేదు. మఱేమన
గా నదిజ్ఞానముయొక్క మహిమ. ఇతరుఁడుగూడనన్ను జిదాత్మనుగా
ఁబెలిసికొనినచో నాఫలముగలదు.

శ్లో॥ వాచా వా మనసా మాతృవధాదీన్కురుతే యది,
తథాపి జ్ఞానినో మోక్షో న హ్యేత్యైర్వినివర్హతే॥ 18

తా॥ వాక్కుతోఁగాని మనస్సుతోఁగాని మాతృవధ మొదలైనపాప
ములు చేసినప్పటికి జ్ఞానికి మోక్షమును యీపాపములు వారింపలేవు.

శ్లో॥ పాపం కృతవతోఽప్యస్య ముఖే హర్షక్షయో న హి,
నముక్తిర్నస్యతీత్యేవం శాస్త్రైరస్య వినిశ్చయాత్॥ 19

తా॥ పాపముచేసిన వానికిఁగూడ ముఖమందు సంతోషమునశింపదో
వానికి (జ్ఞానికి) విముక్తికిఁగూడనశింపులేదు. అనిశాస్త్రముల నిర్ణయమ
కలదు.

శ్లో॥ నను మూఢస్యాపి నాస్తి చిన్మాత్రే పాపలేపనం,
తతః కోఽతిశయస్తత్త్వవిదః స్వాదితి చేచ్ఛుణు, 20

తా॥ అట్లయిన మూఢునిచిదాత్మకునుఁగూడఁబాపము రవంతయ
నంటదుగదా! వానికింటె తత్త్వవేత్తుఁబాపమంట కుండుటలో విశేష
మేమి; (అనియూక్షేపము.) ఈయిద్దరినయానులేయని తా॥]

శ్లో॥ అహంకర్తృగతం పాపమజ్ఞాత్వారోప్యతే చితి,
తేన జ్ఞానైర్జ్ఞానో భాతి చన్మాతృ సరితే భవేత్॥ 21

తా॥ అహంకారము పాపకర్తయని తెలియకఁజి వాత్సల్యముఁగుఁబాపకర్తృత్వ మారోపించుకొన్నందున మూఁగునకు మొగమువాడియుండును. సరకము గూఁపిసంభవించును.

శ్లో॥ జ్ఞానేన కర్మణస్తస్య బీజభావో వినశ్యతి,
జన్మప్రరోహో వైవాస్తీ త్యేవం నిశ్చిత్త్య హృష్యతి. 22

తా॥ జ్ఞానముచేత కర్మకుఁగల బీజభావమునశించును. కనుక మరల జన్మము నెడు మొలకయెత్తదు. అని నిశ్చయించి సంతసించును [జ్ఞానియ నుపదిముకర్తి]

శ్లో॥ దగ్ధబీజం యథా లోకే న ప్రరోహక్షమం తథా,
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధం యత్కర్మ న తజ్జన్మప్రదం భవేత్. 23

తా॥ పోయిన విత్తనము లోకమందెల్లు మొలుచుటకు శక్తిలేనిదగుచున్నదియో చుట్టెజ్ఞానాగ్ని వలనఁదహింపఁబడినకర్మ జన్మకు కలుగఁజేయదు,

శ్లో॥ తర్హితత్వవిదః శ్రేష్ఠా మూఢవన్నియమేన తత్,
కుతిః పాపం త్యజంతీతి చేద్రహస్యమిదం శృణు. 24

తా॥ [మఱియొక మూఢుఁడను (శ్రేష్ఠులైన తత్త్వవేత్తలు) మూఁగుల వలెఁదప్పక మూఢుఁడను నేల విడుచుచున్నారందువేమో! ఆరహస్యమువినుము.

శ్లో॥ యద్యప్యముష్టికీ హనిర్నాస్త్యథాప్యైహికీ తు సా,
మహతీ ఏద్యతే తేనపాపం యత్నేన నర్జయేత్. 25

తా॥ [మూఁగునివలె జ్ఞానిపాపము లేలచేయఁడునిన) పాపముచేసినందువలన నిజము గాఁబరలోకహాని లేదుగాని దైవహానిమునందు మాత్రము హానికలదు. కనుక ప్రయత్నపూర్వకముగా పాపమును విడువవలసినది.

శ్లో॥ శిష్టాస్త్యజంతి పాపిష్ఠం ప్రత్యక్షోనరకః స హి,
తన్నిందకస్తస్య పాపం గృహీత్వా నరకం వ్రజేత్. 26

తా॥ పాపముచేసినవానిని శిష్టులువిడిచిపెట్టుదురు. (పరిత్యజింతురు.) అ దిప్రత్యక్షనరకము. (అనమానము నరకతుల్యము) ఆ పాపినినిందించి నవాఁడుకూడ జ్ఞానిపాపమును దీసికొని నరకమునఁబడినాడు.

శ్లో॥ స్తూతా కర్మీ తు సంసర్గాస్వయమప్యాచరేత్తిథా,

ఇత్థం దోషత్రయం దృష్ట్వా శిష్టాః పాపం త్యజంతి హి, 27

తా॥ కర్మలుచేయువాడైనవాని పాపమును మెచ్చుకొనుచు స్వయముగా నాచరించును. ఈలాగున పాపాచరణములో ముందుదోషములుండుటచేత శిష్టులు పాపమును చేయకవిడుతురు.

శ్లో॥ కిం చ పుణ్యరతః పూర్వం జ్ఞానమాప్నోతి నాస్యథా,

పశ్యాచ్చ తద్వాసనయా పుణ్యమేవ కరోత్యసా, 28

తా॥ మఱియు, మొదటపుణ్యముచేసినవాడు జ్ఞానమునుబొందును, అదివృథాకానేరదు. పిమ్మటజన్మములో బుణ్యవాసనతోనే పుట్టి పుణ్యమేచేయును.

శ్లో॥ కిం బహూక్త్యా తత్త్వవిదో న భయంపారతాపికం,

ఉపదేశసహస్ర్యాం చ తథాచార్యైరుదీరితమ్ 29

తా॥ పలుమాటలేల! తత్త్వవేత్తకు బరలోక భయములేదు. ఉపదేశసహస్రియం (ఇదియొక గ్రంథము) దాచాట్యులవారట్లుచెప్పిరి.

శ్లో॥ పరలోకభయం యస్య నాస్తి మృత్యుభయం తథా,

తస్యాత్మజ్ఞస్య శోచ్యాఃస్యః స బ్రహ్మాదౌ అపీశ్వరాః, 30

తా॥ ఎవనికి బరలోక భయములేదో వానికి మృత్యుభయములేదు. ఆత్మజ్ఞానముకలవానికన్న బ్రహ్మ, యింద్రుడు మొదలగు లోకపాలురు కూడఁదక్కువవారే.

శ్లో॥ మాం జానీహి త్యేవమిందః స్వాత్మజ్ఞానే ప్రవర్త్యతం,

ప్రాణోఽస్మీత్యాదివాక్యేన తస్మై తత్త్వమహూచత. 31

తా॥ నన్నుఁడెరిసికొనుమని యింద్రుఁడతనిని యాత్మజ్ఞానవిషయమున మెచ్చరించి “ప్రాణము నేను, అనువాక్యముతోఁడత్యముపదేశించెను.

శ్లో॥ ప్రాణప్రజ్ఞే క్రియా జ్ఞాన. శక్తి ద్వే లింగ దేహగే,

తదధిష్ఠానరూపత్వాత్తాభ్యామాత్మోపలక్ష్మితః. 32

తా॥ ప్రాణము క్రియాశక్తి ప్రజ్ఞ జ్ఞానశక్తి. ఈ రెండును లింగదేహము ననుసరించినవి. ఆ రెంటికిని యాధారమగుటవలన నా రెంటిచేత నా

త్వైతేలుఁడనుచున్నది. (అనఁగారెండును యున్నచోఁటయూత్తయని యెఱుంగవలెనని తా॥)

శ్లో॥ ప్రజ్ఞాత్మ ప్రాణరూపోఽస్మీత్యేవం తస్మై అవోచత,
ఆనందోఽక్షర ఇత్యాది నిర్ణయస్తస్య ఉచ్యతే. 33

తా॥ ప్రజ్ఞాత్మ ప్రాణరూపుఁడనియిట్లు యతనికొఱకుఁజెప్పెను, ఆ నందము, అక్షరము, యనిదానిలక్షణము. (ఆనందంస్వరూపలక్షణము. అక్షరము తటస్థలక్షణము.)

శ్లో॥ అత్యోపాదౌ నాస్తి కశ్చిదుపాధిముపలక్షకం.
నాత్మవాచకః శబ్దో యస్మాన్న క్వాపి పీక్షతే. 34

తా॥ ఉపలక్షకమైన యుపాధిని వినా యాత్మను జెప్పుమాట యెచ్చటనులేదు గనుక నాత్మవిషయమైన యుపాయమేదియునులేదు,

శ్లో॥ లోకే క్షణక్రియాజాతిరూఢయః శబ్దహేతవః,
నాత్మస్యస్యతమోఽమీషాం తేనాత్మానాభిధీయతే. 35

తా॥ లోకములోనొక మాటవాడుకఁజేయుటకు జాతిగాని గుణముగాని క్రియగాని రూఢిగాని యుండవలెను అవిలేనిమాటయే యుండదని భావము. ఈనాలుగును యాత్మయందొకటియులేదు కనుక నాత్మచెప్పవీలులేనిది.

శ్లో॥ ఉపాధిష్ఠపి సర్వేషు సామిప్యాత్మత్యగాత్మనః,
ప్రాణప్రజ్ఞాద్వయం యోగ్యమత్యంతం తేన లక్ష్యతే. 36

తా॥ అన్నియుపాధులయందును. వ్రత్యగాత్మకుఁడగ్గఱ నుండుట వలనఁబ్రాణము, ప్రజ్ఞ, యీరెండునుఁదగియున్నవి. ఆరెంటివలన నాత్మ చూడశక్యమగును. [ఉపాధి-ఏదైనానొక తెలియనివస్తువును చెలియఁజేయుటకు దానిదగ్గఱనున్నట్టి యందెరింగినట్టివస్తువునుజూపి, దానిదగ్గరనున్నదిఫలానాయని చూపించునప్పటిగుర్తు. ఉదాహరణ-దేవదత్తునియిట్లు తెలియనివానికి, నదిగో యాకాకివాలియున్నది దేవదత్తునిల్లని చెప్పినపుడుఁడాకాకి, యుపాధి, ఉపలక్షణమగును.)

శ్లో॥ ప్రాణశబ్దోఽభిధావృత్త్యా వాయుం చేష్టకమాహ హ,
ప్రజ్ఞాశబ్దో జ్ఞానహేతుం బుద్ధిం వక్తి స్వశక్తితః. 37

తా॥ అభిధావృత్తి-పదముయొక్కముఖ్యవృత్తి దానిచేతఁబ్రాణమను

పదమునకర్థము కడలుచున్నవాయువు, పృష్ఠా యనుపదమునకర్థము జ్ఞానమునకు హేతువైన బుద్ధియవి తనశక్తినిబట్టి చెప్పును.

శ్లో॥ తద్రూపత్వధిష్ఠానతయా తిదేతుత్వోపచారతః,

తాభ్యామాత్మా లక్ష్యమానో జ్ఞేయః శాఖాగ్రచంద్రివత్. 38

తా॥ ప్రాణప్రజ్వలభ్రాంతికి యధిష్ఠానము యాధారమగుటచేత, దానికి హేతువుగా నంగీకరించుటవలన బ్రాణప్రజ్వలచేతను దెలుపబడిన యాత్మితెలియఁదగును. ఎల్లనినఁగొమ్మచివరనున్న చంద్రునిదేలియు నట్లు, (విదియ చంద్రుఁడుసూక్ష్మరూపుఁడగుటచే నాడలేనివాఁకిఁ జూచినవాఁడదిగో; యాచెట్టుకొమ్మమీఁదఁజంద్రుఁడున్నాఁడనును. అప్పుడాకొమ్మనుబట్టి చంద్రునిచూచును. చంద్రజ్ఞానమునకుఁగొమ్మ హేతువైనది. నిజము గాఁజంద్రుఁడుకొమ్మమీఁదలేనందునఁగొమ్మమీఁదఁజంద్రుఁడన్నది భ్రమయేయగును లక్ష్యము చంద్రుఁడు ఉపలక్షణముకొమ్మ

శ్లో॥ దేహేంద్రియాదయో భావా జ్ఞానాదివ్యాప్యతిక్షమాః,

యస్య సన్నిధిమాత్రేణ సోఽహమిత్యవధారయ. 39

తా॥ దేహము, యింద్రియములు మొదలగు భావపదార్థములు దేని సన్నిధివలన జ్ఞానము మొదలైన వ్యాపారములుచేయ సమర్థములగుచున్నవియో (అనఁగా నాత్మసాన్నిధ్యమున్నపుడే యింద్రియములన్నియు బనిచేయుచుండును. అదిలేకుండిన పనిచేయవని తా॥) అది నేననితెలిసికొనుము.

శ్లో॥ అజడాత్మవదాభాంతి యత్సాన్నిధ్యాజ్ఞడా అపి,

దేహేంద్రియమనఃప్రాణాః సోహమిత్యవధారయ॥ 40

తా॥ జడములైనను దేహేంద్రియమనఃప్రాణములు దేనిసాన్నిధ్యము వలన యజడమగునాత్మవలెఁ బ్రకాశించుచున్నవో యావస్తువునేనని తెలియుము.

శ్లో॥ ఉపాధిలక్షితం తత్త్వం యది బోద్ధం నశక్నుయాః,

తస్మ్యపాధిద్వయోపేతంఉపాస్వ గుణసంయుతమ్॥ 41

తా॥ ఉపాధిచేతఁ దెలిసికొనఁదగిన తత్వము దెలియశక్తుఁడవుకాకుండిన నుపాధులు రెంటితోఁగూడిన సగుణాత్మను నుపాసించుము.

శ్లో॥ ఆయుష్యమమృతత్వం చ గుణౌ ప్రాణస్య సమృతౌ,
ఇహాయః ప్రాణతః స్వచ్ఛే చామృతత్వ మితి స్ఫుటమ్॥ 42

తా॥ ప్రాణమునకాయుష్యము, యమృతత్వమను రెండుగుణములు కలవు. ప్రాణమువలన నీహికమందాయుష్యమున్ను, స్వర్గమందమృతత్వమున్ను కలవు.

శ్లో॥ సత్యసంకల్పతా ప్రాజ్ఞ గుణో ధ్యానానురూపతః,
ఫలమూహ్యేతి కామీ చేన్నిష్కానుస్తత్వమీక్షతే॥ 43

తా॥ సత్యసంకల్పత్వము ప్రాజ్ఞగుణము. ధ్యానమునకుఁ దగిన ఫలమును కోరికలు కలవాఁడుపొందును. కోరికలులేనివాఁడు తత్వము నెఱుఁగును.

శ్లో॥ ఉపాస్యైకాగ్ర్యమాప్త్యాథ తత్త్వం వీక్షితుమాదితః,
ప్రజ్ఞాప్రాణాపుపాధీ తౌ వివిచ్యేతాం యుథా తథమ్॥ 44

తా॥ ఉపాసింపఁబడునస్తుత్ర నిశ్చలముగానుండినట్లయితే తత్వమును చూచుటకు మొదట ప్రజ్ఞయు, బ్రాణమును యుపాధులు. ఆరెంటిని బాగుగ వేటువేటు తెలియవలెను.

శ్లో॥ శోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వే ఘ్రాణం ధీంద్రియపంచకం,
వాక్పాణిపాదపాయూపసాః కర్మేంద్రియపంచకమ్॥ 45

తా॥ శోత్ర-చేవి, త్వక్-చర్మము, చక్షు-కన్ను, జిహ్వ-నాలుక ఘ్రాణ-ముక్కు, యివిజ్ఞానేంద్రియములు. వాక్కు-మాటలాడునవయవము, చేతులు, పాదములు, పాయు-మలవిసర్జనస్థానము, ఉపస్థ-మూత్రస్థానము, ఇవి కర్మేంద్రియములనఁబడును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం ప్రవృత్తిః స్యాత్ప్రజ్ఞాలోచనపూర్వికా,
ప్రాణవాయుప్రేరితా చేత్యేనం లోకే వ్యవస్థితః॥ 46

తా॥ ఇంద్రియములు పనిచేయుట ప్రజ్ఞయొక్క యాలోచనమున్న పుడకలుగును. అనియుఁ బ్రాణవాయువు ప్రేరణమువలననే కలుగునని లోకమందు యేర్పఱుపఁబడెను.

శ్లో॥ తత్ర మూఢాః కేచిదాహుర్యుగపచ్చక్షురాదయః,
సర్వేఽపి స్వస్వవిషయే ప్రవర్తంత ఇతీదృశమ్॥ 47

తా॥ అందులోఁగొందఱుమూఢులు కన్ను మొదలైన యింద్రియము లన్నియు నొక్కమాత్రే తమతమ విషయములందుఁ బ్రవర్తించుచున్న వందురు,

శ్లో॥ తదనన్నిపుణోఽప్యత్ర న శక్తః సూక్ష్మమీక్షితుం,
కాలాల్పత్వేన సంఛాద్య క్రిమం ధూర్తో విడంబయేత్ ॥ 48

తా॥ అదితప్ప. ఈవిధమునఁజూచుట కెంత నేర్పరియు సమర్థుఁడుకాఁడు. (అన్ని యింద్రియములచే నొకేమారుపనిచేయించుట శక్యముకాదని తా॥) మోసగాఁడొక యింద్రియముపనికి నింకొకయింద్రియము పనికినిమధ్య కాలవిరామముతక్కువచేసికొని యదియితరులకుఁ దెలియకుండ మూతవేసి యొకదానిపనితరువాత నింకొకదానిపని జరుగువరుస నుఁదెలియనీక మోససించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞాప్రాణసహాయేన వినా నై వేంద్రియం క్వచిత్ ,
ప్రవర్తతే సహాయస్తు క్రమభావీతి నిశ్చితః ॥ 49

తా॥ ప్రజ్ఞాప్రాణముల సహాయములేనిదే యింద్రియ మెక్కడను పనిచేయదు. ప్రాణప్రజ్ఞలుకూడ నొకదానితర్వాత నొకటిగా సహాయము చేయునని నిశ్చయింపఁబడెను.

శ్లో॥ అన్యథా నిఖలం వేదం ధూర్తో హ్యేకక్షణే పఠేత్ ,
యా ప్రజ్ఞాప్రాణయోర్వృత్తిః సా స్యాద్వాగ్వృత్తివత్త్రమాత్ ॥

తా॥ అట్లుకాదనుచో నాధూర్తుఁడు వేదమంతటిని యొక్కక్షణము లోఁబఠింపవలెను, (అట్లుపఠింపలేదుకదా!) ప్రాణప్రజ్ఞల వ్యాపారము కూడ వాక్కుయొక్క వ్యాపారమువలెనే యొకదానితరువాత నొకటి గాఁజరుగును.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞాప్రాణానుగ్రహేణ వాగ్యదాహ తదేతరే,
చక్షురాద్యా ఉపరతాస్తా మనుబుధితే ఖలు. 51

తా॥ ప్రజ్ఞయొక్కయు బ్రాణముయొక్కయు సనుగ్రహముచేత వాక్కుదేనినిపలికెనో, చక్షురాదీంద్రియము లూరుకొని దానినేసనుసరించి పలుకుచున్నవికదా! [ఒకయింద్రియము తనపనిని జేయునపుడు యితరేంద్రియములుతమపనులు వేఱుగాఁజేయకనద్దానిపనిచేయును]

శ్లో॥ స్వవ్యాపారే ప్రవృత్తాశ్చేత్రప్రజ్ఞాప్రాణానుకరణాత్,
వాచో విఘ్నో భవేద్విఘ్నాచరణం వ్యానునాదితా. 52

తా॥ ఇతరేంద్రియములు తమతమవ్యాపారములలోనికి ప్రజ్ఞాప్రాణములను లాగుకొనుటచేత వాక్కుయొక్కవ్యాపారము విఘ్నమగును. వాక్కును యితరము లడుగుచిన విఘ్నముండదు.

శ్లో॥ ఏనమన్యత్రాపి యోజ్యమతః సర్వేఽపి సంహతాః,
ఏకైకవిషయో హ్యుక్తో వ్యవహారః క్రమాద్యుపేత్. 53

తా॥ ఇట్లే యితరేంద్రియముల విషయమునఁగూడ యోజించుకొనగగును. కనుక నన్నియింద్రియములు కలసియే యొకవిషయమునకు వచ్చునని చెప్పబడెను. కనుక వ్యవహారము యొకదానితరువాత నొకటిగా కేయగును.

శ్లో॥ క్రమభావీ విచిత్రోయం వ్యవహారశ్చిదాత్మనా.
యేనైకేనేత్యతే సోఽయమన్యః సర్వేభ్యః ఈత్యతామ్. 54

తా॥ ఇట్లుయొకదానితరువాత నొకటిగానయ్యేవ్యవహారము చిదాత్మనేతను చిత్రమైయున్నది. ఏయొక్కనిచేత నితరుఁడఁబడునో వాఁ యందఁబడెనేతనుఁజూడఁబడునని తెలిసికొనుఁడు.

శ్లో॥ ప్రాణా వాగాదయఃసర్వేఽపి సంహా ఉత విద్యతే,
శ్రేష్ఠస్తేష్వితి చేత్పాణః శ్రేష్ఠో జీవనకృత్వతః. 55

తా॥ ప్రాణములు, వాగాదీంద్రియములన్నియు సమానులేనా? లేక యందులో శ్రేష్ఠమొకటికలదా?—అనగా, బ్రాణముశ్రేష్ఠము, ఏమనినఁ గనమును గలిగించును గనుక,

శ్లో॥ తస్మాదుపేత్య వాగాదీఃప్రాణోపాధిః సమాశ్రితః,
అత్తబోధాయః కించాయం ప్రాణ ఉత్థాపయేద్వపుః. 56

తా॥ కనుక వాగాదులను వదలిపెట్టి ప్రాణమనెడు (అత్త)యుపాధి శ్రయించినవాఁడు యాత్మజ్ఞానమునొందును మఱియునీప్రాణము శరీరును లేవును.

శ్లో॥ నను సుప్తావయం ప్రాణో దేహం నోత్థాపయత్వముం,
కింతు జాగరణే తస్మాత్ప్రక్షైవాత్ర ప్రయోజకా. 57

తా॥ నిద్రయందు సీత్రాణ మోదేహమును లేపలేదుకదా! జాగ్రద
నస్థ యందేకదా లేపుచున్నది? కనుక నీవిషయమున బ్రజ్ఞయేపని చే
యునది.

శ్లో॥ చతుర్భురుహ్యతే యత్తు సర్వశక్త్యా శరీరకం,
తూలాయతే తదేవాహంధియాఘాతమితీక్ష్యతే. 58

తా॥ నలుపురిచేత నెత్తడగిన శరీరము సర్వశక్తిగల రవ్వంతయ
హంబుద్ధిచేతఁజలకనగా నెత్తఁబడుచున్నదని యూహింపవలెను.

శ్లో॥ సత్యమేవ తతః ప్రజ్ఞోపాధిః ప్రాణసదాశ్రితః,
ప్రజ్ఞాత్మా ప్రాణ ఏవైకో మితి త్వోపాధిరిష్యతే. 59

తా॥ కనుక నిజముగానే ప్రజ్ఞోపాధి ప్రాణమునలె నాశ్రియింపఁ
బడినది. ప్రజ్ఞాస్వరూపమైన ప్రాణమొక్కటే, ఈరెండును గలిసియుండుటే
యాత్మ కుపాధియని తెలియబడినది.

శ్లో॥ ద్వయోర్మూలౌ జీవనేచ సహభావాత్తదేకతా,
ఉత్థాపకత్వాదుకం తదిత్యైకాగ్ర్యాచ చింతయేత్. 60

తా॥ చనిపోవునపుడును, బ్రతికియుండునపుడును ప్రాణప్రజ్ఞలు రెంటికి
ని మిత్రత్వముకలదు. కనుక రెండును యొక్కటియే శరీరమును లేపును
కనుక నీరెంటికిని మొత్తముపేరు “ఉత్థము” అని. ఏకాగ్రత్వము కొఱ
కు నీరెంటిని యొక్కటిగాఁజింతింప వలయును.,

శ్లో॥ తత్త్వైకాగ్ర్యే తుమాబుద్ధిర్బద్ధం తత్సాక్షిణం భవేత్,
జగద్దేతుతయాఽప్యేష ప్రాణః స్వాత్మోఫలక్షకః. 61

తా॥ అందులో నేకాగ్రతగలిగినపుడు సాక్షినిఁదెలియుటకు బుద్ధిసమ
ర్థమగును. జగత్తునకు హేతువగుటచేతఁగూడ నీప్రాణము స్వాత్మను
జూపించునది.

శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియాణ్యేషాం విషయాశ్చ జగత్త్థిలు,
సుప్తౌ సర్వం జగత్త్థినం ప్రాణోఽపాధిక ఆత్మని. 62

తా॥ పదునొకఁడింద్రియములు. ఏటివిషయములు కలసియే జగ
త్తుకదా! అదికాక మఱిజగములేదని తా॥ ప్రాణముపాధిగాఁగల యా
త్మయందు సుషుప్తిలోజగత్తు లయమయియున్నది.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణ్యేవ లీయంతే విషయా నేభి చేన్న తత్,
ప్రాతీతికస్య జగతో మానాభావో లయో మతః॥

63

తా॥ ఇంద్రియములుమాత్రము లయమగునుగాని, విషయములు లయము కావనియందువేమో! అదికాదు కనబడుచున్న జగత్తు కనబడకపోవుటకే లయమనిపేరు.

శ్లో॥ ప్రాతీతి కత్వం వేదాంతసిద్ధాంతే జగతః స్ఫుటం,
అత స్ఫుప్తై జగల్లీనం ప్రబోధే జాయతే పునః॥

64

తా॥ వేదాంతసిద్ధాంతములో జగత్తుకు ప్రాతీతికత్వము (ఆవిధముగా కనబడుచునుగాని సత్యముగాదని) స్పష్టపరుపబడినది. కనుక సుషుప్తిలో జగత్తులయమగును. జాగరణమందు మరలబుట్టును.

శ్లో॥ ప్రాణప్రీతిరప్యస్య సుప్తౌ నాస్తీతి చేత్తదా,
ప్రాణోక్తిరస్యదృష్టివ ప్రాణేనాత్మోపలక్ష్యతే॥

65

తా॥ ప్రాణముయొక్క ప్రీతికూడ సుషుప్తిలో లేదనుచో నట్లుకాదు. అప్పటిప్రాణమనునది యితరదృష్టితోడనే ప్రాణముచేత నాశ్మయపలక్షించును. (చూపబడును)

శ్లో॥ ప్రబోధే స్వాత్మనోఽతౌణి జాయంతే విస్ఫులింగవత్,
తేభ్యోఽభిమాని దేవాః సృష్టే వేభ్యో విషయా ఇమే॥

66

తా॥ అగ్నినుండి మిణుగురులుపుట్టినట్లు స్వాత్మనుండి యింద్రియములు పుట్టుచున్నవి. వాటినుండి యింద్రియాభిమానదేవతలు పుట్టుదురు. దేవతలనుండి యీవిషయములుపుట్టును.

శ్లో॥ దృష్టిస్త్వప్తిమిమాం బ్రహ్మనుభవీ బహు మస్యతే,
స్వప్నబోధాత్వసంసారో లీయతే స్వప్నవద్యతః॥

67

తా॥ బ్రహ్మనుభవముకలవాఁడు దీనిని దృష్టి స్త్వప్తియని బహుకరించును? స్వప్నమందువలెనే స్వప్నమునుండి లేచినతరువాతకూడ బ్రహ్మను భవముకలవానికి స్వ సంసారము లయమగును; కనుక.

శ్లో॥ న్యాయేనానేన మరణే మూర్ఛాదౌ చోహ్యతాం లయః,
లీనస్య పునరుత్పత్తౌ వ్యవహారక్రిమం శృణు॥

68

తా॥ ఈవిధముగానే మరణమందును, మూర్ఛయందును లయమూ
హించవలెను. లయమైనది తిరుగా నుత్పత్తియగుటలో వ్యవహార క్ర
మమువినుము.

శ్లో॥ ప్రాణోపాధికజీవాత్మా యదా వ్యవజిహీర్షతి,
తదా వాక్స్పృజతే శబ్దం జీవో వాచా బ్రవీతి తమ్॥ 69

తా॥ ప్రాణముపాధిగాఁగల జీవాత్మయెపుడు వ్యవహారించదలఁచునో
యపుడు వాక్కుశబ్దమును సృజించును. జీవుడు వాక్కుతో శబ్దమును
మాట్లాడును.

శ్లో॥ ఏవం సర్వత్ర విజ్ఞేయం ప్రాణే సర్వాప్తిరీరితా
ప్రజ్ఞా ప్రాణాదభిన్నాతః తస్యాం సర్వాప్తిరుచ్యతే, 70

తా॥ ఈలాగున సర్వత్రాతెలియవలెను. సర్వప్రాప్తిప్రాణమందుఁ
జెప్పఁబడును. ప్రజ్ఞప్రాణముకంటె వేరుకాదు. కనుక నాప్రాణమందు
సర్వముచేరుట చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ వాక్ప్రజ్ఞాయా ఏకమంశమభిమానాఖ్యమాశ్రితా.
ప్రజ్ఞాభిమాన వశతః శబ్దోచ్ఛారణ శక్తియుక్, 71

తా॥ వాక్కుప్రజ్ఞలో నొకభాగము. దానిపేరభిమానమనిపేరు.
ప్రజ్ఞాభిమానమువలన శబ్దముచ్చరించుశక్తి కలదు.

శ్లో॥ శరీరగా త్వగప్యేవం శక్తాభూత్ స్వర్ణజే సుఖే,
రతే ప్రజాతావానందే చోపస్థః శక్తిమానభూత్, 72

తా॥ శరీరమందున్న త్వగింద్రియముకూడనిట్లు శక్తి కలదగును. స్వ
ర్ణసుఖమందు, రతియందు, జననమందు. యానందమందు నుపస్థ శక్తి
కలదగును.

శ్లో॥ క్రీడా చోత్పాదనం వీర్యమౌషధోక్తమిదం త్రయం,
ధ్యేయే జ్ఞేయే చ కామాదౌ చిత్తం శక్తమభూత్థలు, 73

తా॥ క్రీడ, కనుట, వీర్యమువిడుచుట, యీమూఁడుచెప్పఁబడెను.
ధ్యానింపదగుటయందుఁ జెలియఁదగిన దానియందుఁగామాదులయందు
మనస్సుశక్తి కలదయ్యెనుకదా!

శ్లో॥ స ర్వేంద్రియేషుప్రజ్ఞాయా అభిమానోఽవధార్యతాం,
అన్వయ వ్యతిరేకాభ్యాం ఉదాహర్యోఽఖలేష్వ సా, 74
తా॥ అన్నియింద్రియములందును ప్రజ్ఞయొక్క యభిమానము తెలి
యఁబడెను. అన్వయ వ్యతిరేక దృష్టాంతములతో నన్నిచోటులనిదియు
దాహరింపనితెను.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞాయా వాచమారుహ్య జీవో నామాభివక్తి చ,
అన్యచిత్తోఽభవం తేన నావోచమితి చోఽన్యతే, 75
తా॥ ప్రజ్ఞతో వాక్కుమీఁద నెక్కి జీవుఁడనువాఁడు మాట్లాడుచు
న్నాడు. అన్యచిత్తుఁడనైతిని, కనుకమాటలాడకపోయితిని చెప్పఁబడు
చుండెను.

శ్లో॥ సత్త్వామిత్యభిమానోఽయం వాగారోహ ఇతీర్షతే,
సాత్త్వామిత్యభిమానాత్తు చిత్తారోహస్తథా భవేత్, 76
తా॥ సత్తేదనను యభిమానమిది వాగారోహమనఁబడెను. ఇచ్చెద
నను యభిమానమువలన చిత్తారోహమట్లు అగును.

శ్లో॥ అభిమానోఽపి ధీవృత్తిః సాఽపి పూర్వం భవేదధ,
ధియా ధ్యానాదిరిత్యేకా ధీః క్రమాత్కురుతే ద్వయమ్, 77
తా॥ అభిమానము; యనఁగాబుద్ధివృత్తి అదిముందుకలుగును. తరు
వాత బుద్ధిపలనఁధ్యానాదులు నొకవిధమైనబుద్ధియే. క్రిమముగా నీ
రెంటిని యొక్కబుద్ధియేచేయును. (అభిమానము, ధ్యానము రెండును
బుద్ధివృత్తులేయని తా॥)

శ్లో॥ యథా ప్రాణే జగత్సర్వం లయోత్పత్త్యోరవస్థితం,
ప్రజ్ఞాయాం చ తథా సర్వం స్థితికాలే వ్యవస్థితమ్, 78
తా॥ లయమందు, సుత్పత్తియందు నేజగత్తంతయుఁ బ్రాణమందు
నిలచియున్నచో, యట్లు స్థితికాలమందుఁ బ్రజ్ఞయందు జగత్తునిలచి
యుండును.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞాప్రాణౌ తావత్ ముఖ్యౌపాథౌ స్వాత్మావభాధగః,
తద్ద్వారేణావబోధ్యో జీవాత్మానౌ ఏవేకినా, 79
తా॥ స్వాత్మ తెలియుటకుఁ బ్రజ్ఞప్రాణములు తావత్ ముఖ్యములు.

యుపాధులు. తద్వారా జీవాత్మ వివేకిచేత మొదట తెలియఁదగినది.

శ్లో॥ వాచా నామాభివదనం యత్తత్స్వత్కర్తృపూర్వకం,
క్రియాత్వాత్కృషివత్కర్తా చాహ మిత్యనుభూయతే, 80

తా॥ వాక్కుచేత నామము నుచ్చరించుటయేదో యనికర్తృ పూర్వకమైయున్నది. క్రియకనుక (కర్తయుండవలెనని తా॥) న్యససాయ పృత్తికినివలె నేను చేయుచున్నానన్న అభిమానము యనుభవింపఁబడుచున్నది. (పాలికాపులు మొదలగువారు చేయుచున్నను సేద్యమునేను చేయుచున్నానని యజమాని చెప్పుకొనును.)

శ్లో॥ శబ్దాదివిషయేహంధీః కేనాపి న హి శక్యతే,
దేహేంద్రియేష్వపి తథా మదీయత్వావభాసనాత్, 81

తా॥ నాదియని మదీయత్వము కనఁబడుచున్నందున శబ్దాదుల విషయమున “నేను శబ్దము”య నెడుయహంబుద్ధియెవరికిని కలుగదో? అట్లే దేహమందును, యింద్రియములందును, కలుగదు. [ఆనియాత్మేపము.)

శ్లో॥ ఆ సస్వాష్టమహంకారో వపుర్వ్యాప్యవ తిష్ఠతే,
చిద్బింబప్రతిబింబాభ్యాం వ్యాప్తౌసా కర్తృతాం వ్రజేత్, 82

శ్లో॥ నిన్రప్రవృత్తజకును యహంకారము శరీరమును వ్యాపించియుండును. చిత్తుఁబ్రతిబింబమునుబట్టి, ప్రతిబింబమునుబట్టి. యహంకారము కర్తృత్వమునుబొందును. (ప్రతిబింబమున్నపుడు, కర్తృత్వము లేనపుడు లేదని తా॥)

శ్లో॥ క్రియావాంశ్చైతనః కర్తాహంకారస్తాదృశస్తతః,
కర్తా భూత్వాఽఖిలైరతైః వ్యాపారాన్కురుతేఽఖిలాన్, 83

తా॥ (అకములతో సనిచేయునట్టి చేతనుఁడుకర్త(కదా!) అహంకారముకూడనట్టిదే. కర్తయై యన్నియింద్రియములతో సన్ని వ్యాపారములను జేయును.

శ్లో॥ జీవాత్మాసం వివిచ్యేత్థం చేతనం పాణిధారిణం,
వివిచ్యాత్పరమాత్మాసం ఆనందం శుద్ధచేతనమ్, 84

తా॥ ఈలాగున జీవాత్మను, పాణిమునుధరించును. చేతనుఁడని తెలిసికొని పరమాత్మను యానందమని చేతనమని తెలియవలెను.

శ్లో॥ పృథివీబింబాహంకృతిభ్యాం బింబనిష్క్రుష్టస్యాక్షిణం,
 బ్రహ్మేతి విద్యాత్సర్వస్య తస్మిన్నారోపితత్వతః, 85
 తా॥ పృథివీబింబముపల్లను, యహంకారమువల్లను సాక్షియైన బింబ
 మును నేఱుగాఁదెలిసికొని, యది సర్వమునకుఁ బ్రహ్మమని తెలియవల
 యును, ఏమనిన—దానియందు సర్వము యారోపింపఁబడినందున?

శ్లో॥ ప్రజ్ఞామాత్రా భూతమాత్రా గ్రాహ్యగ్రాహకరూపతః,
 సంసారం నిర్వహంత్యస్మిన్నాత్మతత్వే ప్రకల్పితాః, 86
 తా॥ ప్రజ్ఞయొక్క లేశములు. (భాగములు) భూతములమాత్రలు,
 (వరుసగా) గ్రాహకములు (-గ్రహించునవి) గ్రాహ్యములు (-గ్రహింపఁ
 బడునవి) యగుచు నీయాత్మతత్వమందుఁ గల్పింపఁబడి సంసారమును
 నిర్వహించును.

శ్లో॥ చక్రస్యారాస్వాశ్రితా స్యాన్నేమిర్నాభావరాస్తథా,
 అక్షేష విషయాస్తాని చాత్మని ప్రాణలక్ష్మితే, 87
 తా॥ నేమి, చక్రములయొక్క యరములు—రేకులందుమాత్రమింప
 యుండును. (నేమి—చక్రముచుట్టునున్న యినుపపట్ట) అట్లే రేకులన్ని
 యు నాభి (తూము) యందాశ్రయించియున్నవి. ఇంద్రియములందు వి
 షయములు; ఆ ఇంద్రియములు ప్రాణలక్ష్మితమైన యాత్మయందు నాశ్ర
 యించియున్నవి. ప్రాణముద్వారాయాత్మనుయింద్రియములాశ్రయించి
 నవికాని, ప్రత్యక్షముగా నాత్మనాశ్రయించలేదు.

శ్లో॥ చేష్టాకల్పనహేతుత్వాత్పాణో ధీకల్పనస్య చ,
 హేతుత్వే నభవేత్ప్రజ్ఞ తతస్త్వానంద ఏవ హి, 88
 తా॥ కదలికను కల్పించుటకు హేతువైనప్రాణము బుద్ధికల్పనకు
 హేతువు ప్రజ్ఞయైయున్నది. అచెనుక యానందమేయున్నది.

శ్లో॥ పరప్రేమాస్పదతయా సర్వేషాం యో విభాత్యసా,
 నిత్యానందపరాత్తా స్యా జ్జరామరణ వర్జితః 89
 తా॥ పూర్ణమైన ప్రేమకు స్థానమగుచునందఱికినేది ప్రకాశించుచు
 న్నదో, యది నిత్యానందము జరామరణములేని పరమాత్మయై
 యున్నది.

శ్లో॥ న పుణ్యేన భవేద్దేవో న పాపేన పశుర్భవేత్,
చిచ్ఛాయావాసహంకార ఏవ స్యాత్పుణ్యపాపమాన్,
తా॥ పుణ్యముచేతఁ దేవుఁడుకాఁడు, పాపముచేత పశువునుగాఁడు.
చిచ్ఛాయతోఁగూడిన యహంకారమే పుణ్యపాపముకలది.

శ్లో॥ తదీయే పుణ్యపాపే ద్వే దేహసే చ జరామృతీ,
స్వాత్మన్యారోపయేన్ముఖస్తతో దేవాదిజన్మభావ్,
తా॥ దాని పుణ్యపాపములరెంటిని దేహమునందలి జరామృత్యువు
లను మూఁడు తనయాత్మయందారోపించుకొనును. దానివలనఁ దే
వాదిజన్మములు వచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆరోపే బాధితే బోధాత్కర్మ స్యాద్దగ్ధబీజవత్,
తతో జన్మాంకురో నాస్తి నిర్లేపే పరమాత్మని,
తా॥ జ్ఞానమువలన నీయారోపము (భ్రమ) పోవఁగానే యదివజ్రకుఁ
జేసినకర్మ కాలిన విత్తనమువంటిదగును కనుకఁజననమను యంకుర
ము దానినుండిరాదు. ఆత్మ నిర్లేపుడుకనుక (జన్మాంకురము లేదనియు
సహంకారమునకే జన్మాదులనియుఁ దా॥

శ్లో॥ కార్యోపాధేరభావేపి కారణోపాధిమత్వతః,
కర్మాస్వాస్త్వీతి చేదీశః కర్మాధ్యక్షో న కర్మకృత్,
తా॥ ఈశ్వరునకుఁ గార్యోపాధిలేనప్పటికిని కారణోపాధియున్నది
కదా! కనుక నతనికిఁ గర్మముండవచ్చునందువేమో! ఈశ్వరుఁడు కర్మ
మునకధ్యక్షుడు; కాని కర్మజేయు వాఁడుకాఁడు.

శ్లో॥ కారయిత్వా పుణ్యమేష కర్తారం స్వర్గమాపయేత్,
పాపం తు కారయిత్వా తం నరకం ప్రాపయేదసౌ,
తా॥ ఈశ్వరుఁడు పుణ్యముచేయించి పుణ్యముచేసినవానిని స్వర్గము
నకుఁబంపును. పాపముచేయించివానిని నరకమునకుఁబంపునుగదా! అది
న్యాయముకాదని తా॥ యాక్షేపము

శ్లో॥ పర్జన్యవత్ప్రేరకత్వాన్నాస్య వైషమ్యమాపతేత్,
శాల్యాదీనృపహుధా పృష్టిర్వర్థయేద్విషమాపి నో,
95

తా॥ మేఘునివలెఁ బ్రేరకుఁడేగాని యీశ్వరుఁడు చేయువాఁడుకాఁ
కనుక నితనికేబడువాతముగభవింపదు. వర్షము సస్యాదులను పు
రిందించుచున్నది. పక్షవాతములేనిదియును (మేఘునుగును)

శ్లో॥ ఉత్తమాధమభావోఽతః తత్తద్వీజేన కారితః,

తారతమ్యం చ జీవేషు స్వస్వవాసనయా కృతమ్, 96

తా॥ ఇందులో నుత్తమాధమభావ మాయా బీజములవలన నగుచు
ది. అట్లేజగత్తులోఁ దారతమ్య మాయాజీవుల వాసనవలన నగు
చును. (ఈశ్వరుఁడుచేసినదికాదు.)

శ్లో॥ మాతృవత్పాలయేల్లోకం శిశుయేత్పితృవత్ప్రభుః,

స్వామిస్వాద్రాజవత్సోఽయం మమాత్మేత్వవగమ్యతామ్, 97

తా॥ తల్లివలెను లోకమునుపాలించును. తండ్రివలెఁబుద్ధి నేర్చును.
జవలెనధికారియగును. [అట్టిది] ఈ నాయాత్మయని తెలియవలెను.

శ్లో॥ మాయోపాధౌ స్థితే తస్య మిథ్యాత్వం బుద్ధ్యతే తతః,

సంసారీ జీవవన్నేశః స్వానందైకరసో హ్యయమ్, 98

తా॥ మాయోపాధియున్నపుడే యతనిమిథ్యాత్వము తెలియఁబడు
ను. ఈశ్వరుఁడు జీవునివలె సంసారికాఁడు. స్వానందమొకటే ర
సుగాఁగలవాఁడతఁడు.

శ్లో॥ అఖండైక రసానందో ముక్తోఽయం స్వాత్మదృష్టితః,

సంసారిదృష్ట్యా సర్వేశ ఇతి విద్ధి ప్రతర్దన, 99

తా॥ అఖండము; ఏకరసము; ఆనందము, ముక్తము, స్వాత్మదృష్టి
నాత్మయగుచున్నది. సంసారిదృష్టితో సర్వేశుఁడగును. అని యో
గర్థముఁడా! తెలియుము.

శ్లో॥ ఇంద్రానుగ్రహతః సోఽభూత్కృతకృత్యః ప్రతర్దనః,

ఏతద్వ్యాఖ్యానత స్తుష్యాద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః, 100

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతిప్రకాశే కాపీతకీశా
ఖావివరణే ఇంద్రప్రతర్దనసంవాదో నామ అష్టమోఢ్యాయః

తా॥ ఇంద్రుని యనుగ్రహమువలన నా స్రవర్షమును కృతార్థుడయ్యెను. ఈవ్యాధ్యానమువలన విద్యాత్థిమహేశ్వరుడు సంతసించుగాక!

ఇట్లు శ్రీవిదారణ్య విరచితానుభూతిప్రకాశమునందు కాషీతకీ
శాఖావివరణమున నింద్రప్రతర్జునసంవాదమునకుఁ
బంకుపల్లి-మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రాను
వాదము యెనిమిదవ ప్రకరణము.

ఓమ్ తత్ సత్.

అ ను భూ తీ ప్ర కా శ ము.

న వ మో ధ్యా య ము.

శ్లో॥ రాజా బాలాకయే ప్రాహ విప్రాయ బ్రహ్మ వేదనం,
కాషీతక్యాఖ్యశాఖాయామత్ర స్పష్టికరోమి తత్.

1

తా॥ బాలాకీయనెడు బ్రాహ్మణుని కొఱకు బ్రహ్మజ్ఞానమును రాజబోధించెను. కాషీతకీశాఖలోని బ్రహ్మవిద్యను యిందులో నేను స్పష్టపఱచెదను.

శ్లో॥ దృష్టౌ బాలాకి రపరబ్రహ్మవిత్సక దాచన,
అజాతశత్రుం కాశీశం బుబోధయుషురాగతః

2

తా॥ అపరబ్రహ్మమునుఁ జెలిసి గర్వించిన బాలాకీయగువాడుఁ యొకప్పుడు కాశీరాజైన అజాతశత్రువునకు వానివద్దకు బ్రహ్మమునుబోధించుటకు వచ్చెను.

శ్లో॥ అజాతశత్రుర్బ్రహ్మత్వ వేదనాచ్ఛార్యతోఽపి చ,
అ తస్మిహి శ్చ నిశ్చత్రః కాశ్యా గుజా బధూని సః.

తా॥ అజాతశత్రువు బ్రహ్మజ్ఞానమువలన సంతృప్తత్రువులను, శౌర్య
వలన బహిష్కృత్రువులను జయించి శత్రువులులేనివాడై కాశీపట్టణ
నకు రాజై యతఁడుండెను.

శ్లో॥ గర్గగోత్రజవిప్రోఽయం బాలాకిరైవ తత్త్వవిత్.

కింతు పాణికోపాసకోఽయం దర్పేణ మహతావృతః. 4

తా॥ గర్గ గోత్రమందుఁబుట్టిన యీ బ్రాహ్మణుఁడు బాలాకి తత్వ
త్తకాఁడు కాని, యతఁడు పాణికోపాసకుఁడు. గొప్పగర్వముతో
డియున్నవాఁడు.

శ్లో॥ రాజన్పుభుత్సవే తుభ్యం పరం బ్రహ్మ బ్రవాణ్యహం,

ఇత్యుక్త్వాదిత్యపురుషం బ్రహ్మపా స్వేత్యవోచత, 5

తా॥ ఓరాజా! తెలియఁదలచిన నీకు పరబ్రహ్మమును బోధించెద
; యాదిత్యపురుషుని బ్రహ్మముగా నుపాసించుమని చెప్పెను.

శ్లో॥ రాజా నివార్య తం ప్రాహ ఫలం ధ్యేయగుణానపి,

ఏవం పంచదశ బ్రహ్మణ్యప్యత్రాసావవోచత. 6

తా॥ అతనిని వారించి ఫలమును, ధ్యేయవస్తువుయొక్క గుణములను
ప్పెను. ఇట్లుపదియేను (15) విధముల (ఉపాస్య) బ్రహ్మముల నత
యుపనిషత్తులలోఁజెప్పెను.

శ్లో॥ చంద్రో విద్యుతి మేఘే ఖే వాయా వగ్నో జలేఽపి చ,

ఆదర్శే శ్రీవణే గంతృశబ్దే ఛాయాకృతావపి. 7

తా॥ చంద్రునినందు, మెరుపునందు, మేఘమందు, ఆకాశమందు, వా
సువునందు, అగ్నియందు, జలమందు, అద్దమందు చెవియందు, నడ
శబ్దమందు, ఛాయాకారమందు.

శ్లో॥ దేహే స్వప్నే దక్షిణేఽక్షిణ్యపి వామేఽబ్రవీత్క్రమాత్,

సర్వత్ర రాజ్ఞా ప్రత్యుక్తో విప్రస్తూషీమ వస్థితః. 8

తా॥ దేహమందు, స్వప్నమందు, కుడికంటిలోను, యెడమకంటి
లోను, (ఇట్లుపదియేనుచోటుల) నుపాసనలు పురుగుగాఁజెప్పెను. ఇట్లు
తివిషయమున రాజుచేత ఖండింపఁబడి గాఁగివ్రాఁడు నిరుత్తరంఁడై
నానినందు.

శ్లో॥ అజాతశత్రు రాజా తం పరబ్రహ్మవిదుక్తవాక్,
పరబ్రహ్మ వదిష్యామిత్యుక్తిస్తవ మృషా భవేత్. 9

తా॥ అజాతశత్రురాజా పరబ్రహ్మవేత్త, ఆ బ్రాహ్మణునితో బలికెను ఓయీ! నీవు పరబ్రహ్మమును చెప్పెదనంటివి, ఆమాటయబద్ధము, (నీవు చెప్పలేవని తా॥)

శ్లో॥ జగతః పురుషాణాం చ కర్తృ బ్రహ్మేతి బుధ్యతాం,
బాలాకిః పరవిద్యార్థం రాజానముపసన్నవాక్. 10

తా॥ జగత్తునకు, జీవులకును కర్తృబ్రహ్మమని తెలిసికొనవలెను. (అనగానే) బాలాకియను బ్రాహ్మణుడు పరవిద్యను నేర్పుమని రాజును బ్రారంభించెను.

శ్లో॥ రాజా నాంగీచకారైతత్స్వజాతే రథమత్వతః,
గురుత్వం నాస్తి మే తుభ్యం బ్రహ్మ విజ్ఞాపయామ్యహమ్. 11

తా॥ బ్రాహ్మణ జాతికంటెదనజాతి తక్కువయగుటచేత రాజశిష్యునిగా బాలాకినంగీకరించి సేవనుయొప్పలేదు. అనగా నీకు నేను గురుత్వమునంగీకరించను. బ్రహ్మమును మనవిచేయుదున నెను.

శ్లో॥ ఇత్యుక్త్వా పాణినా విప్రమాదాయాంతః పురం గతః,
సూత్రాత్స్థేవ పరం బ్రహ్మ పాణో జీవ ఉతీదృశః. 12

తా॥ అట్లుచెప్పి, చేతితో బ్రాహ్మణుని బట్టుకొని యంతఃపురమున కుఁజ నను, సూత్రాత్మయే పరబ్రహ్మము. ప్రాణముజీవుడనఁబడును, ఈలాటి.

శ్లో॥ బాలాకేర్నిశ్చయస్తస్య వ్యావృత్త్యై స్పష్టమాహ తం,
సుషుప్తే పురుషే ప్రాణో న లీనశ్చక్షురాదివత్. 13

తా॥ నిశ్చయము బాలాకికిఁగలదు, దానినికాదనుటకు రాజతనితో నిట్లుపలికెను. జీవుడు నిద్రించినపుడు ప్రాణము, యింద్రియములు లయమైనట్లు లయముకాలేదు. (సుషుప్తిలోఁబుషుడు లయమై ప్రాణము లయమొందలేదు గనుక పాణము జీవుడుకాదని తా॥)

శ్లో॥ జీవశ్చేత్ప్రతిబుధ్యేత సమాహూతః స్వనామభిః,
ఇతి మత్స్వాత్త్వాయత్రాణం శాస్త్రీయైస్త్యై నామభిః. 14

తా॥ జీవుఁడేకాని తెలిసియున్నచోఁడన పేరులతోఁ బిలువఁబడును
అనితలచి శాస్త్రీయమైన పేరులతోఁ బ్రాణమును పిలిచెను.

శ్లో॥ నోత్తస్థా స పుమాః కింతు శిష్య ఏవాత్ర పూర్వవత్,
యష్ట్యాఽసౌ తాడితః సుప్తఃసముత్తస్థా త్వరాన్వితః 16

తా॥ (పిలువగ) ఆపురుషుఁడు లేనలేదు, ఇక నేమనిన-శిష్యుడు
మాత్రమే పూర్వమువలె నచటనుండెను, బెత్తముతోఁగొట్టఁగా నిద్ర
నుండి త్వరతోలేచెను.

శ్లో॥ యథా భస్మావృతో వహ్నిర్వాయునా జ్వాల్యతే తథా,
ప్రాణో ఽత్యా బోధహీనో ఘటవద్యస్తు బుద్ధ్యతే. 16

తా॥ బూడిదతోఁగవ్వఁబడిన యగ్నిగాలిచేత నెల్లుమండునో [అల్లు
సత్త్వరముగలేచును. కనుక] బోధలేనట్టిప్రాణము ఘటమువంటిదె. (జ
డిమనితా॥) ఏది తెలివి నొందినదో.

శ్లో॥ ఇంద్రియైః సహితో భోక్తా జీవోఽసౌ చేతనత్వతః,
ద్వా సుపర్ణేతి మంత్రేణ చేతనౌ ద్వాపుడిరితౌ. 17

తా॥ అదియింద్రియములతోఁగూడిన భోక్త. చేతనమగుటచేత న
దిశ్చేపుడు. “ద్వాసుపర్ణా” యను మంత్రములో నిద్దరుచేత నులున్నా
రని చెప్పబడెను.

* ద్వాసుపర్ణాసయుజా సఖాయాసమానం వృక్ష్యం పరిషస్వజాతే
తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్వనశ్చ అన్యోఅభిచాకశేతి.

ఇదిపైచరణమందలి మంత్రము. దీనిభావమేమనఁగా, -నిరంతరముఁ
గూడుకొనియుండునవియు మిత్రములునగు జీవేశ్వరులనెడి రెండుపక్షు
లు సమానమైనట్టి శరీరః ను వృక్షమును మాత్రయించియన్నవి.
వానియందు అవిద్యాకర్మవాసనాశ్రయమైన లింగశరీరో పాధిగ మైనట్టి
జీవరూపమైనపక్షి సుఖదుఃఖముల రూపమగుకర్మఫలము ననుభవించుచు
న్నది. ఇక రెండవపక్షియగు నీశ్వరరూపమైన పక్షి వివేకమువలననిత్య
ముక్తస్వ భావముగలదియై, కర్మలను గుడువనిదియు సర్వమునుచూచు
చున్నది. అనిదీనిభావము, అనఁగా శరీరమను వృక్షమునందు రెండుప
క్షులు కలవు. అవిజీవేశ్వరులనంబడునవి, జీవుఁడనుపక్షి కర్మఫలముల

ననుభవించుననియు నీశ్వరుండనుపక్షి కర్మ ఫలముల ననుభవించక, నన్నింటనుండి స్వాత్మానందము ననుభవించునని యిందలిసారము.

శ్లో॥ తయోరన్యతరో భోక్తానశ్చన్నన్యః ప్రకాశతే,
చిచ్ఛాయావాసహంకారో వ్యాప్తో జాగరణే పుమాన్. 18

తా॥ వారిద్దరిలో నొకడు భోక్త, తినకుండగనే రెండవవాడు ప్రకాశించుచున్నాడు చిచ్ఛాయగల యహంకారము జాగ్రదవస్థలో వ్యాపించిన పురుషుడు.

శ్లో॥ ఇంద్రియైర్విషయాన్ భుంక్తే తం బోద్ధారమబుధ్యత,
ప్రాణాత్మవాద్యసౌ భోక్తృబోధేనైవాతివిస్మితః. 19

తా॥ ఇంద్రియములతో విషయముల నతడనుభవించును. అతడు బోద్ధ (-తెలియువాడని యెఱింగెను. ప్రాణమాత్మయని వాదించు బాలాకి భోక్తను దెలిసికొని యత్యాశ్చర్యముపొందెను.

శ్లో॥ బుద్ధం బ్రహ్మేతి సంతుష్టో నాన్యత్ప్రప్టుమపైక్షత,
జ్ఞాపయిష్యేఽహమిత్యేసం రాజ్ఞా తస్మై ప్రతిశ్రుతమ్. 20

తా॥ బ్రహ్మము తెలిసినదని సంతోషించి మఱేమియు నడుగఁదలఁపలేదు. కాని, నేను దెలిపెదనని రాజుయిట్లతనికి మాటయిచ్చెను.

శ్లో॥ శిష్టం బోధయితుం తస్మాత్స్వయం ప్రశ్నాంశ్చకార సః,
మందధీరపి యః శ్రోతా శ్రద్ధాభుర్విసయాన్వితః. 21

తా॥ మిగిలినవిషయమును బోధించుటకు నతని కంటెముందు తానే ప్రశ్నలడిగెను, వినువాఁడెట్టి మందమతి వాడయ్యును శ్రద్ధగలిగిన వినయవంతుఁడైనచో-

శ్లో॥ అపృప్టేనాపి వక్తవ్యా తస్మై విద్యేతి శాస్త్రధీః,
* యోభోక్తాత్తోత్థితః సోఽయం క్వాశయిష్ట పురాక్వ వా. 22

తా॥ అడుగకపోయినను శ్రద్ధవినయము కలవానికి శాస్త్రజ్ఞానము బోధించవలసినదే. (ప్రశ్నలడిగి బోధించుచున్నాడు.) ఇచట మేల్కొనిన భోక్తయెవ్వఁడో యతడు మొదట నెచ్చట నిద్రించెను? ఎచ్చట.

* ఈ సందర్భమునందు శ్రీరామచంద్రునినకు, లక్ష్మణునకు విశ్వామిత్ర మహర్షి యాగ్రసంరక్షమునకుఁగొనిపోవు సందర్భమున, మార్గమధ్యము

నఁబలాతిబలవిద్యల, నుపదేశించిన కథస్మృతి పథమునఁదగిలెడిని. అ
హ్మఁడైన జజ్ఞానువులభించిన విద్యల నుపదేశింపనివాఁడు శ్వపచునితో
సమానుఁడని న్యాయవాక్యము లుఁఁగిపించుచుండుట గమనింపఁదగిన
విషయము. అవ్వారి-సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ అభూద్ధీరహితా సుప్తిః కుతో వాఽగాదయం పుమాన్,
బాలాకినా అవిజ్ఞాతమిదం సర్వమితి స్వయమ్. 23

తా॥ జ్ఞానము లేనినిద్రకలిగెను? ఈపురుషుఁడెక్కడనుండి వచ్చెను?
ఈసర్వము తా నేయనిబాలాకిఁడెలియలేదు.

శ్లో॥ నిశ్చిత్త త్రితయస్యాస్య నిర్ణయం స్పష్టమబ్రవీత్,
హృదయం కమలాకారం దేహమధ్యేఽస్త్యథోముఖమ్. 24

తా॥ ఈమూఁడు ప్రశ్నలకు నుత్తరము నిశ్చయించి నిర్ణయమును
స్పష్టముగాఁజెప్పెను. హృదయము పద్మమువలె శరీరమధ్యమందు తల
కిందుగా నున్నది.

శ్లో॥ నాడ్యస్తస్మాద్వినిర్గత్య వ్యాప్నువంత్యఖిలం వపుః,
అహంకారోపాధిరాత్మా జీవో భూత్వా హృది స్థితః. 25

నాడులక్కడనుండిబయలుదేరి శరీరమంతటను వ్యాపించి యున్నవి.
అహం కారముపాధిగాఁగల యాత్మ జీవుఁడై హృదయమందున్నాడు.

శ్లో॥ నాడీభిః ప్రసృతః సోఽత్యైర్జానకా జాగరణే స్థితః,
బాహ్యభోగప్రదం కర్మ యదా క్షీణం తదా పునః. 26

తా॥ నాడులలో వ్యాపించి యతఁడు యింద్రియములతోఁడెలిసికొ
నుచుఁజాగ్రదవస్థలో నున్నాఁడు. బాహ్యవస్తువుల ననుభవించునట్టి పని
యెపుఁకక్షీణించినదో యపుడు మరల-(ముందుకన్వయము)

శ్లో॥ వాసనాభోగ దే కర్మణ్యబుద్ధే స్వప్నభాగ్భవేత్,
స్వప్ననాడీష్వవేత్ప్యాథ కర్మణోఽస్యాపి సంక్షయాత్. 27

తా॥ భోగమునిచ్చు కర్మతెలియఁబడకున్నపుడు స్వప్ననాడుల
యందు డెలిసికొని స్వప్నమును బొందుచున్నాఁడు. ఆకర్మకూడ క్షీ
ణించుటవలనఁదరువాలె

శ్లో॥ హృది సంకోచమాహ్నోతి సా సుషుప్తిరితీర్థతే,
నాడీమూలాని హృత్పద్మే పురీతద్వేష్టితేఽపకా.

28

తా॥ హృదయమందు ముడుచుకొని పోవును, అదిసుషుప్తి (-నిద్ర) యనిచెప్పబడును. పురీతత్తుతోఁజుట్టఁబడిన హృదయపద్మమందు సకల నాడుల మొదళ్ళు నివసించియుండును.

శ్లో॥ యాని తేషు ప్రవిశ్యాంతర్లీయతే పరమాత్మని,
పరమాత్మా స్వతః పూర్ణః సచ్చిదానందలక్షణః

29

తా॥ ఆనాఁడులోపలఁబ్రవేశించి పరమాత్మయందు (జీవుఁడు)లయమగు చున్నాడు. పరమాత్మస్వయముగాపూర్ణము, సచ్చిదానందస్వరూపము.

శ్లో॥ సోఽహంకారపరిచ్ఛిన్నో జీనత్వారోపవాకాభవేత్,
అజ్ఞానకార్యోఽహంకారోఽవస్థితః ఫలభుక్తయే.

30

తా॥ ఆ పరమాత్మ యహంకారముచేత పరిమితుఁడయి పోయి జీవుఁడనుటకుఁదగినవాఁడయ్యెను. యహంకారము యజ్ఞానముయొక్కకార్యము. అది ఫలభోగము కొరకునున్నది.

శ్లో॥ ఫలదే కర్మణి క్షీణే లీయతేఽసౌ స్వకారణే,

పూర్ణేనైక్యమవాహ్నోతి పరిచ్ఛిన్నో యథా ఘటే,

31

తా॥ ఫలమునిచ్చుకర్మ క్షీణించియున్నపుడు జీవుఁడు తనకారణమందు లయముపొందును. పూర్ణునితో నైక్యముపొందును. [ఎట్లనిన] కుండలోపరిమితమైన - [ముందుక్కోకముననన్వయము]

శ్లో॥ నష్టే ఘటాకాశ ఏక్యం వియతా మహతా వ్రజేత్,

యదా న కంచన స్వప్నం పశ్యేత్సుప్తదాఖిలమ్,

32

తా॥ ఘటాకాశము కుండబ్రద్దలుకాఁగానే మహాకాశముతో నైక్యముపొందును. ఎపుడుస్వల్పముగానైనను స్వప్నమును జూడకుండు నోయపుడు సుషుప్తినొందువాఁడగుచు. అపుడుసమస్తమైన - (ముందు శ్లోకమునన్వయము)

శ్లో॥ విషయేంద్రియజాతం యత్తత్ప్రాణే ప్రవిలీయతే,

ప్రాణశబ్దో వాయుమాహ పరమాత్మానమప్యసౌ,

33

తా॥ విషయములును, యింద్రియములును పాణిమందు లయమగుచున్నవి. ప్రాణశబ్దమునకు వాయువొకథము. పరమాత్మయింకొక యర్థము.

శ్లో॥ ప్రవిష్టచేష్టా హేతుత్పముభయత్రాసి విద్యతే,
వాయశా శ్వాసక్రియాః సర్వాఃసృష్టిస్తు పరమాత్మని. 34

తా॥ ప్రవేశించిచేయుచున్న పనులకుఁగారణమగుట వాయువునందుఁ బరమాత్మయందునుగలదు. శ్వాసక్రియలన్నియు వాయువునందుకలవు సృష్టి క్రియ పరమాత్మయందుఁగలదు. (ఇదియారెంటిభేదము)

శ్లో॥ దృష్టిభేదాద్వయోశ్చాక్షులయో వక్త్రం హి శక్యతే,
సుప్తస్యాక్షులయః పాణివాయావితి తలస్థధీః, 35

తా॥ వేరువేరుదృష్ట్యులతో (అలోచనలతో) జూచినపుడు ప్రాణమందును పరమాత్మయందునుఁగూడ నింద్రియముల లయముచేప్ప వీలగును. నిద్రించినవానికింద్రియలయము పాణివాయువులొఁగలుగును. అనితల స్థబుద్ధి (-మధ్యవర్తిగానుండి యాలోచించువాఁడు) కలవాడు-(ముందు శ్లోకములో నన్వయము)

శ్లో॥ అద్వైతే ద్వైతవిలయం మన్యతే సుప్త ఉత్థితః,
సుప్తాభిప్రాయమాశ్రిత్య పరాత్మని జగల్లయః, 36

నిద్రినుండి లేచినవాఁడై యద్వైత వస్తువునందుద్వైతవస్తువుల లయముతలఁచుచున్నాఁడునిద్రించినవానియభిప్రాయమునుబట్టి యూహించిన పరమాత్మయందు జగత్తుయొక్కలయము. (కనుక నుభయమందున యక్షులయము కనఁబడుచున్నందున బ్రాణశబ్దార్థమున రెండును సమన్వయములయ్యెనని తా॥

శ్లో॥ శ్రుత్యుక్తస్తేన పూర్వోక్తప్రశ్నయోరుత్తరం భవేత్,
త్వేషోఽశయిష్ట కుత్రేయం సుప్తిస్తత్రోత్తరం క్రిమాత్, 37

తా॥ శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడెను. కనుకఁబూర్వోక్త ప్రశ్నములకు నుత్తరమదియగును. ఇతఁడెక్కడనిద్రించెను? ఎక్కడనుషుప్తి కలిగెను? (అనురెండుప్రశ్నలకు) ఉత్తరము వరుసగానగును,

శ్లో॥ పరమాత్మస్య యిష్టా భూదజ్ఞానే సుప్తిరిత్యదః,
పరిచ్ఛిన్నస్య పూర్ణాత్మ తాదాత్మ్యం శయనం భవేత్, 38

తా॥ జీవుడుతన సుషుప్తిలోఁబరమాత్మనుండు లయమైనాఁడు. ఆ సుషుప్తియజ్ఞానములోఁ గలిగినదనియుత్తరము. నిద్రయనంగాఁ బరిమితుడైన జీవునకుఁబూర్ణాత్మతోఁదాదాత్మ్యమునకుఁబోదు. (తాదాత్మ్యము—ఏకత్వము)

శ్లో॥ సాహంకారస్య జగతో విలయః సుప్తిరుచ్యతే,
కుత ఆగాదితి ప్రశ్నస్యోత్తరం దృశ్యతామిదమ్, 39

తా॥ అహంకారముతోఁగూడిన జగత్తునకులయమే సుషుప్తియనంబడును. ఎక్కడనుండివచ్చినాఁడను ప్రశ్నమున కుత్తరమిదియని తెలియవలెను.

శ్లో॥ అజ్ఞానేనావృతాత్పూర్ణాదాగచ్ఛతి పరాత్మనః,
యదా ప్రబుధ్యతే సుప్తస్తదాగ్నోర్విస్ఫులింగవత్, 40

తా॥ నిద్రించియెపుడు లేచినాఁడో యపుడతఁడు యగ్నినుండి మిణుగురులు వచ్చినట్లు అజ్ఞానముతో నావరింపబడియున్న పరమాత్మనుండియేవచ్చినాఁడు.

శ్లో॥ ప్రాణా యథాయథం తస్మాజ్జాయంతే పరమాత్మనః,
ప్రాణాభిమానిదేవానామగ్న్వాదీనాం జనిస్తతః, 41

తా॥ దేవికదిగా నాపరమాత్మనుండియే ప్రాణములు పుట్టుచున్నవి. ప్రాణాభిమానదేవతలైన యగ్ని మొదలగు వానిజననమక్కడనుండియే.

శ్లో॥ లోక్యంతే విషయా అక్షేప్తే దేవేభ్యః సముద్గతాః,
సర్వసాధారణః సర్గ ఏకః ప్రాతిస్వికోఽపరః, 42

తా॥ ఇంద్రియములచేత విషయములు చూడబడుచున్నవి. ఆయింద్రియములు యగ్నాదిదేవతలవలనఁ బయలుదేరినవి. సర్వసాధారణ సృష్టియొకటి యిది. ప్రత్యేకసృష్టి వేఱొకటికలదు.

శ్లో॥ అకాశాది క్రమాదాద్యః ప్రాణాదిక్రిమోఽపరః,
సర్వేషాం ప్రాణీనాం కర్మక్షయే స్యాత్ప్రళయో మహాః॥ 43

తా॥ ఆకాశాదుల వరుసను మొదటిసృష్టి పాగ్గణాదులవరుసను మఱి యొకసృష్టి, అన్నిప్రాణులయొక్క కర్మక్షీణించినపుడు మహాప్రళయము కలుగును.

శ్లో॥ పునః కర్మోద్భవే తేషాం స్యాన్మహాసృష్టిరీశ్వరాత్,
ఏకస్య కర్మణి క్షీణే ప్రళయః సుప్తినామభృత్ ॥ 44

తా॥ ఆప్రాణులకు మరల కర్మగలిగినపుడు యీశ్వరునివలన మహాసృష్టియగును. ఒకనికర్మ క్షీణించినపుడు కలిగిన ప్రళయమునకు సుషుప్తియని పేరు.

శ్లో॥ పునః కర్మోద్భవే తస్య సృష్టిః స్యాజ్జగరాభిధా,
అద్వైతతత్త్వబోధాయ.సృష్టిః సర్వత్ర కథ్యతే ॥ 45

తా॥ మరలనలెనికీ గర్మగలుఁగానే జాగరణమనెడు సృష్టికలుగుచు న్నది. ఇట్లు (ఉపనిషత్తులంతలను) సృష్టియద్వైత తత్వము నుపదేశించుటకు చెప్పఁబడినది, [ఒక్కొక్కదానిలో నొక్కొక్కవిధమున సృష్టి చెప్పఁబడినను యన్నివిధముల సృష్టియునద్వైతతత్వమునే బోధించును.

శ్లో॥ అల్పా సా మహతీ వాస్తు సదద్వైతం విబుధ్యతే,
ప్రాథస్య రాజగేహస్య ద్వారం స్యాత్పురతో మహత్ ॥ 46

తా॥ ఆసృష్టి యధికమైనదికానీ, అల్పమైనదికాని దానివలన సదద్వైతము బోధపడును. గొప్పరాజ గృహమునకుముందు గొప్ప ద్వారముండును.

శ్లో॥ పృష్టతోంతః పురద్వారం చోరద్వారాఖ్య మల్పకం,
మహాద్వారేణ సహసా దుర్లభం రాజదర్శనమ్ ॥ 47

తా॥ వెనుకను యంతః పురద్వారముండును. చోరద్వారమని మఱి యొకటి చిన్నదియుండును. వేగముగా రాజదర్శనము మహాద్వారము నుండి కాదు.

శ్లో॥ జనసంమర్ద బాహుశ్చాద్వారాణాం చ బహుత్వతః,
అల్పద్వారే స్వామిభక్తో హతాద్రాజానమీక్షతే ॥ 48

తా॥ జనసమర్థ ముండుటవలనను, ద్వారము లనేకములుండుట వలనను [రాజదర్శనము కానేరదు) స్వామియందుఁభక్తికలవాఁడు

హతాత్తుగా నల్పస్వారము ద్వారా రాజదర్శనము చేయును.

శ్లో॥ దృష్టిస్పష్టాను భూత్వాత్మీ వేత్త్వాత్మానం తథా హతాత్, 49

మహాస్పష్ట్యా తత్ప్రదార్థమాదౌ జ్ఞాత్వా తథా పునః॥

తా॥ అనుభవజ్ఞానము కోరినపుడును దృష్టిస్పష్టిద్వారా శీఘ్రముగా నాత్మనుఁ చెలిసికొనును. మహాస్పష్టిద్వారా తత్ప్రదార్థజ్ఞానము మొదట తెలిసికొని, యల్లమరల-

శ్లో॥ త్వంపదార్థం శోభయిత్వా వాక్యాద్భోభో విలంబతే,

తస్మాదిహజాతశత్రుర్భా లాకేరవింబతః. 50

తా॥ త్వంపదార్థమును శోధించి శ్రుతివాక్యమునుండి బోధించుకొనుట యాలస్యమగును. కనుక నిచట నజాతశత్రువు శాలాకికీవేగముగా- (ముందన్వయము)

శ్లో॥ ప్రత్యగ్రహృత్వబోధార్థం దృష్టిస్పష్టి మవోచత,

సుప్తావాసీద్య దజ్ఞానం అహంకారల యోఽత్ర హి॥ 51

తా॥ ప్రత్యగ్రహృత్వముఁ బోధించుటకు దృష్టిస్పష్టినిఁ జెప్పెను. సుషుప్తికాలములోనే యజ్ఞానముకలదో యక్కడనే యహంకారము యొక్క లయము కదా!

శ్లో॥ సోఽహంకారః కర్మభోగకాలే న్యాయత్పనరుద్గతః.

తేనావచ్ఛిన్న ఆత్మాపి కర్తా భోక్తాపి పూర్వవత్॥ 52

తా॥ కర్మభోగకాల మందాయహంకారముమరల బయలు పడును. దానితోఁగప్పబడినయాత్మక ర్తయు, భోక్తయు మొదటివలెనేయగును

శ్లో॥ భోక్తురాత్మన ఉత్పన్నం భోగసాధన మింద్రియం,

ఇంద్రియప్రేరణో దేవానుగ్రహస్తత ఉద్గతః॥ 53

తా॥ భోగసాధనమైన యింద్రియము భోక్తయగునాత్మ వలనఁబుట్టినది. ఇంద్రియములను ప్రేరేపణసేయునట్టి దేవతల యనుగ్రహ మా యాత్మవలననే కలిగినది.

శ్లో॥ అత్యైభ్యోఽను గృహీతేభ్యో లోకా భాంతి సముద్గతాః,

సేయం ప్రాణితీనే స్పష్టి స్సస్మా జ్ఞాతాతతః స్మరన్॥ 54

తా॥ అట్లు దేవానుగ్రహమును బొందిన యింద్రియములవలన లోక కములు బయలువడినవై ప్రకాశించుచున్నవి. ఇదియే ప్రాతీతిక సృష్టి యగును. ఇది యాత్మవలననే పుట్టినది. ఈచెప్పుటవలన స్వయముగా (ముందస్వయము)

శ్లో॥ జగత్కర్తా పరాత్మేతి క్షణద్బాలోఽపి బుధ్యతే,
ఈశ్వరో మహిమోపేతః సోఽప్యన్న ఇతి వాసనా॥ 55

తా॥ బాలుడుకూడ జగత్కర్త పరమాత్ముడని క్షణములోఁదెలిసికొనును. ఈశ్వరుడు మహిమకలవాడు. అతఁడుకూడ నన్నుమను వాసన—

శ్లో॥ ధీమతాం చిరమారూఢా వియదాదిక్రమస్తతః,
కిం బహుక్త్వాస్తు యా కాచిత్సృష్టిః సామాయికీ తతః. 56

తా॥ (అన్నమనువాసన) బుద్ధిమంతులకుఁజిరకాలమునుండి మనసు కెక్కియున్నది. ఆకాశాదిసృష్టి వాసన వలనఁగలిగినది. పలుమాటలేల ఏవిధమైన సృష్టియును మాయామయమే. ఈశ్వరుని వలనఁగలిగెను.

శ్లో॥ అద్వితీయానంద ఆత్మా సుషుప్తా వనుభూయతే
అహంకారో మాయీకో యస్తదవచ్ఛిన్నచేతనః. 57

తా॥ ద్వితీయరహితమై యానందరూపమైనయాత్మ సుషుప్తిలో ననుభవసిద్ధము. మాయవలనఁగలిగిన యహంకార మేదియో, దానిచే నిండియున్న చేతనము:—(ముందుకన్వయము)

శ్లో॥ ఆత్మా జాగరణే కృతస్నమానఖం వ్యాప్నుయాద్వపుః,
గూఢోఽగ్నిరరణౌ వ్యాపీ తథా సుప్తౌ చితిర్వపుః. 58

తా॥ జాగ్రదవస్థలో నాత్మగోళవఱకు శరీరమంతటను వ్యాపించుచున్నది. అరణియందు వ్యాపించి యగ్నిగూఢముగా (—బయటికిఁగనబడక) నున్నట్లు, సుషుప్తిలోఁజితి శరీరమును[వ్యాపించినది)

శ్లో॥ వ్యాప్నోశ్యవిద్యయా గూఢా జాగరే త్సురవస్థితా,
నావితస్య త్సురాః పాత్రే స్పష్టా భాంతి పృథక్స్థితాః. 59

తా॥ అవిద్యచేత మూతవేయఁబడి (చితి శరీరమును) వ్యాపించియు

న్నది. జాగ్రదవస్థలోఁగత్తివలెనున్నది. మంగలివాని పొదిలోఁగత్తులు స్పష్టముగా వేర్వేరుగనున్నవై కనబడుచున్నవి.

శ్లో॥ చక్షురాదిషు చిల్లేఖాః స్పష్టా భాంతి పృథక్తథా,
సర్వేఽపి కరణాత్మానః కర్త్రాత్మానమిమం సదా, 60

తా॥ చిదాత్మయొక్క కరణములు చక్షురాదీంద్రియముల వేర్వేరుగాఁ పొదిలోని కత్తులవలె గనబడుచున్నవి. కరణాత్మలన్నియుఁగర్తయగు నీయాత్మను యెల్లప్పుడు-(ముందుకన్వయము, కరణము=ఇంద్రియము)

శ్లో॥ అనుసృత్యైవ తిష్ఠంతి శ్రేష్ఠీనం సృజనా ఇవ,
పుత్రమిత్రాదిభిః స్వీయైః సార్థంశ్రేష్ఠీ ధనీ సదా. 61

తా॥ తనవారు శ్రేష్ఠుడైన పురుషుని యనుసరించి యున్నట్లున్నవి. తనపుత్రమిత్రాదులతో శ్రేష్ఠుఁడుధనవంతుడై—

శ్లో॥ భుంక్తే తేఽపి తదిష్టార్థం కుర్వంతో భోజయంతి తం,
ఏవం జీవః స్వకీయాత్మైః సార్థం శబ్దాదికాన్సదా. 62

తా॥ ఇష్టములనుభవించుచు, వారుకూడ వానికోరికలను సాధించుచు ననుభవింపఁజేతురు. ఇట్లుజీవుఁడు తనయింద్రియములతోఁగూడ శబ్దాదివిషయములను—

శ్లో॥ భుంక్తేఽతాణి చ శబ్దాదీన్ గృహ్లాంతి స్వామితుష్టయే,
యత్ర తిష్ఠతి భోక్తాసా సుప్తౌ జాగరణే పునః. 63

తా॥ అనుభవించును. ఇంద్రియములుకూడ శబ్దాదివిషయములను జీవుని తృప్తికొఱకుఁదెచ్చియిచ్చును. స్వప్నమందు, జాగరణమునందు భోక్తయెచ్చట నుండునో-(అక్కడకుఁదెచ్చునని)

శ్లో॥ యస్మాదుదేతి సోఽద్వైతః పరమాత్మేతి బుద్ధృతాం,
ఇతమద్వైతబోధార్థంఅహంకారే పరేశ్వరః. 64

తా॥ మరలనెచటనుండి వచ్చునోయది యద్వితీయమని తెలియనగును. ఇట్లుయద్వైతబోధకు నహంకారమందుఁబరమేశ్వరుఁడు—

శ్లో॥ స్పష్టచిత్రతిబింబోఽభూదితి శుశ్ర్యంతరే శుశ్రీతం,

యావద్ ద్వైతమాత్మానమింద్రో నై వవిజ్ఞివాన్.

65

తా॥ స్వప్తముగాఁజిత్తుయొక్క ప్రతిబింబమై యీశవుఁడందెను; అనియింకొక శ్రుతియగుటగలదు. ఎంతవఱకు స్వద్వైతాత్మనుయింద్రుఁడు తెలిసికొనలేక పోయెనో, (అంతలోనని ముందుకన్వయము)

శ్లో॥ అనురా బహిరంతస్సాస్తావదిభ్యభవన్నమం.

బహిస్తా అనురాః స్వస్థే స్థితమేనం బాణాధిలే,

66

తా॥ అంతలోననుచులూలోపలనుబయటను యాత్రమించి యింద్రునిఁ దిరస్కరించిరి. స్వర్గమందున యితని బయటనున్నయనురులుబాధించిరి.

శ్లో॥ ఆంతరా అనురాశ్చిత్తే కామాద్యా దుఃఖదాయినః,

యదా విజ్ఞావాత్కాన మనురా నఖలాంస్తతా.

67

తా॥ లోపలనున్న యనురులగు కామక్రోధాదులు దుఃఖమును గలిగించినవి. ఆత్మనెపుడు తెలిసికొనఁగలిగెనో (ఇంద్రుఁడు) యపుడందరి యనురులను—(ముందుకన్వయము)

శ్లో॥ హత్వా జయేన దేవానాం శ్రేష్ఠ్యం స్వరాజ్యమాప్తవాన్

* అజాతశత్రుతామేతి జాతబ్రహ్మత్వైర్బోధతిః.

68

తా॥ చంపి. జయముచేతఁ దేవతలకు శ్రేష్ఠమైన స్వరాజ్యమును బొందెను. బ్రహ్మాత్మైర్బోధ తనకుంగలుగుటవలన నజాత శత్రువును నామమును బొందెను.

* ఇందు “స్వరాజ్యమాప్తవాన్” అనికలదు. స్వరాజ్యమనఁగా దుచ్చమైనయైహిక రాజ్యమనియు, స్వరాజ్యమనఁగాఁబున రావృత్తి లేని యమర రాజ్యమనియు, గ్రహించుటలగు. ఇంద్రుఁడు బ్రహ్మజ్ఞానము లేనంతకాలము క్రామక్రోధాదులైన రాక్షసులచేఁబాధపడి, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినతదుపరి పైశత్రువులను జయించి దేవతల కర్హమైన, యనఁగా శాశ్వతానంద ప్రదమైన స్వరాజ్యమును పొందెనని గ్రహించిన, భావము తెల్లమగును. లేనితటిమూలము వమ్ముయగును— అ. సు.శ

శ్లో॥ అంతర్బహిర్యాకః శత్రుః మమ సర్వాత్మదర్శినః.

బ్రహ్మద్యాః సావరాంతా యే ప్రాణినో మమ తే వపుః

69

తా॥ సర్వమును యాత్మగాఃజూచు నాకు లోపలను, బయటను శత్రువెవ్వఁడు? బ్రహ్మము మొదలు స్థానరముల పక్షకుఁగల ప్రాణులునా శరీరము.

శ్లో॥ కామక్రోధాదయో దోషా జాయేరన్నే శుతోఽన్యతః,
అసురాణాం స్వాత్మతాప్తావసురత్వం హతం భవేత్ . 70

తా॥ కామక్రోధాది దోషములు నాకెక్కడనుండికలుగును? అసురులందరు నాయాత్మయైనపుడు యసురభావము నశించియేయుండును.

శ్లో॥ అయమేవ జయస్తస్య దేవేభ్యః శ్రేష్ఠతా తతః
అద్వైతమపరాధీనం స్వారాట్యాత్మేన తత్త్వవిత్ . 71

తా॥ ఇదియే యింద్రునకుఁజయము. అందువలననే దేవతలకుఁజే నతనికి శ్రేష్ఠత్వము. అద్వైతము యొకరి కధీనము కాలేదు. కనుకఁ దత్త్వవేత్త స్వారాట్టగును.

శ్లో॥ ఆత్మానం బోధయిత్వైషామధిపోఽధికపాలనాత్,
నైదిందిద్రస్య మాహాత్మ్యం కింతు జ్ఞానస్య తత్త్వతః . 72

తా॥ నీతికాత్మనుబోధించి గొప్పగాఁ బరిపాలించుటవలన నధిపతి యయ్యెను. ఇది యింద్రుని మాహాత్మ్యముకాదు. మరేమనఁగా—నిజముగా జ్ఞానమాహాత్మ్యమే.

శ్లో॥ అన్యోఽన్యద్వైతమాత్మానం వేత్తి చేదింద్రీవద్భవేత్,
అజాతిశత్రుర్బాలాకి విప్రమిత్రమబోధయత్ . 73

తా॥ ఇంకెవ్వఁడైనను యద్వితీ యాత్మనుఁడెలిసికొనినచో నిందుని వంటి వాఁడగును. అజాతశత్రు మహారాజు గాలాకియను బ్రాహ్మణునకిటు బోధించెను.

శ్లో॥ తద్ధామోత్తమతాగర్వం త్యక్త్వా జానీత బుద్ధిమాణః,
విద్వానప్రుపసన్నాయ దద్యాద్విద్వాం మహదరాత్ . 74

తా॥ అట్లు చేసుకొన్నవాఁడననుగర్వమునువిడిచి బుద్ధిమంతుఁడుజ్ఞానమును సరిపాఠించవలెను. విద్వాంసుఁడు (—జ్ఞాని) కూడభక్తితోఁగొలిచిన వానిని మిగుల నాదరముతోవిద్యను నుపదేశింపవలెను.

శ్లో॥ దేయాత్తాభ్యాం స్వభావం తం విద్యాత్థీర్థమహేశ్వరః.

75

ఇతిశ్రీవిద్యారణ్యవिरचितే అనుభూతిప్రకాశే కావీతకీశా

ఖోపనిషద్వివరణో నామ నవమోధ్యాయః.

ఆ గురుశిష్యు లిద్దఱకు నట్టిస్వభావమును విద్యాత్థీర్థ మహేశ్వరుఁడు ప్రసాదించుఁగావుత-ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య విరచితానుభూతిప్రకాశమునఁగౌవీతకీ శాఖో పనిషద్వివరణమునకుఁబంతుపల్లి-మల్లయ్య శాస్త్రికృతాంధ్రానువాదము లొమ్మిదవప్రకరణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఓమ్ తత్ సత్.

అనుభూతిప్రకాశము.

దశమోధ్యాయము.

శ్లో॥ మైత్రాయణీయనామ్నీయా శాఖా సా యాజుషీ మతా,

తస్యాం శాకాయన్య మునిర్బోధయామాస భూవతిమ్.

1

తా॥ యజుర్వేద మంలి మైత్రాయణీయ శాఖలో శాకాయన్యఁడనే ముని రాజునకు బోధించెను,

శ్లో॥ బృహద్రథః స్వస్య రాజ్యే పుత్రం సంస్థాప్య నిర్గతః,

వనే మహత్తపస్తప్త్య విద్యాత్థం మునిమాయయా.

2

తా॥ బృహద్రథుఁడనురాజుతనరాజ్యమందుఁగొడుకునుస్థాపించివెళ్ళి వనమందు గొప్పతపస్సును జేసి విద్యకొఱకు మునివద్దకుఁజేరెను.

శ్లో॥ అశాశ్వతం శరీరం మే కదా యాయాత్తతః పురా,

జ్ఞాన్యామ్యాత్మాన మాత్మజ్ఞో మునిర్మాం బోధయిష్యతు.

:

తా॥ నాశరీర మశాశ్వతము, ఎప్పుడుపోవునో? అంతకు ముందాత్మ
ను దెలియుదును. ఆత్మనుఁ దెలిసిన మునిబోధించుఁగాక.

శ్లో॥ ఇత్యభిప్రేత్య సాష్టాంగం ప్రణివత్య భువి స్థితః,
వృణీష్వ వరమిత్సుక్తో వృతవానాత్మ వేదనమ్. 4

తా॥ ఇట్లుఁపించి సాష్టాంగ నమస్కారముచేసి భూమిమీదఁనుండె
ను. ఏమికావలెనో కోరుకొను మనఁగా నాత్మజ్ఞానమును గోరెను.

శ్లో॥ రాజ్ఞాం భోగప్రధానానాం ఆత్మజ్ఞానం సుదుశ్యకం,
వృణీష్వ కామానిత్సుక్తః సమునేః పాదమగ్రహీత్. 5

తా॥ భోగములు ప్రధానముగాఁగోరునట్టి రాజుల కాత్మజ్ఞానము
దుర్లభము. కనుక నితరములగు కోరికలను గోరుము. అనియనఁగనే
యామునిపాదమును రాజుపట్టుకొనెను.

శ్లో॥ పాదం స్వమూర్ధ్నవస్థాప్య స్వవై రాగ్యం ప్రకాశయత్,
ఆధారే కరణే దోషానవోచద్యోక్తృ భోగయోః. 6

తా॥ తనతలమీద నతనిపాదము లుంచుకొని తనవిర క్తినిఁ దెలుపు
చుఁభోక్తయొక్కయుఁభోగముయొక్కయు నాధారమందు (భోగాధార
మని తా॥) కరణమునందు (భోగసాధనమందు) కలదోషములజెప్పెను.

శ్లో॥ భోగాధికరణం దేహస్తస్య దోషా ఇమే స్ఫుటాః,
అస్థిచర్మస్నాయుమజ్జ మాంసశుక్రాదయోఽఖిలాః 7

తా॥ భోగమునకధి కరణమైనది దేహము. దానిదోషములివి. ఎము
కలు, చర్మము, నాడులు, యెముకలలోనిగుజురు, మాంసము. శుక్రము
మొదలగునవి.

శ్లో॥ బీభత్సా కరణేష్వేషు మజ్జతా భుజ్యతే కథం,
విటూర్లక్షాతే మగ్నః సన్భుంక్తే కోఽపి న బుద్ధిమాన్. 8

తా॥ అసహ్యతను గలిగించు వీటిలో మునిగినపురుషుఁడెట్లునుభవిం
చును? మలముతో నిండినగోతిలో మునిగి యెవడైనబుద్ధిమంతుడు భో
జనముచేయఁడు.

శ్లో॥ పురా త్వవిద్యయాచ్ఛన్నదోషోఽహం భుక్తవాంస్తతః,

బాలోఁపి మూఁగో యత్కించినద్యాన్వేషణకర పాథా.

తా॥ పూర్వము సందజ్ఞానముతోఁగవ్వఁబడిన గోనుముగనిని
భోగించితిని, బాలుఁడును, మాఁకుఁడును గూడ నులఁబూని తోడుల
భాగములు తినుదురుకదా: (అట్లయిచెప్పఁడు నేననుభవించితిని)

శ్లో॥ భోగాధికరణే దోషా ఆసతాం భోగసాధన.

చిత్తేఁపి బహవో దోషా ఎర్తంతే హ నిరకరము.

తా॥ ఇట్లుభోగాధి కరణమగు దేహమందుగోషము లున్నవి
ఇక భోగసాధనమైన మనసునందు యడుగఁబడునటుచోనుము అనే
లుకలవు.

శ్లో॥ కామక్రోధా లోభమోహా విపాదేర్భ్యాభి బూదయతి.

యే సంత్యేతైస్త్రస్తచిత్తే భోగినః కిం సుఖం భవేత్.

తా॥ కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, గిరిభిము, అ
య, భయము, మెదలగునవేకలవో వాటివేతిభోగించెవాని మన
నందు సుఖమెట్లుకలిగెడిని? (కలుగదని తా॥)

శ్లో॥ శూయతాం భోక్తృహాశ్చ భూక్ష్యో బహవో మితాః

దేహభిమానినో జీవా ఉత్తమా ముఖ్యేషు విధములు

తా॥ భోక్తృయందున్న టోషములుకలవు. భోక్తృలు, అసౌఖ్యం, (ఎ
నిన) దేహమందభిమానముగలవి, అసౌఖ్యములని, ముఖ్యములని, (ము
ములని, (మూఁడువిధములు.)

శ్లో॥ దరిద్రా అధమాజ్ఞేయా మధ్యమాస్త్వే గంధర్వా

గంధర్వాద్యా ఉత్తమాః స్వ్యుః శేషస్త్వేషు తా ముఖ్యములు,

తా॥ దరిద్రులు భోక్తృలలో నధములు, అధములు మధ్యములు,
వగంధర్వాదులు ఉత్తములు. వాగంధర్వులు ముఖ్యములు.

శ్లో॥ ఉత్పన్నధ్వనినో యద్యత్స్వ్యో భవేత్కామయః,

తదైవ సర్వభోక్తారో మ్రియంతే స్వామ్యమేవ సదృశః,

తా॥ ఈఁగుదోమలు యెల్లుప్పుట్టగా నున్నప్పుడు, అ
లదఱుఁదమయాముయము నీ భోజనమునకు నున్నది.

శ్లో॥ భోక్తా న మ్రియతే కింతు దేహ ఏవేతి చేచ్ఛుః,
దేహస్థైర్యవ భోక్తృత్వం తన్న శ్యేద్వపుషా సహ॥ 15

తా॥ భోక్తృచనిపోవలేదు; దేహమే చనిపోయినదని యందువేమో? వినుము. దేహమందున్నంత వఱకే భోక్తృత్వంబడును. దేహమునశించినతోడనే భోక్తృత్వము న్యవహారమే నశించును,

శ్లో॥ దరిద్రాణాం భోగహేతుః శ్రీభృత్యాశ్చ ససంత్యథ,
సుద్యుమ్నప్ర ముఖానాం తే విద్యంతే చక్రవర్తినామ్॥ 16

తా॥ దరిదులకుఁ భోగకారణమైన సంపద నొకరులులేరు. సుద్యుమ్నుఁడు మొదలగుచక్రివర్తులకే వారుకలరు.

శ్లో॥ ఇతి చేతస్సంతు సర్వేషాం మిషతామేవ మధ్యగః,
ప్రియతే చక్రివర్తీ తాం సంత్యజ్య మహతీం శ్రియమ్॥ 17

తా॥ అనియందువేమో! బ్రతికియున్నప్పడందఱకును యుండుఁగాక! చక్రవర్తులమధ్యనున్నవాఁడా గొప్పసంపదను విడిచిచచ్చును.

శ్లో॥ అంతర్ధానాదిశక్తి శ్చేదగంధర్వాదిషు విద్యతే,
విద్యతాం నామ మృత్యుస్తు తేషాం శాస్త్రేషు కథ్యతే, 18

తా॥ గంధర్వాదులందు యంతర్ధానాదిశక్తియున్నదికదా! అనియందువేమో! (శరీరము యంతర్ధానకాలమందు లేదుకదాయని యాక్షేపము) ఉండిన నుండనిమ్ము. శాస్త్రములోవారికి చావుమాత్రము చెప్పినది; కనుకఁజావు నంగీకరింపవలెను.

శ్లో॥ భోక్తృత్వాణాం నశ్వరాణాం చో భోగః స్యాన్మృత్యు చింతయా,
శయానో భువి నో కశ్చిన్మూర్ఖార్థన మిచ్ఛతి ॥ 19

తా॥ [మునిమరల శంకించుచున్నాఁడు) నశించువారై నపుడు భోక్తృలకు చావెపుడువచ్చునోయను చింతతోఁభోగమేమి యుండును? మరణించుటకు సిద్ధముగాఁ భూమిమీఁదఁబరున్న వాఁడెవఁడును ధనమును గోరఁడుగదా!

శ్లో॥ తిష్ఠత్యసౌ భోక్తృదో షో భోగ్యేఽపి శూయతామయం,
అభిగిర్వాదికం సర్వం నశ్వరం కిముతే తరత్ ॥ 20

తా॥ ఈభోక్తల దోషములున్నది. సరే! భోగ్యపస్తువులందున్న దోషమును వినుము. సముద్రము కొండలు మొదలగునన్నియు చునవియే, ఇతరములమాట చెప్పవేల?

శ్లో॥ దోషాన్ ఘోర్వా సకృద్భుక్తః సంసారో నశ్యతీతి చేత్,
 న భోగైరాశీతస్యాస్య సంసారాన్పుత్తి దర్శనాత్ ॥

తా॥ దోషములను సహించి యొకమారు భోగింపఁబడి సంసారశించునందు వేమో! అట్లుకాదు. భోగములతో నానరించిన వునవ మరలమరల సంసారము వచ్చుచున్నది కనుక.

శ్లో॥ భోగకాలే కృతం కర్మ కుతోజన్మదదాతి నో.
 అంధకూపస్థితో భేక ఇవాహం సంస్మృత్స్థితః॥

తా॥ భోగకాలమందుఁజేయుఁబడు కర్మయందుకుజన్మయ్యున్వయి? డునూతిలోనున్న కప్పవలేనేను సంసారములోనుంటిని.

శ్లో॥ సంసారకూపపతిత మస్మాదుద్ధర్తు మర్హసి,
 త్వమేవగతి రస్మాకమన్యా కాపి న విద్యతే ॥

తా॥ సంసారమనెడు పాడునూతిలోఁబడిన నన్ను యుద్ధరింపఁడువు. నీవే మాకుగతి ఇతరమేదియు లేదు.

శ్లో॥ రాజ్ఞోఽస్య తీవ్రవై రాగ్యం దృష్ట్వా ముఖ్యాకాఢిరితాం,
 తమాహ కృతకృత్యస్త్వమాత్మజ్ఞోఽసి నసంశయః ॥

తా॥ ఈరాజయొక్కతీవ్రమైన వైరాగ్యమును ముఖ్యమైన ఆతనుజూచి నీవుకృత కృత్యుడవు. ఆత్మ నెఱింగిన వాఁడవును చున్నావు. సంశయము లేదు.

శ్లో॥ యజ్ఞదానాది కృత్యంతే జాతం వివిదిహోద్యుగ్ధాత్,
 సఫలం న పునః కర్మ కర్తవ్యంతేత్ర విన్యతే॥

తా॥ నీవుచేసిన యజ్ఞములు దానములు మొదలగుకర్మములు నిశ్చయమునన్న యిచ్చపుట్టుటవలన సఫలమైనది. నీవు ఇంకమీఁద గర్మచేయ నవసరములేదు.

శ్లో॥ విషయాన క్తిరేవాస్య జ్ఞానస్య ప్రతిబంధికా,

ఏషా తు నాస్తితే జ్ఞానం హస్తప్రాప్తమివ స్థితమ్॥ 26

తా॥ ఈజ్ఞానమునకు విషయానంత్యే ప్రతిబంధకము. అదిసేకులేదు. సేకు జ్ఞానముచేతిలోఁదొరికిన విధమున నున్నది.

శ్లో॥ సంసారహేయతాం బుద్ధ్యా త్యక్తే తస్మిన్నశేషతః,
యోఽవశిష్టో భాతి సోమమేవాత్మేత్యవగచ్ఛ భోః॥ 27

తా॥ సంసారము హేయమని తెలిసికొని దానినంతటిని విడిచివేయ గా నేది మిగిలియున్నదో యదియే యాత్మయని తెలిసికొనుము.

శ్లో॥ అవశిష్టోఽయమాత్మా సావహమిత్యేవ గమ్యతే,
మతభేదాదహంబుద్ధిర్భూష్యస్త్వత్ కో భవేత్॥ 28

తా॥ ఈ మిగిలినది యాత్మయే అదినేననియే తోచును. మతభేదము వలన నహంబుద్ధి యనేకవిధములగలదు. కనుక నేదియగును?

శ్లో॥ దేహః కర్తృచ సాక్షీచ త్రయో వాదిభిరీతాః,
అత్మానస్తేషు కతమో భవతోఽభిమతో వద॥ 29

తా॥ అహంబుద్ధికల యాత్మదేహమని కొందఱు, కర్తృయాత్మయని కొందఱు, సాక్షీయాత్మయని కొందఱుగా ననుటవలన నాత్మలుమూఁడని తెలియవచ్చుచున్నవి. అందేదియని సమతమో చెప్పుము.

శ్లో॥ సాక్ష్యాత్మాభిమతో నాన్యో తయోద్దోషాస్త్యయేరితాః
సంసారాంతః పాతినౌ తౌ స తయోరాత్మతోచితా॥ 30

తా॥ సాక్షియే యాత్మయని యిష్టము. మిగిలినరెండును (దేహము, కర్తృ) కావు. వాటియందుదోషములు సేపుచెప్పియుంటివి. వారిద్దఱుసంసారములోఁబడినవారు. వారిద్దఱు నాత్మలుకారు.

శ్లో॥ చాక్షుషవ్యవహారేఽస్య భాసకత్వేన సాక్షితా,
వివేక్తుం శక్యతే తస్మాదత్యుపాధౌ స ఉచ్యతే॥ 31

తా॥ చూచుటయను కంటి వ్యాపారమందు యిదిభాసకముకనుక, దీనికి సాక్షిత్వము కనఁబడును. కావున నేత్రోపాధియందాత్మ చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ దేహమధ్యేఽస్మి హృత్పద్మం నాడీయతమధోముఖం,

నాడ్యశోచ్యమధశ్చైతం దేహం వ్యాప్య వ్యవస్థితాః

తా|| దేహమధ్యమందు హృదయపద్మముకలదు. అదియొక్కోముఖ నాడులతోఁగూడియున్నది. దీనికిమీఁదను గ్రిందనుగూడ నొకటియు హమును వ్యాపించియున్నవి.

శ్లో|| అహంకారోఽత్ర చిద్యుక్తః కర్తా భోక్తా హృదిస్థితః,
మనోఽంతఃకరణం స్థిత్యా హృదివృత్త్యా బహిర్వ్రజేత్. 34

తా|| చిత్తుతోఁగూడిన అహంకార మీదేహమందుగర్త, భో-
యనైహృదయమందుఁగలదు. మనస్సు యంతరింద్రియము. హృదయ
మందు నిలిచి వ్యాపారముచేయుచు బయటికిఁజనుచుండును.

శ్లో|| రశ్మివత్ప్రసృతా వృత్తిర్నాడ్యాప్నోత్యగ్నిగోళకం,
అస్య తంత్రా బహిశ్చక్షురిందియేణ సహ వ్రజేత్ 35

తా|| కిరణమువలె మనోవృత్తి ప్రసరించియున్నది. నాడిద్వార
కంటిపాపను బొందును. బయటికి స్వతంత్రముగాఁబోఁజాలదు. చక్షు
రింద్రియము ద్వారాపోవును.

శ్లో|| పృత్యవచ్ఛిన్నచైతన్యం ఘటాకాశ వదేవతయీ,
వృత్త్యా సహ బహిర్గత్వా తత్రాజ్ఞానం నుదేత్త్యుచ్యతే. 36

తా|| వృత్తిలో ఘటాకాశమువలె నున్నచైతన్య మిచ్చుచిత్తోఁగూడ
బయటికిఁబోయి యచట నజ్ఞానమును తుణములొఁజిక్కిపోయెను.

శ్లో|| తద్వృత్త్యాగమనాత్పూర్వమజ్ఞానేన సమాప్నోతి,
బాహ్యం జగత్తదజ్ఞానం తయావృత్త్యా పసార్యతే. 37

తా|| ఆవృత్తిరాకముందు బాహ్యజగత్తంతయు నజ్ఞానముతో నావ
రించియుండెను. ఆవృత్తిచేత నజ్ఞానము తీసివేయబడును.

శ్లో|| వర్తినిష్ఠో యథా దీపస్తమోనాశయతే తథా,
చైతన్యం వృత్తినిష్ఠం యత్తదజ్ఞానస్య నాశకం. 38

తా|| వర్తియందున్న దీపమెట్లుచీకటిని నశింపజేయునో యట్లు
వృత్తియందున్న చైతన్యము యజ్ఞానమును నశింపజేయును.

శ్లో॥ ఏష హృన్నిష్ఠః చైతన్యపదార్థోఽత్థా బహిర్గతః,
వ్యాప్నువన్నిఖిలం తత్ర వ్యథాం నాహ్నీతి కాంచన. 38

తా॥ ఇది హృదయమందున్న చైతన్యమే కంటిద్వారమున బయటికి వచ్చినది. సర్వత్ర సచటవ్యాపించుచు నేవిధమైన బాధనుబొందదు.

శ్లో॥ ప్రతికూలాత్తు విషయాద్యా వ్యథా సా తు మానసీ
స చైతన్యగతే త్యేవమాచార్యాః స్పష్టమబ్రువత్ ॥ 39

తా॥ తనకిష్టముకాని విషయమునుండి గలిగిన యేబాధకలదో యది మనస్సంబంధమైనది. చైతన్యమునుబొందదు; అని స్పష్టముగా నాచార్యులు చెప్పిరి.

శ్లో॥ దుఃఖి యది భవేదాత్సా కఃసాక్షి దుఃఖినో భవేత్,
దుఃఖనః సాక్షి తా నైవ సాక్షిణో దుఃఖితా తథా ॥ 40

తా॥ ఆత్మయే దుఃఖమనుభవించిన దానికి సాక్షియెవరగుదురు? కనుక దుఃఖవంతుఁడు సాక్షికాఁడు. సాక్షికిదుఃఖమల్లేదు.

శ్లో॥ నరే స్యా ద్విక్రియాం దుఃఖి సాక్షి తా కా వికారిణః,
ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్ష్యతోఽహమవిక్రియః ॥ 41

తా॥ వికారములేకయే దుఃఖవంతుఁడు కానేరడు, వికారికి సాక్షి త్వమెట్లు కలను. వేయి బుద్ధివికారములున్నను నేను సాక్షిని గనుక వికారము లేనివాఁడనే.

శ్లో॥ యఃసాక్షి చిత్పదార్థోసా జీవాత్స తస్య జీవతా,
అహంకారేణ తాదాత్మ్యభ్యాంత్వైవ పరికల్పితా. 42

తా॥ ఏదిసాక్షియో యాచిత్పదార్థము జీవాత్మ. దానికి జీవత్వ మహంకారముచేతఁ దాదాత్మ్య భ్రాంతిచేతఁ గల్పింపఁబడినది.

శ్లో॥ ఆత్మాహంకారదేహభ్యాం యుక్తః కలుషితః పురా,
వివేచితః సూలదేహదీపదేవ ప్రసీదతి. 43

తా॥ అహంకారముతోను, దేహముతోను గూడినదై పూర్వము కలుషము; సూలదేహమునుండి కొద్దిగాఁ వేరుచేసిన బ్రసన్నుడగును. (—కలుషములేదు.

శ్లో॥ బోధయిత్వా జీవతత్త్వం జీవస్య బహురూపతాం,
బోధయామాస స్వాః ప్యాత్వా స్వేన రూపేణ తిష్ఠతి. 44

తా॥ జీవతత్త్వమును బోధింపఁజేసి జీవము బహురూపమని బోధిం
చెను. ఆయాత్మ స్వరూపముతోనే యున్నాఁడు.

శ్లో॥ అహంకారాద్వివిక్త శ్చేత్త గా సమ్యక్ప్రసీదతి,
ఆధివ్యాధ్యాఖ్యకాఽన్యం న చిన్మాఽత్రేస్తి కించన. 45

తా॥ అహంకారమునుండి తొలగింపఁబడినపుడు పూర్తిగాఁ గలు
షరహితుఁడగును. ఆధి-మనోదుఃఖము రోగములనెడు కలుషత చిన్మా
త్రాత్మయందుఁ గొంచెముననులేదు.

శ్లో॥ ఏష నాక్షీ సంప్రసాదో దేహద్వయసముత్థితః,
శాస్త్రసిద్ధం పరం బ్రహ్మ జ్యోతిః ప్రాప్నోతి వాక్యతః. 46

తా॥ రెండు దేహములనుండి విడివడినపుడు యీనాక్షీ ప్రసన్నుఁడ
గును. శాస్త్రసిద్ధమైన పరబ్రహ్మ జ్యోతిస్సును బొందునట్లు యపని
షద్వాక్కులు చెప్పుచున్నవి.

శ్లో॥ మత్తోఽన్యద్బ్రహ్మ పరమం స్వప్రకాశమితి భ్రమః,
పురాసీత్త్వమస్యాదివాక్యేనాసా నివర్తతే. 47

తా॥ స్వప్రకాశ పరబ్రహ్మము నాకంటె వేఱను భ్రమ యింతకు
పూర్వము గలదు. అయ్యది తత్వమసివాక్యముచేత నివృత్తినొందెను.

శ్లో॥ అబ్రహ్మత్వభ్రమాపాయో ట్యోతిః ప్రాప్తిరీతీర్యతే,
తతోఽయం బ్రహ్మణా స్వేన రూపేణ వ్యవతిష్ఠతే. 48

తా॥ నేను బ్రహ్మమునుకాను. అనెడు భ్రమపోవుటకు జ్యోతిఃప్రా
ప్తియనిపేరు. అటుతరువాత నతఁడు బ్రహ్మస్వ రూపముతో నుండును.

శ్లో॥ ఏవం వ్యవస్థితే యోసావాత్మానుభవ గోచరః,
స ఏవ మృతిభీత్యాదిరహితం బ్రహ్మ నేతరత్. 49

తా॥ ఇట్లుండగా, నేయాత్మయనుభవ గోచరమగుచున్నదో యదియే
మరణభయములేని బ్రహ్మము. ఇతరము మఱిలేదు.

శ్లో॥ శ్రవణం మననం ధ్యానం విద్యాయాఃసాధనం త్రయం,

అజ్ఞానం సంశయో భ్రాంతి రిత్యేతేషాం నివర్తకమ్. 50

తా॥ శ్రవణము, మననము, ధ్యానమునను సాధనములు జ్ఞానము లభించుటకుఁగలవు, వరుసగా నజ్ఞానమును, సంశయమును, భ్రాంతిని బోఁగొట్టును.

శ్లో॥ గురూపదేశ శ్రవణాదజ్ఞానం వినివర్తతే.
ఉపపత్తిపరామర్శాత్సంశయానాం నివర్తనమ్. 51

తా॥ గురూప దేశమును వినుటవలన నజ్ఞానము నశించును. అక్షేపణ సమాధానముల విమర్శమువలన సంశయములన్నియుఁదీరును,

శ్లో॥ నిరంతరధ్యానతస్తు నశ్యతి భ్రాంతివాసనా,
రాజశ్చ తే శ్రవణం జాతం మననం కురు యత్నతః. 52

తా॥ ఎడతెగని ధ్యానమువలనఁ భ్రాంతివాసన నశించును. ఓరాజా! నీకు శ్రవణము కలిగినది. ప్రయత్న పూర్వకముగా మననముంజేయుము.

శ్లో॥ ప్రమాణే సంప్రదాయే వా తత్త్వే వా సంశయో భవేత్,
ఉదితేఽనుదితే వేతి హోమః శాస్త్రాద్వికల్పితః, 53

తా॥ ప్రమాణమందుఁగాని, సంప్రదాయమందుఁగాని తత్వమందుఁగాని సంశయముండును. (ప్రమాణసంశయము) ఉదయమైన తిరువాత హోమమనియొక శ్రుతిలోను, యదయమునఁకు బూర్వము హోమమని యింకొక ఋక్కులోను విధియున్నది దానిని శాస్త్రమువలన నికల్ప విధిగా నంగీకరింపవలెను. (అనగా రెండును ప్రమాణములే. ఎట్లు చేసినను చేయవచ్చును.)

శ్లో॥ న తథా బ్రహ్మవిద్యేయం సర్వోపనిషదీరణాత్,
న ప్రమాణే సంశయోఽతః సంప్రదాయేపి నాస్త్వసా. 54

తా॥ ఈ బ్రహ్మవిద్య యట్లుకాదు. అన్ని యుపనిషత్తులొకేవిధమున జెప్పినవి కనుక ప్రమాణ సంశయములేదు. అందువలననే సంప్రదాయ సంశయమును లేదు.

శ్లో॥ శాఖాప్రవర్తకో మైత్రో మహ్యమాహ న చాపరః,
సోఽపి కించిదుపాఖ్యానముదాహృత్స్వ మమాబ్రవీత్ 55

తా॥ శాఖాప్రవర్త మండైన మైత్రమహర్షి నాకుఁజెప్పినాఁడు. మ
వ్వరును జెప్పలేదు. అతఁడుకూడ నొకయుపాఖ్యానముఁ జెప్పినాఁ
జెప్పెను.

శ్లో॥ తత్త్వస్య సంశయోఽపైతి తదాఖ్యానమిదం శృణు,
మునయో వాలఖిల్యా యే తే ప్రజాపతి మబ్రువన్॥

తా॥ ఈ యాఖ్యానమును వినుము. తత్త్వసంశయము తీరును. వా
ల్కులను మునులు ప్రజాపతివద్దకుఁబోయి (నిట్లు) పలికిరి.

శ్లో॥ అచేతనం శరీరం తత్కేన చేతనవత్పుత్రం,
ప్రేరణో వాస్య కో బ్రూహీత్యుక్తః ప్రత్యబ్రవీదసా॥

తా॥ అచేతనమైన శరీరమెవరిచేత చేతనముగాఁ జేయఁబడెను? :
నినిబ్రేరేపణ సేయువారెవరో చెప్పము. అనఁగానతఁడు (బ్రహ్మ
బదులు చెప్పెను.

శ్లో॥ వేదానాముత్తరే భాగే శూన్యతే పరమేశ్వరః ,
స కరోత్యుభయం తస్య తాత్వికం రూపముచ్యతే ॥

తా॥ వేదాంతములందీశ్వరుఁడు చెప్పఁబడినాఁడు. ఆపరమేశ్వర
డీరెంటినిఁజేసినాఁడు. అతనియదార్థరూపమును జెప్పచున్నాను.

శ్లో॥ అజ్ఞానమిశ్రణాభావాచ్ఛుద్ధః పాపవివర్జనాత్ ,
పూతో రూపేణ నామా చ హీనత్వాచ్ఛూన్యముచ్యతే ॥

తా॥ అజ్ఞానములేనివాఁడగుటవలన శుద్ధుఁడు. పాపములేనందు
బవిత్తుఁడు. నామము, రూపములేనందున శూన్యమనఁబడును.

శ్లో॥ శాంతః క్రోధాదిరాహిత్యాద ప్రాణోఽచేత్స్వకత్వతః ,
ఈశత్వోపాధిరాహిత్యాదనీశాత్మా స్వతోభవేత్ ॥

తా॥ క్రోధాదిగుణంబులు లేనందున శాంతుఁడు. కదలికలేనందుఁ
బ్రాణములేనివాఁడు. సామర్థ్యమును యుపాధిలేనందున ననీశాత్మ
తానైయున్నాఁడు.

శ్లోకారో॥ వ్యపాధిరయం జీవః కారణోపాధి రీశ్వరః ,
కార్యకారణతాం హిత్యా పూర్ణబోధోఽవశిష్యతే ॥

తా॥ జీవుడు కార్యముపాధిగాఁగలవాఁడు. శాశ్వరుఁడుకారణముపాధిగాఁగలవాఁడు. కార్యకారణములుపడిచి పెట్టినప్రకారబోధ స్వరూపము మిగిలియుండును.

శ్లో॥ దేశాత్కాలాద్వస్తుతశ్చ పరిచ్ఛేదవివక్షనాత్,
అనంతోపక్షయాభావాదక్షయోఽచలనాత్స్థిరః 62

తా॥ దేశపరిచ్ఛేద, కాలపరిచ్ఛేద, వస్తుపరిచ్ఛేదములు లేనందున
యనంతము. నాశములేనందున నక్షయము. చలనములేనందున స్థిరము.
(పరిచ్ఛేద కొలత)

శ్లో॥ నిత్యస్ఫూర్త్యాశాశ్వతోఽయమబోజన్మాదివర్జనాత్
స్వతంత్రో న పరాధీనః స్వమహిమైవ తిష్ఠతి. 63

తా॥ నిత్యముస్ఫురించుటవలన శాశ్వతము. జన్మాదులులేనందున న
జము. పరాధీనత లేనందున స్వతంత్రము. —తనమహిమతోనే నిలచి
యున్నది.

శ్లో॥ మహిమాశ్చర్యరూపత్వాదఖండైకరసాత్కృతా,
అధారాంశర రాహిత్యాత్ స్థితిరత్రోపచర్యతే. 64

తా॥ మహిమచేత నాశ్చర్యరూపమగుటవలన నఖండైకానంద రూప
ము. ఇతరాధారము లేనందుననునికి దీనివిషయము నిజముగాలేదు. (ఆ
పచారము—అముఖ్యము.)

శ్లో॥ అనిచ్ఛస్యేదృశస్యేతద్దేహనిర్వహణం కథం,
ఇతి చేత్వాంశరూపేణ దేహేఽవస్థాయ నిర్వహేత్. 65

తా॥ ఇచ్ఛటలేనట్టి పూర్వము చెప్పినవిధముగానున్న యీయాత్మ
దేహమునెట్లు నడిపించుచున్నదందువేమో! తనయంశ దేహమందుండి
నడిపించుచున్నది.

శ్లో॥ స ఏవోక్తో దేహసాక్షీ విద్యద్భిరనుభూయతే,
నేతరైః సూక్ష్మరూపోఽయమింద్రియావిషయత్వతిః. 66

తా॥ ఆతఁడేదేహసాక్షి యనఁబడును. విద్వాంసులకేతెలియును. ఇ
తరులకుఁదెలియదు. ఇంద్రియములకుఁగోచరుఁడు గానందున సూక్ష్మ

రూపుండు.

శ్లో॥ పూర్ణత్వాత్పురుషాభ్యేన సా చేహ స్వాగతేన పరితే,
బుద్ధిపూర్వం యథా సుప్తః స్వేచ్ఛయా ప్రతిపద్యతే
తా॥ పురుషుండను పేరుగల దేహమందుఁబూర్ణుండగుట వలన,
యంశముతోనుండును. బుద్ధిపూర్వకముగా నిద్రించినవాఁడు స్వేచ్ఛ
మేల్కొనినట్లు—

శ్లో॥ అధ్యాపకః ప్రదోషేషు మధ్యరాత్రే ప్రబుధ్యతే,
స్వేచ్ఛయా పరమాత్మాపి తథాత్మాంశేన పరితామే.

తా॥ ఉపాధ్యాయుండు తెల్లవారుజాముననే మేల్కొనును. మధ్యరాత్రు
మేల్కొనును. పరమాత్మకూడనట్లే యీ దేహమందు, తనయగు
శోదనముచ్ఛాను సారముండవచ్చును. (ఒకయంశమందు స్వాతిం
ము దాహరించి, చూపి పూర్ణము, అదియుండవచ్చునను యభిప్రాయ
ను సాధించెను.)

శ్లో॥ ప్రతిదేహంతః చిన్మాతోఽఘటాకాశ ఇవస్థితః,
దేహం సాక్షితయా జానన్ తే త్రైజ్జ ఇతి కథ్యతే.

తా॥ చిన్మాత్రము ప్రతిదేహమందు ఘటాకాశము నలనున
సాక్షిరూపమున దేహమును బెలియుచు తే త్రైజ్జుండనఁబడును.

శ్లో॥ సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానైరేవోనునోయతోఽం,
సర్వైర్మైరుపేతిత్వాత్సంకల్పాద్యన్య సంభవేత్.

తా॥ సంకల్పమును బట్టి, నిశ్చయమును బట్టి, అభిమానమును బట్టి,
తిజ్ఞుని యూహింపవలెను. అన్నియుండియుములతోఁగల సుఖమున్నవా
కనుక, నితనికి సంకల్పాదులుండి తీరవలయును.

శ్లో॥ తేనావచ్ఛిన్నచైతన్యరూపేదేదం నపుః సదా,
చేతనికృత్య కాశ్యేషు ప్రేర్యతే త్వైర్వ్యాధాం పదే.

తా॥ సంకల్పాదులతోనిండియున్న చైతన్యరూపముతో నితని
పుడు చేతనముగానగుచు, రథమశ్వములతోఁగల ప్రేరేపమువలన గుఱు
చేతఁ బ్రేరేసింపబడును.

శ్లో॥ అఖండైకరసస్యాంశో నేతి చైత్రుచ్ఛయతామపి.

అఖండైకరసాత్మైవ మాయయేశ్వరతామగాత్. 72

తా॥ అఖండైకరసముయొక్క యంశమితఁడు కాఁడందు వేమో! ఇది విసుము. అఖండైకరసాత్మయేమాయచేత నీశ్వరత్వమునొందెను.

శ్లో॥ మాయాయాఅస్మతత్వేన నాఖండత్వం విరుధ్యతే,
మాయాయాం స్వచ్ఛరూపాయామాత్మాయం ప్రతిబింబతి. 73

తా॥ మాయయస్మతము కనక యఖండత్వమునకు బాధకముకాదు స్వచ్ఛరూపమైన యాత్మాయందు నీయాత్మ ప్రతిబింబించుచున్నది.

శ్లో॥ తదుపాధిక ఈశోఽభూత్స్పృష్టేః ప్రాగేక ఏవ సః
అతో నారమతైకాకీ రాజమాత్యాదికో యథా. 74

తా॥ మాయ యుపాధిగాఁగలవాడీశుఁడయ్యెను. సృష్టికిముంగతఁ డు యొక్కఁడె, కనుక నేకాకియై క్రిడింపలేదు. రాజ మంత్రి ద్యూతము మొదలగు నాటలు యాడినట్లు (అడలేదు)

శ్లో॥ ద్యూతక్రీడామివేశోఽసౌ సృష్టిక్రీడామవైతత,
ద్రవ్యంతరముపాదానమదృష్ట్వా స్వం వ్యచారయత్. 75

తా॥ ద్యూతమాడినట్లు తానింకొకరితో నాడలేదు. ద్యూతమును చూచునట్లు సృష్టిక్రీడనుచూచెను రెండవవస్తువు యుపాదానములేకుం డుట చూచి తననేవ్రవర్తింపఁజేసెను. (ఘటమునకుమన్ను, కుండలము నఁకుబంగారు, యుపాదానములనంబడును, కమ్మరి, కంసాలినిమిత్తము లనఁబడుదురు

శ్లో॥ బహుస్యామహమేవాత్ర ప్రజారూపీతిచింతయన్,
దేహానస్మజత స్థూలాత్పాపాణప్రతిమాశ్చవ. 76

తా॥ ఈచోట నేనేబహువిధముల ప్రజలరూపమున నగుదునని చిం చుచు రాతిప్రతిమలనువలె ననేక స్థూలదేహములను సృజించెను.

శ్లో॥ స్వయమేవ యథా స్వప్నే గిరి నద్యాదిరూపతః
కల్పితో భాత్యసావాత్మా భాత్వేవం బహురూపతః 77

తా॥ స్వప్నమందుఁదానొకటే యాత్మ గిరిరూపమున నద్యాదిరూప మునఁగల్పింపఁబడెనో, యట్లు (ఒక్కఁడే.) బహురూపములఁభాసింప

సెప్పినట్లు యనువాదకులు వ్రాసిరి. దీనినిబుజువుచేయుటకుఁ దిగువశ్లోకము (83-వది) గలదు. ఇయ్యది (83) గీతయందు అధ్యాయము 15-వ, 14-వ శ్లోకసంఖ్యగలది. అదియేనియ్యది, గీతాశ్లోకముల నీగ్రంథకారుఁడెన్నిటితో సంగ్రహించినాఁడు. విషయప్రతిపాదనకుఁ గ్రాహీనుల మార్గములీతరుననే యుండును. అ. సు. శ-

శ్లో॥ అహం వై శ్వానరో భూత్వాప్రాణినాం దేహ మాశ్రితః,
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్॥ 83

తా॥ నేను జతరాగ్నినై, ప్రాణుల దేహము నాశ్రయించినవాడనై
ప్రాణాపాన వాయువులతోఁగూడి నాలుగువిధములై న యన్నమునుపచనము కావించును. (అని)

శ్లో॥ కన్తా పిథాయ యం ఘోషం శృణోత్యంతః సజాతరాక్ష
వహ్నేర్జాతో ముమూక్షుస్తై నం ఘోషం శృణోతిహి॥ 84
తా॥ చెవులుమూసికొనఁగానేధ్వని వినఁబడుచున్నదో యది జతరాగ్నివలనఁబుట్టినది. చావసిద్ధమైనవాఁడా ధ్వనినివినఁడు.

శ్లో॥ ఔష్ణోపేతం పంచవిధా ప్రాణలింగాభిధం నపుః,
ప్రాణోపాధిక చిద్రూపో జ్ఞానశక్త్యాపి యుజ్యతే॥ 85
తా॥ వేడికలదియై యయిదువిధముల ప్రాణముల చిహ్నములుగలది లింగశరీరము, అప్రాణోపాధికమగు చిద్రూపుఁడు జ్ఞానశక్తితోఁగూడఁగలసి యుండును.

శ్లో॥ తతో మనోమయో భూత్వాసత్య సంకల్పతాం వ్రజేత్,
యత్సంకల్పయతే జీవ స్తత్కరోత్యేవ సర్వథా॥ 86
తా॥ పిమ్మటమనోమయుడై సత్యసంకల్పుండగును. జీవుఁడు దేనిని సంకల్పించునో దానిని తప్పక చేయుచుండును.

శ్లో॥ హృది స్థితః సకశబ్దాదీక భుంజేహం విషయానితి,
సంకల్ప్యాతాణి సృష్ట్వా తైఃభుం క్తేక్షేర్వివయాన్నదా॥ 87
తా॥ హృదయమందున్నవాడై శబ్దాదివిషయములనే ననుభవించును అని సంగల్పించి యింద్రియములను సృజించియూ యింద్రియములతో నెల్లప్పుడు విషయముల ననుభవించును.

శ్లో॥ దేహమారధః పంచ హయాస్తస్య కర్మేంద్రియాణి పి-.

జ్ఞానేంద్రియాణి యాని న్యుస్తాని బంధనరజ్జవః 83

తా॥ దేహమారధము దానికిఁ గర్మేంద్రియములైదును యైదుగుఱు
ములు జ్ఞానేంద్రియములేవి కలవోయవి గుఱుములకుఁ గర్మములు.

శ్లో॥ మనోఽత్ర సారథిః సర్వైరవచ్ఛిన్నే శతాం వ్రజేత్,

చిదాత్మా చేతనం దేహం కృత్వా ప్రేరయతే సదా. 89

తా॥ దీనికిమనస్సుసారథి అన్నిటితోఁగూడి యధికారియయ్యెను.
చిదాత్మ దేహమును చేతనమునుగాఁచేసి యెల్లప్పుడుఁ బ్రేరేపించును.

శ్లో॥ తస్మాత్తాదే మృతో దేహోఽచేతనో నప్రవర్తతే,

చిదంశస్య ప్రేరకత్వం బ్రవీతి భగవాన్ స్ఫుటమ్॥ 90

తా॥ చిదాత్మదూరమైనపుడు దేహము మృతమగును. అచేతనమగు
టచేత నపుడు చరించదు. అందువలనఁ జిత్తుయొక్క యంశమే దేహము
ను బ్రేరేపించును, ఈసంగతికితల్లో భగవంతుఁడు స్పష్టపఱచెను.

శ్లో॥ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః,

మనః షష్ఠానీంద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి ॥ 91

తా॥ పాఞ్చిలోకమందు నాయంశమేసనాతనమైన జీవుఁడగును మన
స్సునుఁగూడినయైదు జ్ఞానేంద్రియములను ప్రకృతి యందున్న వాటిని
తిప్పుచుండును,

శ్లో॥ అవచ్ఛిన్నశ్చిదాత్మాసా స్వతో నేచ్ఛతి కించన

న భుంక్తే సుఖదుఃఖే చ తస్మిన్నా రోష్యతేఽఖలమ్॥ 92

తా॥ అవచ్ఛిన్నుఁడు— అందులోనుండుట మాత్రమే కలవాఁడు, అ
మన యీచిదాత్మస్వయముగా దేనినిగోరఁడు సుఖదుఃఖముల ననుభ
వించుడు కానియతని యందన్నిటిని యారోపింతురు.

శ్లో॥ సర్వేష్యపి శరీరేషు భాతి తద్ధర్మవానివ,

న తిష్ఠతి స్వత స్తేషు నాపి తద్ధర్మసంయుతః॥ 93

తా॥ అన్ని శరీరములందు నాయాధర్మములు కలవానివలె నంగుడు
స్వయముగా వాటియందులేడు. ఆధర్మములతోఁగూడియుండలేడు.

శ్లో॥ జ్ఞానేంద్రియైర్న దృశ్యోయం గ్రాహ్యః కశ్చేంద్రియైర్న చ
స్వరూపసౌత్కార్యదవ్యక్తో వేదాంతైశ్చ బుభ్యతే॥ 94

తా॥ ఆతఁడు జ్ఞానేంద్రియములచేతను, గ్రహ్యేంద్రియముల చేతను
దెలియంబడడు. (లేకపట్టువడడు) సూక్ష్మరూపుడగుటంబట్టి యవ్యక్తుఁ
డు. ఉపనిషత్తులచేతనే తెలియంబడును. లేకవేదాంతాలచేతను యెఱుంగ
ఁబడును.

శ్లో॥ నిర్మమత్వాత్సర్వగోఽపి శరీరేషు చ తిష్ఠతి,
అకర్తృవ్యసభిజ్ఞేస్తు కర్తేవాసా విభాస్యతే॥ 95

తా॥ మమకారములేనందున సర్వత్రయుండినను శరీరములందున్నా
డు. కర్తృకాకపోయినను దెలియనివారిచేతఁ గర్తృవలె నితఁడు భావింపఁ
బడుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వేదానాముత్తరే భాగే ఇత్యాదిగ్రంథ వర్జితం,
ఆత్మనో వాస్తవం రూపం కర్తృత్వం నాస్య విద్యతే॥ 96

తా॥ “వేదానాముత్తరేభాగే”యను మీఁదిశ్లోకము వద్దనుండియా
త్మస్వరూపము వర్ణింపఁబడెను ఆత్మకుఁగర్తృత్వము లేదు.

శ్లో॥ స సర్వోపనిషత్సిద్ధ ఏష హృద్యుపలభ్యతే,
శుద్ధః స్థిరోఽచలో నాస్య కర్మలేపోఽస్తి కశ్చన॥ 97

తా॥ ఆత్మ సర్వోపనిషత్తులలోను జెప్పఁబడెను. ఆత్మ హృదయ
మందు వెదకువారికి గొరుకును. ఆత్మశుద్ధము; స్థిరము; అచలమును.
ఆత్మకు రవంతియుఁగర్మ లోపముగలదు.

శ్లో॥ అవ్యక్తో నిస్సృహస్త్రాక్షీముదాసీన ఇవ స్థితః,
స్వప్నో విక్షేపరాహిత్యాదిత్యాత్మానం ప్రపశ్యత॥ 98

తా॥ చంచలత్వము లేనిది, కోర్కె లేనిది, సంబంధము లేనిది,
యల్లూరకుండునది, వికారిములు లేనిది. కారణమేమనిన;—ఆత్మకు
విక్షేపములేదు. కనుక (ఆవరణము, విక్షేపము, అని మాయకు రెండు
శక్తులు. జీవునాశ్రయించునుగాని, మాయ పరమాత్మను, జెందదు.) ఈ
విధమున నాత్మను గనుంగొనుండు.

శ్లో॥ ఈవృత్తిః పృథ్విర్యస్య సత్త్వాదిగుణాధిభావః .

మాయాసేవ సంఘన్నో భుంజాన ఇవ బుద్ధిభావః . 100

తా॥ ఇట్టిదైనను యాత్మ సత్త్వాదిగుణములు భరించుచు మాయయు
వస్త్రముచేత పూతవడినదై, యజ్ఞానము కలనృత్తిచేతనే సత్త్వగుణముల
వలెగనబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇత్థం బోధితవానేష వాలఖిల్యైవ జాపయతి,

తత్త్వం బుద్ధ్యాధ పప్రచ్యుతి కశనంసాతీతి తే గుణాదపి . 101

తా॥ ఇట్లు ప్రజాపతి వాలఖిల్య ఋషులకు బోధించెను. తత్త్వము
నుఁదలిసికొన్న వారలై “యేవండు సంసారి” అని గుణమునడిగి.

శ్లో॥ శూయతాం పరమాత్మో క్షతస్మాదన్యోఽస్తి కశ్చన,

భూతాత్మాభ్యో నికృష్టోయం పుణ్యపాపభతైర్నివృతిః . 102

తా॥ వినుడు, ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన యాత్మ పరిపూర్ణియగును.
దానికంటె నితర మింకొకటిగలదు. దానిపేరు భూతాత్మ. అది చాల
తక్కువది. లేక నీచమైనది. పుణ్యపాప ఫలములతోఁగూడి యున్నది.

శ్లో॥ విప్రక్షతాగినద్యోనిం శ్వవరాహాదకాముః,

అసద్యోని మహద్వృత్తి భూలోకే జన్మ తత్కథా . 103

తా॥ భూలోకమందుఁగాని జన్మించినట్లయితే విప్రయు (మిత్ర)యులు
మొదలగు యుత్తముల కడుపునఁగాని, పుక్కలు, పండులు మొదలగు
నీచజంతువుల కడుపునఁగానిపుట్టును. [భూతాత్మయని] . . .

శ్లో॥ అన్యత్ర జన్మ చేత్త్వర్తి పుణ్యేన స్వర్గమశ్నుతే,

పాపేన నరకం ద్వంద్వైరభిభూతః పరిభ్రమేత్ . 104

తా॥ భూలోకములోఁ గాకయితరతావునఁ జన్మకలిగిన పుణ్యముతో
స్వర్గము పొందును. పాపముతో నరకమును బొందును, సుఖదుఃఖములతో
ష్టాదిద్వంద్వములకు లొంగితిరుగును.

శ్లో॥ మానావమానౌ శీతోష్ణే ద్వంద్వానిన్యాది కానమా

యౌ భూతాత్మోదితఃసోఽథ విస్వస్త్వనిభగ్గీయతే . 105

తా॥ మానావమానములు, శీతోష్ణములు, యితద్వంద్వములుద్వంద్వ

ములనఁబడును. భూతాత్మయని యేదిచెప్పఁ దలచి యవిస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. [ఎట్లనఁగా]

శ్లో॥ అపంచీకృతభూతైర్యజ్జాతం సూక్ష్మం నపుష్టైః పిత్,

భూతైః పంచీకృతంజాతం యత స్త్థూలమిదం నిపుః 105

తా॥ పంచీకరణములేని భూతములచేత నేకరీరముపుట్టినదో యది సూక్ష్మశరీరము. పంచీకరణమైన భూతములచేత నేదిపుట్టినదో యది స్థూల శరీరమనఁబడును.

శ్లో॥ జ్ఞానాత్మాణాం క్రియాత్మాణాం వాయూనాం పంచకత్రయం,

మనోఽహంకార ఇత్యేవం లింగం సప్తదశాత్మకమ్ 106

తా॥ జ్ఞానేంద్రియ పంచకము. కర్మేంద్రియ పంచకము, వాయుపంచకము, యను మూఁడు పంచకములును, మనస్సును, అహంకారమునుగాఁ బదియేఁడు కలిసినది లింగదేహ మనఁబడును. (ఇదియే సూక్ష్మ శరీరము.)

శ్లో॥ అహంకారే భూతికే యచ్చైతన్యం ప్రతిబింబితం,

స భూతాత్మాత్ర చిద్బింబం నిర్లేపం బ్రహ్మ కథ్యతే 107

తా॥ భూతములవలనఁ గలిగిన యహంకారమందు యే చైతన్యము ప్రతిబింబించెనో, యాప్రతిబింబము భూతాత్మయగును. అచట బింబరూప చైతన్యము నిర్లేపము. అనఁగా వికారము చెందనిది అది బ్రహ్మమని చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ భూతాత్మా ప్రకృతేర్జాతైః గుణైరేషోఽభి భూయతే,

తమోగుణాభి భూతత్వాత్స్వత్మగ్ధం బ్రహ్మ నేక్షతే 108

తా॥ ప్రకృతివలనఁ బుట్టినగుణములచేత సీభూతాత్మ యావరింపఁబడును. తమోగుణముచే యాచ్ఛాదించఁ బడుటవలనఁ దనయందున్నబ్రహ్మమును జూడలేదు.

శ్లో॥ అధిష్ఠానతయా బ్రహ్మ భూతాత్మస్యపి తిష్ఠతి,

సద్గుప్తతే నీరబిందు రసంతేష్టా యథా తథా 109

తా॥ అధిష్ఠానముగాఁ బ్రహ్మము భూతాత్మ యందునుఁ గలదు. (కాని) తామరాకుసందు సీటిబిందువువలెఁ దానికంటక నే యుండును.

శ్లో॥ ఈదృశోఽపీశ్వరో మాయాయుక్తిః సత్త్వగుణయత్యయః ,

భూతాత్మానం స భూతాత్మా విచిన్త్యత్వం సతతమ్ ॥ 1

తా॥ ఇట్టివాడయ్యను యీశ్వరుఁడు మాయతోఁగూడి యాభూతత్వము ప్రదేశించును. ఆభూతాత్మ యీశ్వరునివేసికొని నాయుచుండుట

శ్లో॥ సుఖైర్వైవయిక్తైః సత్త్వగుణోద్భూతైః ప్రసక్తుః ,

ఉద్యోగే రజనః సోఽయం కలుషక్రయః స భృశోనః ॥ 1

తా॥ సత్త్వగుణమువలనఁ బుట్టిన విషయసుఖములచేత నానందమును రజోగుణోద్భవము కలప్పుడు యితఁడమిదిగఁ గనుకను

శ్లో॥ తదానీమతి చాంచల్యాల్లవ్యతే మృగైః శృంగైః ,

కృపిం ప్రక్రమ్య తాం త్యక్త్వా తనః సిద్ధిం స్వయంజనమ్ ॥ 11

తా॥ అప్పుడతఁచంచల స్వభావమువలన నతఁడభూములు వృక్షము గును. వ్యవసాయ మారంభించి (కొంటలలోఁ) వానినివిడిచి తనస్వము యుచు దానిని (కూడ) విడుచును.

శ్లో॥ తత్తత్ఫలే సస్పృహత్వాద్వ్యగ్రో నాహ్నోన్యో నాహ్నః ,

అహంకారేణ బద్ధ స్యాజ్జాలేన విహగ్ యథా ॥ 11

తా॥ ఆ యా ఫలములందుఁ గోగ్ధ-కలహాదుల నుండి జలద్రావణములచేతను సుఖమునొందఁడు నలతోఁబెక్కిచుట్ట బడినట్లు యహంకారము చేతఁ గట్టంబడును.

శ్లో॥ సంసారిభ్రమణం తస్య ప్రోక్తం తే నానందము ,

కరణప్రేకః కర్తా భూతాత్మా సంసరన్యయతః ॥ 11

తా॥ ఇతఁడోపనిషత్తులందుఁ గూడ సీభూతాత్మయైనను సుఖమును పొందు తీరుగుసని చెప్పఁబడెను. ఇంద్రియములను సంతోషముచేయునట్లయై యాభూతాత్మ సంసారము చేయును.

శ్లో॥ ధైర్యేన హి పూర్ణైవ సోగతః పాత్యైః సత్తత్త్వైః ,

ప్రాంత్యారోపేణ సంసారస్త్రతాసో నతః మోక్షయతః ॥ 11

తా॥ పూర్ణమైన ధైర్యముతోన నతఁడతఁడతఁడు సత్త్వగుణయత్యయములచేతను సంతోషముచేసి మోక్షమును పొందుచుండును.

గిన సంసారము వాస్తవము కాదు.

శ్లో॥ దృష్టాంతోఽత్రాగ్నినా వ్యాప్తో లోహాంతోఽభిధీయతే
తస్మిన్లోహం ముద్గరేణ హతం బహువిధం భవేత్ ॥ 116

తా॥ ఈవిషయమునఁ దృష్టాంతమేమనఁగా గాలిన యినుపగుండు
చెప్పబడును. కాలినయినుమును త్తితోఁగొట్టఁబడియ నేకముక్కలగును

శ్లో॥ అహంకారే చిదాభాసో భూతాత్మా సాక్షిభాసితః,
హన్యమానో గుణైః సత్త్వాదిభిర్బహువిధో భవేత్ . 117

తా॥ అహంకారమందుఁజిదాభాసుడైన భూతాత్మ సాక్షిచేతఁబ్రకా
శింపఁజేయఁబడినదై సత్త్వాదిగుణములచేతఁగొట్టఁబడి యనేకవిధము
లగును.

శ్లో॥ యజ్ఞస్మ యోనిలక్షణాం భవేచ్ఛతురశీతిషు,
సోఽయం బహువిధో భావో లోహే దాత్రకుతారవత్ . 118

తా॥ ఎనుబడినాలుగు లక్షలయోనులందు నే జన్మముకలుగునో యది
యే బహువిధములయ్యె ననుటకు (దాత్పర్యము, (ఎట్లనిన) లోహమొక
పుడు కొడవలిగాను. యింకొకపుడదియే గొడ్డలిగాను, యింకొకపుడది
యే బాడిసగానగుట యెట్లుబహువిధ భావమోయట్లే? (బహువిధభావ
ము భూతాత్మకు యగును.)

శ్లో॥ కులాలేన యథా చక్రం తథా మాయావినా గుణాః,
సత్త్వాదయః పేరితాః స్ఫుటైశ్చ జన్మాన్యనేకథా . 119

తా॥ కుమ్మరివానిచేత జక్రము యెట్లుత్రిప్పబడునో యట్లుమాయావి
చేత సత్త్వాదిగుణములు ప్రేరేపింపఁ బడునవగును. వాటివలన ననేకజ
న్మములు కలుగుచున్నవి.

శ్లో॥ లోహముద్గరఘాతేన నాగ్నేర్బాధస్తథా గుణైః,
భూతాత్మోపద్రవేణాస్య సాక్షిణో నాస్త్యపద్రవః . 120

తా॥ నుత్తిరెబ్బవలనఁగాలినలోహమునకు బాధకలుగునుగాని, య
గ్నికి బాధకలుగదు, అట్లేగుణములవలనఁభూతాత్మకుపద్రవముకలుగుటచే
త సాక్షి కేమియును పద్రవముకలుగదు.

శ్లో॥ సైకైకదేహో నరకో భవేద్భూతాత్మనో మహాన్,
మైత్ర్యైశ్చమాత్యాదిదోషాః పృసిద్ధా ఏన దేహినామ్. 121

తా॥ భూతాత్మకొక్క దేహముగలుటయే గొప్పనరకము, దే
హధారులకు మైత్ర్యమువలనబుట్టుట, మొదలైన దోషములందరెంగినవే.

శ్లో॥ దేహే దోషా యథా చిత్తే దోషాస్తద్వదనేకశః,
సంమోహోద్యాస్తామసాః స్యుస్తప్తస్థాద్యా రాజసాః స్మృతాః

తా॥ దోషములు దేహమందుఁగలిగి నట్లేమనస్సునందును యనేక
దోషములుకలవు. సంమోహము మొదలగునవి తామసగుణములు. తృ
ప్త్యాదులు రాజసములని చెప్పబడును.

శ్లో॥ భూతాత్మా తైః ప్రేరితఃసన్ తైస్తైస్తామసరాజసైః,
కర్మభిర్విహుధా దేహోనవాప్నోతి పునః పునః. 123

తా॥ ఆయా గుణములచేతఁ బ్రేరేపింపబడినవాడై భూతాత్మకర్మ
లుచేయుచు వాటిచేతననేకవిధముల దేహములనుమరలమరలఁబొందును

శ్లో॥ సుత్రిత్వా సంసారిణం వాలఖిల్యా విస్మయమాయయుః,
సంసారస్య ప్రతీకారం పప్రచ్ఛన్నునయః పునః. 124

తా॥ ఇట్లు సంసారి వృత్తాంతమునువిని వాలఖిల్యలాశ్చర్యము పొం
దిరి. సంసారమునకుఁ బ్రతీకారమును యామునులు ప్రశ్నించిరి.

శ్లో॥ శాశ్వేత్భూతాత్మతా యేన చిదాశ్శత్ర్యం తుశిష్యతే,
తిముపాయం గురో బ్రూహీత్యుక్తః సన్దరురుక్తవాన్ । 125

తా॥ ఏదానిచేత భూతాత్మత్వముపోవునో, చిదాశ్శత్ర్యము మిగు
లునో మాయుపాయమునుగురూ! చెప్పుము; అనిపిల్చింపఁబడి గురు
రువుచెప్పెను.

శ్లో॥ సమూహ్యాద్యదికదృష్టాం తైః సంసారన్యప్యనిష్ఠతాం,
మిథ్యాత్వం చ వినిశ్చిత్వ వ్రజేజ్ఞానాధికారితామ్ ॥ 126

తా॥ సదిలోనికెరటములు బుద్ధులుమొదలగు దృష్టాంతములతో
సంసారమునకుఁగూడ నిష్టారాహిత్యము, మిథ్యాత్వమును నిశ్చయించి
జ్ఞానమునకధికారి - యోగ్యుడగుచు.

శ్లో॥ యా వేదేనోదితా విద్యా సా భూతాత్మప్రతిక్రియా ,
తపో యోగః స్తుతిర్బోధశోభక్తం వేదే చతుష్టయమ్ ॥ 127

తా॥ వేదముచేతఁ జెప్పఁబడిన యేవిద్యకలదో యదిభూతాత్మత్వము
నుబోఁగొట్టును. తపస్సు, యోగము, స్తుతి, జ్ఞానము, యీనాలుగు వే
దమందుఁ జెప్పఁబడినవి. (భూతాత్మత్వమునకు (బ్రతిక్రియలు]

శ్లో॥ స్వాశ్రమోచితధర్మో యః స ఏవాన్య తపో భవేత్ ,
శాంతాః స్ఫుర్హృహత్పష్టాద్యాః తేన తామసరాజసాః॥ 128

తా॥ తా నేయాశ్రమ మందుండునో యాధర్మములు సరిగా నెరవే
ర్చుటయేతపస్సు. దానిచేత తృష్ణ-ఆశ, మోహము మొదలైన తామ
స రాజసగుణములు శాంతించును.

శ్లో॥ తచ్చాంతౌ సత్వవృద్ధిః స్యాత్సత్త్వే నైకాగ్రతాధియః,
తయాత్మతత్త్వానుభవ స్తుతో ముక్తో న సంసరేత్ ॥ 129

తా॥ ఆగుణములు శాంచింతిన సత్వగుణమభి వృద్ధియగును. సత్వ
మువలన బుద్ధికేకాగ్రత కలుగును. ఆయేకాగ్రతవలన నాత్మ తత్వమ
నుభవమునకు వచ్చును. దానివలన ముక్తినిొందును. సంసారమును
బొందడు.

శ్లో॥ నిరింధనాగ్నివచ్చిత్తం శామ్యేద్యోగేన కారణే,
సంస్కారమాత్రశేషత్వాన్న ధీః సంసర్తు మర్హతి॥ 130

తా॥ కజ్జలులేనియగ్ని చల్లారునట్లు యోగముచేత చిత్తముకారణ
దేహమందు శాంతినిొందును. సంస్కారమాత్రమే శేషించినందునబుద్ధి
సంసారము చెందనేరదు.

శ్లో॥ తదాసీం జీవచైతన్యం బ్రహ్మజ్యేషీ భవేద్యథా,
జలే జలం వహ్నిరగ్నో వ్యోమ్ని వ్యోమ స్థితం తథా॥ 131

తా॥ అప్పుడుజీవచైతన్యము బ్రహ్మమునం దేకీభవించును. ఎట్లనఁగా
నీటిలోనీరు, అగ్నిలోనగ్ని, ఆకాశమందాకాశము కలిసియున్నట్లు,
(యేకీభవించునని.)

శ్లో॥ అద్వైతమనుభూ యాస్మిన్నమాధౌ వ్యుత్థితః పునః,
స్తువకాసర్వాత్మతాం తస్య బ్రహ్మణోఽనుస్మరేత్సదా॥ 132

తా॥ ఈసమాధియందు సద్వైతము ననుభవించి మరల లేచినవాడై
యబ్రహ్మమునకుఁగల సర్వాత్మత్వమును స్తుతించుచు సర్వదాస్మరిం
చుచుండును.

శ్లో॥ కుత్స్నో మునిర్యథాస్తాపీ త్వం బ్రహ్మత్వాదినా తథా,
స్తువన్నవనుదేత్ ద్వైతవాసనాం చిరమాశ్రితామ్॥ 133

తా॥ కుత్స్నమునియెట్లు నిపుఁబ్రహ్మమపు (త్వంబ్రహ్మత్వాదిగా) స్తు
తించెనోయట్లు స్తుతించుచు ద్వైతవాస నను చాలకాలము నుండియున్న
దానినిఁగూడ నణఁచును.

శ్లో॥ యోగాదద్వైత విజ్ఞానే వాసనాయాశ్చ సంక్షయే,
సంత్యజ్య జీవతాభ్రాంతింపరమాత్మత్వమాప్నుయాత్॥ 134

తా॥ యోగమువలన విజ్ఞానము కలుగఁగనే, వాసననశింపఁగనే, జీ
వుడనను భ్రాంతినివిడిచి పరమాత్మత్వమును బొందును.

శ్లో॥ సాభ్రాంతిస్తమసా జన్యా తమస్త్యాశ్రితమాత్మని,
పరమాత్మత్వమానృత్య కల్పయేజ్జీవతాభ్రమమ్॥ 135

తా॥ ఆభ్రాంతి యజ్ఞానమువలనఁబుట్టినది. ఆయజ్ఞానమాత్మయందు
శ్రయించియున్నది. అదిపరమాత్మ భావమును మూతవేసిజీవుండన్న
సమను గల్పించుచున్నది.

శ్లో॥ యదావరకమజ్ఞానమాత్మాస్మిక్ ప్రతిబింబతి,
ఈశ్వరః ప్రతిబింబోఽసౌ సృష్ట్యాదీనాం ప్రవర్తకః॥ 136

తా॥ మూతవేసినదే యజ్ఞానమో దానియందాత్మ ప్రతిబింబించుచున్న
ఆ ప్రతిబింబమిశ్వరుఁడు. ఆతఁడు సృష్టిస్థితిసంహారములుచేయును.

శ్లో॥ యదజ్ఞానం విక్రియతే భవత్యేష తమోగుణః,
దృశ్యమానం జగదిదం తమ ఏవాభవత్పురా॥ 137

తా॥ ఏయజ్ఞానము వికారమునొందుచున్నదో, యది తమోగుణము
నఁబడుజగత్తు సృష్టికిఁబూర్వము యజ్ఞానస్వరూపమే.

శ్లో॥ ఈశేన ప్రేరితం తత్సద్వత్సత్వమేవ గుణత్రయమ్॥ 138

తా॥ జలమందుఁ దరంగమువలె నారణ్యగుణము యీశ్వరునిచేత్రే

రేపింపఁబడినది. తమోగుణము నట్లే ప్రేరేపింపఁబడెను. సత్త్వగుణము నట్లే ప్రేరేపింపఁబడెను. మూఁడుగుణములట్లే ప్రేరేపింపఁ బడెను.

శ్లో॥ సమప్తిరూపాఽహంకారః సత్త్వాత్సారః సముద్భృతః.

చిద్బింబ ప్రతిబింబాభ్యాం యుక్తోసా చేతనో భవేత్॥ 139

తా॥ గుణసముదాయ రూపమహంకారము. అది సత్త్వగుణములోని సారము. అదిబింబ ప్రతిబింబములతోఁగూడి యదిచేతన మగును.

శ్లో॥ ప్రతిదేహం వ్యప్తిరూప తేత్రజ్ఞత్వేన తిష్ఠతి,

సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ దేహే తత్సత్త్వసాధకః॥ 140

తా॥ ప్రతిదేహమగుదును ప్రత్యేకరూపముగానున్న తేత్రజ్ఞత్వచనం బడుచునుండును. సంకల్పము, కార్యనిశ్చయమును శరీరమందు సత్త్వము—బలమును గలిగించును.

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భో వేదేషు సమప్తివ్యప్తిరూపధృక్,

సూయతే యఃస సూత్రాత్మా ప్రజాపతిరిహోదితః॥ 141

తా॥ వేదములందు హిరణ్యగర్భుఁడు సమప్తివ్యప్తి స్వరూపము గల వాఁడని చెప్పఁబడెను. సూత్రాత్మ యెవరోయతఁడు ప్రజాపతియని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సస్య శ్రేష్ఠాస్త్రయో దేహః సృష్ట్యంతిస్థితీహేతవః,

బ్రహ్మ చిద్భో నిర్మయః గుణత్రయసముద్గతః॥ 142

తా॥ ఆ హిరణ్యగర్భునిక, మూఁడుదేహములు శ్రేష్ఠములు; సృష్టి, సంహారములు చుగ్గుటకుంగలవు. ఆ మూఁడుబ్రహ్మ, రుద్రుఁడు, శ్శాస్త్రసని గర్వించగల సాధనములవలనఁ గలిగినవి.

శ్లో॥ యో యః సృజన్ అశోకఽస్మిన్ బ్రహ్మ తత్త్వాభిమన్యతే,

నాన్య భూతే చిద్భోయః పిన్దవః స్థిత్యభిమానవాన్॥ 143

తా॥ అశోకమునకు సృజించునో వానియందు బ్రహ్మ భిమానము, చుగ్గుట. గౌతము నభిమానించువాఁడు చుగ్గుఁడు. స్థిత్యభిమానమునకు పిన్దవము, పిన్దవము. అశోకములోని చూపనుల నాముగ్గుజభిమానములను బ్రహ్మమునకు గలది.

శ్లో॥ ప్రజాపతిప్రిధా భూత్వా భూయోఽపి బహుధాఽభవత్ .

వసురుద్రాదిత్య ఛేదైర్గిరినద్యాది భేదతః .

144

తా॥ ప్రజాపతి మూడురూపములను బొంది మరల ననేకరూపము లుబొందెను. వసువులు, రుద్రులు, మొదలగురూపములను, కొండలు, నదులు, మొదలగువాటిరూపములను బొందెను,

శ్లో॥ ఆత్మస్వధ్యారోప ఏవం ప్రోక్తో మాయావినిర్మితః ,

ఆత్మాధిష్ఠానరూపేణ ప్రవిప్లః సర్వవస్తుషు ॥

145

తా॥ మాయవలన నాత్మమందుఁగలిగిన యధ్యారోపము (లేనిగా రోపించుట) యిట్లుచెప్పబడెను. సర్వవస్తువులందు నాత్మయధిష్ఠాన (ఆధార) రూపమైయున్నది.

శ్లో॥ ఇత్థం వివేచితశ్చాత్మా భూత్వాధిక్యేన పాలకః ,

నాధిష్ఠానం వినా కించిదారోప్యం బాధ్యతే క్వచిత్ ॥

146

తా॥ ఇట్లువివేకించినపుడు యాత్మమిక్కిలి పరిపాలించునదై ప్రకాశించును. అధిష్ఠానస్వరూపము తెలియనిది యారోప్యమెక్కడను బాధింపబడదు. (అధిష్ఠానము బ్రహ్మము. ఆరోప్యము జగత్తు.)

శ్లో॥ ఆరోపితస్య సర్వస్యాధిష్ఠానం తత్త్వమీక్షతే ,

తస్మాదంతర్బహిశ్చాత్మా స్థితః సర్వేషు వస్తుషు ॥

147

తా॥ అన్నియారోపములయొక్క యధిష్ఠానతత్త్వమును జూచుచుండును. కనుకలోపలను బయటనుఁగూడ సన్నివస్తువులందాత్మికలను.

శ్లో॥ ప్రజాపతిర్వాల్ఖ్యస్మై నీనేవ మబూబుధత్ ,

శౌఖాయస్యః కథామేతాం రాజ్ఞే ప్రోవాచ ధీమతే ॥

148

తా॥ ఇట్లు ప్రజాపతి వాల్ఖ్యమునులకుఁ బోధించెను. ఈకథను శౌఖాయన్యుఁడు బుద్ధిశాలియగు రాజునకుఁజెప్పెను.

శ్లో॥ వైరాగ్యం పరమాత్మా త్రైవిద్యాత్మా సాధనాని చ ,

తపో యోగః స్తుతిర్బోధ ఇతి సర్వం వ్యసస్థితమ్ ॥

149

తా॥ వైరాగ్యము, పరమాత్మ, జీవాత్మ సాధనములు, తపస్సు, యోగము, స్తుతి, జ్ఞానము యీసర్వము నిందు నిరూపింపఁ బడెను.

శ్లో॥ శాకాయన్యాయ భగవాన్వైష్ణవోఽఖిలమువాచ హ,
తత్సర్వం మేఽనుగృహ్యతు విద్యాత్థీర్థ మహేశ్వరః ॥ 150
ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతిప్రకాశే మైత్రాయణీయ
శాఖావివరణో నామ దశమోఽధ్యాయః॥

భగవంతుఁడైన మైత్రుఁడైన శాకాయన్యుని కొఱకీ సర్వమునుఁ
జెప్పెను. నేచేసిన యీ గ్రంథమునంతటిని విద్యా

త్థీర్థమహేశ్వరుఁడను గ్రహించుఁగాక.

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య కృతానుభూతి ప్రకాశమున మైత్రాయణీ
య శాఖావివరణమునకుఁ బంతుపల్లి - మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధాను
వాదము పదియవ ప్రకరణము.

శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఓమ్ తత్ సత్

అ ను భూ తీ ప్ర కా శ ము.

వి కా ద శో ధ్యాయ ము.

శ్లో॥ యజుష్యాం కథశాఖాయాం విద్యాం యాం సచికేతసే,
యమః ప్రోవాచ తాం సర్వాం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యహమ్॥ 1
తా॥ యజుర్వేదో పనిషత్తగు కథశాఖయందలివిద్య నేదైనది సచికే
తునకు యముఁడుచెప్పెనో దానినంతను సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదను.

శ్లో॥ సచికేతాః కుమారాః సకాస్వపిత్రా ప్రేషితో యమం,
గత్వా తం తోషయిత్వాఽత్యజ్ఞానం వరమయాచత॥ 2

తా॥ సచికేతనుఁడను పేరుగల ఋషిపుత్రుఁడు తండ్రిచేత యముని
నద్దకుఁబంపఁబడి యముని ప్రార్థించి, యతనిని వీరితునింజేసి యాత్యజ్ఞా
నము దెల్పుమని కోరెను.

ప్రియార్థిన స్వం తు నైవం మత్తో జ్ఞానం హితం భజ॥ 8

తా॥ అవివేకము, వివేకమునని మార్గములురెండు అందవివేకములు ప్రియమును గోరుదురు నీవట్టివాడవుకావు. హితమైనజ్ఞానమును నావలన పొందుము.

శ్లో॥ మూఢాః పూఢాః స సమా త్వయాత్వంత వివేకినా,

* మూఢ స్వీషణ్వివేకే సకా స్వర్గమిచ్ఛతి నైహికమ్॥ 9

తా॥ మూఢులు సతిమూఢులు, యత్వంత వివేకివైన నీకు సాటికారు, కొంచెము వివేకము కలిగిమూఢుఁడు స్వర్గమునుఁ గోరును. ఇహ సుఖమునుగోరడు.

* “జ్యోతిష్టో స్వర్గకామోయజేత”యను ప్రామాణ్యముచేఁ జ్యోతిష్టోమాది యజ్ఞముల నాచరించి స్వర్గమునుఁ గోరువారు మరలజన్మింతురు కావునవీరు మూఢులనంబడుదురు. ఇహసుఖములను గోరువారతి మూఢులు.

అ- సు- శ-

* శ్లో॥ తద్గురుశ్చ తస్యైవో ద్వా అంధసితాంధ వత్త్వితౌ ,

ఆత్మతత్త్వానభిజ్ఞత్వా దవిద్యాభ్యంతరే స్థితౌ॥ 10

తా॥ (మూఢుఁడును) మూఢునిగురువును, యిద్దరును గ్రుడ్డివానిచేత నడిపింపఁబడు గ్రుడ్డివారివలే నుందురు. ఏమన నుభయులును యాత్మతత్త్వము నెరుంగుటకుఁ వారిద్దఱు నవిద్యలోమునిగి యున్నవారే.

* “అవిద్యాయా మంతరేవ ర్తమానాః, స్వయంధీరాః పండితంవస్య మానాః, దండ్రమ్యమానాః పరియంతిమూఢాః, అంధేనైవ సీయమానా యథాఽంధాః॥ కర ౧-౨-౧౬.

* దీనియర్థముపై శ్లోకార్థమేయైనను గతియందలి భావములుపేరు, దక్షిణోత్తరాయణముల సంచారములు, స్వర్గాదిలోకములకేగి మరల బునరా ప్తమైనందుటగాఁగలవి గ్రుడ్డివాఁడు గ్రుడ్డివానిని నడిపించు రీతి గనుంచునని భావము. ఆత్మజ్ఞానముండుట మార్గమునుఁ జూపెట్టుటకలికవంటిది. ఇదియఁగ్రుడ్డివాని కుపకరింపదు. నేత్రములు కలవారలకే యుపయోగము. అనఁగాజ్ఞానినేత్రములున్న వాఁడనియు, సజ్జన గ్రుడ్డి వాఁడనియు వ్యంగ్యార్థము.

శ్లో॥ అతిమూఢో ధనార్థే సకల బ్రహ్మహత్యాదికాన్యసి .

* కరోతి పరలోకస్తు న తస్య ప్రతిభానతే ॥

తా॥ అతి మూఢుడు ధనమును గోరఁడు బ్రహ్మహత్యాది మ
పాపములుజేయును. వానికిఁ బరలోకము గోచరమగును.

* “ ససాంపరాయః ప్రతిభానిబలా .

ప్రమాద్యంతం విత్తమోహేన మూఢమ్ ।

అయం లోకో నాస్తి పర ఇతిమానీ ,

పునఃపునర్వ శమాపద్యతే మే ॥ ”

క. ౧ - ౨ -

తా॥ ఇదియుంటై శ్లోకార్థమే. కాక, మూఢునకుఁ బరలోకముగ
రింపదనుటలో విశేషార్థముండకపోదు. పరలోకమున్నదనువాఁడు
మున్నవాఁడేగదా! పరలోకమున్నదని యంగీకరించియు నమ్మని
డును, అసలే లేదనువాఁడును మూఢాతిమూఢునినంటుచుదును. నీ
దుఁగల “సాంపరాయశబ్దార్థమును బోధించినబాగుండును.” “గమ్య
పరేకాలో ఈయత ఇతిసంపరాయః” అనివ్యుత్పత్తి. మరిచి నంతిర
పొందునది సాంపరాయము. మరణానంతరమెచ్చుది జేసినిపొందు
ఎచ్చటనుండును? ఏమిచేయును? గతియెట్టిది? అనుప్రశ్నపరంపర
రాకమానవు. ఇయ్యవికస్తికుఁడే విచారించును. నాస్తినిండు విచా
రండు విచారించువేళఁ దొలుతసాంపరాయ శబ్దార్థమిది జెప్పిన క
ముగా నాత్మజ్ఞానమునకు వలయుసాధన ను జయిగలఁడు. ఇది
విశేషము.

శ్లో॥ చార్వాకైః కర్మభిజ్ఞాత్మా శ్రవణాదుం పి నాన్యథా,

ముముక్షువోఽపి బహవః శ్మశ్వానోక్తిం న జానంతే॥

తా॥ చార్వాకులకును, కర్మవంతులకు నాత్మవిమటకు శక్య
కాదు. మోక్షేచ్ఛకలవార నేకమంది వినుచున్నప్పటికిని బలియలేదు.

శ్లో॥ హవిర్భుజం హి దేవానామపిక్రియం మర్త్యవేదనం,

మర్త్యాస్తత్త్వం న జానంతి విత్తైర్దేవకృతైర్వతాః,

తా॥ మనుష్యులు జ్ఞానమును దెలిసికొనుట హవిర్భుజంలగు దేవ
కు నిష్టములేదు. దేవతలుచేసిన విఘ్నములచేత హింసింపబడి మనుష

లు తత్వము తెలియఁజాలరు.

శ్లో॥ ఆచార్యశిష్యయోర్దోషాదేవా ఉత్పాదయంతి హి,
వాస్తోపాద్భుద్ధిదోషాద్వా నస్తు శక్నోతి నో గురుః॥ 14

తా॥ ఆచార్యుఁడందు, శిష్యునందుఁ దప్పలను దేవతలు గలిగించుచుండురు. వాక్కుయొక్క దోషమువలనఁబుద్ధియందున్న దోషమువలనఁగాని గురువు విద్యను చెప్పజాలఁడు.

శ్లో॥ అవిశ్వాసాత్కుతర్కాద్వా శిష్యో బోధుం న శక్నుయాత్,
ఈశ్వరానుగ్రహాద్దేవా విహంతుం శక్నువంతి సో, 15

తా॥ నమ్మకములేనందునఁగాని, కుతర్కమువలనఁగాని శిష్యుఁడు తెలిసికొనఁజాలడు. ఈశ్వరానుగ్రహముకలిగిన, దేవతలు (గురువునుగాని, శిష్యునిగాని) చెటువఁజాలరు. (ఈశ్వరానుగ్రహము కలవానికి జ్ఞానముదయించునని తా॥)

శ్లో॥ సహనావిత్త్యాదిశాంతి జపేనేశ ప్రసాదతః,
నిర్విఘ్నా గురుశిష్యా స్తస్తాదృశౌ దుర్లభౌ ఖలు. 16

తా॥ సహనావవతు యిత్యాదిమంత్ర జపమువలనను, యీశ్వరానుగ్రహమువలననుగురుశిష్యులిద్దఱును విఘ్నములచేతబాధింపఁబడరు. అట్టి గురు శిష్యులు సంభవించుట దుర్లభము.

శ్లో॥ శబ్దార్థజః స్వాత్మతత్వానుభవీ చ గురుర్ద్విధా,
ఆనోయో నరో న తు బ్రహ్మ నరత్వభ్రాంత్యనాశనాత్. 17

తా॥ శబ్దార్థమును తెలిసినవాఁడొక విధమైనగురువు. ఆత్మతత్వానుభవముకలవాఁడొక విధమైన గురువునని రెండువిధములగు గురువులు మొదటి వాఁడునరుండు బ్రహ్మము కానేరఁడు. ఏమనిన నతనికి నరుండనను భ్రాంతిహాలేదు కనుక.

శ్లో॥ తేనోక్తే సంశయా ఏవ స్యుర్వాచాం బహుయోజనాత్,
బ్రహ్మైనానుభవీ తేన బ్రహ్మ ప్రోక్తం విబుధ్యతే. 18

తా॥ అతఁడుచెప్పినపుడు మాటలయన్వయమనేకరీతుల నుండుటంబట్టి సంశయములేకలుగును. అనుభవముకల గురువుబ్రహ్మమేయగును. అతఁడు బ్రహ్మమునుఁ జెప్పినబోధపడును. (సంశయములుండవని తా॥)

శ్లో॥ కుతర్కాన్నశ్యతేవిద్యా తార్కికో న గురుస్తతః,
అగమే చానుభూతో చ కన్లోత్యే గురుర్భవేత్. 19

తా॥ కుతర్కమువలన విద్యనశించుచు. కనుకఁ దర్కించువాఁడు గురువుకానేరఁడు. శాస్త్రమందు ననుభవమందును కుశలుఁడైనవాఁడు గురువగును.

శ్లో॥ శిష్యో బహిర్ముఖో న స్యాదధ్యాత్మం యోగమాచరణ,
దుర్దర్శత్వాదిసంయుక్త మప్యాత్మానం ప్రవేశ్యతి. 20

తా॥ ఆత్మవిషయనమైన యోగము నభ్యసించు శిష్యుఁడు బహిర్ముఖుఁడుకారాదు. (అట్టులైననే) చూడశక్యము కాకపోవుట మొగలగు ధర్మములుగలదైనను యాత్మను దర్శించఁగలఁడు.

శ్లో॥ బాహ్యేంద్రియైర్న దృశ్యేయం గూఢస్థాన ప్రవేశతః,
పంచకోశగుహంతస్థో గహ్వరే తమసి స్థితః ॥ 21

తా॥ గూఢమైన స్థానమందుండుటచేత బాహ్యేంద్రియములచేఱు చుడదు. ఆత్మ సంఘకోశములలోని గుహలోను, గాఢమైన చీకటిలో నున్నది. (చీకటియనఁగా నజ్ఞానము)

శ్లో॥ యోగేనాంతర్ముఖా బుద్ధిస్తమో నాశయతే తతః
దేనం జ్ఞాత్వా హర్ష హాకౌ త్యజేత్తద్యోగ్యతాన్తితే ॥ 22

తా॥ యోగముచేత సంతర్ముఖమైనబుద్ధి యాచీకటిని హరించును. కనుక దేవునిఁబెలిసి హర్షకోపముల విడుపుము. నీకాయోగ్యుని కలదు.

శ్లో॥ యోగ్యోఽహం చేత్తద్వి తత్త్వం రహస్యం యత్త్వమీహ సే
తద్రూపి సర్వసంసార గుణాతీతం విముక్తయే ॥ 23

తా॥ నేనుయోగ్యుఁడనైతి నేని రహస్యమైన యేతత్త్వమును మించుచూ చుచున్నారో సర్వసంసార గుణాతీతమైనదానిని ముక్తి కొఱకు నాకుఁ జెప్పుఁడు.

శ్లో॥ ధర్మాధర్మా కార్యహేతు తథా భూతభవిష్యత్,
అన్యచ్ఛ సర్వం నోయత్ర తదేవాపేక్షితం మహా ॥ 24

తా॥ ధర్మము, అధర్మము, కార్యకారణములు, భూతభవిష్యత్తులు ముంక నితరములన్నియు నెచటలేవో యదినాకుఁ గానలసివది.

శ్లో॥ సర్వవేదేషు యద్వేద్యం తపాంసి యదవాప్తయే,
బ్రహ్మచర్యం చ తద్వస్తు ప్రణవేనాభిధీయతే, 25

తా॥ అన్ని వేదములందేది తెలియవలసిన వస్తునో, దేనిని బొందు
టకుఁ దపస్సులు కలనో, బ్రహ్మచర్యము దేనినిమిత్తమో యా వస్తువు
'ఓంకారము' చేతఁజెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రణవో వాచకస్తస్య స్యాత్ప్రతీకముపాస్తయే.
తేనబోద్ధుర్భవేన్ముక్తిర్భ్రహ్మలోకోఽప్యపాసితుః, 26

తా॥ ఆత్మనుఁజెప్ప ప్రణవము దాని నుపాసించుటకు నాధారము,
దానితో నాత్మను దెలిసికొన్నవానికి ముక్తికలదు. ఉపాసనఁజేయు
వానికి బ్రహ్మ లోకముగూడఁగలదు.

శ్లో॥ న జాయతే న మ్రియతే ప్రణవార్థశ్చిదాత్మకః,
పురాణో సావజత్వేన నిత్యః స్యాదమృతత్వతః, 27

తా॥ ప్రణవముయొక్క యర్థము చిదాత్మ. అది చావులేనిది.
పుట్టువు లేనిది. పురాతనము. జన్మ లేనిదగుటచేతను మరణము లేని
దగుటచేతను నిత్యము.

శ్లో॥ కారణం నాస్య కార్యం వా దేహఘాతేఽపి నో హతిః,
దేహణో దేహాంతరం హంతి న చిద్ధంతి న హన్యతే, 28

తా॥ ఆత్మకొక కారణములేదు. ఒక కార్యములేదు. దేహమునకుఁ
దెబ్బతగిలినను యాత్మకుఁదెబ్బ తగులదు ఒక దేహమింకొక దేహ
మును జంపుచున్నది. చిదాత్మ చంపదు. చంపఁబడదు.

శ్లో॥ శ్యామాకాదేరణోరేషోఽణీయాంస్తత్రాణుకల్పనాత్,
మహీయాస్మహతః ఖాదేస్తత్రాకాశాదికల్పనాత్ ॥ 29

తా॥ చిన్నదైనచామగింజకంటెను యాత్మచిన్నది. ఏలాగనిన దాని
యందేయణువులన్నియుఁ గల్పింపఁబడినందున, పెద్దవైన యాకాశాదు
లకంటెను పెద్దది. అందేయాకాశాదులు కల్పింపఁబడినందున.

శ్లో॥ స్థితో జంతోర్వృద్ధహూయాం తం నిష్కామస్తు పశ్యతి,
ఇంద్రియాణాం ప్రసన్నత్వాద్వీతశోకస్తదా భవేత్ ॥ 30

తా॥ జంతువుల హృదయశోశమందాత్మయున్నది. నిష్కాముడు -
కోరికలులేనివాడు దానింజూచును. అప్పడిందియములు శాంతముగా
నుండుటవలన శోకములు విడిచియుండును.

శ్లో॥ అంతర్ముఖోఽహం పవ్యామి మత్తోఽన్యే బాహ్యాధీః పుమాన్
జ్ఞాతుమ్ రతి కో వా తం విరుద్ధాత్మత్వభాసిసమ్ ॥ 31

తా॥ అందుఁబడునైన నేనుచూచుచున్నాను. నాకంటె నితరుఁడు
బాహ్యదృష్టికలవాఁడవఁడు యాత్మవిరుద్ధముగాఁ గనఁబడుచున్నఁగా
యాత్మను చూడగలఁడు? (మునుముందు విరుద్ధధర్మములను వర్ణించును)

శ్లో॥ దూరం గచ్ఛేదిహసీనః శయానో యాతి సర్వతః ,
సమదో విమదశ్చాత్తో దుర్లక్ష్యో హ్యవివేకిభిః ॥ 32

తా॥ ఇక్కడ నేయుండి దూరమునడుచును. ఇక్కడ నేశయనించి
సర్వత్రసంచరించును. మదముకలవాఁడు, మదములేనివాఁడును. కనుక
నవివేకులచేతఁ జూడశక్యముకాదు.

శ్లో॥ వనే ధ్యాతుం సమాసీనో దేహం సంఖ్య మానసం ,
తేనైవ నగరం గత్వా కరోతి క్రయవిక్రయా ॥ 33

తా॥ అడవిలోనికి ధ్యానముచేయుటకుఁబోయి కూర్చొని మానసిక
దేహమును సంకల్పించుకొని, యామానసిక దేహముతోనే పట్టణమునకుఁ
బోయి క్రయవిక్రయములుచేయును.

శ్లో॥ శయానో మంచకేఽక్షేషు విలీనేషు నిరాకృతిః ,
ఆకాశవత్సర్వగతః ఏకః సుప్తావతిష్ఠతే ॥ 34

తా॥ మంచముపైబరున్నవాఁడై కన్నులుమూతలుపడగా నాకా
రములేనివాఁడై, యాకాశమువలె సర్వగతుఁడయి యొక్కఁడే
నిద్రించుచునుండును.

శ్లో॥ ధనవిద్యాదిభిర్మత్తః పాండిత్యం నదసి బ్రువన్ ,
వై రాగ్యనటనే నా సౌ లక్ష్మ్యతే మదహీనవత్ ॥ 35

తా॥ ధనము, విద్య, మొదలైనవాటితో మదించి సభలోపాండిత్య
మును పలుకుచు, లేనివై రాగ్యమును పైఁనటించుచుగర్వము లేనివాని
వలెఁగనఁబడును.

శ్లో॥ ఏనం విరుద్ధధర్మత్వాత్ స భావః కోఽస్య వాస్తవః

ఇతి జ్ఞాతుమంకర్యత్వా దంతర్దృష్ట్యేనసూత్రతామ్॥ 36

తా॥ ఇట్టివిరుద్ధధర్మములు కలవాఁడుగుటవలన నాయాభావములతో నేదివాస్తవమో తెలిసికొనుట యశక్యమైనందున సంతర్దృష్టితో నిట్లు చూడవగును.

శ్లో॥ అశరీరం శరీరేష్వసవస్థే స్వేష్వపస్థితిం,

సర్వగం బహుభావాధిష్ఠానం మత్వా స శోచతి॥ 37

తా॥ శరీరములేనివాఁడై స్థిరములుగాని యీశరీరములందున్నవాఁడు సర్వవ్యాపి, అనేకభావముల కధిష్ఠానము — ఆధారము; అని యెఱింగిన చోఁదుఃఖముండదు.

శ్లో॥ నాయమాత్మా బహోః పాతాద్బహుశృత్వా చ మేధయా

లభ్యో బహిర్ముఖస్యాస్య నేశ్వరానుగ్రహో యతః॥ 38

తా॥ బహుశముగాఁ జదువుకొన్నప్పటికిని, బహుశముగావినినప్పటికిని, మిగులబుద్ధిగలవాఁడై నప్పటికిని బహిర్ముఖునకాత్మ లభింపదు. ఈ శ్వరానుగ్రహ మతని యందుండదుగనుక (అంతర్ముఖునం దే యీశ్వరానుగ్రహము కలుగును)

శ్లో॥ యమంతర్ముఖమీశోఽనుగృహ్లాతే తేన లభ్యతే,

తస్యేశః స్వాత్మనో రూపం భాసయత్యఖిలం స్ఫుటమ్॥ 39

తా॥ ఏ యంతర్ముఖుని యీశ్వరుఁడనుగ్రహించునో యతనికాత్మ లభియించును. ఆయీశ్వరాత్మ యొక్క రూపము సర్వమును స్పష్టము గాఁబ్రకాశింపఁజేయును.

శ్లో॥ పాపం క్రోధమనైకాగ్ర్యం యోగసిద్ధిం చ నైతి యః,

తమీశ్వరోఽనుగృహ్లాతి సజ్జానేనైవ మాప్నుయాత్॥ 40

తా॥ పాపము, క్రోధము, చంచలచిత్తము, అణిమాదియోగ సిద్ధులు నెవని కిష్టములుకావో యట్టివాని నీశ్వరుఁడనుగ్రహించును. అతఁడు జ్ఞానముచేత నాత్మను బొందును.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణాదీ జగన్మృత్యు సహితం యస్మిన్సంహరేత్,

సోయముగ్రిః కథం బోద్ధం శత్యఃస్యాన్నియతిం వినా॥ 41

* తా॥ బ్రాహ్మణాది (చాతుర్వర్ణ్యములతోఁగూడిననీ) జగత్తును మృత్యువుతోఁగూడినదాని నెవఁడు సంహరించెనో యలడుగుఁడు ఎట్లు తెలిసికొనశత్యము కాఁగలదు? అట్టికర్మ ఫలముండిన నేతప్ప. (శత్యము కాడనియన్వయము)

* ఈశ్లోకమునందలి భావము ననుసరించి చూచినను, లోకములోని సామాన్యవాడు కల ననుసరించి చూచినను సంహారకర్త యీశ్వరుఁడ (శివుఁడు) ని తెలియఁగలదు. కేవలము తామసగుణ మీశ్వరునియందా గోపించుట యజ్ఞావృక్ష పుష్పములనక తప్పదు. కారణమేమన;— యేపురాణమును చూచినను ఈశ్వరుఁడు తామసగుణప్రధానులను, తామసగుణప్రకృతియగు జగత్తును సంహరించినట్లుఁ దెలియగలదు. శివుఁడు తామస గుణప్రధానుఁడే యైనచో నతని విభూతిలీలలు తామసవంతులులేయెనవా? అట్లు గోచరించుటలేదు. సత్త్వగుణ ప్రధానములై, ముక్తికినిలయములై, ఆత్మానంద ప్రదములై యొప్పుచున్నయవి. కేవలము, స్వేచ్ఛగుణప్రధానుడైన విష్ణువు, దుష్టసంహారమున సత్త్వగుణమునే ప్రదర్శించి శత్రువుల సంహరించెనా? లేదు. తామసగుణముచేతనే దుష్టులను దునిమెను. ఇట్టి సందర్భములను విచారింపకఁ దామసగుణమును యీశ్వరునియందాగోపించుట పాక్షికత్వము కాదా - ఉగ్రశబ్దమందలి యర్థమును విచారించునప్పుడే భావములను మదినిడుకొని తామసులను, తామస జగత్తును తామసగుణముతోఁ దునిమిసందున నుగ్రుఁడయ్యెనని యర్థమును చెప్పిసరిపోవును. శత్రుసంహారమునం దుగ్రుఁడనుకానివాఁడెవ్వఁడు? ఉగ్రతయేలే నితటిశత్రువులనెట్లు సంహరించును? కొనునఁ బూర్వాపరముల నాలోచించుట న్యాయము. వేదాంతవిచార దూరులై సభోగలాలసుల సంహరించుననియు, లేక తామసేంద్రియముల సంహరించుననియు నర్థముఁజెప్పుకొన వలయును. అ. సు. శ.

శ్లో॥ బోద్ధా కశ్చ బోద్ధవ్య ఇతి చేత్తానుభౌ శృణు,

బుద్ధిప్రసిద్ధో జీవేశో బోద్ధృబోద్ధవ్యతాం గతే॥ 42

తా॥ తెలిసికొనువాఁడెవఁడు? తెలియఁడగిన వాఁడెవఁడు? అని యడిగిన వేదము! వారిద్దరిని వినుము. బుద్ధిలోఁబ్రవేశించిన ప్రకృతి తెలిసికొనువాఁడు బుద్ధిలోఁబ్రవేశించిన యీశ్వరుఁడు తెలిసికొనఁ దగినవాఁడు.

శ్లో॥ అవచ్చిన్నో భవేజ్జీవోఽనవచ్చిన్నో మహేశ్వరః,
రథస్వాహూ చ గంతవ్యదేశో యద్వదుభౌ తథా॥

43

తా॥ (ఒకకొలతకుఁ దొరకుట యవచ్చేదము) పరిమితఁడుజీవుఁడగును. అపరిమితఁడు ఈశ్వరుఁడగును. (దృష్టాంతము) రథము మీఁదఁగూర్చున్నవాఁడు; (జీవుఁడు రథమునాది; నేనుబోవుచున్నాను; అను సహాకారమున్నందున) రథమునడచుస్థలము. [ఈశ్వరస్థానీయము)

శ్లో॥ జీవం తం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు,
జీవోపాధిమహంకారం సారథిం ప్రగ్రహం మనః॥

44

తా॥ జీవుఁడురథమున కధికారి. శరీరమురథము జీవునకుపాధియైనయహంకారము సారథి. మనస్సు కశ్చేము.

శ్లో॥ ఇందియాణి హయాజ్ఞేయా విషయా గమ్యభూమయః,
సారథ్యధీనాః సర్వత్ర రథినః సదసద్గతిః ॥

45

తా॥ ఇందియములను గుఱ్ఱములుగాఁ దెలియవలెను. శబ్దాదివిషయములు సడువవలసిన స్థలములు. ఇవిసర్వత్రసారథి కధీనములైయుండును. సడకలోమంచికలిగినను, చెడుగువచ్చిననురథముమీఁదనున్నవానిఁడే

శ్లో॥ కర్తా సారథిరతాణి నియమ్య మనసా క్రీమాత్,
గచ్ఛన్నంతర్ముఖో మార్గపారం విష్ణుపదం వ్రజేత్ ॥

46

తా॥ కర్తయైనసారథి (అహంకారము) మనసుతోఁగూడ నిండియములనుగ్రమముగా వశపఱచుకొని యంతర్ముఖుడై సడచుచు మార్గముయొక్కచివర (అనఁగాఁగమ్యస్థానము) యగు విష్ణుస్థానమునుబొందును

శ్లో॥ ఇంద్రియాదిర్విష్ణు తత్త్వపర్యంతో హ్యంతరక్రమః,
ఇంద్రియేభ్యో భౌతికేభ్యో భూతేష్వాంతరతా స్థితా॥

47

తా॥ (అంతర్ముఖుడై యని క్రమముగాననుటచే రూంతరత్వమునుక్రమమును యింనువివరించు చున్నాఁడు) ఇంద్రియములు. విషయములు, కర్త, మనస్సు, విష్ణువు, యింద్రియాంతర తత్వములక్రమము. భూతములవలనఁగలిగిన యిందియములకంటే భూతముల యుదాంతరత్వముకలదు. (దీనినికను ముందుశ్లోకములో వివరించును.)

శ్లో॥ తద్భూతేభ్యః సూక్ష్మభూతకార్యత్వాన్మన ఆంతరం,

తతోఽతిసూక్ష్మకార్యత్వాత్కర్తృత్వోపాధిరాంతరః॥ 48

తా॥ ఆభూతములకంటెను సూక్ష్మభూతములు కలవు. సూక్ష్మభూతములన్నిటివలనఁ బుట్టినది మనస్సు. సూక్ష్మభూతములకంటె నతిసూక్ష్మమైనది యహంకారము. అది కర్తయొక్కయుపాధి అదియు నాంతరము--(లోపలనున్న పదార్థము)

శ్లో॥ సమష్టికర్తృత్వోపాధిరాంతరో వ్యష్టికర్తృతః ,

సమష్ట్యాఖ్యమహత్తత్వాత్తద్దేత్వవ్యక్తమాంతరమ్॥ 49

తా॥ వ్యష్టి- (ప్రత్యేకము) కర్తృత్వము కన్న సమష్టి (మొత్తము) యొక్క కర్తృత్వోపాధి ఆంతరము. సమష్టికర్తృత్వోపాధికి మహత్తత్వమనిపేరు. మహత్తత్వముకంటెఁ దానిహేతువైన యవ్యక్తము ఆంతరము. (దీనివలనఁగమనించవలసిన విషయమింకొకటి కలదు. దానిదానిహేతువులు దానిదానికంటె నాంతరములని అనఁగాఁగారణము కార్యముకంటె నాంతరమనిముఖ్య తా॥ ఆంతరము--దానిలో నిమిడియున్నది)

శ్లో॥ మాయాఖ్యావ్యక్తోఽవ్యస్యాధారః పురుష ఆంతరః,

పురుషాన్నానరం కించిత్సర్వం తేనైవ పూరితమ్॥ 50

తా॥ అవ్యక్తమునకుఁజేరుఁగూయయని మాయకాధారమైన పురుషుఁడు మాయకన్న నాంతరుఁడు పురుషునితరువాత ముఖ్యుఁడనిపేరు. అంతయుఁబురుషునితో నిండియున్నది.

శ్లో॥ సద్రూపః పురుషస్తస్య సత్వేనాస్యత్ర పూరితః,

అస్తీతి నిఖిలం భాతిపూరకః పురుషో నరః॥ 51

తా॥ పురుషుఁడు సద్రూపుఁడు. సత్త్వగుణరస సత్తవన్ని వోలునిండియున్నందున అస్తీ- [కలదు) యని యన్నియుఁ బూరించుచున్నది. పూరించుచున్నందునఁ బురుషుఁడనఁబడును.

శ్లో॥ వస్తుతత్త్వ విచారాంతః పురుషేఽస్మిన్పురూప్యతే,

గంతవ్యతత్త్వ సీమత్వాద్యగ్గచ్ఛతి తం క్రమాంతరమ్॥ 52

తా॥ వస్తుతత్త్వముయొక్క విచారము యీ పురుషునితో నమూర్త్యయగుచున్నది. (ఏమనిన) గమనించవలసిన తత్త్వములకు హద్దునువ రధింపఁడు క్రమముగా దానించేరుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రథినో వాస్తవం రూపం పూర్ణత్వం తదబోధతః,

అవచ్ఛిన్నత్వమేతచ్చ తద్బోధేన నివర్తతే॥ 53

తా॥ రథికునకు వాస్తవరూపముపూర్ణత్వము, అది తెలియనందునఁ బరిమితత్వము (కనఁబడుచున్నది) ఆ పరిమితభావము దానిపూర్ణభావము తెలియఁగానే నివర్తించును.

శ్లో॥ ఆత్మాసర్వేషుదేహేషు భ్రాంత్యాగూఢో న భాసతే,

ఏకాగ్రయా సూక్ష్మయైతం పశ్యేత్తాచ్ఛీల్య వాస్థియా॥ 54

తా॥ అన్ని దేహములందును యాత్మ భ్రాంతిచేత మూతవడినందునఁ బ్రకాశింపకున్నది. సూక్ష్మమైన యేకాగ్రబుద్ధితో నాస్వభావము కలవాఁడు— (తెలిసికొందునుగాకయని తలఁచువాఁడు) చూచును.

శ్లో॥ ధిమస్తథాత్వం యోగాత్స్యద్యోగో భూమిచతుష్కవాః॥ 55

వాగ్ధీకర్తృ సమప్తినాం నిరోధాద్భూమయోఽభవత్॥

తా॥ బుద్ధికేకాగ్రతయోగము వలనఁగలుగును. యోగము నాలుగు భూములు— (భాగములు) కలది. వాక్కు, బుద్ధి, కర్తృ, వీటిమైత్తమును నిరోధించుటవలన భూములు యేర్పడినవి.

శ్లో॥ వాగాదికం బాహ్యమక్షం నిరుంధత్ శేషయేస్సనః,

మనో నిరుంధన్కర్తారం శేషయేద్వ్యప్తి రూపిణమ్॥ 56

తా॥ బాహ్యములగు వాగాదీంద్రియముల నిరోధించుటవలన మనస్సును మిగిల్చిన వాడగును. మనస్సును నిరోధించుటతోఁడనే వ్యప్తి రూపుడగు కర్తృమిగులును.

శ్లో॥ సవికల్పక మేతచ్చ నిరుంధన్నిర్వికల్పకమ్,

అస్మిత్త్యేతన్నాత్మరూపం మహాంతమవశేషయేత్॥ 57

తా॥ ఇది సవికల్పకము. దీనిని నిరోధించిన నిర్వికల్పకము. అస్మి— అగుచున్నాను; అను నది ప్రమాతరూపము. అది మహత్తత్వము. సవికల్పకమును నిరోధించఁగానే మహత్తత్వము మిగులును.

శ్లో॥ తమప్యంతే నిరుంధ్యాథ శాంతాత్మా శిష్యతే స్యయమ్,

క్షురధారేవ విషమో యోగో మందమతేరయమ్॥ 58

తా॥ మహాత్మునింగూడ నిరోధించిన శాంతమైన యాత్మగానంతః
దాను మిగులును. (ఇట్టిది యోగము.) ఈ యోగము కత్తిదారువలె
మంగలికత్తి పడుచున్నది మంచమతెకి విషమమైనది.

శ్లో॥ యోగోఽతిసంగోఽచేహఘ్నో న లగ్నశ్చేద్యపేత నో,
సమాహితం మనోఽప్యేవం నిద్రాం కుర్యాద్భూషిత్రవ్వజేత్. 59

తా॥ కత్తిగట్టిగా నొక్కినచో శరీరము తెగును, నొక్కకుండె
నామెండ్రుకలు తెగవు. సమాధి నొందిన మనస్సు నట్టిదే. (గాఢముగా)
నిరోధించిన నిద్రనొందును. నిరోధించకుండిన బయట సంచరించును.
(ఈ రెండింటి మధ్య నిరోధించుటయే నేర్పు.)

శ్లో॥ కాశలం యోగినోఽపేక్ష్యం నాపితస్య యథా తురే,
నివార్య లయవిక్షేపౌ సమాదధ్యాత్పరాత్మని. 60

తా॥ మంగలివానికి గత్తియందు నేర్పువంటి కాశలమును యోగి
సంపాదించవలెను. లయమును—నిద్రను, విక్షేపము—జాగ్రత్తను, నివారించి
పరమాత్మయందు మనస్సును నిల్పవలెను.

శ్లో॥ శబ్దస్పర్శాదిహీనాత్మా సౌత్కర్యతౌన్మ్యధియేక్ష్యతే,
ఖం వాయ్వగ్నిజలోర్వీణాం స్థౌల్యం శబ్దాదిమత్స్వతః॥ 61

తా॥ అతి సూక్ష్మమగు బుద్ధితో శబ్దస్పర్శాది ఊన్యమైన యాత్మ
చూడఁబడును. శబ్దాదులు కలసినందున నాకాశాది పంచభూతములు
స్థూలములగు చున్నవి.

శ్లో॥ శబ్దస్పర్శా రూపరసౌ గంధో భూతగుణా ఇమే,
ఏకద్విత్రచతుః పంచగుణా వ్యోమాదయః క్రమాత్॥ 62

తా॥ శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము, పంచభూత
గుణములు. ఒకగుణము, రెండుగుణములు, మూడుగుణములు, నాలుగు
గుణములు, అయిదుగుణములునుగా వరుసనాకాశాదులగు నైదుభూతము
లందు గుణములుకలవు. [ఆకాశమందు శబ్దమొక్కటి వాయువునందు
శబ్దస్పర్శములు; అగ్నియందు శబ్దస్పర్శరూపములు; యిత్యాదిగా నెఱుంగ
వగును]

శ్లో॥ గుణాధిక్యే స్థౌల్యవృద్ధిః సౌత్కర్యవృద్ధిర్గుణక్షయోత్,
నిర్గుణం చాతినూత్నత్వాదతి సూక్ష్మధియేక్షతే॥ 63

తా॥ గుణములెక్కువైన కొలది స్థూలభావమునకుఁ గును. గుణములు తగ్గుచున్నకొలది సూక్ష్మభావ మధికమగును. నిర్గుణవస్తువతి సూక్ష్మముకనుక సతీసూక్ష్మ బుద్ధితోఁజూచును. (యోగికర్త)

శ్లో॥ విద్యాయోగో యమేనోక్తః పైరాగ్యం నచికేతసా,
స్వత ఏవాస్తుపాఖ్యానం నాచికేతిమిదం శుభమ్॥ 64

తా॥ (ఇట్లు) విద్యయు, యోగమును యమునిచేఁజెప్పఁబడెను. నచితసునకు పై రాగ్యము స్వయముగానే యున్నది. నచికేతోపాఖ్యానమిది శుభమైనది.

శ్లో॥ ఏతదేవాతినిస్సప్తం పునశ్చాత్రి ప్రపంచ్యతే,
శ్రూయతాం నచికేతోఽత్ర విద్యాయాః ప్రతిబంధకమ్॥ 65

తా॥ ఈ విషయము సప్తముగా మరల విస్తరింపఁ బడును. ఓనచికేతుఁడా! విద్యకాటంకము వినుము,

శ్లో॥ ఇందియాణి బహిర్ద్రిష్టుం సస్పృశే పరమేశ్వరః,
అతస్తైః ప్రత్యగాత్మానం న కశ్చిదపి వీక్షతే॥ 66

తా॥ బయటవస్తువులను జూచుటకు నింద్రియములను బరమేశ్వరుఁడు సృజించెను. కనుకవాటితోఁ బ్రత్యగాత్మ నెవ్వఁడును జూడలేడు.

శ్లో॥ సకామం చ మనస్తద్వన్నిష్కామం చాత్మశుద్ధయే,
సప్తం తయోర్యోగయుక్త మనసాత్మావలోక్యతే॥ 67

తా॥ అట్లే సకామమైన మనస్సును, యాత్మశుద్ధికొఱకు నిష్కామమైన మనస్సును సృజించెను. వాటిఁజెంటిలో యోగముతోఁగూడిన మనస్సుతో నాత్మచూడఁబడును.

శ్లో॥ యచ్చైతన్యానుగ్రహేణ రూపాదీనింద్రియైః పుమాన్
జానాతి యేనస్వప్నాది దృశ్యతే తద్వివిచ్యతామ్॥ 68

తా॥ ఏచైతన్యము యొక్క యనుగ్రహమువలన నింద్రియములతో రూపాదులను బురుషుఁడు తెలిసికొను చున్నాఁడో, దేనితోస్వప్నాదులు కనంబడుచున్నవో దాని వివరించ వలెను.

శ్లో॥ పై తస్యేన జడం క్షేయమిత్యుక్తే శిష్యతేఽత్ర కం,
అజ్ఞానం నిఖలం ప్రజ్ఞం చైతన్యం బ్రహ్మ వస్తుహి॥ 69

తా॥ చైతన్యముచేత జడమును చూడవలెననిన, యిందులో మిగులు నదేది? సర్వము యజ్ఞానముకదా! ప్రజ్ఞారూపమగు చైతన్యము బ్రహ్మ వస్తువు కదా!

శ్లో॥ యద్వేదై రపి సందిగ్ధం యత్ప్రిప్తం సచికేతసా.

ధరాధర్మాద్యతీతం యత్తదితం బ్రహ్మ వర్ణితమ్॥

70

తా॥ వేదములచేతఁగూడ నేదిసం దేహముగలదో, సచికేతుఁడుదేని నడిగెనో, ధర్మాధర్మములనేది యతిక్రిమించునో, బ్రహ్మమది యని వర్ణింపఁబడినది.

శ్లో॥ యః కర్మఫలభోక్తాస్తి జీవః ప్రాణాది ధారకః,

ఉపాధితో వివిచ్యైతం జ్ఞాత్వేశం నజగుప్సతే ॥

71

తా॥ కర్మఫలముల ననుభవించునట్టి, ప్రాణములఁ ధరించునట్టియే జీవుఁడు కలఁడో వానినియుపాధినుండి, — అనఁగా నహంకారమునుండి వేరుపఱచి యీశునిగాఁదెలిసి కొనినచో, దుఃఖమునొందఁడు.

శ్లో॥ జగుప్సా యోనిసంప్రాప్తి ర్నాసావేతస్య విద్యతే,

జగత్కర్తృతయా లక్ష్మ్య ఈశోఽయం తస్య కా జనిః॥

72

తా॥ దుఃఖమనఁగా నొకగర్భము నందుఁబడుట; అనఁగాఁజన్మించు ట జన్మమీతనికిలేదు. (ఏమనిన] జగత్తునకుఁ గర్తయీశుఁడని తెలియ వలసి యున్నాఁడుగదా! అట్టివానికి జన్మమేది? (సర్వమునకుఁదానే కా రణమన్నపుడు తనకుఁగూడనొక కారణముండిన సర్వశబ్దమక్కడఁ జెల్ల నేరదు, కనుకనతనికి మఱికారణములేదని తా॥

శ్లో॥ యద్దేహేఽస్తి తదేవైషు వేదేషు బ్రహ్మ గీయతే,

మృత్యోఃస మృత్యుమాప్నోతి యోఽత్ర నానేప పశ్యతి॥

73

తా॥ ఏది దేహమందుఁగలదో యదియే వేదములందుఁ బ్రహ్మ యుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇందనేకమని యెవఁడు దలఁచునో నాఁడు మృత్యువుచేతఁ జంపఁబడును. (దేహమందున్న జీవుఁడు వేదమందుఁ జెప్పిన బ్రహ్మము వేర్వేటిని తలఁచినవాఁడు మృతినొందినని తా॥

శ్లో॥ మనసైవేదమాప్తస్య మేకాగ్రేణేతదవయోః,

తత్త్వమృద్వైతమేతస్మిన్లోగీ భేదం న పశ్యతి॥

74

తా॥ ఈశ్వరునకు జీవునకుఁగల యద్వైత తత్వము మనస్సుతోనే పొందఁదగును. ఈ విషయమందు యోగిభేదమును జూడఁడు.

శ్లో॥ హృన్నిష్ఠో బుద్ధ్యవచ్ఛిన్నో జ్ఞో హ్యంగుష్ఠమాత్రకః,
ఉపాధ్యుపగమే సోయమీశానో భూతభవ్యయోః॥ 75

తా॥ బుద్ధిలో నిమిడి హృదయమందంగుష్ఠ మాత్ర ప్రమాణుడైన జీవుఁడు కలఁడు. అతఁడా బుద్ధియ నెడు నుపాధివిడువగానే భూతభవిష్యత్తుల కీశ్వరుఁడగును.

శ్లో॥ వృష్టం జలం పర్వతాగ్రే బహుధాఘోగతిం ప్రజేత్,
జీవేశభేదదృష్టైవం బహుయోనిషు జాయతే॥ 76

తా॥ కొండమీదఁగురిసిన వర్షోదకము పలువిధములఁ గిందికిఁ బ్రవహించుచున్నది. జీవేశ్వరులకు భేదమును దలఁచువాఁడిట్లే పలువిధముల జన్మములను బొందుచుండును.

శ్లో॥ వృష్టం తు నిర్మలే కూపే సుస్థితం పీయతేఽమృతం,
తథైవ బ్రహ్మతాం స్వస్య విజానన్ముచ్యతే సుధీః॥ 77

తా॥ నిర్మలమైన నూతిలో వర్షించి చక్కఁగానిల్చిన వర్షోదకము యమృతప్రాయమై త్రాగఁబడుచున్నది. అట్లే మంచిబుద్ధి కలవాఁడు తాను బ్రహ్మమని తలఁచుచు ముక్తి నొందును.

శ్లో॥ పురమేకాదశద్వారం నాభిమూర్ధస్య సంయుతం,
దేహాఖ్యం యస్య తం దృష్ట్వా విముక్తః సన్విముచ్యతే॥ 78

తా॥ పదునొకండు ద్వారములుకలదియు నాభిశిరస్సుతోఁ గూడియున్నదియునగు దేహమనుపేరుగల పురము. అదియెవనిదో వానినిజూచి. తానదివఱకు ముక్తుఁడేయయ్యును ముక్తి నొందును, (అనఁగా సర్వచాయాత్మకు బంధములేదు కనుక ముక్తుఁడే కాని దేహమందుఁ బడినందున నదివఱకుఁదనకు లేని బంధమున్నదిని పొరపడినాఁడు. అట్టిపొరపాటుగా దలఁచినబంధము యద్వైతజ్ఞానము వలన నశించుననుటకు “విముక్తస్సన్విముచ్యతే” అని ప్రయోగము) ఇంకొకవిధముగా... “అవిముక్తస్సన్విముచ్యతే” అని పదచ్ఛేదముచేసి పూర్వోక్తజ్ఞానదృష్టి కలవానికి దేహవిముక్తి లేకున్న ను జనన్ముక్తుఁడగుననియెడి యర్థము నిర్గుణమేయగున

రించి బ్రాహ్మణాది యోనులందుఁబుట్టును. లేక లతావృక్షాదులందైన
బుట్టును.

శ్లో॥ దేహా నీచోత్తమా తాదృక్కర్మకర్తృపురస్సకా ,

నీచోత్తమత్వాత్ప్రాసాదపర్వశాలే యథా తథా ॥ 84

తా॥ ఆయాకర్మననుసరించి, యట్టికర్మననుసరించి దేహములు నీ
చములైకాని, యుత్తములైకాని, కలుగును. నీచోత్తములు ఆకుట్లు,
మేడలకువలెనే యెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ సుప్తైష్వదేహు యః స్వప్నే కామం కామం సృజత్యయం.

దేహాతిరిక్తస్తం కో వా నిరాకర్తుం ప్రభుర్భవేత్ ॥ 85

తా॥ ఇంద్రియములన్నియు నిద్రించినపుడు కోరికల ననుసరించియా
త్మదేహముతో సంబంధము లేకయే స్వప్నమందు సృష్టిచేయుచున్నది
(కనుక) అట్టిది లేదనియెవఁడనఁగలఁడు? [సృష్టకార్యము కనఁబడుచుండ
గారణములేదని యెట్లనునని తా॥]

శ్లో॥ భవాత్తానం ప్రసాద్యైవం తస్యైవో పాధ్యుపాయతః

బ్రహ్మతాం వేత్తి జగత ఆధారత్వేన లక్ష్మితామ్ ॥ 86

తా॥ భవునియొక్క యుపాధిసాధనముగాఁజేసి జీవుఁడున్నాఁడని సా
ధించి, యట్లే జగత్తునకు నొకయాధార ముండవలెనని గుర్తెఱింగి (తా
ను) బ్రహ్మననుభావమును దెలిసికొనును.

శ్లో॥ అగ్నిర్యథైకః కాష్ఠేషు ప్రవిశ్య బహుధా భవేత్,

తథాఽఽత్మా త్వేక ఏవైషు దేహేషు బహుధోఽచ్యతే ॥ 87

తా॥ నిష్పాకటి కట్టలలోఁబ్రవేశించి యనేకములునిష్పలగుచున్నది.
అట్లే యాత్మయొక్కటియే దేహములందుఁ బ్రవేశించి యనేక జీవు
లనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ వాయుశ్చైవోఽపి దేహేషు ప్రవిశ్య ప్రాణరూపతః,

బహుధా భాత్యేవమాత్మా ప్రత్యుపాధి పృథగ్భవేత్ ॥ 88

తా॥ మఱియు వాయువొక్కటైనను దేహములందుఁ బ్రవేశించి
ప్రాణరూపముతో ననేక ప్రాణములుగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఇట్లు,
ఆత్మ ప్రతి శరీరోపాధియందును వేర్వేరుగును.

శ్లో॥ సర్వచక్షుః స్వరూపః పి చ రవిశ్చైత్రరంగధాకౌ.

సర్వాత్మత్యైః పి తద్రహస్య తథా చక్షుర్న లిప్యతే॥ 89

తా॥ అన్ని చక్షురింద్రయములందు స్వప్రకాశమైన సూర్యుడుండి నను యా చక్షుస్సునందుగల రంగములను గలవలెదు అట్లే యా బ్రహ్మము సర్వజీవాత్మ స్వరూపయ్యాను ముఖములతో గలవాని వాడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ సర్వభూతాంతరాత్మైకః స్వతంత్రో మాయయా సృతః,

ఏకం స్వం బహుధా కుర్యాద్బహురూపో యథా సుఖం॥ 90

తా॥ సర్వ భూతములయందంతరాత్మ యొక్కఁడే స్వతంత్రుడై మాయతోఁ గూడినవాడై యొక్కఁడైన తన్ను సనేకులనుగాఁ జేయఁ గలఁడు. నటుండవ్యధమునఁ బహురూపములగు చున్నాఁడుగదా!

శ్లో॥ మాయోపాధిక ఈశోఽయం బుద్ధ్యుపాధిమతాం సృణోం,

కర్మానుసారిణః కామాన్విదధాత్మ్యపభుక్తయో॥ 91

తా॥ మాయయుపాధిగాఁగల యాశ్వరుడు, బుద్ధియుపాధిగాఁగల నరులకుఁ గర్మానుసారులైన కోర్కెలను వారివారి భోగముకొరకుఁ గలిగించును.

శ్లో॥ స్వచిత్తస్థం సాక్షిరూపమీశం వశ్యం యే సరాః,

తేషాం నిత్య ముఖశాంతిర్బ్రహ్మసందర్శన శాశ్వతః॥ 92

తా॥ ఏనరులు తమ చిత్తమునందుండిన సాక్షియైన యాశ్వరుని జూచుచున్నారో వారికి శాశ్వతమైన ముఖశాంతి కలదు. బ్రహ్మసంద ముగూడ శాశ్వతముగాఁగలదు.

శ్లో॥ అనిర్దేశ్యం తమానందం ప్రత్యక్షం మన్వతే బుధః,

స్వదృశో వా స్వప్రకాశ ఇతి చేన్న స దృశ్యతే॥ 93

తా॥ ఇట్టిదని చెప్పటకు పీలుకాని యానందమును బ్రహ్మజముగా జ్ఞానులు తెలిసికొందురు. దానితో నానందగు స్వప్రకాశ దర్శివు కలదా? అనిన యట్టిది కనఁబడదు.

శ్లో॥ న భాసయంతి సూర్యాద్యా బుద్ధ్యాద్యాశ్చ స్వయంప్రభం,

కిం తు భాంతం తమన్వేతే భాంతి భానా తక్షియమా॥ 94

తా॥ స్వప్రకాశమైన యానందసస్సువును సూర్యాది తేజస్సులు ప్రకాశింపజేయవు. బుద్ధ్యాదులును ప్రకాశింపలేవు. ప్రకాశించుచున్న దానిని యనుసరించి యన్నియుఁబ్రకాశించుచున్నవి. దాని కాంతిచేతను సూర్యాదులుఁ బ్రకాశించుచున్నవి.

(1) శ్లో॥ సర్వోత్తమత్వాదూర్ధ్వం తన్మాత్రం సంసారశాఖనః,
దేవమానుషపశ్వాద్యాః శాఖాస్తన్యాధమా మతాః॥ 95

తా॥ ఆ యానందము సంసార వృక్షమునకు మీఁదుగానున్న వేఱు. ఏమనిన—అన్నిటికంటె సది యుత్తమము కనుక. దాని శాఖలు దేవతలు, మానవులు పశువులు మొదలైనవి. దానికంటెనివి యధమములు.

(1) ఈ సంసారవృక్ష వివరణము భగవద్గీత 15 వ. అధ్యాయములో 1. 2. 3. 4. 5. శ్లోకములయందుఁబక్కఁగా వర్ణింపఁబడినది. అందుఁబూడనగును.

శ్లో॥ యన్మాత్రం తత్స్వయంజ్యోతిస్తదేవామృతముచ్యతే,
తస్మిన్ లోకాః శ్రితాః సర్వే తచ్చ నాత్యేతి కశ్చన॥ 96

తా॥ ఏది మూలమో యది స్వప్రకాశము. అదియే యమృతమని చెప్పఁబడును. దానియందన్ని లోకములు నాశ్రయించియున్నవి. దాని నేదియు మించలేదు.

(2) శ్లో॥ మాయాశక్తియుజా తేన జగత్సర్వం నియమ్యతే,
అగ్నిసూర్యాదయస్తస్మాద్భీతాః సంతశ్చరంతి హి॥ 97

తా॥ మాయ యునెఁడు శక్తితోఁగూడిన యతనిచేత జగత్తంతయు నియమింపఁబడుచున్నది. అగ్ని, సూర్యుఁడు మొదలైన వారతనికి భయపడుచుఁ దిరుగుచున్నారు కదా!

(2) దీనికి (కత) యుపనిషత్తులోని మూలము—

“భయాదస్యాస్తిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః.
భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమః.”

భావముపై శ్లోకమందేకలదు. అవ్వారి. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ సరదేహస్య పాతాత్ప్రాక్తద్భేదం శక్నోయాన్న చేత్,
జన్మాంతరేషు తద్భేదః ప్రాయేణాత్మతదుర్లభః॥ 98

తా॥ మనుష్య దేహము పడిపోకముందే యతనిఁదెలియ శక్తుఁడగును. అట్లుకాక యితర జన్మములందా బోధ చాల చోటులఁగడు దుర్లభము.

శ్లో॥ స్వప్నవత్ప్రిత్రులోకస్య స్వాతంత్ర్యం నాస్తి కించన,
గంధర్వలూకే భోగేచ్ఛావశాద్ధీరతిచంచలా॥ 99

తా॥ స్వప్నమునకుచలఁచి త్రులోకమునకు (చానిఁదెలియు) స్వాతంత్ర్యమేమియు కేదు. గంధర్వ లోకములూ భోగేచ్ఛ కలిగినందున బుద్ధి యత్యంత చంచలము.

శ్లో॥ బ్రహ్మలోకేఽస్త్వేష బోధః సభోకః సులభో స హి,
ఆదర్శవచ్ఛుద్ధచిత్తే నరేణా త్యేక్యతే స్ఫుటమ్॥ 100

తా॥ ఈబోధ బ్రహ్మలోకమందునుఁగలదు. ఆ లోకము సులభమైనది కాదు. అద్దమువలె స్వచ్ఛమైన మనస్సునందు నరునిచేత స్పష్టముగా నాత్మ చూడఁబడును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణామనాత్మత్వమాగమాపాయదర్శనాత్,
బుద్ధ్య తత్సాక్షిణి స్వస్మిన్బ్రహ్మత్వం బుధ్యతే సుఖాత్॥ 101

పోవుటయు, వచ్చుటయు కలిగినందున ఇంద్రియము లాత్మకావు. ఇంద్రియములకుసాక్షియగుతనయందుసులభముగా బ్రహ్మత్వముబోధించును.

శ్లో॥ మందశ్చేదక్షగీకర్తృసమప్త్యవ్యక్తరూపతః,
కృమాద్విముచ్య మాఢఃస్వం వీక్ష్యతే సూక్ష్మయా ధియా॥ 102

తా॥ మందబుద్ధివాఁడైనచో, పరుసగా ఇంద్రియములు, బుద్ధి, కర్తృ, సమప్తి, అవ్యక్తము, వీటిని విమర్శించుకొనినచో, హీటి నన్నింటిని విడిచినవాఁడై మాఘుఁడు సూక్ష్మబుద్ధితోఁదాను జూడఁబడును,

శ్లో॥ గాఢ్యాక్షవిషయోష్వాత్మస్వరూపం స హి తిష్ఠతి,
నివృత్తాక్షో నిరుద్ధేన సూక్ష్మేణ మనసేక్షతే॥ 103

తా॥ బాహ్యములైన ఇంద్రియవిషయములందు (శబ్ద స్పర్శాదులందు) నాత్మస్వరూపముండదు. ఇంద్రియములను మరలించి మనస్సును నిరోధించి సూక్ష్మమైన యామనస్సుతోఁజూచును. [నివృత్తాక్షో - విషయములనుండి చక్షురింద్రియమును మరలించియని యింగోక యర్థముకలదు.]

ముద్దనుకలిసిసప్రడు సీరంతయు నెల్లుపరిశుద్ధమగునో, యల్లు;—

శ్లో॥ సోపాధికజ్ఞానవతో నిరుపాధిః ప్రసీదతి ,

రజః ప్రక్షేపసదృశీ యోగాన్నిష్కామతా ధయః॥ 110

తా॥ ఉపాధిసహితాత్మనుఁ దెలిసినవానికి నిరుపాధియగు నాత్మ ప్రసన్నమగును. యోగమునలనఁ బుద్ధి కే కోరికలులేకుండుట సక్లుచేయుట [హిందఁజెప్పిన బురదనీటి దృష్టాంములో] సిండుగుమున్న (చిల్ల గింజగంధము) కలుపుటనంటిది.

శ్లో॥ యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః ,
తదైవ మర్హతాం హత్యా స జీనస్పృతాం ప్రజేతే ॥ 111

తా॥ ఇతనియొక్క హృదయమందున్న కోరికలన్నియు నెప్పుడు విడువఁబడెనో యపుడే మనుష్యభావమును విడిచినవాఁడు జీవన్ముక్తఁడగును.

శ్లో॥ అహంకారేణ చైతన్యం గ్రధిత్యేచ్ఛతి చేత్తిదా ,
హృదయే గ్రంథయః కామాస్తే భిద్యంతే వివేకినః ॥ 112

తా॥ అహంకారముతోఁ జైతన్యమును ముడివేసినపుడు హృదయ బంధములైన కోరికలుకలుగును. వివేకవంతున కాబంధములు తెగిపోవును. (వివేకమనఁగా దనపూర్ణత్వము నెఱిగినిష్కాముఁడగుట యనియిచటసర్థము.)

శ్లో॥ అహంకారచిత్తోక్త్య భ్రాంతేరంగమే సతి ,
కామాభాసాః సంతు చిత్తే క్రమాన్నశ్యంతి తేఽపిచ ॥ 113

తా॥ అహంకారము చిత్పదార్థమొకటేయను భ్రాంతి నశించినచో గోరికలయొక్క ఛాయలుండిననుండుఁగాక! క్రమముగా నివిఁగూడ నశించిపోవును.

శ్లో॥ జీవన్ముక్తు నిష్కామో స మృతిం ప్రతిపద్యతే .

ప్రాణోత్థాంతిర్బుధ్విః సా తు జ్ఞానినో స హి విద్యతే ॥ 114

తా॥ జీవన్ముక్తుఁడు నిష్కాముఁడు. అతఁడు మరణమునొందఁడు. ప్రాణములు విడుచుటయేమరణము. అది జ్ఞానికిలేదు.

శ్లో॥ పాణిణి అంతర్విలీయంతే తప్తాశ్శక్తిప్తసీరవత్,
జ్ఞానీ పురాపి బ్రహ్మైవ సన్నభహ్మప్యేతి తల్లయే. 115

తా॥ జ్ఞానికిఁ బాణిణములు తనలోనేయణఁగిపోవును. ఎట్లన?—కా
లిన యినుపవస్తువుపైఁ జల్లిననీటివలెను. [ప్రాణములువిడిచి యింకొక
చోటికిఁబోవుటయే మరణమని తా॥] జ్ఞానిమొదటిఁగూడ బ్రహ్మయే.
పాణిణములయముకాఁగానే బ్రహ్మయగుచు బ్రహ్మమును బొందుచు
న్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మ బోధ్యమశక్తః సన్నపాస్తే చేత్తదా పుమాన్,
నాడ్యామూర్ధన్యయా బ్రహ్మలోకం గత్వా విముచ్యతే. 116

తా॥ బ్రహ్మమును దెలిసికొనుట కశక్తుఁడయి యుపాసనను జేసిన
చో నపుడు పురుషుఁడు తలమీదఁనున్న నాడిద్వారా బ్రహ్మలోకమున
కుంబోయి యుచట ముక్తి నొందును.

శ్లో॥ అత్రైవోపాసకస్యాస్య ధీ శుద్ధిశ్చేత్తదా త్వసా
దేహాద్వివిచ్య హృన్నిష్ఠం బ్రహ్మత్వేనావగచ్ఛతి. 117

తా॥ ఈలోకమందే యొకవేళ నుపాసకునకుఁ జిత్తశుద్ధికలిగినా! య
పుడతఁడు హృదయమందున్న యాత్మను (జీవుని) దేహమునుండి వేరుప
ఱచి (అనగా హృదయ నిష్ఠమగునాత్మ దీదేహముకాదని భావించి)
యాజీవుఁడే బ్రహ్మమని తెలిసికొనును.

శ్లో॥ మృత్యుప్రోక్తం నాచికేతో విద్యాం యోగం తథాఖిలం,
లభ్యా బ్రహ్మైవ నేవం లభ్యాన్యోఽపి విముచ్యతే. 118

తా॥ మృత్యువుచెప్పిన నచికేతు విద్యను యోగమునంతటినిబొంది
బ్రహ్మమునుజేరెను. ఇతరుఁడుగూడ నీవిద్యనుబొంది ముక్తి నొందును.

శ్లో॥ విద్యా తత్ఫలయోగ్విఘ్నశాంత్యర్థం సహనావితి,
మంత్రం జపేత్తేన విఘ్నాః శామ్యంత్యేవ న సంశయః 119

తా॥ విద్యయొక్కయుఁ దానిఫలముయొక్కయు శాంతినికొఱకు “స
హనావవతు” యను మంత్రమును జపించవలెను. దానిచేత విఘ్నము
లన్నియు శాంతించును. సంశయములేదు.

శ్లో॥ వై రాగ్యం నాచికేతస్య యథా తీవ్రం తథా పుమాణ,
ప్రాప్నోతి సేవ్యమానః సన్విద్యాత్థీర్థమహేశ్వరమ్. 1
ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతి ప్రకాశే కర్త, వల్లీవివరణంనా

ఏకాదశోధ్యాయః

తా॥ నాచికేతునకున్నంత తీవ్రవైరాగ్యముకలిగి విద్యాత్థీర్థ ము
శ్వరుని సేవించువాడగుచు ముక్తినిఁ బొందును.

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య విరచితానుభూతి ప్రకాశమందుఁ గల
వల్లీవివరణమునకుఁ బంతుపల్లి మల్లయ్యశాస్త్రి
కృతాంధ్రానువాదము పదునొకండవ

ప్రకరణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

ద్వాదశోధ్యాయము.

శ్లో॥ శ్వేతాశ్వతరనామా యో యో శాస్త్రాభ్యాసోన్మదో కః
సోఽత్యాశ్రమిభ్యః ప్రోవాచ విద్యాం వ్యాచక్ర సేవ త్ర తాః
తా॥ యజుర్వేదశాఖను ప్రవర్తింపఁజేసిన శ్వేతాశ్వతరుండనే
తఁడు, యాశ్రమోపాసీతుల కొరకుఁబెప్పిన విద్యను యావక్రరణమ
వ్యాఖ్యానించుచున్నాను.

శ్లో॥ యే వేదవాదినస్తే తు సూమాంసరణే ముముక్షువః,
జగతః కారణం బ్రహ్మేత్యేవం వేదేషు నిగృహే,
తా॥ వేదవాదులెవరో వారు ముముక్షువుల పితృభిరుచుచున్నా
వారు, జగత్కారణము బ్రహ్మమని వేదములందు నిగ్రహించుచును.

శ్లో॥ ఉత్పత్తిస్థితినిశాః స్యుర్యతస్తత్కారణం త్వితి,
సామాన్యమేవ విజ్ఞాతం విశేషస్తు నబుధ్యతే. 3

తా॥ దేనివలనఁజన్మస్థితి, మరణము, లగుచున్నవో యది కారణమని సామాన్యముగాఁ దెలియపఱచఁబడెను. విశేషము తెలియలేదు,

శ్లో॥ కస్మాద్వస్తువిశేషాన్నో జన్మ కేన చ జీవనం,
లయః కస్మిన్వ్యవహృతౌ సుఖాచా ణో నియచ్ఛతి. 4

తా॥ ఏవస్తు విశేషమువలన మనకు జన్మముకలుగుచున్నది? దేనివలన జీవనము? లయము దేనివలన? ఏవ్యాపారములందును, సుఖాదులందును యెవఁడు నియమించుచున్నాఁడు?

శ్లో॥ పితృభ్యామన్నతో రేతాదపిజన్మాదయస్త్రయః,
నియామకశ్చ రాజేతి వచనం కాలభాషితమ్. 5

తా॥ తల్లిదండ్రులవలనను, యన్నమువలనను జన్మాదులు కలుగుచున్నవి. నియామకుఁడురాజును వచనముకాలుని చేతఁబలుకఁబడెను.

శ్లో॥ పితృరాజాద్యశేషస్య జగతశ్చింత్యతేఽథునా,
కారణం తచ్చ శాస్త్రైకగమ్యం శాస్త్రంతు నైకథా. 6

తా॥ తండ్రి, రాజు, మొదలైన సమస్తజగత్తునకును కారణమిపుడూహింపఁబడుచున్నది. అదియొక్కశాస్త్రమువలననే తెలియఁగలదు శాస్త్రమనేకవిధములు.

శ్లో॥ కాలః స్యభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతపంచకం,
ప్రధానం జీవ ఏతాని మతాన్యక్తాని శాస్త్రీభిః. 7

తా॥ జగత్కారణము కాలమని, స్యభావమని, నియమని స్వేచ్ఛయని, పంచభూతములని, ప్రకృతియని, జీవుఁడని (ఏడువిధములు) వేరువేరు మతములు శాస్త్రకారులు చెప్పినారు.

శ్లో॥ ఋతుకాలే భవేద్గర్భో వర్షర్తౌ సస్యసంభవః,
ఉదాహ్రియత ఇత్యాది బహుధా కాలవాదినా. 8

తా॥ కాలము జగత్కారణమని వాదించువాఁడు ఋతుకాలమందు గర్భముకలుగుచున్నదనియు, వర్షకాలమందు సస్యములు పుట్టుచున్నవనియు నుదాహరణములనేకములు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్వభావవాద్యగ్నిముష్ణం జలం ద్రవముదాహరత్,

రూపజ్ఞానం చక్షుస్సైవేత్యాహుర్నియతివాదినః.

9

తా॥ అగ్ని వేడిగానున్నది. జలము ద్రవముగానున్నది; అని యుదాహరించి స్వభావవాదిస్వభావము జగత్కారణమనెను. నియతియనఁగా నొకనియమనియర్థము. రూపము కంటితోనే తెలియఁబడును, (శబ్దము చెవితోనేవినుఁబడును. ఇత్యాది) నియమమువలనఁ జగత్తు పుట్టెనని నియతికారణవాదిమతము.

శ్లో॥ ధనికత్వాదివ్యవస్థా యదృచ్ఛావాదినోచ్యతే,

భూతవాదీ దేహగతకాఠిన్యాదీనుదాహరత్.

10

తా॥ యదృచ్ఛయనఁగా స్వేచ్ఛగా, (ఒకరు చేయలేదని తా॥) ధనికుఁడు దరిద్రుఁడు యిత్యాదివ్యవస్థకుఁగారణము యదృచ్ఛయేయనివానిమతము. కాఠిన్యాదులు దేహమందు భూతిగుణములు కనఁబడుచున్నవి. కనుక భూతములు జగత్కారణములని భూతవాదిమతము

శ్లో॥ ప్రధానవాదీ పురుషాన్ సాత్త్వికాదీనుదాహరత్,

జీవవాదీ కర్మవశాజన్మ జైవాద్యుదాహరత్.

11

తా॥ ప్రధానవాది, సత్త్వాది గుణములుకల సాత్త్వికాది పురుషులు గనఁబడుచున్నందున సత్త్వాది గుణములుకల ప్రధానము జగత్కారణమని యనెను. కర్మననుసరించి యదృష్టము, దాని ననుసరించి జన్మముఁగలుగును కనుక, కర్మకుఁగర్తయగు జీవుఁడే జగత్కారణమని కర్మవాదియనెను.

శ్లో॥ సర్వత్ర యుక్తైర్మష్టత్వాత్కిం తత్త్వమితి చింత్యతే

సర్వేషామనివార్యత్వాత్తత్సంఘాతస్త్వేతిచేన్న తు.

12

తా॥ ఈ యుక్తులన్నియుఁ దోషయుక్తములైనందున నిజమెయ్యది? అని యాలోచింపఁ బడుచున్నది. ఇనన్నియుఁ జగత్తులోఁ గనఁబడుచున్నందునఁ బూర్వోక్తకాలాదుల మొత్తము జగత్కారణమనఁగాదా? అనియందు వేమో! అట్లునుగాదు.

శ్లో॥ స్వతంత్రే చేతనే జీవే సతి కాలాద్యచేతనాః,

సమప్రధానభావేన కథం సంఘీభవంతి తే.

13

తా॥ చేతనుడై స్వతంత్రుడైన జీవుడుండఁగా అచేతనములైన కాలాదులు సమానముఖ్యములై యతనితో సంఘీభవించుట యెట్లు సమకూరును?

శ్లో॥ తర్హి జీవో హేతురస్తు తన్న దుఃఖాదిదర్శనాత్,
స్వతంత్రః స్వాత్మనో దుఃఖం కుర్వన్నప్తా న హి క్వచిత్, 14

తా॥ అట్లయైనచోఁ జీవుడే జగత్కర్త కానిమ్ము. ఆ విధమున సరిపోవునా? జీవునకు దుఃఖాదులున్నట్లు కనఁబడుచున్నది కాదా! స్వంత్రుడగు వాఁడు తనకుఁదుఃఖమును గల్పించుకొనుట యెచ్చ నుట లేదు.

శ్లో॥ దోషాన్సర్వేషు పక్షేషు పశ్యంతో బహుధా తదా,
మాయాశక్తిమనిర్వాచ్యామపశ్యన్ధ్యానయోగతః 15

తా॥ ఇన్ని మతములలోను యుక్తి దోషములుండుటఁజూచి యపుడు యోగదృష్టితోఁ గనుఁగొని యనిర్వాచ్యమగు మాయాశక్తి కలదు. అది జగత్కారణమని (యోగులు) చెప్పిరి.

శ్లో॥ ద్విత్రికతాను యుక్తీనాం సత్వైఃపృథ్వీతే న సంతి తాః,
న జానామీత్యేవమంతే విషీదంతి హి వాదినః. 16

తా॥ ఒకటి, రెండు, మూడు కక్ష్యలలోయుక్తులుసరిగానున్ననుచివ రకాయుక్తులు నెలువవు. కనుకఁదెలియజాలమని వాదులువిచారించుదురు.

శ్లో॥ యదంతే శరణం సర్వ వాదినామవివాదతః,
తదజ్ఞానమనిర్వాచ్యా మాయేత్యాహుర్విపశ్చితః 17

తా॥ వాదులందఱికిని చిట్టచివరకు నిర్వివాదమైనగతి యొక్కటియే కలదు. అదియేదనిన;— మాయేమీ తెలియదనునది. ఆయజ్ఞానమే యనిర్వాచ్య (ఇదియుట్లని చెప్పనలవిగాని) మగుమాయయని పండితులను చున్నారు. (మాయయే జగత్కారణమని ఫలితాంశము.)

శ్లో॥ అనిర్వాచ్యైపి యుక్తిం చేదన్విచ్ఛతి స మూఢధీః,
న రూపం చక్షుషా ద్రష్టుమిచ్ఛత్యేవాతిమోహితః 18

తా॥ చెప్పశక్యముకానిది యనుచుండఁగా దానికిఁగూడ యుక్తిచె

వృషమనినవాఁడుమూఁడు. అట్టివాఁడు కంటితోరూపమునుగూడఁ జూడలేనంతటియజ్ఞుని.

శ్లో॥ సర్వకార్యేషు శక్తత్వాన్నాయాత్మేపం న సార్వాతి ,
దుర్బలస్త్వైవ ఘటనే స్వభావః సర్వసంభవః ॥ 19

తా॥ అన్ని కార్యములందును శక్తికలదగుటవలన నామాయ జగత్కారణమనుట కాత్మేపమురాదు. కూర్చుశక్యముగాని దానింగూర్చుట దాని స్వభావమని యందఱు సంగీకరించినవిషయము.

శ్లో॥ తథా విధాయాం మాయాయాం పరాత్మా ప్రతిబింబితః ,
అవాంతరాణి వస్తుని కాలాదీన్యధితిష్ఠతి ॥ 20

తా॥ మాయయిట్టిదైయుండఁగా దానియందుఁబ్రతిఫలించిన పరమాత్మ కాలాదిగామధ్యనున్న వస్తువులన్నిఁటినిఁ దనలోనే చేర్చుకొనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాయావిశిష్టమీశానం జగదాకారతాం గతం ,
సంసారచక్రమిత్యాహుః సంసారాఖ్యనదీతి చ ॥ 21

తా॥ మాయతోఁగూడి జగదాకారుడైన యీశ్వరునే సంసారచక్రమనియు, సంసారనదియనియుఁ జెప్పుదురు.

శ్లో॥ పునః పునర్జాయమాన శ్చక్రివత్పరివర్తతే ,
అవిచ్ఛేదేన సంసారో నదీవత్ప్రవహేత్పదా ॥ 22

తా॥ మాటిమాటికిఁబుట్టుచుఁ జక్రిమువలె సంసారము తిరుగుచుండును. ఎడతెగక నదివలె నెల్లప్పుడు బ్రవహించును.

శ్లో॥ జీవోహంకారోప హితశ్చక్రవద్రామ్యతే సదా ,
మాయోపహిత ఈశానో జన్మసు ప్రిరయే దముమ్ ॥ 23

తా॥ అహంకారముపాధిగాఁగల జీవుఁడు చక్రిమువలె నెల్లప్పుడు తిరుగుచుండును. మాయయుపాధిగాఁగల యీశ్వరుఁడు యీజీవుని జన్మలందుఁబ్రేరేపించును.

శ్లో॥ ఉపాధిద్వయహీనం తు బ్రహ్మ వేదేషు బోధ్యతే ,
ఇత్థం వేదరహస్యజ్ఞా భవేయుర్బ్రహ్మతత్పరాః ॥ 24

తా॥ అహంకారము, మాయ, యనురెండుపాధులు లేనట్టిది బ్రహ్మ

మని వేదములతోఁ బోధించుచున్నది. వేదరహస్యము నెఱిగిన వారిట్లు బ్రహ్మమునందే నిలచియున్నవారు.

శ్లో॥ జగత్సృష్ట్యద్వ్యక్తమవ్యక్తం సృష్టిసంహారయోః క్రమాత్ ,
 బిభర్తి న్యయమీశానశ్చిదాత్మా తు విముక్తిభాక్ ॥ 25

తా॥ జగత్తు సృష్టియందు వ్యక్తమని, సంహారమంద వ్యక్తమని యనంబడును. ఈరెంటిని యీశ్వరుఁడగు చిదాత్మభరించును. ఆచిదాత్మ సంసారబంధములేనిది.

శ్లో॥ ఈశానీశావజ్ఞతజ్ఞా భోక్తా భోజయితా చ తౌ ,
 తయోర్నిర్వాహికా మాయా బ్రహ్మజ్యోరోపితం త్రయమ్ 26

తా॥ ఈశ్వరుఁడు గానిందెలిసినవాఁడు. జీవుఁడు తెలియనివాఁడు. జీవుఁడనుభవించువాఁడు. ఈశ్వరుఁడనుభవింపఁజేయువాఁడు. వారిద్దఱిని నడిపించునదిమాయ, ఈమూఁడు బ్రహ్మమునందారోపింపఁబడెను.

శ్లో॥ జగద్రుమం జీవభేదం వాసనా దేహధారణం,
 చతుష్టయం నిరాశుర్యాదభిధానాదిభిః క్రమాత్ . 27

తా॥ జగత్తును భ్రమయు, జీవులభేదమును, వాసనయు (జీవునందుఁ బట్టినజన్మాంతరకర్మవాసనయని తా॥) దేహమును ధరించుట. యీ నాలుగును ముందుఁజెప్పఁబోవు నభిధానములచేత నిరాకరింపవలెను.

శ్లో॥ అభితో బ్రహ్మరూపత్వాద్ధ్యానాద్యాతి జగద్భ్రమః,
 బ్రహ్మత్వే యోజితే స్వస్య జీవభావోఽపి గచ్ఛతి, 28

తా॥ సర్వతాబ్రహ్మరూపము గనుకఁ జగద్రుమ ధ్యానమువలన నశించును, బ్రహ్మభావము తనకుఁగూర్చుకొన్నందునఁ జీవభావము కూడఁదొలఁగును.

శ్లో॥ అద్వయే భావితే తత్త్వే వాసనా వినివర్తతే,
 ఆరభ్యంతే దేహహనిర్మయైవం క్షీయతేఘ్నలా. 29

తా॥ అద్వితీయమగు తత్త్వమును భావింపఁగావాసన నశించును. ప్రారభ్యంతమందు దేహమునశియించును. ఇట్లుమాయనశించును.

శ్లో॥ బ్రహ్మజ్ఞానాత్పాశహనౌ క్షీణక్షేతో నజన్మభాక్,
 పాశాశ్చతుర్విధాశ్చైవ శాస్త్రేషు ప్రతిపాదితాః. 30

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞానమువలనఁ బాశములు నశింపఁగానే క్లేశములులేని వాఁడై జీవుఁడు మరలఁజన్మించడు. పాశములు నాలుగువిధములని శాస్త్రములందు జెప్పఁబడినవి.

శ్లో॥ మలో మాయా కర్మతత్త్వతిరోధానం చ తే మతాః,

మలో జ్ఞానక్రియాశక్త్యోశ్చాదకో దోష ఉచ్యతే.

31

తా॥ మలము, మాయ, కర్మ, తత్త్వము మూత వడియుండుటయని పాశములునాలుగు విధములు. మలమనఁగా జ్ఞానశక్తిని మూతవేసి యున్న దోషమునకుఁబేరు.

శ్లో॥ రాగాదిపేతుర్కాయోక్తా కర్మ పుణ్యం చ పాతకం,

మూఢైస్తత్త్వతిరోధానం సర్వైరవ్యనుభూయతే.

32

తా॥ రాగ ద్వేషాదులను గలిగించునది మాయయనఁబడును. పుణ్యము, పాపము కర్మయనఁబడును. తత్త్వతిరోధానము—నిజము తెలియకుండుట మూఢులందఱికిని యనుభవసిద్ధమే.

శ్లో॥ క్లేశాన్వతంజలిః పాహ తేష్వవిద్యాదిరశ్మితా,

ద్వితీయా ద్వేషరాగౌ చాభినివేశస్త పంచమః.

33

తా॥ పతంజలియుష్ణి క్లేశముల విభాగమిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. అందులో మొదటిదియవిద్య. రెండవది అస్మిత, మూడవది ద్వేషము. నాలుగవది రాగము. అయిదవది యభినివేశము; అని.

శ్లో॥ భోక్తా భోగ్యం ప్రేరకశ్చ త్రయం బ్రహ్మేతి తత్త్వధీః,

ఉపాదేన బ్రహ్మధీః స్యాదరణిస్థాగ్నిలాభవత్.

34

తా॥ భోక్త—(అనుభవించువాఁడు) భోగ్యము—(అనుభవింపఁదగిన వస్తువులు) ప్రేరకుఁడు, యీమూఁటినియొకే బ్రహ్మముగాఁదలఁచుట తత్త్వబుద్ధి. అరణిలోనున్న యగ్నిని (మధించితీసినట్లు) బొందునట్లు యపాయముతో బ్రహ్మబుద్ధిని సంపాదించనగును.

శ్లో॥ ఉపాయః ప్రణవేనాత్మధ్యానం తేస్తేషు లభ్యతే,

తిలాతైలాదయో యద్వల్లభ్యాస్తత్తదుపాయతః,

35

తా॥ ఓంకారముతో నాత్మను ధ్యానించుట యపాయము. దానికే తబ్రహ్మము తెలియఁబడును. తిలలనుండి నూనె మొగలగునవి నాయా యపాయములతో నెట్లుతీయఁబడునో యట్లు.

శ్లో॥ సర్వవ్యాపినమాత్మానం త్రితే నష్టిరివార్పితం,

ఆత్మవిద్యాతపోభ్యాం తముపలభ్య విముచ్యతే. 36

తా॥ పాలలోనేయివలె సర్వత్రాజగత్తులో వ్యాపించియున్న యాత్మను యాత్మజ్ఞానముచేతను, తపస్సుచేతను, ఔసిగొనిముక్తినిఁబొందును.

శ్లో॥ యదుక్తం ప్రణవధ్యానం స యోగస్తత్ర యత్నవాః,

మనో బ్రహ్మణి యుంజానస్తత్సాత్మాత్మకుతే ధియా. 37

తా॥ ఏప్రణవధ్యానము చెప్పఁబడెనో యది యోగమనఁబడును దానికే యత్నించువాఁడును మనస్సును బ్రహ్మమందుఁ గూర్చినవాఁడగుచు బుద్ధితో బ్రహ్మమును సాత్మాత్మరించుకొనును.

శ్లో॥ ఉరోంసమూర్ధస్థానేషు త్రిషు దేహం సమున్నతం,

అవస్థాప్యాననం జత్వా ప్రత్యాహారం సమాచరేత్. 38

తా॥ వక్షస్థలము, శిరస్సు, భుజశిరస్సులు, మూటియందు దేహము నున్నతముగానుంచి యాసనమునజయించి (అనఁగా లొంగదీసుకొని) ప్రత్యాహారము చేయవలెను.

శ్లో॥ హృద్యతాణాం నిరోధో యః ప్రత్యాహరః స ఉచ్యతే,

జయేత్పాబల్యమతాణాం ప్రాణాయామేన ధైర్యవాః, 39

తా॥ ఇందియములను హృదయమందు నిలుపుటయే ప్రత్యాహారమనఁబడును. ప్రాణముల ప్రాబల్యమునుఁ బ్రాణాయామముచేత ధైర్యముకలవాఁడై జయింపవలెను.

శ్లో॥ ప్రాణాధీనవ్యాప్తతానామతాణాం ప్రాణరోధనాత్,

నిరోధః స్వాతంత్ర్యేన ధారయేత్సమాదతః 40

తా॥ ప్రాణమున కధీనమైన వ్యాపారముకల యుందియములకు ప్రాణమును నిరోధించుటయే నిరోధము. విమృట పారపాటులేక మనస్సును నిలుపవలెను.

శ్లో॥ సమే శుచౌ శర్కరాది మశకాదినివర్జితే,

మనోఽనుకూలేఽవస్థాయ దేశే ధ్యానం సమాచరేత్. 41

తా॥ హెచ్చు తగ్గులులేనిది, శుచియగునది, రాళ్ళు మొదలగునవి

లేనట్టిది, దోమలు మొదలగునవి లేనట్టిది, తనమనస్సునకిష్టమగు ప్రదేశమందుఁ ద్యానమును జేయవలెను.

శ్లో॥ నాడీరూపాణి నీహారధూమాన్యత్ర విభాంతి చేత్,
బ్రహ్మసన్నిధిమాప్తా ధీరితి నిశ్చీయతాం తదా. 42

తా॥ మంచుపొగలవలె నాడీరూపములు కనఁబడినట్లయిన బుద్ధిబ్రహ్మ సమీపమునకుఁ జేరెనని యపుడు నిశ్చయింపవలెను.

శ్లో॥ నిర్జరత్వవిత్పత్తత్వ శుభగంధాది చేద్భవేత్,
యోగసిద్ధిః ప్రవృత్తేతి జ్ఞత్వా యోగే స్థిరో భవేత్. 43

తా॥ ముసలితనము లేకుండుట, దాహము లేకుండుట, సుగంధము వాసించుట మొదలగునవి కలిగిన యోగసిద్ధి ప్రారంభించినదని తెలిసి యోగమందు నిలుకడగలవాఁడు కావలయును.

శ్లో॥ మేఘచ్ఛన్నం చంద్రబింబం మేఘాపాయేతి నిర్మలం,
తథైవ బుద్ధిచాంచల్యశాంతావాత్మా ప్రసీదతి. 44

తా॥ మేఘముతోఁగప్పఁబడిన చంద్రబింబము మేఘముపోయిన పిమ్మట నతినిర్మలమగునట్లు బుద్ధిచాంచల్యము శాంతించగా నాత్మనిర్మలంబగును,

శ్లో॥ స్వాత్మతత్వప్రసాదేన బ్రహ్మతత్వం ప్రసీదితి,
శాస్త్రాద్బుద్ధం బ్రహ్మతత్వమాత్మత్వేనానుభూయతామ్. 45

తా॥ తనయాత్మతత్వము ప్రసన్నమగుటచేతఁ బ్రహ్మతత్వము ప్రసన్నమగును. అదివఱకు శాస్త్రములవలనఁ దెలిసికొన్న బ్రహ్మతత్వము తానేయని యనుభవము నొందఁగలుగును.

శ్లో॥ అజం ధ్రువం మాయైకై స్తైః కారైః సర్వైః సర్వైః పృథక్,
జ్ఞత్వా దేవం పరాత్మానం సర్వపాపైర్విముచ్యతే. 46

తా॥ బస్మలేనిది, నిత్యమైనది, నాయామాయాకార్యములు లేనిదియు నగుదానిం గాఁబరమాత్మను దెలిసికొని సర్వపాపములచే విడువంబడును

శ్లో॥ ఏష దేవః సర్వదిక్షు వహ్నిదిష్టాశలేషు చ,
పఠతే తం విచింత్యాథ ప్రణమేత్సర్వదైవ తమ్. 47

తా॥ ఈ దేవుఁడన్నిదిక్కులయందును, యగ్ని మొదలగు సర్వపస్తువు

లయందునుఁగలఁడు. అతనిఁఁధ్యానించి సర్వకాలములందును అతనికి నమస్కరింప వలెను.

శ్లో॥ తత్త్వయోగో సముద్భిషాపుత్ర మస్యాధికారిణః,
అథ సోనాధికం వస్తు మందం ప్రత్యభిధీయతే. 43

తా॥ ఉత్తమాధికారినిమిత్రముతత్వమునుయోగమునుచెప్పఁబడినవి. పిమ్మట మందాధికారికి యుపాధివిశిష్టమైన యాత్మ బోధింపఁబడుచున్నది. (అనఁగాసూక్ష్మబుద్ధికి నిర్గుణోపాసన మందబుద్ధికి సగుణోపాసన యున్నట్లుతోచుచున్నది)

శ్లో॥ వింద్రీజాలికవన్మాయా జాలవానేక ఈశ్వరః,
నియచ్ఛస్యక్తిభిర్లోకాస్సృజతే సంహరత్యపి॥ 49
తా॥ ఇంద్రజాలము చేయువానివలె మాయయనెడు వలను పఱచియున్న యీశ్వరుఁడు తనశక్తులతో లోకములను నియమించుచు, సృష్టించు, సంహరించుచుండును.

శ్లో॥ ఏక ఏవేశ్వరస్తద్భక్ ద్వితీయో నైవ విద్యతే,
జనానాం ప్రత్యగాత్మాసౌ జగత్సృష్ట్యాది కార్యపి ॥ 50
తా॥ ఒకఁడే యీశ్వరుఁడు అట్టివాఁడు రెండవవాఁడు మఱిలేఁడు. జనులకుఁబ్రత్య గాత్యయతఁడే జగత్తునకు సృష్ట్యాదికార్యములను జేయువాఁడును యతఁడే.

శ్లో॥ స విరాడ్రూపతాం ప్రాప్య విశ్వతశ్చక్షురాత్మవాక్,
సర్వేషాం చక్షురాద్యా యే తదీయా ఏవ తేజఃఖలాః ॥ 51
తా॥ అతఁడువిరాడ్రూపుఁడైనసర్వతాకనులు కలవాఁడుఅందఱకుఁగల చక్షురాదీంద్రియములేవో యవన్నియు నతనిజే— (సహస్రశీర్షాపురుషః ఇత్యాదిగాఁజెప్పిన జగచ్ఛరీరునకు విరాట్పురుషుఁడనిపేరు.)

శ్లో॥ యో దేవానామితి ప్రోక్తే ప్రిభిర్మంత్రైస్త మిశ్వరం
ముముక్షుః ప్రార్థయేత్తైవ సదా బుద్ధివిశుద్ధయే॥ 52

తా॥ యోదేవానామితియొక్క మూఁడు మంత్రములచేతను జెప్పఁబడిన యీశ్వరుని ముముక్షువులు తప్పకప్రార్థింపవలెను. బుద్ధిశుద్ధి కలుగును.

శ్లో॥ తతః శుద్ధమతిర్బ్రహ్మ సర్వభూతేష్వ వస్థితం,
అంతర్బహిశ్చ సంఖ్యాపం జ్ఞాత్వా స్యాన్మయైతి వర్జితః॥ 53

తా॥ అందువలనఁబుద్ధి శుద్ధికలవాఁడై సర్వభూతములందు నిల్చిలోప
లను బయటను వ్యాపించియున్న బ్రహ్మమును దెలిసికొని మరణము
లేని వాఁడగును.

శ్లో॥ శ్వేతాశ్వతరనామాహం పురుషం వేద్మి తం ప్రభుం,
అన్యోఽపితం విదిత్వైవ మృత్యుమత్యేతి నాన్యథా॥ 54

తా॥ శ్వేతాశ్వతరుఁడను పేరుగలనేను ప్రభుఁడైన యాపురుషుని దె
లిసికొంటిని. ఇట్లు యితరుఁడుగూడ నతనిందెలిసి మృత్యువును యతిక్ర
మించును. తప్పదు.

శ్లో॥ యస్తాత్పరం నావరం వాకించితస్తీ తదద్వయం,
మృక్షవన్నిశ్చలం తేన పూర్ణం సర్వమిదం జగత్ ॥ 55

తా॥ దేవికంటే తక్కువది, యెక్కువది యింకొకటిలేదో యదియద్వితీ
యవస్తువు చెట్టువలేకదలకున్నది. ఈజగమంతయు దానితోనిండియున్నది.

శ్లో॥ ఏతద్విదుర్మృత్యుహీనాస్తే స్యుర్గే తు నతద్విదుః,
తే దుఃఖమేవ గచ్ఛంతి నతత్సోపాధికేక్షణే॥ 56

తా॥ ఎవరుదీనిని తెలియుదురోవారు మృత్యువునొందరు. ఎవరు తెలి
యరోవారు దుఃఖమునే పొందుదురు. ఉపాధితోఁగూడిన బ్రహ్మమును
చివనపు (సగుణబ్రహ్మోపాసకులకు) డాదుఃఖములు కలుగవు.

శ్లో॥ దుర్లక్ష్యో నిరుపాధ్యాత్మా సూక్ష్మధీవర్జితైర్నరైః
సులక్ష్య ఏవ సోపాధిస్తస్మాదేవం స్మరేదముమ్ ॥ 57

తా॥ నిరుపాధికమైనఆత్మసూక్ష్మబుద్ధిలేనివారికిఁజూడశక్యముకాదు.
పాధికాత్మ చూడశక్యమగును. కనుక నిట్లతనిని స్మరింపవలెను.

శ్లో॥ సర్వానన శిరోస్త్రివః సర్వభూతగుహాశయః,
వశీ సర్వస్య లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ ॥ 58

అన్నివైపుల ముఖములు, కంఠములుకలవాఁడు లేక యందరిముఖ
ములు, యందరికంఠములు తనముఖములుగాను కంఠములుగాను కల
ఁడు. సర్వభూతములహృదయగోళమందుండువాఁడు స్థిరచరరూపమైన
కమంతటిలోయున్నవాఁడు. లేక సర్వలోకమును దనవశముగాఁ జేసి
వుండును.

శ్లో॥ విశ్వాకారజనేః ప్రాకృ సర్వవ్యవహృతిక్షమః ,
అపాణిపాదో జవనో గృహీతా సర్వశక్తియుక్ ॥

59

తా॥ ప్రపంచరూపమునఁబాను జన్మించకమునుపు సర్వవ్యవహారమునకు సమర్థుడైయున్నాఁడు. పాదములు చేతులులేనివాడయ్యెను వేగముగానడచును. అన్నిటినిగ్రహించువాఁడును సర్వశక్తులుకలవాఁడు.

శ్లో॥ అణోరణీయాన్దుర్లభ్యో మహీయాన్మహతః స్ఫుటః

ఇత్యాత్మానం శాస్త్రదృష్టితో పశ్యతో నాస్తి దుఃఖతా ॥ 60

తా॥ చిన్నవస్తువులకంటె మిక్కిలిచిన్నవాడై చూడశక్యముకానివాఁడు. గొప్పవస్తువులకంటె గొప్పవాఁడు. స్పష్టముగాఁగనఁబడువాఁడు; అనియాత్మను శాస్త్రదృష్టితోఁ జూచువానికి దుఃఖముండనేరదు.

శ్లో॥ స్థూలదర్శీ తు సాకారే సార్వాశ్లేష్ట వాసితే సతి ,

నిరాకారం తతోబోధ్యం ప్రార్థయేత్తైశ్వరం వపుః ॥ 61

తా॥ స్థూలదృష్టికలవాఁడు సాకారబ్రహ్మ సర్వాత్మస్వరూపుఁడను భావము నిరూఢముగాఁగలవాఁడయ్యెనేని తరువాత నిరాకారబ్రహ్మమును చెలిసికొనుటకు యీశ్వరశరీరమును గ్రాహించవలెను.

శ్లో॥ య ఏకో వర్ణ ఇత్యాది స్తువన్మంత్రచతుష్టయాత్ ,

ప్రార్థ్యాథ మాయాజీవా చ బుద్ధసుప్తే విచారయేత్ , ॥ 62

తా॥ “య ఏకో వర్ణ” యిత్యాదిమంత్రములు నాల్గింటితోస్తుతించుచు పార్థికించి మాయను, జీవుని, ప్రబుద్ధజీవుని, సుషుప్తిపొందిన జీవునివిచారించవలెను.

శ్లో॥ లోకే కాచిదజా వర్ణత్రయోపేతా బహుప్రజాః,

సృజతే తామజః కశ్చిత్తేనతేఽన్యస్తు తాం త్యజేత్ ॥ 63

తా॥ లోకములో నొకానొక యాడమేక మూఁడురంగులు కలదై యనేకములైన పిల్లలను కనుచున్నది. ఒక మగమేక దానిననుసరించి సేవింపచున్నది. మఱియొక మగమేక దానిని విడుచును.

శ్లో॥ తేజోఽబన్నాత్మికా తద్వన్మాయా వక్షేత్ప్రీతిర్ముతా,

ఆసక్తో భజతే మాయాం విరక్తుస్తు విముంచతి. 64

తా॥ అట్లే తేజస్సు, నీరు, అన్నము, యనుమూఁడు వర్ణములతోఁ

గూడినది మాయ. కోరికలు కలవాఁడు మాయచు సేవిండును. విరక్తుడు విడుచును.

శ్లో॥ విరక్తః కర్తృకర్తృకా విచింత్యాత్స్వస్య విగ్రహే,
చిచ్ఛాయావా నహంకారః కర్తృచిచ్ఛాతి కేవలః. 65

తా॥ విరక్తుఁడైనవాఁడు కర్తను, యకర్తను యాలోచింప వలెను. తన శరీరమందుఁ జిచ్ఛాయకల యహంకారము కర్త. చిత్తు కేవలము. (ఏదాని సంబంధములేక శుద్ధమగుటకుఁ గేవలమని పేరు)

శ్లో॥ పాదపే త్సుధితః పక్షి ఫలమత్రీతరః పునః,
పశ్యన్నాస్తే తథా విద్యాద్భక్తృతతా సీతాపుభా॥ 66

తా॥ చెట్టుపైనియాకలిఁగొన్న పక్షి ఫలమును దినును. ఆకలిలేనిపక్షి చూచుచుండును. అట్లేభోక్తను, సాక్షినియుభయమును దెలియనగును.

శ్లో॥ చిచ్ఛాయాగతభోక్తృత్వం సాక్షిణ్యోరోఽప్యతే భ్రమాత్,
అనీశ్వరోఽయం సాక్షితి శోకో భవతి మోహతః॥ 67

తా॥ చిచ్ఛాయయందున్నభోక్తృభావమునుసాక్షియందుభ్రమవలన నారోపింపఁబడుచున్నది. సాక్షియీశ్వరుఁడు కాడన్నశోకము భ్రాంతి వలనఁగలుగుచున్నది.

శ్లో॥ నిత్యత్వప్రేక్ష్యరత్వం తత్సాక్షితత్వం తదీక్షతే,
యదా తదా వీతశోకో మహిమాన మవాప్నురూత్, 68

తా॥ నిత్యత్వప్రప్తమైన యీశ్వరత్వమును యాసాక్షితత్వమును గా నెప్పుడు చూచునోయపుడు దుఃఖరహిఁడై మహిమను బొందును.

శ్లో॥ ఋచో దేవాశ్చ శబ్దార్థా యస్మిన్నాత్మని కల్పితాః,
యస్తం నవేదతస్యర్చా కిం స్యాద్భ్యో వేత్తసా కృతీ॥ 69

తా॥ ఋక్కులు, దేవతలు, శబ్దార్థములును, యేయాత్మయందుఁగల్గింపఁబడినవో, వానినెవఁడు తెలిసికొనెనో వానికి ఋక్కుతోనేమి ప్రయోజనము? ఎవఁడెఱుఁగునోవాఁడు కృతకృత్యుఁడు.

శ్లో॥ ఛందాంసి యజ్ఞా నాన్యచ్చ మాయావీ సృజతేఽఖలం,
జీవాత్మనా ప్రవిశ్యాస్తే సన్నిరుద్ధో వపుష్యయమ్॥ 70

తా॥ వేదములను, యజ్ఞములను, యితరమును మాయతోఁగూడిన

యీశ్వరుడు సర్వమును సృజించుచున్నాడు. ఇతడు శరీరమందుఁబ్రవేశించి జీవరూపముతో నిమిడియున్నాడు.

శ్లో॥ మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్యాయినం తు మహేశ్వరం
తస్యైవయవభూతైస్తు వ్యాప్తం సర్వమిదం జగత్ ॥ 71

తా॥ మాయను బ్రకృతియని తెలియవలెను. మాయావంతుఁడుమహేశుడు. అతని యవయవములైన భూతములతో నీజగత్తంతయు వ్యాపింపఁబడియున్నది.

శ్లో॥ ఈశో యః స్వత ఏకః సస్త్రివాకారై రనేకతః,
యోనిం యోనిం ప్రజత్యేతమీశం జ్ఞాత్వా నసంసరేత్ ॥ 72

తా॥ ఎవఁడీశ్వరుఁడో యతఁడొక్కఁడేయగుచుఁ జీవాకారము లనేకములనొంది ప్రతియోనియందును బుట్టుచున్నాడు. ఈశ్వరుని తెలిసినచో, సంసారముండదు.

శ్లో॥ ప్రతిబంధస్య బాహుళ్యాద్యో దేవేత్వాది మంత్రితః,
పునః పున ర్భజేతేశం ప్రతిబంధ నివృత్తయే ॥ 73

తా॥ ప్రతిబంధ మధికమైనందున “యేదేవా” యిత్యాది మంత్రముతో మాటిమాటికి నీశ్వరుని భజించిన ప్రతిబంధము నివృత్తి నొందును.

శ్లో॥ అదృష్టప్రతిబంధో యో నివర్త్య భజనేన తం,
దృష్టో యః ప్రతిబంధ స్తం విచారేణ జయేత్పునః ॥ 74

తా॥ తనకుఁగనఁబడని ప్రతిబంధము కలవాఁడు భజనముచేత నాప్రతిబంధమును నివర్తించి, కనఁబడుచున్న ప్రతిబంధమును విచారణముచేతఁదొలగించు కొనవలెను.

శ్లో॥ సూక్ష్మభ్యః పరమాణుభ్యోఽప్యతీసూక్ష్మో నలక్ష్మతే,
బహిర్ముఖైః స్వతః సోయం విశ్వం వ్యాప్యవతిష్ఠతే ॥ 75

తా॥ సూక్ష్మములైన పరమాణువులకన్న నతీసూక్ష్ముఁడై బహిర్ముఖులచేతఁజూడఁబడదు. స్వయముగా నతఁడు ప్రపంచమునంతట వ్యాపించియున్నాడు.

శ్లో॥ జగతః పాలనేనాయమస్త్రీత్యాదౌ విబుధ్యతాం,
బ్రహ్మర్షయౌ దేవతాశ్చ యోగేనైతం విజానతే ॥ 76

తా॥ జగత్తును పరిపాలించుటవలన (అనగాఁగిలిపి యున్నందునని తా॥) నున్నాఁడని తెలియవలెను. ఇతనినియోగముచేత బ్రహ్మలును, దేవతలును జెలియుచున్నారు.

శ్లో॥ క్షీరే ఘృతనిమిత్తం యతాస్మరం తద్ధీ మతేత్యతే,
తథావృత్తనిరోధిన్యా సూక్ష్మం వస్తుధియేత్యతామ్ ॥ 77

తా॥ నేటికిఁగారణమైన వెన్నపాలలో నేదికలదో దానిని బుద్ధిమంతుఁడెఱుంగును. అట్లే వృత్తులను నిరోధించినబుద్ధితో సూక్ష్మవస్తువు నెఱుంగవలయును.

శ్లో॥ దివారాత్రిస్త మశ్చాన్యద్యస్మిన్నాస్తి న కించన,
నోర్ధ్వం నతిర్యక్తద్వస్తు నదృష్టాంతోఽస్య విద్యతే ॥ 78

తా॥ పగలు, రాత్రి, చీకటి, యింకనితరమును దేనియందు లేవో, మఱేమియులేవో, ఊర్ధ్వముగాలేదో, యడుగుగా లేదో యావస్తువు. దీనికి సరియైన దృష్టాంతవస్తువులేదు.

శ్లో॥ దృగ్గోచరే తస్య రూపం నాస్త్యతఃకోఽపి నేక్షతే,
అజాత ఇతి మంత్రాభ్యామంతర్దృష్ట్యా భజేత తమ్ ॥ 79

తా॥ కంటికిఁగనవడుచున్నవాటిలోనతనిరూపములేదు. కనుక నెవఁడును నతనిఁజూడలేడు. “అజాత” యనురెండుమంత్రములచేత సంతర్దృష్టితో నతనిసేవింపవలెను.

శ్లో॥ పునశ్చైవం వివేకవ్యం విద్యావిద్యే నిజాత్మకే,
అవిద్యయా బధ్యతేఽసౌ విద్యయాతు విముచ్యతే ॥ 80

తా॥ మరలవిద్యావిద్యలను వివేకించవలెను. తనయాత్మయందే నవియున్నవి. అవిద్యచేత జీవుఁడు బంధించఁబడుచున్నాఁడు. విద్యచేతవిముక్తిని బొందుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అవిద్యా కల్పితోపాధి భేదాదీశత్య జీవతే,
చైతన్యస్య భవేతాం యే కథ్యేతేతే క్రమాదిహ ॥ 81

తా॥ ఈశ్వరత్వ జీవత్వములు యవిద్యచేత నుపాధి భేదమునుబట్టి చైతన్యమునకుఁగల్పితములు. అవి క్రమముగా నిచటఁజెప్పఁబడును.

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భ ముత్పన్నమాదౌ జ్ఞానం బిభర్తియః,
వక్త్రే కమంతః కరణం బహుధా వికరోత్యయమ్॥

తా॥ హిరణ్యగర్భుడు పుట్టెను. మొదటజ్ఞానమును భరించుచునడు. ఒకొక్కయంతః కరణమును పలువిధములుగా నితఁడు వికారనొందించుచున్నాడు.

శ్లో॥ అధశోర్ధ్వం దిశః సర్వా భ్రాజతే సౌ ప్రకాశయన్,
భారం వహేద్యథానడాష్ట గద్భారం వహేత్తథా॥

తా॥ క్రిందను, మీఁదను, యన్నిదిశలను యితఁడు ప్రకాశింపజేచుచు ప్రకాశించుచున్నాడు. ఎట్లనిన— ఎద్దు, భారము నెట్లు మోయుట్లు జగద్భారమును వహించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యో భావాన్ శ్రీరబీజాదీస్తథివృక్షాదిరూపతః,
పరిణామం నయేత్సోఽయం గుణాన్ శ్రీన్వి నియోజయేత్॥

తా॥ ఎవఁడు శ్రీరము, బీజము మొదలగువాటిని, పెరుగు, వృక్షః రూపమున, పరిణామము నొందించునో యతఁడు మూఁడు గుణము వినియోగించును.

శ్లో॥ అవిద్యాకృతమీశత్వం తదిదం స్పష్టమీరితం,
వేదగుహ్యాపనిషదా తస్య తత్త్వము దీరితమ్ ॥

తా॥ అవిద్యచేతఁజేయఁబడిన యా యీశభావము స్పష్టముగాఁజెబడెను. వేదమందు రహస్యమైన యుపనిషత్తుచేతదాని తత్త్వమునిరుపఁబడెను.

శ్లో॥ అవిద్యాకృతజీవత్వమథ స్పష్టము దీర్వతే.
సత్త్వం రజస్తమశ్చేతి గుణైర్ద్వీపః సమన్వితః ॥

తా॥ అవిద్యచేతఁజేయఁబడిన జీవత్వమును స్పష్టముగాఁజెప్పచున్నది. సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, యనెఁడు గుణములతో జీవకూడియున్నాడు.

శ్లో॥ స ఫలార్థం కర్మ కుర్యాద్భుంక్తే తస్మైవ తత్ఫలం,
దక్షిణో దగధోమార్దైః సంసరత్యేవ కర్మభిః ॥

తా॥ అతఁడు ఫలముకొఱకు, కర్మచేయుచున్నాడు. దాని ఫ

నతఁ డనుభవించుచున్నాఁడు. వక్షిణమార్గము, యుత్తరమార్గము, య
 ఘోమార్గము మొదలైన కర్కశలనలన సంసారము ననుభవించుచున్నాఁడు
 శ్లో॥ అంగుష్ఠమాత్రహృన్నిప్తః స్వప్రకాశః ససూర్యవత్,
 అహంకారోపాధికః సస్సంకల్పాన్కురుతే బహూత్॥ 88

తా॥ అంగుష్ఠమాత్ర హృదయమందున్నవాడై సూర్యునివలె స్వయం
 ప్రకాశుఁడునుయై యహంకార ముపాధిగాఁగలిగి యనేక సంకల్పములం
 జేయుచుండును.

శ్లో॥ బుద్ధివృత్త్యాత్మ చైతన్య సంయోగాదేష చేతనః,
 స సంకోచవికాసాభ్యాం తైస్తైరేహైః సమో భవేత్॥ 89

తా॥ బుద్ధివృత్తియు, నాత్మచైతన్యము కలిసినందున నీజీవుఁడు చేత
 నుండగుచున్నాఁడు. అతఁడు సంకోచ- ముడుచుకొనుట, వికాసాభ్యాం
 -విడుట; యీరెంటిచేత నాయాదేహములతో సమానపరిమాణము కల
 వాఁడగుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నైవ స్త్రీ న పుమానేష నైవ చాయం నపుంసకః,
 యద్యచ్ఛరీరమాదతే తేన తేన స కథ్యతే॥ 90

తా॥ అతఁడు స్త్రీకాఁడు; పురుషుఁడునుకాఁడు; నపుంసకుఁడును గాఁ
 డు, ఏయేశరీరములను బొందునోనాయాశరీరలింగములతోఁజెప్పఁబడును
 శ్లో॥ అవిద్యాధీన జీవేశావుక్తా యత్తత్వమేతయోః
 తద్విద్యాసిద్ధయే కాలస్వభావాదీన్వి చారయేత్ ॥ 91

తా॥ అవిద్యకునధీనులైయున్న జీవుని, యీశ్వరునిజెప్పి వారియిద్దఱి
 తత్వము నావిద్యాసిద్ధికొఱకుఁ గాలస్వభావాదులను విచారింపవలెను.

శ్లో॥ మూలకారణతైతేషాం న యుక్తా జనిమత్సరః,
 దేవస్య మహిమా యోఽసౌ మాయాఖ్యస్తస్య యుజ్యతే॥ 92

తా॥ వీరిద్దఱికిని జన్మమున్నందున వీరుమూల కారణులనుట యుక్త
 ముకాదు. దేవునిమహిమ యనఁబడుమాయయను నదేది కలచో యామ
 హిమకు మూలకారణత చెప్పటయుక్తము.

శ్లో॥ తస్మహిన్నాప్రతం సర్వం కాలం చ కాయస్యచైవ,
 భూతభవ్యాదిరూపేణ భిన్నోఽసౌ జాయతే తతిః॥ 93

తా॥ ఆ (మహిమ) మాయసర్వము నిండియున్నది. అది కాలమును గూడ నడిపించుచున్నది. ఆకాలము దానివలననే భూతభవిష్య ద్రూపముగా ననేకభేదములు కలిగియున్నది.

శ్లో॥ జలాగ్నోద్ది సముత్పత్తౌ స్వభావః సహజాయతే,
యదృచ్ఛా పంచభూతాని ప్రధానం చేతి మాయికమ్॥ 94

తా॥ జలము, అగ్ని మొదలగువాటి యుత్పత్తితో స్వభావము కూడ బుట్టినది. యదృచ్ఛయుఁ బంచభూతములు ప్రధానము. ఇవిమాయవలనఁబుట్టినవియే.

శ్లో॥ మూలకారణతాస్త్యేవ మాయాయా జన్యభావతః,
అవాంతరం కారణత్వం కాలాదీనాం భవత్విదమ్ । 95

తా॥ మాయకు మూలకారణమున్నదియే, మాయాకార్యము లైనందునఁగాలాదులకు నవాంతరకారణత్వ మనునదియుండవచ్చును, (అవాంతరము-మధ్యనువచ్చినది. కాలాదులుకొన్నిటికిఁ గారణములును, మాయకుఁగార్యములునగునని తా॥)

శ్లో॥ ఏకం ప్రధానం ద్వే పుణ్యపాపే సత్త్వాదికాస్త్రయః,
అప్టౌ ప్రకృతయో భూమిముఖ్యాస్తైర్జ్ఞాయతే వపుః॥ 96

తా॥ ప్రధానమెకటి; పుణ్యపాపములు రెండు. సత్త్వాదిమూడుగుణములు పంచభూతములుగా నెనిమిది ప్రకృతులు. వీటియన్నిటిచేతను శరీరముత్పత్తి పొందుచున్నది.

శ్లో॥ యో మాయావీ స సర్వేషామాదిః కాలత్రయాత్పరః,
విశ్వరూపం స్వచిత్తస్థం తముపాస్య ప్రసాదయేత్॥ 97

తా॥ మాయావంతుఁడెవఁడో యతఁడే సర్వమునకు నాదియైన వాఁడు. అతఁడు మూడుకాలముల నతిక్రమించియున్నాఁడు. విశ్వరూపుఁడును. దనమనస్సునందుండు వాఁడునగు నాయీశ్వరు నుపాసించి యనుగ్రహమును బొందవలయును.

శ్లో॥ సంసారవృత్తౌత్కలాది శాఖాయుక్తాత్పరో హ్యయం,
ధగ్గావహం పాపనుదం స్వచిత్తస్థం సమీక్ష్యతామ్ ॥ 98

తా॥ కాలముమొదలగు శాఖలతోనిండిన సంసారవృక్షమునకు మీ

దనతఁడున్నాఁడు ధర్మమునుగలిగించునట్టి, పాపముల నశింపఁజేయునట్టి
యాదేవుని తనమనస్సుననుండునట్టి యాదేవునిఁజూడవలయును. లేక
తన మనస్సుననున్నవానిఁగాఁ జూడవలెను.

శ్లో॥ విష్ణోదీనామీశ్వరాణాం పరమంతం మహేశ్వరం,
దేవానాం పరమందేవం విదామోఽస్య ప్రసాదతః॥ 99

తా॥ ఈశ్వరులైన విష్ణువు మొదలగువారికి మోఁదనున్న మహేశ్వరుఁ
డును దేవతలందఱికిని బరమదేవుఁడును నగువానిని, యతని యనుగ్ర
హమువలనఁ దెలియుదము గాక!

శ్లో॥ న తస్య వపురక్షం చ విద్యతే తత్సమోఽపి న,
పరాస్య శక్తిర్వివిధా బల జ్ఞానక్రియాదికా ॥ 100

తా॥ అతనికి శరీరములేదు. ఇంద్రియములునులేవు. అతనితోసమా
నుఁడునులేడు అతనిశక్తియన్నింటిన మించినది. వివిధమగునది. బలము,
జ్ఞానము, క్రియా యిత్యాదిరూపములు శక్తివి.

శ్లో॥ సోధిష్ఠానతయా సర్వకారణం కారణాధిపః,
యే జీవా అధిపస్తేషాం నాన్యోఽస్యాధిపతిర్భవేత్ ॥ 101

అతఁడా ధారమగుటచేతసర్వకారణమగుచున్నాఁడు కారణములన్నిటికి
నధిపతి. జీవులెవరుకలరోవారికందఱికినధిపతి. అతనికి తగునిధిపతులులేరు.

శ్లో॥ యస్తంతు నామ ఇత్యాదిమంత్రేణ ప్రార్థయేత్తతః,
ఏకోదేవః సర్వదేహే గుఢో వ్యాపీ చ సర్వతః ॥ 102

తా॥ “యస్తంతునామ” ఇత్యాది మంత్రములతో సతనిఁబ్రార్థింప
వలెను. ఒక్కఁడే దేవుఁడన్ని శరీరములందు గూఢముగా నున్నాఁడు
సర్వవ్యాపియు నగును.

శ్లో॥ సర్వప్రాణ్యంతరాత్మాఽసావధ్యక్షః సర్వకర్మణాం,
సర్వభూతాశ్రయః సాక్షి నిర్గుణః శుద్ధచిద్వపుః॥ 103

తా॥ అతఁడన్నిప్రాణులకు సంతరాత్మ సర్వకర్మలకు నధిపతి. సర్వ
భూతములకు నాధారము. సాక్షి నిర్గుణుఁడు శుద్ధచిద్రూపుఁడు.

శ్లో॥ యే తు పశ్యంతి తం ధీరాస్తేషాం స్యాచ్ఛాశ్వతం సుఖం,
నిత్యం తం చేతనం బుద్ధ్యా ప్రాప్నుయాచ్ఛాంతి మక్షయామ్ ॥ 104

తా॥ ఏదీరులతనింజాతురో వారికిశాశ్వత సుఖముకలుగును. నిత్యునిఁ గాను, చేతనునిగా నతనినిదెలిసికొనిన యక్షయమైన శాంతినిబొందును.

శ్లో॥ అశక్యం తత్సుఖం వక్తుం తదేతదను భూయతే,

ఇతి తత్త్వవిదః ప్రాహురుపాయః శూన్యతామిహ॥ 105

తా॥ అనుభము చెప్పశక్యముగానిదని అది యనుభవింపఁ బడుచున్న దని తత్వవేత్తలు చెప్పుచున్నారు. దీనికుపాయము వినవలసినది.

శ్లో॥ వివేకయోగస్తద్బోధ హేతుస్తత్వ వివేకతః,

యథాశాస్త్రం వివిచ్యానుభవంతి దృఢయోగతః॥ 106

తా॥ వివేకమనెడు యోగమతనికిఁ దెలియుటయే గారణము. కను కఁదత్వ వివేకమువలన యథాశాస్త్రముగా వివేకించి, దృఢయోగము వలన ననుభవింతురు.

శ్లో॥ సూర్యచంద్రాదయః సర్వభాసకా అపి తత్సుఖం,

నైవ భాసయితుం శక్తా భాస్యంతే కింతు తేన తే॥ 107

తా॥ సూర్యచంద్రాదు లన్నిటిని బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నను, నవి యన్నియు నానుభమును భాసింపఁజేయఁజాలవు. దానివలననే యివిప్రకాశింపఁజేయఁబడును.

శ్లో॥ చిత్సుఖాత్మా స్వప్రకాశో భాసతే ప్రథమం స్వయం,

సూర్యాదయస్తస్య చితా భాసంతే న చితాన్యయా॥ 108

తా॥ చిద్రూపుడు సుఖరూపుఁడు; స్వప్రకాశుఁడు తొలుతఁదాను స్వయముగాఁ బ్రకాశించును, అతని చిద్రూపముతోసూర్య బింబాదులు భాసింపచున్నవి. ఇతరచిత్తుచేతఁ బ్రకాశింపవు.

శ్లో॥ ఏకాన్త సూర్యవద్యోజయం సర్వం వ్యాప్నోతి భాసయన్

తం యోవేత్తి స ఏవేకో నాస్త్యన్యో హేతురీశనే॥ 109

తా॥ సూర్యునివలెనే యితఁడొక్కఁడే సర్వమును బ్రకాశింపఁజేయుచు వ్యాపించును, అతని నెవఁడు తెలియు నోవాఁడే యీశ్వరుఁడు అతనిఈశ్వరత్వమునకు మణియొక హేతువులేదు. అనఁగాస్వయమీశుఁడని తా॥

శ్లో॥ జ్ఞానేన విశ్వకృత్కాలః కాలః సత్వాది భాసకః,

ప్రధాన జీవయోః స్వామీ హేతుః సంసారమోక్షయోః॥ 110

తా॥ జ్ఞానియే విశ్వమునుఁజేయునట్టి కాలము. కాలమున త్యాదులను భాసింపఁజేయును. ప్రధానమునకుఁజీవునకుఁనధిపతి. సంసారమునకు మోక్షమునకుఁసూచక (జ్ఞానియే) హేతువగును.

శ్లో॥ విద్యాఫలమిదం బాహ్యార్థేయోగం స్యాత్కదాచన,
తద్ధి శాంత్యై ప్రార్థయేత్ తం యో బ్రహ్మణమిశ్వరమ్॥ 111

తా॥ ఈచెప్పిన విద్యాఫలము బాహ్యబుద్ధి నిశ్చలముగా నుండుటకొకపు డుపయోగించును. అట్టి బ్రహ్మయునీశ్వరుఁడగు వాని నెవఁడు ప్రార్థించునో యాప్రార్థన శాంతికొఱకగును.

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భం సృష్ట్యదౌ వేదాంతస్మైదదాతి యః,
తం భాసకం స్యాత్కథియో ముముక్షుః శరణం భజే॥ 112

తా॥ హిరణ్యగర్భుని (బ్రహ్మను) సృజించి, యతనికి వేదముల నెవఁడిచ్చెనో, నాబుద్ధిని ప్రకాశింపఁజేయునట్టి యాతనిని ముముక్షువునైన నేను సేవించుచున్నాను.

శ్లో॥ నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతం నిరవద్యం నిరంజనం,
భజే స్వయం భాసమానం తం దధ్ధేంధనవహ్నివత్॥ 113

తా॥ నిష్కళుని, నిష్క్రియుని, శాంతుని, దోషరహితుని, సంబంధములేని వానిని, కట్టులన్నియుఁ గాలిపోయిన నిప్పువలె స్వప్రకాశుడైన వానిని సేవించును.

* నిష్కళుఁడు— కళలులేనివాఁడు. నిష్క్రియుఁడు— చేష్టారహితుఁడు. అనియర్థము. ఇందువిశేషార్థముఁ గలదు. నిష్కళుఁడు— కళలులేని లాఁడనియే యర్థముచెప్పిన స్వప్రకాశమానుడై, సమస్తచరాచర జీవకోటులఁ భాసింపఁజేయుచుఁ జేగీయమానముగ వెలుగొందు పరబ్రహ్మము కళలులేనివాఁడే యగుచోనిఁకనాతనిఁ దెలిసికొన నవసరమేలేదు. సమస్త వేదాంతగ్రంథ భాండారము లన్నియునైంద్రజాలములేయగును కాని, ఇంద్రుఁగలరహస్యమే మనకుఁగావలసినది. అదియే విచారణీయము. పరబ్రహ్మమునుగూర్చి వేదాంత గ్రంథములగు వేదములన్నియు స్తుతించుచున్నవి. పాంచభౌతికతత్వములకుఁ జెందిన త్రిమూర్తులనుసూ

క్షుద్ధృష్టితో స్తుతించి యుండలేదు. ఈ త్రిమూర్తుల ధర్మములు పరినిశేపించుట వ్యర్థము. ఉదాహరణకు రామకృష్ణాన తారములఁజూపఁడు! రామావతారము యిప్పటికినుండేనా? అటులే తత్కాలమున రామావతారములును, పరబ్రహ్మము యవతరించునులేదు; నిష్క్రమించునులేదు. ఎప్పటికి నిపుట్టని, గిట్టని యేకబ్రహ్మము కలవోనయ్యది తేరిచూచుటకు నలవి గానిదైన ప్రకాశముతో వెలుగుచుండును గావున నాతేజమును, జ్ఞాని కానివాఁడు చూడలేడుకనుక, నట్టివానికిఁ గానరాఁడు కనుక నాతఁడునిష్క్రళింఁడని చెప్పట న్యాయము. కళలులేనివాఁడనుట యజ్ఞానపతము, పైరీతిఁ జెప్పటజ్ఞానపక్షము, దూరదృష్టితో నన్నితావుల ననఁగా నిష్క్రళింఁడు నిష్క్రియుఁడు, నిరవద్యుఁడు, నిరంజనుఁడు గాఁగల శబ్దములంబోలువానికన్నిటికి నిట్టియర్థమునే చెప్పుకొన్నచో వేదాంత గదంబము ధన్యమగును. మనమును పునీతుల మగుదుము. లేని తఱి గాఢాంధకారమే మనకుశరణ్యము.

అ. సు. శ.

శ్లో॥ నిష్క్రళింపయవైర్హీనో హేతుహీనో నిరంజనః,

నిరింధనాగ్నిసామ్యంతు మాయా తత్కార్య వర్జనాత్॥ 114

తా॥ నిష్క్రళింఁడు, అవయవశూన్యుఁడు, హేతువులుతనకు లేనివాఁడు, సంబంధరహితుఁడు, అగువానికి నిరింధనాగ్నిసామ్యము, మాయయుఁడత్కార్యమునతనికి లేనందునఁ దగియున్నది.

శ్లో॥ తాదృశం పరమాత్మానం విదిత్వైవ విముచ్యతే,

వినా జ్ఞానం న ముక్తిః స్యాదితరైః కోటిసాధనైః॥ 115

తా॥ అట్టిపరమాత్మనుఁ దెలిసికొనియే ముక్తి నొందును. జ్ఞానములే నిదే కోటిసాధనములు వేఱుగానున్నను ముక్తిదొరుకదు. (జ్ఞానమనఁగా బరమాత్మనుఁ దెలియుటయే.)

శ్లో॥ యదా చర్మవదాకాశం వేష్టయిష్యంతి మానవాః,

తదా దేవమవిజ్ఞాయ ముక్తిర్న త్వస్తి తద్వయమ్॥ 116

తా॥ ఆకాశమును, చర్మమును బట్టినట్లుయెపుడు సునుష్యించుట్టుగలరో యప్పుడు దేవునెఱుంగక ముక్తి కలుగును. ఈరెండును యెపుడు

ను జరుగని పనులు.

శ్లో॥ తపసా ధర్మములు
అత్యాశ్రయములు

సూక్తి 11

అపరాధి

తా॥ స్వేతాశ్వినీ నక్షత్రముల
చి యత్యాశ్రయములు

అపరాధి

శ్లో॥ పదాంశే నామ
నామములు

సూక్తి 1

అపరాధి

తా॥ నామములు
యివిషయమును

షుని కొలుకు నిర్వహించు

శ్లో॥ యగ్య భేదములు
అర్చనా

శ్లో॥ నామములు
గురువునంగుడు

శ్రిచును.

శ్లో॥ అర్చనా ప్రసంగము
సంస్కారములు

శ్లో॥ శ్రీమదాంశులు

తరివిషయములు

అర్చనా ప్రసంగము

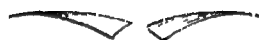
శ్లో॥ అర్చనా ప్రసంగము

శ్లో॥ అర్చనా ప్రసంగము

శ్లో॥ అర్చనా ప్రసంగము

అనుభూతి ప్రకాశము.

త్రయోదశోధ్యాయము.

శ్లో॥ కణ్వో యజుషశాఖాయాం నానాభ్యాసోపబృంహితాం,
బ్రహ్మవిద్యామువాచేమాం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యహమ్॥

తా॥ యజుశ్శాఖయందుఁ గణ్వఁడనానాభ్యాస ముపతోఁగూడియ
న్నబ్రహ్మవిద్య నెద్దానిని చెప్పి నోదానిని సంగ్రహముగాఁ జెప్పుచున్నాఁ

శ్లో॥ బృహదారణ్యకప్రోక్తైర్విరాట్సు త్రాద్యుపాసనైః.

స్వాద్విరాడాది రూపత్వం స విరాడిహ కథ్యతే॥

తా॥ బృహదారణ్యకమునవిరాడుపాసనసూత్రోపాసన మొదలై నఁ
టితోఁజెప్పఁబడిన యుపాసనలతో విరాడాదిరూపత్వమగు చున్నది.
విరాట్టుయిపుడు చెప్పఁబడు చున్నది.

శ్లో॥ ఉపాస్తేర్మహిమా తేన భా త్యుపాసన మిచ్ఛతః,
ముముక్షుస్తు విరాడాదిదోషాన్ దృష్ట్వా విరజ్యతే ॥

తా॥ ఉపాసనము కోరినవానికి యుపాసనయొక్క మహిమయతని
త భాసించుచున్నది. మోక్షేచ్ఛకలవాఁడు విరాట్టుదోషముల నెఱింగిం
పాసనయందు విరక్తి నొందును.

శ్లో॥ అధ్యాయస్య తృతీయస్య చతుర్థబ్రాహ్మణే శ్రుతం,
వైరాజం వపురేతచ్ఛ శరీరాంతర కారణమ్॥

తా॥ మూడవ అధ్యాయము యొక్క నాలుగవ బ్రాహ్మణమం
వినంబడిన యీవిరాట్టుయొక్క శరీరముయితరశరీరములకుం గారణమ

శ్లో॥ ఇదం నరగవాశ్వాది వపుస్తత్సృష్టితః పురా,

ఆత్మాసీత్పురుషాకారో బ్రహ్మాండాఖ్య ర్నిధిత్ ॥

తా॥ ఈవిరాడ్రూపమనఁగా, నరులు, గోవులు యశ్వాదులశరీర.

వీటిసృష్టికిముందు బ్రహ్మాండమనే శరీరమును భరించునట్టి పురుషాకారమైన యాత్మయుండెను.

శ్లో॥ ప్రత్యగూపః పరాగూపాద్యావృత్తోఽను భవాత్మకః,
ప్రథతే యః స ఆత్మేతి ప్రాహురాత్మవిదో బుధాః ॥

తా॥ ప్రత్యగూపుడు పరాగూపునకంటె నితరుడు; అనుభవరూపుడై, పసిద్ధుడై యెవడుకలదో యతఃకాత్మయని యాత్మవేత్తలయిన విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ బహిర్ముఖేన నజ్ఞాతం ప్రత్యక్షత్వమతిం వినా,
యదజ్ఞాతం పరం తత్త్వం తద్భవేత్సర్వ కారణమ్ ॥ 7

తా॥ అంతర్ముఖమైన బుద్ధితోదప్ప బహిర్ముఖ దృష్టితోఁదెలియఁబడదు. దెలియఁబడనియేపరతత్వముకలదో యదిసర్వమునకుఁగారణము.

శ్లో॥ విరాడపి తతో జ్ఞజ్ఞే త్రైలోక్యాత్మక దేహవాన్,
యథోక్తజ్ఞాన కర్మభ్యామేవం ప్రత్యగ్విరాడభూత్ ॥ 8

తా॥ ఆపరతత్వమువలన విరాట్కుకూడఁబుట్టెను. విరాట్టుముల్లోకములు దేహముగాఁ గలవాఁడు. యథోక్తమైన జ్ఞానకర్మలవలన నిట్లుప్రత్యగ్విరాట్టయ్యెను.

శ్లో॥ స ఏష పరమోఽప్యత్యా కోశపంచక ధారణాత్,
సంవృతః పురుషాకారః కామావిద్యాద్యు పప్లుతః ॥ 9

తా॥ ఆయీతఁడు పరమాత్మయయ్యును పంచకోశములను భరించుట చేత మూతవడిపురుషాకారుడై కామము, యవిద్య మొదలగు వాటిచేత బంధపడు చున్నాఁడు.

శ్లో॥ సోఽనువీక్ష్యాత్మమోహూత్థం వైరాజం రూపమాత్మనః,
నాపశ్యదపరం కించితోహమస్మీత్యధాఽభ్యధాత్ ॥ 10

తా॥ తనమోహమువలనఁగలిగినదిగాఁ దన విరాడ్రూపమును జూచి యితరమును దేనిని జూడలేదు. పిమ్మట “నేనాత్మ”నని పలికెను.

శ్లో॥ అహమిత్యేవ నామాస్య సంపన్నం తేన లౌకికాః,
తత్సృష్ట్యా స్వంస్వమాత్మాన మహమిత్య భిచక్ర తే ॥ 11

తా॥ అహమన్న పేరతినికిఁ దగియున్నది. దానిచేత నే లోకములోని

తత్సప్త్యా, యనుశ్చుతివలనఁ దమతమయాత్మలనుగూడ నహమనియే పలుకుచున్నారు.

శ్లో॥ కోశపంచకయు క్తస్య ప్రత్యక్షత్వస్య నామ తత్ .

విరాజా కృతమిత్యేత త్సర్వసాధారణం మతమ్॥ 12

తా॥ పంచకోశములతోఁగూడిన ప్రత్యక్షత్వమునకాపేరు విరాట్టుచే తఁజేయఁబడినది. అది సర్వసాధారణ మయ్యెను.

శ్లో॥ అసాధారణదేహస్య తత్తత్ప్రత్యాదినా కృతం,

దేవదత్తాదికం నామ జఘన్యం పూర్వనామతః॥ 13

తా॥ అసాధారణ దేహమునకు నాయాతండులచేతఁ జేయఁబడిన దేవదత్తుఁడు మొదలగుపేర్లు మొదటిపేరు కన్నతక్కువైనవి.

శ్లో॥ క్తస్యమిత్యేష పృష్టః సన్నాదావహమితి బ్రువన్,

పశ్చాజ్జఘన్యం నామేదం వక్తి జిజ్ఞాసవే జనః॥ 14

తా॥ లోకములోనివెవరనియడిగినచో మొదటఁ నేనని చెప్పునుఁద రువాత “దేవదత్తుఁడును” తక్కువపేరును తెలియఁదలఁచినవానికిఁజెప్పుచు

శ్లో॥ చిదేకరస ఆత్మైవ కశ్చలే కోశపంచకే ,

ఏకతామభిసంపన్నోఽహంకారోత్పత్తి మాత్రతః॥ 15

తా॥ చిత్తు యొ క లే ర స ము గాఁ గ ల యా త్మ కలుషమైన పంచకోశములలో నహంకారోత్పత్తియైనంతలో దానితో నేకత్వమును బొందియుండెను.

శ్లో॥ బహవోఽతీతకల్పేన్య ఆసన్యద్యప్య పాసకాః ,

తథాపి భావనాధిక్యాదేక ఏవ విరాడభూత్ ॥ 16

తా॥ ఇతరులనేకులు గతకల్ప మందుపాసకులుగలరు, అయిననుభావ నయొక్క యాధిక్యమువలన విరాట్టుయొక్కఁడేయగును,

శ్లో॥ నిశ్చేషేనాసురం పాపం దగ్ధవాన్బహు జన్మభిః ,

తతో విరాడభూదన్యోఽప్యేవం దగ్ధ్వా భవేద్విరాట్ ॥ 17

తా॥ అసురసంబంధముగు పాపమును యనేకజన్మలతో నిశ్చేషము గాఁ దహించిననాఁడు దానివలన విరాట్టుయినాఁడు, ఇతరుఁడుకూడఁదన యసురపాపమును దహించుకొనినచో విరాట్టుగును.

శ్లో॥ దగ్ధపాపోఽప్యనాత్మజ్ఞః దేహాదావభ్యమన్యత,
తతఃస్వనాశమాశంక్య సోఽబిభేదస్సదాదివత్ ॥

1

తా॥ పాపమును దహింపఁ జేసినను యాత్మజ్ఞానము కలవాఁడు దేహదులందభిమానించెను. అందువలనఁ దన నాశము నాశంకించుకొని మువలెనే భయపడెను.

శ్లో॥ స్రీజం హి కల్పయిత్వాఽస్తే తద్భయాదాకులేంద్రియః,
ఏవం నశ్వరదేహాగి ప్రతీచ్యారోప్య శంకతే ॥

1

తా॥ పూలదండనుగూర్చి, దానిభయమువలన భయపడినవాని యట్లునశ్వరమైన దేహదులనుప్రత్యగాత్మ యందారోపించిజంకుచున్నాఁడు

శ్లో॥ ఆలోచయేత్ప్రజస్తత్త్వం భీతిభ్యస్త్యై యథా నరః,
విరాడాలోచయ తద్వత్ప్రతీచస్తత్త్వ మాదరాత్ ॥

2

తా॥ భయముపోవుటకుఁ బూలదండతత్త్వమును నరుఁడెటాలోచించునో. యట్లు విరాట్టు ప్రత్యక్షత్వము నాలోచించెను.

శ్లో॥ ఆలోచితం యథా తత్త్వమపాస్తద్భావత వద్భవేత్,
అనన్యానుభవం సాత్మాద్దనర్హైకాత్మ్య మాత్మని ॥

2

తా॥ ఎపుడు తత్త్వమాలోచింపఁబడెనో యపుడుచీకటి తొలఁగినట్లే యయ్యెను. [అజ్ఞానమునశించెనని తా॥] అన్యుల కనుభవములేనియేకత్వమును యాత్మయందుఁ గనుగొనెను.

శ్లో॥ ప్రత్యగ్యాధాత్మ్యై విజ్ఞాన శిఖాపుష్ప మహాతమాః,
ఆత్మాశేష పుష్కలోయం సోఽమన్యత తతో విరాట్ ॥

2

తా॥ ప్రత్యగాత్మయొక్క యధార్థజ్ఞాన శిఖలచేతఁదహించిన యజ్ఞనము కలవాఁడై విరాట్టు సమస్త పురుషార్థములు కలవానినిఁ దలఁచుకొనెను.

శ్లో॥ దేహేంద్రియమనోబుద్ధి భావాభావాది సాక్షిణః,
ప్రతీచోఽన్యత్క్రిమప్యతీ నాస్తి కస్మాద్భిభేమ్యహమ్ ॥

2

తా॥ దేహము, యింద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి, భావము, యభవముమొదలగు వాటికిసాక్షియైన ప్రత్యక్కుకంటే నిలరమిందులేదు. నుక నెందుకు భయపడుదును?

శ్లో॥ అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం స్వమాత్మానం యదా పుమాన్

ప్రతీచ్యేవాను సంధతే బ్రహ్మస్మితి తదేక్షతే ॥ 24

తా॥ అన్వయవ్యతిరేక దృష్టాంతములతోఁ దనయాత్మనెపుడు, పురుషుఁ
డు ప్రత్యగాత్మయందను సంధానముచేయునో, యపుడునేను బ్రహ్మ
ముననిచూచును. తెలియును.

శ్లో॥ ప్రత్యగ్దృష్ట్యా తదజ్ఞానం న తజ్ఞం చేక్షతే స్వతః ,

బ్రహ్మ ప్రతీచోరేకాత్మాత్మద్రూరికృత్య గర్జతి ॥ 25

తా॥ ప్రత్యగ్దృష్టితో నాయజ్ఞానము దానివలనఁగలిగినదని స్వయ
ముగాఁదెలియలేడు. బ్రహ్మ ప్రత్యక్కులరెంటికి నేకాత్మత్వజ్ఞామువలన
దానిని నిరాకరించి గర్జించును.

శ్లో॥ ప్రత్యక్తా బ్రహ్మణో రూపం బ్రహ్మతా చాత్మనః స్వతః ,

ఏవం సతి కుఱో మే భీరితి విద్వాన్ప్రపాయతే ॥ 26

తా॥ ప్రత్యక్తము, బ్రహ్మరూపము, స్వయంబ్రహ్మరూపము యి
ట్లుండగా నాకుభయమేల? అని విద్వాన్సుడుసిగ్గుపడును.

శ్లో॥ బ్రహ్మవిద్యామృతే నాన్యద్భయ హేతువినాశకృత్ ,

అతోఽవబోధాదేవాన్య భయం వీర్యాయ సర్వతః ॥ 27

తా॥ బ్రహ్మవిద్యామృతముచేతనే తప్ప నితరమెద్దియుఁ భయకార
ణమును దొలఁగించదు. ఆజ్ఞానమువలననే యితరభయము నన్నివైపుల
నుండివిడిచెను.

శ్లో॥ కస్మాదభేష్యదీశోఽయం ద్వితీయాత్థలు తద్భయం ,

ద్వితీయో నేశ్వరస్యాస్తి తతో నిర్భయ ఏవ సః ॥ 28

తా॥ ఎవనివలన నీకుఁడుభయపడును? రెండవవానివలనఁగదాభయ
ము! ఈశ్వరునకు రెండవవాఁడులేడు, కనుకనతఁడునిర్భయుఁడే.

శ్లో॥ సను ప్రజాపతేరైక్యదర్శనం కుత ఉద్భభౌ ,

శాస్త్రాచార్యాదితద్ధేతో రసత్వాత్తదసంభవః ॥ 29

తా॥ అట్లులైనబ్రాహ్మణునికి యైక్యదర్శనమెట్లుకలిగెను? శాస్త్రము,
గురువు, మొదలైనజ్ఞానహేతువులులేవు. కనుక నదిసంభవింపదు.

శ్లో॥ ఉచ్యతే మహతా పుణ్యపుంజపాకేన తత్పదం ,

వైరాజం లభవాంస్తేన జ్ఞానమసోద్యభౌ స్వతః ॥ 30

తా॥ చెప్పుచున్నాను. (వినుము) అనేకపుణ్యసముదాయముల మహా
ఁరిపాకముచేతి విరాట్పదవిని యతఁడుపొందినాఁడు అతనికి (బూర్వము
చెప్పఁబడిన) జ్ఞానముస్వయంగాఁ బ్రకాశించెను.

శ్లో॥ జ్ఞానమప్రతిమం యస్య వైరాగ్యంచ జగత్పతేః ,
ఐశ్వర్యం చైన ధర్మశ్చ సహసిద్ధమితి స్మృతిః ॥ 31

తా॥ ఏజగత్పతిజ్ఞానముసాటిలేనిదో, వైరాగ్యము, యైశ్వర్యము,
ధర్మము సహజముగానే సిద్ధములని స్మృతిచెప్పుచున్నదో, (యతనికిస్వ
యముగానే జ్ఞానముకలిగెను.)

శ్లో॥ ఏవం సతి స్వయం భాతి వేదత్వాద్బుద్ధవాన్స్వయం ,
బోధధ్వస్తాత్త్రమోహస్యావ్యరతిః సమజాయత ॥ 32

తా॥ ఇట్లుండగా, స్వయముగా, బ్రకాశించుచున్నాఁడు. వేదము
కనుక స్వయముగాఁ దెలిసికొనెను. జ్ఞానముచేత నశించిన తన మజ్ఞానము
కలయూతనికి విరాగముపుట్టెను.

శ్లో॥ స్వాభీష్టవ స్త్వలాభేన చేతసో యానవస్థితిః ,
అరతిః సా సిస్మత్కోశ్చ వ స్త్వలాభాదజాయత ॥ 33

తా॥ తనకునిష్టమైన వస్తువులుదొరకకుండుటచేత మనస్సునకు నే
యనవస్థానము యరతియనఁబడును. అదిసృష్టిచ్ఛగలపానికివస్తు అలాభ
మువలన నరతిపుట్టెను.

శ్లో॥ ననువిజ్ఞానావిధ్వస్తావవిద్యాయాః కుతో రతిః ,
ధ్వస్తాంధ్వస్యాపి సా చేత్యాదనిర్మోక్షః ప్రసజ్యతే ॥ 34

తా॥ అయితే విజ్ఞానముచేత నవిద్యకు నాశములేనపుడు యెట్లు
యరతి? గుడ్డితనమునశించినవానికి యరతికల్గెనేని మోక్షములేకుండుట
సంభవించును. [అరతి-విసుగు]

శ్లో॥ అప్యత్పన్నాత్మ బోధానా మధికారా సమాప్తిః ,
అరత్యాది యథా దృష్టం తథైవ స్యాత్ప్రజాపతేః ॥ 25

తా॥ ఆత్మబోధలేనివానికింగూడ సధికారము సమాప్తి లేనందువలన
నరతిమొదలగునవి కనఁబడుచున్నవికదా! ఆత్మ ప్రజాపతికినిగలిగెడిని.

శ్లో॥ అధికారో యస్య యావాత్ భుంక్తే భోగేన తాపతే ,
కుతో న ముచ్యతే ముక్తిప్రతిబంధస్య సంక్షయాత్ ॥ 36

తా॥ ఎవనికెంతవఱకు భోగముకలదో యంతటి భోగమునందధికారము. ముక్తిప్రతిబంధము నశించినందున ముక్తియేలనొందఁడు.

శ్లో॥ సత్యామప్యాత్మవిద్యాయాం యో దోషో ననివర్తతే ,
తేనదోషేణాను మేయోఽధికారో విదుషామసౌ ॥ 37

తా॥ ఆత్మజ్ఞానముకలిగినను యేదోషము నివర్తింపలేదో? యాదోషముతో విద్వాంసులకుంగూడ సధికారమున్నదని యూహింపనగును. (అధికారమే దోషము.)

శ్లో॥ ప్రబలారబ్ధవేగేన కాముకః సస్రజాపతిః ,
ఏకం దేహం స్వభోగార్థ మస్మజన్మిఘసాత్మకమ్ ॥ 38

తా॥ ప్రబలారబ్ధవేగముచేత కాముకుడై ప్రజాపతి తనయొకేదమును స్త్రీపురుష ద్వంద్వముగాఁదన భోగార్థముగాసృజించెను.

శ్లో॥ తద్వేదాఽపాతయద్దేహమభూతాం దంపతీ ఉభా ,
మనుః పుమాన్వధూఽజ్ఞేయా శతరూపాత్రీ నామతః ॥ 39

తా॥ ఆతన దేహమును రెండుగాఁజేసెను. ఆరెండును స్త్రీపురుషులయ్యెను. ఆపురుషుఁడుమనువు. భార్య శతరూపయను మేరుగలది. యతెలియనగును.

శ్లో॥ తయోఃసంభోగతో జాతా మనుష్యా దంపతీ పునః ,
నానాదేహానగృహ్ణీతాం తాభ్యాం ద్వంద్వాని జజ్ఞిరే ॥ 40

తా॥ వారిద్దఱి సంభోగమువలన మనుష్యులు దంపతులయి పుట్టినారు. మరల నానాదేహములను గ్రహించిరి. వారివలన నట్టిద్వంద్వములు పుట్టినవి.

శ్లో॥ గవాశ్వరాసభాజావిప్రముఖా ఆ పి పీఠికం ,
ప్రాణినో మిథునాత్మానో జాతః కర్మానుసారతః ॥ 41

తా॥ గోవులు, యశ్వములు, గాడిదలు, మేకలు గొట్టెలు మొలగునవి చీమలవఱకునుగలప్రాణులు స్త్రీపురుషద్వంద్వములు కర్మానుసారముగాఁబుట్టిరి.

శ్లో॥ ముఖబాహూయపాదేభ్యో వహ్నిం ద్రవనుభూమికాః ,

దేవతా అస్మజద్రుహ్య చాతుర్వర్ణ్యనియామికాః ॥ 42

తా॥ తనముఖము బాహువులు తొడలు, పాదములనుండి యగ్ని, యుండ్రుడు వసువులు, భూమియను దేవతలను, నాలుగువర్ణములను నియమించువారినిగా బ్రహ్మసృజించెను.

శ్లో॥ తత్రేంద్రాదీన్నిన్నదేవాక్ మన్యంతే యాగభూమిషు ,

కర్మిణస్తదసంక్షేయం విరాడేవాఖిలా ఇమే ॥ 43

తా॥ అందునిండ్రాదులగు వేర్వేటదేవతలను (గర్భులు) యాగస్థలములందుఁ గర్మలకుదలఁతురు, అదియట్లననవసరము లేదు, దేవతలెల్లఱు విరాడ్రూపులే.

శ్లో॥ అవిద్వదధికారిత్వా త్కర్మణాం భిన్నదేవతాః,

ఉచ్యంతాం కర్మకాండేన వస్తుతస్తు న తత్తథా ॥ 44

తా॥ విద్వాంసులు కానివారలకుఁ గర్మలకువేర్వేట దేవతలుకలరు. కర్మకాండచేతవారు. చెప్పబడుదురుగాక! నిజముగానిది యట్లుకాదు.

శ్లో॥ విరాడో దేవతామాహుః కేచిదిన్యే పరాత్మాతాం,

ఉభయం యుక్తమేవైత వివత్సాయా విశేషతః ॥ 45

తా॥ విరాట్టుజీవుడని కొందఱునుచున్నారు. కొందఱు పరమాత్మయనుచున్నారు. రెండునుతగియున్నవే, ఏమనిన;—చెప్పదలఁచిన విషయము యొక్క భేదిమువలన;—

శ్లో॥ సోపాధివివత్సాయాం భవ ఏవ విరాహ్యకేత్,

నిసోపాధివివత్సాయాం పరమాత్మైవ నేనోతి ॥ 46

తా॥ సోపాధిలోఁగూడిన దాని వివక్షించినపుడు భవఁడే విరాట్టు నిసోపాధి నివహించి బరమాత్మయే. ఇతిహాసం తెలుసు.

శ్లో॥ సయమన్యోవతుసేతి యద్యచ్ఛ్రేయో తథాస్తు తితి .

స్వస్థ్యా విరాహ్యస్థస్థ్యా భోగ్యమస్థ్యుచ్యతే ॥ 47

తా॥ సయము స్థితివారికి యసన పుట్టును యసనబుట్టును. విరాహ్యము అను పద స్థితి విరాహ్యము యసనమును పుట్టించెను.

శ్లో॥ పూర్వజన్మముక్త్యై గుణైర్మత్స్యై నోద్భవతిన్యై,

అమృతానన్యై సాన్యైర్మత్స్యై నోద్భవతిన్యై ॥ 48

తా॥ పూర్వజన్మములో మనుష్యుడై యతఁడు జ్ఞానమును, కర్మను జేసి మరణములేని దేవతలను సృజించెను. వారిని బంధించినాఁడు. అది మహాద్భుతము.

శ్లో॥ సృష్ట్యాఖలమయం దేవ మహామస్త్వఖలం జగత్,
ఈదృశో మహిమా జ్ఞేయః కృతయోః జ్ఞానకర్మణోః. 49

తా॥ అఖలస్వరూపుడైన దేవునిసృజించి జగత్తంతయు నేనగుచున్నాను. చేయఁబడిన జ్ఞానకర్మలమహిమ యిట్టిదని తెలియవలెను.

శ్లో॥ వర్ణితోయం ప్రయత్నేన జ్ఞానకర్మఫలోర్జితః,
ఉపాసితః ప్రవృత్త్యర్థం నివృత్త్యర్థం ముముక్షుతః. 50

తా॥ ఉపాసకునకు తాహానిమిత్తము మోక్షేచ్ఛనుండి నివర్తించుని మిత్తమును ప్రయత్నపూర్వకముగా నీజ్ఞానకర్మఫలములచేత నధికమైన మహిమవర్ణింపఁబడెను.

శ్లో॥ సృష్ట్యైశ్వర్యే స్వతంత్ర్యం తత్కామీ బహు మన్యతే,
దోషానేవ వివేక్యత్ర బహూనుత్పేక్షతే ధియా. 51

తా॥ ఐశ్వర్యమునుగోరువాఁడు యైశ్వర్యమును సృజించి స్వాతంత్ర్యమును (తానింతవాఁడనను) బహూకరించును. వివేకియో యీవిషయమున బుద్ధితోదోషములనే యుద్ఘాటించును.

శ్లో॥ అవిద్యాపటసంవీతచక్షుషామియదేవ హి,
వైదికం సాధనం జ్ఞేయం జ్ఞానకర్మస్వభావకమ్. 52

తా॥ అవిద్యయను వస్త్రముతోఁగప్పఁబడిన కన్నులుకలవారికింతయై వైదికమైన సాధనము తెలియఁదగినది, అదియేదనజ్ఞాలకర్మలస్వభావము

శ్లో॥ తచ్చ కర్తాది సాపేక్షం విరించ్యాంతఫలప్రదం,
జన్మాదివిక్రియామట్యాయంతం సాత్వికయం జడమ్. 53

తా॥ ఆజ్ఞానకర్మల స్వభావమే మనఁగర్త మొదలగువాని యపేక్షగలది. బ్రహ్మపదవియంత ముగాఁగల ఫలములనిచ్చునట్టిది. జన్మాది, షడ్భావ వికారములు కలది. అతిశయపగునది జడము.

శ్లో॥ దుఃఖాని చ విచిత్రాణి సంత్యేవ బహుజన్మను,
అనేకక్లేశయుక్తైన దుర్లభం తపసా వినా. 54

తా॥ విచిత్రములగు దుఃఖములు బహుజన్మలలోఁగలవు. అనేక కష్టములకుఁదావైనతపస్సుచేత తప్ప సాధింపరానిది.

శ్లో॥ కథంచిత్రాధితేఽప్యస్మిన్నరానందఘనంఽపిభుం,
అంతర్భావ్య విరాట్పిండే స్థితవ్యం హి జగుస్మితే. 55

తా॥ ఈవిరాడ్జన్మము యెట్లు సాధింపఁబడినను పరానందఘనుఁడైన ప్రభువునులోపల భావించి యసహ్యమగు విరాట్పిండ ముండుండవలసి నదియేకదా!

శ్లో॥ న కేవలం పిండవాసస్తాదాత్మ్యం చాభిమానతః,
తతో భయం భక్షణాయ పితుర్ముఖవిదారణమ్. 56

తా॥ విరాట్పిండమందు నివాసమేకాక యభిమానమువలనఁ దాదాత్మ్యముకూడకలుగును. ఆతాదాత్మ్యమువలనఁ దండ్రినోరు తెఱచి తిని నేయుననుభయమునుగలదు.

శ్లో॥ చాండాలానాం తు నేయం భీః కింతు పన్నగజన్మనః,
కో భేదః స్వాద్విరాడ్జన్మన్యరగాః పుత్రభక్షిణః. 57

తా॥ చండాలుర కీభక్షణభయములేదు, మఱియేమనఁ—పాము జన్మకును విరాడ్జన్మమునకును భేదమేమి? పాములు పుత్రులనుదినును.

శ్లో॥ కృచ్ఛాద్భయే ప్రశాంతేఽపి జగ్రాహఃథారతిగ్రహః,
క్రియమాణే ప్రతీకారే గర్దభాదిశరీరతా. 58

తా॥ కష్టముమీఁద భయముశాంతమైనను (ఎందులకీజన్మవచ్చెనను యరతి—విసుగు) యరతి గ్రహము పట్టుకొన్నది. దానికిఁ బ్రతీకారము చేసినపుడు గాడిద మొదలగు జన్మములుకలుగును.

శ్లో॥ ఏకయోనౌ సకృజ్జతః క్లేశం సోఘం న శక్నుయాత్,
అనంతయోనిష్వసకృ జ్జాయమావస్య తా కథా. 59

తా॥ ఒకగర్భమునందొక మాఱుపుట్టినపుడే కష్టమునోర్చశక్తుఁడు కాఁడనఁగాననేక గర్భములందుఁ జన్మించినవాని సంగతిచెప్పెడునదేమి?

శ్లో॥ నిస్తరేద్విద్యయా చేత్కిం బకబంధప్రియాసతః,
అథ విద్యాముపేక్ష్యోర్ధ్వం కిం విద్యాం ప్రార్థయిష్యతే. 60

తా॥ విద్యచేత నీదుఃఖమును దాటవచ్చుననిన, కొంగనుబట్టి కట్టవలెనను ప్రయాసమువంటిదేల ? పోనీ ! విద్యనుకాదనివిడిచి తరువాతనే విద్యనుకోరఁగలఁడు.

శ్లో॥ క్షేణేన మహతోపాస్య బహుయోగీః ప్రవిశ్య చ,
విద్యాన్వేషణతః శ్రేయః ఇదానీమేవ వేదనమ్. 61

తా॥ గొప్పకష్టముతో నుపాసనచేసి యనేకజన్మలలోఁ బ్రవేశించిన తరువాత విద్యను వెదకుటకంటే నీజన్మలోనే జ్ఞానముసంపాదించుట మంచిది.

శ్లో॥ ఏవం విచార్య బహుశస్తూర్ణమేవ ముముక్షుః,
నివృత్తః సర్వబాహ్యార్థాత్రమేయం మాతుమర్హతి. 62

తా॥ సలువిధము నిట్లాలోచించి శీఘ్రముగానే మోక్షమును గోరును. సకల బాహ్యవస్తువులనుండి దృష్టిమఱలించి ప్రమేయమందు (తన బుద్ధిలోఁగోచరించిన సర్వవస్తువులందు) యేకత్వమును సాక్షాత్కరించుటకుఁదగిన వాఁడగును.

శ్లో॥ అధికారీ సాధితః స్యాదేవం ఫలవిచారతః,
తేన ప్రమాతుం యద్యోగ్యం తదిదానీం నిరూప్యతే. 63

తా॥ ఇంతవఱకుఁజెప్పినతపఃకర్మలు దానిఫలములు విచారించినందున జ్ఞానమును సంపాదించుట కధికారియగునన్నవిషయము సిద్ధించినది. అయధికారి దేనినిగుర్తించఁదగునో యావిషయమింక నిరూపింపవగును.

శ్లో॥ ఉపాదేయస్య మేయస్య వాచ్యా సంభావనా యథా,
హేయసంసారహేతుశ్చ వక్తవ్యో యత్నతస్తతః. 64

తా॥ గ్రహింపవలసినజీవ బ్రహ్మైక్యమునకు సంభావనయెట్లోచెప్పఁదగియున్నట్లు విడువవలసిన సంసారమునకు హేతువుకూడఁ బ్రయత్నపూర్వకముగాఁజెప్పఁదగియున్నది. కనుక;

శ్లో॥ సంసారాఖ్యమహావ్యాధేః కిం మూలమితి చింతితే,
తద్వస్తయే చికిత్సేయం తదా ఫలవతీ భవేత్. 65

తా॥ సంసారమనెడు మహారోగమునకు మూలకారణమేమియ్యఁచింతించినపుడు దానిధ్వంసమునకుఁజేసిన వైద్యమపుడు ఫలవతియగును.

శ్లో॥ స్వత ఆనందయాథాత్మ్యైవ్యబోధాదుఖసంప్రుతిః,
సోబోధోఽనర్థహేతుత్వాన్నిరేష్యవ్యశిచిత్సితుమ్. 66

తా॥ ఆనందము యాత్మస్వరూపమని తెలియకపోవుటవలనఁ దుఃఖముముంచివేసినది, ఆయజ్ఞానమనర్థహేతువగుటవలన దానిని మాన్పుటకుఁదానినిగూర్చి నిరూపించవలసియున్నది.

శ్లో॥ అబుద్ధమాత్మనస్తత్త్వం ప్రమాతుం యోగ్యమాగమైః,
నిరేష్యవ్యం తదవ్యత్ర సంభావయితు మంజసా. 67

తా॥ తెలియని యాత్మతత్వమును యనుసంధానమొనర్చుటకు వేదములచేతనే యోగ్యము. అదికూడ భావించుటకు శీఘ్రముగానిందు నిరేశింపవలసియున్నది.

శ్లో॥ తమబోధం తచ్చ మేయమవ్యాకృతగిరా శ్రుతిః,
నిరదిక్షచ్ఛ్రుతిః సా తు న్యాయేనాత్ర విచార్యతే. 68

తా॥ ఆయబోధము నామేయము, (ఐక్యసాక్షాత్కారము) యవ్యాకృతవాక్యముచేత శ్రుతినిరదేశించెను. ఆశ్రుతిన్యాయానుగుణముగావిచారణ చేయఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ తద్భేదం తర్హ్యవిస్పష్టం ఆసీదవ్యాకృతాభిధం,
ఇత్యేతస్మిన్ శ్రౌతవాక్యే పదార్థాస్తావదీర్యతే. 69

తా॥ ఆరెంటిభేదము స్పష్టముగాలేదు. అవ్యాకృతమనునదియుండెను; అనుశ్రుతివాక్యములోని పదార్థములు వ్యాఖ్యానింపవలయును. (తద్భేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ - అనునదిశ్రుతి.)

శ్లో॥ అజ్ఞానాత్మన్యకేషేణ లీనం భీజస్వరూపధృక్,
తచ్చబ్దేన జగత్రోప్తం పరోక్షార్థాభిధాయినా. 70

తా॥ తెలియని యాత్మయందు పూర్తిగాఁబీజరూపముననున్న జగత్తు తచ్చబ్దమునకర్థము. తచ్చబ్దముపరోక్షార్థమును జెప్పెను.

శ్లో॥ అవ్యాకృతస్య జగతో భూతకాలాభిసంగతేః,
బుభుత్సుం ప్రతి పారోక్ష్యాతచ్చబ్దస్తత్ర యుజ్యతే. 71

తా॥ అవ్యాకృతజగత్తుకు భూతకాలముయొక్క సంబంధముండుటవ

నలఁ దెలిసికొనఁదలచినవారికిఁబరోక్షమును జెప్పటకు తచ్చబ్రదుచట యుక్తము.

శ్లో॥ ఐతిహ్యే శ్రే హశబ్దః స్యాత్ సుఖేనార్థాపబుద్ధయే,
తర్కేణోక్తో ధియః కైశః పరమాణ్వనుమానవత్. 72

తా॥ ఐతిహ్యమర్థము “హ” శబ్దమునకుఁగలదు; సుఖముగానరము దెలియఁగలందులకు, పరమాణువుల యనుమానముఁదర్కబుద్ధితో నూ హించుటవలెనుఁదర్కముతో నీవిషయమూహించుటకష్టము.

శ్లో॥ అచింత్యాః ఖలు యే భావాః న తాంస్తర్కేణ యోజయేత్,
నాప్రతిష్ఠితతర్కేణ గంభీరార్థస్య నిశ్చయః. 73

తా॥ ఏభావము అచింత్యములో వాటినిఁదర్కముతో యోజింపరాదు. తర్కములేకపోయినను గంభీరార్థనిశ్చయము కానేరదు.

శ్లో॥ నామరూపాదివికృతం పరాజ్ఞానేన భాసితం,
ఇదంశబ్దేన నిఖలం జగదేతదుదీర్యతే. 74

తా॥ వికారముకలనామరూపాదులు కల పరాగాత్మ బహిః ప్రమాణ ముచేత భాసించినది ‘ఇదం’ శబ్దార్థము. సకలజగత్తు దానియర్థమని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సామానాధికరణ్యేన తదిదంపదయోః శ్చుతం,
కార్యకారణయోరైక్యం వ్యాకృతావ్యాకృతాత్మనోః 75

తా॥ తచ్చబ్రదు—ఇదం శబ్దము—ఈరెండు పదములకును సామానాధికరణ్యమువినఁబడుచున్నది. వ్యాకృతము అవ్యాకృతమునునవి కార్యము కారణమును ఆరెంటికిని యైక్యముగలదు. (తత్-హ-ఇదం-త్వర్తి-అవ్యాకృతం-అసీత్, అనిపదములు.)

శ్లో॥ ఏకస్య జగతోఽవస్థే వ్యాకృతావ్యాకృతాత్మికే,
అవస్థయోర్విభేదేఽపి తద్ధర్మీ న హి భిద్యతే. 76

తా॥ ఒకే జగత్తుయొక్కయవస్థలు వ్యాకృతము, అవ్యాకృతమున నిరెండు. అవస్థలు రెండైనను యవస్థలుకలవస్తువొక్కటియే,

శ్లో॥ బాల్యయావనభేదేఽపి దేవదత్తో న భిద్యతే,
తతో జగదభేదేన సామానాధికరణ్యధీః. 77

తా॥ (అదియేయిది యనునపుడు సామానాధికరణ్యమని యన్వయము) బాల్యయాశావనములనే యవస్థలువేఱఁజేయును దేవదత్తుఁడనువ్యక్తి యొక్కఁడే. తచ్చబ్బ, జగచ్చబ్బములకునట్లే యభేదాన్వయబుద్ధికలదు. (అభేదాన్వయమే సామానాధికరణ్యము.)

శ్లో॥ నామరూపాద్యభివ్యక్తేః పాక్తనః కాల ఉచ్యతే,
తస్మిత్త్వనేన శబ్దేన స కాలో లోకకల్పితః. 78

తా॥ నామరూపములు మొదలైనయభివ్యక్తికి ముందున్నకాలము 'తస్మి' యను శబ్దమునకర్థము. ఆకాలములోకులు కల్పించినది,

శ్లో॥ యద్యవ్యవ్యాకృతే కాలవ్యక్తిర్నాస్తి తథావ్యమి,
లోకాః ప్రళయకాలత్వవ్యవహారం ప్రకృర్వతే. 79

తా॥ అవ్యాకృతమునందు నిజముగాఁగలవ్యక్తిలేదు. అయినను యీలోకులది ప్రళయకాలమని వ్యవహరించుచున్నారు.

శ్లో॥ జగతోఽస్యానభివ్యక్తిరవ్యాకృతగోచ్యతే,
న జగత్ప్రాగవస్థాయాం వ్యక్తం గర్భస్థపుత్రవత్. 80

తా॥ ఈజగత్తున కభివ్యక్తి శూన్యత, యవ్యాకృతశబ్దములతోఁజెప్పబడుచున్నది. జగత్తుపుట్టకముందు గడుపులోనున్న బిడ్డవలె వ్యక్తముకాలేదు. (అవ్యక్తమనిన యవ్యాకృతమనుమాటయే.)

శ్లో॥ ఆసీదితి చ సత్తత్వమధిష్ఠానతయోదితం,
తథా చ భావరూపత్వాజ్జగద్వ్యాకృతిమర్హతి. 81

తా॥ ఆసీత్ - ఉన్నది; అనిసత్తత్వమాధారముగాఁజెప్పబడినది. కనుకనది భావపదార్థమైయున్నది. అందువలనఁజగత్తు విస్తరింపనర్హమగును.

శ్లో॥ అవ్యాకృతివచస్తేవమవతార్యాన్య వర్ణితాః,
పదార్థా అథ వాక్యార్థో న్యాయేనైవ నిరూప్యతే. 82

తా॥ అవ్యాకృతమను పదమునిట్లుయెత్తుకొని దానిలోని పదముల యర్థమువర్ణింపఁబడెను. ఇకవాక్యార్థము న్యాయానుసారము నిరూపింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యస్య వేదాంతమేయత్వం కారణం జగతశ్చ యత్,
అవ్యాకృతం తదేవాత్మ వాక్యాత్థో ద్వివిధం హి తత్. 83

తా॥ వేదాంతములద్వారా నేదితెలియదగినదో, జగత్కారమేదో
మదియే యవ్యాకృతమని యిందువాక్యార్థము. అదిద్వివిధము.

శ్లో॥ చిత్ప్రాధాన్యాదవిద్యాయాః ప్రాధాన్యాచ్చద్విధాఽద్వయం,
యచ్చిద్వస్తు ప్రమేయం తదవిద్యా తు వికారకృత్. 84

తా॥ చిత్తుయొక్క ప్రాధాన్యమువలనను, యవిద్యాప్రాధాన్యమువ
లన నద్వయవస్తువు ద్వివిధము. చిద్వస్తువేదికలదో యదిప్రమేయము.
(తెలియదగినది.) అవిద్యవికారములు కలిగించును.

శ్లో॥ న చిద్వస్తు వివాదార్హం తేన సర్వార్థసిద్ధితః,
అజ్ఞోఽహమిత్యవిద్యాపి ప్రసిద్ధైవానుభూతితః. 85

తా॥ చిద్వస్తువువిషయమున వివాదములేదు. ఏమనిన—దానిచేతనే
సర్వకార్యములు సిద్ధించుచున్నవి కనుక. “నేనుయెఱుంగన”ను నవిద్య
గూడననుభవమువలనప్రసిద్ధమైనదియే.

శ్లో॥ నానదాసీన్నో సదాసీత్తమ ఆసీదితి శ్రుతిః,
ఆసీదిదం తమోభూతమప్రజ్ఞాతమితి స్మృతిః. 86

తా॥ ‘నానదాసీన్నోఽసదాసీత్తమఅసీత్’ అని శ్రుతికలదు. ‘ఆసీది
తి — ప్రజ్ఞాతమ్’ అనుస్మృతియుఁగలదు. పూర్వమునత్తు, అనత్తు,
మని నిర్ణయింప వీలులేదని యున్నదంతయుఁ దమస్సు; ఏమియుఁదెలి
యఁబడదు. అని దానియర్థము,

శ్లో॥ అజ్ఞానత్వత్ప్రమాణేన జ్ఞాతవ్యమితి మేయతా,
అజ్ఞానస్య వికారిత్యాత్కారణత్వం చ సంభవేత్. 87

తా॥ తెలియనందువలన బ్రమాణముచేతఁ దెలియఁదగినది కనుక
‘మేయ’ మగును అజ్ఞానము వికారముకలదగుటవలన నదికారణము
ఁగలదు.

శ్లో॥ మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా దశో మాయేతి హి శ్రుతిః
దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయేతి చ స్మృతిః. 88

తా|| మొదటియర్థశ్లోకము శృతి రెండవదియర్థశ్లోకము స్మృతి ప్రమాణము. మాయ ప్రకృతియని, మాయకలవాడిశ్వరుడని శృతిస్మృతులయర్థము.

శ్లో|| ఇత్యవ్యాకృతవాక్యార్థో న్యాయేన సునిరూపితః,
అథ వ్యాకృతవాక్యార్థః క్రమాత్ప్రాప్తోనిరూప్యతే. 89

తా|| ఇంతవఱకుఁజెప్పినది యవ్యాకృతపదముయొక్క యర్థము. ఇక వ్యాకృతపదముయొక్కయర్థము వరుసలోవచ్చినందున వర్ణింపబడును

శ్లో|| వ్యాకృతం ద్వివిధం దేహస్పష్టిరీవప్రవేశనం,
దేహాదిర్విషయత్వేన ప్రవేశాత్పూర్వముచ్యతే. 90

తా|| వ్యాకృతము రెండువిధములు. దేహస్పష్టియొకటి, అందు జీవుని ప్రవేశమురెండవది. ప్రవేశమునకుముందు దేహదులు విషయముగాఁజెప్పబడుచున్నది.

శ్లో|| అవ్యాకృతం యత్పూర్వోక్త మరూపకమనామకం,
తదిదం నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతే స్వయమ్. 91

తా|| అవ్యాకృతమని పూర్వమందుఁజెప్పబడినది రూపములేనిది; పేరులేనిది. (అగువస్తువు) ఆ, ఇదేనామరూపములతోనే వ్యాకృతము. (వ్యాకృత-విస్తరించు)

శ్లో|| సుషుప్తాదుత్థితీ రాజ్ఞః స్వయమేవ యథా తథా,
జగత్తేషజగన్మూర్తే రవ్యక్తాద్వాక్యకృతిర్ముహుః. 92

తా|| సుషుప్తినుండి రాజు స్వయముగానే మేల్కొనునట్లు (ఇతరులెవరురాజును లేవలేరని తా||) సమస్త జగత్తునుమ్రింగిన జగన్మూర్తియైన యవ్యక్తమువలన మాటిమాటికి వ్యాకృతియైనది.

శ్లో|| నామరూపే తు శబ్దార్థౌ న తాభ్యామతిరిచ్యతే,
జగత్క్రిందిద్దటాదా హి ద్వయమేవ సమీక్ష్యతే. 93

తా|| నామరూపములు రెండును వరుసగాశబ్దః అర్థము. ఆరెంటికి పేరుగా జగత్తులేదు. ఘటపటాదివస్తువులందారెండే [నామము, రూపము] కనబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రక్రియా నియమో నాత్ర పుంశ్చత్పత్తిప్రధానతః,
అతః శ్రుతిషు సృష్ట్యాదివిగానం బహుధేయ్యతే.

94

తా॥ ఇందు ప్రక్రియానియమములేదు. (సృష్టిలో దీనితరువాతనది, దానితరువాత నిదియను వరుసజన్మకుఁబ్రక్రియ యనిపేరు.) అన్నిటిలో ను బురుషుని యుత్పత్తిచెప్పటముఖ్యము. కనుక శ్రుతులయందు సృష్ట్యాదిక్రమము వేరువేరుగా ననేకవిధములఁగనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యయా యయా భవేత్పుంసాః పుంశ్చత్పత్తిః ప్రత్యగాత్మని,
సా పైవ ప్రక్రియేహ స్యాత్సాధ్యే సా చా నపక్లితా.

95

తా॥ ప్రత్యగాత్మయందునేయే (ప్రక్రియవలన) విధమునఁబురుషుల యుత్పత్తివిశేషముకలదో, యయ్యదిప్రక్రియ యనఁబడును. అదిసరియైనది. అదియునొకవ్యవస్థలోలేదు. (వ్యవస్థ-నియమము.)

శ్లో॥ విస్పష్టత్వం వ్యాకులత్వం శుక్తికా రజతాదివత్,
స్పష్టమవ్యాకృతాన్సోహాన్నిధ్యాజ్ఞానమిదం జగత్.

96

తా॥ ముత్యముచిప్ప వెండి వీటినిబోలి స్పష్టవ్యాకులమును యగుచున్నది. అవ్యాకృతమనెడు యజ్ఞానముకంటె మిథ్యాజ్ఞానరూపమైన యీజగత్తు స్పష్టముగాఁగనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ నామరూపాధ్యాస ఏవం వ్యాకృతః ప్రతిపాదితః,
ప్రవేశ్యస్యాత్ర జీవస్య ప్రవేశః ప్రతిపాద్యతే.

97

తా॥ నామరూపములయొక్క యధ్యాసయిట్లు వ్యాకృతమని చెప్పబడెను. అందుప్రవేశింపవలసిన జీవునిప్రవేశమిఁకఁజెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వశాస్త్రారంభ ఏష యదర్థస్తద్విబుధయే,
న ఏష ఇహ దేహేషు ప్రవిష్ట ఇతి గీయతే.

98

తా॥ ఎందుకొఱకీ సర్వశాస్త్రము లారంభించినవో దానిందెలియుట కీదేహములందు నీయాత్మప్రవేశించెనని చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ స ఏహోఽత్రానఖాగ్రేభ్యః ప్రవిష్ట ఇతి వేదగీః,
వ్యాఖ్యాయతేఽసౌ పదశ ఆదౌ మీమాంస్యతే త్వథ.

99

తా॥ “సఏషఇహప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః” యనుశ్రుతివ్యాఖ్యానింపఁబడుచున్నది. తొలుతఁబ్రతిపదార్థము చెప్పినతరువాత దానినిచర్చింతుము.

శ్లో॥ స ఇత్యనేన శబ్దేన పృథ్వీతార్థావమర్శినా,

అవ్యాకృతాధ్యక్ష ఆత్మా యః పూర్వోక్త స్స ఉచ్యతే. 1

తా॥ 'సః' అనుశబ్దము ప్రకృతమైన పదార్థమునందుకొనును. శ్రవ్యమందే అవ్యాకృతాధ్యక్షమగు నాత్మచెప్పబడెనో యదియేదా యర్థము. (సః-ఇదివఱకుఁజెప్పబడిన)

శ్లో॥ యద్వా విరాడధిష్ఠానం బ్రాహ్మణాదా వుదీరితం,

ఆత్మశబ్దేన తస్మాత్త్ర పరామర్శో భవిష్యతి. 1

తా॥ ఇంకొకవిధముగాఁ బ్రాహ్మణము మొదలగు గ్రంథములందు రాట్టు జగత్తున కధిష్ఠానమని చెప్పబడినది. ఆవిరాట్టు యిచట ఆత్మశబ్దమున కర్థముకాఁగలదు.

శ్లో॥ తచ్చబ్దేన పరామృప్తః సాక్ష్యవ్యాకృతభాసకః,

ఏతచ్చబ్దేన కార్యస్థః ప్రత్యక్ష ఉపపద్యతే. 1

తా॥ అవ్యాకృతజగత్తును భాసింపఁజేయునట్టి, కార్యజగత్తు నం న్నట్టిః తచ్చబ్దముచేతఁబరామర్శించినట్టిసాక్షి "ఏషః" యను పదము కర్థమైన ప్రత్యక్షవస్తువు చెప్పటయుక్తము.

శ్లో॥ అద్వితీయమధిష్ఠానం కార్యస్థః సద్వయస్తయోః,

స ఏష ఇత్యభేదోక్తిర్దుష్కరేతి న చోద్యతాం. 1

తా॥ అధిష్ఠానమునకు ద్వితీయములేదు. కార్యస్థమైనదానికిది యముకలదు. ఈరెంటికి నభేదముచెప్పట దుష్కరమని యాక్షేపి రాదు. [ఎందువలననిన]

శ్లో॥ అజ్ఞాతవస్తుతత్త్వస్య దుష్కరం నాస్తి కించస,

నీలీకృతం నభః పశ్యేచ్ఛక్షుషా నీలవస్త్రవతో.

తా॥ వస్తుతత్త్వము తెలియనివానికి యేమనుకొనుటకును దుష్కముకాదు. వానికినీలవస్త్రమువలె నాకాశమునల్లరలగునేనినట్లు బడును.

శ్లో॥ యోగ్యయోగ్యవ్యవస్థేయం మాసవ్యసహృత్ భవేత్,

కల్పనామాత్రనిష్పత్తేః నాపేక్షాఽజ్ఞానభూమిషు.

తా॥ ఇదియోగ్యము; ఇదియోగ్యముకాదని నిర్ణయించుట ప్రప

ములు వ్యవహరించినపుడు సిద్ధించును. కేవలము తమతమ కల్పనలతో
గలిగినయజ్ఞానస్థలములయందా నిర్ణయాపేక్షలేదు,

శ్లో॥ ఇహేత్యనేన సూత్రాద్విస్థానపర్యంతవిగ్రహః,
ఉచ్యంతే తేషు జీవోఽయం విస్పష్టముపలభ్యతే. 106

తా॥ (శ్రుతియందు) ఇహయను పదము సూత్రాత్మమొదలు స్థాన
పువటకునున్న శరీరములకుఁజెప్పవచ్చును. వాటియందీజీవుఁడు స్పష్ట
ముగాఁగనఁబడును.

శ్లో॥ ప్రవిష్ట ఇతి శబ్దేన చిదాభాసతమోన్వితా,
జీవత్వేనోపలబ్ధిర్ధా చిత్తః సైషోఽభిధీయతే. 107

తా॥ ప్రవిష్ట యనుపదముచేతఁజిదాభాస యజ్ఞానముతోఁగూడిన
జీవరూపమున చిత్తుకనఁబడుటే యర్థమువచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ చిదాభాసప్రవేశస్తుప్రత్యక్షోహే స్వతోభవత్.
తత్కార్యేష్వనువృత్తః స ఉపాధిశ్చిత్ప్రవేశనే. 108

తా॥ చిదాభాస ప్రవేశమన్ననో ప్రత్యగాత్మయొక్క యజ్ఞానమందు
స్వయముగాఁగలిగెను. అదిదానికార్యములలోనిఁగూడ నచువర్తించి
నది. చిత్తుప్రవేశించుటకది యుపాధి.

శ్లో॥ జపాకుసుమరక్తత్వం స్ఫటికే కల్ప్యతే యథా,
చిదాభాసప్రవేశోఽయం చిత్త్యధ్యారోప్యతే తథా. 109

తా॥ మంకెనపువ్వుయొక్క యెరుపు స్ఫటికములోఁగల్పింపఁబడినట్లు
చిదాభాసుని ప్రవేశము చిత్తుయందారోపింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సూత్రాద్విస్థానపర్యంతం జగత్సుప్త్యాత్మమాయయా,
స్వాభాసైకసహాయేన స ఏవ ప్రావిశత్పరః. 110

తా॥ సూత్రాత్మమొదలు స్థాన (-మోదు) వటకునున్న జగత్తును
సృజించి తన ప్రతిబింబసహాయముచేత నాపరమాత్మయే ప్రవేశించెను

* శ్లో॥ ఆనభాగ్రేభ్య ఇత్యుక్త్యామర్యాదాఽస్య ప్రవేశనే,
ఉక్తా స్పర్శేన చైతన్యం నభాగ్రావధి లక్ష్మ్యతే. 111

తా॥ 'ఆనభాగ్రేభ్యః' యనుమాటవలన నతని ప్రవేశమునకుహద్దు
నిర్ణయింపఁబడెను. స్పర్శచేత గోళ్యవటకుఁజైతన్యమున్నటులఁదెలియ
వచ్చుచున్నది.

* ఆనఖాగ్రేభ్యః యనుదానికి 'విపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతరమ'ను దానినుపమానముగాఁజెప్పవచ్చును, సామాన్యపక్షమందుఁజేమ మొదలు బ్రహ్మజేవునివలకు భగవంతుఁడు నిండియున్నాఁడని చెప్పినటులు బైవాక్యములకును సర్థమును గ్రహింపవలయును, చైతన్యము-బ్రహ్మపదార్థజీవత్వమానఖాగ్ర పర్యంతము ప్రకాశించుచున్నది. ఇదియ్యధము. అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ సామాన్యేన విశేషాచ్చ చిద్దేహం వ్యాప్య వర్తతే.

దృష్టాంతాభ్యాం ద్వయీ వృత్తిఃస్వవిధాభ్యామిహాచ్యతే॥112

తా॥ సామాన్యముగాను విశేషముగాను, చిత్తుదేహమంతటిని వ్యాపించియున్నది. రెండువిషయములు, రెండుదృష్టాంతములతో నిందుజెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ దారుకృతస్నుమభివ్యాప్య యథాగ్నిర్దారుణి స్థితః,

సంవ్యాప్య తద్వదఖిలం దేహమాత్మా వ్యవస్థితః. 113

తా॥ కట్టయంతటనువ్యాపించి యగ్నియెట్లు కట్టిలోనున్నదో యట్లు దేహమంతటను వ్యాపించి యాత్మయున్నది. (సామాన్యవ్యాప్తి)

శ్లో॥ తస్మావ సంవ్యాప్య యథా త్సురపాత్రం త్సురస్తథా,

శ్లో॥ త్రాదినాడిమధ్యస్థస్నుమవ్యాప్య సంగస్థితః. 114

తా॥ మంగలివానిపొదిలోఁగత్తి యెట్లునొకభాగముననున్నదో, యట్లు అంతటనువ్యాపించక శ్లో॥ త్రాదినాడులమధ్య ప్రాప్త్యమున్నది. (ఇది విశేషవ్యాప్తి)

శ్లో॥ త్సురపాత్రే స్థానభేదాద్విభజ్యంతే యథా త్సురాః,

చైతన్యాని విభిద్యంతే తథా నాదీవిభేదతః 115

తా॥ మంగలివానిపొదిలో వేర్వేరుతావులఁగట్టు లెట్లుగడునో, యట్లు చైతన్యమాయానాడులలో వేరు వేరనున్నవి.

శ్లో॥ ప్రాప్నోతి వృత్తి ద్వే జవః స్వప్నజాగ్రదవస్థయోః,

సామాన్యవృత్తిమేవై కాం సుషుప్తి ప్రతిపద్యతే. 116

తా॥ జీవునకు స్వప్నజాగరములందు సామాన్యవృత్తులు రెండుయుండును. సుషుప్తిలో సామాన్యవృత్తి యొక్క కలదు.

శ్లో॥ సామాన్యవృత్తిర్యా సాత్ర జీవనాయోపపద్యతే,
విశేషవృత్తయో దేహీ శబ్దాద్యాలోచనోద్యతాః. 117

తా॥ సామాన్యవృత్తియనునది బ్రతుకుటమాత్రమే యుపయోగించును. విశేషవృత్తులు శబ్దస్పర్శాదివిషయముల గ్రహించుట కుపయోగించుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రవేశవాక్యం పదశస్తాత్పర్యాచ్ఛ స్ఫుటికృతం,
తదనుగ్రాహకో న్యాయ ఇదానీం ప్రవిచార్యతే. 118

తా॥ ప్రవేశవాక్యమునకుఁబ్రతి పదార్థము తాత్పర్యమునుగూడ జెప్పఁబడెను. వాటికుపయుక్తమగు న్యాయము నిపుడు విచారించుచున్నాము.

శ్లో॥ దేవదత్తః పరిచ్ఛిన్నః సాంశశ్చాఽతో గృహంవిశేత్,
నిరంశః సర్వగశ్చాత్మా కథం దేహీ విశేదసా. 119

తా॥ దేవదత్తుఁడొక పరిమితిలోనున్నాఁడు. భాగములుకలవాఁడు గృహమందుఁబ్రవేశింపవచ్చును. కాని, భాగములులేని సర్వవ్యాపియైన యాత్మ దేహములో బ్రవేశించుటయెట్లు?

శ్లో॥ అప్రవిష్టస్వభావోఽయం దిగ్దేశాద్యనభిప్లుతేః,
కల్పతోఽస్య ప్రవేశః స్యాజ్జలపాత్రార్కబింబవత్. 120

తా॥ కనుకనప్రవిష్ట స్వభావుఁడైన యీయాత్మకుఁదిక్కు, దేశము మొదలైన పరిమాణములులేవు గనుక, నీటికడవలో సూర్యబింబప్రవేశమువలెఁగల్పితమై యుండును.

శ్లో॥ విభాగాద్యంశవైషమ్యేఽప్యస్తి సామ్యం వివక్షతం,
ఉపాధిస్థోపలభ్యాదిసామ్యం కేన నివార్యతే. 121

తా॥ విభాగముమొదలైన యంశములుండుటచే సూర్యబింబాదులకు సామ్యములేదనినను, మేముచెప్పఁదలంచిన సామ్యముండనే యున్నయది, అదియేదన—ఉపాధిలోనుండి కనఁబడుటయను సామ్యములేదని యెవరనఁగలరు?

శ్లో॥ ఉపాధావులపలభ్యత్వమన్యథాత్వేన భాసనం,
బహుత్వభానమిత్యేతద్బద్ధదాఙ్గంతయోః సమమ్. 122

తా॥ ఉపాధియందుఁదొరకొనుట, ఒకవిధముగానున్న దింకొకవిధముగాఁగనఁబడుట; అనేకముగాఁగనఁబడుట; ఇవిదృష్టాంతమందును, దాష్టాంతికమందును సమానముగానున్నవి.

శ్లో॥ తేజోఽధికం రవేర్ద్వింబమశక్యం దృష్టుమంజసా,
తథాఽపి జలమధ్యే తద్ద్వింబం సమ్యగవేక్ష్యతే. 123

తా॥ తేజస్సధికమైన సూర్యబింబము సరిగాఁజూచుటకు శక్యముగాదు. అయినను నీటిలో నాబింబము చక్కఁగాఁజూడఁబడును.

శ్లో॥ స్వయంప్రకాశ ఆత్మైవం నోపలభ్యోఽనుపాధికః,
జడదేహోద్యుపాధా తు విస్పష్టముపలభ్యతే. 124

తా॥ స్వప్రకాశమైనయాత్మ యుపాధిలేకుండఁగనబడదు. జడములు: దేహము మొదలైన యుపాధులందు స్పష్టముగాఁగనఁబడెను.

శ్లో॥ జీవత్వభ్రాంతిరేషైవం ప్రత్యగ్భోధోపయోగతః,
జలపాత్రార్కసామ్యేన ప్రవేశ ఇహ కల్ప్యతే. 125

తా॥ ఈజీవత్వభ్రాంతియిట్టిది ప్రత్యగాత్మ బోధ కుపయోగించును. (గనుక చెప్పఁబడినది) జలపాత్రలోని సూర్యబింబ సామ్యముతోదానికి బ్రవేశము కల్పింపఁబడెను.

శ్లో॥ యథా సృష్ట్యాదయః క్లుప్తాః ప్రవేశోఽపి తథేక్ష్యతాం,
యుక్త్యా నైవోపపద్యంతే సృష్ట్యాద్యాః కల్పితాస్తతః. 126

తా॥ సృష్ట్యదుల్లు కల్పితములో జీవునిప్రవేశము గూడనట్లు కల్పితమని యెఱుంగవలెను. యుక్తిచేత సృష్ట్యదుల్కుదురవు. కనుకనవి కల్పితములనియే తెలియుము.

శ్లో॥ నన్వేపం పర ఏవాత్ర ప్రవిష్టశ్చైత్రదా జనాః,
పశ్యంత్యేతం వినాశాస్త్రమితి శాస్త్రం వృథా భవేత్. 127

తా॥ ఇట్లేయైనచోఁబరుండే యీదేహమందు బ్రవేశించియుండిన జనులందఱు నతనినిశాస్త్రమక్కరలేకయే చూడఁగలుగుదురు. కనుక శాస్త్రమువృథయగును.

శ్లో॥ అహం ప్రాణిమహం వచ్చి పశ్యామ్యేతచ్ఛృణోమి తత్,
మన్యేహమిత్యహంబుద్ధ్యా దృష్టవేవాఖ్యైః పరః. 128

తా॥ నేను బ్రతికియున్నాను నేనుమాట్లాడుచున్నాను. చూచుచున్నాను. వినుచున్నాను. అహంబుద్ధితో వానినిదలచుచున్నాను. అందఱిచేతను పరుడుగాఁజూడఁబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఉచ్యతే తన్న పశ్యంతి ప్రవివిక్తం స్వతో జనాః,
నో శ్వాసభాషణే దృష్టిశుభ్రతీ వా స్తోస్య నో మితిః. 129

తా॥ లోపలనున్నయతనిని స్వయముగా నేలజూడలేరొ చెప్పుదును, ఉచ్ఛ్వాసము, మాట్లాడుట, చూచుట, వినుట, అతనికిలేవు. పరిమితియులేదు.

శ్లో॥ ప్రవిప్లస్యాస్తి చేచ్ఛాసభాషణాద్యస్తు తావతా,
ప్రవేష్టరి కిమాయాతం శాస్త్రబోధ్యః స ప వహి. 130

తా॥ శ్వాసించుట, భాషించుట, దేహమందు ప్రవేశించినవానియందుఁగనంబడుచున్నవిగదా! దానినియటుండనిమ్ము. దానివలన ప్రవేశించినవానియందుఁగలిగిన విశేషమేమి? వాఁడేశాస్త్రముచేత బోధింపబడెను? (ప్రవేశమే శాస్త్రబోధ్యమని తా॥)

శ్లో॥ ప్రవిప్లస్య ప్రవేష్టుశ్చ రూప భేదేషి భిన్నతాం ,
ప్రవిప్లత్వాప్రవిప్లత్వధర్మాభ్యాం కోసివారయేత్ ॥ 131

తా॥ ప్రవేశించినవానికిని ప్రవేశించువారికిని, [ఇక ప్రవేశించునుగాని యింకను బ్రవేశించలేదని తా॥) రూప భేదములేకపోయినను ప్రవిప్లత్వము, యప్రవిప్లత్వము, యనుధర్మములు వేరువేరుగా లేవని యెవ్వరనఁగలరు?

శ్లో॥ ప్రవిప్లం యేఽత్ర పశ్యంతి నాప్రవిప్లమమీ విదుః ,
వ్యాధత్వేన ప్రపశ్యంతో న విదూ రాజపుత్రితామ్ ॥ 132

తా॥ ఈలోకములో బ్రవేశించినవాని నెవరుచూచుచున్నారో వారు ప్రవేశింపక ముందతని నెఱుఁగరు. వ్యాధునిగాఁజూడఁబడుచున్నవానియందు రాజపుత్రభావ మెవరికిఁదెలియును? (రాజపుత్రుఁడొకఁడు యేదోకారణమున వ్యాధుల పోషణము నందుండఁగా నీదృష్టాంతము.)

శ్లో॥ వ్యాధోయమిత్య సాపుక్తిర్యో జయేత్ప్రాణసంకటే ,
రాజదేవాదికో క్తిస్సు భవేద్బహుఫలప్రదా ॥ 133

తా॥ వీడువ్యాధుడనెడి పలుకు ప్రాణాపాయకాలమందుఁ బలుక
వలసినది. (ఒకఁడు పాణిముతీయుపరి చేయునపుడు వీడువ్యాధుడని
కఠినత్వమునకుఁ జెప్పదురు.) రాజా! దేవా! అనుపలుకు యెదుటివాని
యందుఁదనకు లాభము కలుగునపుడుపయోగించును.

శ్లో॥ తద్వత్ప్రవిష్టదృష్టిర్యా సా సంసారే నియోజయేత్ ,
అప్రవిష్టాత్తదృష్టిస్తు మోచయేత్సర్వసంకటాత్ ॥ 184

తా॥ అటులే ప్రవిష్టదృష్టి సంసారమందు నుంచును, అప్రవిష్ట ఆత్మ
దృష్టి సర్వసంకటములనుండి మోక్షము గలిగించును.

శ్లో॥ అతోప్రవిష్టదృష్ట్యర్థం నింద్య తే హి ప్రవిష్టదృక్ ,
ప్రవిష్టదర్శనం యత్స్యాన్న తద్దర్శనమాత్మనః ॥ 185

తా॥ కనుక ప్రవిష్టదృష్టి నిమిత్తము ప్రవిష్టదృష్టిగలవాఁడు నిందిం
చబడుచున్నాడు. ప్రవిష్టదర్శనమేదికలదో నది యాత్మదర్శనముకాదు.

శ్లో॥ స్వతః పరోఽపి దేహదా ప్రవిష్టోఽగార్హస్థ్యదోషతః ,
దూషితో దర్శనం తస్య నభవేత్పరదర్శనమ్ ॥ 186

తా॥ తానువేటగువాఁడయ్యును దేహదులందుఁ బ్రవేశించినవాఁడు
యపరిపూర్ణత్వ దోషముచేతను దూషితుఁడైనాఁడు. కనుక సతనిదర్శ
నము పరమాత్మదర్శనము కానేరదు.

శ్లో॥ అకృత్స్నత్వం యథాఽస్య స్యాద్వ్యవహారే తథోచ్యతే ,
శ్వాసయోగాత్ప్రాణితా స్యాద్వక్తావదనయోగతః ॥ 187

తా॥ వ్యవహారమందాత్మ కసంపూర్తియైట్లువచ్చినదో దానినితెలు
పుదును. శ్వాసకలిసినందువలనఁ బ్రాణియైనాఁడు. నోరుండుటవలన
మాటలాఁడినాఁడు.

శ్లో॥ ద్రష్టా దర్శనయోగేన శ్రోతాశ్రవణయోగతః ,
మంతా మననయోగేన స్పృష్టాదా యోజయేత్తథా ॥ 188

తా॥ దర్శనముండుటవలనఁ ద్రష్టయగుచున్నాడు. వినికిడి (వినుట)
యన్నందున శ్రోతయగును. మననము [ఆలోచన] ండుటవలన మంత
యగును. (మంత—మననముచేయువాఁడు) స్పృశ్యచేయువాఁడుస్పృష్ట. ఇ
త్వాదిగాఁదెలియవలెను,

శ్లో॥ ఏవం చాహం ప్రాణితేతి జ్ఞాతే వక్త్రాద్యసంగ్రహః ,

వక్త్రాహమిత్యపి జ్ఞాతే ప్రాణితాదేరసంగ్రహః ॥ 139

తా॥ నేను ప్రాణముకలవాడనని తెలిసినపుడువస్తుత్వాదులుండవు. వక్త్రమునేనని తెలిసినపుడు ప్రాణములుకలవాడనునేననుభవముండదు.

శ్లో॥ యతిదీక్షితచోరాదిభూమికాం ధారయేన్నటః ,

తత్ర దృష్టే దీక్షితేనైవ దృష్టా యత్యాదయో న హి ॥ 140

తా॥ యతివేషము, దీక్షితవేషము, చోరాదివేషములను నటుడు ధరించును. దీక్షితవేషము గనబడుచున్నపుడు యత్యాదివేషములు కనబడవు.

శ్లో॥ ప్రాణనాదికృతాం మధ్య ఏకైకం యః సమీక్ష్యతే ,

స స జానాత్య కృత్స్నత్వాదేత దీక్షితవస్తునః ॥ 141

తా॥ [జీవునియసంపూర్ణత్వమును భంగ్యంతరముగాజెప్పచున్నాడు] శ్వాసతీయువాడు, మాటలాడువాడు, యిత్యాదిజీవవ్యవహారములు చేయునపుడు, కనబడుచున్నపుడు. నాయాయవస్థలలోనుండి యాకనబడినవాడ సంపూర్ణుడు కనుకనే (అన్నిటినికామాలు) తెలియలేని వాడగుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఇత్యుక్త వ్యాకృతం సర్వం జడాజడవిభాగవత్.

ఆరోపోఽయం తన్నివృత్త్యై విద్యాసూత్రమిహోచ్యతే. 142

తా॥ ఈవిధముగా వ్యాకృతము, సర్వము ననగాజడము, యజడములను విభాగముకలదంతయుజెప్పబడెను. ఇదియారోపము. దాని నివృత్తికై విద్యయొక్కసూత్ర మిఁకమీఁదఁజెప్పదుము.

శ్లో॥ ఆత్మేత్యేవముపాసీతేత్యేతత్సూత్రముదాహృతం,

ఉక్త్వా పదార్థం సూత్రానుగ్రహకో న్యాయ ఉచ్యతే. 143

తా॥ ఆత్మయేయని యుపాసనచేయవలెననెడు సూత్రముదాహరింపబడెను. పదార్థమునుజెప్పి సూత్రముననుగ్రహించు [సాధించు] న్యాయముచెప్పబడును.

శ్లో॥ యచ్చాప్నోతి యదాదత్తే యచ్చాత్తి విషయా నిహ,

యచ్చాస్య సంతతో భావతస్కా దాత్మేతి కథ్యతే. 144

తా॥ విషయమునుబొందుట, తీసికొనుట, తినుటయునున దేదికలదో దానివలనను యాత్మయనంబడుచున్నది.

శ్లో॥ వ్యాప్నోత్త్యనవశేషేణ సర్వాదీన్ స్రగినాశులన్,
కల్ప్యానధిష్ఠానతయా ప్రత్యక్షైః శ్వాభవేత్తతః. 145

తా॥ సర్వాదులందుఁ బూలదండవ్యాపించునట్లు సమస్తపదార్థము లందు నధిష్ఠానముగాఁబూర్ణముగా వ్యాపించుటవలన నాత్మప్రత్యక్ష నంబడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వాధిష్ఠానసన్నాత ఇత్యశేషజగత్ప్రతి,
అధిష్ఠానతయావ్యాప్తిం శ్రుతిర్భూతే సదాత్మనిః. 146

తా॥ అశేషజగత్తునుఁగూర్చి యధిష్ఠానమైయున్నది. ఏమిఁచాత్మ యని, ప్రపంచమున కధిష్ఠానమై యాత్మవేందియున్నదని శ్రుతిచెప్పు చున్నది.

శ్లో॥ స్వచిదాభాసమోపేన తదుపాసభూత్యతి,
అదత్తే నాత్మనః ప్రాజ్ఞః తతః శ్లేషః త. విదుః. 147

తా॥ తనచిదాభాసయొక్క యజ్ఞానముచేత నతనికిఁగలిగిన విషయ ములనన్నిటిని ప్రాజ్ఞుడు తీసికొనఁగలఁడు, నతనినాత్మయని తెలియఁ చున్నారు. (జ్ఞానులు అని తాత్పర్యము)

శ్లో॥ పర ఆత్మని సర్వేషాం సంకల్పభూతా వపి త.
పృథివ్యాద్యా అనాత్మాన ఇహ సర్వేషాం వేదిత. 148

తా॥ పరాత్మయందొక్కదానియందే యహస్కల్పమున నాత్మవాదు నియు నాధారపడియున్నదని యధిష్ఠానాత్మ్యమునది.

శ్లో॥ ఆత్మాభాసః పరాదేనా భవత్ప్రస్థితమోగదభాసః,
ప్రత్యగ్గతిర్యతోఽత్యోనాదాశ్లేషైశ్చైత్యోగైశ్చైత్యోగైశ్చైత్యోగైశ్చ 149

తా॥ ఆత్మాభాసయ, విషయమునకుఁ బ్రతిబింబమునకుఁ బ్రతిబింబము ప్రత్యగాత్మయొక్కగతియు నీ దానినందున నాత్మవాదులతో, చురుకు ననే యాత్మయనంబడుచున్నది. (ఇది సర్వవిద్యయందును నాత్మవాదులైన చిదాభాస, బుద్ధివృత్తి ప్రత్యగాత్మవాదులమును నాత్మవాదులమునక గుడున్నవని తా॥)

శ్లో॥ విశ్వో హి స్థూలభుక్షిత్యస్తైజసః ప్రవివిక్తభుక్, 150
ఆనందభుక్తభా ప్రాజ్ఞ ఇతి చాగమశాసనమ్.

తా॥ స్థూలానుభవముకలవాఁడు విశ్వఁడు లోపలి (సూక్ష్మము) దానిననుభవించువాఁడు తైజసుఁడు. ఆనందమును (కారణము) యనుభవించువాఁడు ప్రాజ్ఞఁడని శ్రుతిచెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ అవ్యావృతాననుగతః పూర్ణః స్వాత్మస్యవస్థితః,
యతోఽస్య సంతతో భావస్తస్మాదాత్మేతి శబ్దతే. 151

తా॥ (ఇతరవస్తువుచేత) మూత వేయఁబడినది, యనుసరింపఁబడినది, పూర్ణము. తనయందేతానునిలిచియున్నదగుచు నిత్యభావముదీనికే హేతువుగలిగెనో యందువలననది యాత్మయనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ తద్విష్ణోరితి మంత్రేఽపి తద్విష్ణోః పరమం పదం,
చతుర్వదాతతం వ్యోమ్ని వ్యాచప్తే ప్రత్యగాత్మని. 152

తా॥ ప్రత్యగాత్మవిషయమున “తద్విష్ణో”యను మంత్రములోచూపు యాకసమందు వ్యాపించినట్లా విష్ణుస్థానము గర్వతా వ్యాపించియున్నదని చెప్పఁబడెను. (విష్ణుపదమనునది ప్రత్యగాత్మయేయని తా॥)

శ్లో॥ చతుర్విధనిరుక్త్యాత్ర చత్వారోధాః ప్రకీర్తితాః,
అధిష్ఠానం కారణత్వం జీవభావో విముక్తతా. 153

తా॥ (“యచ్చాప్నోతి”యను శ్లోకముమొదలు) నాలుగువిధముల నిర్వచనముచెప్పటచేత నాలుగర్థములూత్మ శబ్దమునకు వచ్చినవి. [అవి యేవన?] అధిష్ఠానము. కారణత్వము, జీవభావము, విముక్తత్వము. (అనఁగా నన్నిటికి నాధారము. జగత్తునకుఁగారణము. జీవభావము, దేనినియంటకయుండుటయనునవి.)

శ్లో॥ యన్ముక్తరూపం సాక్షి త్వద్వాక్యకృతేఽవ్యాకృతేఽపి తత్,
అతిరోహితమత్రాత్మశబ్దేనైతద్ధి సూత్రితమ్. 154

తా॥ వ్యాకృతావ్యాకృతములకు సాక్షియగుట ప్రత్యక్షముగాననుభవగోచరమగుటయు నివి యాత్మశబ్దార్థములు.

శ్లో॥ ఆత్మశబ్దధియోరాత్మా విషయో నేతి భాషితుం,
సూత్రేస్మిన్నితి శబ్దోఽయం యథాతచ్ఛాస్త్రోచ్యతే. 155

తా॥ ‘ఆత్మేత్యేనోపాసీత’ యను సూత్రములోని ‘ఇతి’ యను :
మొందుకనిన, యాత్మవస్తువాత్మశబ్దమునకును, బుద్ధికిని గోచరముకాఁ
చెప్పటకుఁబ్రయోగింపఁబడెను. దానిక్రమము చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ యత్రేతి పరశబ్దః స్యాత్తత్తోపచరితం వచః,
జ్యేష్ఠం పితేతి పశ్యంతీత్యాదావేవమవేక్షణాత్. 14

తా॥ ఏవాక్యమునందితియ నెను యితరశబ్దముండునో, యచటఁ
చెప్పినవిషయము గౌణము. అనఁగా నముఖ్యమనియేతాత్పర్యము. ఎ
నిన—అన్నగారిని తండ్రియని చూచుచున్నార. అన్నవాక్యముం
నిజముగా నచటి పితృశబ్దము ముఖ్యార్థమునీయదు; గౌణార్థము నేం
చ్చును. (వాఙ్మనసాతీతవస్తువును వాక్కుతోఁజెప్పటగౌణము. ముఖ
ముగా పదముదానింజెప్పదని తా॥)

శ్లో॥ వ్యాకృతావ్యాకృతే యే ద్వే కల్పితే తే విచారతః,
ఏతే వారయితం సూత్రీ ఏవకారమసూత్రయత్. 15

తా॥ వ్యాకృతమని, యవ్యాకృతమని విమర్శ లేక యేరెంటినికల్పిం
తిమో, యారెంటినివారించుటకు (గాదనుటకు) నాత్మేత్యేవ యనుచో
టి “ఏవ”కారము సూత్రీమందుఁబ్రయోగింపఁబడెను.

శ్లో॥ ఉపేతి సామీప్యవాచీ తన్నిష్ఠా ప్రత్యగాత్మని,
కార్యకారణరూపాభ్యాం ప్రత్యజ్ఞ హృది య దీక్ష్యతే. 16

తా॥ ఉపాసీతయనుపదములో “ఉప”యను పదము సమీపమనుసూ
మునుజెప్పుచున్నది. అది ప్రత్యగాత్మయందు నిష్ఠనుజెప్పును. కార్య
కారణములరెంటికిని వెనుకహృదయమందుఁజూడఁగొనదని తాత్పర్యము
చెప్పును.

శ్లో॥ ఏతస్య బ్రహ్మసామీప్యం తత్త్వమస్యాదినోచ్యతే,
ఆసీతేతి తు శబ్దేన కూటస్థత్వమసూత్రీయత్. 17

తా॥ ఈ ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మమునకు సమీపముననున్నట్లు “తత్త్వ
మసి” మొదలగు వాక్యములుచెప్పుచున్నవి. ఆసీత యను శబ్దమునకు
కూటస్థత్వమును జెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ పృథ్వియ కారణాత్కార్యాత్ తత్త్వజ్ఞానవర్తనా,
ఉపేత్త్య కూటస్థమజమాసీతాపరిణామవాన్. 1

తా॥ దానితత్త్వజ్ఞానమార్గమున కార్యముకంటెను, గారణముకంటెను దూరముగావచ్చి కూటస్థము. జన్మరహితమునగు దానిసమీపము పరిపక్వము చెందనివాడుండవలెను. పక్వమైనవాడు కలిసియేపోవును.

శ్లో॥ ఇత్యాత్మశబ్దే సూత్రార్థో వాక్యార్థశోచపవర్జితః,
తదనుగ్రాహకో న్యాయ ఆశంకాపూర్వముచ్యతే. 11

తా॥ పూర్వోక్తవిధముగా నాత్మశిబ్దమువిషయమున సూత్రార్థమ వాక్యార్థమును విమర్శించి చెప్పబడెను. ఇతఁ దానికిందగిన న్యాయము తేవ పూర్వకముగాఁజెప్పబడును.

శ్లో॥ వ్యాకృతావ్యాకృతాభ్యాం తద్వస్తుతత్వం తిరోహితం,
ఇతి యచ్ఛంకితం తన్న స్వరూపస్యాతిరోహితే. 16

తా॥ వ్యాకృతావ్యాకృతములవలన నావస్తుతత్వము మూఁతపడిన కాదా? యనుశంకకూడదు. స్వరూపమెప్పుడు మఱుఁగుపడునదికాదు గనుక.

శ్లో॥ స్వస్వరూపం తిరోధాతుం సహి కేనాఽపి శక్యతే,
విస్ఫూర్ణతామిహాత్మాణి కిమతైరపరాధ్యతే. 16

తా॥ తమతమరూపములను మూఁతవేయుట కెవ్వరికిని శక్యముగాద కన్నులు తెఱఁచుండు. ఇంద్రియములేమి తప్పుచేసినవి?

శ్లో॥ ఆపాదయేయుః శబ్దాదీన్యద్యత్మాణి తథాపి తే,
కా హానిస్తస్య శబ్దాదేరేవ తత్త్వం విబుధ్యతామ్. 16

ఇంద్రియములు శబ్దాదివిషయములకెచ్చిపెట్టును. (కాని, స్వరూపమున జూపవు) అనఁగా సేదదానివలన నష్టమేమి? ఆశబ్దాదుల తత్త్వమునే తెలిసికొనుము.

శ్లో॥ తైః శబ్దాదితయా భాతి తత్త్వరూపతయా న తు,
ఇతి చేదత ఏవైతద్యేదవాక్యేన బుధ్యతామ్. 16

తా॥ వాచ్యతే త శబ్దాదిస్వరూపములు గనఁబడునుగాని తత్త్వస్వరూ

పముగాఁగనఁబడదందువేమో! కనుకనే యీవిషయము వేదవాక్యము
ద్వారా తెలిసికొనుము.

శ్లో॥ న పరోక్షత్వమాశంక్యం స్వస్వరూపత్వహేతుతః,
శబ్దాదితత్వం యదోద్భవః స్వరూపం తన్న చేతరత్. 166

తా॥ వేదవాక్యముచెప్పిన దనఁగానే ప్రత్యక్షముకానేరదుగదా!
(మధ్యవర్తియొకరు చెప్పినవిషయము పరోక్షము) అని శంకింపరాదు.
స్వస్వరూపముకనుక. [ఇతరులు చెప్పినను బ్రత్యక్షమేయని తా॥] శబ్దా
దులను దెలిసికొనునదేదో యాబోధయే స్వస్వరూపము. ఇతరముకా
నేరదు. (బోధయేతత్వము)

శ్లో॥ ఏకస్యాఽప్యత్ర చిత్తస్య సహకారివిభేదతః,
కృమేణ గ్రహణం తత్త్వే శబ్దాదా చ కుతో న హి. 167

తా॥ చిత్తమొక్కటియే యయ్యును సహకారుల (యింద్రియముల) భే
దముచేతనొకదాని తరువాత నొకటిగాఁగ్రహణము (జ్ఞానము) కలుగు
చుండఁగా శబ్దాదితత్వమందుఁగూడ గ్రహణమేల కలుగదు?

శ్లో॥ ఇతి శంకోత్తరం ప్రోక్తమేతత్సూత్రేణ సూచితం,
స్వరూపవాచ్యాత్మశబ్దాదితిరోధానభాసనాత్. 168

తా॥ అనఁడు శంకఁగలిగినతరువాత నీసూత్రములో జెప్పినవిషయ
ముచెప్పఁబడుచున్నది. స్వరూపమును జెప్పనాత్మ శబ్దమువలన నతిరో
ధానము [-ఇతరవస్తువుచేత మూతవడుట] చెప్పఁబడినందువలన; (బో
ధయే స్వస్వరూపమని సూచింపఁబడెను.)

శ్లో॥ నను ప్రాణాదియక్తాత్మబోధోఽకారేన్నీయన దూషితః,
సోఽకారస్త్వదోషః శుద్ధాత్మబోధే కస్మాన్న సంభవేత్. 169

తా॥ ప్రాణదులతోఁగూడిన యాత్మతెలియఁబడుట యసంపూర్ణ
త్వముచేత దూషితమైనది. ఆయసంపూర్ణత్వదోషము శుద్ధాత్మబోధ
యందుమాత్రమేల యుండదు? (ఉండునని తా॥)

శ్లో॥ ఇత్యాశంకాపనుత్త్యర్థమత్రేదం శ్రూయతే స్ఫుటం,
అత్ర హ్యేతే సర్వ ఏకీభవంతీతి శ్రుతేర్వచః. 170

తా॥ అనెడుశంకఁదీర్చుటకై యిచట నీవిషయము స్పష్టముగానున్నది. ఇందన్నియు నేకీభవించుచున్నవను శ్రుతివాక్యముకలదు.

శ్లో॥ ప్రాణా హ్యుపాధ్యుపహితాః సర్వైః ప్రాప్త్యాత్మాన ఈశ్వరే,
శుద్ధాత్మస్యేకతాం యాంతి పుత్రభ్రాతృదయో యథా. 171

తా॥ ఉపాధులతోఁగూడిన ప్రాణములన్నియునాత్మలు. అవిశుద్ధాత్మయైన యీశ్వరునందు పుత్రభ్రాతృదులవలె నేకత్వమును బొందుచున్నవి.

శ్లో॥ పుత్రో భ్రాతా పితృత్వేనో భిద్యతే ప్రతియోగిభిః,
పుత్రాదయస్త ఏకస్మిన్ స్తస్మిన్యాం త్యేకతాం తతః. 172

తా॥ ఒకనింబట్టి పుత్రుండుకావచ్చును, యింకొకనింబట్టి వాడేయన్నగావచ్చును. మఱొకనింబట్టి వాడేతండ్రిగావచ్చును. ఇట్లు ప్రతియోగులచేత నొకనియందు పుత్రాదిభావము లేకీభవించుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మనోఽనవశేషేణ సంబంధోనాత్మవస్తునః,
రజ్జుః సర్పాదివన్నాతః ప్రతీచః శిష్యతే పరాక్. 173

తా॥ అట్లే పూర్తిగా నాత్మకంటే (భిన్నములుకావు ప్రాణాదులు) నాత్మవస్తువునకుఁ దేనితోను (నిజముగా) సంబంధములేదు. ఈ ప్రత్యగాత్మకంటేఁ బరాత్మ సర్పాదులకంటే త్రాడు మిగిలిన విధమున మిగిలిపోవుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వమజ్ఞాతమేవ స్యాద్యస్మిన్నజ్ఞాత ఆత్మని,
జ్ఞాతే జ్ఞాతం చ కృతోన్నసౌ తావత్సార్వవస్తునః. 174

తా॥ ఏ యాత్మ తెలియఁబడకున్నచో సర్వమును దెలియఁబడదో. ఏయాత్మ తెలియఁబడినదై యుండ సర్వమును దెలియఁబడునో. సర్వవస్తువులు దానిస్వరూపమే యగుటవలన నది సర్వమగుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రమాభాసత్వమేతేన వాక్యేనాస్య నివారితం,
మాత్వం సంభావ్యతే తస్య పదనీయత్వవాక్యతః. 175

తా॥ ఈ వాక్యముతో సర్వవిజ్ఞానము యప్రమాణమను విషయము నివారింపఁబడెను. 'పదనీయ' యను వాక్యముతో నా వాక్యమునకుఁ బ్రామాణ్యము సంభవించుచున్నది.

శ్లో॥ అస్య సర్వస్య జగత ఆత్మేతి యదుదీరితం,
తదేతత్పదనియం స్యాదితి వాక్యస్య యోజనా, 176
తా॥ ఈ సర్వ జగత్తునకు నాత్మయను వచనమేదికలవో నది 'పద
నీయంస్యాత్' యను వాక్యమున కన్వయము.

శ్లో॥ పదనీయేతి శబ్దేన ప్రమాతుం యోగ్యతోచ్యతే.
అజ్ఞాతత్వాత్పుమర్థత్వాత్ప్రమాతుం యోగ్యతా తత్పదని. 177
తా॥ 'పదనీయ' యను శబ్దమున కర్థము ప్రమాణములతోఁ దెలి
యుటకు యోగ్యమైనదని యర్థము. ఎందుచేత నీయోగ్యత యాత్మకు
వచ్చెననిన ? అదివఱకుఁ దెలియనిదగుటవలన, నానీలియుట పురుషార్థ
మగుటవలన నాత్మ తెలిసికొనఁదగియున్నది.

శ్లో॥ అవ్యాకృత వ్యాకృతయో రజ్ఞాతత్త్వ కి త్తయతః,
అత ఆత్మాతిరేకేణ నాజ్ఞాతత్త్వేన స్తి కశ్చనః ॥ 178
తా॥ అవ్యాకృతజగత్తునకును, వ్యాకృతజగత్తునకు స్వభావతాత్మకత్వ
మెందువలనఁ గలుగుచున్నదో, యాకారణముచేత నాస్మిక్కిగను నింకో
కటి యజ్ఞాతార్థములేదు,

శ్లో॥ జ్ఞేయార్థానందయోర్యస్మాత్సమాప్తిః ప్రత్యగార్థిని,
పరమః పురుషార్థోఽత ఆత్మా భవతి నేతరః ॥ 179
తా॥ ఏకారణమువలనఁ దెలియఁదగిన యర్థమగుచును, యానందవ
నకును సమాప్తిప్రత్యగార్థ్యయందుఁ గలుగుచున్నదియే, యాకారణవ
చేత నాత్మపురుషార్థమగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేరదు.

శ్లో॥ అజ్ఞాతత్వం పురా ప్రాక్త అవ్యాకృతగతయః,
జ్ఞేయార్థస్య సమాప్తిత్వవర్త్యనేనోపావృతః ॥ 180
తా॥ శ్రుతియందు "అనేనైతద్వేదసర్వ" యను వాక్యమునకు
వలన జ్ఞేయార్థసమాప్తి చెప్పఁబడినది. అవ్యాకృతగతయః మాటచే
బూర్వమజ్ఞాతత్వము చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ అనేనైతద్వేద సర్వమిత్యాత్మజ్ఞేయమితి శబ్దః,
సార్వజ్ఞముక్తమానంద సమాప్తిస్తు ఏకమర్థితే ॥ 181

తా॥ “అశేనైతద్వేదసర్వం” యనువాక్య మాత్మజ్ఞానము కలిగి నంతనే సర్వము తెలియునను నది చెప్పబడెను. ఆనందసమాప్తి యింక జెప్పబడును.

శ్లో॥ అన్యజ్ఞానేన నాన్యస్య చిదప్యవబుద్ధతా ,
ఆత్మజ్ఞానేనసర్వస్య జ్ఞానం కథముదీర్యతే ॥ 182

తా॥ ఒకటి తెలిసికొనిన నింకొకటి తెలియుట యెచ్చటనులేదు. ఆ త్మతెలిసిన జగత్తుసర్వ మెట్లు తెలియును? (అని యాక్షేపము.)

శ్లో॥ సత్యమేవం భవేదేతద్యద్యాత్మావ్యస్య ఇవ్యతే ,
ఆత్మాసావస్య ఇతి చ నానుస్మత్తస్య గీరియమ్ ॥ 183

తా॥ ఆత్మ — తానుకూడ నితరుడైనచో నీవనిన యాక్షేతము సరి యైయుండును. ఈయాత్మ యితరుడనుమాట వెట్టిలేనివాడెవడును బలుకడు.

శ్లో॥ ప్రత్యక్షత్వే పరిజ్ఞాతే జగత్తత్వం ప్రబుధ్యతే ,
ఇత్యత్ర పదదృష్టాంతో యథావత్స వివిచ్యతే ॥ 184

తా॥ ప్రత్యక్షత్వము తెలియఁగానే జగత్తత్వము తెలియుననుచో ట పదదృష్టాంత మెట్లు చెప్పబడెనో దానినివివరింతును.

శ్లో॥ ఏకం పాదం యథాశ్వస్య దృష్ట్వాశ్వత్వమశేషతః ,
దృష్టవానేవ భవతి దృష్ట్వాశ్వ ఇతి వర్ణనాత్ ॥ 185

తా॥ గుఱ్ఱముయొక్క యొకపాదముచూడఁగానే యశ్వమంతటినిఁ జూచినవాడే యగుచున్నాడు. ఎట్టులనిన—అశ్వమును చూచినానని వాడనుచున్నాడుకనుక.

శ్లో॥ ఏవం స్వదేహమాత్రస్థే సాక్షితత్వేవలోకితే,
అశేషజగతస్తత్వం లభ్యేతైవ స సంశయః ॥ 186

తా॥ ఇట్లు తన దేహమాత్రమందున్న సాక్షియొక్కతత్వముచూడఁ బడఁగానే జగత్తంతటియొక్క తత్వమునుదెలియును. సం దేహములేదు.

శ్లో॥ ఆనందస్య సమాప్తిర్యాప్త్యాత్మగాత్మని సాధునా ,
ప్రదర్శ్యతేనభూత్యాత్ర స్పష్టం సార్వజనీనయా ॥ 187

తా॥ ప్రత్యేగాత్మయందానంద సమాప్తి యెట్లో, యందటి జనుల

యనుభవమునుబట్టి స్పష్టముగాఁ జూపఁబడును.

శ్లో॥ విత్తాత్పుత్రః ప్రియః పుత్రాత్పిండః పిండాత్తథేంద్రియం,
ఇంద్రియేభ్యః ప్రియం ప్రాణ ఆత్మా ప్రియతమస్తతః, 188

తా॥ ధనముకంటెఁ బుత్రుడు ప్రియుఁడు. పుత్రునికంటె తన దేహము ప్రియము. దేహముకన్న నింద్రియములు ప్రియములు. ఇంద్రియములకన్నఁ బ్రాణము ప్రియము. ప్రాణయుకంటె నాత్మ ప్రియము. (అనఁగాఁ బ్రాణములలో నేవికారముగలిగినను తానుండవలెననియే కోరును. (జీవించవలయునని)

శ్లో॥ స్వాత్మభోగస్య హేతుత్వాత్ప్రాణాదా ప్రీతిరివ్యతే,
న స్వతోఽతో న సా ముఖ్యా వేశ్యా ప్రీతిర్యథా తథా. 189

తా॥ తనభోగమున కవి హేతువులగుటవలనఁ బ్రాణాదులందుఁ బ్రీతి కలదుఁగాని, తనకంటెఁ బ్రియమనికాదు. ఆప్రీతివేశ్యయందుఁ గలప్రీతినిఁబోలి యముఖ్యమే. (తనభోగార్థమే వేశ్యయందుఁ (ప్రీతి.)

శ్లో॥ ప్రతీచి నిర్నిమిత్తైవ సర్వావస్థా స్వప్రీత్యతే,
ప్రీతిరగ్న్యస్తవ తస్మాన్మృత్యా సావితీ గమ్యతామ్॥ 190

తా॥ ప్రత్యగాత్మయందుప్రీతి నిమిత్తమేదియు లేకుండనే యన్నియవసలందును గలదు. అగ్నికివేడి సహజమైనట్లా ప్రీతి సహజము, కనుక ప్రత్యగాత్మయందుఁ బ్రీతిముఖ్యప్రీతియని యెఱుంగవగును,

శ్లో॥ సర్వాంతరతరత్వేన యజ్యతే నిర్నిమిత్తతా,
బాహ్యేషు సనిమిత్తత్వం ప్రీతేః స్పష్టం గవాదిషు ॥ 191

తా॥ దేహవిప్రాణాంతమగు సర్వములో నన్నిటికంటెలోపలనున్నందున నాత్మప్రీతి నిర్నిమిత్తమే. (వ్యతిరేకదృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు) బాహ్యములైన యావులు మొదలగు తనవస్తువులందుఁ దనకున్నప్రీతి సహేతుకమే. (అనఁగాఁ బాలు, పెఱుంగు నిమిత్తమే యావును ప్రేమించుటలోకవిదితము. అదిలేనియావుమీఁదఁ బ్రేమయుండదు)

శ్లో॥ వ్యాధ్యాద్యపద్రుతో లోకో మృతిమవ్యభి వాంఛతి,
నిర్నిమిత్తప్రియత్యే తు దేహాదేస్తత్ర యజ్యతే॥ 192

తా॥ రోగాది యవద్రోహముల వలనఁ బాధకలిగినపుడు మరణమును

గూడ లోకముకోరుచున్నది. నిర్నిమిత్తప్రేమ దేహదులం దుండినచోఁ దేహదులుండనలెననియే కోరును. (అట్లు కోరలేదు కనుకవాటియందట్టి ప్రేమలేదని తా॥)

* చావలయునని, దేహముపతనము కావలయునని మూఁఘుఁడు నుగోరఁడుప్రబలమైనరోగాదులుండినప్పుడు జప, తపక్రియాదికములను, జంతుబలులను యిచ్చుటచూచుచునే యున్నాము. “జీవభద్రాణి పశ్యతి” యను న్యాయమునుదీనినే బలపఱచుచున్నది. బ్రతికియుండిననే సర్వధర్మ కర్మలనుచేయును. దానికి సాధనముశరీరము. జ్ఞానమునకును నిదియే బట్టుకొమ్మ. అ. ను. శ.

శ్లో॥ అనాత్మా ప్రియ ఇత్యేవం యో ముహ్యతి స పామరః,

వినాశిత్య ముదాహృత్య మాధంతం బోధయేద్బుధః॥ 193

తా॥ ఆత్మకానివస్తువు ప్రియమని యెవఁడు భ్రాంతి నొందునోవాఁడు పామరుఁడు. ఆత్మకానివస్తువు నశించుననిచెప్పి యామాధుని జ్ఞానిబోధింపవలెను.

శ్లో॥ అనాత్మా భోగకాలేఽస్య సుఖం యావత్ప్రయచ్ఛతి,

తత్సహస్రిగుణం దుఃఖం నాశకాలే ప్రయచ్ఛతి॥ 194

తా॥ భోగకాలమునంద నాత్మయెంత సుఖమునిచ్చునో, దానినాశకాలమందు వేయిమడుగుల దుఃఖమునదియిచ్చుచున్నది.

శ్లో॥ యా ప్రీతిరవివేకానాం విషయేష్యన పాయినీ.

వృథాయ విషయేభ్యస్తాం ప్రతీచ్యేవ నివేశయేత్॥ 195

తా॥ అవివేకులకే ప్రీతి విషయములందు వదలకయుండునో, యాప్రీతి ని విషయములనుండి మరలించి ప్రత్యగాత్మయందు నిలిపించ వలెను.

శ్లో॥ విషయా ఇవ సప్రత్యక్షదా చిదపి నశ్యతి,

అతో దుఃఖ ప్రదత్వంతు శంకితుం నచ శక్యతే॥ 196

తా॥ విషయములు నశించునట్లు ప్రత్యగాత్మయెప్పుడును నశింపదు కనుక ప్రత్యగాత్మదుఃఖ మిచ్చుననెఁడు (శంకకవకాశములేదు)

శ్లో॥ సూత్రార్థజ్ఞ మనుష్యాణాం మతిం విజ్ఞాయతే చన,

ముముక్షువో గురుం ప్రాప్య చోదయంత్యతి సంభ్రమాత్॥ 197

తా॥ సూత్రార్థము తెలిసినమనుష్యులయొక్క బుద్ధినిఁ దెలిసికొనికొం
దఱు ముముక్షువులుగురువువద్దకువచ్చియతిత్వరలోఁబ్రశ్నించుచున్నారు
శ్లో॥ యద్రుహ్యవిద్యయా సర్వభావాః మన్యతేనరాః,

తద్రుహ్య కిం విదిత్వాభూత్సర్వ మిత్యేతదీర్యతామ్॥ 198

తా॥ ఏబ్రహ్మవిద్యవలన, ననఁగాఁబ్రహ్మమును దెలిసినందున సర్వ
ముప్రాప్తించునని తలంచుచున్నారో, యాబ్రహ్మముదేని తెలిసిసర్వమై
నది? ఆసంగతి చెప్పవలెను, అని.

శ్లో॥ ఏవం ముముక్షుభిశ్చైవ కృతే కరుణయా గురుః

అనాయాసేన తశ్చైద్యం పరిహర్తుంవచోఽబ్రవీత్॥ 199

తా॥ ఇట్లు ముముక్షువు లాక్షేపముసేయగాఁ గరుణతోగురువు యా
క్షేపమునకుఁ బరిహారముగా నీశుక్రినివారికిఁజెప్పెను. (“బ్రహ్మవా ఇద
మగ్రఆసీత్” అనునదిమొదలు “యఏవంవేదాహం బ్రహ్మస్మృతి, సేదం
సర్వంభవతి” యనువఱకు—శుక్రి, బృహదారణ్యకము)

శ్లో॥ బ్రహ్మైవ బోధాత్ప్రాగ్భీవో భూత్వాత్తాన మవేత్పునః,

అహం బ్రహ్మేతి తద్బోధాత్సర్వాత్మక మభూత్తదా॥ 200

తా॥ బోధకుముందు బ్రహ్మజీవుఁడేయైయుండెను. తరువాతనాత్మనుఁ
దెలిసెను. (ఎట్లనిన?) నేను బ్రహ్మమునని ఆబోధవలన సర్వాత్మకుఁడ
వ్వుఁడైనాఁడు.

శ్లో॥ అవేత్సోపాధి రాస్తాయమాత్మానం నిరుపాధికం,

జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయభేదాన్నదోషోఽత్ర మనాగపి॥ 201

తా॥ ఉపాధితోఁగూడినయాత్మ తానుయుపాధి లేనివాఁడనే యని
తెలిసికొనెను. జ్ఞాత—తెలిసినవాఁడు. జ్ఞానము—తెలివి. జ్ఞేయము -- తెలి
యఁదగినది. భేదమువలన దోషమిచ్చట రవ్వంతయులేదు, (ప్రిపుటినివివ
రించుచున్నాఁడు.)

శ్లో॥ అవివిక్తస్తు దేహద్వైరాత్మా భవతి వేదితా,

వివిక్తాత్మా వేదితవ్యో ధీవృత్తిర్వేదనం భవేత్॥ 202

తా॥ దేహదులతో విడివడనియాత్మ దెలిసికొనువాఁడగు చున్నా
డు. దేహదులకుఁ దూరమైనయాత్మ తెలియఁబడువాఁడు. బుద్ధియొక్క

వృత్తి తెలివియగుచున్నది.

శ్లో॥ అవిద్యారోపనిహ్నుత్యై తదాత్మాన మవేదితి,

ఆత్మాభిముఖధీవృత్తి రాత్మవేదన ముచ్యతే ।

203

తా॥ అవిద్యయొక్కయారోపమునుమాటుపఱచుటకా యాత్మనుఁడె లిసికొ నెను, అట్టియాత్మాభిముఖమైనబుద్ధివృత్తియాత్మజ్ఞానమనంబడును.

శ్లో॥ ఆత్మానమేవ తదవేదిత్యుక్తావేవ కారతః

నిర్మాత్యవత్పరిత్యాజ్యం దేహాదీత్య వగమ్యతే॥

204

తా॥ ఆత్మనే తెలిసికొనెననుచోటి (ఏవ-ఏ) ఏవకారము వలనఁదే హాదికము నిర్మాత్యమువలఁ బరిహరించ వలెనను విషయము తెలియఁ బడెను, అనఁగా నాత్మనే యనుటవలన నితరమువిడువ వలసినదని తా॥

* బ్రహ్మవా ఇదమగ్రీఆస్మి తదాత్మానమేవా వేదాఽహంబ్రహ్మస్మి
తి తస్మాత్తత్సర్వమభవత్తద్యో యోదేవానాం ప్రత్యబుధ్యత, సపవతద
భవదధర్మేణాం, తథామనుష్యాణాం తదైతత్పశ్య స్మషిర్వామదేవః ।
ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యచ్ఛేతి । తదిదమప్యేతస్త్వియ ఏవం
వేవాహం బ్రహ్మస్మితి, సేదంసర్వంభవతి” ఇది బృహదారణ్యకములోని
ఋక్కు ఇట్టిమఱులు వేనవేలందుగలవు, దశోపనిషత్తులలో నిదిప్రాధా
న్యతవహించినట్టిది. అ. సు. శ.

శ్లో॥ త్యాజ్యమానే తు దేహాదావాత్మైవోఽవ శిష్యతే,

పరిత్యక్తు మశక్యత్వాదాత్మానం నిహ్నుతేఽత్రకః ।

205

తా॥ దేహదులను విడిచిపెట్టినచో మిగిలినదొక్కయాత్మయే. విడు వశక్యముగానందున నాత్మ సేవరుమూత వేయగలరు,

శ్లో॥ అహంబ్రహ్మస్మి నో జీవ ఇత్యవేద్రుహ్మరూపతాం,

శోధితస్యాహమర్థస్య యుజ్యతే బ్రహ్మరూపతా॥

206

తా॥ నేనుబ్రహ్మమును; జీవుఁడనుగాను; అని బ్రహ్మరూపత్వమును తెలిసికొనెను, శోధింపఁబడిన యహంపదార్థమునకు బ్రహ్మరూపత్వ ము తగును.

శ్లో॥ బ్రహ్మతా నాత్మనోఽన్యత్ర నాత్మతా బ్రహ్మణోఽన్యతః

యద్యాథాత్యైవబోధాత్తుతయో రేష విపర్యయః॥

207

తా॥ అత్మకానిది బ్రహ్మముకాదు. బ్రహ్మముకాని దాత్మకాదు. ?
ని నిజము తెలియకపోవుట యేదో యదియే యారెంటివిపరీతము.

శ్లో॥ అబ్రహ్మనాత్మతాహేతౌ ప్రత్యగ్భావంతే నివర్తతే,
అత్మానమేవ బ్రహ్మేతి నిర్విఘ్నం ప్రతిపద్యతే॥ 20॥

తా॥ బ్రహ్మముకాదు. అత్మకాదు. అనుదానికి హేతువైన ప్రత్యగ
త్మనివర్తింపఁగానే నిర్విఘ్నముగా నాత్మనే బ్రహ్మమని తెలియుచ
న్నాడు.

శ్లో॥ నివర్త్యభేదాద్భిన్నోఽర్థో బ్రహ్మహంపద యోర్భవేత్,
అబ్రహ్మనాత్మతే వార్థ్యే ఏకస్మిన్నేవ వస్తుని ॥ 20॥

తా॥ బ్రహ్మపదఅహం పదముల (నిజముగాభేదము లేకపోయినను,
కర్థభేద నివర్త్యభేదమువలననే కలిగినది. (నివర్త్యము—నివృత్తినిఁ బొ
డఁదగిన వస్తువు. నివృత్తి—మరలుట) ఒక్కవస్తువునందుఁ బ్రహ్మముకా
దనుభావము నివారింపఁదగియున్నది.

శ్లో॥ స్వానుభూత్యవసేయేఽస్మిన్ప్రతీచ్య బ్రహ్మతాం జనాః,
ఆరోవ్యశాస్త్రగమ్యేఽస్మిన్న నాత్మత్వమకల్పయత్ ॥ 21०

తా॥ స్వానుభవమే యంతముగాఁగల యీప్రత్యగాత్మయందు బ్ర
హ్మముకాదను భావము నారోపించిశాస్త్రగమ్యమైన యీప్రత్యగాత్మ
యందనాత్మత్వమును జనులు కల్పించిరి.

శ్లో॥ అనుభూత్యవసేయోఽహం బ్రహ్మ శాస్త్రసమర్పితం,
అస్మీతి బోధాదారోపద్యయమత్ర నివర్తతే॥ 211

తా॥ అనుభవమే యంతముగాఁగల (అహం) నేను శాస్త్రముచే తె
చ్చియివ్వఁబడిన బ్రహ్మమునగుచున్నాను; అనుబోధవలన రెండారోప
ములును యిందునివర్తించినవి.

శ్లో॥ అస్మీతి వర్తమానోక్తేర్విద్యాకాలైవ ముక్తతా,
సిద్ధాఽతోఽసౌ ససాధ్యాస్య దగ్నిహోత్రాదికార్యవత్ ॥ 212

తా॥ బ్రహ్మమును అగుచున్నానని వర్తమానకాలమును జెప్పట
వలన జ్ఞానకాలమందే ముక్తిసిద్ధమయియే యున్నది. కనుక ముక్తియ

గ్నిహూతాదికార్యములవలె సాధ్యముకానేరదు. [సిద్ధము-- అదివఁ
కేయున్నది. సాధ్యము-అదివఱకు లేకనిఁక మీఁదఁగాఁ బోవునది.]

శ్లో॥ తస్మాత్తత్సర్వ మభవదితి వాక్యేన వేదనాత్,
ఉచ్యతే సర్వభావాః ప్తిః సర్వజ్ఞత్వాపవాదతః ॥ 21

తా॥ ముక్తిసిద్ధమయియేయున్నందున “అది సర్వమునయ్యెను” అన
వాక్యముచేతఁ దెలిసికొనుటవలన [అదివఱకు లేనట్లు] సర్వజ్ఞత్వమునక
బాధకముగా సర్వభావప్రాప్తి చెప్పఁబడుచున్నది. (అనఁగా వాక్యము
వలనఁ దెలిసినదనుచో నదివఱకుఁ దెలియనట్లే భావమువచ్చెను గదా
యని యాక్షేపము.)

శ్లో॥ స్వతః సర్వాత్మకం బ్రహ్మ భాత్యసర్వమితి భ్రమాత్,
విద్యయా భ్రాంతిబాధేఽస్య సర్వత్వమవశిష్యతే ॥ 21.

తా॥ (సమాధానము) స్వయముగానే సర్వస్వరూపమగు బ్రహ్మము
భ్రమవలన సర్వముకానని భాసించుచున్నది. ఆభ్రాంతి విద్యచేత నశి
పగానే యీబ్రహ్మకు (అదివఱకున్న) సర్వభావము మిగిలిపోయినది
(క్రోత్తగారాలేదు గనుక సిద్ధమేయని తా॥)

శ్లో॥ సస్వసాసర్వభావాః ప్తి ర్న విద్యామాత్రతో భవేత్.
విరోత్తమత్వానుష్ఠానకాల దేవాద్యనుగ్రహమ్, 21:

తా॥ ఇది మొదలైనది శ్లోకములతో సర్వభావాః ప్తిని గుఱించిన యాక్షే
పము ఓయీ! ఉత్తమత్వము, యనుష్ఠానము, కాలము, దేవాద్యనుగ్ర
హము, యీ నాలుగింటి సహాయములేనిదే జ్ఞానమాత్రముచేత సర్వ
భావాః ప్తి కలుగనేరదు అని.

శ్లో॥ విప్రస్య ఫలదో వేదో న శూద్రస్యాధమత్వతః,
దేవాదే రుత్తమస్వైవ తథా విద్యా ఫలప్రదా. 216

తా॥ వేదము బ్రాహ్మణగుణము గలవానికి ఫలించునుగాని, యధ
ముఁడైన శూద్రగుణము గలవానికి ఫలించదుగదా! అట్లే యుత్తములైన
దేవాది గుణముగలవారికే విద్య ఫలించును. జ్ఞానము కలుగును.

శ్లో॥ యోగజ్ఞానమనుష్ఠానాద్విద్యా స స్వర్గదం తథా,
బ్రహ్మజ్ఞానమనుష్ఠానాద్విద్యా సర్వాప్తిదం కథమ్. 217

తా॥ యజ్ఞములనుగూర్చి తెలిసికొన్నంత మాత్రమున ఫలములేదు. యజ్ఞము లాచరించిననే స్వర్గఫలము వచ్చును. (కదా!) బ్రహ్మజ్ఞానమును (అట్లే) యనుష్ఠానములేనిదే సర్వభావాప్తిని యెట్లుఇవ్వగలదు?

శ్లో॥ గర్భాధానమృతావేవనాన్యకాలే తథోత్తమే,
విద్యా కృతయుగే సర్వభావం యచ్ఛతి నాన్యదా. 218

తా॥ ఋతుకాలమునందే గర్భాధానము కలుగును. (అనఁగా గర్భము నిలుచునని భావము) కాని, యెంత యుత్తమ ముహూర్త మయ్యును ఋతువులేని కాలమందు గర్భము ధరింపదు. అట్లే విద్య కృతయుగమందు సర్వభావము నిచ్చునుగాని, యితర యుగములలో సర్వభావము నీయదు. (నాలుగు యుగములందును నాలుగు యుగములు కలవు. అనఁగా బ్రతియుగమునందును నాలుగు యుగధర్మములు నడచునని యర్థము. కృతయుగ ధర్మముకలవాడే కృతార్థుడగును).

శ్లో॥ రాజ్ఞా కృషిఫలం యద్వత్కర్థం ప్రతిబధ్యతే,
సర్వభావ స్తథా దేవైర్యాగభుగ్భిర్ని వార్యతే॥ 219

తా॥ వ్యవసాయము చేసినవానిపంటఁ దనవన్నకొఱకు రాజేవిధమున యాటంకపెట్టునో, యట్లుయజ్ఞము ననుభవించెడు దేవతలు సర్వభావమును యాటంకపఱచెదరు.

* సర్వభావము - సర్వజీవులను ప్రేమించుట “శునిచైవ శ్వపాకేచ పండితాస్సమదర్శినః” యను గీతావాక్యము లక్ష్యము.

శ్లో॥ తస్మాదనుత్తమే జన్మన్యనను స్థాయినః కలౌ
యుగే దేవాద్యృణవతో నవిద్యాసర్వభావదా ॥ 220

తా॥ కనుకనుత్తమ జన్మకానపుడనుష్ఠానము లేనివానికిని, కలియుగమునందును. (కలియుగ గుణములుగలవాని యందును) దేవాదుల గుణముఁ దీర్పనివారికిని, విద్యసర్వభావము నీయదు.

శ్లో॥ ఇతి చోదయితుం యత్ర చత్వారశ్చోద్యహేతవః,
తద్యోయ ఇత్యాది వాక్యైశ్చతుర్భిస్తాన్నిరస్యతి॥ 221

తా॥ ఇవిధమున యాక్షేపించుటకై యెచటనాలుగు పూర్వపక్ష హేతువులు కలవోవాటిని “తద్యోయః” యిత్యాదినాలుగు వాక్యముల

తో నిరసించుచున్నాఁడు (“యోయోదేవానాం ప్రత్యబుధ్యత” యను మొదలగు నాలుగువాక్యములు పనిషత్తులోఁ జూడుఁడు.)

శ్లో॥ న తావదుత్తమం జన్మ సర్వభావప్రయోజకం,
ఉత్తమస్యాపి దేవాదేః సర్వత్వం బ్రహ్మబోధతః॥ 222

తా॥ ఉత్తమజన్మ సర్వభావమును కలుగఁజేయునది యెంతమాత్రము కానేరదు. ఎట్లనిన—ఉత్తమ జన్మగల దేవతలకుఁగూడ బ్రహ్మజ్ఞానము వలననే సర్వభావము పొందించును.

శ్లో॥ యో దేవానా మృషీణాంవా మధ్యే బ్రహ్మ వ్యబుధ్యత,
అసావసావేవ సర్వమభూన్నాస్యస్తు కశ్చన ॥ 223

తా॥ దేవతలలోఁగాని, ఋషులలోఁగాని, యెవరెవరు బ్రహ్మమును వెలిసికొనిరో, వారువారే సర్వభావమును పొందినారు. బ్రహ్మమును వెలికొనలేనివారు సర్వభావమును బొందలేరు.

శ్లో॥ మనుష్యాణాంతథా మధ్యే బ్రహ్మవిత్సర్వ భావభాక్,
విద్యావిద్యే ఏవ తస్మాత్సర్వత్వాల్పత్వ కారణే ॥ 224

తా॥ మనుష్యులయందును బ్రహ్మవేత్తయే సర్వభావమును బొందుఁగాఁడు కనుక సర్వభావము గలిగించునది విద్య. అల్పభావము కలిగించుది యవిద్యయగుచున్నది. (కాని, యుత్తమజన్మాదులు కానేరవనితా॥

శ్లో॥ బ్రహ్మవా ఇదమగ్రేభూదితి విద్యాధికారితా,
సూరియతే బ్రహ్మణో బ్రహ్మసర్వజాతిషు తత్సమమ్ ॥ 225

తా॥ ఈ జగత్తుపూర్వము బ్రహ్మముగనే యుండెను, ఇత్యాదిగాను పనిషత్తులో విద్యాధికారము బ్రహ్మవలననే చెప్పఁపడినది. బ్రహ్మము సర్వజాతులందును సమానమే (బ్రాహ్మణులందే కాదని తా॥)

శ్లో॥ నపశ్వాదేః సర్వభావప్రసంగో బోధవర్జనాత్,
శూన్యజాతిశ్చవిదురః సతిబోధే విముచ్యతే ॥ 226

తా॥ బోధలేనందువలనఁ బశ్వాదిజంతువులకు సర్వభావము కలుగకలుగదు. శూన్యజాతి వాఁడైన విదురుఁడు బోధకలిగి నందున ముక్తి పొందును.

శ్లో॥ యాగవిద్యేవాత్మవిద్యా నానుష్ఠాన మపేక్షతే,

ఫలదాన ఇతి జ్ఞేయం వామదేవ నిదర్శనమ్ ||

227

తా|| యజ్ఞవిద్యవలె నాత్మవిద్య ఫలించుటకు యనుష్ఠానా పేక్షలేదు. వామదేవమహర్షియే యందుకు నిదర్శనము. (అనగా యాగవిద్య తెలిసినంతమాత్రమున దానిఫలమైన స్వర్గములభింపదు. యాగముచేసిననే ఫలించును. బ్రహ్మవిద్య తెలిసిననేచాలును. దానిఫలమైన సర్వభావప్రాప్తికలుగుననియు, యజ్ఞాదికృతువులవలె నీ బ్రహ్మవిద్యయందు శ్రమలేదని తా|| (శ్రీవణాదిత్రయము చాలును)

శ్లో|| బ్రహ్మత్వత్వం వామదేవః పశ్యన్మన్వాది రూపతాం,

ప్రతివేదేహ్యనుష్ఠానా వసరస్తత్ర కో వద||

228

తా|| వామదేవుడు బ్రహ్మత్వభావమును చూచి, చూచుటతోడనే మన్వాదిరూపభావమును బొందినాడు. ("అహంను రభవం" ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములజూడుడు.) అనుష్ఠానముయొక్క యవసరము బ్రహ్మవిద్యకుఁ జెప్పమా?

శ్లో|| న చిత్తో వామదేవే వా మసౌ వాఽన్యేషు వా భిదా,

తేన మన్వాది చిద్వామదేవేన ప్రత్యవద్యత ||

229

తా|| వామదేవునందుగాని, మనువునందుగాని, యితరులయందుఁగాని చిత్తుకు భేదములేదు. అందుచేత వామదేవుడు మన్వాదుల చిత్తునుఁ బొందినాడు.

శ్లో|| యత్తుపుణ్యయుగే సర్వభావో నతుకలావిధి ,

తదనదోభధసాధ్యస్య పుణ్యకాలా నపేక్షతే ||

230

తా|| పుణ్యయుగ మందేకాని, కలియుగమందు సర్వభావము కలుగదనుమాట తప్ప. ఎట్లనినః— బోధవలసఁగలుగు సర్వభావమునకుఁ బుణ్యకాలాపేక్ష లేదుకనుక. (బోధాపేక్షయేకాని మితరాపేక్షలేదని తా||

శ్లో|| న సూర్యగ్రహణాపేక్షో బోధాన్నిద్రాపయః క్వచిత్ ,

తథా ససర్వభావోఽయం కాలభేద మపేక్షతే ||

231

తా|| మేల్కొని యున్నందువలనఁ గలిగిన నిద్రాధాగము సూర్యగ్రహణాపేక్షకలది యవ్వట్లును గలదు. (ఎంగ్రిగ్రహణాపేక్షయేని

దాగ్రంథమునకుఁగలదు. సూర్యగ్రహణమునకుఁరాత్రిమేల్కొనవలసిన
యవసరములేదు.) అట్లే సర్వభావమునునది కాలభేదమును గోరదు. (ఏ
కాలమందైనఁ గలుగునని తా॥)

శ్లో॥ య ఏతత్స్వాపి వేదాహం బ్రహ్మస్మితి తదైవ సః

ఇదం సర్వం భవత్యేవ యదిదం జగదీశ్వరే ॥

232

తా॥ ఎవఁడీకాలమందుఁగూడ “నేను బ్రహ్మమునగు చున్నాన”ని
తెలియుఁగో యపుఁడేవాఁడు, యేజగత్తిపుడు మనకుఁగనఁబడుచున్నదో
యాజగత్తుసర్వము తానగుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అవిచారితరమ్యగ్య నామరూపాత్మకస్య యత్,

జగతో వాస్తవం రూపం సతత్త్వం బ్రహ్మ తద్భవేత్ ॥

233

తా॥ విచారణము లేనంతవఱకును రమ్యముగానుండిన నామరూపా
త్మకమైనజగత్తుయొక్కరూపమేదియో, యదియేతత్త్వములన్నిటితోఁగూ
డిన బ్రహ్మమగుచున్నది. (నామరూపములు వాస్తవములుకావని తా॥)

శ్లో॥ నరాణామల్ప ధర్మత్వాత్సర్వభావం దివౌకసః,

వారయంతి హవిర్భృతం తైర్దత్త మితిచేన్నతత్ ॥

234

తా॥ నరులల్పధర్మము కలవారగుట వలన వారిచ్చిన హవిస్సులను
దాము తినుటకు [అనఁగానరులచేత యాగములు సేయించుటకని తా॥]
సర్వభావమును దేవతలువారించురందువేమో! అదికాదు.

శ్లో॥ తస్య జ్ఞాతాత్మతత్త్వస్య ప్రధ్వస్తతమసో యతేః

ఇంద్రాదయోఽపి నైవాలం సర్వభావాప్తివారణే ॥

235

తా॥ అజ్ఞానమునశించి యాత్మతత్త్వ మెఱింగినయతికి సర్వభావమును
హరించుటకు నింద్రాదులును సమర్థులుకాలేరు.

శ్లో॥ యద్యపీశా నృణాం దేవాస్తథాఽపి బ్రహ్మవేదినః,

అసీకాః పృథ్వీతైతేషామాత్మా భవతి తత్త్వవిత్ ॥

236

తా॥ నిజముగా నరులకు దేవతలధికారులుకావచ్చును. అయినను బ్ర
హ్మవేత్తకు నధికారులుకారు— తత్త్వవేత్త యాదేవతల కాత్మయగుచు
న్నాఁడు.

శ్లో॥ ఇథమాదేయవిద్యాయాః సూత్రవృత్తీ ఉదాహృతే,

హేయూఽవిద్యా స్వకార్యేణ యుక్తా సూత్రయతి శ్రుతిః 23

తా॥ ఈ విధముగాఁగ్రహింపఁదగిన విద్యకు సూత్రము, దానివ్యాఖ్యానము కూడఁ జెప్పఁబడినవి. దానికార్యముతోఁగూడ విడువఁదగిన యవిద్యను శ్రుతిసూత్రించుచున్నది. (ముందువిధమున)

శ్లో॥ స్వస్మాదన్యాం దేవతాం య ఉపాస్తే స్వం న వేదనః,
ఇతి సూత్రమవిద్యాయాః సకార్యాయాః శ్రుతిరితమ్ ॥ 23

తా॥ తనకంటే నితరమైన దేవతను యెవఁడు పాపించునో వాఁడు, అన్న తెలియలేదు, అని కార్యముతోఁగూడిన యవిద్యకు సూత్రమున శ్రుతిచెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ అచింత్యశక్తిశ్చిన్నిష్ఠా స్వాశ్రయం మోహయేత్కృచిత్,
అవిద్యా సాఽబోధనాత్సృజ్జీవత్స్వ భ్రాంతికారిణీ ॥ 23

తా॥ చింత్యమందున్న అచింత్యశక్తి తనకాధారమైన దానినొక క్కచోట మోహింపఁజేయును. బోధలేనందువలననే యది యవిద్యయగుచున్నది. అది తానుజీవుఁడననుభ్రాంతిని గలిగించుచున్నది.

శ్లో॥ నాశ్రయం మోహయేద్వాఽసా వీశ్వరత్వస్య కల్పికా,
వస్తుత్వభ్రాంతిరేవాస్యాం హేయూ సా త్వవతిష్ఠతే ॥ 24

తా॥ తానున్న స్థలమును యేది మోహింపఁజేయునో, యాచోటయి శ్వరుఁడని కల్పింపఁబడు చున్నది. దీనియందు వస్తుత్వభ్రాంతియే విడువఁదగినది. కాని యదిమాత్రము నిలిచియేయుండును. [మాయనునిరసించుకొనుటయే మనపనికాని యదిమాత్రము నశింపదు.]

శ్లో॥ సృష్టిప్రకరణే తత్ర మాయాకారః పురోదితః,
అవ్యాకృతగిరా తస్య కార్యం వ్యాకృతమిరితమ్ ॥ 241

తా॥ సృష్టిప్రకరణములో మాయయొక్క యాకారము పూర్వము చెప్పఁబడినది. అవ్యాకృతమనునదియేమాయ దానికార్యమువ్యాకృతమే.

శ్లో॥ కర్మప్రకరణే త్వస్మిన్నవిద్యాకార ఈర్య తే,
స్వస్మాద్భిన్నా దేవతేతి ధీరవిద్యా విజృంభితా ॥ 242

తా॥ ఈ కర్మవంతుల ప్రకరణముం దవిద్యయొక్క యాకారము చెప్పఁబడినది.

వృంబడినది, దేవత తనకంటె వేఱనుబుద్ధి యవిద్యవలనఁ గలగినదియే.

శ్లో॥ స్వస్య త త్వమవిజ్ఞాయ యాగదానాది కర్మభిః,
స్వతోఽన్యోదేవతాః పాతి హ్యనద్వాన్వణీనో యథా॥ 243

తా॥ తన తత్వము నెఱుంగక యాగము మొదలగు కర్మలచేతఁ దనకు భిన్నమైనదేవతలను, యెద్దు (బరువుమోసి) వర్తకులను బోషించునట్లు పురుషుండు పోషించును.

శ్లో॥ అపి భూరివశోఃపుంస ఏకస్మిన్నపి తస్కరైః,
హియమాణే పశౌ దుఃఖం కిము సర్వాపహారతః॥ 244

తా॥ అనేక పశువులున్న పురుషునకుఁగూడ నొక్కపశువును దొంగతెత్తుకొనిపోయినను దుఃఖమువచ్చును, అన్ని పశువులను దొంగిలించినపుడొక చెప్పనేల?

శ్లో॥ సర్వస్వతుల్యే నృపశౌ బ్రహ్మధీపరిమోషిణా,
హియమాణే మహద్దుఃఖం సర్వేషాం చ దివాకసామ్॥ 245

తా॥ బ్రహ్మజ్ఞానమనెడుదొంగ, తమ సంపూర్ణధనముగానున్ననరపశువును దొంగిలింపఁగాఁ దేవతలందఱకుఁ గొప్పదుఃఖము కలుగును.

శ్లో॥ తస్మాదేషాం న క్రియం తద్యన్మనుష్యా విజానతే
బ్రహ్మత్సత్వమతో దేవాః ప్రతిబద్నంతి వేదనమ్॥ 246

తా॥ కనుక బ్రహ్మతత్వమును మనుష్యులు తెలియుదురను విషయము దేవతలకు యిష్టముకానేరదు. అందువలనఁ దేవతలు బ్రహ్మబోధను ప్రతిబంధింతురు.

శ్లో॥ స్పష్టికృతం పారతంత్ర్యం పశుదృష్టాంతతో నృణాం,
వర్ణాశ్రమాది తద్ధర్మ సృష్టిః కర్మార్థమీరితా॥ 247

తా॥ పశుదృష్టాంతమువలన నరులకుఁ బారతంత్ర్యము — ఇతరులవశమందుండుట స్పష్టపరుపఁబడెను. వర్ణాశ్రమములు, వాటిధర్మములు—వీటిసృష్టి, కర్మలకొఱకుఁజెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ న న్వేపం తస్య ముక్తిశ్చ స్యాదేవాత్మధియం వినా,
అజ్ఞానకర్మణోః శుత్రా సాదరరేణోప వర్ణనాత్॥ 248

తా॥ (ఆక్షేపము) ఓయీ! ఆత్మజ్ఞానము వినాగానరునకు ముక్తికూ
డఁగలుగదు. అజ్ఞానముయొక్కయుఁ గర్మయొక్కయు వర్ణనము శ్రుతి
యందాదరముతో వర్ణించినందున, (అనివెనుక కన్వయము)

శ్లో॥ మైవమాత్మా కిమజ్ఞాతో ముక్తిదః కర్మవామహత్,
అహ్నాయకృషివన్నాయ మజ్ఞాతాత్మా ఫలప్రదః॥ 249

తా॥ అదితప్ప అజ్ఞాతమైనయాత్మ ముక్తినిచ్చునందువా? కర్మము
చ్చునందువా? వేదముల కృషివలే నజ్ఞాతాత్మ ఫలమునీయదు.

శ్లో॥ అనధీతో యథా వేదో నార్థజ్ఞానేన పాలయేత్,
అకృతావా కృషిః పాతి నాకర్తారం ఫలార్థినమ్ ॥ 250

తా॥ వేదమును చదువకఁగేవల మర్థజ్ఞానమువలనఁ గర్మలు ఫలించ
వు ఎట్లైన — ఫలమునుగోరిన కర్తను వ్యవసాయము చేయకుండెనేని
సూమిఫలించనిరీతిగ.

శ్లో॥ తథా స్వాత్మాప్యభిజ్ఞాతో ముముక్షుం మోక్షదానతః,
నపాలయత్యతో ముక్తిరజ్ఞస్య నహి కస్యచిత్ ॥ 251

తా॥ అట్లే యాత్మకూడఁ దెలియఁబడనిదై ముక్తినిఁగోరిన వానికి
మోక్షమునిచ్చి పాలింపదు. కనుక జ్ఞానశూన్యున కెవ్వఁకిఁగాని ముక్తి
గారుకదు.

శ్లో॥ స్వాత్మాఖ్యలోకమజ్ఞాత్వా యో దేహఃఖ్య స్వలోకతః,
ప్రేత్యసౌ పునరప్యన్యందే హలోకం వ్రజేద్దృఢమ్ ॥ 252

తా॥ ఎవఁడు స్వాత్మయనెఁడు లోకమునెఱుంగక దేహమనెడు తన
లోకమునుండి విడిచిపోవునో (మరణించునో) వాఁడుమరల నితర దేహమ
డులోకమును దప్పకపోందును.

శ్లో॥ అనాత్మవిన్న హత్పుణ్యమశ్వమేధాదికం యది,
కుర్యాన్నిత్యఫలామైత దధాప్యంతే వినశ్యతి ॥ 253

తా॥ ఆత్మజ్ఞానములేనివాడ శ్వమేధాది గొప్పపుణ్యమును చేసెనేని
శ్వఫలము కలుగును. కాని, యదివ్రతయ కాలమందు నశించును. (ని
మనఁగానిచట సృష్ట్యంతమువఱకునని తా॥ అంతే — సృష్ట్యంతే]

శ్లో॥ కృతస్యహి ఓయోఽవశ్యం కోష్ఠాగారాది వద్భవేత్,

న మోక్షాయాదరస్తస్మాచ్ఛతావజ్ఞానకర్మణః॥ 254

తా॥ కట్టిన గృహాదికములు నశించునట్లు చేసినవస్తువులు తప్పక నశించును. కనుకనజ్ఞానమునకుఁ గర్మకును మోక్షము నిచ్చునవనియాదరము చూపఁదగదు. (మోక్షమివ్వవని తా)

శ్లో॥ కింతు జీవన్ముక్తికాలే బోధహేయం వివేచితం,

ముక్తిస్తు విద్యా సూత్రేణ సూచితాస్సాద్విచారతః॥ 255

తా॥ ఇంతవఱకుఁ జీవన్ముక్తికాలమందుఁ బోధచేతవదలిపెట్ట వలసిన దేదియో యదిస్పష్ట పఱచఁబడినది. ఇఁకముక్తివిద్యాసూత్రముతో విచారించి చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ ఆత్మానమేవ నిర్దైవ్యతం స్వప్రభం ప్రవిచారయేత్,

విచారయతి యస్తస్య ఫలం న క్షీయతే క్వచిత్ ॥ 256

తా॥ అద్వితీయమైన యాత్మనే స్వప్రకాశమైన దానినే బాగుగ విచారించవలెను. ఎవఁడు దానిని విచారించునో వానిఫలమెచ్చటనునశింపదు

శ్లో॥ కామీ కామయతే యద్యత్సుఖం స్వర్గాదిజం పుమాన్

అస్మాదేవాత్మనస్తత్సృజతే కర్మ పూజితాత్ ॥ 257

తా॥ కోరికఁగల పురుషుఁడు స్వర్గాదులవలనఁ గలిగినయే యేనుఖును గోరుచున్నాఁడో, యాయాఫలమును బూజింపఁబడిన యాత్మవలనే కర్మసృజించుచున్నది.

శ్లో॥ అవినాశోఽఖలానందహేతుత్వం చేత్యదో ద్వయం,

న కర్మణాం ఘటే యుక్తం యుక్తం విద్యాఫలే తు తత్ ॥ 258

తా॥ నాశములేకపోవుట, యానందమునకుఁ గారణమగుట యీ రెండుకర్మయొక్క ఫలములనుటతగదు. అవి విద్యయొక్క ఫలములనుటయుక్తము.

శ్లో॥ సిద్ధస్య వ్యంగికా విద్యావ్యక్తాత్మా ఫలముచ్యతే,

న హ్యన్యథా నినాశోఽస్తి నిత్యం విద్యాఫలం తతః॥ 259

తా॥ విద్యసిద్ధమైన వస్తువును గనఁబఱచును. విద్యవలనఁ గనఁబడినాత్మ యావిద్యకుఫలమనఁబడుచున్నది. ఆత్మకు వినాశములేదు. కను విద్యాఫలము నిత్యమగును.

శ్లో॥ సార్వభౌమాదికాః ప్రోక్తా ఉత్తరోత్తర వృద్ధితః,
హిరణ్యగర్భపర్యంతా ఆనందా ఆత్మబిందవః ॥ 260

తా॥ చక్రవర్తిత్వము మొదలుహిరణ్యగర్భత్వమువఱకు నుత్తరోత్తరాభి వృద్ధికల యానందములాత్మలోని చిన్నభాగములు.

శ్లో॥ బ్రహ్మనందస్య భూతాని మాత్రాం యాంతీ త్యుదీరణాత్,
తత్తత్కర్మానుసారేణ బ్రహ్మనందః స్ఫురేన్నృణామ్ ॥ 261

తా॥ పాపములు బ్రహ్మనందముయొక్క యంశము బాంధుచున్నవని జెప్పటవలన నా యాకర్మానుసారముగా నరులకు బ్రహ్మనందము స్ఫురించెను,

శ్లో॥ తత్తద్విషయకామేన చిత్రేఽస్మిన్వ్యాకులీ కృతే,
ఆనందఆత్మభూతోఽపి స తిరోధీయతే నృణామ్ ॥ 262

తా॥ ఆయావిషయములను గోరినందున మనస్సుచీకాకు పడినదై యుండఁగానాత్మ యానందరూపమయ్యును యది నరులకు మఱుఁగవడియే యుండును.

శ్లో॥ పుణ్యేన విషయే లబ్ధే చిత్రే స్వాస్థ్య ముపాగతే,
ఆత్మానందః స్ఫురేత్ప్రావద్యావన్న వ్యాకులాంతరమ్ ॥ 263

తా॥ కోరిన విషయముపుణ్యముచేత లభించఁగా మనస్సు స్వస్థతను బొందియుండఁగా నెంతలో మనస్సువ్యాకులత నొందదో, యపుడతానందము స్ఫురించును.

శ్లో॥ ఏవం చ విషయానందా బ్రహ్మనందస్య బిందవః,
సర్వానంద నిధిర్విద్యాఫలమిత్యేత దీరితమ్ ॥ 264

తా॥ ఇట్లు విషయానందములు బ్రహ్మనందము యొక్కయంశములు సర్వానందములకు నిధి విద్యాఫలమని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఆనందబింద్వ భివ్యక్తి హేతుకర్మ ప్రసిద్ధయే,
బ్రహ్మక్షత్రాది వర్ణానాం సృష్టిర్యత్నేన వర్ణితా ॥ 265

తా॥ ఆనందబిందువులఁ బయలుపఱచు హేతువైన కర్మను ప్రకటించుటకై బ్రహ్మక్షత్రయాది వర్ణముల సృష్టి, యత్నపూర్వకముగా వర్ణింపఁబడినది.

శ్లో॥ వర్ణాశ్రమాభిమానీ సన్నత త్వజ్ఞః పరాజ్ఞతిః,
దేవాదీనామాశ్రయః స్యాత్సర్వైషామా పి పీలికమ్॥ 266

తా॥ వర్ణాశ్రమములందభిమానముఁ గలిగినవాఁడగుచుఁ బాహ్యదృష్టికలవాఁడు, తత్వము నెఱుంగనివాఁడు, దేవతలు మొదలు చీమల వలకుఁగల యన్ని ప్రాణులకు తానాధారమగును.

శ్లో॥ దేవానాం యాగహోమాభ్యామృషీణాం వేదపాఠతః
పితౄణాం శ్రాద్ధతో నృణాం వస్త్రాన్న గృహదానతః॥ 267

తా॥ యాగముచేత, హోమముచేతఁ దేవతలకును, వేదపాఠముచేత ఋషులకును, శ్రాద్ధమువలనఁ బితృదేవతలకును, వస్త్ర, యన్న గృహదానములచేత నితరనరులకు (నాధారము)

శ్లో॥ పశూనాం తృణనీరాభ్యా ముచ్చిష్ట కణధాన్యతః,
శ్వాఖుటిట్టిభ ముఖ్యానామేవం సర్వాశ్రయో గృహీ॥ 268

తా॥ పశువులకుఁగడ్డి, నీరుతోను, యెంగిలిమెఱుకుల (అన్నము) తో కుక్కనెలుకలకును, ధాన్యముతోఁబిచ్చుకలు మొదలైనవానికిని, గృహస్థుడిట్లాధారమయి యున్నాఁడు.

శ్లో॥ కర్మణా నార్జితో యస్మాన్న కశ్చిదుప కారకృత్,
గృహీ దేవాదిభిస్తస్మాదర్జితోఽభూత్స్వ కర్మభిః॥ 269

తా॥ ఎందువలన, కర్మచేత నార్జింపఁబడఁజో, నేమియు నుపకారము చేయఁజో, గృహస్థువునందువలనఁ దేవాదులచేతఁ దమపనులతో నార్జింపఁ బడెను.

శ్లో॥ స్వస్వకర్మార్జితత్వేన దేవాద్యాః స్వస్వదేహవత్,
అవినాశం సదేచ్ఛంతి గృహిణః సోపకారిణః॥ 270

తా॥ తమతమ కర్మలకై [నరుని] యార్జించుచేతఁ దేవాదులుతమ తమ దేహములకువలెనే తమకుపకారముఁజేసిన గృహస్థువునకు నాశము లేకుండుటకైల్లప్పుడు కోరుచుందురు.

శ్లో॥ తత్వంబుద్ధ్యాననుష్ఠానం నాశోఽయం గృహిణోమహాత్,
ఏష దేవాదిభిః సర్వైర్న హి శక్యశ్చికిత్సితుమ్॥ 271

తా॥ తత్వమును చెలిసి యనుష్ఠానము చేయకుండుటయే గృహస్థువు నకుఁగొప్పనాశము. ఇది దేవాదులందఱిచేతను మానుపశక్యము గానిది.

శ్లో॥ కర్మణామననుష్ఠానం మృతిరోగాదినా తు యత్,
నాసాఽవాత్యంతిక్ నాశో యస్మాత్ప్రశ్చత్కరివ్యతి ॥ 272

తా॥ మరణము, రోగములు మొదలగువాటిచేతఁ గర్మల నాచరింప కుండుట యేదికలదో యది యత్యంతనాశముకాదు. ఎట్లనిన—దరువా త చేయునుగానః—

శ్లో॥ మాభూత్సర్వస్వహానిరోఽబ్రహ్మహాత్యత్య విద్యయా,
ఇతి దేవాదయో విద్యాం ప్రతిబంధంతి యత్నైః ॥ 273

తా॥ అధ్యాత్మవిద్యయైన బ్రహ్మజ్ఞానముచేత మామ సర్వభవనాశము కాకుండుఁగాక యని దేవాదులు ప్రయత్నిపూర్వకముగా విద్యను యాటంక పెట్టుచుందురు.

శ్లో॥ నన్యవర్థకరే కేన గృహీత్వాయం ప్రసక్తాః,
* పారతంత్ర్యేఽమృతేనై వ భీమాసతి ప్రపత్తే ॥ 273

తా॥ అన్యమును గలిగించు నీవరతంత్ర్యము సుదురుఁడేనిచేతఁబట్టు కొనబడి ప్రవేశపెట్టఁబడెనో? ఈపారతంత్ర్య మునుబట్టియు (పట్టు వడినట్లు) నిందుఁ బ్రవర్తించు చున్నాఁడు.

* పారతంత్ర్యము - సేవకావృత్తి పుక బానిసత్వము. అస్పృశ్యము—ప్రాణమును పోషించుయన్నము లేక జేసినము. (తిమా) మానవుఁడు దేవతయను యజమానికిఁ గింకరునిపలెను, అదా బాధనీయమలెను, లేదా నౌకరివలెనున్నవాఁడు. ఎందుక? అను ప్రశ్నచాలించును. మానవుఁడు మూఁఘుండగుచేత నీతనికిఁ నిండియున్నాఁడు. దేవతయను వారల కధికారమను, ధనమవసరము కాపునఁ దేవతలగు యజమానులు మానవులను బానిసజాతివారికి యమ్మనెట్లును యింకచుచ్చుచు నీతిమిచ్చి, యజ్ఞయాగాది క్రితవుల గూఁపమున భవమును బ్రహ్మముగాఁగియు చున్నారు. సౌకరిస్వతంత్ర్యము నొసంగిన యజమాని యింకను సేవకుడు. స్వతంత్రమిచ్చిన, తన యధికారమునకుఁ గుండ్లుకట్టిన దేవతయనుట.

హనిభయము. దధీచిగాఁగలవారి దివ్యచారిత్రిముల నరసినరహస్యము
 ఁ దెలియఁగలవు, దధీచి వెన్నెముకలేనిచో నిందుండు రాక్షసులను
 ఁహరింపలేక పోయెనా? — ఇదియే రహస్యము బ్రహ్మజ్ఞానముఁగల
 హనువుఁడు దేవతల యధికారమును లెక్కనేయఁడు అహంబ్రహ్మస్మితి
 ఁనువాఁడెందులకు సురలను పూజింపవలయును? దేవతలను పూజించు
 ఁడు శ్వపచునితో సమానుఁడని గొందఱి యభిప్రాయము. అ. సు. శ.

శ్లో॥ దేవాదిపారతత్వంతు గృహిణా మధికారిణాం,

మిథ్యా ధీమాత్రీ హేతుత్వాన్నాప్య విద్యా ప్రవర్తికా॥ 275

తా॥ కర్మాధికారులైన గృహస్థులులకుఁ దేవాదులువశమగుట మి
 థ్యాబుద్ధి మాత్రీమువలనఁ గలిగినది అవిద్యకూడ వారినట్లు ప్రవర్తిం
 లేదు.

శ్లో॥ తర్హిప్రవర్తకం బ్రూమః కామవన ప్రవర్తకః,

కామవష క్రోధవష ఇత్యాది స్మృతివాక్యతః ॥ 276

తా॥ అవిద్య ప్రవర్తకముకాదనిన, మతెయ్యది ప్రవర్తక మగునన?
 పుడు ప్రవర్తకమును చెప్పెదము. కామమే ప్రవర్తకము—నడిపించు
 ది “కామవషక్రోధవష” యిత్యాది గీతావచనము వలన—

శ్లో॥ అకామతః క్రియా కాచిద్దృశ్యతే నేహ కస్యచిత్,

యద్యద్ధి కురుతే జంతు స్తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్॥ 277

తా॥ ఈలోకములోఁ గోరికలేనివాని కెవనికిని యొకపని నాచరించు
 ఁ జరుగలేదు. దేనిదేనిని ప్రాణిచేయు చున్నదోయది యంతయుఁ గా
 ఁము యొక్కపనియే.

శ్లో॥ తస్మాత్కామయతే పూర్వం బ్రహ్మచారి చతుష్టయం,

జాయా మే స్యా దథాపత్యమథ విత్తమథ క్రియా ॥ 278

తా॥ కనుకఁ బూర్వమందు బ్రహ్మచారి నాలుగు కోరుచున్నాఁడు.
 ఎట్లనిన) భార్యనాకుఁగావలెను, పిమ్మటసంతానము, తరువాత ధనము
 ఁనంతరము కర్మ. (కోరును)

శ్లో॥ ఏతావానేవ సంసారే కామో నాతోఽధికః క్వచిత్ ॥

లోకాంతరం కర్మఫలం కర్మోక్త్యై వేరితం భవేత్. 279

తా|| సంసారమునందింత మాత్రమేకోరిక. అధికమింతకంటె యెచ్చుటనులేదు. కర్మఫలము, యితరలోకమును నది కర్మను సూచించువాక్యముచేత నయ్యెను.

శ్లో|| అసంభవే తు జాయాదేర్మనో వాగాదిషు క్రిమాత్,
అత్మజాయాది సంకల్ప్య ధ్యాయేజ్జాయాది సిద్ధయే || 280

తా|| భార్యాది నాలుగుకోరికలు సంభవించి నపుడే భార్యాదులు తనకు సిద్ధించుటకు మనోవాగాదులందుఁ దనభార్యాదులను సంకల్పించి ధ్యానము చేయవలెను.

శ్లో|| ఏవం కామప్రేరితః సకా యాతి కర్మాధికారితాం,
అవరుద్ధంతి గృహిణం దేవాద్యా అధికారిణమ్. 281

తా|| ఇట్లు కామముతోఁ బ్రేరేపింపఁబడుచుఁ గర్మకధికారియగుచున్నాడు. అట్టి యధికారియైన గృహస్థుని దేవాదులొక పెట్టుదురు.

శ్లో|| ఇత్యవిద్యాసూత్రయక్తోఽనర్థో యత్నేన విస్తృతః,
అయం నివర్త్యో విదుషా జీవతేతి శ్రుతేర్మతిః. 282

తా|| ఇట్లు విద్యాసూత్రముతోఁగూడిన నర్థము యత్నపూర్వకముగా విస్తరింపఁ బడినది. బ్రతికియున్న విద్వాంసునిచేత నీయనర్థము వర్తింపఁ దగియున్నదని శ్రుతి తాత్పర్యము,

శ్లో|| కర్మోపాస్తిఫలం కణ్వః ప్రాహత్మబ్రాహ్మణే తథా,
అవ్యాకృతం వ్యాకృతం చ విద్యావిద్యే హ్యతిస్ఫుటమ్. 283

తా|| తన బ్రాహ్మణమందుఁ గణ్వఁడు కర్మోపాసన ఫలమునట్లు చెప్పుచున్నాడు. అవ్యాకృతము, వ్యాకృతము, విద్యయు, నవిద్యయు, మతిస్ఫుటముగాఁ జెప్పఁబడెను.

శ్లో|| అథాధ్యాయే చతుర్థేచ కణ్వః పంచమ పక్షయోః,
ఉపాఖ్యానాని బహుథా వక్ష్యత్యాత్మావ బుద్ధయే. 284

తా|| తరువాత నాలుగవ యధ్యాయమందు, నైదు, యాఱవ యధ్యాయములందును గణ్వఁడు యుపాఖ్యానము లనేకములు చెప్పఁబఱచును. దానివలన నాత్మ తెలియగలందులకు (చెప్పును).

శ్లో॥ అజాతశత్రునైత్రేయీ దధ్యజ్జీత్యుక్త నామభిః,

ఆఖ్యానాన్యం కితాని స్యు శ్చతుర్థాధ్యాయగానిహి. 285

తా॥ మైత్రేయి, దధ్యజ్ఞు యిత్యాదిపేరులుగల యాఖ్యానములతో నజాత శత్రువనువాఁడు నాలుగన యధ్యాయమందలివిగలవు.

శ్లో॥ ఆశ్వలశౌచర్థభాగశ్చ భుజ్యాషస్తకహోలకాః,

గార్గ్యద్దాలక శాకల్యాః పంచమాధ్యాయగా ఇమే. 286

తా॥ ఈపేరులుగల ఋషులయాఖ్యానములైదవ యాధ్యాయములో.

శ్లో॥ ఆఖ్యానా న్యేతదీయాని స్యుః షష్ఠాధ్యాయ ఈరితం.

జనకస్య హ్యుపాఖ్యానం సంగ్రహోద్విస్తరాదపి. 287

తా॥ ఆఖ్యానము (కథలు)లు చెప్పబడెను. ఆఱవ యధ్యాయములో జనకుని యుపాఖ్యానముసంగ్రహముగాను, విస్తరించియునుజెప్పబడెను

శ్లో॥ ఉపాఖ్యానేషు సర్వేషు ప్రత్యేకం బ్రహ్మవర్ణితం,

శ్రుతై రేతైరు పాఖ్యానైర్బ్రహ్మవిద్యా దృఢా భవేత్॥ 288

తా॥ ఈ సర్వమైన యాఖ్యానములలో నొకొక్కదానియందు బ్రహ్మము వర్ణింపఁబడెను. వినినయీ యుపాఖ్యానములచేతఁ బ్రహ్మవిద్య దృఢ మగును.

శ్లో॥ యామాతృబ్రాహ్మణే విద్యాం కణ్వః ప్రోవాచ సా స్ఫుటం

వ్యాఖ్యాతా ప్రీయతాం తేన విద్యాతీర్థమహేశ్వరః॥ 289

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతి ప్రకాశే బృహదారణ్యకే కణ్వ విద్యాప్రకాశో నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః.

కణ్వఁడుదన బ్రాహ్మణమం దేవిద్యను స్ఫుటముగా వ్యాఖ్యానింపఁ బడెనో, దానితో విద్యాతీర్థమహేశ్వరుఁడు ప్రీతినొందుఁగాక.

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య కృతానుభూతి ప్రకాశమునఁబృహ

దారణ్యక మందలి కణ్వ విద్యా ప్రకాశమున

కుఁ బంతుపల్లి, మల్లయ్య శాస్త్రి కృతం

ధానిని వాదము. పదమూడవ ప్రకరణము.

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

అనుభూతి ప్రకాశము.

చతుర్థశోధాయము.

శ్లో॥ అజాతశత్రురధ్యాయే చతురే బ్రాహ్మణైఃప్రిభిః ,

విద్యాం బాలాకాయే పాహితాం విస్పష్టమితో బుధే || 1

తా॥ చతుర్థాధ్యాయమందు మూడు బ్రాహ్మణములతో (అభాములకు బ్రాహ్మణములనిపేరు) విద్యను బాలాకియను వానికొరకజాతతుననువాడు చెప్పెను. దానిని స్పష్టముగాఁ జెప్పదును.

శ్లో॥ అజాతశత్రురప్రహ్లాదేదనాచ్ఛార్యతోఽపి చ,

* అంతర్బహిశ్చ నిశ్చయైః కాశ్యాం రాజా బభూవ సః || 2

తా॥ అజాతశత్రువు బ్రహ్మజ్ఞానమునలన సంతృప్త్యువులను, శౌర్యమున బహిశ్చత్రువులను జయించి శత్రువులేనివాడై కాశీపట్టణమునకు జైయతఁడుండెను.

2. ఈ శ్లోకముచిదినఱకు సవమోధ్యాయమునందుఁ బ్రారంభము * చిప్పినది. ఆ 9. యధ్యాయమునందును, యీ యధ్యాయము నందును లాకియనువాని కజాతశత్రువు తత్త్వముపదేశించుటగాన నగును. రెం యధ్యాయములొకే యాఖ్యానముగఁ గోచరించెడిని. దీనంజేసియందలి శ్లో బలందును ప్రాయశః రావచ్చును.

శ్లో॥ గర్గగోత్రజవిప్రోఽయం బాలాకిరైవ తత్త్వవిత్,

కింతు ప్రాణోపాసకోఽయం దర్పేణ మహతా వృతః || 3

తా॥ గర్గగోత్రమందుఁబుట్టిన యీబ్రాహ్మణుడు బాలాకి తత్త్వవేత్తఁడు. కాని, యితఁడు ప్రాణోపాసనుడు. గొప్పగర్వముతో నిండి న్నవాడు.

శ్లో॥ అధ్యాత్మమధిదై నం చ బ్రహ్మ స్యాత్ప్రాణదేవతా,

సమష్టిస్యష్టి రూపాసావితి గార్గ్యస్య నిశ్చయః || 4

తా॥ అధ్యాత్మము, యధిదైవము, ప్రాణదేవత, బ్రహ్మమయ్యెను.

సమప్తివ్యప్తి రూపమైనదా ప్రాణదేవతయని గాఢ్యుని నిశ్చయము.

శ్లో॥ రాజాద్యా వ్యప్తయః ప్రోక్తాః సమప్తిస్తు విరాడ్భవేత్,
న ముఖ్యబ్రహ్మతే తేషామితి రాష్ట్రో వినిర్ణయః. 5

తా॥ రాజాదులు వ్యప్తి దేవతలు. విరాట్టుసమప్తి దేవత, వీరికిబ్రహ్మత్వము ముఖ్యమైనది లేదని రాజు నిశ్చయము.

శ్లో॥ తస్మాదుపాసకో గార్గ్యో న ముఖ్యం బ్రహ్మ వేత్త్వతః,
అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం బోధయామాస తం నృపః. 6

తా॥ ఉపాసకుడైన గార్గ్యుడు ముఖ్య బ్రహ్మమునెఱుంగడు కనుక రాజు యన్వయవ్యతిరేకములతో నతనికిఁ బోధించెను.

శ్లో॥ స్యాద్విజ్ఞానమయో భోక్తా న ప్రాణ ఇతి జాగరే,
వివేకో దుఃశకో యస్మాదత్ర ద్వావపి సుస్థితౌ. 7

తా॥ విజ్ఞానమయుడు భోక్తయగుచున్నాడు. ప్రాణముకాదు. జాగ్రదవస్థలో వివేకము శక్యముకాదు గనుక నిందురెందును నున్నవియే.

శ్లో॥ యో విజ్ఞానమయః సుప్తావసావృపరతిం గతః,
వర్తతే పూర్వవత్ప్రాణో వివేకః సుశకస్తదా. 8

తా॥ సుషుప్తియందే విజ్ఞానమయుడు, యితఁడుపరతిని బొందెను. (ఉపరతి-విరామము) పూర్వమువలెనే ప్రాణమున్నది. వివేక మపుడు శక్యమైనది.

శ్లో॥ తస్మాత్సుషుప్తం పురుషమామంత్ర్య ప్రాణనామభిః,
అప్రబోధాదభోక్తృత్వం ప్రాణస్యాస్పృష్టయన్నృపః. 9

తా॥ కనుక నిద్రించిన పురుషుని బ్రాణనామములతోఁ బిలిచినప్పుడు తెలివి రానందునఁ బ్రాణము భోక్తకాదని రాజు స్పష్టపఱచెను.

శ్లో॥ యది భోక్తా భవేత్ప్రాణో జాగ్రద్వచ్ఛబ్దమాగతం,
అశ్రోమ్యన్నాశురోత్తస్మాన్న స్యాద్భోక్తౌపలాదివత్. 10

తా॥ ప్రాణము భోక్తయే యగుచో జాగ్రత్తలోవలెనే పిలిచినపుడు జాతివలె వినకపోవుటచేతఁ బ్రాణము భోక్తకాదు.

శ్లో॥ శ్రోత్రాదీనాముపాధీనాం సుప్తావృపగతత్వతః,
యథా జీవో న వేత్త్యేవం ప్రాణోఽపీత్యనయచ్ఛతే. 11

తా॥ శ్రోత్రాదీంద్రియములగు సుపాధులు సుషుప్తిలో విరమించి
 పండున జీవుడెట్లు తెలిసికొనలేదో, ప్రాణముకూడవినలేదు. కనుక ప్రా
 ణము సత్పదార్థము కాదు.

శ్లో॥ నేంద్రియాణాం భవేత్స్వప్నో యది ప్రాణప్రధానతా,
 నామాత్మ్యాః కేరతే యస్మాద్భ్రాజ్ఞి స్వామిని జాగ్రతి॥ 12

తా॥ అధిపతియైనరాజు మేల్కొని యున్నపుడు మంత్రును నిద్రిం
 పరు ప్రాణములు ప్రధానములగుచో నేంద్రియములు నిద్రించియుండును
 శ్లో॥ దేవతావ్రతిషేధార్థం బోధ్యతే చంద్రనామభిః,
 తదబోధాదభోక్తృత్వం దేవతాయాః సునిశ్చితమ్॥ 13

తా॥ త్రాణాభిమాని దేవతయైన చంద్రునిపేరులతోఁ బిలిచిననుయ
 ఁడు మేల్కొననందునఁ దేవతకూడ భోక్తకాదని నిశ్చయము.

శ్లో॥ ప్రాణస్యాభోక్తృతాం గార్హ్యో వ్యబోధ్యత తతో నృపః
 విజ్ఞానమయబోధాయ చక్రే యత్న ముపాయతః ॥ 14

తా॥ దానివలనఁగార్హ్యుడు ప్రాణము భోక్త కాగని తెలిసి కొనెను.
 పాయముతో విజ్ఞానమయుని తెలియుటకు యత్నముచేసెను.

శ్లో॥ ఆపిష్యాపిష్య బహుశః సుప్తం రాజా వ్యబోధయత్,
 ఆపేషణోత్థ సంక్షోభా త్తతోఽసా ప్రత్యబుధ్యత॥ 15

తా॥ అనేకవిధముల (తట్టి, తట్టి) నిద్రించిన వానిని రాజమేల్కొ
 ప్పెను. తట్టినందునఁగలిగిన క్షోభమువలన వాడు మేలుకొనెను.

శ్లో॥ మృతకల్పమిమం దేహం సంచితావేశయన్నివ,
 జ్వలన్నివ సముత్తప్తా యః సభోక్తేతి గమ్యతామ్ ॥ 16

తా॥ మరణించినట్లు పడియున్న దేహమును, చితిమీఁదఁ బెట్టినట్లు,
 పండుచున్నట్లు, యేవఁడు లేచెనో వాఁడు భోక్తయని తెలియుఁడు.

శ్లో॥ విజ్ఞానమంతః కరణం తస్మిన్నాత్మో పలభ్యతే,
 రాహుశ్చంద్రే యథా తద్వద్విజ్ఞాన మయతా తతః ॥ 17

తా॥ అంతః కరణము, విజ్ఞానము, దానియందాత్మ లభించును,
 చంద్రునందు రాహునెట్లో, యట్లేవిజ్ఞానమయత్వము దొరకును.

శ్లో॥ స్వాభాసపదవిద్యోత బుధ్యాదివ్యాప్తి విభ్రమాత్

తదాత్మత్వాభిమానీ సన్నహమిత్వప లభ్యతే || 18

తా|| స్వాభాసవలే నవిద్యవలనఁ గలిగిన బుద్ధ్యాదివ్యాప్తిధ్రువ వలన నాయాత్మత్వాభి మానియగుచు “నేను” యని తెలియుచున్నాఁడు.

శ్లో|| యదోష్వలబ్ధిమాతోఽపి విజ్ఞానాధ్యస్తకర్తృతాం,
ప్రాప్యోష్వలబ్ధాస్యాత్తేన విజ్ఞానమయ ఉచ్యతే || 19

తా|| అట్లుగాక నువలబ్ధి (తెలివి) మాత్రుఁడయ్యును విజ్ఞానమందా రోపించిన కర్తృత్వమును బొందితెలియఁ బడినదగును. కనుక విజ్ఞాన మయ్యుండనఁబడును.

శ్లో|| స్ఫుటికో రక్తతాం ప్రాప్య జపాకుసుమ కల్పితాం,
పద్మరాగాయతే తద్వదుష్వలబ్ధిత్వ మాత్మనః || 20

తా|| జపాకుసుమమువలనఁ గల్పించిన యెఱ్ఱదనమును బొంది స్ఫుటి కము పద్మరాగము వంటిదగును. ఆత్మకుష్వలబ్ధి - తెలివియట్లు.

శ్లో|| యదోష్వలబ్ధ్యో దేహాదేర్విజ్ఞానేన వివేచితః,
స్వాద్విజ్ఞానమయస్తేన పురుషః పరిపూరణాత్ || 21

తా|| విజ్ఞానముచేతఁ దేహాదులనుండి విజ్ఞానమయము వేరుపఱుపఁబ డినదగును, పూరించుటవలన విజ్ఞానమయము పురుషుఁడనఁ బడెను.

శ్లో|| అశేషాన్కల్పితానేష విజ్ఞానాదీన నాత్మనః,
ఆత్మా పూరయతి ప్రత్యక్సర్పాదీనశనా యథా || 22

తా|| కల్పితములగు యనాత్మలైన విజ్ఞానాదులను యీప్రత్యగాత్మ, త్రాడు సర్పాదులను బూరించునట్లు పూరించుచున్నది.

శ్లో|| యో విజ్ఞానమయస్తస్య ద్వైతభీః స్వప్నజాగ్రతోః,
అస్తి సుప్తౌ తు సా నాస్తి స్వభావోఽస్యాత్ర కోభవేత్ || 23

తా|| విజ్ఞానమయ్యుండెవఁడో వానికి ద్వైతబుద్ధి స్వప్నజాగ్రద వస్థల లోఁగలదు, సుషుప్తిలోలేదు. అచటయతని స్వభావమే మగును?

శ్లో|| తస్య స్వభావం నిర్ణేతుం సుప్తౌ క్వాభూదయం పునః
కుత ఆయాదిమం దేహం ఇత్యేతదిహ చింత్యతే || 24

తా|| దాని స్వభావము నిర్ణయించుటకై సుషుప్తిలో నతఁడెచ్చటికిఁ బోయెను? ఈదేహమున కెక్కడనుండివచ్చెను? అని యింకనాంఁచింపఁ

యర్థము. అంతట వెలుగొందునది కనుక నాకాశము. అనగాఁ చిద్రూపమే. (హృదయము--బుద్ధి, ఆకాశము--చిత్తు)

శ్లో॥ బుద్ధేరంతః ప్రతీచోఽన్యో నారః సంభావ్యతే యతః

తస్మాదాకాశశబ్దేన ప్రత్యగాత్మేహ గృహ్యతే ॥ 31

తా॥ ఏకారణముచేత బుద్ధిలోనలి భాగమందుఁ బ్రత్యగాత్మతప్పనిం కొక పదార్థములేదో యాకారణముచేత నిచట యాకాశశబ్దమునకు ప్రత్యగాత్మయే యర్థము.

శ్లో॥ ప్రాణాదీనాం యతో జన్య వక్ష్యతే ప్రత్యగాత్మనః,

తస్మాదాకాశశబ్దేన బ్రహ్మైవాత్మాభి ధీయతే ॥ 32

తా॥ ప్రాణము మొదలగువాటి జననము ప్రత్యగాత్మనుండి చెప్పఁ బడుచున్నది. కనుక నాకాశశబ్దమునకు బ్రహ్మయే యర్థముచెప్పవలెను.

శ్లో॥ అధిష్ఠానత్వమం తస్త్వం అపరిచ్ఛన్న వస్తునః,

అంతర్బహిర్విభాగోఽయం నముఖ్య ఉపపద్యతే ॥ 33

తా॥ అధిష్ఠాన భావమంతర్గతత్వమును గొలతలేని వస్తువునకం (కలుగవు) తర్బహిర్భావము ముఖ్యముకానేరదు. యుక్తిసిద్ధము కానేరదు.

శ్లో॥ పరాక్రమేయభూమిభ్యో మనసి పృథితి తే సతి,

అనన్యబోధప్రాత్యత్వాద్య ఏష ఇహ భణ్యతే ॥ 34

తా॥ బహిరింద్రియములు తెలిసికొను స్థానములనుండి మనసువిడిచి పోవఁగా నితరమేమియు నెఱుంగకుండుట ప్రత్యక్షము. ఈ మొదలగుయంశము లిచటచెప్పఁ బడుచున్నవి.

శ్లో॥ స్వతోఽవగమరూపేస్థిక్ కూటస్థే నిర్ద్వయాత్మని,

కాత్మేన్నైనావస్థితిర్భక్తుః శేత ఇత్యభి ధీయతే ॥ 35

తా॥ స్వయముగా జ్ఞానరూపమైన యీకూటస్థ యద్వైత చైతన్యమందు భాక్తసంపూర్ణముగా నుండుటయనుదానిని “శేతే” (పదుండెను) యనుమాటతోఁ జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఘటభంగే ఘటాకాశో మహాకాశాన్న భిద్యతే,

విజ్ఞానభోపే విజ్ఞానమయస్వైవం పరాత్మతా ॥ 36

పను.

శ్లో॥ బుద్ధావత్తేషు చాత్మాయం చిద్రూపః ప్రతిబింబతి,
తాదృగ్బుద్ధీంద్రియోపాధిర్దా గర్వాత్కేతి భణ్యతే॥ 25

తా॥ బుద్ధియందు, నింద్రియములందు నీచిద్రూపాత్మ ప్రతిబింబించుచున్నది. ఆబుద్ధీంద్రియము లుపాధిగాఁగలదై జాగ్రదవస్థ నొందును. దియాత్మయనఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ కర్మక్షయే బుద్ధిరక్షైః సహజ్ఞానే విలీయతే,
చైతన్యప్రతిబింబాశ్చ క్షీయంతే స్వాశ్రయానను ॥ 26

తా॥ కర్మక్షీణింపఁగానే బుద్ధి, నింద్రియములతోఁ గలిసి విజ్ఞానసందానఁగుచున్నది. చైతన్యప్రతిబింబములు తమతమ యాశ్రయములందఁగుచున్నవి.

శ్లో॥ తదేంద్రియాణాం విజ్ఞానం ధీ విజ్ఞానేన సంయుతం,
విజ్ఞానమయ ఆదత్తే ఇతి శ్రుత్యోపపన్నతే ॥ 27

తా॥ అపుడింద్రియముల విజ్ఞానమును, బుద్ధి విజ్ఞానమును విజ్ఞానమముఁడా కర్షించును, అని శ్రుతియందు వర్ణింపఁబడినది.

శ్లో॥ ధీవిజ్ఞానోపసంహారే విజ్ఞానమయతాక్షతౌ,
నిర్వికారాత్మచైతన్యం కేవలం పరిశిష్యతే ॥ 28

తా॥ బుద్ధివిజ్ఞానము క్షీణించి, విజ్ఞానమయ తత్వముఁగూడ క్షీణించి యుండఁగా వికారరహితమైన యాత్మచైతన్యము మాత్రము మిగిలి పోవుచున్నది.

శ్లో॥ ఏతదేవ వివక్షిత్యా ప్రతిపాదయతి శ్రుతిః,
య ఏహంతర్హృదాకాశస్త స్థింశ్చేతే ఇతీదృశీ॥ 29

తా॥ ఈ విషయమును వివక్షించి శ్రుతిప్రతిపాదించుచున్నది. హృదయాంతరాకాశమందే యాకాశము కలదో దానియందాత్మ నివసించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బుద్ధిర్హృదయశబ్దేన హృన్నిష్ఠత్వాద్వి వక్ష్యతే,
అసమంతాత్కాశతేజయ మిత్యాకాశోఽత్ర చిద్వపుః॥ 30

తా॥ హృదయమను శబ్దమునకు హృదయమందున్నందునఁ బుద్ధియే

తా॥ కుండబద్ధలయి నపుడుఁ గుండలోని యాకాశము మహాకాశము
కోనేటిభవించును, అట్లే విజ్ఞానకోశము లోపించగా విజ్ఞానమయుఁడు
పరమాత్మయే యగును.

శ్లో॥ దేహాద్యధ్యక్షతాం హిత్యా సుప్తా స్వాత్మని వర్తతే,
ఇత్యేతత్సాధ్యతే శ్రుత్యా సమాఖ్యాయాశ్చ యుక్తితః॥ 37

తా॥ సుషుప్తిలో విజ్ఞానమయుఁడు దేహాదుల యధికారమును విడిచి
స్వాత్మయందు నిలుచుచున్నాఁడు. అని శ్రుతియందు సమాఖ్యనుండి,
యుక్తినుండికూడ సాధింపఁబడినది (సమాఖ్య-నామము)

శ్లో॥ సుప్తస్య స్వపితీత్యేషా సమాఖ్యా సర్వసమ్మతాః,
నిరుక్తిమాహుశ్చందోగాః స్వమపీత ఇతిదృశీమ్॥ 38

తా॥ “స్వపితి”యచువ్యుత్పత్తినియఁదఱును ‘సుప్త’యనుపదమునకుఁ
జెప్పదురు. వేదనిఘంటువునందు స్వమపీతఇతి-సప్తః యని నిర్వచించిరి
దానియర్థము తన్నుదాను జెందెనని.

శ్లో॥ అతః సమాఖ్యయా సుప్తా స్వాభావిక్యాత్మని స్థితిః,
యుక్తిశ్చోపాధిసంహారః సంసారిత్వ నివృత్తయే॥ 39

తా॥ కనుకవ్యుత్పత్తిచేత సుషుప్తిలో నాత్మయందు జీవునకు స్థితిస్వ
భావసిద్ధము. సంసారిత్వము నివర్తించుట కుపాధిక్షయమును జెప్పఁబ
డెను. యుక్తియు నదియే.

శ్లో॥ వాగాద్యుపాధి సంబంధాత్సంసారిత్వ మివేక్ష్యతే,
తే తూపసంహృతాః సర్వేతతోఽసంసారితాత్మనః॥ 40

తా॥ వాగాదులైన యుపాధుల సంబంధములు నివర్తించినందున య
సంసారిత్వమాత్మకు నిరూఢమగుచున్నది.

శ్లో॥ సంర్వేందియవియోగేఽపి సుఖదుఃఖత్వమాత్మనః,
స్వప్నే దృష్టమతః సంగ ఆత్మనస్తాత్వికో భవేత్॥ 41

తా॥ (ఆక్షేపము) ఇందియములన్నియు విరమించినపుడు స్వప్నా
వస్థలో సుఖము, దుఃఖము యాత్మకనుభవము లగుచున్నవికదా! కనుక
సంగము-(ఇంద్రియాది సంబంధము) యాత్మకు సత్యమైనదే కావలెను,
అని,

శ్లో॥ మైవం మృషాత్వాత్స్వప్నస్య మనోమాత్ర విజృంభణాత్
బాహ్యేంద్రియవిలోకేఽపి నమనో లిప్యతే తదా॥ 42

తా॥ [సమాధానము] అట్లుకాదు. స్వప్నమనున దసత్యము, మనో
మాత్రమేస్వప్న (గజాదులను) మును గల్పించినది. బాహ్యేంద్రియము
లు లయమయనప్పటికిని, మనస్సుస్వప్నావస్థలో లయమొందలేదు.

శ్లో॥ మహారాజాదయస్తస్య స్వప్నానుభవ గోచరాః,
న వాస్తవా ఇతిజ్ఞేయాః శయానేభ్యః పృథక్త్వతః॥ 43

తా॥ స్వప్నమందుఁ గనఁబడిన రాజుమొదలైన వ్యక్తులు వాస్తవ
ములు కావు ఎట్లనిన-స్వప్న రాజు యీనిదిించినవానికి దూరముగానేయు
న్నాఁడకనుక. (ఆ చూచినరాజు కేవలమనో విజృంభణమేఁచుని తా॥)

శ్లో॥ దృశ్యం మిథ్యాఽస్తు తద్దృష్ట ర్దృష్టుతా వాస్తవీ తతః,
దృశ్యసాపేక్షతేత్యేషా శంకాత్ర వినివార్యతే॥ 44

తా॥ కనఁబడిన వస్తువుఁ (స్వప్నములోనిది) మిథ్యావదార్థము కాని
ముగ్గు ; చూచినవాఁడు వాస్తవమేకదా ! అందుచేతఁ చూచినవాఁడు
న్నపుడు చూడఁదగినవస్తువు సంబంధముండక తీరదు; అనుశంకకు సమా
ధానము చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ న కించన యదా వేద తదా సుప్త ఇతీరణాత్,
ఆత్మనో జ్ఞానకర్తృత్వం సుప్తా నాస్తీతి గమ్యతే॥ 45

తా॥ ఏ సమయమునందేమియు నెఱుంగఁగో యపుడు నిద్రబోవు
చున్నాఁడని యందురు. కనుక నాత్మకు జ్ఞానకర్తృత్వము నిద్రలో
లేదని తోచుచున్నది,

శ్లో॥ సుప్తా కేన క్రమేణాయముపాధిః ప్రవీలీయతే,
తత్క్రమస్యావబోధాయ హృదయాది వివిచ్యతే॥ 46

తా॥ సుషుప్తియందీ యుపాధి యేక్రమముతో లయమగుచున్న
దియో, యాక్రమము తెలియుటకొఱకు హృదయాదులు విచారించు
చున్నాము,

శ్లో॥ ఆనాభితస్తథా కంఠాద్ధృదయం మధ్యతః సితం,
సనాలం పద్మకోశాభం పంచచ్ఛిద్రమధోముఖమ్॥ 47

తా॥ నాభి మొనలుఁ గంతమునకునున్న మధ్య భాగములో హృద
యమున్నది, నాశముతోఁగూడిన పద్మకోశము వంటిది. అయిదు
న్నములు కలది, అధోముఖముగా నున్నది.

శ్లో॥ కదంబకుసుమోద్భూత కేసరా ఇవ సర్వతః,

ప్రసృతా హృదయాన్నాశ్యో బహ్వన్నరసపూరితాః. 48

తా॥ కదంబ పుష్పమునందుఁ కేసరములు నిండియున్నట్లు హృదయ
శమునిండ యన్నరసముతోఁ గూడిన యనేకనాడులు ప్రసరించి
బున్నవి. వ్యాపించియున్నవనితా॥

శ్లో॥ నిర్గత్య హృదయాద్బుద్ధిస్తాసు స్వప్నం ప్రపశ్యతి,

తాభిర్దేహద్వహిర్గత్వా జాగ్రత్త్యభిధీయతే. 49

తా॥ హృదయమునుండి బుద్ధిబయటికివచ్చి, యానాడులందు స్వప్న
మును జూచును. ఆనాడులనుండి దేహమునకు బయటవచ్చి జాగ్రదవ
సు బొందుచున్నదని యందురు,

శ్లో॥ పునః ప్రత్యవసృత్యైషా పురీతద్వేష్టితే హృది ,

ప్రవిశ్య లీయతే దేహం వ్యాప్య సామాన్యవృత్తితః । 50

తా॥ బుద్ధి మరల వెనుకకుఁదిరిగి పురీతత్తను నాడితోఁజుట్టఁబడిన
హృదయమునందుఁ బ్రవేశించి, దేహమంతలసామాన్యముగా వ్యాపించి
యమగును.

శ్లో॥ సర్వసంసారదుఃఖానా మత్యంతోపరమాత్తదా ,

ఆనందస్య పరానిష్ఠా దృష్టంతైః సోపమీయతే ॥ 51

తా॥ సంసారమందలి యన్నిదుఃఖములఁగినందున సుషుప్తియందా
నందము నిలిచినట్లు యనేకదృష్టంతము లుపమింపఁబడును.

శ్లో॥ ఇంద్రియస్యా ప్రరూఢత్వా త్వేష్టప్రాప్తేర్వివేకతః ,

నీరాగాణాం బాలరాజబ్రాహ్మణానాం క్రమాత్సుఖమ్ ॥ 52

తా॥ ఇంద్రియములు నాటుకొననందువలనఁ బాలునకు రాగములే
ందున సుఖముకలదు. రాజునకు నన్నివస్తువులు సిద్ధమైనందున రాగ
యకోర్కెలేదుగాన సుఖమేకలదు. వివేకమున్నందునఁ బ్రాహ్మణు
నకు రాగములేదుగనుక సుఖమేకలుగుచున్నది.

శ్లో॥ దుఃఖం రాగ ద్వేషజన్యం తదభావే సుఖం స్వతః .

ఇతి వ్యాప్తిగృహీత్యర్థం బహుదృష్టాంతవర్ణనమ్ ॥

53

తా॥ రాగ ద్వేషములున్నచోటనే దుఃఖములుండును. అవిలేనిచోట సహజసుఖమేకలదు. అనుసాహచర్యనియమము గ్రహించుటకే యనేక దృష్టాంతములు వర్ణింపఁబడుచున్నవి. మొదటిదియన్వయవ్యాప్తి. రెండవది వ్యతిరేకవ్యాప్తి.

శ్లో॥ అద్వయానందరూత్వమిత్థం సుప్తౌ పరిదర్శితం ,

ఏతావతా స్వభావోఽస్య నిర్ణీతః పితృగాత్మనః ॥

54

తా॥ సుషుప్తిలో నద్వితీయానందమిట్లు చూపింపఁబడినది ఈమాత్రముచేత ప్రత్యగాత్మయొక్క స్వభావము నిర్ణయింపఁబడెను.

శ్లో॥ క్వాభూదేష ఇతిప్రశ్నం నిర్ణీయ కుతఃకరతః ,

ఇతి ప్రశ్నం వినిర్ణేతుమూర్జనాభాదికా శ్రుతిః ॥

55

తా॥ సుషుప్తిలో నెక్కడనున్న దాత్మయనుపశ్నము నిర్ణయించి యెక్కడనుండి వచ్చినాఁడో నిర్ణయించుటకు పూర్ణనాభాది శ్రుతియివ్వఁబడెను. (ఊర్జనాభము-సాలెపురుపు]

శ్లో॥ యఃసుప్తౌ నిశ్చింతః స్వాత్మా తస్య బ్రహ్మత్వసిద్ధయే,

జగత్సృష్టిర్వర్ణ్యతేఽస్మాత్సృష్టౌ దృష్టాంత ఉచ్యతే॥

56

తా॥ సుషుప్తియందు నిశ్చయించిన యాత్మయేది కలదో, దానికిబ్రహ్మత్వసిద్ధికొఱకు జగత్సృష్టి వర్ణింపఁబడినది. కనుక సృష్టియందు దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ అచేతనో యథా తంతురూర్జనాభేః సచేతనాత్,

జాతశ్చిదాత్మనస్తద్వత్ప్రాణ లోకాద్యచేతనమ్ ॥

57

తా॥ సచేతనమైన సాలెపురుగునుండి యచేతనమైన దారమెట్లు పుట్టినదో, యట్లే చిదాత్మనుండి ప్రాణము మొదలైన సచేతన లోకము పుట్టినది.

శ్లో॥ విస్ఫులింగా యథా చాగ్నేర్జాయంతేఽగ్ని స్వభావతః,

తథా సుప్తత్మనో జీవా విజ్ఞానమయనామకాః ॥

58

తా॥ అగ్నినుండి మినుగురులెట్లు పుట్టుచున్నవి? అదియగ్ని స్వభావముకదా! అట్లే సుషుక్తినిఁజెందిన యాత్మనుండి జీవులు విజ్ఞానమయములనునవి పుట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ స్వరూపతో జన్మతత్త్వ ప్రాణాదిభ్యాంతి కల్పితాః,
జీవన్ము కల్పితం జన్మస్వరూపం తు న కల్పితమ్॥ 59

తా. (విజ్ఞానమయములు) స్వరూపము వలనను, జన్మనలనను ప్రాణాదిప్రాణాంతితోఁ గల్పింపఁబడినది. జీవునకు జన్మ కల్పితము, స్వరూపము కల్పింపఁబడినది కాదు.

శ్లో॥ ఉద్భూతిస్థితినాశాః స్ఫుర్జగతోఽస్య ప్రతిక్షణం,
అవిద్యామాత్రహేతుత్వాన్నా మిషాం విద్యతే క్రమః॥ 60

తా॥ జగత్తునకుఁ బ్రతిక్షణమందును జన్మ, స్థితి, మరణములు కలుగుచునేయుండును. అవి ద్యామాతృమువలనఁ గలిగినందున నుత్పత్తిస్థితి నాశము లొకవరుసలేదు.

శ్లో॥ యస్మాదవిద్యయైవాత్మా ప్రాణక్షేత్రజ్ఞరూపభావః,
స్వకోఽతః సవరం బ్రహ్మ తస్యోపనిష దుచ్యతే॥ 61

తా॥ ఏకారణమువలన నాత్మయవిద్యచేతనే ప్రాణమని త్మేత్రజ్ఞుడని నాగూరూపములను బొందుచున్నదో, సందులకే నాయాత్మ పరబ్రహ్మ మేయని యుపనిషత్తు (ఇట్లు) చెప్పుచున్నది.

స్తో|| మిద్ధుమ్హ్యం బ్రహ్మణో నామ బోధాయోపాసనాయ వా,
 తస్మై నమః పనిమహాచ్యుతాచ్యుత బుధ్యతే. 62

తా|| భూధ కౌటమను, యువసన కౌటమను, రోగహస్తాను బ్రహ్మ
మూర్తులై పరిగెల్లరో, య : రోగమునునుష్కరింప బడుచున్నది. అది
యూర రుగైయరబు మున్నది.

అంతఃకర్మమునకును బాహ్యకర్మమునకును భేదము లేదు. అంతఃకర్మమునకును బాహ్యకర్మమునకును భేదము లేదు. అంతఃకర్మమునకును బాహ్యకర్మమునకును భేదము లేదు. 63

[illegible]

శ్లో॥ అసత్యో దేహ ఉదితః ఏకజన్మన్యపక్షయాత్,
సత్యాప్రాణా లింగరూపా ఆమోక్షమనపక్షయాత్. 64

తా॥ దేహమసత్యమని చెప్పఁబడెను. ఎట్లనిన- ఒక జన్మములోనే నశించుచున్నది. కనుక, లింగశరీర రూపములైన ప్రాణములు మోక్షము నటకును నశింప కుండుటవలన సత్యములే యగును.

శ్లో॥ మోక్షోఽప్యక్షీణ ఆత్మా తు సత్యసత్య ఉదాహృతః,
సత్యస్య సత్యం ప్రోవాచ బ్రహ్మ బాలాకయే శృపః. 65

తా॥ మోక్షముకూడ నాశములేనిదే, (కాని) ఆత్మయన్ననో సత్యమునకు సత్యమని చెప్పఁబడెను. (అనగా) బ్రాణములు, మోక్షములు, సత్యములయ్యును నాత్మ సత్యసత్యము, అనగా నత్యంత సత్యమని రాజు బాలాకిముఃకించెప్పెను.

శ్లో॥ ప్రాణా వై సత్యమిత్యుక్తం యత్సత్యం వ్యావహారికం,
బాలాక్యభిమతం తత్తు ద్వితీయబ్రాహ్మణే స్ఫుటమ్. 66

తా॥ “ప్రాణావై సత్యం” అని యేసత్యత్వము ప్రాణములకుఁ జెప్పఁబడెనో యది వ్యావహారిక సత్యము. బాలాకియొక్క మతమి ట్లుపని షత్తులో రెండవ బ్రాహ్మణమందు స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది. బ్రాహ్మణము-అదియొక (గ్రంథము భాగము)

శ్లో॥ శిశువద్విషయాసంగరహితః ప్రాణ ఇష్యతే,
వాగాదీనామివ యతో విషయోన్య న దృశ్యతే ॥ 67

తా॥ శిశువువలెనే ప్రాణమువిషయసంగతిలేనిదిగానున్నది. ఎట్లనిన- వాక్కు మొదలగు వానికున్నట్లు ప్రాణమునకు విషయములులేవుకనుక.

శ్లో॥ శరీరమస్యాధానం స్యాద్దేహమాపాదమస్తకం,
సామాన్యవృత్త్యా సంవ్యాప్య చేష్టయత్నిశం యతః ॥ 68

తా॥ ఏకారణమువలన సామాన్యవృత్తితో నీప్రాణము పాదము మొదలు శరీరస్సవటకును వ్యాపించి రాత్రివిబుద్ధిపనిచేయుచున్నదో, యందుచేతఁ బ్రాహ్మణమున కాధారము శరీరమగును.

1 శ్లో॥ ప్రత్యాధానం శిరో జ్ఞేయం ప్రతిచ్ఛిద్రం న్యవస్థితః,
ప్రసారయతినేతాదీన్వాణో మూర్ధ్ని వ్యవస్థితః ॥ 69

తా॥ శిరస్సునందుండి పాణము పరిశీలనము (కన్నము)నందునేత్ర శ్రోత్రాదులను బ్రసరింపఁజేయుచున్నది. కనుక శిరస్సు, ప్రాణముప్రత్యాధానమ (సర్వాధారము) నితెలియవలెను.

1 “ప్రదేశవిశేషేషు పత్రిప్రతిఅధీయతేఽస్మిన్నితిప్రత్యాధానమ్” అని ప్రత్యాధానమునకు విశేషణము. అనఁగాఁబ్రాణము, శిరముగాఁగల భాగములను ప్రత్యేకప్రత్యేకముగాఁ జెప్పనప్పుడు ప్రత్యాధానమగును. — ఆధారమగును. అ. ను. శర్మ.

శ్లో॥ పాణస్య బంధనస్తంభః శరీరబలమివ్యతే ,

చార్పలేన సతి దేహస్య పాణోత్థాంతిర్హి దృశ్యతే । 70

తా॥ ప్రాణమునకుఁ గట్టుకొయ్య శరీరబలమేయగును. దేహముదుర్బలమైనపుడే పాణములెగిరిపోవుచున్నవి.

శ్లో॥ బంధనాయాస్య దామాన్నం వత్సబంధనరజ్జవత్ ,

అన్నే త్రిధాం విభక్తేఽస్మిన్భాగాభ్యాం బధ్యతే స్వయమ్ । 71

తా॥ ఈప్రాణమునకుఁ గట్టు తాడు యన్నము, అన్నముదూడను కట్టుతాడువంటిది. అన్నము మూడుభాగములుగా విభజింపఁగా నందు రెండుభాగములతో స్వయముగా కట్టఁబడును

శ్లో॥ స్థూల భాగః పురీషం స్యాన్మధ్యమో దేహపోషకః ,

పాణం తర్పయతే సూక్ష్మ ఇతి బద్ధం వ పుర్వయమ్ ॥ 72

తా॥ స్థూలమ (ఎక్కువగునది) గుభాగము [అన్నముతో) పురీషమగును. (పురీషము—మలము) మధ్యమగు భాగము దేహపోషకము. అందుసూక్ష్మభాగముప్రాణతృప్తినిగలిగించును. ఇట్లుపాణము(స్థూలసూక్ష్మ) శరీరములరెంటిని కట్టుచున్నది. [అనఁగానిలుపుచున్నది.)

శ్లో॥ ఏవం వివేచితం పాణం ఉపాసే రుణధీనః,

భ్రాతృవాక్ ద్విషతః సప్తమూర్ధ్ని ఛిద్రవ్యవస్థితాః । 73

తా॥ ఇట్లు విశదపఱచఁబడిన ప్రాణమునెవఁడుపాసించునో వాడు ద్వేషించిన దాయాదులను, శిరస్సునందుగల ఛిద్రములందున్న వారినేఁడు గుఱిని నిరొధించును.

శ్లో॥ భాతువ్యాః సుఖసహూత్పత్తేః శబ్దాద్యాః సంగవృత్తయః,

ద్విషంతి చ ముముక్షుం తాః ప్రత్యద్భుప్త్యావహరతః॥ 74

తా॥ తనతోఁగూడ జన్మించుటవలన శబ్దస్పర్శాదులు తనతోఁగలి
సిన వ్యాపారములు దాయాదులై (మోక్షేచ్ఛకలవానిని ద్వేషించుచు
న్నవి. ప్రత్యద్భుప్తితో వ్యవహరించినపుడు వాటివనలు నిలిచిపోవును క
నుక. (దాయాది-శత్రువు)

శ్లో॥ సేవంతేక్షిస్థితం ప్రాణం సప్తరు ద్రాదిదేవతాః,
అక్షణా ఇత్యుపాస్తేయః సోఽన్న మక్షయమశ్నుతే॥ 75

తా॥ కంటియందున్న యేడుగురు రుద్రాదిదేవతలు సేవించుచున్న
వి. అవిక్షిణించనివని యెవఁడు పాపించునోవాఁడు, యన్నమును యక్ష
యముగాఁ బొందును,

శ్లో॥ కర్ణాదిసప్తఞ్చిదేవు గౌతమాద్యప్రసి నామకాః,
స్థితాః ప్రాణా ఇతి ధ్యాయేద్వాచం చ బ్రహ్మవాది సీమ్॥ 76

తా॥ చెవులు మొదలైనయేడు ఛిద్రములలోను గౌతమాది ఋషిపే
రులతోనేడు ప్రాణములున్నట్లును, వాక్కుబ్రహ్మమును బలుకుచున్న
దానిం గాను ధ్యానింపవలయును. (కుడిచేవియందుఁ భరద్వాజ, యెడమ
చేవియందుఁ గౌతమ, కన్నులయందు విశ్వమిత్ర, జమదగ్న్యులు, నాసి
కయందువసిష్ఠ, కశ్యప వాక్కుయత్రివిఋషుల పేర్లు

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భరూపేణ సర్వభక్త్యా దుపాసకః,
ఇతి గార్గ్యమతం బ్రహ్మ బ్రాహ్మణేఽస్మి న్నవంచితమ్॥ 77

తా॥ ఉపాసకుఁడు హిరణ్యగర్భుని రూపమునుబొంది, యన్నియనుభ
వములుకలవాఁడగును, అనఁగా సర్వజ్ఞుఁడగువనిగార్గ్యుఁడట్లుబ్రహ్మమతము
ను, యీ బ్రాహ్మణమందు విస్తరించెను,

శ్లో॥ గార్హోక్తం బ్రహ్మ విస్తృత్య తన్ని రాసాయ సాంప్రతం,
తృతీయబ్రాహ్మణే ప్రాహ రాజ్ఞోక్తం బ్రహ్మ విస్తృతమ్ 78

తా॥ ఇట్లు గార్గ్యుఁడుచెప్పిన బ్రహ్మమును విస్తరించి చెప్పి, దానిని
నిరసించుటకై మూఁడవ బ్రాహ్మణమందు రాజుచెప్పిన బ్రహ్మమును
విస్తరించి చెప్పుచున్నాఁడు

శ్లో॥ ప్రథమ బ్రాహ్మణే రాజా బ్రహ్మ యద్యవ్యశేషతః,

ఉవాచాథాపి సత్యస్య సత్యతా వై వనిస్తతా.

79

తా॥ మొదటి బ్రాహ్మణముందుఁ బూర్తిగా బ్రహ్మమునుగూర్చి చెప్పినాడు. కాని, మఱియు సత్యముయొక్క సత్యత్వమును విస్తరించి చెప్పలేదు.

శ్లో॥ సత్యసత్యత్వవిస్తారముగ్రేన ప్రతిపాద్యతే,

నిష్ప్రపంచబ్రహ్మతత్త్వం తృణీయగ్రాహ్యం స్ఫుటమ్. 80

తా॥ సత్య సత్యమును విస్తరించి చెప్పి సగవర్ణములో నిష్ప్రపంచ బ్రహ్మతత్వమును మూడవ గ్రాహ్యములో స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాడు. [నిష్ప్రపంచ-ప్రపంచములేని]

శ్లో॥ ద్వే ఏవ బ్రహ్మణో రూపే ప్రపంచస్యముపాగతే.

మూర్తామూర్తాత్మకే యాభ్యాం అరూపం బ్రహ్మ రూప్యతే 81

తా॥ ప్రపంచరూపమునుఁ బొందినవి మూర్తము యమూర్తమునని బ్రహ్మమునకు రెండు రూపములు కలవు. ఏ రూపానాలో అరూపమైన, బ్రహ్మము రూపింపబడెనో.

శ్లో॥ మూర్తామూర్తం ప్రపంచశ్చ వాసనా చేతా చా ద్వయం,

సవాసనమిదం రూపం అనిదం చేతి చా ద్వయమ్. 82

తా॥ మూర్తామూర్తమును, వాసనయునను, రూపముఁగాని [రెండు రూపములు] లేక వాసనతోఁగూడిన రూపము, యిది రూపమేని నొక రూపము; అనికాని,—

శ్లో॥ సంనివేశో నేత్రద్వయోర్యస్య తిన్ద్రాక్షిణ్యముచయో,

క్షీత్యంబ్యగ్నిత్రయం మూర్తామూర్తాని తిన్ద్రాక్షిణ్యయమ్. 83

తా॥ నేత్రముల రెండుమూర్తములు సెదలు సంనివేశము—క్షితికలహోయది మూర్తరూపము. భూమి, నీరు, అగ్ని, వాయుగూఢమును మూర్తములు. వాయ్వాకాశములు రెండును యమూర్తములు.

శ్లో॥ మూర్తం మర్త్యం శీఘ్రనాశాస్పదిచ్ఛేదాస్థిని తాపం,

ప్రత్యక్షత్వాత్ప్రదిత్యై క్ష అమూర్తం సు విచిత్రయమ్ ॥ 84

తా॥ మూర్తవస్తువు మర్త్యమనబడును. (మర్త్య-మరణముకలది.) కారణమేమనిన;—శీఘ్రముగ నశించునుగనున, తాపంతో [ప్రమాణ

ము] గూడియుండుటవలనను యున్నది. పృత్యక్షమైయున్నందున సత్త
నఁబడెను. అమూర్తమందీధర్మములు వివరీతములు.

శ్లో॥ తన్నశ్యతి విలంబేనేత్యమృతం వ్యాప్తిమత్వతః ,
యత్పరోక్షమతస్తత్సాన్యన్యూర్తామూర్తాత్మకం జగత్ ॥ 85

తా॥ అమూర్తము విలంబముగా నశించును గనుకనది యమృతము
వ్యాపించియున్నందునఁ బరోక్షము. ఇట్లు మూర్తామూర్తముల మొత్త
ము జగత్తు.

శ్లో॥ అధ్యాత్మమధిదైవం చ ద్విధా సత్యం వ్యవస్థితం,
ప్రసిద్ధిముఖయత్రాపి స్థూలసూక్ష్మవపుర్వయమ్ ॥ 86

తా॥ సత్యము యధ్యాత్మమని, యధిదైవమని, రెండువిధమున నేర్ప
డినది. ఈరెండును స్థూలసూక్ష్మదేహము లనఁబడును.

శ్లో॥ స్థూలసారతియజ్ఞేయో చక్షురాదిత్యమండలే,
మూర్తమర్త్యపరిచ్ఛిన్న ప్రత్యక్షత్వ విశేషితే ॥ 87

తా॥ చక్షుస్సునందు స్థూలములైన మూర్తమర్త్యపరిచ్ఛిన్న పృత్య
క్షములు కలవు. సూర్యునందీ ధర్మములు సూక్ష్మములై యున్నవి. ఇది
యీరెంటి విశేషము,

శ్లో॥ అమూర్తామృతసంవాప్తపరోక్ష త్వేస్తు సంయుతం ,
ఉధయత్రస్థితం లింగమమూర్తరస ఉచ్యతే ॥ 88

తా॥ లింగశరీరము రెంటియుందును మమూర్తరసమైయున్నది. ఆ
లింగము; అమూర్తము, యమృతము, సంవాప్తము, పరోక్షత్వము,
యనువిశేషముగానున్నది.

శ్లో॥ సారాసారయుతే రూపే మూర్తామూర్తే ఉదీరితే,
అరూపం బ్రహ్మరూపాభ్యాం వ్యవహారే నిరూప్యతే. 89

తా॥ సారమూర్తము, యసారమూర్తము; సారామూర్తము, యసా
రామూర్తమను రూపములు రెండు. రూపములేని బ్రహ్మము వ్యవ
హారమందు రెండు రూపములతో నిరూపింపఁబడును.

శ్లో॥ మూర్తామూర్తే బ్రహ్మరూపే ఇతి వక్షో నిరూపితః,
ప్రపంచతద్వాసనే ద్వే రూపే ఇత్యేవ వర్ణితే. 90

తా॥ మూర్తామూర్తములు రెండు రూపములు బ్రహ్మమునకు నిరూపింపబడును. ప్రపంచము, దానివాసన, యీరెండును రూపములనియె వర్ణింపబడెను.

శ్లో॥ ప్రపంచో నామ పూర్వోక్తం మూర్తామూర్తద్వయం భవేత్,
సద్వాసనా విచిత్రాః స్మరంతా లింగమాశ్రితాః 91

తా॥ ప్రపంచమనునది మూర్తమని, యమూర్తమని రెండగును. లింగము నాశ్రయించిన సద్వాసనలు విచిత్రములు; అనంతములు.

శ్లో॥ అనేకవాసనాచిత్రం తల్లింగం పటభిత్తివత్,
మాయేంద్రజాలసదృశం వ్యామోహస్పదమాత్మనః. 92

తా॥ ఆ లింగశరీరము వస్త్రమువలెను గోశవలెను, యనేక వాసనల నెడుచిత్రములతోఁగూడి యున్నది. మాయ, యింద్ర జాలములవంటిదై, యాత్మ; మోహమునకు స్థానమైయున్నది.

శ్లో॥ ఏతావన్మాత్రాత్రైతీతి తత్రభ్రాంతా నిరాగమాః,
బౌద్ధకాణాదసాంఖ్యాద్యాస్తర్కమాతోపజీవినః, 93

తా॥ యుక్తి మాత్రమునే యవలంబించి, వేదప్రామాణ్యము నంగీకరింపనందున యాత్మ యిట్టిదను విషయమున బౌద్ధులు, కాణాదులు, సాంఖ్యులును భ్రాంతి కలిగియున్నారు. (కాణాద-తర్క-మతము).

శ్లో॥ ఏకైకాం వాసనాం తత్ర ప్రితిక్షణవినశ్యరీం,
ఆహుః క్షణికమాత్మానం బౌద్ధా విజ్ఞానవాదినః. 94

తా॥ ఒక్కొక్క వాసనను ప్రతిక్షణమందును నశించు దానినిగా నా గ్రంథములందుఁ జెప్పచున్నారు. విజ్ఞానమే యాత్మయని వాదించు బౌద్ధులు యాత్మను క్షణికమను చున్నారు. (అనఁగా నీక్షణమందున్న యాత్మనశించి, కొత్త యాత్మ రెండవ క్షణమందుఁ బుట్టునని వారి మతము).

శ్లో॥ ఆత్మనోద్రవ్యభూతస్య గుణా బుద్ధ్యాదయో నవ,
వాసనాత్వేన వేదోక్తా ఇతివై శేషికాదయః, 95

తా॥ ద్రవ్యమైయున్న యాత్మయొక్క గుణములగు బుద్ధ్యాదులఁ దొమ్మిదింటినే వాసనలని, వేదమందుఁ జెప్పబడెనని వై శేషికులందురు.

(వైశేషికులు-తార్కికులు) (బుద్ధి, సుఖ, దుఃఖ, ఇచ్ఛ, ద్వేష, ప్రయత్న, ధర్మాః, ధర్మ, సంస్కారములు, తొమ్మిది యాత్మగుణములు,)

శ్లో॥ త్రిగుణం యత్ప్రధానం తత్పురుషార్థేన హేతునా,

ప్రసవరతే వాసనాత్వస్య స్తిస్తతేతి కాపిలాః।

96

తా॥ మూడుగుణములు (సత్వ, రజ, తమములు) గలప్రధానము (ప్రకృతి) నునది పురుష ప్రయోజనమును సాధించుటకుఁ బ్రవర్తించుటయే వాసన యని కల్పింపఁబడినదని కపిలమతము సంగీకరించినసాంఖ్యులందురు.

శ్లో॥ అనంతకల్పోపచయా అనంతా ఏవ వాసనాః

ఉదాహరణమాత్మం తు దృష్టాంతైరిహ వర్ణ్యతే॥

97

తా॥ అంతములేని కల్పనలవృద్ధి కలవాసన అనంతములయి యున్నవి. దృష్టాంతములతో నుదాహరణముమాత్రము వర్ణింతుము,

శ్లో॥ హరిద్రం వసనం యద్వత్సం సర్గాత్పితతాం ప్రజేత్,

తద్వన్నార్యాదిసం సర్గాల్లింగం రాగాది మద్భవేత్॥

98

తా॥ పసుపుబట్టయెట్లు పుసుపుసంసర్గ వశమున పచ్చదనము నొందుచున్నదో యట్లు స్త్రీధనాది సంపర్కమువలన లింగశరీరము రాగాదుల గూడియున్నది,

శ్లో॥ ఈషత్పాండుశ్చ పురుషః స్యాత్స్వచ్ఛః శ్వేతకంబళః.

తథేషచ్ఛ్రద్ధయా యుక్తం స్వతో రోషాది భాగపి॥

99

తా॥ వాసనావిచిత్రతనే చెప్పుచున్నారు.) కొంచెము తెలుపు, కఠినము, స్వచ్ఛత, కలిగి కంబళముండును, అట్లేయాత్మ శ్రద్ధతోను, రాగ, రోషాదులతోను దానుండును.

శ్లో॥ ఇంద్రిగోపాఽతిరక్తః స్యాత్స్వత ఏవ తథా మనః

వివిక్తదేశస్థస్యాపి విషయగ్రహణం క్వచిత్ ॥

100

తా॥ అరుద్రపురుగు స్వతస్సిద్ధముగానే యతియెట్టుగానుండినను, యొకానొకప్పుడు రంగులుమారులాగున, మనస్సురహస్యస్థలమందున్న వానికింగూడ నొక్కొక్కప్పుడు మనస్సువిషయములను గ్రహించును. (దాని సభావమని తా॥)

సత్యము చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ సత్యస్య సత్యమనందం వక్తవ్యం శిష్యతే తతిః ,

ఆదేశోఽనంతరం తస్య క్రియతేఽనన్యమానినః ॥ 107

తా॥ సత్యసత్యత్వము; అనిదంరూపము (బ్రహ్మమునకు) చెప్పవలసి
మిగిలినది. కనుక నుపనిషత్తులలోని యాదేశము (-విధివాక్యము) ప్ర
మాణముక్కఱలేదను వానికిఁ దరువాతఁ జెప్పబడును.

శ్లో॥ ఆదేశో నేతి నేతితి బ్రహ్మతత్వావబోధకః,

యథాయముపపద్యేత తథా సమ్యక్సిరూప్యతే. 108

తా॥ “అథాత ఆదేశో నేతి నేతి సహ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్పరమస్తి”
ఇత్యాదిగా నుపనిషత్తులలోని, వాక్యము బ్రహ్మతత్వమును, బోధించు
చున్నది. అది యేవిధమున సిద్ధమైనదో యావిషయమింక నిరూపింపఁ
బడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇతిశబ్దేన చిద్భాస్యమనూద్య ప్రతిషిధ్యతే,

నకారేణ ద్విరుక్తిస్తు వీప్సా కృత్స్ననిషిద్ధయే॥ 109

తా॥ “ఇతి” యనుశబ్దము చిత్తుచేత భాసించిన (ప్రపంచమును) దా
నిని నకారముతో నిషేధింపఁబడు చున్నది. నేతియనుపదము రెండుమా
రులుండుట యంతయునని, ముమ్మాటికినని, రెండ్రములలో నిషేధించు
ను. (అనఁగా ముమ్మాటికిఁ బ్రపంచముకాదు. పూర్తిగాఁ బ్రపంచముకా
దు. అనినిర్ధారణకు

శ్లో॥ మూర్తం వా యది వా మూర్తమజ్ఞానం వాసనాఽధనా,

అధ్యాత్మమధిదైవం వా తత్సర్వం ప్రతిషిధ్యతే ॥ 110

తా॥ (కృతాన్నిర్థమును ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు) మూర్తముకాని,
యమూర్తముకాని, యజ్ఞానమైనకాని, వాసనయేకాని, అధ్యాత్మమో!
అధిదైవమో! కానిమ్ము. ఈసర్వమును నిషేధించును. (నకారద్వయము

శ్లో॥ అథవాఽత్రేతి శబ్దా ద్వా జీవేశోపాధివాచినౌ,

నకారాభ్యాముపాధీ ద్వా నిషిధ్య బ్రహ్మలక్ష్యతే॥ 111

తా॥ (వీప్సార్థము) ఇంకొకవిధమున ఈచోటి “ఇతి” శబ్దములు
రెండును జీవోపాధి యీశ్వరోపాధినిఁజెప్పును. నకారములు రెండును

క్రమముగా రెండుపాథులను నిషేధించి, బ్రహ్మమును లక్ష్యముగ
యును. [లక్ష్యము-సూచింపఁబడిన]

వివరణము;—సత్యము, జ్ఞానము, ఆనందము, బ్రహ్మమని
టిగాఁ జెప్పునది ముఖ్యార్థము. ఈకనఁబడుచున్న ప్రపంచము బ్రహ్మ
ముకాదనుటవలన, నిదికానిది బ్రహ్మమని సూచితమగును. ఇట్లుచే
ట లక్ష్యార్థము, లోకములోఁబది వస్తువులున్నపుడు యిదికాదు, అ
తొమ్మిదింటిని కాదనినపుడు పదియవదేయను సర్థమును లక్షణా వృ
త్తిచేప్పకచెప్పుచున్నది. లక్షణావృత్తి బోధించినయర్థము లక్ష్యము.

శ్లో॥ యథా మాత్రాదిన తేయం ప్రత్యక్షం విద్విసాక్షికా,

ప్రమాత్రాదేరభావోఽపి తథాత్మస్తేన లక్ష్యతే ॥

1

తా॥ తన్మాత్రలయొక్కసత్త ప్రత్యక్షము, సంవిత్తురెండును సాక్షు
గాఁ గలదియట్ల, యట్లే ప్రమాతమొదలై సవాటి యభావము చేత
యాత్మలక్ష్య మగుచున్నది.

శ్లో॥ అతిరోహితసంవిత్కో దృష్టిమాత్రాత్మకత్వతః

విన్వేవవాచకం శబ్దంబోధ్యో లక్షణయావ్యతః ॥

1

తా॥ దృష్టిమాత్రము తన స్వరూపమగుటవలన మాత్రవదనిసంవి
త్—జ్ఞానము) కలదైనందున దానిఁజెప్పునట్టి పదమక్కట లేకుండఁగనే
క్షణావృత్తితో బోధింపఁబడును.

శ్లో॥ అనన్యాయభవేనై వ భావాభావాత్మభూమిషు,

ప్రత్యక్షాత్సమాత్మానం పశ్యన్నాస్తే ఫలాత్మనా॥

11

తా॥ భావస్థలమందు, నభావస్థలమందు, స్వానుభవముచేతఁ గూ
స్థాత్మను జూచును. ఫలచైతన్య రూపముననున్నది. [ఫలము- ప్రతిఫ
ము. ఈమాటలు బింబప్రతి బింబములన్నయర్థము, దీనినే ఫలచైతన్య
మందురు,)

శ్లో॥ అతో మంత్రాదినంభేదో యత్ర యత్ర నివర్తతే,

తత్ర తత్రైకకః ప్రత్యక్షమహిమైవ సిద్ధతి॥

11

తా॥ (మంత్ర-ప్రమాత) ప్రమాతమొదలైన భేదమొక్కడెక్కడ

కున్నదో, యక్కడక్కడ నొక్కొక్కప్రత్య గాత్రయేదన మహిమతో
సిద్ధించును.

శ్లో॥ ఏతద్వస్తు స్వతస్సిద్ధం ప్రమాత౯ద్య నపేక్షతః,

సర్వస్వైవ తతః సిద్ధః కథం సిద్ధ్యేత్తదన్యతః ॥ 116

తా॥ ఈవస్తువు స్వతస్సిద్ధమైయున్నది. ఎట్లునిన—తెలియువాడు, తె
లివి తెలియఁదగినది, అను సంబంధసంబంధు లవసరములేకయున్నందున
సర్వముదానివలననేసిద్ధించినందున నితరమునుండియదియెట్లు సిద్ధించును.

శ్లో॥ తదితం నేతి నేతీతి వాక్యం బ్రహ్మత్వబోధకం,

జీవేశోపాధినిహ్నుత్యా లక్ష్మ్యఖండావ సానతః ॥ 117

తా॥ కనుకనిట్లు “నేతి నేతి”యను వాక్యము జీవుని యుపాధిని, యీ
శ్వరోపాధినియణచి లక్ష్యమైన యఖండాత్థమును బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ ఇత్యేవమనిదంరూపం బ్రహ్మణః ప్రతిపాదితం,

నిర్మామన్నస్య నామైతత్సత్యం సత్యమితి శ్రుతమ్ ॥ 118

తా॥ ఇట్లు బ్రహ్మముయొక్కయ నిదంరూపము— (ఇదికాదనునదొ
కరూపము) తెలుపబడెను. పేరులేనియాత్మకు (బేరుసత్యమని శ్రుతిచె
ప్పుచున్నది.

శ్లో॥ సచ్చ త్యచ్ఛేతి సత్యాఖ్యాః ప్రాణాస్తే బ్రహ్మణాత్మనా,

ఆత్మవంతస్తతో బ్రహ్మ సత్యం సత్యమితీరితమ్ ॥ 119

తా॥ సత్; చ-సచ్చ త్యత్; చ-త్యచ్చ, అనునివిసత్యములనెడుప్రా
ణములు. అవిబ్రహ్మస్వరూపముచేత నాత్మవంతము లగుచున్నవి. కను
క, బ్రహ్మముసత్యము. అనఁగాఁ బ్రాణాదులకు సత్యసత్యత్వము బ్రహ్మ
మువలననేకలిగెనుగాని, స్వతఃలేవని తా॥)

శ్లో॥ అజాతశత్రుర్యాం విద్యాం బ్రాహ్మణై స్త్రిభిరుక్తవాక్

తద్వ్యాఖ్యానేన సంతుష్ట్యాద్విద్యాతీర్థ మహేశ్వరః ॥ 120

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్య విరచితే అనుభూతిప్రకాశే అజాతశత్రువి
ద్యా ప్రకాశో నామ చతుర్దశోఽధ్యాయః.

తా॥ ఏవిద్యనజాతశత్రు మహారాజమూడుబ్రాహ్మణములతోఁజెప్పెనో
దానిని వ్యాఖ్యానించుటచేతవిద్యాతీర్థమహేశ్వరుఁడుసంతోషించుఁగాక!

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య విరచితానుభూతి ప్రకాశమందజాత
శత్రువిద్యాప్రకాశమునకుఁ బంతుపల్లి-మల్లయ్య
శాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము.
పదునాల్గవ ప్రకరణము.

శ్రీశ్రీశ్రీ

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

పంచదశోధాయము.

శ్లో॥ మైత్రేయ్యో యాజ్ఞవల్క్యో యాం చతుర్థబ్రాహ్మణేఽబ్రవీత్,
ససాధనాం బ్రహ్మవిద్యాం విస్పృష్టం వ్యాకరోతి తామ్. 1

తా॥ మైత్రేయికొఱకు యాజ్ఞవల్క్యుడే బ్రహ్మవిద్యను దాని
సాధనములతోఁగూడ స్పష్టముగా నాలుగవ బ్రాహ్మణమునం దుపదే
శించెనో యావిద్యను చెప్పుచున్నాను.

శ్లో॥ చిత్తస్య కర్మహేతుత్వాత్తత్త్వాగో జ్ఞానకారణం,
ఇతి దర్శయితుం ప్రాహ శ్రుతిరాఖ్యాయికాం శుభామ్. 2

తా॥ పనులు చేయుచుటకు మనస్సు కారణమగుటచేత నామనస్సును
చెప్పుటయే జ్ఞానమునకు హేతువు. అని చెప్పుటకు శ్రుతియొక
రూఁఖ్యానమును జెప్పుచున్నది

శ్లో॥ ఏషణాత్రయసంన్యాసో చిత్తత్యాగేన లక్ష్యతే,
జ్ఞానస్య హేతుః సంన్యాసః ఇతి శాస్త్రీషు డిండిమః । 3

వారైషణము, ధనైషణము, పుత్రైషణమును మూఁడిషణములు (—కో

రికలు,) వాటినివిసర్జించుట యేమనస్సునువిడిచిపెట్టుటయనుదానికర్థము. సంన్యాసము జ్ఞానముఁ గలిగించునని శ్రుతిచాటుచున్నది.

శ్లో॥ ద్వివిధః కర్మసంన్యాసః ఫలసాధనభేదతః ,

ఫలాయ జ్ఞానినస్త్యాగో జిజ్ఞాసోఽజ్ఞానసిద్ధయే ॥

4

తా॥ ఫలభేదముచేతను, సాధన భేదముచేతను, కర్మసంన్యాసము రెండువిధములు. జ్ఞానియొక్క సంన్యాసము (జీవన్ముక్తి) ఫలముకొఱకు. మోక్షము నిచ్చయించువానికి సంన్యాసము జ్ఞానమనెడు ఫలమును గలిగించును.

శ్లో॥ జ్ఞానిత్వాద్యాజ్ఞవల్క్యోయం జీవన్ముక్తి ఫలేచ్ఛయా,

చిత్తవిక్షేపబాహుళ్యం గార్హస్థ్యం త్యక్తుమిచ్ఛతి॥

5

తా॥ జ్ఞానియగుటవలన యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జీవన్ముక్తినిఁగోరి మనస్సును బహువిధములు చలింపఁజేయునది కనుక గృహస్థభావమును విడిచిపెట్టుటకు కోరుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నిదిధ్యాసస్వేతి శబ్దాత్సర్వత్యాగఫలం జగౌ,

న హ్యన్యచింతామత్యక్త్వా నిదిధ్యాసితు మర్హతి॥

6

తా॥ నిదిధ్యాసస్వ-ధ్యానముచేయుము. అనుమాటవలన సర్వమువిడిచినందునఁ గలిగిన ఫలము చెప్పఁబడెను. ఇతరచింతను విడువక ధ్యానించుటకు శక్యముకాదు.

శ్లో॥ నిరంతరం విచారోఽయః శ్రుతార్థస్య గురోర్నుఖాత్,

తన్నిదిధ్యాసనం ప్రోక్తం తచ్చైకాగ్ర్యేణ లక్ష్యతే.

7

తా॥ గురువువలన వినిన యర్థమును యెల్లప్పుడు విచారణము చేయుట నిదిధ్యాసమనఁబడుచు, అగ్రయేకాగ్ర్యము. (ఒక్క లక్ష్యమందు నిలుపుట) చేతఁగలుగును,

శ్లో॥ అనాత్మస్య రుచిశ్చిత్తే రుచిశ్చాత్మని చేద్భవేత్,

పుణ్యపుంజేన శుద్ధం తచ్చిత్తమేకాగ్ర్యమర్హతి॥

8

తా॥ ఆత్మకానిదానియందు నునస్సున రుచిలేక పోవుటయు, నాత్మయందు రుచికలుగుటయు నేదికలదో, యది మహాపుణ్యముచేతఁ గలుగును. ఆ శుద్ధమైన చిత్తము యేకాగ్ర్యమును గలిగించును.

శ్లో॥ శుద్ధ్యంకురితమై కాగ్ర్యం వివేకేనాభి వర్ధయేత్,
ప్రియాప్రియ వివేకోఽతః మైత్రేయ్యా ఉపదిశ్యతే॥ 9

తా॥ చిత్తశుద్ధివలనఁగలిగిన యేకాగ్రతను వివేకముచేత వృద్ధినొందింప వలయును. కనుకఁబ్రియమేదియో, యప్రియమేదియో తెలిసికొనుటకై యాయుపదేశము మైత్రేయికిఁజేయఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సతిజాయాదిభోగేషు భోక్తర్యాత్మని చేత్స్యతే,
ప్రీతిస్తతి క్వముఖ్యేయం కుతాముఖ్యేతి చింత్యతామ్ ॥ 10

తా॥ మగఁడు, భార్యయిత్యాది భోగములందును, వాటిననుభవించు భోక్తయగు నాత్మ [తన]యందును, ప్రీతికలదు. అందుఁజేనియందు ముఖ్యప్రీతి? జేనియందముఖ్యప్రీతి? అనువిషయము నాలోచింప వలెను.

శ్లో॥ సదా భూయాసమేవాహం మా సభావం కదాచన,
ఇత్యనౌపాధికీ ప్రీతిః ప్రాణినామాత్మ నీత్స్యతే॥ 11

తా॥ ఎల్లప్పుడు నేనుందునుగాక! ఎపుడును నేనుండని వాఁడను కాకుందుఁగాక! అనెడు నిర్నిమిత్తప్రేమ ప్రాణులకాత్మయందే కలదు.

శ్లో॥ స్వసంబంధోపాధినైవ భోగ్యే ప్రీతిర్న తు స్వతః,
అన్యథావై రిభోగేఽపి భోగ్యత్వాత్ప్రీతి రాపతేత్ ॥ 12

తా॥ తనకు సంబంధించిన కారణముచేతనే భోగ్యములగు భార్యాదులందుఁ బ్రీతికలదు. స్వతఃకాదు. అనఁగానిర్నిమిత్తకముకాదు. అట్లు కాదందురా? శత్రువుల భోగ్యములుకూడ భోగ్యములేకదా! శత్రుభోగ్యములందేల ప్రీతిలేదు.

శ్లో॥ అవిచారేణపుత్రాదౌ యాప్రీతిస్తాం విచారతః,
ఆత్మస్యేవోపసంహృత్య చిత్రైకాగ్ర్యం వివర్ధయేత్ ॥ 13

తా॥ విచారములేకుండఁ బుత్రాదులందే ప్రీతినిగలిగి యున్నాఁడో దానిని విచారముతో నాత్మయందు నిలిపి చిత్రైకాగ్ర్యతను వృద్ధిపేయవలెను.

శ్లో॥ ఏకాగ్ర్యమచలం కృత్వా నిదిధ్యాసన కారణం,
* ఆత్మాద్రష్టవ్య ఇత్యేతత్సూత్రం వ్యాఖ్యాతుమానదే॥ 14

తా॥ నిశ్చలమైన యేకాగ్ర్యతను జేసినచో నిదిధ్యాసకలుగును, దాని

నితో నాత్మను జూడవలెను. అనుసూత్రమును వ్యాఖ్యానింపఁదలంచెను

* ఆత్మావా అరేద్రష్టవ్యః శోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయ్యుత్తనివా, అరేదుక్ష్టే శ్రుతేమతేషదం సర్వంవిదితమ్॥ ఇది బృహదారణ్యకములోని మూలము. ఇందాత్మను నిదిధ్యాసాదికములు వలనఁజూడవచ్చునని సూచింపఁబడినది. ఈసూత్రమునే విద్యారణ్యులు శ్లోకరూపమున యనువదించిరి.

అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ ఆహాత్మశబ్దః ప్రత్యంచం తథాలోకేఽను భూతితః,

అనేనాత్మాత్మశబ్దేన ప్రమేయం నిర్దిష్ఠితమ్॥

15

తా॥ 'ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్య' ఇత్యాది శ్రుతియందాత్మశబ్దమున కర్థ

ము ప్రత్యగాత్మ, అనుభవమువలన లోకమందుఁ గూడనట్లే, ఇచటియాత్మశబ్దముచేతఁ బ్రమేయమేదియో యది నిర్దేశింపఁబడును, (ప్రమావిషయము ప్రమేయమనఁబడును. ప్రమయనఁగా యథార్థజ్ఞానమునకుఁ బేరు యథార్థజ్ఞానమువలనఁ దెలియఁదగిన వస్తువుప్రమేయము.)

శ్లో॥ ద్రష్టవ్య ఇతి నిర్దిష్టా ప్రమితిర్దృశి ధాతునా,

అజ్ఞాతజ్ఞాపనం తవ్యప్రత్య యేనాభిధీయతే॥

16

తా॥ ద్రష్టవ్య యనుశబ్దములో దృశధాతువున కర్థము ప్రమితి-యథార్థజ్ఞానము. తవ్య యను ప్రత్యయమునకుఁ దెలియని విషయమును దెలుపుట యర్థము.

శ్లో॥ అజ్ఞాత ఆత్మా వేదాంతజన్యజ్ఞానేన మీయతే,

ఇత్యేష ఏవ వాక్యార్థః నాప్రవృత్త ప్రవర్తనమ్॥

17

తా॥ తెలియఁబడనియాత్మ వేదాంత వాక్యము వలనఁగలిగిన జ్ఞానముచేతఁ దెలియవలెను. అని యీవాక్యమున కర్థము. అంతేకాని, [కర్మకాండ వాక్యమందువలె] క్రియయందుఁ బ్రవర్తింపని వానిని క్రియయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట యర్థముకానేరదు.

శ్లో॥ నన్వహం ప్రత్యయేనాత్మా వేదాంత శ్రవణాత్పురా,

విజ్ఞాత ఇతి చే నైవం సర్వాత్మ్యా నవబోధనాత్॥

18

తా॥ ఆక్షేపము ఓయీ! అహంప్రత్యయము - నేననుజ్ఞానముచేత నాత్మ వేదాంతవాక్యము వినుటకుఁబూర్వమే తెలియఁబడియుండఁగా

గ్రాత్తగా వేదాంతవాక్యమువలనఁ గలిగినదననే? — అట్లుకాదు. అ
హంప్రత్యయమువలన నొక్కయాత్మయే తెలియఁబడినదిగాని, యది స
ర్వాత్మభావము కలదని తెలియఁబడలేదు.

శ్లో॥ లింగ దేహపరిచ్ఛిన్నరూపగ్రాహిణ్యహంమతిః,
సార్వాత్మ్యమాత్మనస్తత్త్వం తదజ్ఞాతమహంధియా. 19

తా॥ లింగశరీరమందుఁ గలదిగా బ్రతిబింబించిన యాత్మయం
దహం బుద్ధి యదివఱకుఁ గలదు. సర్వాత్మ తత్త్వము యహంబుద్ధివలనఁ
జెలియలేదు

శ్లో॥ సర్వాసూపనిషత్స్వేతత్సార్వాత్మ్యం ప్రతిపాద్యతే,
కార్యజ్ఞేయసమాప్తిః స్యాత్సార్వాత్మ్యస్యాపభోధతః, 20

తా॥ అన్ని యుపనిషత్తులందీ సర్వాత్మ భావము చెప్పఁబడినది.
సర్వాత్మత్వము తెలిసినందువలనఁ జేయవలసిన కార్యముండదు. తెలి
యఁదగిన వస్తువు మఱియొకటియు నుండదు.

శ్లో॥ అత్మా ద్రష్టవ్య ఇత్యుక్త్వా తత్త్వధీరుపద్యతా,
శ్రోతవ్య ఇత్యాదినా తు విచార ఉపరన్వృతే. 21

తా॥ అత్మ చూడఁదగినదను మాటచేతఁ దర్శింపఁగలము చూడఁబ
డెను. శ్రోతవ్యమను పదముచేత విచారము చూడఁబడును.

శ్లో॥ శ్రుత్యర్థావిమృతేస్తేతుః శబ్దశక్తివివేకక్లృతే,
శ్రుతిలింగాదికో న్యాయః ప్రోక్తిః శ్రోతవ్య ఇత్యుతి. 22

తా॥ శ్రుతి లింగ వాక్యప్రకరణ స్థానసమాఖ్యలవలన విహింసా
న్యాయము శ్రుతుల యర్థమును స్పష్టపఱచుట చూడఁబడదును
నీ విషయము 'శ్రోతవ్య' యను పదమువలనఁ జెలియఁ దప్పఁబడు
చున్నది.

శ్లో॥ అరాసంభావనోచ్ఛేదీ తరోక్తముననమిహ సతమ్.
వేదశాస్త్రావిరోధ్యత్ర తరోక్తానాం తత్త్వం నాస్తి. 23

తా॥ విషయమును సరియైనదిగా నూహించుట అసంభవము.
(ఉహ) వేదమునకు, శాస్త్రమునకు, విరోధములేదు. అరాసంభావన
యనున గ్రహింపఁదగినది. అట్లుకాని తరోక్తమును నూహించుట అసంభవము.

శ్లో॥ అపరాయత్తబోధోత్ర నిదిధ్యాసన ముచ్యతే,
ధ్యానశంకానివృత్త్యం విజ్ఞానేనేత్యుదీరణాత్, 24

తా॥ ఇతరాధీనముకాని జ్ఞానము, నిదిధ్యాసమనఁబడును. ధ్యాన
మందు శంకలేకుండుటకు విజ్ఞానముతోఁ దెలియవలెనని చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ ద్రష్టవ్య ఇతి విజ్ఞానముద్దిశ్య శ్రవణం తథా,
మననం చ విధాయాథ విజ్ఞానమవధిం జగౌ. 25

తా॥ ద్రష్టవ్య ఇతి పదముతో విజ్ఞానము నుద్దేశించి శ్రవణ మనన
ములు విధించెను. కనుక శ్రవణ మననములకు విజ్ఞానమే యవధి.
(అనఁగా విజ్ఞానముకలిగవలయును శ్రవణమననములు చేయవలెనని తా॥)

శ్లో॥ నన్వనాత్మా న విజ్ఞాతఆత్మదర్శనమాత్రతః,
తతోఽకృతస్సత్వదోషశ్చేన్నైవం సర్వస్యవేదనాత్, 26

తా॥ ఆత్మ దర్శనమాత్రమే చెప్పటచేత సనాత్మ చూడఁబడలేదు.
కనుక, సర్వము కనఁబడుటయను మాట తప్పుగాదా? అని యందు
వేమో! అల్లనరాదు. ఏమనిన—సర్వము తెలియఁబడినందున.

శ్లో॥ ఆత్మనోదర్శనేదం దృష్టం స్యాదఖిలం జగత్,
ప్రత్యక్షాత్రైకయాథాత్మ్యాత్కార్యకారణవస్తునః. 27

తా॥ ఆత్మ కనిపించఁగానే యీ జగత్తంతయుఁ గనఁబడినదగును.
కారణమేమనిన—కార్యకారణ వస్తురూపమాత్మ గనుక ప్రత్యగ్భూతి
యొక్క నిజస్వరూపము తెలిసినందువలన (సర్వజగత్తు తెలియునని తా॥)

శ్లో॥ కార్యాత్మా కారణాత్మా చ ద్వావత్సానౌ పరాత్మనః,
ప్రత్యగ్యాథాత్మ్యమోహోత్థౌ మోహే నప్టే వినశ్యతి. 28

తా॥ కార్యాత్మయని కారణాత్మయని పరాత్మకు రెండాత్మలు, ప్రత్య
గ్భూతి యాథాత్మ్యము తెలియనందువలనఁ గలుగుచున్నవి. ఆ యజ్ఞా
నము శించినప్పుడూ రెండును నశించును.

శ్లో॥ మోహతత్కార్యయోర్బాధే ప్రత్యక్సర్వమితీర్యతే,
అతః ప్రతీచి విజ్ఞాతే సులభం సర్వవేదనమ్. 29

తా॥ అజ్ఞానము, దాని కార్యము శించఁగానే ప్రత్యక్షుఁడు సర్వమనఁ
బడును. కనుకఁ బ్రత్యక్షుఁడు తెలియఁగానే సులభముగా సర్వము

తెలియును.

శ్లో॥ తత్రైవం సతి యో మూఢః సమస్తవ్యస్తరూపతాం,

జ్ఞాతవ్యాం మనుతే తాం తు వేద ఏవ నిషేధతి. 30

తా॥ ఈలాగుననుండగా, నేమూఢుడు సమస్తరూపము వ్యస్తరూపముకల భావము తెలియఁదగినదని తెలిసికొనును. అభేదమును వేదమే నిషేధించుచున్నది.

శ్లో॥ యో విప్రజాతిశ్చైతన్య్యాగన్యద్వస్త్వితి మన్యతే,

తైవల్యాత్తం పరాపర్యాద్విప్రజాతిః పరాభ్యుత్థమ్. 31

తా॥ బ్రాహ్మణుడై పుట్టినవాడెవ్వఁడు చైతన్యముకంటే నితరవస్తువు కలదని తలంచునో, తైవల్యము (ఏకత్వము)నకుఁ బరాభ్యుత్థుడైయున్న యీతనిని బ్రాహ్మణులందఱు పరాభవించుదురు.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణోఽహమితి భ్రాంత్యాభ్యుపాస్మహిస వాదిషు,

ప్రవృత్తీలభతే జన్మేత్యేషువాన్య పరాధ్రుయా. 32

తా॥ నేను బ్రాహ్మణుడనను భ్రాంతితో యజ్ఞదులంబవఁడు ప్రవర్తించునో (వాఁడు) మరల జన్మనొందును. ఇదియే వానిఁ బరాభవము.

శ్లో॥ విప్రత్వవత్క్షత్రలోకదేవభూతాదికం జగత్,

స్వస్మాదేహేదేవ పశ్యంతం క్లేశయేదపరాధినమ్. 33

తా॥ బ్రాహ్మణత్వమునువలెనే క్షత్రియ, వైశ్య, భూతములు, మొదలగు జగత్తును దనకంటేవేఱని చూచునపరాధిని (అజగత్తు) బాధించును.

శ్లో॥ యదస్తి తన్న జానాతి యన్నేహస్తి తదస్తి తే,

ఇత్యేవమపరాధోఽస్య విద్యతే భేదవర్జినః. 34

తా॥ ఏదియున్నదో దానిఁడెలియడు. ఏది యుండునో దాని జూచును, ఇట్టిదే భేదమునుజూచు వానిఁబట్టి.

శ్లో॥ యోన్యధాసంతమాత్మాసంస్యధాప్రతిపాద్యతే,

కిం తేన న కృతం పాపం చోన్యధాత్మసంహితమ్.

తా॥ ఒక విధముగానున్న యాత్మను మఱియొక విధముగాఁబ్రతిపాద్యతే తన్నుదానే దొంగిలించిన వాడగును. అట్లే యన్యధాత్మసంహితమ్.

జేయఁడు? (అన్ని పాపములను జేసినవాఁడే యగుచున్నాఁడని తా॥)

శ్లో॥ అపొహితత్వాజ్ఞాత్వాదిదర్శనస్వేహం కిం పునః,

ద్రష్టవ్యమిత్యతోవక్తి సర్వాఖండత్వదర్శనమ్.

36

తా॥ జాతి మొదలైనవాటిని జూచుట బాధితమైనందున నింకేమి చూడవలెను? అని శంకకలుగఁగా శ్రుతి సర్వాఖండత్వము చూడఁ దగినదని చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రత్యక్షేన య ఆభాతి ప్రత్యగ్బుద్ధిప్రమాణతః,

తావన్మాత్రైకయాథాత్మ్యముక్తజాత్యాది దృశ్యతామ్.

37

తా॥ ప్రత్యగాత్మ భావముతో నేది కనంబడుచున్నదో, యాప్రత్య గాత్మతోఁదెలిసి కొన్నంతవఱకును బూర్వమందుఁజెప్పి నజాత్యాదులు చూడవలెను. (అనఁగాఁ జ్ఞాతవేరుగాను, జ్ఞేయమువేరుగాను, ద్వైత జ్ఞానమున్నంతవఱకును జాత్యాదులున్నవని యెఱుంగనగును. ఆపిమ్మట లేవని తా॥)

శ్లో॥ ఏవం శ్రోతవ్య ఆత్మాయం సమాప్తిః శ్రవణే విధిః,

కథం మంతవ్య ఇత్యత్ర దుందుభ్యాదినిదర్శనమ్.

38

తా॥ ఇంతవఱకు శ్రవణవిధి చెప్పఁబడినది. ఇంక మననమెట్లొ చెప్పఁబడుచున్నది. అందు దుందుభిదృష్టాంతముగాఁ జెప్పఁబడెను. దుందుభి-వాద్య విశేషము. యద్ధాదులందు దీనిని వాడుదురు.

శ్లో॥ స్థితౌ జనౌ లయేఽప్యేతజ్జగదాత్మాతిరేకతః,

నాస్తీత్యేతత్క్రమేణాత్ర దృష్టాంతైః ప్రతిపాద్యతే.

39

తా॥ స్పృష్టి స్థితిలయములందు జగత్తాత్మకు భిన్నముగా లేదను విష యము క్రమముగాఁ దృష్టాంతములతో నిందు వివరింపఁబడును.

శ్లో॥ యథా దుందుభిశ్చబ్రత్వసామాన్యాదుత్థితాన్పుష్పకౌ,

నాదాతుంశక్నుయాత్కిశ్చిద్విశేషానసికోశవత్.

40

తా॥ దుందుభి శబ్దమువలె వేఱువేఱఁబుట్టిన విశేషముల నెవఁడును, కత్తులసంచించిని పట్టుకొనలేనట్లు గ్రహింప సమరుఁడుకాఁడు.

శ్లో॥ తద్వదాత్మాతిరేకేణ నాత్మీయోఽర్థోమనాగపి,

యతః సమీక్షితం శక్యస్తేనాసౌ రజ్జుసర్పవత్.

41

తా॥ అట్లే యాత్మకు భిన్నముగాఁదన సంబంధమైన పదార్థమును రవంతయును జూచుటకు నే హేతువుచేతఁజూడ శక్యముకాదు. దానిచేత నాకనఁబడుచున్న పదార్థము రజ్జు సర్పమువంటిది. (అనఁగా ద్రాటి యందాఱోపించిన సర్పము పరిశోధించినపుడు కానరాదని తా॥)

శ్లో॥ సామాన్యం తద్విశేషశ్చ తద్విశేషా ఇతిత్రయః,
దుందుభిస్తస్య చాఘాతశబ్దశ్చ త్యేభిరీతాః.

42

తా॥ సామాన్యము, దానివిశేషము. విశేషములోని విశేషములు ఈ మూఁడును దానిని వాయించుటకు దానివలన వచ్చిన ధ్వనిని నాఁ యైననని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సామాన్యం దౌందుభేశ్శబ్దః వీరాది రససంయుతః,
విశేషస్తద్విశేషాస్తు నీచోచ్ఛాదివిభేదినః.

4

తా॥ దుందుభియొక్క శబ్దము సామాన్యము. ఆ శబ్దము వీరా రసములతోఁగూడుట విశేషము. ధ్వనిలోని భేదములైన హెచ్చుతక్కు విశేషములో విశేషములు.

శ్లో॥ నీచాదిభేదినః శబ్దాః వీరాదిరససంయుతే,
అంతర్భవంతి సోప్యంతగు చితస్త్వైర్గుదుభధ్వనౌ.

తా॥ సౌచ్చుతగు భేదములుగల శబ్దములు వీరాదిరసయుక్త శ మునందంతర్భావమునొందును. ఆరససంయుక్త శబ్దము దుందుభి ధ్వ యందంతర్భవించుచున్నది.

శ్లో॥ ఏవం శంఖేఽపి వీణాయాం యోజయిత్వా పునః పునః,
శంఖ దుందుభివీణాభ్యధ్వనీవస్యైత్ర యోజయేత్.

తా॥ ఇట్లే శంఖమందు, వీణయందు మోహనములనునుహించి, ఖదుందుభి వీణాధ్వనుల నొకదానియొదిగొనిక దానిభేదమును, య ర్భావమును సమన్వయించుకొనవలెను.

* శ్లో॥ ధ్వనిత్రయం మహాశబ్దసామాన్యైరితర్థవేదిభిః,
ఏవమాయాం శంఖభేదేనాప్రీత్యుపగచ్ఛతి.

తా॥ మూఁడుధ్వనులును మహాశబ్దమునందంతర్భవించును. భేది చెప్పఁదలంచినపుడు శంఖధ్వని, వీణాధ్వని, యోజయెను.

* ఈగ్రంథకాక్కుండినాదములను దశవిధనాదములతోఁబోల్ప నెఱవ నట్లుఁగాననయ్యెడిని. అట్లుకానిచోఁదొలుతశంఖము, వీణ, భేరిగాఁగలవానిని బేర్కొననేల? యుద్ధము, వీరరసశబ్దము లుపమానములేగాని ప్రధానములుగావు. దశవిధనాదములలోని మూఁడునుకలవు. తురీయనాదమొంకారము.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ యథా విశేషసామాన్య తత్సామాన్యపరంపరా,

శబ్దే స్థితా తథా సర్వముపలభిసమీక్షితే,

4

తా॥ విశేషము, సామాన్యము, దానిసామాన్యపరంపర యెట్లుశబ్దమందుఁగలదో, యట్లే యుపలభియందున్న సర్వమును జూచుకొనవలెను. (ఉపలబ్ధి-ప్రత్యక్షము)

శ్లో॥ ఉపలబ్ధిఽస్తి సన్కుంభో లుబోధ్ధృ దేశకాలవాక్,

పూర్వపూర్వార్థిరేకేణ నోత్తరార్థోనుభూయతే.

8

తా॥ ఇట్టియుపలభికలగు. [ఎట్లనిన] ౧ ఉన్నది, ౨ కుండ, 3 దానినూత్ర ప్రేలాడుచున్నది, ౪ ఫలానాచోటనున్నది. ౫ ఫలానాకామునందున్నది, అని యొకేవస్తువునందుఁబొడగట్టుచున్నవి వేరువేరుగాఁజూయెడువిధముల యుపలబ్ధులలో ముందుదానికంటే వేరుగాఁదరువాదియనుభవములతోలేదు. (అన్నియునొకేచోట గోచరించుచున్నవనితా॥

శ్లో॥ ఏవం చిదన్వయాత్సర్వం చిదధ్యస్తం తథా సతి,

చిదాత్మైవాన్య సర్వస్య తాత్వికం రూపమీక్ష్యతామ్.

4

తా॥ ఇట్లుచిత్తునందుఁగూడ సమన్వయించినపుడు సర్వమును చిత్తనందే యారోపింపబడెను. అట్లుకాఁగాఁజగత్తంతటియొక్క నిజరూపము చిదాత్మయేయని చూడవలెను.

శ్లో॥ స్థితికాలే యథైకాత్మ్యం శక్యతే జ్ఞాతుమంజనా,

యథోక్తన్యాయతస్తద్వదుత్పత్తావపి శక్యతే.

5

తా॥ స్థితికాలమండెట్లు యేకాత్మభావము శీఘ్రముగాఁదెలియశక్యమగుచున్నదో, యట్లేపూర్వన్యాయముననుసరించి యుత్పత్తికాలమండెఁగలదని తెలియవలెను.

శ్లో॥ ధూమార్చిర్విస్ఫులింగాది విభాగజననాత్పురా,

అగ్నిరేవ స ధూమాద్యాస్తథైకాత్వంజనేః పురా. 51

తా॥ పొగ, మంట, మిఠులగులు, మొదలగు విభాగములు పుట్టకముందగ్నియేకలదు. పొగ మొగలగునవిలేవు. అట్లే జన్మకుముందొక్క యాత్మయేకలదు.

శ్లో॥ స్వార్థసాధనయత్నాదీననపేక్ష్య యథా సృజేత్,
ధూమాదీన్స్తతభుక్తద్వద్వగాదీన్ప్రత్యగీశ్వరః 52

తా॥ తనప్రయోజనము, దానిసాధనము దానియత్నము, మొదలగు వానినపేక్షింపకయేయగ్ని, ధూమాదులనెట్లు సృజించునోయట్లు, ప్రత్యగాత్మయగు నీశ్వరుఁడు ఋగాదివేదములు మొదలగు పదార్థములను సృజించుచున్నాడు.

శ్లో॥ నార్థం బుధ్వా వాక్యసృష్టిః కాలిదాసాదివాక్యవత్,
కింతు శ్వాస ఇవామత్నాత్స్యాదతోఽపారుషేయతా. 53

తా॥ అర్థము తెలియకయే వాక్యములసృష్టికలుగదు. కాలిదాసాదులవాక్యములట్లేనచ్చినవి, కానివేదములుమాత్రము శ్వాసయెట్లు యప్రయత్నముగా వచ్చునో యట్లే యప్రయత్నముగా వచ్చినవి. అప్రయత్నముగావచ్చినందుననే పురుషులచిత్తముకానేరదువేదము. (వేదము లపారుషేయములనుచో నిదియేతార్పర్యము)

శ్లో॥ మంత్రాశ్చతుర్విధాజ్ఞేయాఋగ్వేదాదిగిరోదితాః,
బ్రాహ్మణంచేతిహసాదిరూపమప్తవిధః భవేత్. 54

తా॥ మంత్రములు నాలుగువిధములు. ఋగ్వేద, యజుర్వేద, సామా, ధర్వవేదములను పేరులతోఁజెప్పఁగలెను. ఇతిహసాదిరూపమైన బ్రాహ్మణములు నాలుగువిధములు. అంతయు నెనిమిదివిధముల వాక్కుయ్యెను.

శ్లో॥ ప్రసిద్ధాశ్చేతిహసాద్యాఋగ్వేదాద్యుపసృహకాః,
నిఖలాఽపిజగత్సృష్టిః శబ్దసృష్ట్యేనలభ్యతే. 55

తా॥ ఋగ్వేదాది మంత్రములకు వ్యాఖ్యానములైన యితిహసాది బ్రాహ్మణములు ప్రసిద్ధములు. శబ్దసృష్టిచేతనే జగత్తంతయుఁదెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రజ్ఞానవ్యతిరేకేణ యత్నైః పరిత్యజ్యైః,
వస్త్యంతరం న సంభావ్యం ప్రళయోఽపి తస్మాచ్ఛతే. 5

తా॥ ప్రజ్ఞానమునకు వేరుగా వస్త్యంతరము సృష్టిసత్తులయంద
లేదో, యత్నేప్రళయమందుఁగూడ నింకొకవస్తువులేదు. అదిచెప్పబడున

శ్లో॥ స్వాభావికాత్యంతికౌ ద్వా పశ్యమా జగత్సయోః,
స్వాభావికః స్వాత్మలబ్ధంతే భాదాత్మ్యంతికౌ మతః. 5

తా॥ స్వాభావికప్రళయమని, యాత్యంతిక పశ్యయమని, జగత్తున
రెండుపశ్యయములుకలవు, కల్పాంతమందుఁగలుగునది స్వాభావికప్ర
యము, జ్ఞానమువలన నాత్యంతప్రళయము గలుగును.

శ్లో॥ సముద్రఖిల్యా దృష్టాంతౌ క్రిమాత్ప్రళయయోర్మతౌ,
లీయతేఽబ్ధా జలం యద్వత్తథా బ్రహ్మణి తజ్జగత్, 5

తా॥ రెండుపశ్యయములకు వరుసగా దృష్టాంతములు సముద్రము
ఉప్పుగడ్డ, సముద్రమునందెట్లు జలములయమగునో, యట్లాజగత్తు బ్రహ్
మందులయమగును. (ఇది స్వాభావికలయము.)

శ్లో॥ సాక్షాద్వాధప్రణాడ్యా హ జలమబ్ధా ప్రలీయతే,
సాక్షాద్గంగాదికా నద్యస్తత్ప్రణాడ్యాజలాంతరమ్. 1

తా॥ సాక్షాత్తుగాఁగాని కాలువద్వారాఁపరంపరగా గాని, నీరు సః
ద్రములో లయమగుచున్నది. తరంగములును, నదులును, సముద్రా
లో బ్రత్యక్షముగా గలియును. నదుల కాలువలద్వారా నితర జలః
సముద్రములో (పరంపరగా) గలియుచున్నది.

శ్లో॥ తత్త్వైవ కారణం వస్తు సాక్షాద్బ్రహ్మణి లీయతే,
కార్యంతు కారణద్వారేత్యేతదత్ర వివక్షితమ్.

తా॥ కారణవస్తువు సాక్షాత్తుగాఁబ్రహ్మమందు లయమగుచున్న
కార్యవస్తువుకారణముద్వారా బ్రహ్మమందు లయమగుచున్నదని చె
దలఁపఁబడినది.

శ్లో॥ విషయప్రళయేనాత్మప్రళయస్సోదితత్వతః,
లయః సర్వస్య జగతో బ్రహ్మణీత్యత్ర సుస్థితమ్.

తా॥ విషయములయొక్క ప్రళయముకలుగఁగానే యింద్రియవ
యొక్క ప్రళయముకలిగినందువలన, లేక చెప్పఁబడినందువలన జగ

యొక్కలయము బ్రహ్మమునందగుననునది స్థిరమైనది.

శ్లో॥ ఏవం మంతవ్య ఆత్మాయమర్థాసంభవమత్తయే,
దుందుభ్యాద్యుక్తదృష్టాంతన్యాయమార్గేణ యత్నతః. 62

తా॥ (జగద్రూప) పదార్థము సంభవింపదనెడు సందేహమును నివర్తించుటకుయిదివఱకుఁజెప్పఁబడిన దుందుభ్యాదిదృష్టాంతన్యాయానుసారముగా బ్రయత్నించి యీయాత్మమనము (ఊహ, చింతన) చేయదగినది

శ్లో॥ అపరాయత్తి బోధాఖ్యనిదిధ్యాసనసిద్ధయే,
ఆత్మంతికలయం వక్తుం ఖల్యదృష్టాంత ఉచ్యతే. 63

తా॥ పరాధీనముగాని బోధయ నెడు నిదిధ్యాసముసిద్ధించుట కాత్మంతిక ప్రళయమును జెప్పుటకు వుప్పుగడ్డదృష్టాంతము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సాముద్రమంభో లవణక్షేత్రే భానువిపాకతః,
లవణోపలతాంపాప్య పైంధవః ఖల్య ఉచ్యతే. 64

తా॥ సముద్రోదకము యుప్పుపండుభూమియందుఁబడి సూర్యపాము (సూర్యునిద్వారా ప్రసరించిన నెండ వేడిమికి) వలన నుప్పుగడ్డలగును. అదిఖల్యమనఁబడును.

శ్లో॥ స ఖల్య ఉదధౌ క్షిప్తస్తాపశాంతౌ విలీయతే,
అశక్యః పునరుద్ధయం ఖల్యరూపేణ పూర్వవత్.

తా॥ ఆ యుప్పుగడ్డ సముద్రములో వేయఁబడి, దానిలోని తాపః చల్లారి నపుడు నీటిలోఁ గఱగిపోవును. మొదటి గడ్డ రూపముగా మఱి దానిని సముద్రమునుండి తీయుటకు శక్యముగాదు.

శ్లో॥ ఖల్లోద్ధృత్యై నీరమర్థావాగదీత యతోయతః,
తత్ర తత్ర రసో లభ్యః ఖల్యస్త్వేష స కుత్రచిత్.

తా॥ ఉప్పుగడ్డ (సముద్రమునుండి) తీయుటకు, సముద్రమునందఁ జెచ్చటనుండి నీరు తీయఁబడునో, యచ్చటచ్చట రసములభిం గాని గడ్డ యెచ్చటను లభింపదు.

శ్లో॥ సాముద్రస్యాం భసస్తాపాఖ్యతైః సూక్ష్మైః,
ఆబ్రహ్మైర్నంబపర్యంతం లవతాస్యజిహ్వయోః.

తా॥ సముద్రోదకము తాపము కలుగుటవలన పున్న గడ్డ పై

ఇట్లే పరమాత్మకు బ్రహ్మాదిస్తంబవర్యంతము (స్తంబము గట్టిపోవు) యవిద్యచేత జీవత్వము కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ మహద్భూతమనంతం స్యాదపారం చిద్భువం స్వతః,
దేహేంద్రియాఖ్య భూతేభ్యో జీవత్వేన సముత్థితమ్, 68

తా॥ మహత్త్వయి, యనంతమగును. అపారము—దరిలేనిది. స్వయము చైతన్యమైనట్టిది. ఈ భూతములనుండు జీవరూపమున బయలుదేరినది.

శ్లో॥ మహత్త్వం సర్వగత్వం స్యాద్భూతత్వం నిత్యసిద్ధతా,
అనంతాపరశబ్దాభ్యాం వ్యాప్తి నిత్యత్వసాధనమ్॥ 69

తా॥ మహత్త్వ, యనఁగా సర్వవ్యాపియని తాత్పర్యము. భూతము. అనఁగా నిత్యముసిద్ధమైయుండుట అనంతాపరశబ్దములు రెండునునిత్యము వ్యాపించియున్నదను విషయమును సాధించును.

శ్లో॥ కార్యకారణరాహిత్యం యది వేహోపలక్ష్యతాం,
అనంతత్వమకార్యత్వ మపారత్వ మహేతుతా॥ 70

తా॥ అట్లుకాక యింకొకవిధమున కార్యత్వకారణత్వములు లేకుండుటయని తెలియవలెను. అనంతత్వమువలన సకార్యత్వము, అపారత్వమువలన సకారణత్వము తెలియనగును.

శ్లో॥ విజ్ఞానఘన ఏవేతి జాత్యంతర నిషేధనం,
తదిదం వస్తున స్తత్త్వం మాయీకీ సా సముత్థితః ॥ 71

తా॥ విజ్ఞానఘనము, అనుటవలన విజ్ఞానేతర జాతి యందులోఁగలియు లేదని యర్థము. విజ్ఞానమేవస్తుతత్వము. జీవరూపముగాఁ బయటకుబుకుటమాయవలనఁ గలిగినది.

శ్లో॥ అభిసానీయమై కాత్మ్యం జలస్థానంతు సాక్షిచిత్,
క్షేత్రీస్థానం శరీరాది తాపస్థానం తు విభ్రీమః॥ 72

తా॥ (దృష్టాంతమైన యుష్పగడ్డకును, దాష్టాంతికమైన జీవాత్మకు నాయాసామ్యస్థానములు చెప్పుచున్నాఁడు) ఉష్పగడ్డవక్షము సముద్రము, జీవవక్షసు యేకాత్మభావము. జలమునకు సమముసాక్షి చైతన్యము. ఉష్పపాలమునకు శరీరమునకు సామ్యము, సూర్యతాపమునకు ప్రభుమకు సామ్యము.

శ్లో॥ ఖల్యసానం చిదాభాసో యో గాత్రప్రృత్వోఽస్మి తే,
దృష్టశోతాద్విజో శారో ధనీ నోమాస్థవే త్తితి॥

తా॥ ఉష్ణగడ్డకు సామ్యము చిదాభాసుడు. శరీరచిదాభాసలకూ కవలనఁ గర్తుత్వము, భోక్తుత్వం దృష్టుత్వం శ్రోతుత్వంగృజత్వవ శారత్వము, (శారవర్ణము) ధనవత్వముగోమత్వము, ఇత్యాదులు కల నవి. ఇందుమొదటిరెండు మనోధర్మములు తరువాతరెండు యుద్ధి ధర్మములు. తక్కినయింద్రియధర్మము ల్లిశ్యసాహిత్యమునను. తక్కి రెండు శరీరధర్మములు చివరరెండును కేవలమంభమాన ధర్మము.

శ్లో॥ ప్రత్యగాత్మైవ సదృష్టా పరోక్షమభినత్తదా,
బ్రహ్మైవ సన్నయం చాత్మ సగసారిత్వ మివాస్మినః ॥

తా॥ ప్రత్యగాత్మయే సత్స్వరూపమైన బ్రహ్మమన్యును పరోక్ష గానే యుండును. ఈజీవాత్మ బ్రహ్మమగుచునే సగసారిత్వమొనరును.

శ్లో॥ ఇత్యేవం పరవస్తేవ పంచభూతాభ్యు మాయయా,
జీవత్యేన సముత్థాయ స్వతిః శాస్త్రేణ బుధ్యతే॥

తా॥ ఇట్లు పరవస్తువే పంచభూతరూపమైన మాయాచేతనము బయలుదేరి స్వయముగా శాస్త్రముద్వానమునోభియఁ గును.

శ్లో॥ సర్వమాత్మైవ సమ్యక్ జన్మస్థానైశ్చ తే ప్రకృతే,
నష్టే నశ్యతిజీవత్వం జలే ప్రకృత్యైవ కల్యణతే ॥

తా॥ సర్వము యాత్మయ నడు సరి ప్రకృతియగుచునే ప్రభవ తయు నశింపఁగా జీవత్వము నీటిలోవేయి జలముననుచుచేతనము.

శ్లో॥ త్వేత్రజ్జీర్ణరభేదేన పునః సంజ్ఞానమేవ తే,
తద్భేతోస్తమసో ధ్వంసా స్థితిస్థానైశ్చ యదృశా ॥

తా॥ ఆతరువాత కేత్రజ్జీర్ణమును సంజ్ఞానముననుచుచేతనము సంజ్ఞానముగలిగించు నజ్ఞానములేదుకనుక నమూనములలో నెవ్వను నుమరలతీయజాలని విధమున.

శ్లో॥ దృష్టిమాత్రాత్మి యాధ్యాత్మికానాం కల్యణముననుచుచేతనము
న జ్ఞాతం కించిదప్యస్తి నా పరాస్థితం నామకల్యణముననుచుచేతనము

తా॥ కార్యకారణపస్తువుల దృష్టిననుచుచేతనము పరాస్థితముననుచుచేతనము

వలనఁ దెలియఁబడని వస్తువులేదు. దానివలన నశింపని యజ్ఞానములేదు
శ్లో॥ ఆత్మంతిరోఽయం పశ్యయః పునర్జన్మవివర్జనాత్ ,
స్వాభావికే లయేశ క్తిశేషా దస్తి పునర్జనిః॥ 79

తా॥ ఇదియాత్మంతప్రళయము. [ఎందుచేతనిన--] పునర్జన్మలేదుక
నుక. స్వాభావికలయమందు శక్తిశేషమువలనఁ బునర్జన్మకలదు,
శ్లో॥ విజ్ఞానైకఘనస్యాస్య సంజ్ఞా నా స్తీతి యద్వచః .
తద్వ్యాహతిర్న శక్యాత్రితయోర్విషయ భేదతః ॥ 80

తా॥ విజ్ఞానఘనఁడనియనుచు నతనికి సంజ్ఞలేదనుమాటయేదికలదో,
యామాటకువ్యాహతి (--బాధ] లేదు. (అనఁగా విజ్ఞానఘనఁడననదే
పేరయియుండ, పేరులేదనుట బాధితమని తా॥] ఎందుచేతననిన--విజ్ఞా
నఘనఁడనుదానికి విషయమువేఱు. సంజ్ఞలేదనుమాటకు విషయమువే
ఱుగనుక.

శ్లో॥ విజ్ఞానైకఘనోక్తాస్యకృత్తైన్నికాత్మ్యం పురోదితం ,
సంజ్ఞా నా స్తీతి చావిద్యాజన్యా బుద్ధిర్నిషిధ్యతే ॥ 81

తా॥ విజ్ఞానైక ఘనఁడనుమాటచేత నాత్మకు సంపూర్ణై కాత్మభావము
పూర్వమందుఁ జెప్పఁబడెను. సంజ్ఞలేదనుమాటవలన నవిద్యవలనఁగలిగి
న బుద్ధి తప్పని నిపేధించుచున్నది.

శ్లో॥ కార్యకారణతాశేషి స్వతః సిద్ధమనన్యగం,
యద్వస్తు తదలం స్వాత్మసంవిత్యై నిరపేక్షతః ॥ 82

తా॥ కార్యకారణములకు మిగిలిస్వతసిద్ధమై యన్యముమీఁదనాధార
పడకయే వస్తువుకలదో యదియేయన్యపేక్షలేక నాత్మజ్ఞానము కొఱకుఁ
బాలును.

శ్లో॥ ఏకాత్మ్యం యదవిజ్ఞాతం తద్వైతమివ విభ్రమాత్,
స్యాద్యత్ర తత్ర పుంసోఽసౌ కర్తృ కర్మాదిభేదధీః॥ 83

తా॥ ఏయేకాత్మభావము తెలియఁబడకుండ నెక్కడక్కడఁ భ్రమ
వలనఁ ద్వైతమువలెఁ గనఁబడుచున్నదో యక్కడక్కడఁ బుష్పనకుఁ
కర్తకర్మయను భేదబుద్ధి కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ నను ద్వైతమివేత్యేతదుపమానం కథం తవ,

ఉపమేయద్వైతవస్తురాహిత్యాదితిచేచ్ఛుణు॥

84

తా॥ (అక్షేపము) ఓయీ! ద్వైతమువలెనన్న యుపమానమెట్లు నీ మతమున సిద్ధించును? ఎట్లనిన—ఉపమేయమైన ద్వైతవస్తువులేదు కనుక, అని యాక్షేపింతువా? వినుము.

శ్లో॥ రామరావణయోర్యుద్ధం రామరావణయోరిన,

ఇత్యాదాపుపమా దృష్టా స్వస్య స్వేన తథేవ్యతామ్॥

85

తా॥ రామరావణయుద్ధము రామరావణయుద్ధము వంటిదను చోట నెట్లుపమానోపమేయములు సిద్ధించినవో యట్లే నిచోటగూడ, తనతో దనకుపమానము (అతనికతఁడే సాటియని తా॥)

శ్లో॥ యద్వల్లంకే చంద్రభేదః కల్పితత్వేన సమృతః,

జగద్భేదోపమా సాన్యానిధిధ్యాత్వం తేన సిన్ధ్యతి॥

86

తా॥ చంద్రునియొక్క భేదమెట్లు కల్పితమగుటచేత సమృతమయ్యెనో, యట్లే జగత్తుయొక్క భేదముగూడఁ గల్పించుచున్నది, దానిచేత మిథ్యాత్వము సిద్ధించును.

శ్లో॥ సమస్తవ్యస్తరూపత్వం యో వత్తీహత్మనః శ్రుతేః॥

తత్పక్షస్య నిషేధాయ ద్వైతమిధాత్వత్వవర్జితమ్॥

87

తా॥ శ్రుతివలన సమష్టి, వ్యష్టిగూఢ మాత్రమని లాసి మనఁడు ఇతెప్పునో, యాపక్షమును నిషేధించుటకుఁ ద్వైతము మిథ్యమున నెట్లనియు చేసెను.

శ్లో॥ జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపం ప్రాప్య స్వస్మి యః పృథగ్.

ఏకో వ్యవహారత్వేన మజ్ఞో వ్యవహారస్మృతమ్॥

88

తా॥ జ్ఞాతృ, జ్ఞానము, జ్ఞేయమునను శ్రీశ్రుతి స్వస్మిమనఁ గుర్చుటగా జూచియును, దాని నసత్యముగా నెట్లు చెబుకఁడు వ్యవహారము మిన్నఁదో, యట్లే యజ్ఞాని యసత్యముగాఁ గి వ్యవహరించుచున్నఁడు. (అంగ దవసలోఁగూడనని తా॥)

యస్యా మవిద్యావస్థాయాం భేదభావో న దాపుయతి॥

ఘాతృ ప్రేయఃపూర్ణ సంగమో ఘోర్యనిష్ఠో నైవ భ్రాతృభావః॥

89

తా॥ ఏయవిద్యావస్థయందు భేదభావోచితఁడే దానియవస్థలోఁ గు

రుషుఁడు ప్రూత్య-వాసనచూచువాఁడు ప్రేయ-వాసనచూడఁబడు వస్తువు, ప్రూణ-వాసన, యనుభేదమును వ్యవహరించు చున్నాఁడు. అట్లే ద్రీప్తు, దర్శన, ద్రీప్తవ్యాదీతర త్రిపుటీనిఁగూడఁ దలఁచుచున్నాఁడు. “యత్రహిద్వైతమివభవతి తదితర ఇతరంపశ్యతి, తదితర ఇతరం జిఘ్రుతి” అని ద్వైతవ్యవహారము నవిద్యావస్థలో వర్ణించి. “యత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కంపశ్యేద్యేనేదగ్ం సర్వంవిజా నాతితంకేన విజానీయాద్విజ్ఞాతారమరేకేన విజానీయాత్”

అని జ్ఞానకాలమునందు ద్వైతమును శ్రుతి నిశేధించు చున్నది.

* ఈశ్లోకమునకు మూలమీక్రింది శృతిగావున నందలి యర్థమును చూడుఁడు. “యత్రహిద్వైతమివభవతి, తదితర ఇతరంపశ్యతి, తదితర ఇతరం జిఘ్రుతి, ఇతిద్వైతా వస్థాయాం సర్వవ్యవహారం ధర్మయతి, యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేన కంపశ్యేత్, యేనేదం సర్వం విజానాతి, తంకేనవిజా నీయాద్విజ్ఞాతారమరే కేనవిజానీయాదితి బోధకాలేతం నిపేధతి” (బ్రహ్మదారణ్యకము)

ఈశ్వరిద్వైతమును తీవ్రముగా నిరసించుచున్నది. ద్వైతముభేదముకలది. అద్వైతముభేదములేనిది. సర్వము యద్వైతమేగదా!

శ్లో॥ అవిద్యాయాం వినష్టాయాం ప్రూత్యప్రూణాదిభేదధీః,

వినశ్యతీత్యభిప్రేత్య సంజ్ఞా నాస్తీతి వర్ణితమ్.

90

తా॥ అవిద్య నశించినపిమ్మట ప్రూత, ప్రూణము, యిత్యాది భేదబుద్ధి నశించునను యభిప్రాయముతో “క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ” సంజ్ఞ విద్యాకాలమందుండదని చెప్పఁబడెను,

శ్లో॥ అభిజ్ఞోవ్యజ్ఞవద్భేదం ప్రూత్యప్రూణాదిలక్షణం,

విజానాతీతిచేన్ద్రైవం విద్యాయాం తదసంభవాత్.

91

తా॥ జ్ఞానవంతుఁడుకూడ నజ్ఞానివలెనే త్రిపుటీ భేదమును దెలియుచున్నాఁడుగదా యని యాక్షేపింతువేమో! అట్లుకాదు. విద్యాకాలమందాభేదము గోచరింపదు.

శ్లో॥ యస్యాం తు విద్యావస్థాయామాత్మైవాస్యాభవజ్జగత్,

తదా కః కేన కిం జిఘ్రేదద్వైతే పరవస్తుని.

92

తా॥ ఏ జ్ఞానావస్థయందుఁ జగత్తంతయు నాత్మయే యతనికిఁ గరించునో, యపుఁ డేసాధనముతోఁ దేని నెవఁడు వాసన జూచును? అయినద్యితీయ వస్తువై యున్నది.

శ్లో॥ దృష్టగోచరవత్సర్వం కార్యకారణవజ్జగత్,
ధ్వస్తాత్త్వాంశ్యస్యవిదుషః సమ్యక్ జ్ఞానోదయో భవేత్.

తా॥ చూచినదెల్లయుఁ గోచరించిన విధమునఁ గార్యకారణములైన జగత్తంతయుఁ గోచరించుచు. అజ్ఞానము నశించిన విద్వాంసునఁ చక్కని జ్ఞానము కలుగును.

శ్లో॥ గ్రాహకాదివిభాగోఽత్ర నాస్తి తద్ధేత్వసంభవాత్,
చిన్మాత్రస్య స్వతః సిద్ధే ర్విజ్ఞానఘనతేరితా.

తా॥ భేదమునకుఁదగిన కారణములేనందున గ్రాహ్యగ్రాహక మాయవస్థలో లేదు. చిన్మాత్రమేస్వయమై సిద్ధించినందున విజ్ఞాన ఘత్వము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ముక్తస్య వ్యవహారస్తు భ్రాంతివాసనయా కుతః,
భ్రాంతినాశేఽపి సంస్కారానువృత్తిర్వృత్తే ఖలు.

తా॥ ముక్తి నొందిన వానికిఁగూడ భ్రాంతివాసనచేత నెట్లు వ్యవహారము కలుగుచున్నదనిన ; భ్రాంతి నశించినను తత్సంస్కారమింకఁ యనుసరించుచున్నది కనుక (వ్యవహారము జరుగుచున్నది).

శ్లో॥ వాసనామాత్రసంజ్ఞా తు దేహే సతి న వార్యతే,
వస్తుత్వభ్రాంతిసంజ్ఞైవ ప్రబుద్ధస్యాత్ర వార్యతే.

తా॥ వాసనామాత్ర సంజ్ఞ దేహమున్నంతవఱకు నుండకతీరద దానియందదివఱకున్న వాస్తవత్వభ్రమ మాత్రము జ్ఞానికుండదు.

శ్లో॥ జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపా న సంజ్ఞా విషయే యథా,
ప్రతీచ్యపి తథా సంజ్ఞా ప్రబుద్ధస్య న విద్యతే.

తా॥ జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయమనెడు సంజ్ఞ విషయములందెల్లండగో యల్లే ప్రత్యగాత్మయందుఁగూడ జ్ఞానికి సంజ్ఞయుండదు.

శ్లో॥ జ్ఞానోత్పత్తౌ న సంజ్ఞాస్తీత్యాస్తాం తావదిహత్మని,
అపి సత్త్వామవిద్యాయాం న సంజ్ఞాస్త్యాత్మనీదృశీ.

తా॥ జ్ఞానముకలిగిన తరువాత సంజ్ఞయుండదను మాట యాలాగున నుండనిమ్మి. అవిద్య యున్నపుడుకూడ నాత్మయందిట్టి సంజ్ఞలేదు. ఉండదు.

శ్లో॥ గ్రాహకాదిజగత్సర్వం యేన కూటస్థసాక్షిణా,
లోకఃసర్వో విజానాతి జానీయాత్కేన తం వద. 99

తా॥ గ్రాహకగ్రాహ్యగతి భేదముకల ప్రపంచమంతయు నేకూటస్థుఁడైన సాక్షిచేతనందఱును దెలిసికొనుచున్నారో, యాసాక్షినిఁ దేనిచేతఁ దెలిసికొందురు? (సాధనమేదియు లేదని తా॥)

శ్లో॥ బోధ్యుత్వాలోచనేనాపి న సంజ్ఞా ప్రత్యగాత్మని,
న బోధా గ్రహ్యతేఽన్యేన బోధేన విషయేణ వా. 100

తా॥ తాను తెలిసికొనువాఁడు గనుకఁ గంటిచేతఁగాని, (ద్రవ్యయను) సంజ్ఞ=పేరు ప్రత్యగాత్మయందు లేదు. తెలిసికొను వాఁడితరమైన బోధచేతఁగాని, విషయముచేతఁగాని గ్రహింపఁబడదు.

శ్లో॥ వ్యావహారిక సంజ్ఞాసా సంసారిణ్యపి దుర్లభా,
కిము నిశ్చేషవిధ్వస్త సంసారార్థవ కారణే॥ 101

తా॥ వ్యావహారిక సంజ్ఞ సంసారి(జీవుఁడు) యందును గలుగుటదుర్లభమైయుండగా, సంసార సముద్రకారణమైన యజ్ఞానమంతయు నశించిన జ్ఞానియందు వ్యాహారిక సంజ్ఞయుండునని యెట్లుచెప్పనగును?

శ్లో॥ ఇత్యేవమపరాయత్త బోధేనాత్మంతికో లయః,
నిదిధ్యాసనరూపోఽత్ర ఫలభూతః ప్రకీర్తితి॥ 102

తా॥ ఇట్లు స్వాధీనమైన బోధచేత నాత్మంతికలయము; అనఁగా నిది ధ్యాసము, యిందుజెప్పఁబడెను. అదియే జ్ఞానమునకు ఫలము.

శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేత్ర మైత్రేయీ మన్వగృహ్లాద్యథా తథా,
ముముక్షుమనుగృహ్లాతు విద్యాతీర్థ మహేశ్వరః॥ 103

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యముని విరచితే అనుభూతి ప్రకాశే బృహదారణ్యోపనిషద్విమైత్రీయీ విద్యాప్రకాశోనామ పంచదశోఽధ్యాయః.

పేరే మధుత్వమని తెలియఁదగను. ఉపకారమనఁగా సృష్టి.

2. మధువిద్యయర్థము నీగ్రంథకారుఁ డింతయేవ్రాసెను. అతనికిఁ దోచినదింతయేయని గ్రహించుటలగ్గు. నేటిప్రపంచమున ముప్పదిరెండు విద్యలకుఁ గాకున్నను, కొన్నిటికైనను యాచరణ పూర్వకముగా బోధించువారు కలరా? లేక, యీవిద్యలయొక్కని గూఢార్థముల నైనను వెల్లడించువారు కలరా? అని జిజ్ఞాసువులమగు యస్మదాదుల ప్రశ్నము వావిశ్యవారు (వకటించిన దశోపనిషత్తులలోని ఛాందోగ్యము సంగల యీవిద్యాప్రకరణమునకుఁ దాత్పర్యమును ప్రకటింపలేదు. కారణమౌ భాగము నాంధ్రీకరించువారు లేక నేగదా! నేను యెందరినో యీవిద్యలగూర్చిప్రశ్నించితిని. అందరును తెలియదనియే యుత్తరమిచ్చిరి. ఆప్రకరణమును బోధింప మహాపురుషుఁ డొకఁడు జన్మింపవలసిన కాలము ముందుకలదు.

అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ జంతుభిః పృథివీ సృష్టా స్వకర్మఫల భుక్తయే,

పృథివ్యాప్యాత్మభోగార్థం సృష్టాః సర్వేఽపి జంతవః॥

3

తా॥ జంతువులచేతఁ బృథివీ సృజింపఁబడెను. ఎందుకనిన — తమకర్మఫలముల ననుభవించుటకై పృథివిచేతఁగూడ జంతువులన్నియుఁ దనభోగము నిమిత్తము సృజింపఁబడినవి.

శ్లో॥ పార్థివాణి శరీరాణి భుజ్యంతే జంతుభిస్తథా,

పృథివ్యాపి ధరిత్రీత్వం భుజ్యతే జంతుధారణాత్ ॥

4

తా॥ పృథివీసంబంధమైన శరీరములు ప్రాణులచేత ననుభవింపఁబడుచున్నవి. అట్లు పృథివికూడ జంతువులను ధరించుటవలనఁ ధరిత్రీ (-తల్లిపోషించునది.) యనుభావము ననుభవించుచున్నది.

శ్లో॥ అస్యాం పృథివ్యాం యో భాస్వానామోక్షమవినశ్వరః ,

లింగాత్మా మధ్వసౌ సర్వభూతానాం తాని తస్య చ ॥

5

తా॥ ఈపృథివియం దేసూర్యుఁడు మోక్షపర్యంతము నశింపకుండ నో, యతఁడే లింగరూపుఁడైమధు (-తేనె) వగుచున్నాఁడు. భూతములకతఁడు లింగశరీరము, అతనికి భూతములు లింగశరీరములు. (అన్యోన్య సంబంధము భూతములకు సూర్యునకుఁగలదనితా॥)

శ్లో॥ అధ్యాత్మం యస్య శారీరో లింగత్యా వ్యానోచితః ,
స చాపి మధు సర్వేషాం సర్వసూత్రాని తస్య చ |

తా॥ ఎవఁడయొక్క శరీరసంబంధమైన లింగసేవాయుపాసన - వ్యసంబంధ) మైన భాగమువలన సధ్యాత్మమే అతఁడు, యతఁడు అత్యంత క్షీణుడువు. అన్ని భూతములు నతనికి మునుపు (సమగ్ర-సంస్కారము) లుచును

శ్లో॥ అధ్యాత్మం సాధిదైవం సు సాధిసూత్రాదుః పరితః ,
ఏకైకస్యాత్మనః కృతస్మిం భోగ్యత్వేన" స తిష్ఠతి॥

తా॥ అధ్యాత్మము, యధిదైవము, యాధిసూత్రము, అలా అగ్రతయున్నది. ఒక్కొక్కయాత్మకు సర్వముననుభవింపబడినది.

శ్లో॥ సర్వం సర్వస్య కార్యం స్యాత్మసర్వః సర్వస్య భోజకః |
ఇత్యేషా మధువిద్యాశ్రుత మైషమ్యాత్మైశ్చ శాసితం ||

తా॥ అందఱునన్ని పనులు చేయఁబడియున్న . అందులను సాధిని నుభవింపఁజేయువారే. ఇదియే మధువిద్యయని యిది చెలుబెప్పుటకును చది. ఇది వైషమ్యము (సమానభావము లేక గలదు) సమానగర్భము వారించును. [అనగానొకటి భోగ్యము. మరొకటి భోగ్య. ఆభయింకొకదానికి భోగ్యము. ఆభోగ్యములతో నొకటి భోగ్య. ఇత్యాదువిషయభావముండినపుడే సుఖము. లేనపుడు దుఃఖము. మఱయును బల్లకి నెక్కువారుకారాదు. అంగలగు మోయు వారిని పారాదని తా

శ్లో॥ భూతాని భూమిర్ద్వీ లింగే భోగ్యం యచ్చైవ్యోగ్యం ,
మధ్వవిద్యాకృతం తస్య వస్తుశాస్త్రం చ సర్వవత్ |

తా॥ భూతములు, భూమి, ద్వీపములు — భూతములను విలసి చెప్పఁబడినవి. మధు విద్యగ్రహీత్య సమగ్రము అయిన నట్లు నాలుగుగాఁ గేదము చెప్పఁబడును. దాని యుపాత్మ్యం వలన బడును.

శ్లో॥ అయమేవ స ఇత్యత్ర మధ్వవిద్యాశాస్త్రం ,
ప్రపంచోఽయమితి ప్రుచ్ఛతి స ఇత్యత్ర శాస్త్రం చ |

తా॥ "అయం, ఏన, సః" మున్నగు "అయ" అనునది సగవది. మధువిద్య నాలుగువిధములు. 'అయం' అనునది మధ్వ

ప్రపంచము. 'సః' యను దానియర్థము పరమాత్మ.

శ్లో॥ అయమేవ స ఇత్యుక్త్యా సామానాధికరణ్యాతః,

ప్రత్యక్షాత్రైకయాథాత్మ్యం ప్రపంచస్యావబోధ్యతే. 11

తా॥ 'అయమేవసః'— అది యేయిదియని సామానాధికరణ్యాన్వయము చెప్పినగుడువలనఁ బ్రపంచమంతయుఁ బ్రత్యగాత్మయేకాని, యింకొకటి కాదను భావము బోధింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ స ఇత్యనేన నిర్దేష్టు మతీతగ్రంథవర్ణితః,

యోఽయమిత్యాదిభిర్వాక్యైః చతుర్భిః స్ఫూర్యతే పరః. 12

తా॥ 'సః' అనుమాటతో నిర్దేశించుటకై పూర్వగ్రంథమందు యోయమిత్యాది నాలుగు వాక్యములతోఁ బరాత్మయే జ్ఞాపకము చేయఁబడుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఆత్మాద్రష్టవ్య ఇత్యుక్త మమృతత్వేన వర్ణనం,

నేతి నేత్యుదితం బ్రహ్మ తత్సర్వమభవత్త్వితీ. 13

తా॥ ఆత్మ చూడఁదగినదని చెప్పఁబడినది. అమృతమని చెప్పఁబడినది. నేతి నేతియని చెప్పఁబడిన బ్రహ్మము తత్సర్వమనునదయ్యెను.

శ్లో॥ ఆత్మామృతబ్రహ్మసర్వశబ్దైః ప్రాక్రప్తిపాదితం,

వస్త్యస్య మధునస్తత్వమితి వాక్యార్థ ఈరితః. 14

తా॥ ఆత్మయని, అమృతమని, బ్రహ్మమని, సర్వమని, పూర్వముచెప్పఁబడినవస్తువు మధువనఁబడును. దానితత్వము యీవాక్యార్థము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఉత్తరేష్వపి వాక్యేషు మధురూప మిదంజగత్,

బ్రహ్మపిమధున స్తత్త్వం యోజయేదుక్త వర్తనా॥ 15

తా॥ ముందువాక్యములలోఁగూడ నీజగత్తు మధురూపము. బ్రహ్మముమధువిద్యయొక్క. తత్వమనిపూర్వోక్తమార్గమున నన్వయించవలెను.

శ్లో॥ సాధారణవిశేషాభ్యాం ధర్మో భోగప్రదో ద్విధా,

అధిదైవం తథాధ్యాత్మమిత్య త్రాసౌ విభజ్యతే ॥ 16

తా॥ భోగమును గలిగించుధర్మము. సామాన్యధర్మమని, విశేషధర్మమని, రెండువిధములు. ఇదియధిదైవమని యధ్యాత్మమను చోటవిభజిం

పలుకెను.

శ్లో॥ సత్యమానుషయోరేవం విభాగం దోషయేద్విధా,
పృథివ్యాద్యామానుషాంతా విరాడంగౌ ఉచిరితాః॥

తా॥ సత్యధర్మమని, మానుషధర్మమని విభాగముచెప్పవలెను. ధివిమొదలుకొని మనుష్యులనఱకును విరాట్టుయొక్క యంశములుగ పలుకెను.

శ్లో॥ అయమాత్మేతి నిర్దేశో విరాజోఽభివర్తోంశినిః,
హిరణ్యగర్భస్త్రోత్యః ప్రోక్త స్తేజో నుయోత్తతిః॥

శ్లో॥ (అయమాత్మా) ఇదియాత్మ అనెడు నిర్దేశము యవయవమ కలవిరాట్టుగుఱునిఁ జెప్పను. అందున్న వాఁడే హిరణ్యగర్భుఁడు. తే మయుఁడను మాటవలన హిరణ్యగర్భుఁడు చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ విరాడ్హిరణ్యగర్భాభ్యున్నూల సూక్ష్మశరీరగః,
చిదాభాసోఽత్ర యశ్చాయమాత్మేస్త్వైవ్యుత్పత్తిర్యతే॥

తా॥ విరాట్నువాఁడు స్థూలశరీర మందున్నవాఁడు. హిరణ్యగర్భుడు సూక్ష్మశరీర మందున్నవాఁడు. ఈ రెండు శరీరములలోని చిదాభి యనుమాటతోఁ బ్రకృతియనెను.

శ్లో॥ అపూర్వమపరామధ్య ప్రత్యక్షం చాన్యపి స్మరణం,
స వా ఇత్యాదికో గ్రంథః గృహ్యే తోఽపి ధర్మయగి॥

తా॥ పూర్వము, పరము, మధ్యమము, యనుటలను బ్రకృతిని ప గాత్రయొక్క నిజస్థితి తెలిసికొనుటకుఁ జేసిన “సంసృత్యాది” గ్రంథ దాని దృష్టాంతముతోఁగూడఁ జెప్పఁబడెను. (స వా అయమాత్మా స మాం భూతానామధి పతిః — సర్వవహత్యావహిత్వతః.) అని.

“సవాలయమాత్మా సర్వేషాం గుణాంతామధిపతిః” సర్వేషాంగు నాంరాజాతద్యధారధనాభోచర సేవ చారాః సర్వేసమర్పితా వా వాస్మిన్నాత్మని సర్వాభిభవతాని సర్వచేవాః సర్వభూతాని సర్వే ణః సర్వవహత్యానః గమర్పితాః” అనియొక గ్రంథమున నున్నవలె ది. ఇందుభూతములన్నిటికి నాత్మరాజునందలికని పలుకు. ఈభూత

సర్వలోకములకు, సర్వదేవతలకు, సర్వభూతములకు రథముమీఁదనున్న రథికుఁడగురాజువంటిదని చక్కఁగావర్ణింపఁ బడినది, దానఁజేసియే నిది. అయమాత్మా యనుటకుఁగారణమైనది. అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ ననూక్తం మధునస్తత్వమయమేవ స ఇత్యుతః,
నచనాద్యహుపర్యాయైర్భూయోఽప్యేతద్ద్రవ్యీకృతమ్. 21

తా॥ 'అయమేవసః' యనునప్పండి మధువిద్యయొక్క తత్త్వము చెప్పఁబడెఁగాదా! మరల నదియే చెప్పఁబడెనా? అని యనినచో, అవును. దానినే దృఢపఱచుటకు మలరమరలఁ జెప్పుచున్నారు.

శ్లో॥ బాధమేతావతా వస్తుసార్వాత్మ్యం స్యాత్ప్రపంచితం,
తదేవాభివ్యజ్యతేఽథ విదుషః ఫలరూపతః. 22

తా॥ నిజమే. ఈ చెప్పిన దానివలన వస్తువు సర్వము వ్యాపించినదను విషయము విస్తరింపఁబడినది. విద్వాంసునకదియే ప్రత్యక్షమగును. అదియే యీ విద్యయొక్క ఫలము,

శ్లో॥ స ఏవ మధుతత్వాఖ్య ఆత్మాయం తత్త్వవినైతః
ఆధిపత్యం చ రాజత్యం వైదుష్యం విదుషోఽధికమ్. 23

తా॥ అదియే మధుతత్వమును 'అయమాత్మా' యనునది చెప్పును. అది తత్త్వవేత్తఃకృష్ణము, విద్వాంసున కాధిపత్యము, రాజత్వము, సాండిత్యము యధికమైయుండును.

శ్లో॥ అత్యాధిపత్యశబ్దేన స్వాతంత్ర్యమభిధీయతే,
స్వార్థః ప్రత్యక్షదర్శత్వాత్సహేతోర్జగదాత్మనః. 24

తా॥ ఇచట; ఆధిపత్యమనఁగా స్వతంత్రత్వము. (ఈవిద్య నెఱింగిన వాఁడు సర్వ స్వతంత్రుఁడగునని తా॥) కారణములతోఁగూడిన జగత్స్వరూపమైన యాత్మయగు ప్రత్యగాత్మయే దాని యర్థమగుటవలన మధువిద్య స్వార్థము.

శ్లో॥ రాజత్వంరాజనాద్యాస్వదవిలుప్తాత్మదర్శనాత్,
బ్రహ్మస్మృతి పరిజ్ఞానధ్వస్తధ్వాంతత్వకారణాత్. 25

తా॥ భాసించుచున్న సంపూర్ణాత్మ దర్శనము "నేను బ్రహ్మము" ననెడు జ్ఞానము; దానివలన నజ్ఞానమంతయు నశించును. అట్లు తేనె

రూపమునవిరాజిల్లుటయే రాజత్వము కలుగుటయని యిచ్చుటి తా॥

శ్లో॥ యోఽసావవిద్యయా దేహీ సంసారి వ్యాప్యభూత్పురా,
స ఏవ విద్యయా బ్రహ్మైత్యతోఽస్మి జ్ఞగదర్పితమ్॥ 26

తా॥ ఏజీవుఁడు పూర్వమజ్ఞానముచేత సంసారియయ్యెనో, యతఁడు విద్యచేత నిపుడుబ్రహ్మమయ్యెను. కనుక, నీతనియందు జగత్తంతయు నర్పింపఁబడెను.

శ్లో॥ చక్రిస్యారా యథా సర్వే నాభినేమ్యోః సమర్పితాః,
సజీవా నిఖిలా దేహః బ్రహ్మవిద్యర్పితాస్తథా॥ 27

తా॥ చక్రిముయొక్క రేకులన్నియుఁ దూమునందును. (నాభి) చక్రిమునంచుచుట్టుననున్న నేమి యందాధార పడియున్న విధమున దేహములన్నియుఁ బ్రహ్మవేత్తయందు నిమిడియున్నవి.

శ్లో॥ సమాప్తాబ్రహ్మవిద్యేయం కైవల్యావాప్తయేఽఖిలా,
యథోక్తబ్రహ్మవిద్యాయాః స్తుత్యర్థాఖ్యాయి కోచ్యతే॥ 28

తా॥ మోక్షముకొఱకుఁ జెప్పవలసిన బ్రహ్మవిద్యయంతయుఁ జెప్పఁబడెను. పూర్వోక్తబ్రహ్మ విద్యయొక్క ప్రాశస్త్యము తెలియుటకుఁగా నొక యాఖ్యానము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ దధ్యజ్ఞాధర్వణోఽశ్వీ భ్యామువాచ ద్వివిధం మధు,
ప్రవర్త్యాంగరవిధ్యానం బ్రహ్మజ్ఞానమితి ద్వయమ్॥ 29

తా॥ అధర్వణపుత్రుఁడైన దధ్యంగనువాఁడు యశ్వినీదేవతలకొఱకు రెండువిధములైన మధువిద్య నుపదేశించెను. మొదటిదిప్రవర్త్యకంగమైన రవిధ్యానమొకటి. రెండవది బ్రహ్మజ్ఞానము. (ప్రవర్త్య-యజ్ఞములోఁజేయునొకవిధమైన హోమము.)

శ్లో॥ తం వృత్తాంతమృషీః పశ్యన్ప్రా బ్రవీదశ్వినౌ ప్రతి,
వృత్తాంత మబ్రవీదృగ్భాం ఋగ్భాం చబ్రహ్మవేదనమ్॥ 30

తా॥ ఆవృత్తాంతమును ఋషి తెలిసికొనుచు నశ్వినులను గూర్చిచెప్పెను. రెండు ఋక్కులతో నావృత్తాంతమును, మఱిరెండు ఋక్కులతో బ్రహ్మవిద్యనుఁ చెప్పెను.

శ్లో॥ అశ్వినోర్యువయోరుగ్రం లాభాయ గురుమారణం,

ఆవిష్కారోమి లోకేఽస్మిన్నే ఘోషప్రియ యథా తిథాః ॥ 31

తా॥ గురువునుజంపుటయ నెడు భయంకరమైనవనిని, యశ్వినులైనమో
యిద్దఱకును నేను, మేఘుండు వర్షమును బయలదీయుచున్న యీలోకము
నందు బయలదీయుచున్నాను,

శ్లో॥ దధ్యజ్ఞాఽధిర్వణోఽశ్వశ్చ పరిసా యచయోర్ధ్వః,
యతోఽప్రివాచ తదప్యత్ర జానన్నావిష్కారో మ్యహమ్ ॥ 32

తా॥ అధర్వణపుత్రుడైన దధ్యంగు యశ్వశిరస్సుతో మోకేముఁ విద్య
నుపదేశించెనో, దానింగూడఁదెలియుచు నేనిపుడుబయలు వజతును.

శ్లో॥ ఛిత్వా గురోఃశిరోఽన్యత్ర నిక్షిప్త్యాశ్వశ్చ యచ్ఛిరః,
యదాహృత్యగురోఃస్కంధే ప్రతిస్థాప యతోయువామ్ ॥ 33

తా॥ గురువుయొక్క శిరస్సునుఛేదించి, మఱియొకచోట దానినుంచి
యశ్వముయొక్క శిరస్సునుదెచ్చి మిరిద్దఱుగురువుమాపు నందితికెనారు.

శ్లో॥ సత్యప్రతిజ్ఞః సగురుః సోఽధ్వాప్యేతా దృశీవ్యధాం,
మధుద్వయమువాచేతి కథితోఽర్థ ఋచోర్ద్వయోః ॥ 34

తా॥ విద్యచెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసినందున దానినిసత్యము చేయుటకై
గురువు, శిరచ్ఛేదమువలనఁగలిగిన యాబాధను సహించుకొని మధువిద్య
లరెంటిని యుపదేశించెను; అనుయర్థ మొరెండుఋక్కులలోను గలదు.

శ్లో॥ ఈశోమనుష్య పశ్వాదిదేహాంశ్చక్రే పురాతతః,
* స పక్షీ లింగరూపేణ భూత్వా తాన్రావిశత్పుభుః ॥ 35

తా॥ ఈశ్వరుండు, మనుష్యులు, పశువులు మొదలైన దేహములను
పూర్వమందు నిర్మించి, తరువాతరెండు తెక్కలుగల లింగ దేహ రూప
ముకలవాడై యాయీశుండా మనుష్యపశ్వాది శరీరములందుఁ బ్రకే
శించెను.

“పురశ్చక్రేద్విపదః పురశ్చక్రేచతుష్పదః పురఃసపక్షీ భూత్వాపురః పు
రుష ఆవిశదితి సవా అయంపురుషః సర్వాసుపూష్వపురిశయోనై నేన కిం
చ నానావృత్తంనైనేన, కించనాసంవృతం ఇదంవైతన్మధు దధ్యజ్ఞాఽధర్వ
ణోఽశ్వభ్యామువాచ తదేతదృషింపశ్యన్నవోచత”

ఈఋక్కునకర్థము 35, 36, 37, శ్లోకములందు వర్ణింపఁ బడినది

జదాత్మలక్షింపఁ జేయఁబడుచున్నది. అనఁగా నాపదములు చైతన్యము నకుప లక్షకములు (ముఖ్యాత్మమును జెప్పినపదము వాచకము. గౌణాత్మమును జెప్పినది లక్షకమనఁబడును.) దీనిచేత నాత్మయొక్క నిజరూపము తెలియును.

శ్లో॥ మిథ్యాభిమానైః సాభాసబుధ్యాదిపరికల్పితైః,
ద్రష్టా శ్రోతాహమిత్యాదిబహురూపో విచేష్టతే. 41

తా॥ చిదాభాసతోఁగూడిన బుధ్యాదులచేతఁ గల్పింపఁబడిన మిథ్యాభిమానములచేత నేను చూచుచున్నాను. నేను విచుచున్నాను ; అని బహురూపులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నాడు.

శ్లో॥ సంత్యస్య హరయోఽతౌఖ్యాహరణాద్విషయాన్ప్రతి,
ప్రాణిభేదాదసంతాస్తే తైస్తు సంసరతీర్షరః. 42

తా॥ ఈతనిని యాకర్షించు నవి యింద్రియములు. కనుక నింద్రియములు వాహనములు, అవి విషయములనుగూర్చి యితనిని మోసికొని తెచ్చును. బీవుల భేదమునుబట్టి యింద్రియములసంతములు. వాటిచేత నీశ్వరుఁడు సంసారమనుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ మంత్రోక్తాహరయోఽధ్యస్తాస్తత్సంఖ్యా చ ప్రకల్పితా,
ఏతేషాం తత్వమౌత్సేవేత్యాహ బ్రాహ్మణమాదరాత్. 43

తా॥ మైత్రమంత్రమందుఁజెప్పిన గుఱ్ఱము లధ్యాసకలవి. వాటి సంఖ్య కల్పింపఁబడెను. వాటిలోనున్న తత్వమాత్మయే యని బ్రాహ్మణము స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నది. (మంత్రమునకు వ్యాఖ్యబ్రాహ్మణము.)

శ్లో॥ నిశ్శేషమధుకాండస్య తదే తదితి వాక్యతః,
సారఃసంక్షిప్యతే సాక్షాత్కరవిన్యస్తలిల్వవత్. 44

తా॥ మధువిద్యా ప్రకరణమంతటియొక్కసారము చేతిలోనుంచిన మారేడు పండువలెఁ బ్రత్యక్షముగా “తదేతద్బ్రహ్మ పూర్వమనవర మనంతర మబ్రాహ్మమపరమాత్మా, బ్రహ్మసర్వాను భూతిరిత్యనుశాసనమ్.” అను యుపనిషద్వాక్యమువలన సంక్షేపముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది,

శ్లో॥ అజ్ఞాతం సంశయజ్ఞాతం మిథ్యాజ్ఞాతమిదం జగత్,

తదేతదిత్యనూద్యాస్య తత్త్వం బ్రహ్మేతి బోధ్యతే, 4

తా॥ (కొండఱకు) తెలియఁబడనిది; సంశయముతోఁ దెలియఁబడనిది; మిథ్యగాఁ దెలియఁబడినదగు సీజగత్తు 'తదేత' దనుమాటతో నసవదించి, దాని తత్త్వము బ్రహ్మమని బోధింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ నిష్కారణం తన్నిష్కార్యం నిశ్చిద్రం బాహ్యవర్జితం,
పరోక్షప్రతిషేధార్థమాత్మా బ్రహ్మేతిభణ్యతే. 4

తా॥ ఆ బ్రహ్మమునకుఁ గారణములేదు. కార్యములేదు. లోపభాగములేదు. పయి భాగములేదు. అది పరోక్షముకాదు ప్రత్యక్షమని చెప్పబడుటకాత్మ (-నేను) యే బ్రహ్మమని చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వానుభవ ఏవాయం యతఃసర్వానుభూస్తతః,
కార్తవ్యత్సర్వో భవేదేష చిన్మాత్రత్వాత్తథానుభూః. 4

తా॥ ఈ యాత్మయందతెఱిగినదియె. ఎట్లనిన—అందఱి యనుభూపమే కనుక, నిది సర్వత్రనున్నందున సర్వమగుచున్నది. చిన్మాత్రరూపమగుటవలన నట్లనుభవము గలదు. (అనుభవ జ్ఞానస్వరూపయాత్మయని తా॥)

శ్లో॥ కర్తవ్యమేతద్విజ్ఞానమితి వేదానుశాసనం,
అస్మాతిలంఘనే దోషః సంసారానర్థసంగతిః.

తా॥ ఈ విజ్ఞానము కలుగఁజేయవలసినదని వేదమా జ్ఞాపించుచున్నది. ఈయాజ్ఞ నుల్లంఘించినచో సంసారమనెడు యనర్థమును బొందుటయే దోషము.

శ్లో॥ కుర్వతస్తుమహా లాభఃస్వాత్మనః కృతకృత్యతా,
మధుకాండాథసర్వస్వమిత్థం శ్రుతిశ్లోపసంహృతమ్.

తా॥ ఈ విజ్ఞానము కలిగించినవానికి గొప్ప లాభముకలదు. యేదన—ఆత్మ కృతార్థమగుటయే. ఇట్లు మధువిద్యా ప్రకరణముల సారమంతయు శ్రుతిచెప్పి ముగించెను.

శ్లో॥ విద్యావంశజపాద్విద్యావిఘ్నః సర్వోనివార్యతే,
ముముక్షుమనుగృహ్లాతు విద్యాతీర్థమహేశ్వరః.

ఇతిశ్రీవిద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతిప్రకాశే ప్రహలాద్యాశ్రమే

మధువిద్యాప్రకాశోనామ షోడశోఽధ్యాయః.

తా॥ విద్యనుపదేశించిన ఋషుల వంశమును మనస్సున ధ్యానించి జపించినందున విద్యకుఁగలుగు విఘ్నములు తొలఁగఁను. విద్యాతీర్థ మహేశ్వరుఁడు మోక్షేచ్ఛకలవాని ననుగ్రహించుగాక !

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్యముని విరచితానుభూతి ప్రకాశమున బృహదారణ్యకమందు మధు విద్యాప్రకాశమునకుఁ బంతుపల్లిమల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము పదునాఱవప్రకరణము శ్రీశ్రీశ్రీ.

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

సప్తదశోధ్యాయము.

శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యైశ్వలాదిభ్యోవిజిగీషుః కథా ముఖాత్ .

ఉక్తవాన్పంచమేఽధ్యాయే తత్త్వవిద్యామనేకథా ॥ 1

తా॥ వాదములోఁ జయముపొందఁగోరిన యాజ్ఞవల్క్యుఁడు వాద రూపముగాఁబంచమాధ్యాయమందు ననేకప్రకారములుగాఁదత్త్వవిద్యను యాశ్వలాయనాది ఋషులకుఁజెప్పెను,

శ్లో॥ అధ్యాత్మమధిభూతం చ యజమానర్హిగాదిషు ,

స్వాభావికః పరిచ్ఛేదో మృత్యుర్మర్త్యఫలార్జనాత్ ॥ 2

తా॥ యాగకర్త, ఋత్విజులు మొదలగువాడు సద్యాత్మము, యధిభూతమను నట్టిపరిచ్ఛేదము (-కొలత పరిమితి)మృత్యువనంబడును. అదిస్వభావసిద్ధము. అధ్యాత్మాధిభూతములుమృత్యువులు. (నశించునవని

తా॥ ఎందుకయినవనుచో—నశించునట్టి స్వర్గాదిఫలముల, సవియార్జించునుకనుక, నశ్వరఫలమునార్జించుకర్మకూడ నశించుచుండేయనితా॥ స్వాభావికమనుచో దనతోనే యుండునదనితా॥)

శ్లో॥ కాలోపిమృత్యుః కర్తాని నూరణాత్స్వాత్స చ ద్విధా ,
సారోఽపిచారాత్రహాపేణ చాంద్రో పహాదిరూపతః ॥ 3

తా॥ రెండవమృత్యువు కాలమునందునుచున్నది. ఎట్లనినః—కాలము; కర్త, ఋత్విక్కులుమొదలగువారిని స్వయముగాఁ జంపునుకనుక ఆకాలము సారకాలము, చాంద్రకాలమునని యుచువిధములు. సారకాలమెవగులయొకరాత్రికూడినది. చాంద్రముకపతకాలము. (15. దినములు,)

శ్లో॥ జేతుం మృత్యుత్రయం బ్రహ్మలోకం ప్రాప్తం స సాధనం ,
ప్రశ్నైశ్చతుర్భిః ప్రప్రచ్ఛ దేవధ్యానం తమ శ్చరమ్ ॥ 4

తా॥ (అధ్యాత్మాధిదైవములొకటి. ఇదిచాంద్రకాలములురెండు.) మూడుమృత్యువును జయించుటకును, నాలుగుప్రశ్నలొకటి మునుగాందుటకుఁ బ్రశ్నములు వేయఁబడినవి. నాలుగుప్రశ్నదేవధ్యానము, (మృత్యునాశక) మని యొకటేసమాధానము.

శ్లో॥ యజమానస్య వాగాదేహిణి తాదేహిణి పితృ ,
అగ్న్యదావేకతాం ధ్యాత్వా మున్యేషే దేహిణిమున్యేషే ॥ 5

తా॥ యజమానుని వాగాదులను సంతోషింపఁజేయుటకై, అది పితృవికములైన యగ్న్యాదిదేవతలయొకటియైననును ధ్యానించి మున్యేషేషే, సతిముక్తియుఁగలుగును.

శ్లో॥ ముక్తిస్త్యక్త్యాసురం భానం చిహ్నావస్య తి న్నిరం ,
బ్రహ్మలోకతిముక్తి స్థాస్మి త్త్యక్త్యా మున్యేషేనాత్ ॥ 6

తా॥ అసురభావమువిడిచి దేవభావమును తి న్నిరం ముక్తియునఁబడును. బ్రహ్మలోకమతి ముక్తియనఁబడును. తి న్నిరం మున్యేషేషేనాత్ యుపాసనవలనఁగలుగదు. (తేనము—దేవము. ఇదిదేవము, తి న్నిరము దేవాప్రాణాదులతోసంబంధములేక తి న్నిరము, తి న్నిరము, తి న్నిరము.)

శ్లో॥ అథ సం పద ఉన్యంతే స్వభ్యే కర్మణి కర్మణి ,
మహతశ్చిత్రనం సంపత్త్యహాప్యోన్య మహతశ్చిత్రనం ॥ 7

॥ ఇక సంపదలు చెప్పబడును. కొలదికర్మను మహాకర్మగాఁజిం
సంపత్తియనబడును. దానివలన మహాఫలము పొందఁదగినది.

హోతృప్రయుక్తఋగ్జాతి త్రయే సంపాదయేదమూక్ ,
లోకాం పైత్రిలోక్యమాప్నోతి సమత్వాత్త్రిత్వసంఖ్యయా ॥ 8
॥ [యాగమందు ఋగ్వేదమంత్రము పఠించువానికి హోతయ
] హోతృప్రయోగించిననీఋగ్వేదమంత్రము మూఁడుజాతులుగాఁ
ంపబడును. (మంద్ర, మధ్య, తార, ములనికాని, ఉచాత్తా, ను
స్వరితములనికాని, వాచి, కోపాంశు, మానసికములనికాని,
సంభేదములు.) ఆమూఁడుజాతులనేకరూపమున ధ్యానించినచో,
సంఖ్య నుభయత్రా సమానముకనుక మూఁడులోకములను
ను.

సమిన్ద్రాంసాజ్య ముఖ్యానాముజ్యలత్వాదిసామ్యతః ,
దేవలోకాదిసంపత్త్యా దేవలోకాదిప్రాప్నుయాత్ ॥ 9
॥ సమిధలు, మాంసము, నేయి, యీమూఁడును హోమములో
విధముగానే మండుటచేత వాటిని దేవలోకములుగా ధ్యానించుట
దేవలోకములను బొందును.

బ్రహ్మణో మనసో వృత్తిష్వనంతాస్వంతవర్జితాః ,
విశ్వాస్సంపాదయేద్దేవాననంతలోకమాప్నుయాత్ 10
॥ అనంతములైన బ్రహ్మయొక్క మనోవృత్తులందంతములేని
వతలను సంపాదించుచు ననఁగాఁధ్యానించినచో ననంతలోక
కలుగును.

ఉక్తాస్త్యస్తాతి షూద్ధాత్మా గీయమానాసు సంపదా,
లోకత్రయస్య ప్రాణాదేరపి లోకత్రయంప్రజేత్ ॥ 11
॥ ఉద్ధాతచేతఁ బూర్వోక్తఋగ్జాతులు గానము చేయఁబడ
జాతులను మూఁటిని, మూఁడులోకములుగాఁ ధ్యానించినచో
యమును బొందును. ప్రాణాదులను ధ్యానించినను లోకత్రయము
బొందును.

॥ గయాభూత్రాహ్మణో విష్ణురన్నం బ్రహ్మేతి సంతదా ,

శ్రాద్ధే ఫలస్య బాహుళ్యం మత్వా సంపాదయంతి హి || 12
 శ్రాద్ధము చేయుభూమిని గయను గానుభోక్తయగు బ్రాహ్మణుని శ్రీవిష్ణువుని
 గాను, అన్నమును బ్రహ్మముగాను దలచినచో శ్రాద్ధఫలము యధికమగును

శ్లో॥ బంధాభివృద్ధ్యై స్తస్మై త్యక్తిర్విదుఃఖో నుకృతః సత్తా,
 ప్రయోజకస్తయోర్మృత్యోః ప్రేరకం చాత్ర పృచ్ఛతే || 13

తా॥ బంధమనునదొక మృత్యువు. ఆమృత్యువునకింకొక మృత్యువు
 విద్వాంసునకు వరుసగా గలుగుచున్నవి. ఆరెండు మృత్యువులకు హేతు
 వు నామృత్యువులను ప్రేరించునదియు, నేదియని ప్రశ్నింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ అధిభూతాధియజ్ఞాది పరిచ్ఛేదః ఫలాత్మకః,
 మోహసంగాత్మకో మృత్యుర్గ్రహాతిగ్రహబంధవా || 14

తా॥ అధిభూతము; అధియజ్ఞము, యసువాని ఫలరూపమైన పరిమితి
 మోహము సంగస్వరూపము. అదియే మృత్యువు. అదిగ్రహము, యతి
 గ్రహమనువాని బంధముకలది.

శ్లో॥ గ్రహాఘ్నాదయో జ్ఞేయాః గృహ్లాంతి విషయాన్యతః
 ఘ్నాదిప్రేరకత్వేన గంధాద్యాః స్యురతిగ్రహాః || 15

తా॥ గ్రహమనఁగా ఘ్నాణము మొదలైన యింద్రియములు, విష
 యముల నవిగ్రహించును కనుకనాపేరు చెల్లును, గంధము మొదలైనవిష
 యములింద్రియములను ప్రేరేపించును కనుకనతి గ్రహములనం బడును.

శ్లో॥ పూర్వబ్రాహ్మణ సంప్రోక్తధ్యాన సంయుక్త కర్మభిః,
 పరిచ్ఛేదవినా శేషి మృత్యోస్సర్వస్య నక్షయః || 16

తా॥ వెనుక బ్రాహ్మణమందుఁ జెప్పబడిన ధ్యానముతోఁ గూడిన
 కర్మలతో (మృత్యురూపమైన) పరిచ్ఛేదము- (పరిమితి) నశించినప్పటికిని
 సర్వవిధమైన మృత్యువునకును నాశనములేదు.

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భరూపేషి శూయంతే హి త్సథా దయః,
 అతోమృత్యోరశేషస్య మృత్యురన్యోత్ర పృచ్ఛతే || 17

తా॥ హిరణ్యగర్భునకుఁగూడ (సర్వప్రాణినమష్టి కభిమాని) నాకలి
 మొదలయిన యవస్థలున్నందున నందఱికిని మృత్యువుకలదు. ఇచట ప్ర
 శ్నింపబడిన మృత్యువు; అన్నింటికి నేదిమృత్యువని.

శ్లో॥ నిర్ణేయామృత్యుతస్మత్స్యా బంధమోక్షావ బుద్ధయే,
దుర్వచోచగ్రహాదీనాం లోకేఽత్యంతాప్రసిద్ధితః ॥

18

తా॥ మృత్యువును, మృత్యువునకు మృత్యువును నిర్ణయింపవలసి
యున్నది. ఎందులకనిన — బంధమోక్షములు తెలియుటకు గ్రహము
యతిగ్రహము మొదలైన పరిభాషలు లోకమునందుఁబ్రసిద్ధములు కావు
గనుక; మృత్యువు, మృత్యువునకు మృత్యువునిర్ణయించి చెప్పటకష్టతరము.

శ్లో॥ గ్రహాతిగ్రహవద్బంధో దేహేష్యేష తథా ప్యసౌ,
జన్మాంతరేష్య సంచారాన్నా ప్రసిద్ధో నదుర్వచః॥

19

తా॥ గ్రహాతిగ్రహములుకల బంధము దేహమందునుగలదు. అట్లు
యున్నది పునర్జన్మములందు సంచరించునది కానందున నప్రసిద్ధము కా
దు. చెప్పనశక్యమును గాదు.

శ్లో॥ ఏకమేవమనః సర్వజన్మగామీతి తార్కికాః,

అక్షాంతరాణ్యపీత్యే తేనసంఖ్యాతృ దుర్వచా॥

20

తా॥ అన్ని జన్మములమందును జీవునకు మనస్సొక్కటేయని తర్క
మతము వారందురు. ఇతరేంద్రియములుకూడ నితర జన్మములందను
వర్తించునని యితర మతమువారందురు. కనుక సంఖ్య నిర్ణయించి
చెప్పట దురటము.

శ్లో॥ మనోన్యాయః సమోఽన్యేషు తేనాదోషవివక్షయా,

పర్యగ్రహీదప్తసంఖ్యామన్యాంతర్భావఉహ్యతామ్.

21

తా॥ మనస్సు, యన్నిజన్మలలో నొక్కటియే యున్నందులకే
యుక్తులుకలవో, యా యింద్రియములే యనువర్తించుననుటకుఁ దగును
గాన, దోషములేదని యంగీకరింపఁబడెను. కనుక నెనిమిది సంఖ్యయని
నిర్ణయింప వచ్చును. తక్కిన పీయేనిమిదింటిలో నంతర్భావము నొందు
నని యూహింపనగును. (జ్ఞానేంద్రియములైదు. వాక్పాణలు రెండు.
మనసు యొకటి. మొత్తము యెనిమిది.)

శ్లో॥ యస్యేంద్రియస్య యోఽర్థోఽస్మిన్జన్మన్యన్యత్ర తత్తథా,

ఉతాన్యధేతిసందేహాత్సంఖ్యేయం పృచ్ఛ్యతే పునః.

22

తా॥ ఏ యింద్రియమున కేదివిషయమో, యా విషయమేజన్మాంతర

మందుగూడ సనున ప్రయోగమును నేరమును నున్నను నామము
వలన సంభవించును అనియును

శ్లో॥ దృష్టానుసార్య దృష్టానుసార్యమును నామమును

న్యాయాత్మకమును నామమును నామమును నామమును

తా॥ కనబడుచున్న దానిని నామమును నామమును

న్యాయమువలన నిరసించుచున్న దానిని నామమును
చున్నాడు.

శ్లో॥ బంధత్వం విధింక న్నామమును నామమును

మోచినయో గ్రహమును నామమును నామమును

తా॥ బంధమునగా నామమును నామమును నామమును
యతిగ్రహముని పర్యాయమును నామమును నామమును
మునుండ విడిచిపెట్టెను నామమును నామమును
ఇంద్రియార్థములను నామమును నామమును

శ్లో॥ గ్రహగ్రహమును నామమును నామమును

గ్రహగ్రహమును నామమును నామమును

తా॥ గ్రహగ్రహమును నామమును నామమును
కుగల జగత్తానది పర్యాయమును నామమును
లేదా? అని ప్రశ్ని.

శ్లో॥ అన్ని చేరినదానిని నామమును నామమును

ఇత్త్యసా దానిని నామమును నామమును

తా॥ దానికి పర్యాయమును నామమును నామమును
వలెను, అట్లున్నపుడు నామమును నామమును
మృత్యువు లేనచట నామమును నామమును
వల్యములేదని చూడవచ్చును నామమును నామమును
ట కష్టసాధ్యము, కనుక నామమును నామమును

శ్లో॥ వహ్నిని రాక్షసమును నామమును నామమును

బంధమును నామమును నామమును

తా॥ సర్వమును దిసివేయసటి యగ్నియనెడు మృత్యువునకు నధికమైన నీరెట్లుమృత్యునో, యట్లు బంధమనెడు మృత్యువునకు, బంధముమనో లయమైనప్పటి యజ్ఞానము మృత్యువు. (బంధము కలదనట, బంధము లేదనుకొనుట నజ్ఞామేయని తా॥) నిజముగా నాత్మకు బంధములేదు ; మోక్షములేదు, ఈ రెండును గల్పితములేయని తా॥]

శ్లో॥ అజ్ఞానమృతోర్విజ్ఞానం మృత్యుస్తస్యాపి తత్తథా,
తత్కారకరజోన్యాయాన్నానవస్థామిహానయేత్. 28

తా॥ అజ్ఞానమనెడు మృత్యువునకు విజ్ఞానమనునది మృత్యువు. ఆ విజ్ఞానమునకుఁ గాతకరజోన్యా యానుసారము విజ్ఞానమే మృత్యువు. (తకము=ఇండుగు.) (చిల్లగింజ) బురదను బోగొట్టు నిండుగురజస్సు (చిల్లగింజ గంధము) యా బురదతోగూడఁ దానును యడుగంటును. ఆ యిండుగు బోగొట్టుట కింకొక వస్తువక్కఱలేదు. అట్లేయజ్ఞానము ను బోగొట్టిన విజ్ఞానము (-శాస్త్రజ్ఞానము) తానుగూడనడుగంటును. మిగులునది జ్ఞానరూపమైనయాత్మగాన) కనుకననవస్థాదోషములేదు.

శ్లో॥ ప్రాక్తనాన్యపి జన్మాని సమ్యగ్జ్ఞానమపహ్నుతే,
అపహ్నుతే స్వమిత్యస్మిన్నర్థే నైవా చమత్కృతిః॥ 29

తా॥ పూర్వజన్మములనుగూడ సమ్యజ్ఞానము మూతవేయునన్నపుడు తననుగూడ మూతవేయునను విషయములో నాశ్చర్యమేమియు లేదు. (అపహ్నుతమనఁగా నణచివేయుటని కూడ సర్థముకలదు)

శ్లో॥ అథ తత్త్వవిదః ప్రాణాఉత్క్రామంత్యథవా న హి,
స్యాత్పునర్జన్మనిరుత్క్రాంతౌ అనుత్క్రాంతౌ మృతిఃకథమ్॥ 30

తా॥ ఇతను తత్త్వవేత్తకుఁ బ్రాణములుత్క్రమించునా? (బయటికె గురుట) లేదా? ఉత్క్రమించునన్నపుడు పునర్జన్మముండవలెను. ఉత్క్రమించలేదనుచోఁజావెట్లు? (అనిప్రశ్న)

శ్లో॥ నోత్క్రామంతి సతిష్ఠంతి కింతు నిర్వాతదీపవత్,
న కారణం శిష్యతేత్ర తస్యజ్ఞానేన నిహ్నుతేః॥ 31

తా॥ జ్ఞానికిఁబ్రాణము లుత్క్రమించవు, నిలిచియుండవు. ఎందుచేత ననఁగా—గాలిలేనిచోట దీపమువలెను. [పోవుటకు] గాఢమచటమిగు

తా॥ ప్రయోజకముకాని, (హేతువుకాని) పేరుమాత్ర మేమిగులును. ప్రయోజకమైన యవిద్య, కామకర్మయ నెడు దోషములు రెండును దానివలనఁగలుగవు.

శ్లో॥ పరవాచాభి నిష్పతేః విదుషో బంధనంప్రతి,
నామాప్రయోజకంయ క్తస్తచ్చేషః పరదేహవత్ ॥ 37

తా॥ ఆప్రాణసును నామముయితరుల వాక్కునుండి వచ్చినదగుటవలన నానామము విద్వాంసునకు ప్రయోజనముకానేరదు. పరులదేహములు మిగిలియున్నట్లే యానామముకూడ మిగులవచ్చును.

శ్లో॥ ముక్తావప్యవశిష్టత్వాన్నామోఽనం తత్వసామ్యతః.
విశ్వాస్సంపాదయద్దేహ ననంతలోక మశ్నుతే ॥ 38

తా॥ ముక్తి నొందినపుడుగూడఁ బేరుమిగిలియున్నందున, ననంతత్వముతో సాటియగుటవలన నామముకూడ సర్వదేవతలను సంపాదించుచుననంతలోకమునుబొందును.

శ్లో॥ గ్రహతిగ్రహబంధాఖ్య మృత్యోర్యత్సాత్ప్రయోజకం,
కాలక ర్మేశ్వరాదీనాం మధ్యేతత్కిమి తీర్యతే ॥ 39

తా॥ గ్రహతిగ్రహములుకలబంధమనెడు మృత్యువునకు ప్రయోజకము (కారణము) కాలమా? కర్మయా? ఈశ్వరుడా? మూటిలోనేది యను ప్రశ్నకుత్తరువు చెప్పవలెను.

శ్లో॥ అవిద్యద్విషయః ప్రశ్నో విదుషో బంధసంక్షయూత్,
ఆతత్వబోధమజ్ఞానీ బధ్యతేఽనంత జన్మభిః ॥ 40

తా॥ ఈ ప్రశ్నముజ్ఞానికానివాని విషయము ఏమనిన — బంధము జ్ఞానికినశించినందున తత్వజ్ఞానము కలుగువఱకు ననంత జన్మలలోనజ్ఞాని బంధము కలవాడగు చున్నాడు.

శ్లో॥ అనుగృహ్లాంతి వాగాదీ న్స్వాంతైరగ్న్యాది దేవతాః,
భోగక్షయే మృతౌ స్వాంశాన్సంహరంతి యథా తథా ॥ 41

తా॥ అగ్న్యాది దేవతలు తమయంశములతో వాక్కుమొదలగునింద్రియముల నెట్లనుగ్రహింతురో, (అనఁగాఁ జేరియుందురు) యట్లు భోగము నశించినపుడు మృతియందుఁ దమయంశముల నుపసంహరించు కొందురు,

శ్లో॥ భూయో దేహగ్రహే భూయో దేహస్థానేషు నేవతాః,

అంశం నిదధతి స్వం స్వం న దేహ గ్రహణాత్పురా॥ 42

తా॥ మరలదేహమును బొందినపుడు దేహస్థానములందుఁ దేవతలు తమతమ యంశముల నుంచుచును, దేహమును బొందుటకు ముందఱ యంశమునుంచును.

శ్లో॥ అధిష్ఠాత్మవియోగేన న్యస్తదాత్మోప మైర్వ్యతః,

వాగాదిభిరసా కింస్త్రిత్రయోజక ముపాశ్రయేత్॥ 43

తా॥ అధిష్ఠాతలైన దేవతలులేని వాగాదులుక్రిందఁ బారవైచినకొ డవలి (కోయుసాధనము, ఇనుముదితో సాటియైయుండనలెడఁగి ప్రయో జకము నాశ్రయించును? (అనిప్రశ్న)

శ్లో॥ కింకారణాత్మతామేతి కింవా కేన చిదాత్మనా,

అవతిష్ఠత ఏవాయం కిం వా క్త్వైవ సంగ్రహితి॥ 44

తా॥ కారణస్వరూపుఁడై యుండునా? లేక, దేహచిదాత్మతోఁగాని క లసియుండునా? లేక కర్మనాశక్రియుగిది యుండునా? (అనిప్రశ్న)

శ్లో॥ గుణాన్వాయదివేశానం న లావాన్తనమేవ హి,

యదృచ్ఛానంతశిః శూన్యం పేనానం నేతి భావ్యతామి॥ 45

తా॥ ఆశ్రయించియుండునది గుణములనా? శూన్యమునా? లామునా?

అదృష్టమునా? యదృచ్ఛనా? శంకనా? శూన్యమునా? అభా వమునా?—చెప్పము. (ఇప్పటియందు జగత్కారణ వాదమును వెనుక వివరింపఁబడును.

శ్లో॥ ప్రశ్నేన తుష్టః సంత్యజ్య పింగేహం గజకేమానా,

నిర్గతౌవిజగీషుభ్యో మిహ నిర్ణయహంకరేత్॥ 46

తా॥ ప్రశ్నమువలన సంతసించినవాఁడై, దాని ముసలదరిసి, గెల్చు తలంపు యతనితోవిడిచి, యట్టి లెలంపుగల మరల వాచావలం దూర ముగాఁబోయి, ప్రశ్నించిన శిష్యుఁడను, సమరథానమునఁ బ్రశ్నమువును గలిసి నిర్ణయమును చెప్పిరి.

శ్లో॥ సంసారభూమివర్తి త్వాన్నవాయం కారణాశ్రయః,

కర్మాదివరతంత్రీత్వాత్వాన్వయోదూయంనైష్ఠికే॥ 47

తా॥ ఈ యజ్ఞాని సంసారభూమి (-అవస్థ) యందున్నందునఁ గారణముల నాశ్రయింపఁడు, (39వ, శ్లోకములోని ప్రశ్నమున కుత్తరమారంభము చేసెను.) కర్మాదుల కధీనుఁడగుటవలన స్వాశ్రయఁడనరాదు.

శ్లో॥ జడత్వాద్గుణకాలాదిర్న జీవం నేతుమర్హతి,
హతో యదృచ్ఛాశూన్యం తు మానసీనం తథే తరత్, 48

తా॥ గుణములు కాలమును జడములగుటఁజేసి జీవుని గొనిపోవ సమర్థములు కాఁజాలవు. యదృచ్ఛ హతాత్తుగానున్నందున (అనఁగా సంబంధమేమియు లేనిదగుటవలన) నాశ్రయముకాదు. శూన్యమందుమా? ప్రమాణములేదు. ఇతరములును ప్రమాణ శూన్యములు. (అనఁగా నట్లుచెప్పటకుం బ్రమాణమేమియులేదని తా॥)

శ్లో॥ జీవేశ్వరా స్వతంత్రో చేద్విధిశాస్త్రమనర్థకం,
అతస్సాధారణోజన్మహేతుః కర్మైవశిష్యతే. 49

తా॥ ఇఁకఁపుడు స్వతంత్రుఁడనినను, యీశ్వరుండే స్వతంత్రుఁడై జీవునిఁ దిప్పించున్నాఁడనినను విధిశాస్త్రము నిష్ప్రయోజనము. (విధిశాస్త్రమనఁగా నీయీకర్మలు చేయవలెను. ఈ కర్మలను జేయరాదు. అను వేదశాసనము వ్యర్థమగును.) కనుక జన్మకునిమిత్త కారణము కర్మయనున దొక్కటియే జీవేశ్వరసాధారణమగుచు మిగిలినది.

శ్లో॥ సతికర్మణివైచిత్ర్యం దేహనాముప పద్యతే,
దేవేశానుగృహీతత్వా జ్ఞాడ్యదోషో నకర్మణః ॥ 50

తా॥ కర్మయే నిమిత్తమైనపుడు పలువిధముల దేహములుండుటయు క్తమగును. జీవేశ్వరుల ననుసరించి యుండుటచేతఁ గర్మజడ మనెను యోషము చెప్పనీలులేదు. [చేతనాశీతజడములు పనిచేయుటప్రసిద్ధము.

శ్లో॥ తృతీయబ్రాహ్మణే పుణ్యఫలావధి రుదీర్యతే,
అశ్వమేధః పరం పుణ్యం బ్రహ్మలోక ఫలావధి॥ 51

తా॥ మూఁడన బ్రాహ్మణమందుఁ బుణ్యముయొక్క సరిహద్దు, దాని ఫలముయొక్క సరిహద్దును జెప్పఁబడెను. (ఎట్లన?) అన్నిటికంటె నశ్వమేధ మెక్కువది. దానిఫలము బ్రహ్మలోక ప్రాప్తి అన్నిపుణ్య ఫలములకంటె

ఁ నధికము.

శ్లో॥ ప్రత్యక్షసావరత్వాఖ్యః స్పష్టః పాపఫలావధిః,
విజ్ఞాయతేద్వయజ్ఞానాదియతా హేయసంస్మతేః॥ 52

తా॥ చెట్లు మొదలగు సావరజన్మములకంటె బాపఫలమధికమైనది లేదని యందరెఱిగినదియె. హేయమైన సంసారముయొక్క యీపరిమితియద్వితీయజ్ఞానమువలనఁ దెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ అశ్వమేధాది యత్పుణ్యం మహాపాసనయా యతః,
తత్ఫలం సంస్మృతి స్తస్య భుజ్యనాప్నచ్చ్యతేనధిః॥ 53

తా॥ గొన్నదగు నుపాసనతోఁగూడిన యశ్వమేధాదుల పుణ్యమేది కలదో, దానిఫలముసంసారము. ఆసంసారమునకవధియెంతయనిభుజ్యవడు గుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మాండాద్భ హిరంతశ్చ సమప్తివ్యప్తిరూపిణః,
వ్యాప్తిర్హిరణ్య గర్భస్య సంసారస్య వధిర్మతః॥ 54

తా॥ బ్రహ్మాండములోపల వెలుపలనుగూడ సమప్తివ్యప్తి (మొత్తము, ప్రత్యేకము) గూఢుడైన హిరణ్య గర్భుఁడు వ్యాపించుటయే సంసారమునకు హద్దు (జీవుఁడు హిరణ్యగర్భ పదవింజెందుటకంటె నధిక ఫలము మఱి లేదని తాత్పర్యము)

శ్లో॥ ఆగమైకాధిగమ్యాయమర్థ ఇత్యుపదర్శయన్,
గంధర్వాఖ్యాంకామాహ గంధర్వస్తద్గురుస్తతః॥ 55

తా॥ వేదముకంటెయే యిందులకుఁ బ్రమాణముగాని యితర మీవిషయములఁ బ్రమాణములేదను విషయమును చెల్పుచు, గంధర్వాఖ్యానమును జెప్పుచున్నాఁడు. కనుక గంధర్వుడతని గురువు.

శ్లో॥ లోకాంస్తానపిగంధర్వా దశ్వమేధ కృతాంఫలం,
శ్రుత్వాపారిక్షి తోక్త్యాత్ర వాదినం తం వ్యమోహయత్॥ 56

తా॥ అశ్వమేధము చేసినవారికి ఫలమాలోకములని గంధర్వునివలన వినిపారిక్షిత వచనముతోవాది నీవిషయమున మోహింపఁజేసెను. (మాటాడకుడఁజేసెనని తా॥)

శ్లో॥ సముద్రోద్విగుణో భూమేర్ఘనో హ్యున్మహిః సితః,
అండాద్భూమిర్ఘనోదోఽయం ఇతిపౌరాణి తాజగుః॥ 63

తా॥ భూమికంటెండంతలు సముద్రముఘనో విమనుమెరుగలది కలదు,
ఘనోదము బ్రహ్మాండమునకు బయలనున్నదిని పౌరాణిమలుమును.

శ్లో॥ పురాణం బాధ్యతే శ్రుత్యా ధ్యానార్థానైశ్శ్రుతిర్నైతా,
సర్వధావ్యుండరూపోఽయం నైరాణోదేహ ఇష్కలామ్ ॥ 64

తా॥ శ్రుతిచెప్పినవిషయమునకు విరుద్ధముగాఁ బురాణముచెప్పిన,
నాపురాణ మప్రమాణ మనవలసినదియె, ధ్యానముకొలుపుకదా శ్రుతి
తియంగీకరింపఁబడదు. (విద్యారణ్యునిరెంటినిగమరసము చేయుచున్నా
రు.) విరాట్పురుషుని దేహమండరూపముగా నుండును.

శ్లో॥ యోండాద్భూమిః స్థితో వాయుః సూత్రాత్పైతి శ్రుతిరితి,
ఏషోఽశ్వమేధకృత్పుణ్యపరిపాకో న చాపరః, 65

తా॥ ఆయండఁగు బయటనున్నవాయువు సూత్రాత్కొంచుని శ్రుతి
చెప్పుచున్నది. ఈసూత్రాత్మభావము, యశ్వమేధము చేసినవాని పుణ్య
పరిపాకమే.

శ్లో॥ త్వరధారాద్యుపమితః సంధిర్వ్యోండకపాలయోః,
తేన బాహ్యేన యత్యేతా సశ్వమేధస్య దేవతా ॥ 66

తా॥ మంగలికత్తిదారువలె నతిసూక్ష్మమైనది. అండములోని క్రింది
మీఁదుభాగములలెదు కపాలములరెంటిసంధి (అతుకు) ద్వారా (అండ
ములో సశ్వమేధమొనర్చిన పుణ్యాత్ముని యశ్వమేధదేవత యంప
బహిర్భాగమునకు జేర్చును. సూత్రాత్కలలోఁ గలుపును.

శ్లో॥ తే వాయు భావ మాపన్నాః సమష్టివ్యష్టిరూపతిః,
అండాద్భూమిస్తదంతశ్చ తిష్ఠంత్యఖలరూపిణః ॥ 67

తా॥ వారువాయురూపమునుబొంది సమష్టివ్యష్టిరూపముగాఁ సమస్తము
లోపలను బయనుట సర్వరూపులై యుండును.

శ్లో॥ అధ్యాత్మాదివిభాగేన వ్యాప్తిర్వ్యష్టిరితీతతా,
సమస్తత్వేన సంవ్యాప్తిః సమష్టిరితి తీర్తతా॥ 68

తా॥ అధ్యాత్మాదివి భాగముతోఁ బ్రత్యేకముగా వ్యాపించుట వ్యప్తియనియు, సమస్తరూపమున వ్యాపించుట సమప్తియనియుఁ జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సమప్తివ్యప్తిరూపం య ఉపాస్తే సౌ సకృత్స్మృతః,

హిరణ్యగర్భో భూత్వాథ ముచ్యతే మ్రియతే న తు. 69

తా॥ ఈ సమప్తివ్యప్తిరూపము నెవఁ డుపాసించునో వాఁడు, యొక్క మాత్రే మరణించి, హిరణ్యగర్భ రూపమునొంది ముక్తి నొందును, మఱి మరణించడు.

శ్లో॥ సంసారోత్కర్షసీమేతం వణితా జ్ఞానకర్మజా,

ఇతో విరక్తిమాలక్ష్మ్య వర్ణితే స్వాత్మవిర్ణయః.

70

తా॥ ఇట్లు సంసారమందలి యుత్కర్షమునకుఁ బరిమితి చెప్పఁబడెను. ఇది జ్ఞానకర్మఫలనఁ గలిగినది. దీనియందు విరక్తినిఁజూచి స్వాత్మ నిర్ణయము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ చతుర్థబ్రాహ్మణే మోక్షయోగ్యః కర్తృత్వ వర్జితః,

విషయోబ్రహ్మవిద్యాయా అస్యై త్సేతినిరూప్యతే.

71

తా॥ బ్రహ్మవిద్యకు విషయమైనట్టి, కర్తృత్వములేనట్టి మోక్షమున కర్హమైనట్టి యాత్మకలదని నాల్గవ బ్రాహ్మణమందుఁ జెప్పఁబడెను ('అధహైనముషశ్చాక్రాయణః,'— అనునది మొదలు 'ఏష ఆత్మ సర్వాంతరః,' యనువఱకు.)

* ఓం. అధహైన ముషశ్చాక్రాయణఃప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యే హోవాచ యత్సాక్షాదపరోక్ష ద్భ్రహ్మయతాత్మ సర్వాంతర స్తంవే వ్యాచక్ష్యేత్యేష తతత్మా సర్వాంతరః కతమోయాజ్ఞవల్క్య సర్వాంః రో యఃప్రాణేన ప్రాణితి సతతత్మా సర్వాంతరోయ ఉదానేనోదానిః స త తత్మా సర్వాంతర ఏష త తత్మా సర్వాంతరః.

చాక్రాయణుని ప్రశ్నపై యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి, అపరోక్షానుభూతి గలిగి సాక్షాత్కారమైన బ్రహ్మవిద్యకుఁ గర్తృత్వములేని మోక్షమున ప్రసాదించెడి యాత్మ సర్వము నిండియున్నది, ఆత్మలేనిదే ప్రాణమనుండదు. కావున నాత్మయే బ్రహ్మవిద్య దృష్టితోఁజూచిన తన్నే బ్రహ్మముగా మాఱునని చెప్పినాఁడు. ఈ భావములనే శ్రీవిగ్యా

జ్యులు (71) శ్లోకమున బూరించిరి. అవ్వారి, సుబ్రహ్మణ్యశర్మ,

శ్లో॥ అహంధీకర్మశాస్త్రాభ్యాం దృష్టేర్విష్టానసిద్ధ్యతి,
కిం తు దృష్ట్యాది సంయుక్తే బ్రహ్మతాస్య విరుద్ధతే. 72

తా॥ అహంబుద్ధి, కర్మ శాస్త్రము. యీ రెంటితోఁ జూపునకుఁ గర్మ సిద్ధింపదు. ఎందుచేతననఁగాఁ దృష్ట్యాదుల సంయోగముపలనఁ గర్మ యుండకతీరదు. ఆకర్మ మాత్రము బ్రహ్మమన వీలులేదు.

శ్లో॥ అతో బ్రహ్మత్వయోగ్యస్య ప్రతీచోఽత్ర బుభుత్సయా,
అనూద్య బ్రహ్మతామాదా తదర్హం పరిపృచ్ఛతి. 73

తా॥ కనుక బ్రహ్మత్వమునకుఁదగియున్న వ్యక్తగాత్మను దెలిసికొనుట కు, బ్రహ్మత్వముననువదించి (యెత్తుకొని) దానికర్హుఁడెవఁడని ప్రశ్నించుచున్నాడు.

శ్లో॥ యత్సాక్షాదపరోక్షం స్యాద్బ్రహ్మతద్రూపతామయం,
అర్హేత్సర్వాంతరస్తాదృగ్య ఆత్మా బ్రూహి తన్నునే. 74

తా॥ ఏది సాక్షాత్తు ప్రత్యక్షమగుచున్నదియో యది బ్రహ్మము. ఈ జీవుఁడు బ్రహ్మరూపత్వమున కర్హుఁడు, సర్వవస్తువుల లోపల నేది కలదో, నాయాత్మను, యోమునీ! చెప్పము.

శ్లో॥ సాక్షాదితి పదేనాత్ర వ్యవధానం నివార్యతే.
స్వర్గలోకాదివ ద్బ్రహ్మనాతోదేశాంతరాదిగమ్. 75

తా॥ 'సాక్షాత్తు' యనుమాట చేతఁదనకును, బ్రహ్మమునకును మధ్య నేదియు నడ్డులేదని చెప్పఁబడెను. కనుక, బ్రహ్మము, స్వర్గాదిలోకములవలెఁ దూరమున నున్నదికాదు.

శ్లో॥ అగౌణతాఽపరోక్షోక్త్యాబ్రహ్మత్వస్య వివక్షితా,
నామాదేరివ నో గౌణం బ్రహ్మత్వం ప్రత్యగాత్మనః. 76

తా॥ అపరోక్షమనుటచేత బ్రహ్మత్వము ప్రత్యగాత్మను ముఖ్యమే యగును. కాని, నామాదులకువలె నముఖ్యముకాదు. (ముఖ్యము కానిది గౌణము.)

శ్లో॥ ఆవిర్భావోఽపరోక్షత్వం తచ్చాస్త్యవ్యవధానతః,
స్వప్రకాశం స్వభావత్వాదితి వార్థః పదద్వయే. 77

తా॥ అపరోక్షమనఁగాఁ దనయెదుట గోచరించుట, మధ్యనిఁకొక యడ్డులేనందున దీనికిఁగలదు, స్వభావముకనుక స్వప్రకాశమని కాని, యిఁకొక యర్థము, రెండుపదములందుఁ జెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ అవ్యావృతాననుగతం వస్తు బ్రహ్మగిరోచ్ఛతే,

అకారణమకార్యం తదిత్యనేనోదితం భవేత్ ॥

78

తా॥ మఱియొకవస్తువుచేత నావరింపఁబడక యన్నిటియందనుసరించి యున్నవస్తువునకు బ్రహ్మమన్నమాట చెల్లును, తత్ అనుపదమున కర్థము కారణమునుగాదు, కార్యమునుగాదు. (బ్రహ్మమని యర్థము.)

శ్లో॥ అముమర్థమిదం ప్రాప్తం న చేదాత్మైవ తద్భవేత్,

యతోఽత ఆత్మరూపార్థం య ఆత్మైతి విశేష్యతే॥

79

తా॥ 'ఇంతవఱకు "యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ" మనుదాని యర్థముచెప్పఁబడెను. ఇక యతత్సాక్షాదంత రస్తస్మేవ్యాచక్ష్య యనునదివివరింపఁ బడుచున్నది.] (ఇదం -దగ్గఱనున్నది) అముం (-దూరముగా నెదుటనున్నది) ఇదమర్థమముమర్థమైనది అట్లుకాకుండినన దేయాత్మయైయుండును. ఏకారణముచేత నిట్లయ్యెనో, యాకారణముచేతనే "యతత్సాక్షా" (ఏయాత్మ) యనుపదమాత్మ రూపార్థమునకు విశేషణముగాఁజేయుంబడెను.

శ్లో॥ సజాతీయ విజాతీయద్వితీయార్థ నివృత్తయే,

సర్వాంతర ఇతిప్రాహ సార్వాత్మ్యం తేన సిద్ధ్యతి॥

80

తా॥ "సర్వాంతరః" యనుపదమువలన సమానజాతిదిగాని, యసమానజాతిదిగాని, యిఁకొకవస్తువు దీనికిరెండవది లేదను తాత్పర్యము వచ్చెను. కనుక నావస్తువునకు సర్వాత్మత్వము సిద్ధించుచున్నది.

శ్లో॥ సార్వాత్మ్యం బ్రహ్మణో యోగ్యం తచ్చ జీవాత్మనీరితం,

ముఖ్యాపరోక్ష్యం జీవస్య యోగ్యం బ్రహ్మణి వర్జితమ్॥

81

తా॥ బ్రహ్మమునకుఁదగియున్న సర్వాత్మభావము జీవునందుఁజెప్పఁబడెను. జీవునకుఁదగియున్న, ముఖ్యమైన అపరోక్షభావము (-ప్రత్యక్షభావము) బ్రహ్మమునందు జెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ అభేదోవాస్తవో జీవ బ్రహ్మణో రవ్యత్యయాదతః,
వివక్షితస్తత్ప్రసంగాద్వాది. వ్యామోహ ఆర్థికః ॥ 82

తా॥ జీవబ్రహ్మలకభేదము వాస్తవము. అది యీప్రసంగమువలన దారుమారుగా నిర్దేశింపబడెను, అర్థాత్తువాదులకు వ్యామోహము కల్పించుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మనో బ్రహ్మతా ముఖ్యా బ్రహ్మణోఽప్యత్మతా తథా,
ప్రత్యద్బుద్ధ్యా పరాద్బుద్ధ్యా మిథో బ్రహ్మత్మనోర్భిదా ॥ 83

తా॥ ఆత్మకు బ్రహ్మత్వము ముఖ్యము, అట్లే బ్రహ్మకు నాత్మత్వము ముఖ్యము, బ్రహ్మమునకును, యాత్మకును భేదము ప్రత్యద్బుద్ధి పరాద్బుద్ధులభేదముచేత వచ్చెను. (దృష్టిభేదముచేతనే భేదముకాని, వాస్తవముగా లేదు.)

శ్లో॥ బ్రహ్మత్వ మాత్మనో రూపం తమసా తత్త్వోహితం,
ఆత్మత్వం బ్రహ్మణోఽప్యేవం తతో జీవేశభేద ధీః ॥ 84

తా॥ ఆత్మత్వంగల బ్రహ్మత్వరూపము యజ్ఞానమువలన మూఁతవడినది. అట్లే బ్రహ్మమున కాత్మత్వమును. అందువలనఁ జీవుఁడు, యీశ్వరుఁడను భేదబుద్ధి వచ్చినది.

శ్లో॥ తమసో బోధనిధ్యంసాదబ్రహ్మ నాత్మతాహతేః
ప్రత్యక్తాత్రావ శేషత్వాత్సమ పూర్వాదిమాసహమ్ ॥ 85

తా॥ బోధవలన సజ్ఞానమునశించి నశించినందున, సబ్రహ్మత్వము, యనాత్మత్వము నశించినవి, ప్రత్యక్కుమాత్రమే మిగిలినది. కనుక మొదటివాఁడనుగాను, మొదటివాఁడనుగాకను పోను.

శ్లో॥ అమూఢో యాజ్ఞవల్క్యోఽత్ర ప్రత్యద్బుద్ధ్యా పరామృశత్
ప్రత్యాహౌషత ఆత్మేతి తం సర్వాంతర మన్వయమ్ ॥ 86

తా॥ “(ఏవత ఆత్మాసర్వాంతరః” అని యుపనిషత్తులోఁ గలదు. దానిని వివరించుచున్నాఁడు.) తే-ఆత్మా-త ఆత్మా- (సీయాత్మ) జ్ఞాని యైనయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రత్యద్బుద్ధితోఁజూచి సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు ఈనియాత్మయని యాసర్వాంతరుఁడు, యన్వయముఁడునగు వానినిగూర్చి (పలుకుచున్నాఁడు]

శ్లో॥ ముఖ్యోఽపరోక్షోయః ప్రత్యక్షస్వప్రకాశో విభాసతే,
ఏతచ్ఛబ్దేన తం ప్రాహ విస్పష్టత్వ వివక్షయా ॥ 87

తా॥ ఏషః యనునది ఏతచ్ఛబ్దము. ఇదియని దానియర్థము) ముఖ్యము యపరోక్షమునగునే ప్రత్యగ్భూతకలవో, సర్వప్రకాశమైయేదియున్నదో, దానిని ఏషయను ఏతచ్ఛబ్దముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఎందులకనుచో స్పష్టమని చెప్పుటకు.

శ్లో॥ అత ర్ముఖస్యవిస్పష్టో నాయం సందేహగోచరః,
ఇత్యభిప్రేత్యతత్ప్రశ్నే బహుమానం తు నాకరోత్ . 88

తా॥ అంతర్ముఖుండైనవానికి స్పష్టముగా నీయాత్మ కనఁబడును. సందేహమున్నప్పుడిది గోచరముకాదు; అని యభిప్రాయపడి యాప్రశ్నమునందు గౌరవము చూపలేదు.

శ్లో॥ షష్ఠ్యంతస్య త ఇత్యస్య యుష్మద్బుద్ధ్యుపలక్షితం,
దేహాదిసర్వమావ్యోమో దృశ్యమర్థో వివక్షితః. 89

తా॥ షష్ఠీ విభక్తియంతమందుఁగల 'తే' యను పదమునకర్థము-నీ బుద్ధికిఁ గనఁబడుచున్న దేహము మొదలు యాకాశమువఱకును గనఁబడు ప్రపంచమంతయునని యుద్దేశింపఁబడినది.

శ్లో॥ ఆత్మేత్య వ్యభిచారేణ స్వరూపం యత్తదుచ్యతే,
ప్రమాత్రాద్యాగమాపాయసాక్షి త్వత్త్వరూపతా. 90

తా॥ ఆత్మయనుపదము తప్పకుండ స్వరూపమేదికలవో యదిచెప్పఁబడుచున్నది. ప్రమాత (ప్రమేయము, ప్రమాణము) మొదలైన విషయములకు వచ్చుటకు పోవుటకు సాక్షియగుటవలన (ఈమార్పులన్నింటికిని) సాక్షిరూపుఁ (ఆత్మ) డగును. (ఆగమము=వచ్చుట, అపాయము=పోవుట అజ్ఞానముండినపుడు ప్రమాతృత్వాదులువచ్చును. జ్ఞానకాలము సలేవు.)

శ్లో॥ యద్యస్మిన్వ్యభిచార్యేతతత్త్వరూపం న కుత్రచిత్ ,
కుండలిత్వం యథా పుంసః సాక్షిత్వ వ్యభిచారవాక్ ॥ 91

తా॥ ఏవిషయము, యెచ్చటవ్యభిచరించునో (అనఁగా నొకప్పుడుండి యింకొప్పుడు లేకుండుట వ్యభిచారము.) అదిదానిస్వరూపముకాదు.

ట్లనిన — పురుషున కుండలిత్వము వ్యభిచారముకలది, (అనగా బురు
షునకుఁ గుండములున్న పుడే కుండలిత్వముకలదు, అవిలేనపుడు లేదు.
కావుననిచట కుండలిత్వము సాక్షికానేరదుకనుక, పురుషస్వరూపము
కాదనియుఁ గుండములు లేనిరూపమే సర్వకాలము నున్నందునఁ గేవ
లమే సర్వసాక్షియగును. అట్లే యన్నిమార్పులనను సంధించు కేవ
లమేసాక్షి.)

శ్లో॥ వ్యభిచారో మిథో యద్వత్ప్రమాత్రాడేః స్వసాక్షికః ,
సాక్షిణోఽవ్యభిచారస్తు తథా కిం సాక్షికో భవేత్ ॥ 92

తా॥ ప్రమాత్రాదుల వ్యభిచారమన్యోన్యమెట్లు స్వసాక్షి కమో(అ
నగా దానేసాక్షిగాఁగలది.) అట్లేసాక్షిమాత్రము వ్యభిచరింపదను విష
యమునకు సాక్షియింకెవరు! ఎవరునులేరని సాక్షికాసాక్షియే సాక్షియని

శ్లో॥ ఆత్మాత్మవత్స్వ సంబంధః షష్ఠ్యాత్మో జగదాత్మనోః
స్వతో నిరాత్మకంపృశ్యం ఆత్మనాసాత్మతాం వ్రజేత్ ॥ 92

తా॥ తానెట్లుతనతోఁగూడి యున్నాఁడో యట్లే, యాత్మతోఁగూడి
యున్నది, నీయొక్కరూపాత్మయని షష్ఠీవిభక్తితో జగత్తునకు, నాత్మకును
సంబంధము చెప్పఁబడినది. స్వయముగా రూపములేని దృశ్యము. అనగా
జగత్తు. ఆత్మతోఁగూడి సాత్మకమయ్యెను. రూపము కలదయ్యెనని
కాత్మర్యము.

శ్లో॥ ఆత్మా సర్వస్వరూపత్వాత్సర్వాంతరగిరో దితః.
సర్పధారాదికల్పేషు రజ్జోరాంతరతా యథా ॥ 94

తా॥ త్రాటియందు సర్పమును బుద్ధులెడలెగక కల్పిత మగునపుడు
కాదు, యంతరమందున్నట్లు, నాత్మసర్వస్వరూపమగుటవలన సర్వాం
రః యను మాటచేతఁ జెప్పబడుచున్నది. (సర్పధార-సర్పమును బుద్ధు
లెడలెగని వరుస.)

శ్లో॥ ఆత్మనోఽనవశేషేణ తదన్యార్థాభి సంగతేః,
ప్రత్యక్షాత్రితయైవాన్యద్భేదా దాత్మని లీయతే ॥ 95

తా॥ దానికన్యమైనవస్తు సంబంధ మాత్మకు మిగులని హేతువుచేత
ప్రత్యక్షమాత్రమే జ్ఞానకాలమున నుండెను. ఆత్మేతరవస్తువుగానది వల

కుగోచరించినదంతయు నాత్మయందే లయమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఇత్థం స్వానుభవా ద్యాజ్ఞవల్క్యః సర్వాంతరం జగౌ,
అన్యః సంశయమాపాద్య జగీషుః పరిపృచ్ఛతి॥ 96

తా॥ తన యనుభవమువలన యాజ్ఞవల్క్యఃగిట్లు సర్వాంతరత్వము ను (అన్నిటియందాత్మయందుటను) చెప్పెను. ఇతరుఁడామాట యందు సందేహము కలిగివాదములతోఁ గెలువతలంపుతో మరలనడుగుచున్నాడు.

శ్లో॥ తవాత్మేత్యుత్తరం దత్తం మమాత్మేతి త్రిధేయ్యతే,
దేహో లింగం చ సాక్షి తేషు సర్వాంత రశ్చకః॥ 97

తా॥ (ఉపనిషత్తులోఁగతమ (వీరిలో నెవఁడు యను పదముతోఁ బ్ర) శ్న- నీయాత్మయని సమాధానముచెప్పితివి. నాయాత్మయని నాకుగోచరించుచున్నది. నాయాత్మయని గోచరించినవి మూఁడుకలవు. స్థూలదేహము, లింగశరీరము, సాక్షి ఈ మూటియందేది సర్వాంతరము? అనిప్రశ్న.

శ్లో॥ సర్వాంతరత్వం దుస్సాధ్య మల్పయో దేహలింగయోః
సద్భావేనన్యస్యకిం మాన మప్రమేయస్య సాక్షిణః॥ 98

తా॥ అల్పములైన స్థూలసూక్ష్మ దేహములకు సర్వాంతరత్వము చెప్పవీలులేదు. (అల్పము—కొద్ది. సర్వవ్యాపకముకాదని తా॥) ఈరెండునుగాక మూఁడవది సాక్షికలదనినందులకుఁ బ్రమాణమేలేదు, సాక్షి ప్రమకు (వ్యవహారజ్ఞానము) గోచరముకాదు. (కనుక ప్రమాణ గోచరుఁడుకాండని తా॥]

శ్లో॥ ఏవం పృష్టః స్వానుభూతో వాదినోఽనధికారతాం ,
మత్స్వానుమానతః సత్తామాత్మనః ప్రత్యపాదయత్ ॥ 99

తా॥ తనయనుభవముచొప్పున నిట్లుప్రశ్నింపఁబడి ప్రశ్నించినవాది బోధ కనర్హుడనితలంచి, యనుమానప్రమాణముతో “నాత్మయొక్క స్థితిని” యొప్పించుచున్నాడు.

శ్లో॥ స్వప్రభే మాననైష్ఫల్యా దప్రమే యత్వమివ్యతే ,
వాదిభ్రాంతినివృత్త్యర్థం మానోక్తా హ్రియ తేఽత్రకిమ్ ॥ 100

తా॥ స్వప్రకాశవస్తువునందు మానములన్నియు నిష్ఫలములగుటవల

న నాత్మయప్రమేయమని యంగీకరింపఁబడెను. నాదిగెఱుక్కఁబొందిని వారించుటకు మానము నుయోగించిన నేమియును? ప్రమాణముల కాత్మగోచరము కాదని నపుడనుమాన ప్రమాణము మాంత్రమెట్లుపనికి వచ్చుననిన, భ్రాంతినివారణ కుపయోగించునని యా||]

శ్లో|| ప్రాణాదికరణైశ్చైవ కర్తృపూర్వా త్కర్మాత్వవిశేషః,
భిదిక్రియావత్కర్తృత్వం నయుక్తం సహించి యోః || 101

తా|| ప్రాణము మొదలైన సాధనములలోనకర్తృత్వము ననులుకర్తృత్వే కుండ జరుగని పనులగుటవలన కర్తృత్వమును గలదికాదుననియుండ వలెను. ఆకర్తృత్వము సూలబింగి దేహమునకు నకర్తృత్వము.

శ్లో|| కరణప్రేరకః కర్తృకర్తృత్వే ప్రేరకః కర్తృత్వే
లింగంతు కరణాత్మత్వానైవ స కర్తృత్వే నిర్దేశితః || 102

తా|| సాధనములను అనఁగా కరణము ప్రేరకము ప్రేరకము కర్తృత్వ ఇంద్రియములు సూలదేహమును ప్రేరకములు సూలదేహము సాధనములలోనిదగుటవలన దానికిని కర్తృత్వము లేదు.

శ్లో|| ముఖసంచారిణా జాగ్రదవ్యతిరేకా జాగ్రదవ్యతిరేకా
సర్వప్రత్యక్షమఃసోఽయమాత్మనః సర్వప్రత్యక్షమః || 103

తా|| ముఖమందు సంచరించుచున్న జాగ్రదవ్యతిరేకము జాగ్రత్తును యనుభవించుచు నివిందును, యిది సర్వప్రత్యక్షము అను నీవవాఁడై చూచుచున్నాఁడు. అతఁడే యుత్పత్తియను నీవర్వా వాఁడై యవధిగలిగియతఁడున్నాఁడు. (అవధి-హద్దు)

శ్లో|| సుప్తేఽస్మిన్కరణగ్రామే దేహా దింద్రియములను
అధనర్వాన్నామహాపాశ్చక్ష్మేనాత్మనః ప్రకాశయతి || 104

తా|| ఈ యింద్రియ సముదాయమును దేహాదింద్రియములను గురించి ద్రించకుండఁ జూచుచుండును ముఖము ప్రకాశమును చూచుచు చూచుచు వాయువుచేత జీవించుచుండును.

శ్లో|| స్పృష్టేషు బహులింగేషు మహాభూతేషు సర్వభూతేషు
ఇత్యుపాలభ్యతే లింగాన్యనాత్మనః ప్రకాశయతి || 105

తా|| అనేక హేతువులు స్పృష్టములందును మహాభూతములు (హేతు

యున్నందుకు) ప్రమాణములేదని యాక్షేపించితి వేయని నిందించుటకు, సహనవాయువు విడుచుట మొదలగు గురువుల నుదాహరించెను.

శ్లో॥ ఏకాదశేంద్రియోత్పన్నచేష్టానాము పలక్షణం,

ప్రాణాద్యదాహృతిస్తేన లింగానాం బహుతా స్ఫుటా॥ 106

తా॥ పదునొకండింద్రియముల (మనస్సుతో, 11.) పనులే ప్రాణాదులుదాహరింపఁబడినవి, దానిచేత సనేకలింగములు [సాక్షియున్నదని నందులకు]— గుర్తులనేకములు స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ప్రాణాదికార్యకరణైః స్వతోఽసంహత ఏకలః ,

అకుర్వన్మరుతే చేష్టామయస్కాంతో మణిర్యథా॥ 107

తా॥ ప్రాణము మొదలైన కార్యములతో, సాధనములతోనుగూడని వాఁడైయొకఁడేయుండియేపనిని దానుచేయనివాఁడై సూదంటుకాయవలె గదలించుచున్నాఁడు. [సూదంటుకాయయొక్క సన్నిధిమాత్రమున ని నుము గదలచున్నదేకాని, యినుమును యదికదలించలేదు. అట్లే యి చటను గ్రహించవలెను.)

శ్లో॥ రథాదా నియతా చేష్టా చేతనేనాసధిష్ఠితే .

న దృష్టా చేతనస్తేన ప్రాణాదీనాం ప్రవర్తకః॥ 108

తా॥ సహజముగా రథాదులయందున్న కదలికచేతనము దానిమీఁ దనుండి నడిపించనప్పుడు కనఁబడలేదు. కనుక ప్రాణాదులను బ్రవర్తింప జేయుచేతనము లోపలనుండి తీరును,

శ్లో॥ ససూత్రదారుయంత్రేణ సదృశం లింగవద్యపుః ,

యః ప్రేరయత్యసావాత్మేత్యుక్తేఽన్యోప జహాస తమ్॥ 109

తా॥ లింగశరీరముతోఁగూడిన దేహము సూత్రముతోఁగూడినదా రు (-కట్ట) యంత్రమువంటిది. దాని నెవఁడు ప్రేరేపించునో యతఁడే యాత్మయని చెప్పఁగ నే, యితరుఁడతనిని హాస్యముచేసెనట.

శ్లో॥ యథా గాం దర్శయేత్సుక్తే లింగం మూఢో వదేత్తథా ,

ఆపరోక్ష్యమనుక్త్వా త్వం లింగేనావేదయస్యహో॥ 110

తా॥ గోవు (ఆవు) నుచూపించుచుని యడిగినపు డిదిగోయనిచూపక, మూఢుఁడదాని గుర్తులనుమాత్రము (గోవీరీతినుండునని) యెల్లచెప్ప

నో, యట్టిగుర్తులతో బోధపఱచుచున్నావే! అనిహాస్యమొనరించెనట.

శ్లో॥ లింగం వాచ్యం పరోక్షే = రేవ త్వాత్మని పరోక్షతా,

ఇతి మత్వా హైవకారం పరోక్షస్య నివర్తకమ్ ॥ 111

తా॥ పరోక్షవస్తువునుగూర్చి యేగుర్తులుచెప్పవలెనుఆత్మపరోక్షము
—అప్రత్యక్షము కాదనితలంచి 'ఏవ' కారమును బలికెను. (తానే;
ఇంకొటికాదని) దానివలన నాత్మపరోక్షమువాదని యర్థము.

శ్లో॥ ముఖ్యాపరోక్షముక్తం త ఇతి దర్శయితుం పునః,

ప్రత్యద్వైపరీత్యం వాక్యముత్తర త్వేన వక్తృసా. 112

తా॥ ముఖ్యమైన నపరోక్షము నీకుఁ జెప్పినానిని చెప్పుటకే మరలఁ
బ్రత్యద్వైపరీత్యమైన వాక్యమును యతఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విద్వద్భాషామబుద్ధ్యాన్యః స్వరూపాదిష్వివాత్మని,

అక్షజన్యాపరోక్షత్వం మత్వాప్రచ్ఛత్పు రేవ తమ్ 113

తా॥ విద్వాంసుల భాషను తెలియక నితరుఁడు స్వరూపాదులందు
వలె నాత్మయందుఁగూడ నింగ్రియ జన్యప్రత్యక్షమే యపరోక్షత్వమని
తలంచి మొదటివలెనే మరల ప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ దృష్టశ్రుతమతజ్ఞాతేత్వేషు సర్వాంతరస్తు కః,

దృష్ట్యాద్యగోచరః ప్రత్యక్షీతి ప్రశ్నీమపాకరోత్. 114

తా॥ కనఁబడినది ; వినఁబడినది; తలఁచఁబడినది ; తెలియఁబడినది ;
అను వీటియందు సర్వాంతరమేది? దృష్ట్యాదులకుఁ బ్రత్యగ్గాత్మ గోచ
రముకాదు. అని ప్రశ్నమును పూర్వ పక్షమొనరించెను.

శ్లో॥ వేద్యీతి యద్బలాద్యక్తి న వేద్యీతి చ యద్బలాత్.

యోగిన్ నోనుభవం త్యేతమగోచరలిప్తైవ హి. 115

తా॥ తెలిసికొనుచున్నానని దేనిబలమువలనఁ బొందుచున్నాఁడో,
తెలిసికొనలేనని దేనిబలమువలన ననుచున్నాఁడో, దాని యింద్రియ
గోచరత్వము లేకయే యోగులనుభవించుచున్నాడు.

శ్లో॥ ఉక్తవర్తూతిరేకేణ నాత్మవస్తు ఘటాదినత్,

శక్యతే ప్రతినిర్దేష్టుం ప్రమాదాగోచరత్వేన. 116

తా॥ చెప్పిన మార్గమునకు వ్యతిరేకముగా ఘటసదాన వస్తువులను

జూపునట్లాత్మను జూపుట శక్యముకాదు. ఏమనిన-ఆత్మ ప్రమాణము లకు (అనఁగా నింద్రియములకు) గోచరము కాదు కనుక.

శ్లో॥ ద్రష్టుదర్శనదృశ్యానాం సాక్షిణః స్వప్రభస్య తత్,
ప్రమాణగోచరత్వంతు వస్తుస్వాభావ్యతోభవేత్ 117

తా॥ చూచువాఁడు చూపు, చూడఁదగినవస్తువు, యనుమూటికిని స్వప్రకాశమైన సాక్షి కాప్రమాణ గోచరత్వము వస్తుస్వాభావమును బట్టి యగును.

శ్లో॥ దృష్టేర్నపశ్యద్దృష్టారమితి ప్రత్యుత్తరం వచః,
వక్త్యగోచరతామేతద్వాక్యం వివియతే స్ఫుటమ్ ॥ 118

తా॥ దృష్టినిఁజూచునట్టి ద్రష్టను యింకొకఁడుచూడలేడు (కతమో యాజ్ఞవల్క్యేతి సర్వాంతరోన దృష్టేర్దృష్టారం పశ్యేన్నశ్రుతే శ్రోతార మిత్యాది. శ్రుతి] వాక్యమాప్రశ్నమున కుత్తరమైన వాక్యము. ఈవాక్య మగోచరత్వమునుజెప్పను. (గోచరము-ఇంద్రియముల యెదుటనున్నది.) ఆవాక్యమును స్పష్టముగా వివరింతును.

శ్లో॥ చక్షుర్జన్యమనోవృత్తిశ్చిద్యుక్తా రూపభాసికా,
దృష్టిరిత్యుచ్యతే దృష్టా దృష్టేః కరేతి తాక్షికేః ॥ 119

తా॥ చక్షుస్సువలనబుట్టినమనోవృత్తి చిదాత్మతోఁగూడినదై, రూప మును భాసింపఁ జేయునదియే దృష్టియని లోకులచే వ్యవహరింపఁబడు చున్నది. ఆదృష్టిని గలిగించువాఁడు దృష్టయనఁబడును.

శ్లో॥ అతో దృష్టిద్వయం వాక్యే భాతి వ్యవ్యంతుశబ్దతః,
ఏకా దృష్టిస్తృజంతేన ధాతునాన్వేతి తద్వయమ్ ॥ 120

తా॥ కనుక శ్రుతివాక్యమందు రెండుదృష్టులు (దృశకధాతువులు) కలవు. అందొకటి పశ్యీవిభక్త్యంతమైన శబ్దము. (దృష్టేః-అనునది.) రెం డవది తృజంతమైన దృశకధాతువు. (దృష్టా-దృశే-తృ-దృష్టు. దాని ప్రథమైకవచనము ద్రష్టాయనునది.) దృశకధాతువుతోనిరెండు (పశ్యి-తృ-ప్రత్యయము నన్వయించుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రమాతుర్జాయతే వృత్తిశ్చక్షుషా రూపరంజితా,
ద్రష్టవ్యం తు తయా రూపం న సాక్షీ దృశ్యతే తయా ॥ 121

తా॥ రూపముతోఁగూడిన చూపుతోఁగలిసిన మనోవృత్తి ప్రమా
తకు (దర్శనకర్తకు) గలుగుచున్నది. ఆవృత్తితోఁ జూడఁదగినది రూప
ము, ఆవృత్తితో సాక్షిచూడఁబడదు.

శ్లో॥ దృష్టే ర్దృష్టారమాత్మానం దృష్ట్యై పశ్యేన్న దృశ్యయా .

ఇతి వాక్యం మునిర్వక్తే వర్ణితం న్యాయగర్భితమ్, 122

తా॥ దృష్టినిచూచుచున్న యాత్మను దృశ్యమైన దృష్టితోఁ జూడ
లేడు (అనఁగానాత్మ దృష్టిని చూచుచున్నందున, నాదృష్టి యాత్మకు
దృశ్యమయ్యెను. దృశ్యము మఱియొక దానిని జూడలేదని తా॥) అను
వాక్యమును న్యాయానుసారముగా ముని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యేన చక్షురిదం దృష్టం చక్షుషా యన్న పశ్యతి,

బ్రహ్మ విద్ధి తదేవ త్వమితి శ్రుత్యంతరే సుఖమ్, 123

తా॥ దేనిచేత నీచక్షుస్సు చూడఁజెనో, చక్షుస్సుతో దేనిని జూడ
లేరో, యదియే బ్రహ్మమని నీవెఱుఁగుము, అని యింకొక శ్రుతియందుఁ
జెప్పఁబడెను. “అథ హైనంకహోలః పప్రిచ్ఛయాజ్ఞవల్క్యేతి హో
వాచ—బ్రాహ్మణః కేసన్యాత్రే నేదృశ ఏవాతోఽన్యదార్తమ్.”

శ్లో॥ శ్రుతిః శ్రోత్రీదధీవృత్తి స్తస్యాః శ్రోతానభాగకః,

శ్రుత్యా శబ్దావగాహిన్యా శ్రోతారం స్మరన్యాయమ్ శమ్॥ 124

తా॥ శ్రవణమునఁగా శ్రోతముపలనఁ గలిగియున్న వృత్తికేరేన, ఆ
వృత్తినిశ్రవణకర్తభాసింపఁజేయును శ్రవణముననిశితశక్తియునుహాత్రమేగ్ర
హించును. ఆశ్రవణవృత్తితో శ్రోతను (వినువానిని) విసలేదని. (ఇచట
శ్రవణము శ్రవ్యమైనందున, శ్రవ్యమితరమాను విసఁబారదు.)

శ్లో॥ ఊహాపోహాత్మధీవృత్తి ర్మతిస్త్వన్యాః ప్రతాపకమ్,

అనూద్యమనపోహ్యం తి స మన్వీధ్యాన్వ మేశయా. 125

తా॥ ఊహ—అపోహ (—ఊహించుట, మఱిచిపోవుట) రూపమైన
బుద్ధివృత్తిమతి యనఁబడును. ఆవృత్తినిభాసింపఁజేయునట్టి వానినూహించి
పఁబడనట్టి, మరువరానట్టి, యతిని నీమతితో కీవు మననము చేయఁజాల
వు. (అనఁగా నిచట మతిమేయమైనది, మేయమింకొకదానిని మననము
చేయజాలదు.)

శ్లో॥ అస్పష్ట ఊహ్య ఆత్మా తు విస్పష్ట భానరూపతః,

అనపోహ్యోఽనపాయిత్యాదాత్మా నాపైతి కర్హిచిత్. 126

తా॥ కంటికిఁగనబడనిదై యాత్మ యూహింపదగినది. భాన రూప మగుటవలనఁ బాగుఁగఁదెలిసినదియే. అపాయములేనిదగుటవలనఁ దీసి జేయఁబడనిది. ఎప్పుడు నాత్మ తొలఁగదు,

శ్లో॥ నిశ్చయాత్మకధీవృత్తిర్విజ్ఞాతస్తద్విభాసకం,

అగందిగ్ధం తయా వృత్త్యా న విజ్ఞాతం త్వమర్హసి. 127

తా॥ నిశ్చయరూపమైన బుద్ధివృత్తి విజ్ఞానమనఁబడును. దానిని భాసింపఁజేయునది యాత్మయను విషయము సందేహములేనిది. ఆవృత్తితో నీవుదానిని జూడఁజాలవు.

శ్లో॥ దృష్టశ్రుతమతజ్ఞాతేష్విత్త మాత్మా న కశ్చన,

కిం త్వేష తవాత్మేతి ప్రోక్తః సర్వాంతరః పురా॥ 128

తా॥ ద్రుష్టము, శ్రుతము, మతము, విజ్ఞాతమను వాటిలో నిట్లాత్మ యేదియును గాదు:— ఇక నేదియగును? పూర్వమందు సర్వాంతరమని చెప్పఁబడినదాత్మ. (అన్నిఁటికిలోపల నున్నది సర్వాంతరము.)

శ్లో॥ యః సర్వం విషయీకుర్వన్విష యీక్రియతే న హి,

కిం తు భాతి స్వయం సోఽయం సర్వాంతర ఇతీతి॥ 129

తా॥ సర్వమును దెలిసికొనుచు, దేనికినిదాను దెలియఁబడని దైస్వయముగా నేగిభాసించుచున్నదో, నదిసర్వాంతరమని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సర్వాంతరత్వం సార్వాత్మ్యమన్యస్మిన్నతి తత్కుతః,

న చేదన్యత్తదా సర్వశబ్దాఙ్గో నేతి శంకితే ॥ 130

తా॥ సర్వాంతరత్వమనిన సర్వవస్తు స్వరూపమేకదా! ఇతరవస్తువులున్నప్పుడు సర్వరూపమెట్లగును? ఇతరవస్తువు లేనప్పుడు సర్వశబ్దమున కరమేలేదని యాక్షేపింపఁగా:—

శ్లో॥ అతోఽన్యదార్తమిత్యాహ దోషద్వయనివృత్తయే,

ఆ ర్తం మాయామయం తస్య తత్త్వజ్ఞానేన పీడనాత్ ॥ 131

తా॥ దానికంటె నితరము నార్తమనుచున్నాడు, ఆక్షేపము రెంటిని బరిహరించుటకును; ఆ ర్తమనఁగా మాయామయమని యర్థము. ఏమ

నిన—తత్వజ్ఞానమువలన నదినివర్తించునుగనక. (మాయామయము)

శ్లో॥ సర్వాపీనాం కల్పితానాం రజ్జరాత్తా యథా తథా,
మాయామయస్య సర్వస్య చిద్వస్తాత్మేతి సుస్థితమ్॥ 182

తా॥ త్రాటియందుఁగల్పించిన సర్వాదిబుద్ధులకుఁ ద్రాడెట్లుయాత్మ
యో, యట్లు మాయామయమైన యీసర్వజగత్తునకు చిద్వస్తువేయాత్మ
యనుమాట సరిగానున్నది.

* శ్లో॥ పంచమబ్రాహ్మణే పూర్వము క్తస్య ప్రత్యగాత్మనః,
బ్రహ్మాత్వసాధనం బోధో ముక్తలక్ష్యచ వర్ణ్యతే ॥ 183

తా॥ (అథ హైనంకహోలః, ఇద్యాదిగా] పంచమబ్రాహ్మణ మం
దుఁ బూర్వము చెప్పిన ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మమని సాధించుటకై బోధ
యే యుపాయము. దానిని, ముక్తులయొక్క చిహ్నములను జెప్పు
చున్నాడు.

* ఓం అథ హైనంకహోలః కాపీతకేయః పవచచ్ఛ, యాజ్ఞవ
ల్క్యేతి హోవాచ, యదేవసాక్షాదపరోక్షా ద్బ్రహ్మ యతత్తాసర్వాంత
రస్తంమేవ్యా చత్వేత్వేష త ఆత్తాసర్వాంతరః, కతమో యాజ్ఞవ
ల్క్య సర్వాంతరో యోఽశనాయాపివాసే శోంమోహం జరాంమృ
త్యుమత్యేత్వే తంవై తమాత్తానం విదిత్వాబ్రాహ్మణః పుత్రైషణాయా
శ్చవిత్తైషణాయాశ్చ, లోకైషణాయాశ్చవృత్తాయాథ భిక్షోచర్యంచరం
తి, యాప్యేషపుత్రైషణా సావిత్తైషణాయా, విత్తైషణాసాలోకైషణో
భేష్యే తేషణే ఏవథవతస్తస్మాద్బ్రాహ్మణః, పాండిత్యం నిర్విద్యబా
లేనతిష్ఠాసేద్బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాథ మునిరహానంచనిర్వి
ద్యాథబ్రాహ్మణః, సబ్రాహ్మణః, కేనస్యాద్యేనస్యాత్తేనే దృశవవాతోఽ
న్యదార్హమ్”

తా॥ ఇదిమూలము. దీనినిమూలగ్రంథమునందును ప్రకటించిరి. దీని
యర్థమును గొంతనీ యధ్యాయమున 18 వ శ్లోకమునందు వ్రాసిరి. కా
పీతకి మహర్షి ప్రశ్నించినదానిపై యాజ్ఞవల్క్యుఁ డపరోక్షానుభూతికి
సాక్షాత్కారమైన యాత్మయే బ్రహ్మమని, నీయాత్మసర్వత్ర నిండియు
న్నందున సర్వాంతరమనిజెప్పుచుఁ బ్రాహ్మణునిశోక మోహ జర, మృ

త్యువను నవిబాధింపవనియు, బాల్యమునందు భిక్షచేఁ జీవించుచుఁజదివి పండితుఁడై, బ్రహ్మచర్యమున మూనివృత్తి నవలంబించి నిర్విద్యగలవాడై యనఁగా నమస్త తాకికవిద్యలను విడచినబ్రహ్మమై ప్రకాశించుననియు, నట్టివానిసీషణత్రయాదికములు బాధింపవను యర్థములను బోధనా పరముగఁజెప్పినాఁడు, ఇట్టిరత్నములు బృహదారణ్యకమున వేలుగలవు.

శ్లో॥ ఉపస్తప్యస్తాదన్యత్వం నివర్తయితుమాత్మనః ,

యదేవ సాక్షాదిత్యుక్తాదేవకారః ప్రయుజ్యతే ॥ 134

తా॥ ఉపస్తప్యుడడిగిన దానికంటె నితరమైన యాత్మ లేదనినందులకు “యదేవసాక్షా” దనుశ్రుతియందు “ఏవ” యనుపదము ప్రయోగింపఁ బడెను.

శ్లో॥ ఉపదేశస్య విషయస్త్వమర్థః శోధితః పురా ,

న బ్రహ్మత్వం సమ్యగుక్తమితి పృచ్ఛతి తత్పునః ॥ 135

తా॥ ఉపదేశమునకు విషయమైన “త్వం” అనుదానియర్థము పూర్వమందు విమర్శింపఁబడెనుగాని, బ్రహ్మమదేయనిబాగుగాఁజెప్పలేదని మరల ప్రశ్నించుచున్నాఁడు

శ్లో॥ అశనాయాదిరహితబ్రహ్మతాయా అభాషణే ,

న స్యాత్సర్వాంతరత్వాది సంసారిణి చిదాత్మని ॥ 136

తా॥ ఆకలిమొదలగునవి లేనిబ్రహ్మత్వముచెప్పనిదే, సంసారియైన చిదాత్మయందు సర్వాంతరత్వముమొదలగు ధర్మములు సరిపడవు.

శ్లో॥ ఇత్య భిప్రేత్య నోక్తం సాక్షాదిత్యాదికం పునః ,

అనూద్య సర్వం పప్రచ్ఛ కహోలో బ్రహ్మరూపతామ్ ॥ 137

తా॥ అనియుద్దేశించి యతఁడు ‘సాక్షాత్తు’ యనుశ్రుతినిమరలఁజెప్పినాఁడు. దానినిమరలఁ జెప్పఁచుఁగ హోలుఁడు బ్రహ్మరూపమును ప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ త్వమర్థాచోధితాన్నా న్యద్రుష్టే త్యేద్విపక్షయా ,

ఉక్తమేవోత్తరం భూయ ఏష ఇత్యాద్యవోచత ॥ 138

తా॥ విమర్శింపఁడిన త్వంపదార్థముకంటె వేఱుగాఁ బ్రహ్మపదార్థములేదను నుద్దేశ్యములో “ఏషసర్వాంతర” యిత్యాదిగా సుత్తరము

ను మరలఁ జెప్పించునాఁడు.

శ్లో॥ ట్టుత్పిపాసే శ్లోకమోహకా జరామృత్యు ఇతీదృతైః,
త్రిభిర్యుగైర్విశిష్టానాం మధ్యేసా కతమో వశ.

తా॥ ఆకలిదప్పలు, శ్లోకమోహములు, ముదిమిచాస్తలు, యుగముఁడు జంటలతోఁగూడిన వాటిలోని యాత్మయెద్దియో చెప్ప

శ్లో॥ యద్యన్యతమ ఏతేషాం తస్య న బ్రహ్మతా తదా,
ఏతేష్యనంతర్భూతస్తు న కోఽప్యత్యా జనైర్మతః.

తా॥ ఏటిలో నొకటి యాత్మయయ్యెననిన, నయ్యది బ్రహ్మకానేరదు. ఇందులోనిది కాదనిన;—ఇంతకుఁ దప్పనికొకటి యని జనులెవ్వరును దలంపరు.

శ్లో॥ విద్యజ్ఞానానుభూత్యేష త్సుధాదేరపభాసకః,
ప్రసిద్ధ ఇత్యభిప్రేత్య బ్రహ్మత్వే న తముక్తవాక్.

తా॥ విద్వాంసుల యనుభవమువలన నీయాత్మ, యాకలి వాటిని భాసింపఁజేయుచున్నది. (తెలియ జేయుచున్నది. అనివి యెవరు గుర్తించినారని చెప్పనగునని తా॥) అందుచేఁ వస్తువే. (ఎవ్వరు నెఱుంగనిదికాదని తా॥) యని యభిప్రాయపడనినే బ్రహ్మమని జెప్పినాఁడు.

శ్లో॥ అత్యేతి యోఽశనాయాదీన్విచారేణ నిరూపణే,
త్సుధాదిసాక్షీ తస్యాస్య బ్రహ్మత్వం కేన వార్యతే.

తా॥ విచారణపై నిర్ణయించినపుఁడేది ట్టుత్పిపాసాదుల నయన్నదై యాట్టుత్పిపాసలకు సాక్షీయగుచున్నదో, నది కాదని యెవఁడు వారింపఁగలఁడు? (వారింపలేడని తా॥)

శ్లో॥ నన్వేక ఆత్మా మూఢానాం విదుషాం చేతి తే మః
ఉక్తోర్నిపటాకతీతత్వం తద్వత్త్వం చాస్య తత్కథం.

తా॥ ఓయీ! మూఢులకు, విద్వాంసులకు నొకటే యాత్మనీమతము? ఇదివఱకుఁజెప్పిన ట్టుత్పిపాసాదులొకటి నతిక్రమ, వాటితోఁగూడి యుండుట అను విరుద్ధధర్మములు దానివములు?

శ్లో॥ అవిచారవిచారాభ్యాం యథా సర్వత్వరజ్జతే,
తథాత్మస్యపి సంసారభావాభావా వితీక్షతామ్.

14

రజ్జవునం దవిచారమువలన సర్వత్వము; విచారమువలన రజ్జత్వము
యెట్లు (ఋద్ధధర్మములు) కలవో, యట్లే యాత్మయందు సంసారము
లుగుట, సంసారము లేకుండుటయుఁగలవు. అని యాలోచించుకొనుము.

శ్లో॥ యుత్పిపాసే ప్రాణధర్మా శోకమోహా తు మాన సా,
జరామృత్యు జేహధర్మా ఆత్మధర్మో న కశ్చన॥

14

తా॥ ఆకలిదప్పికలు ప్రాణధర్మములు. శోకమోహములు మనో
ధర్మములు. జరామృత్యువులు శరీరధర్మములు. ఆత్మకేధర్మమునులేదు.

శ్లో॥ ప్రాణసంచారబాహుళ్యాద్గమనాదిశ్రమే సతి,
యుత్పిపాసాజనిస్తేన ప్రాణధర్మత్వ మేతయోః॥

14

తా॥ ఒకచోటికిఁబోవుట, మరలవచ్చుటలు కలిగినప్పుడు శ్వాస
క్కువగా సంచరించుటవలన నాకలిదప్పలు పుట్టును. కనుకనవిప్రీ
[-శ్వాస) ధర్మములగును.

శ్లో॥ ఇష్టస్య వస్తునోఽసిద్ధౌ చేతసో యాఽనవసితః,
స శోకో మానసో ధర్మో మోహశ్చ విషయభ్రమః॥

14

తా॥ తనకిష్టమగువస్తువు లభింపనప్పుడు మనస్సుయొక్క కలఁ
యేదికలదో, యదిశోకము, కనుకమనోధర్మము. విషయములభ్రమ
(ఒకవస్తువు నుంకొకవస్తువుగాఁ దలంచుటమొదలగునవి.) కూడమనో
ధర్మమే.

శ్లో॥ జరా జేహస్య శైథిల్యం మృత్యుః ప్రాణవియుక్తతా,
తే సర్వేఽప్యత్నాని భ్రాంత్యా కల్పితా వ్యోమ్నైల్యవత్॥

14

తా॥ ముసలితనమనఁగా శరీరముపట్టువీడిపోవుట. మృత్యువనఁగా
బ్రాణము శరీరమునువీడిపోవుట, ఈమూడుధర్మములు నాకాశమందు
లేని, నల్లదనమారోపించి స్లత్నయందు సర్వజనులు భ్రాంతితో యా
రోపించుచున్నారు.

శ్లో॥ యః స్వకారణసంస్థః స్వభావేఽప్రయో మతిః,

అనాత్మ్యంతికరూపత్వాత్సత్త్వయోఽత్ర స గృహ్యతే॥

14

తా॥ అకలిమొదలగువాటికిఁ దమకారణములతో సంబంధము ప్రశ-
స్తింపఁబడును. అదియెల్లప్పుడు నుండునదికానందున, నానాశము
కాదుగా నిచట భావింపఁబడలేదు.

శ్లో॥ లిత్కారణనిషేధో యః స్వమహిమైవ వస్తునః,
తమత్యయం మోక్షవిధౌ తద్విద్వాంసః ప్రచక్షతే॥ 150

తా॥ అకారణమునకు నిషేధమేదికలదో, యదివస్తువుయొక్క స్వ-
రూపముచేతనే కలుగుచున్నది. దానినెఱింగిన విద్వాంసులూ నాశీ-
మును మోక్షవిధిలోఁ జెప్పచున్నారు. (తుత్తిపాసాదికార్యములకుఁ గ-
రణములైన ప్రాణదుల నాశము మోక్షమందుఁగలుగునని తాత్పర్య-
ము కావచ్చును.

శ్లో॥ ప్రాణహేతుస్తమః ప్రాణధర్మాభ్యాముపలభ్యతే,
సూత్రాత్తా శోకమోహభ్యాం జరయామృత్యునా విరాట్ 151

తా॥ ప్రాణమునకు హేతువగు తమస్సు ప్రాణధర్మములగుతుత్తి-
సలవలన నుపలబ్ధమగుచున్నది. (ఉన్నదని తెలియఁబడుచున్నది.) శో-
కమోహములవలన సూత్రాత్మ తెలియఁబడుచున్నది, జరామృత్యువు
వలన విరాట్టు తెలియఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ తమఃసూత్రంవిరాజం చ యోఽత్యేత్యాత్మా స్వభావతః,
అసంగస్తత్పరం బ్రహ్మ సాక్షాదిత్యాదిలక్షణమ్. 1

తా॥ వెనుకఁజెప్పిన తమస్సు, సూత్రాత్మ విరాట్టులనెడి మూఁ-
ఁద్రస్వభావసిద్ధముగా నాత్మ యతిక్రమించి యున్నది. అది యసంగవ
అనఁగాఁ దేని సంబంధమును లేనిది. అది పరబ్రహ్మమని “యస్మాత్
పరోక్షాద్రహ్మ” యను శ్రుతియందు జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ యథా విశుద్ధమాకాశం సతి వాఽసతి వామలే,
నీహారాదౌ తతైవాత్మా కార్యకారణవస్తుని.

తా॥ మంచు (హిమము) మొదలగు మలినమున్నను, లేకున్న
యాకాశమెట్లు శుద్ధమో; యట్లు, ఆత్మ (తుత్తిపాసలు, తమస్సు వే-
లగు) కార్యకారణములున్నను లేకున్నను విశుద్ధమే.

శ్లో॥ పరమాత్మస్వభావోఽయం కహోలాయ ప్రపంచితః,

తద్బోధసాధనం త్యాగ ఏతమిత్యాదిసోచ్యతే, 154

తా॥ ఇట్లు పరమాత్మ స్వభావము కహోలునకు విస్తరించి చెప్పఁబడెను. ఆ పరమాత్మను దెలిసికొను సాధనము త్యాగమని “ఏతంవై తమాత్మానం విదిత్వాబ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ—వృత్తాయాథ భిక్షాచర్యచరతీ.” ఇత్యాదిగా నీచణతయ త్యాగము శుభ్రతయందుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఉత్పన్న సమ్యజ్ఞానస్య సంన్యాసోలక్షణం యతః,
సాధనంచ తదుత్పత్తౌ సన్యాసోఽతోత్ర గమ్యతామ్॥ 155

తా॥ సుయైన జ్ఞానముకలిగిన వానికిలక్షణము సన్యాసమే యగుటను, జ్ఞానముపుట్టుటకును సన్యాసము సాధనమనియును దెలియవలయును.

శ్లో॥ బ్రహ్మత్వనోర్యదేకత్వం బ్రాహ్మణద్వయనిశ్చితం,
ఏతం తమితశ్చాభ్యాం తదేకాత్మ్య మనూద్యతే॥ 156

తా॥ జీవాత్మకు, బ్రహ్మకును రెండు బ్రాహ్మణములలో నిశ్చయింపఁబడిన యేకత్వము ఈశుతిలో “ఏతంతం” యనురెండుపదములతో మరలఁజెప్పఁబడినది. (తం—అద్దానినే. ఏతం—దీనినిగా, తెలియుము.)

శ్లో॥ అత్యేతి యోఽశనాయాదీనేతం సర్వాంతరం పురా,
ఉదితం తం విదిత్వాఽథ వృత్తివృత్త్యేషణత్రయాత్॥ 157

తా॥ ఏది యాకలిమొదలైన వాటిసతికిమించి యుండెనో, యద్దానిని సర్వాంతరమని పూర్వమందుఁజెప్పినారు. దానిని తెలిసినతరువాత నీ ఈషణత్రయమునుండి మానవుఁడు విడచిపోవును, (ఇదియేత్యాగము—సన్యాసము=)

శ్లో॥ బ్రహ్మ ప్రశ్నేన పృష్టే తద్బోధఫలసాధనే,
ఇతి మత్తోత్తర త్వేన వృత్తానద్వయముచ్యతే॥ 158

తా॥ బ్రహ్మము నడిగినప్పుడు బ్రహ్మబోధకు ఫలము సాధనమును యడుగఁబడెనని తలచి దానికుత్తరముగా రెండువిధముల త్యాగము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ పూర్వం విదిత్వాప్రశ్నాత్తు వృత్తాయేత్యన్వయాచ్ఛృతాత్॥
విద్వత్సన్యాస ఆభాతి బ్రహ్మవిద్యాఫలాత్మకః॥ 159

తా॥ “విదిత్వావ్యుత్థాయ”-తెలిసిత్వజింపవలయునని యన్వయించుట వలనశ్రుతియందు బ్రహ్మవిద్యకు ఫలమైనవిద్యత్సన్యాసము పూర్వమందుఁజెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ వ్యుత్థాయాథ విదిత్వేతివ్యుత్థయేనార్థికాన్వయాత్,
సిద్ధోఽవిదిషాత్యాగః స్పష్టః శ్రుత్యంతరేష్వసా ॥ 160

తా॥ “వ్యుత్థాయవిదిత్వా”-సన్యసించి తెలిసికొనవలెనని, పదములను తలకిందుగానన్వయించినచో విదిషాసన్యాసము చెప్పఁబడెను. ఇతరశ్రుతుల యందుఁగూడ విదిషాసన్యాసము చెప్పఁబడినది. (వివిదిష-తెలిసికొనదలంపు. వివిదిషకు సాధనముగా నిచటిత్యాగము.)

శ్లో॥ స్వాత్మలోకం సమిచ్ఛంతః ప్రవజంతీతి వక్ష్యతి,
త్యాగే నైకేఽమృతత్వం తు ప్రాప్తా ఇత్యవరా శ్రుతిః. 161

తా॥ స్వాత్మ లోకమును గోరినవారగుచు సన్యసింపుచున్నారు. “త్యాగేనైకేఽమృతత్వమానశుః” అని యింకొక శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినది. (వివిదిషా సన్యాసమే.)

శ్లో॥ బ్రాహ్మణగ్రహణం శ్రుత్వా విప్రాణామేన భాష్యకృత్,
సన్యాసేఽధికృతిం ప్రాహ చతుర్థాశ్రమరూప్యసా, 162

తా॥ శ్రుతియందు “విదిత్వాబ్రాహ్మణః పుత్రైషణాయాః” ఇత్యాదిగాఁ బ్రాహ్మణశబ్దము ప్రయోగించుటనుబట్టి సన్యాసరూపమైన నాలుగవ యాశ్రమము విప్రులకేతగునని భాష్యకారుఁడభిప్రాయపడినాఁడు.

శ్లో॥ విద్యాంగం తత్ఫలాత్మానం గార్గీవిదురయోరపి,
స్త్రీశూద్రయోర్భాష్యకారః సన్యాసమనుషస్యకే. 163

తా॥ విద్యకంగమై విద్యాఫలమైన సన్యాసము స్త్రీ శూద్రులైన గార్గీవిదురులకు భాష్యకారుఁడంగీకరించెను. అనఁగాఁ బ్రాహ్మజ్ఞానము కలుగకముందు; దానికై. స్త్రీ శూదులు సన్యసింప సర్వతలేదన వివిదిషా సన్యాసమును నిషేధించి, పూర్వ పూర్వమువలన జ్ఞానముకలిగిన తరువాత స్త్రీ శూదులు విద్యత్సన్యాసాశ్రమము నవలంబింప సర్వులని సమ్మతించినాఁడని తా॥

శ్లో॥ పుత్రైషణేతిపుత్రార్థం దార స్వీకార వాంఛనం,

కర్మణాం సాధనే విత్తే తృష్ణా విత్తైషణా మతా. 164

తా॥ పుత్రులు కలుగవలయునని భార్యను వివాహమాఁడు తలంపు పుత్తైషణ, ద్వారైషణలనంబడును. కర్మలుచేయుటకు సాధనమైన ధనము సంపాదించుతలంపు ధనైషణ యనఁబడును.

శ్లో॥ లోకైషణేతి దేవాదిలోకార్థోపాసనా శ్రుతా,
స కశ్చిదన్యః సంసారః ఉక్తాదస్త్యైషణాత్రయాత్. 165

తా॥ దేవాది లోకములకొఱకు నుపాసనచేయుట లోకైషణ యనఁబడును. ఈ చెప్పఁబడిన నీషణాత్రయముగాక మఱియొకటి సంసార మనునది లేదు. దీనికి లోకవాసనయనియుఁ బేరుగలదు.

శ్లో॥ మనుష్యలోకః పుత్రేణపితృలోక స్తుకర్మణా,
విద్యయా దేవలోక శ్చేత్యబ్రవీత్సంగ్రహశుభిః ॥ 166

తా॥ పుత్రునిచేతమనుష్యలోకము, కర్మచేతపితృలోకము, విద్యచేత దేవలోకము (జయించును)నిశ్రుతియందు సంగ్రహముగా జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ న్యాయాం వృత్తిం సముల్లంఘ్య తద్విరుద్ధతయా నీతిః,
వృత్తాసముదితంరాజ్యః సామంతోవృత్తితో యథా ॥ 167

తా॥ న్యాయయు క్తమైన వ్యాపారమునువిడిచి దానికివిరుద్ధమైయుండుట త్యాగమనిచెప్పఁబడెను. రాజునుండి సామంతుడైన విధముగా (అనఁగా రాజపదవివిడిచి సామంతపదవిని బొందినట్లని తా॥)

శ్లో॥ భిక్షయా లక్ష్యతే చర్యా పరిగ్రహవివర్జితా,
కిం భోగ్యం పరిగృహ్ణీయాత్సర్వభోగేషు దోషకృత్ ॥ 168

తా॥ భిక్షచేతఁ బ్రతిగ్రహములేనిచర్య గలవాఁడని తెలియఁబడుచున్నది. అన్నిభోగములందును దోషముభావించినందున, సేభోగ్యవస్తువునంగీకరించును? [అంగీకరింపఁడని తా॥ (ప్రతిగ్రహము-ఆశ)]

శ్లో॥ లోకత్రయాష్టైషణాభ్యోవృత్తానం చాపరిగ్రహః,
ద్వయం భోధ మహిమైన విదుషాం స తు యత్నతః ॥ 169

తా॥ లోకత్రయములోనున్న వస్తువులనువిడచుట, మరలకొరకుండుటయును విద్వాంసులకు భోధమహిమ వలననేకలిగినవి. ప్రయత్న

పూర్వకముగాఁగాదు.

శ్లో॥ ఆనందైక స్వభావం స్వమాత్మానం పశ్యతః కుతః ,
కామః ప్రతిగ్రహో వాస్యాద్యోఽకామ ఇతివత్సృతిః ॥ 170

తా॥ ఆనందరూపమైన తనయాత్మను జూచువానికిఁ గోరికగాని, ప్రతి
గ్రహముకాని యెట్లుండును? అవిషయము “యోఽకామ” యనుశృతి
యందుఁజెప్పను.

శ్లో॥ ఏషణాత్రయ ఏతస్మిన్స్వమానాబంధహేతుతా ,
ఇతి మత్వైకతా తాసాం త్యాజ్యైవేత్యబ్రహ్మచ్యుతిః ॥ 171

తా॥ ఈషణములందీమూడును బంధకారణత్వము సమానమే. యని
తలఁచినవాటినిన్నిటిని విడువవలసినదేయని శ్రుతిచెప్పెను.

శ్లో॥ కర్మణ్యేవాధికారస్తేమా ఫలేష్యితి శాస్త్రతః,
ఏషణాత్వాత్ఫలం త్యాజ్యం న తు కర్మాదిసాధనమ్. 172

తా॥ కర్మయందే నీకధికారము. ఫలములందధికారములేదు. అనుగీతా
శాస్త్రమువలన, ‘ఏషణము’—కోరిక కనుక దానిఫలమును మాత్రము
విడువ వలసినదియే. కాని, కర్మాదులయొక్క సాధనము విడువరాదు.

శ్లో॥ ఇతి భ్రమం వ్యవసితం ప్రాబ్రహ్మసాధనే,
ఉభే అప్యేషణే ఏవేత్యతస్యాగస్తయోర్ద్వయోః. 173

తా॥ అనుభ్రమము వారించుటకై సాధ్యము, (-ఫలము) సాధనము,
రెండునుగూడ విడువవలసినవేయని యీరెంటి త్యాగము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ అవిశుద్ధధియః కర్మణ్యధికారేఽపి శుద్ధధీః,
సత్యాం వివిదిషోత్పత్తౌ తదర్థం కర్మ సంత్యజేత్. 174

తా॥ బుద్ధి శుద్ధిలేనివానికిఁ గర్మయందధికారమున్నప్పటికి, బుద్ధి
శుద్ధికలిగిన తరువాత వివిదిష (ఆత్మను-తెలిసికొందునను యిచ్చ) కలిగి
నపుడు, అందుకొరకై కర్మ విడువవలసినదే.

శ్లో॥ యస్మాద్బ్రహ్మవిదః పూర్వేఫల సంన్యాసమాప్నువకా,
తస్మాద్వివిదిషుః కుర్యాత్పండిత్యం ఫలసిద్ధయే. 175

తా॥ ఏ కారణముచేతఁ బూర్వకాలపు బ్రహ్మవేత్తలు ఫల సంన్యా
సమును బొందిరో యా కారణముచేతను దెలిసికొందునని నిచ్చకల

వాడు ఫలసిద్ధికొఱచుకొని పాండిత్యమును చేయవలెను.

శ్లో॥ పాండిత్యబాల్యమానాని శ్రవణాదీని ప్రైరయం,
భవతి బ్రాహ్మణస్తత్రీ బ్రాహ్మణ్యం బ్రహ్మరూపతా. 176

తా॥ పాండిత్యము, బాల్యము, మానము, యనునవి శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసలు, వాటితో వీడు బ్రాహ్మణుడగుచు, అతనియందు బ్రాహ్మణ్యమనగా బ్రహ్మరూపత్వము;-

శ్లో॥ పండితి బుద్ధేర్నామైత త్సజాతాయస్య నామతః,
సపండితస్తస్య కర్మ పాండిత్యం శ్రవణం తు తత్. 177

తా॥ “పండా” యనగా బుద్ధికిబేరు. ఎవని పేరుతో నది పుట్టినది యో యతఁడు పండితుఁడు. అతనియొక్క కర్మ పాండిత్యము. అది శ్రవణము.

శ్లో॥ ఆచార్యాచ్చాగమాచ్చుత్వా నిశ్శేషం వేదనం తతః,
బాలభావేన తిష్ఠానేత్యుక్త్వా మననతత్పరః ॥ 178

తా॥ గురువువలనను, శాస్త్రమువలనను, బూర్ణముగా జ్ఞానమునువినిన పిమ్మట బాలభావముననుండు నిచ్చయని, మననమునదాశక్తుడగును.

శ్లో॥ శ్రవణం శాస్త్రీతాత్పర్యం నిశ్చయో మననం పునః,
అర్థా సంభావనోచ్చిత్యేత్యుక్తి నామనుచింతనమ్ ॥ 179

తా॥ శ్రవణమనగా శాస్త్రీతాత్పర్యము. విన్నదానిని దృఢపఱచుకొనుటమననము. అర్థముసంభవముగా లేదేమోయను సందేహముతీరటకు మాటలను బాగుగ విమర్శించుట మననమనఁబడును.

శ్లో॥ పాండిత్యే న విదిత్వాఽథ ఛిత్వా బాల్యేన సంశయం,
మునిర్ధ్యానసమాధిభ్యాం భవేద్ధివృత్తిశాంతయే॥ 18

తా॥ పాండిత్యముతోఁడెలిసికొని, తరువాత బాల్యముతో సంశయమును బోగొట్టుకొని బుద్ధివృత్తులు శాంతించుటకై ధ్యానసమాధు చేత మునియగును.

శ్లో॥ ప్రశాంతవృత్తికే చిత్తే పరమానందదీపకే,
1 కృతకృత్యో బ్రహ్మభావం గతోబ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥ 18
తా॥ వృత్తులన్నియు శాంతించమనస్సు పరమానందముతో భాసి

చుచుండఁగా బ్రహ్మభావమునుబొంది కృతకృత్యుడైనవాఁడుబ్రాహ్మణుడనబడును.

1 ఈయధ్యాయములో 13ిది. వ శ్లోకముక్రింద వ్రాయఁబడిన పుట్ నోట్సులోని శ్రుతియందలి విషయముల కచ్చటనుండి వరుసగా సీగ్రంథ రచయితవివరములను వ్రాయఁచున్నాఁడు. ఇందులోని బ్రాహ్మణశబ్దార్థ మాశ్రుతిలోనిదే అందుజూడనగును. అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ కేనేతి లక్షణ ప్రశ్నో యేనేదృశైన లక్ష్యతాం ,
ఇత్యుత్తిరవచో యోజ్యం తస్యార్థః ప్రవివిచ్యతే । 182

తా॥ “సబ్రాహ్మణికేనస్యాద్యే నస్యాప్తేనేదృశః” యనుశ్రుతిప్రశ్నేన యనునదుత్తరము. “యేనేదృశః” యనునది దానికర్థము విమర్శింపఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ గీతాయాం కుత్రచిత్తోక్తం స్థితప్రజ్ఞస్య లక్షణం,
అన్యత్ర విష్ణుభక్తస్య గుణాతీతస్యచ క్వచిత్. 183

తా॥ భగవద్గీతలో నొకచోట స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణము చెప్పఁబడినది. మఱియొక గ్రంథమున గుణాతీతుడైన విష్ణుభక్తుని లక్షణము చెప్పఁ బడినది.

శ్లో॥ యేన చిహ్నేన తత్రాయ మీదృగేవ నిరేషణః,
ఉపలక్షయితుం శక్యస్తదేవాస్త్యస్య లక్షణమ్. 184

తా॥ ఏ చిహ్నముతో నందీతఁడిట్టిషణములు లేనివాఁడగునో, యదే యతని లక్షణమును జూపింపశక్యమగును,

శ్లో॥ బ్రహ్మయాదృక్తాదృగేవ భవేద్విద్వాన్విబోధతః,
బోధోఽత్రో లక్షణం తస్య బోధశ్చ స్వాత్మసాక్షికః, 185

తా॥ బ్రహ్మమెట్టిదో యట్టివాఁడే బోధవలన విద్వాంసుడగును. కనుక విద్వాంసునిలక్షణము బోధయగును. బోధ యాత్మసాక్షికమ గును. ఇతఁడు బోధకలవాడని, యితరులకుఁ దెలియదని తా॥

శ్లో॥ అతోఽన్యదార్తమిత్యేష వ్యతిరేకస్త్రిధోచ్యతే,
ప్రతీచో బ్రహ్మతేహోక్తా భేద ఆర్తస్తత్యయోః. 186

తా॥ ‘అతఃఅన్యతేలర్తం’ దీనికితిరము నశ్వరము, అనుచోఁ దీనికి

ఇతరమను న్యతిలేకవస్తువు మూడు విధములు. ఇచ్చోట ప్రత్యక్షమగునకు బ్రహ్మత్వము చెప్పబడెను. భేదము, యీర్ష్యము, యీరెంటికినిభేదము.

శ్లో॥ నిలేషణత్వం విద్యాయా హేతురార్థా ఇహైషణః,

విదుషో లక్షణం బోధ ఆర్థం తల్లక్షణాంతరమ్.

187

తా॥ విద్యకు హేతువు యీషణములు లేకుండుట. ఏషణములార్థములు. విద్యాంసునిలక్షణము బోధ, ఇంకొక లక్షణముయూర్థము.

(1) శ్లో॥ పశ్యేఽస్మిన్ప్రాహ్మణ్యే బ్రహ్మకార్యం సర్వం వివిచ్యతే,

సర్వాంతరత్వం సుజ్ఞేయం బ్రహ్మణస్సర్వనిర్ణయాత్,

188

తా॥ “అభైనంగార్థివాచక్నవీ” ఇత్యాదిగా నీ యాజ్ఞవల్క్యబ్రాహ్మణమందు బ్రహ్మకార్యము సర్వము వివరింపబడును. బ్రహ్మమునకు సర్వాంతరత్వము సులభముగాఁ దెలియనగును. బ్రహ్మమువలననే యన్ని నిర్ణయములు జరుగును కనుక.

(1) “అథ సైనంగార్థివాచక్నవీ పవచ్చ, యాజ్ఞవల్క్యేతి హా వాచ, యదిదం సర్వమప్స్వితంచ ప్రోతంచకస్మిన్నుఖిల్వాప ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి వాయూ గార్థితికస్మిన్నుఖిలు వాయురోతాశ్చ ప్రోతశ్చేత్యంత రిక్షలోకేషు గార్థితి, ఏవంసర్వేషు పర్యాయేషు యోజ్యం! గంధర్వలోకేషు ఆదిత్యలోకేషు చంద్రలోకేషు నక్షత్రీలోకేషు దేవలోకేషు ఇంద్రీలోకేషు, బ్రహ్మలోకేషు సహజవాచగార్థితి మాతిప్రాక్షీర్ణాతే మూర్ధావ్యపత్తతో గార్థి ఉపరరామ.”

ఇది బృహదారణ్యకములోని యారవ బ్రాహ్మణములోనిది. దీని వివరమును ‘యద్యత్కార్యంకారణే’ యని ప్రారంభించి విద్యారణ్యులు వ్యాఖ్యానించిరి. ఇట్టి శ్రుతుల యర్థములకే నీ గంధము పెరిగినది.

అవ్వారి. సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ యద్యత్కార్యం కారణేన వ్యాప్తమంతర్బహిశ్చ తత్,

ఇతి తర్కేణ పప్రచ్చ కారణస్య పరంపరామ్.

189

తా॥ ఏదేది కార్యమైయుండునో యదది, లోనుబయలను కారణముతోఁగూడియే యుండుననెడు తర్కము (-ఊహ) తోఁగారణముల పరంపరలను ప్రశ్నించెను.

అకాశమునకు వాయునకుఁ జూచుకొనవచ్చును.)

శ్లో॥ పంచభూతేభ్య ఉత్పన్నా అస్మద్దేహఃకాయోఽఖిలాః,

బ్రహ్మాండాంతా ఇమే దేహా భోగ్యత్వాల్లోక సంజ్ఞకాః॥ 194

తా॥ మన శరీరము మొదలగునన్నియు పంచభూతముల వలనఁబుట్టినవి. బ్రహ్మాండము వఱకున్న యీ దేహములన్నియు భోగ్యములగుటవలన లోకములనంటడు చున్నవి.

శ్లో॥ యదైకస్మాదిహ్నురసా దుత్తరోత్తరపాకతః

గుడాద్వి బహూని స్యుర్భూతేభ్యోఽండాదయస్తథా॥ 195

తా॥ ఒక్కచెఱకు పానకమువలనఁదొలుతటి పాకములవలన, మొదటబెల్లము, తరువాత పంచదార, యిత్యాదిగా వేఱువేఱువస్తువులయినట్లు భూతములవలన నండాదు లుత్పన్నములైనవి.

శ్లో॥ నరగంధర్వ మార్తండుచంద్ర నక్షత్ర దేవతాః,

ఇంద్రో విరాటదండం చేత్యేతాభూతదశాః స్మృతాః॥ 196

తా॥ నరులు, గంధర్వులు, సూర్యులు, చంద్రులు, నక్షత్రములు, దేవతలు, ఇంద్రుఁడువిరాట్టు, బ్రహ్మాండము, యివిభూతముల యవస్థలు.

శ్లో॥ తత్త్ర దేహారంభదశా స్మత్తన్నామ్నా సమీతాః,

సూల సూక్ష్మ దశాస్తాసు కార్య కారణతా క్రమాత్. 197

తా॥ అందులో దేహములనారంభించిన భూతములదశ లాయాపేరులతోఁజెప్పఁబడినవి. అవిసూలదశలు కొన్ని. సూక్ష్మదశలు కొన్ని. సూల వస్థలన్నియుఁ గార్యములు. సూక్ష్మవస్థలన్నియుఁ గారణములు.

శ్లో॥ పంచీకృతానాం భూతానాం సూక్ష్మతాండే సమాప్యతే,

ఏతావ దేవతకేణ గమ్యం నతు తతః పరమ్ ॥ 198

తా॥ పంచీకరణము చేయఁబడిన పంచభూతముల సూక్ష్మవస్థయందు తవఱకనిన సండమగు వఱకుమాత్రమే. (అండమైనది మొదలు, జరిగిన మార్పులన్నియు సూలములేయని తా॥) అంతివఱకే, దర్కముతోఁదెలియవచ్చును. ఆ పీఠము తర్కముఁగూడఁ బనికిరాదు.

శ్లో॥ అండాంభకభూతానామ పంచీకృత భూతజం,

సూత్రం కారణమిత్యేతదాగమేనైవ గమ్యతే ॥ 199

తా॥ ఏ యండము పంచీకృతభూతములతో నారంభింపఁబడినదో,

యాపంచీకృత భూతములకు పంచీకరణముచేయ బడనిభూతముల నుండి పుట్టిన సూత్రమేకారణము, అవిషయము శాస్త్రమువలననే తెలియఁ బడును. (తర్కమువలన దెలియఁబడదు.)

శ్లో॥ అచింత్యాః ఖలు యే భావా నతాంస్తర్కేణ యోజయేత్
సూత్రతంతర్యామ్యక్షరాణి తార్కికానాను మన్వతే॥ 200

తా॥ చింతింప శక్యములుకాని భావవస్తువులేవో వానిని దర్కము తోఁగూర్చరాదు. సూత్రాత్మను, యంతర్యామిని, యక్షరమును తార్కికులంగీకరింపరు.

శ్లో॥ తర్కాభాసో భవేత్తేషు హేతుదృష్టాంతవర్జనాత్,
అన్యథా ప్రతిపత్త్యాఽతో మూర్ధపాతం మునిర్జగౌ॥ 201

తా॥ వాటివిషయమై యూహించిన సూహా లన్నియు (తర్కములు) నిరుపయోగములై నవియే. అట్లుగాక నటుతరువాతను తర్కముపయోగింపఁదలఁచినచోఁదలవిడిగి (కంఠము తెగునని) పడునని శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడెను. (మాతిపాక్షి రాత్తే మూర్ధాన్యప ప్తే ' అనిశ్రుతి)

శ్లో॥ సప్తమబ్రాహ్మణే తర్క్యం సంత్యజ్ఞాగమభాగతః
బ్రహ్మాండకారణం సూత్రమంతర్యామి చవర్ణ్యతే॥ 202

తా॥ తర్కసిద్ధమగుదాని విడిచి కేవలమాగమము (వేదము) నందు బ్రహ్మాండమునకుఁ గారణము సూత్రాత్మయు, సంతర్యామియును వర్ణింపఁబడెను.

శ్లో॥ సూత్రతంతర్యామిౌ జ్ఞాతౌ గంధర్వస్యోపదేశతః
తర్కాన్నేతి వివక్షిత్యా కథం భుజ్యవదుక్తవాక్॥ 203

తా॥ సూత్రాత్మ, యంతర్యామియు గంధర్వుని యుపదేశమువలన దెలియఁబడినవి. తర్కమువలనఁదెలియలేదని యనుచో, నెట్లు భుజ్యఁడు చెప్పినాఁడో? అట్లుచెప్పినాడు.

శ్లో॥ సూత్రబద్ధం దారుయంత్రం పురుషోనర్తయేద్యథా,
సూత్రబద్ధం జగత్తద్వదంతర్యామీ నియచ్ఛతి॥ 204

తా॥ కట్టతోఁజేసిన యంత్రమును త్రాటినిగట్టి పురుషుఁడాఁడు నట్లు, సూత్రాత్మతోఁ గట్టఁబడిన జగత్తును యంతర్యామియగు నాత్మ

నడిపించుచున్నది.

శ్లో॥ సూత్రాంతర్యామికౌ సర్వజగత్సనుగతావతః,
తౌ విద్వానఖిలం వేత్తీ త్యతో జ్ఞాతవ్యతాతయోః, 205

తా॥ సూత్రాత్మ, యంతర్యామియు, సర్వజగత్తునందు నంటియున్నది. వాటినంతటిని విద్వాంసుడెఱుంగును. కనుక వాటిని దెలియవలసియున్నది.

శ్లో॥ సమష్టివ్యష్టిరూపేణ భుజ్యం ప్రతి య ఈరితః,
స ఏవ వాయుఃసూత్రాత్మా తేన సర్వం జగద్భ్రతమ్. 206

తా॥ భుజ్యనిఁగూర్చి సమష్టివ్యష్టి రూపముతో నేది చెప్పఁబడినదో, యా వాయువు సూత్రాత్మయనఁబడును. దానిచేత సర్వజగత్తు ధరింపఁబడెను.

శ్లో॥ బ్రహ్మాదిస్తంబవర్యంతం ప్రాణికర్మ పురాకృతం,
బాహ్యత్మనాపరిణతం వర్తతేకారణాత్మని. 207

తా॥ బ్రహ్మము మొదలు గడ్డివరకుం (తృణము) గల ప్రాణుల పూర్వముచేసినకర్మ బాహ్యత్మరూపముగా మాత్రీ కారణాత్మయందున్నది. (బాహ్యత్మ సూత్రాత్మ. కారణాత్మ అంతర్యామి)

శ్లో॥ మూర్తామూర్తబ్రహ్మణోక్తవాసనా ఏతమాశ్రితాః,
తదాత్మకమిదం లింగం యత్సప్తదశముచ్యతే. 208

తా॥ మూర్తమని, యమూర్తమని బ్రాహ్మణములోఁ జెప్పఁబడిన వాసనలన్నియు సూత్రాత్మ నాశ్రియించియున్నవి. ఎయ్యది పదియేడింటి మొత్తమని చెప్పఁబడెనో తద్రూపమే యీలింగశరీరము. అండమందు సూత్రాత్మయేదో, యదే పిండమందు లింగశరీరమనితా॥

శ్లో॥ విష్టభో వాయునా దేహ ఇత్యేతన్నరణే సతి,
ఆవయోర్వపుషః కర్మాయోగ్యత్వా దవసీయతామ్॥ 209

తా॥ వాయువుచేతఁ దేహము నిలుపఁబడినదను విషయము మనమిద్దఱము మరణించిన తరువాత శరీరము పనిచేయుట కసమర్థమగుటవలన నిశ్చయించవచ్చును.

శ్లో॥ అపంచీకృతభూతానాం కార్యం సూత్రముదాహృతం.

అండాదంభకభూతాని ప్రోతాన్యోతాని చాత్రహి॥ 210

తా॥ పంచీకృతములేని భూతములకార్యము సూత్రాత్మయని చెప్పబడెను. అండాదంభకమైన (పంచీకృత) భూతములీసూత్రాత్మయందు సల్పబోయెనున్నది. (అపంచీకృత భూతములతో నిర్మితముసూత్రాత్మకం)]

శ్లో॥ సూత్రాదప్యంతరం తత్త్వమంతర్యామ్యాఖ్యముచ్యతే .

కార్యకారణభావోఽయమస్మిన్ముక్తే సమాప్యతే ॥ 211

తా॥ సూత్రాత్మకంపై లోపలనున్నతత్త్వము యంతర్యామియనబడుచున్నది. ఈయంతర్యామి, ముక్తినిబొందగానేయీకార్యకారణ భావమునుజీయుండదు.

* శ్లో॥ భూమిష్ఠోఽభ్యంతరో భూమేర్భూమ్యజ్ఞాతశ్చ భూవపుః ,

సియచ్ఛ్రుతి భవం యోఽతః స ఆత్మాన్యస్య తేఽపి మే ॥ 212

తా॥ భూమియందున్నదై, భూమిలోపలనున్నదగుచు, భూమిచేదలిమంబడనినై, భూమికి శరీరమయి, భూమినిప్రేరేపించుచున్నది. కనుక అదియేయాత్మ, అది యితరునకునుగలదు. నీకును, నాకునుగలదు.

* దీనిక్రిందిశ్రుతి, మూలము. శ్రుతిలోనియర్థమే యిందుగలదు. 'యాజ్ఞవల్క్యైర్నితర్యామిణాంబ్రూహీతి, యఃపృథివ్యాతిష్ఠన్, పృథివ్యాంశోఽయం పృథివీచేదయత్స్య పృథివీశరీరం యఃపృథివీమంతరోయ సయత్స్వేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః" అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ లోకం ధత్తే స్వయం భూమిః స్వాంతర్యామీ స్వయం తతః ,

ఇతి స్వభావ వాదోఽయం భూమిష్ఠత్వేన వార్యతే ॥ 213

తా॥ భూమియే స్వయముగా లోకమును ధరించుచున్నది. తన మంతర్యామిగూడ తానేయనెను స్వభావవాదము భూమియందుగూడ ఉన్నదనిచెప్పి వారినపబడినది. (తానుతనమీఁదనుండదు కనుక, తనమీఁదనున్నది యంతోకటియగునుగాని తానేకాదని తా॥]

శ్లో॥ అంతం త్వేన భూమిష్ఠ పర్వతాది నివర్త్యతే,

భూదేవతానివృత్తిః స్వాద్యం నజానాతి భూరితి ॥ 214

తా॥ భూమిమీఁదనున్న పర్వతాదులు కారాదా? యనిన, భూమిలోప

లనుగూడ సున్నదనినందున పర్వతాదులుకాక, భూమినిధించు నాత్మ వేటుగానున్నదని యెఱుంగవలెను. భూమికభిమానియగు దేవతచాల దా? ప్రత్యేకాత్మనంగీకరింపనేల? అనియనుచోఁ భూమిగూడ దానినె ఱుంగదనుటచేత దేవతకాదని నివర్తింపఁబడెను.

శ్లో॥ నాంతర్యామి విదేహత్వే సాధనానా మసంభవాత్,
దేహితా తు న దృష్టేతి నదోషో భూవపుష్కలిః ॥ 215

తా॥ అంతర్యామికి దేహములేదనినందులకు సాధనహేతువులేవియు లేనందున దేహములేదనరాదు. దేహముండిన కనఁబడలేదేయను యా త్కేవలములేదు, ఏమనిన—భూమియే యంతర్యామికి దేహమగుచున్నది కనుక.

శ్లో॥ భూదేవతాయా యోదేహూ దేహోఽంతర్యామిణోఽపిసః
దేవస్య కర్మణేశస్య మాయయా చాచ్ఛితో యతః ॥ 216

తా॥ భూదేవత కెయ్యదిదేహమో, నాదేహమే యంతర్యామికిదే హము ఆదేవునికర్మచేతను, యీశ్వరునిమాయచేతను నది యాచ్ఛింపఁ బడెను కనుక.

శ్లో॥ నచైకదేహయోగేఽపి యంత్రయంత్రవ్య సంకరః,
బహిష్ఠాం దేవతాం భూమిమంత్రస్థే శోనియచ్ఛతి ॥ 217

తా॥ భూదేవతకు, సంతర్యామికినొకటే దేహమనుచో నియంత్రవిది? నియమింపఁబడునదేది? రెండుసంకరముగాదా! అనుచోఁనట్టి సాంకర్య మురాఁగు. ఏమనిన;—బయలనున్న దేవతను, భూమిని, హివలనున్న యీశ్వరుఁడు నియమించును, [కనుక సంతర్యామినియంత్ర నియంత్ర వ్యలు దేవత, భూమియు.]

శ్లో॥ కార్యోపాధిర్బహిష్ఠః స్యాత్కారణోపాధిరాంతరః,
ఉపాధిమాత్రతో భేదో వస్తుతస్తు న భిద్యతే ॥ 218

తా॥ బయలనున్నదికార్య ముపాధిగాఁగలది. లోనున్నది కారణము పాధిగాఁగలది. ఉపాధిమాత్రభేదముచేతనే రెంటికిని భేదము. నిజము గాభేదములేదు,

శ్లో॥ అతస్తే మేఽఖిలస్యాపి సోంతర్యామ్యాత్మతాం గతః ,

అమృతాత్మాన్న జీవత్వ మాత్మత్వే-ప్రసృశంక్యతే || 219

తా|| శనుకః, శీహను, నాకను, సకలములను నాయంతర్యామియే నాత్మయగును. అత్మయయ్యును చావులేనందున జీవత్వమతినికి నున్నదని శంకింపఁబడదు.

శ్లో|| నార్వాత్త్విం వక్తమస్యైష బహూపాధిషు వర్ణితః ,

సర్వాత్మా శక్తియక్త్రియః సోఽంతర్యామితి గమ్యతామ్ || 220

తా|| ఈతినికి సర్వరూపత్వము చెప్పటకు సనేతోపాధులందు వర్ణింపఁబడెను. సర్వమునకు నాత్మయై, శక్తితోఁగూడినట్టిదియంర్యామియని యెఱుంగనగును.

శ్లో|| ప్రత్యద్వాంతం చిదాభాసం స్వయకార్యనియమాత్మికం,

తదుపాధిర్నియంతైష పరః ప్రోక్తో న తు స్వతిః || 221

తా|| ప్రత్యక్కు, యజ్ఞానము, చిదాభాసము, తనకార్యనియమము యంర్యామికుపాధి. పరుఁడు నియంతగాఁజెప్పఁబడెను. కాని, తానుకాదు.

శ్లో|| సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిశ్చ సర్వాత్మా సర్వగో ధ్రువః ,

జగజ్జన్మస్థితిధ్వంసహేతురేష మహేశ్వరః || 222

తా|| పరుఁడైన నీశ్వరుఁడుసర్వజ్ఞఁడు. సర్వశక్తి. సర్వాత్మ. సర్వవ్యాపి. నిత్యము. జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితి సంహారములుచేయును.

శ్లో|| నారాయణాభిధో మంత్రీ ఏతస్యైవావభాసకః ,

వంచాక్షరేణ మంత్రేణ శివశ్చ త్యేష గీయతే || 223

తా|| నారాయణ యనుపేరుగల మంత్రమీ పరమాత్మనేచూఱించును. వంచాక్షరమంత్రమీ పరమాత్మనే శివుఁడని చెప్పుచున్నది.

శ్లో|| హిరణ్యగర్భం హైరణ్యగర్భీయా ఏవ మూచిరే,

వ్యాసస్తత్తుత్పరాణేషు తత్తద్రూపతయోచివాన్ || 224

తా|| హిరణ్య గర్భోపాసకులు హిరణ్యగర్భుండనిరి. వ్యాస భగవానుఁడాయా పురాణములందాయా రూపుఁడని చెప్పినదీ పరమాత్మయే. (గణపతి పురాణములోఁ గణపతియే సర్వేశ్వరుఁడని, దేవీ పురాణములో శక్తియే సర్వమని, సౌర (ఆదిత్య) పురాణములో సూర్యుఁడ సర్వేశుఁడని యిత్యాదిగా వ్యాసుఁడు చెప్పినాఁడు.)

* సర్వమతసామరస్యమును. సర్వదేవతాసామరస్యమును కలవాడే సర్వశాస్త్రసంపన్నులైనముగలిగినమానవుడు. పైపాపములను జగ్రహ్మనిష్ఠునందు. నిజమైనభక్తునందు, మతిపత్రపాదపదైవ ప్రవక్షియించునుండును. పైగుణములను సమస్వయంపలేసివాడు దిగపాదపశుపనుటలో నందియములేదు. దీనినిగూర్చి చెప్పిరాణిపత్రకయందు 49 సరిలో నాచేవాడుబడిన హాహిరాబైద నిరూపణములేక భక్తియోగము" యనఁబడువ్యాసమును జూడఁడు. అందుసర్వమత, సర్వదేవతాసామరస్యత్వ సిద్ధిచూపింపబడినది.

శ్లో॥ భూమ్యాదిదేవతాః కస్మాన్నస్వాంతిర్యామిణం విదుః,

(1) అదృష్టోఽశ్రుత ఇత్యాహ కారణం తదవేదనే. 225

తా॥ భూమిమొదలగు దేవతలేకారణముచేతఁ దమలోనున్న యంత ర్యామి నెఱుంగవు? అందులకుఁ గారణముగానదృష్టము, యశ్రుతము, ననిచెప్పఁబడినది. (శ్రుతియందదృష్ట, యశ్రుతముత్యాదిగాఁగలదు)

[1] దీనియందు వ్రాయఁబడిన యదృష్టము, యశ్రుతముగాఁగలవా నివివరము లిదిగువశ్రుతియందుఁ జక్కఁగా వర్ణింపఁబడినవి, చూడుడు.

“యోపుతిష్ఠన్నద్భ్యోఽంతరో యమాపోనవిదుర్యస్యాఽః, శరీరం యోఽపామంతరోయమయత్యేషతాంతర్యామ్యమృతః. ఓ యోగ్నోర యోఽంతరిక్షే గియోవాయా ౬ యోదివి ౭ యతిత్యే ౮ యోదిక్షు ౯ యశ్చంద్రతారకే ౧౦ యతికాశే ౧౧ యస్తమసి ౧౨ యస్తేజసి ౧౩ యఃసర్వేషుభూతేషు ౧౪ ఇత్యధిభూతం॥ అథాధ్యాత్మం ॥ యఃపాణే తిష్ఠ ౧౫ యోవాచి ౧౬ యశ్చక్షుషి ౧౭ యఃశ్రోత్రే ౧౮ యోమనసి ౧౯ యస్తచిత్తం యోవిజ్ఞానే ౨౦ యోరేతసి॥

ఏమత ఆత్మాంతర్యామ్య మృతోఽదృష్టోఽప్రస్తాఽశ్రుతః శ్రోతా మతోమంతాఽవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతానాన్యోతోఽస్తి ద్రష్టానాన్యోతోఽస్తి శ్రోతానాన్యోతోఽస్తి మంతానాన్యోతోఽస్తి విజ్ఞాతృషతి ఆత్మాంత ర్యామ్యమృతోఽత్యోన్యహర్ంతతోద్ధాలక ఆరుణిరుపరరామ.” ఉద్దాలకునకునారుణిక బోధించిన బోధయే గార్హిణిబోధించినాడు. అగ్ని, యాకాశము, వాయువుగాఁ గలవన్నియు నాత్మారాముడైన బ్రహ్మ

మునకుఁ దిన్నవిగోరులు. మిదియే యదృష్టము, యశ్రుతియుగాఁగల రీతిఁబుగావాడఁబడుచున్నయవి. అంకెలు వేయఁబడినవి యుపాసనల క్షేపములనియు. మాహింపవచ్చును. అనఁగా సన్నియుపాసన, మంతరిక్ష యుపాసనము, వాయుయుపాసనము, ఆదిత్యోపాసనమని గ్రహించుట శిష్టజనసమ్మతమగును. ఇట్లే యన్నియుపాసనములును. అ. సు. శ.

శ్లో॥ దృష్టి శ్రుతిమతిజ్ఞాతివిషయత్వం చిదాత్మనః,

ఉషస్తబ్రాహ్మణేపూర్వం యుక్త్యా సమ్యజ్నివారితమ్. 226

తా॥ చూపునకు, వినికికి, మనమునకు, జ్ఞానమునకుఁ జిదాత్మగోచరింపదని యుషస్తబ్రాహ్మణమందు యుక్తితోఁ జక్కఁగానిరూరింపఁబడినది.

శ్లో॥ మా గోచరాతివర్తిత్వాన్మాత్మ మానాదిసాక్షిణః,

ద్రష్టురన్యస్య చాభివాన్న తం పశ్యంతి దేవతాః. 227

తా॥ మానము, మాత, (-మానకర్త) మేయము, యిత్యాదులకుఁ దూరముగా నుండునుగనుక, మానాదులకు సాక్షిగానున్న పరమాత్మను దేవతలుచూడలేరు. ఇంకొకరతనిని చూచినవారులేరు.

శ్లో॥ అదృష్టత్వాశ్రుతత్వాది ప్రత్యగ్ధ్వాంతేఽపి సంభవేత్,

తన్నివృత్త్యై శ్రుతిర్ద్విష్ట శ్రోతా మంత్రేత్యభావత. 228

తా॥ ప్రత్యగాత్మ జ్ఞానమందుఁగూడ నదృష్టభావము, యశ్రుత భావము కలుగుచుండును. ఆవోషము నివర్తించుటకు శ్రుతిలోద్రష్ట, శ్రోత, మంత్ర-మానకర్తయని చెప్పఁబడెను, (అనఁగా నజ్ఞానియైనవానికి, నాత్మగోచరించదు. వివేకదృష్టికలవానికిఁగూడఁ గోచరించదా? యనుసంశయమును నివర్తించుటకు శ్రుతియందు ద్రష్టుత్వాదిధర్మములు వర్ణింపఁబడినవి. నిజమునకు సాక్షియింద్రియములకుఁ గోచరుఁడుకాడు.)

శ్లో॥ ద్రష్టుత్వకోత్పత్యాద్యస్య దృష్టిశృత్వాదిసాక్షితా,

అలుప్తచిత్స్వభావత్వాన్న వికారో మనాగపి. 229

తా॥ ఆత్మ, ద్రష్టకోతయనిచెప్పట; దృష్టికి శ్రీనణమునకు సాక్షియని చెప్పట రోహిణి, సుగతియైనను వికారమునుగొందుట చెప్పఁబడి

లేదు. ఎట్లనిన—సాక్షియందు చేతన్యదర్శము లోపించలేదుకనుక.
(చిదాభానునియందునచేత నాంతరికరము చేరినందున చేతనదర్శము
కొంతలోపించినదికనుక దర్శనకర్త శ్రవణకర్తయయ్యెను సాక్షికి
గర్వత్వములేదని తా॥)

శ్లో॥ లోకసిద్ధా నియమ్యస్య చైవస్య ద్విష్టుతా తిహా,
అంతర్యామ్యసి చేంద్రష్టా దేహే భాసేత తస్వయమ్. 230

తా॥ ఒకరివలన నియమింపబడిన చైవనకుఁ దర్శనాదికర్తృత్వము
లోకములో ప్రసిద్ధము. అదియంతర్యామికిఁగూడఁ గలదనుచో దేహ
మునందిద్దఱుద్విష్టులు, యిద్దఱుశ్రోతలు యిత్యాదిగాఁ గోచరింపవలసి
యుండును. (అట్లులేదే!)

శ్లో॥ ఇతిశంకానివృత్త్యర్థం నాన్యోఽతోఽస్తీతి భణ్యతే,
లోకేజీవితయా మూఢైః లంతర్యామ్యేవ భావ్యతే. 231

తా॥ అనెడనాక్షేపమును బరిహరించుటకు “నాన్యోతోఽస్తీద్విష్టా”
(ఇతరుఁడొకడు ద్విష్టులేడు.) అని శ్రుతిలోజెప్పబడెను. లోకము
నందు మూఢులంతర్యామి నే జీవుఁడనుకొనుచున్నారు.

శ్లో॥ సాధారణో యథా సూర్యో మాం ప్రత్యేవేతి పామరైః,
అసాధారణరూపేణ భావ్యతే జీవతా తథా. 232

తా॥ అందఱకు సమానముగా నుపయోగించుచున్న సూర్యుఁడు
తనకొక్కని కొఱకే యుదయించినాఁడని పామరజనుఁడనుకొనును.
అట్లే యంతర్యామి జీవుఁడని భావింపబడుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ బుద్ధిస్థః పర ఏవాత్మా జీవాత్మేతి నిగద్యతే,
బుద్ధ్యాగమాపాయసాక్షి నియంతేత్యుచ్యతే పరః. 233

తా॥ బుద్ధియందుఁగల పరమాత్మయే జీవాత్మయని చెప్పబడు
చున్నది. బుద్ధితొలంగుట, వచ్చుటకు సాక్షియగునదియే నియంతయన
బడును, పరుండేనియంత.

శ్లో॥ నూత్రాంతర్యామినౌ శాస్త్రగమ్యత్వేన ప్రతిష్ఠితౌ,
అప్రతిష్ఠితతర్కేణ గమ్యమార్తమత్యోఽపరమ్. 234

తా॥ నూత్రాత్మయు, సంతర్యామియు శాస్త్రములో మాత్రము

చెప్పఁబడును. ఆరెంటినిఁ జెప్పజాలని తర్కముతోఁ జూడఁదగినది.
దానికితరమే. అదియూర్తమనఁబడును.

శ్లో॥ అష్టచుశ్రాహ్మజే బ్రహ్మచిత్వం నమ్యన్మరూపితం,

సూత్రమంతర్యామివా చ యోగోఽన్త ప్రోకతాం ప్రజేత్.

తా॥ ఏనిమిదవశ్రాహ్మణమందః బ్రహ్మచిత్వము నాగుగా నిరూపిం
పఁబడెను. సూత్రాత్మక; అంతర్యామి, యారెంటిని బ్రహ్మమునందు
పడుగు పేకలల్లకొనినట్లు యల్లకొనియున్నది.

శ్లో॥ పూర్వత్రైగోతమోఽపృచ్ఛహస్తాంతర్యామిస్తునీ,

ఓతప్రోతాత్మతాం గర్హీ తయోరేవాత్ర పృచ్ఛతి. 236

తా॥ సూత్రాత్మక యంతర్యాములనుగూర్చి గోతముఁడు ప్రశ్నిం
చెను. గర్హి యారెంటియొక్క యోతప్రోత (కలిసియుండుట) భావ
మును యిచటపరిశ్చించుచున్నది.

శ్లో॥ అంశోద్భాసిధో మధ్యదేశాన్కాలం చ వ్యాప్య తిష్ఠతి,

సూత్రమిత్యాహురాచార్యా ఓతం ప్రోతంచ మత్రచిత్. 237

తా॥ బ్రహ్మాండముయొక్క క్రిందునుఁడు మధ్యభాగములను కాల
మును వ్యాపించియున్నది. సూత్రాత్మకయని యాచార్యులు చెప్పుదురు.
అసూత్రమొకదానియం వోతప్రోతమైయున్నది.

శ్లో॥ అంతారంభకభూతానాం న పృష్టా సూత్రీ ఓతతా,

సూత్రేణ విస్తృతం పూర్వమితి పూర్వత్ర నిర్ణయాత్, 238

తా॥ సూత్రమందంతారంభక భూతములయొక్కకూడిక ప్రశ్నింపఁ
బడలేదు. సూత్రముతో ధరించఁబడెనని పూర్వమందు నిర్ణయింపఁబడు
టవలన (ప్రశ్నింపఁబడలేదని యన్వయము.)

శ్లో॥ తార్కికత్వనివృత్త్యర్థ మాచార్యోక్తముదాహరత్,

నిశ్శేషదేశకాళాక్త్యా సూత్రే సర్వాత్మతోదితా. 239

తా॥ తార్కికులు చెప్పలేదనియునుట కాచార్యులు చెప్పినారసిరి. సర్వ
కాల సర్వదేశవ్యాప్తికై సర్వాత్మత్వము సూత్రాత్మకం జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ వ్యక్తం సర్వం సూత్రీరూపమవ్యక్తే వ్యోమసంజ్ఞకే,

ఓతప్రోతం చ విధీత్ప్రవాహ పృష్టమనూద్య సః 240

తా॥ సూత్రాత్మయనునది వ్యక్తమైన సర్వప్రపంచమునగును. అది వ్యోమము నెఱుంగుచున్నప్పుడు మందలకొనియున్నదిని యెఱుంగుమనిచెప్పెను. ఇదివఱకడిగిన ప్రశ్నయే మరలననువదించి యడిగెను.

శ్లో॥ దేశకాలా చ సూత్రేఽంతర్భూతౌ దేశాత్మకంతతః,
వియన్నా కాశమత్రేతి సూచనాయానువాదగీః. 241

తా॥ దేశకాలములూ సూత్రములోనివే. స్థలరూపమైనవియత్త, యా కాశము, సంతకు వేఱుగాలేనని— వాక్యాభిప్రాయము.

శ్లో॥ బోధ్యంబోధయితం చైతనవ్యక్తం దుశ్శకం త్వితి,
విస్మితః ప్రణనామాసౌ తమవ్యాకృతవాదినమ్. 242

తా॥ తెలిసికొనుటకు, చెప్పుటకు, నీయవ్యక్తమనునది శక్యముకాదని యాశ్చర్యపడి యీయవ్యాకృత వాదికితెఱు సమస్కరించెను.

శ్లో॥ భూయోఽపి పృష్టమప్రాక్షీత్ప్రధానాదిషు శంకయా,
ప్రధానాదీన్దగధ్ధేహా న్వాదినః సావయంతి హి. 244

తా॥ అడిగినదానినే మఱలనడిగెను. ప్రధానము మొదలగునవి జగత్తునకు హేతువులని, వాదులు ప్రధానాదులని స్థాపించుచున్నారు.

శ్లో॥ సావధారణ మాకాశమేవేత్యన్యనివృత్తయే,
ఆహోతరం మూర్ఖపాతం సూచయం త్తర్కనిర్ణయే. 244

తా॥ ఆకాశమేయి, ఏన (ఏ) యనుపదము, యితఱముమఱిలేదని యుత్తరము చెప్పెను. తర్కనిర్ణయమువిషయమై తలపడిపోవు (కంఠము తెగు) ననిసూచించెను.

శ్లో॥ యద్వా తంతుష్వివ పటః సూత్రం బహుషు సంస్థితః,
ఇత్యాశంక్య పునః ప్రశ్న ఏవకారో బహుత్వసత్. 245

తా॥ తంతువులందు వస్త్రమెట్లున్నదియో, యట్లు సూత్రాత్మకూడ ననేకవస్తువులందుండునా? అనిశంకించుకొని మఱలప్రశ్నించెను. శ్రుతిలోనిఏవ (ఏ) యనుమాట యింకొకటిలేదనునందుల కుంచబడెను.

శ్లో॥ కస్మిన్స్థలయమాకాశ ఏతః ప్రోతశ్చ ఈర్యతాం,
అనోతత్వేన్యతంత్రత్వాత్ప్రధానత్వం ప్రసజ్జతే. 246

తా॥ ఈయాకాశము దేనియందల్లకొనియున్నది? అట్లల్లకొని(ఆధా

(పడి) యుండునప్పుడు స్వతంత్రముగను కనుక నది ప్రధానమని, యుచున్నది.

శ్లో॥ సూక్ష్మత్వాద్భుత్వచః సూక్ష్మం వ్యోమ సూక్ష్మతరంతతః
వ్యోమాకాశీయః సూక్ష్మమో స వ్యాధిరమేత్యతః. 247

తా॥ సూక్ష్మమైనదికనుక సూక్ష్మము చెప్పకక్యముకాదు. వ్యోమముదానికంటె సూక్ష్మమైపోవలకలదు. అవ్యోమకాధారము యతిసూచ్యము. అదిసూచితోఁ జెప్పకక్యముకానేరదు.

శ్లో॥ న క్తి చేన్నిగ్రహస్థానంబవాచ్యవ్యక్తితో భవేత్,
అనుక్తోవాదితాహానిరీతి గార్హ్య వివక్షితమ్. 248

తా॥ చెప్పదగని దానించెప్పిన సవాచ్యసచనమనెడు నిగ్రహస్థానము(ఒడిపోవుట)చెప్పకపోయినాఁవాదియేకాక పోవునని గార్హిప్రశ్నించెను.

శ్లో॥ ఉక్తదోషద్వయాస్పృష్టం ప్రత్యుత్తరమభావత,
(1) ఏతద్వా అక్షరం గార్హి ప్రాహుస్తద్భాషా ఇతి. 249

తా॥ మిఁదజెప్పిన దెండుదోషములులేని సమాధానము చెప్పెను. ఏతద్వాఅక్షరంగార్హి" ఇత్యాదిగాననుశ్రుతిని;

(1) "సహోవాచైతిత్వైతదక్షరంగార్హి, బ్రాహ్మణా అభివదంత్యస్థాల సంఖ్యాప్రాప్త్య మపిర్లు మహాహిత మన్నేహ మచ్చాయ మతమో వాచ్యకాశే మసంగ మరసమగంధ మచక్షుష్క మశ్రోత్రమవాగమనో జన్మమప్రాణ మముఖమమాత్ర మనంతరమబాహ్యం, నతదిశ్చాతి, సచననతదశ్చాతి ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనేగార్హి, సూర్యాచంద్రసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః."

గార్హికి యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షి చెప్పిన అక్షరస్వరూపమిశ్రుతియందు స్థితిపఁబడినది. అయక్షరము స్థూలముగాదు, సన్నదియుఁగాదు. పొట్టియుఁగాదు. పొడవుదియుఁగాదు. షడ్జములేనిది, స్నేహపాత్రమును గాదు. ప్రకాశమానమైనదియుఁగాదు. దానికి, చెవులు, ముక్కు, నాలు వాక్కు, ముఖము, పాణిముఁదాఁగలవిలేవని చెప్పదు నాయక్షరము యుపాసించిన సర్వము నుపాసించిసల్లగుననియు, నర్హానిని సృతిలేక మమున వర్ణించిన ప్రణవాక్షర మగుననియుఁ గాఁగలయర్థము

భము, అక్షరునిశాసనముచేతను, లింగముచేతనంతర్యామినిఁదెలియవలయును.

శ్లో॥ ఈశితవ్యాఖ్యసంబంధాదంతర్యామ్యేతదక్షరం.

చైతన్యాభాసమోహాఖ్యనర్తకైవ సతు స్వతః. 261

తా॥ తానేలవలసిన పదార్థముల సంబంధమువలన సంతర్యామి యీ యక్షరమే. చైతన్యాభాసమనెడు మోహమార్గముచేతనే యక్షరమంతర్యామియయ్యెనుగాని, స్వయముగా నట్లుకాదు.

శ్లో॥ ఏతస్య వా అక్షరస్య శాసనే సత్యదోషగత్,

స్యాద్వ్యవస్థితమర్యాదం సూర్యచంద్రాదిలక్షణమ్. 262

తా॥ ఈయక్షరునియొక్క శాసనమున్నపుడేషగత్తు, యొకనియమముతోనడచుచున్నది. సూర్యచంద్రాదుల వర్తనము నియమానుసారముగనున్నది.

శ్లో॥ వివాదగోచరాపన్నా యంత్రపూర్వాజగత్ప్రీతిః,

వ్యవస్థితత్వాలోకస్య రాజపూర్వాస్థితీర్వధా, 263

తా॥ రాజున్న దేశమెట్లు లోకనియముతోఁబ్రవర్తించునో, యట్లు జగత్తుయొక్కస్థితీకూడ నొకనియంతవలననే నడచుచున్నదని వివాదము పరిష్కరించుకొనవలెను.

(1) శ్లో॥ సూర్యచంద్రాద్యభూర్లోకా కాలో నద్యో యథా యథం నియమేన ప్రవర్తంతే సా ప్రవృత్తిర్వ్యవస్థితః. 264

తా॥ సూర్యచంద్రులస్థితి, ద్యులోకభూలోకములయేర్పాటు, కాలము, నదులు యొకనియమముతోఁబ్రవర్తించుచున్నది. ఆప్రవర్తనమే నియమము.

(1) “ద్యావాప్రథివ్యౌవిధృతౌతిష్ఠతః, నిమేసాముహూర్తాలహూరాత్రాణ్యర్థమాసామాసాఋతవః, సంవత్సరాశ్చతివిధృతాస్తిష్ఠంతి। ఏతస్యవాలక్షరస్యప్రశాసనే గార్హిప్రాచ్యోన్యానద్యుః, స్పందంతేనదతోమనుష్యాః ప్రశంసంతియోవాతదక్షరంగార్హవిదిత్వాఽస్మింట్లోకేజుశ్చూతి, యజతేతపస్తవ్యతేబహూనివర్షసహస్ర్యాంతవదేవాస్యతద్భవతి.”

ఇది బృహదారణ్యములోని శ్లోతిప్రామాణ్యము. ఒక్కయక్షరము వలననే భూమ్యాకాశములున్నయవి. నిమిషము మొదలు సంవత్సరము నరకుఁగలకాలమంతయునున్నది. మనుష్యులను స్పృంఁభజేయుచు ప్రశంసించుచున్నయది. ఆయక్షరమేభువనములను, జీవులను శాసించుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పినాడు. (మనమాయక్షరమును 'ఓం'కారముగాఁగ్రహించుటలగు.

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

శ్లో॥ ధనే నానేన నష్టేఽపి తత్ఫలప్రదఈశ్వరః,

యతోఽస్తి తేన దాతారం తం ప్రశంసంతి వైదికాః 265

తా॥ ఒకరికిదానముచేసినందువలన ధనమునశించినను; దానఫలమిచ్చునట్టి యీశ్వరుఁడాదాతయందుండుటవలన వేదము ప్రమాణముగా నంగీకరించి, వారాతనిస్తుతించుదురు.

శ్లో॥ నాపూర్వఫలదం తస్మిన్నానాభావాత్ఫలం పునః,

ఈశాదప్యవపన్నత్వా నైవా పూర్వస్య కల్పకమ్. 266

తా॥ కర్మకుఫలమునిచ్చునది యపూర్వమనునదొకటికలదని (మీ మాంసకులంగీకరించిరి, అదియవసరములేదు.) యపూర్వముకలదని నందులకు బ్రమాణములేదు. ఆఫలమీశ్వరునివలనఁగూడ సంభవింపవచ్చును వేఱుగానపూర్వమనుదానిని కల్పింపవసరములేదు.

శ్లో॥ సేవ్యాద్రాజ్ఞః ఫలప్రాప్తిర్ద్రవ్యతే నత్వపూర్వతః,

దానాద్రిక్తియయా సేవ్యాదీశాత్తద్వత్ఫలం భవేత్. 267

తా॥ సేవింపబడినరాజువలనకర్మ, ఫలప్రాప్తియగుచున్నది. కాని, యపూర్వమువలన ఫలమురాలేదు. అట్లేదానాదులగుకర్మలతో సేవింపబడునీశ్వరునివలననే యాఫలమురావచ్చును.

శ్లో॥ దేవతా యాగకర్తారం పితరః శ్రాద్ధకారిణం,

నాన్నయ్యుర్వ్యవహారేఽస్మిన్యది న స్యాత్ప్రశాసితా. 268

తా॥ ఒకశాసకుఁడుండకపోయినచో యాగర్తను దేవతలును; శ్రాద్ధగర్తనుపితృదేవతలును, యీకర్మవ్యవహారమందుఁజేరకుండుదురు.

శ్లో॥ హోమయాగతపాంస్త్యక్షైర్వహాకృత్యః కృతాన్యపి,

వినాశఫలదానీతి శాసనం తత్ప్రశాసితమ్. 269

తా|| హోహుమి, యజ్ఞగు, లిసములను యజ్ఞానులచేరి సనేకచూరులు చేయించుచున్నను, నాటికలముమాత్రము నశించునదియోయని యాశ్చర్యమిది గొనగముకలదు.

* శ్లో|| అజ్ఞానమాత్రతో నజ్ఞో జ్ఞానమాత్రేణ హుక్తుః

అప్రాప్త్యానో సర్వాణి కల్పయంత్యేదాన్తికామ్. 270

తా|| అజ్ఞానముచలన సేవకము, జ్ఞానమువలసకేముక్తి. అనెడు యాశ్చర్యకరములైనవిషయము ఏశ్వరుడుకలడనుటకు హేతువులు,

శ్లో|| వివాదశంకాఽపీశేఽస్మిన్నసంభావ్యేతి దర్శయక,

ప్రళాసనం లింగరూపం ప్రపంచిత మనేకశః. 271

తా|| ఈశ్వరునివిషయమై వివాదశంకయేలేదని చూపించుచు, లింగరూపమైన కానసమనేకవిధముల విస్తరింపజేసెను.

* శ్లో|| యదప్రబోధాత్కర్పణ్యం బ్రాహ్మణ్యం యత్ప్రబోధనాత్,

తదక్షరం ప్రబోధవ్యం యథోక్తేశ్వరవర్తనా. 272

తా|| ఏయక్షరము తెలియగందుననాశ (ఉపణ)లధికమో; దేనిని తెలిసిసండున నిరేషణరూపమగు బ్రాహ్మణ్యమో; అనియే యాశ్చర్యోక్తమార్గము. దానింబట్టి యక్షరము తెలియదగును.

* యోవావీతక్షరంగార్థ్య విదిత్యాఽస్మాల్లోకాత్ప్రేతిసప్తషణ్డోఽధయవీతక్షరంగార్థి విదిత్యాఽస్మాల్లోకాత్ప్రేతిసబ్రాహ్మణః, తద్వావీతక్షరంగార్థ్యద్వప్తంద్వప్తవశేతం, శ్రుతమవతరి, మతిమావిజ్ఞానం, విజ్ఞాతృనాన్యదతోఽస్తి ద్రష్టునాన్యదతోఽస్తి శ్రోతృనాన్యదతోఽస్తి మంత్రనాన్యదతోఽస్తి విజ్ఞాతేతస్మిన్ఖల్యక్షరేగార్థ్యాకాశ ఓతశ్చప్రోతచ్ఛేతి.”

ఏయొక్కయక్షరముకలదో, దానినిమూర్ఛించుచూడలేడు, ఆయక్షరమును (పూర్ణులును, మూర్ఖలోకములును) చూడలేదు. విసలేదు. దానిని విజ్ఞానముద్వారాకూటస్థపురుషుని చూపుతోజూచిన కానవచ్చును. అట్టివానిని ద్రష్ట, శ్రోత, మంతి, యనువర్తములతో సంబోధించుచునుయగ్రములను మునిచెప్పినాడు. అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో|| అపరివృత్తకర్మకర్తృత్వం స్వమోహాభాసకర్మకరం,

నస్వాభావికమిత్యేతద్వక్తృదృష్టాదివాక్యతః.

తా॥ అక్షరముశాసించునదని జీవుని యజ్ఞానమునందు గర్హింపఁ ను. అదిస్వాభావికముకాదు. ఈసంగతి యన్విష్టము, యన్విష్టముజ్ఞాతము, యిత్యాదిశ్రుతివాక్యముతోఁ బెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ మా గోచరాతినర్తిత్వా దదృష్టం స్వాత్మదక్షిణం,
అభావత్వనిపేధార్థం ద్రష్టృక్షరమితీర్యతే.

తా॥ ప్రమాణగోచరములఁదాటి యున్నందున సక్షరముకనఁబఁ చెప్పఁబడెను. సూన్యమేమోయను సంశయము తొలఁగుటకునది ముచూచునదని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ కూటస్థదృక్త్వంద్రిష్టుత్వం న దృశ్యేద్దృష్టికర్తుతః,
ఓతప్రోతగిరాశేష దృశ్యవస్తునిరాకృతే,

తా॥ ఓతము, ప్రోతము, యచుమాటచేతను, దృశ్యవస్తువు మఱ కటిలేదని నందునఁదర్శనకర్తృత్వమక్షరమునకులేదు. అట్లగుచో యెట్లయ్యెననినకూటస్థునిచూపే ద్రవ్యయని తాత్పర్యము.

శ్లో॥ ఉక్తద్రష్టృతిరేకేణ దృశ్యం నాస్తి యథా తథా,
జీనద్రష్టునిపేధార్థం నాస్యదిత్యాద్యుదీరణమ్.

తా॥ పూర్వము చెప్పఁబడిన ద్రవ్యకంటే సితరదృశ్యములేదని తరజీవరూపద్రవ్యకూడ లేడనుటకై “నాన్యదస్తి” యిత్యాదిగా చెప్పించున్నది.

శ్లో॥ విజాతీయసజాతీయ వస్త్యంతర నిపేధతః,
కూటస్థమేకం చైతన్యం సిద్ధం వస్త్యక్షరంపరిమ్.

తా॥ సమానవిజాతీయపు, యనమానవిజాతీయస్తువుకూడ మఱియే లేదనుటవలనఁ గూటస్థమైన చైతన్యమొకటికలదు. అదియేయక్షరమిదియేపరము.

శ్లో॥ ఏతస్మిన్ననురే గార్హస్థ్యే ఘృష్టగోధివత్,
ఓతం ప్రోతశ్చ నిశ్శేష అహంకారాదానాన్యకం

తా॥ గార్హస్థ్యే యాచారమునందు, గోధివత్ అహంకారమునందు నిశ్శేషమునందు

పఁబడినట్లు, యోతపోతమై కారణమైన యాకాశమంతయును గల్పి
పఁబడినది.

శ్లో॥ అదృశ్య స్వాత్మసంమోహాత్కారణత్వం నిగచ్ఛతి.

తథాకార్యత్వ నుపేక్షా నిర్వచనద్యంత దేకలమ్.

27

తా॥ అదృశ్యమోహముచలనసేయకరముకారణభావమునుబొందుచున్న
దియో, నట్లే కార్యత్వమునానావలంబించుచున్నది. కాని, దోషరహి
తమైన చుదియొకేనస్తువు.

శ్లో॥ సర్వస్యాక్షరమాత్రత్వా త్కృతేన్నైశ్చేయసమాప్తితః,

నశ్చేయం విద్యతే కించిన్నాన్యధ్యస్తం తథా తమః.

28

తా॥ ఉన్నదంతయు సక్షరమొకటియేకనుక, దానియందే శ్చేయమ
పూర్తియయినందువలన నింకొక్కటి తెలియఁదగినదిలేదు. అధ్యస్తమై
నశ్చానముకూడ లేదు.

శ్లో॥ నవమభ్రాహ్మణే దేవనిర్ణయ స్తదుపాసనం,

అప్టథా పంచథా చౌపనిషదశ్చోచ్యతే కృమాత్.

28

తా॥ తొమ్మిదవబ్రాహ్మణమందుఁ దేవనిర్ణయము, యుపాసనమున
వరుసగా నెనిమిదివిధములను, యైదువిధములను జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సూర్యచంద్రాదయో దేవాః శాసితవ్యా ఉదీరితాః,

తేషాం విస్తార ఆనంత్యం సంక్షేపస్త్యేక దేవతా.

28

తా॥ సూర్యుడు, చంద్రుడుమొదలగు దేవతలు శాసనయోగ్యుల
చెప్పఁబడిరి. వారితమందియని నిర్ణయించవలసినప్పు డనంతమని చెప్ప
వలసియున్నది. సంక్షేపముగాఁ జెప్పవలసి నపుడందఱు నొకేదేవతయ
ని తెలియనలయును.

శ్లో॥ త్రయశ్చైత్యాది భిర్లక్యో బహుశచైరనంతతా,

సుష్మ స్తిప్రళయావస్థః కారణాత్కైకదేవతా.

28

తా॥ మూడు; యిత్యాదిగా బహుశబ్దములు చెప్పినందున ననంతః
సవలసియున్నది. సుష్మ స్తిప్రళయము. అనుభవిండునట్టి కారణాత్మ దే
వమొకటియేయగును.

శ్లో॥ నానాత్వైకస్యమాదాభ్యాం నిష్కతిప్రాణదేవతా,
నియంతస్య నియంతృత్వసంబంధస్య ప్రసిద్ధయే. 284

తా॥ అనేకముగాను, యొక్కటియేగాను ప్రాణదేవతయున్నది. అ
యందులకనిత — నియమించుచుండుదివేళు; నియమించునది వేళనిరెంటిసం
బంధముల తెలియఁజేయుటకు (నిష్కతిప్రాణదేవత.)

శ్లో॥ సృష్టిశ్చేవేత్యాదివాక్యా దప్టభోపాసనేరితా,
సంజేనేత్యాదివాక్యేన సంచభోపాసనం సుతమ్. 275

తా॥ “సృష్టిశ్చేవ” యనిమొదలుకొని, యపనిషత్తులో నెరిమిదివిధ
ముల యుపాసనయు “సంజేవ” యన్నది మొదలైదువిధముల యుపా
సనయుగలదు.

శ్లో॥ ఏతావదేవ శాకల్యోపేత్తి మాయామయంతు తత్,
యాజ్ఞవల్క్యః స ఇత్యాదివస్తనూ వ్యాకథ పృష్టవాక్. 286

తా॥ ఇంతవఱకే శాకల్యుఁడెఱుఁగును. అదిమాయామయము.
‘యాజ్ఞవల్క్యస్స’ ఇత్యాదిగా వస్తువుననువదించి తరువాతనడిగెను.

శ్లో॥ నేనవిస్తారసంక్షేపా పట్టభా పంచధా చ యత్,
ఉపాస్యముక్తం తత్సర్వం నేతి నేత్యేత్యపోహ్యతే. 287

తా॥ దేవతలవిస్తారము, సంక్షేపము, యెరిమిదిగాను, యైదుగాన
ఉపాసనాయోగ్యతను జెప్పిరదానినంతటిని కాదుకాదని మరలననువది
చి త్రోసివేసెను.

శ్లో॥ ఇతిశబ్దేన నిర్దిష్టే దృశ్యేతస్మిన్నపోహితే,
యోవశిష్టః స ఆత్మస్య దృశ్యస్యాత్మనలో మతః. 288

తా॥ ఇతి (అని) యనుశబ్దముతో నిర్దేశింపఁబడిన దృశ్యమంతయు
ద్రోసిపుచ్చుఁగా మిగిలినదేదియో యదియేయాత్మ. ఆత్మనెందునకు దృ
శ్యమైన యాయాత్మకు గాత్మయదియే.

శ్లో॥ ఆత్మాత్మవత్స్వసంబంధో నాన్యోదృద్భృశ్యయోరితి,
మత్వాత్మైక్యో గృగ్నస్త్వస్యవాచ్యేషి ప్రయుజ్యతే. 289

తా॥ ఆత్మః ఆత్మకలదియను సంబంధముకలది దృద్భృశ్యములను

మఱియొకటిలేదని తలచియాత్మశబ్దము దృక్పక్షపునందుఁజెప్ప శక్తియు
కాని దానియందును ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ నను బ్రహ్మధికా రేఽస్మిన్మధమాత్మేతి వర్ణ్యతే,
నైష దోషోఽతి కేకేణ నాత్మనో బ్రహ్మతాయతః. 290

తా॥ ఓయీ! బ్రహ్మమును గుఱించిచెప్పించు నాయీప్రకరణమందా
త్మ యెట్లువర్ణింపఁబడుచున్నదనిన;తప్పలేదు. ఆత్మకువ్యతిరేకముగ బ్ర
హ్మము మరియొకటిలేదు. ఆత్మయే బ్రహ్మమనితా॥

శ్లో॥ గ్రాహ్యత్వం కర్తృతానంగో బంధోభీతిచ్చ హింసనం,
జాడ్యాజ్ఞడన్యధర్మాః స్యుర్న తే సంత్యాత్మవస్తుని. 291

తా॥ ఒకదానిచేత గ్రహింపబడుట; విడిరోవుట; కలసికొనుట; బంధ
ము, భయము, హింసించుట, జాడ్యమువలనఁజడధర్మములైయున్నయవి.
అవియాత్మవస్తువునందులేవు.

శ్లో॥ కార్యధర్మానతీత్యైతాంస్తద్వేత్త్వాజ్ఞాననిహ్నుతేః,
అపూర్వానపరఃపూర్ణఆత్మాస్వాత్మీయవస్థితః. 292

తా॥ ఈకార్యధర్మముల నతిక్రమించి 'తద్ధా' ఇత్యాదిగానజ్ఞానము
ను నిరసించుటచేత నపూర్వము, ననపరము, పూర్ణమునగు నాత్మీయతన
యందుఁగలదు.

శ్లో॥ ఇతి తత్త్వమనూద్యాన్య సృష్టిసంహారహేతుతాం,
తద్దోషనిషద్వేద్యమసంగత్వం చ పృష్టవాః, 293

తా॥ అనితత్త్వముననువదించి దానికిసృష్టిసంహారములకు హేతుత్వము
ను యజ్ఞేయపనిషత్తులలోఁ దెలియఁదగిన యసంగత్వమును బ్రశ్నించెను.

శ్లో॥ ఆత్మానిరూప్యా ప్రహ్యూహ్యపురుషాగోఽత్యవర్తత,
తమాపనిషదంబ్రాహ్మ మూర్ధపాతస్తు తేఽన్యథా. 294

తా॥ ఆత్మతీసిపట్టుకొనఁబడి మరలవిడువఁబడి పుషులనతిక్రమించి
యుండెనో, యట్టియపనిషద్వేద్యమైన యాత్మనుజెప్పము. అట్లుచెప్ప
కున్న నీతలపడిపోవును. (పగులును)

శ్లో॥ యోనూదితో నేతి నేతి సచ్చిన్మాతో హ్యవిక్రియః
ఉక్తపురుషనిర్వాహప్రతివాహకాతు మాయితో. 295

తా॥ మొదటననునదించి మరలకాదుకాని యేయ్యట్లొకానియితే నిదిసచ్చిత్స్విరూపమగునదిని = ప్పబడెను పుసపాడోనరించిన యాని ర్వాహ (బయలతీయట) ప్రతివాహ (మరలనాచోట నేవిడుచుట) ములులెందును మాయామయములని చెప్పబడెను.

శ్లో॥ సృష్టిరష్టవిధోపాస్యరూపా నిర్వాహ ఉచ్చౌతే,
ప్రతివాహస్తు సంసారో దిద్దేవద్వారతోహృది. 296

తా॥ ఎనిమిదివిధములజెప్పిన సృష్టినిర్వాహమనబడెను. దిక్కులు, దేవతలు ద్వారాహృదయమందుఁబ్రసరించుట ప్రతివాహమనబడును.

శ్లో॥ వస్తువృత్తేన నిశ్శేషకార్యకారణవర్జనం,
తస్యాతికాంతిరుద్దిష్టా సచోపనిషద్శ్రుతిః. 297

తా॥ వస్తువునందున్న కార్యకారణరూప సమస్తమునువిడుచుట, దానినతిక్రమించుట యనబడెను, అదియుపనిషత్తునందుఁగలదా,

శ్లో॥ కర్మకాండవిరోధిత్యావైవాాయంశ్రూయతేక్వచిత్,
ఐకాత్మ్యవస్తువిజ్ఞానం కర్మభిర్హిర్విరుధ్యతే, 298

తా॥ కర్మకాండకువిరోధించునుగనుక, (నియుపనిషత్తులోఁజెప్పినఁ పయమాకర్మ) శుత్రులయందుఁజెప్పబడలేదు, సర్వమునొకటే యత్మయను విజ్ఞానము కర్మలతో విరోధించును.

శ్లో॥ య బోపనిషదస్తస్య విజ్ఞానానందరూపతా,
దాత్మతా భోగముక్త్యోశ్చ వక్తవ్యేత్యత్తరాశ్రుతిః. 299

తా॥ ఉపనిషత్తులలోఁ బ్రతిపాదింపబడిన బోపనిషదవిజ్ఞానరూపము అనందరూపము భోగమును, మోక్షమును యది యిచ్చునని చెప్పబడి దరువాతి శ్రుతి కలదు.

శ్లో॥ మహాప్రళయసంపత్తౌ జగతః పునరుద్భవే.

కారణం పృచ్ఛతే వృక్ష సర్వ సాధర్మ్యపూర్వకమ్. 300

తా॥ మహాప్రళయము పూర్ణము కాఁగాఁ జగత్తు మరలఁ బుట్టుట గారణమేమి? అని వృక్షము, సర్వ ధర్మములు సమానమగుటచే నున్నాఁడు.

శ్లో॥ వృక్షః కాండయహో నీజరుమాత్మ్యేతి ద్విధా నీయతా.

సమః తాం గురుహాశ్చ సా శాశ్వతా మహాభిదాయితే. ౩౦౧

తా|| స్వప్నమున నిద్రించుచున్నది మహాభిదాయము (మొదటి మొదటి అనుబంధము) విజయమునందును స్వప్నమునకు విజయము లేదు. విజయములు అతని ముందుగాను ప్రకటించి ప్రకటించి తాత్పర్యముగా నీ విజయము లేదు స్వప్నమునందును విజయములు.

శ్లో|| సప్తచ్ఛ్రవణేన సప్తచ్ఛ్రవణేన వాచితకారణం,
కేంత్యస్పృహ్యమేషమస్మిన్ సప్తచ్ఛ్రవణే మూలకారణమ్. ౩౦౨

తా|| అవాంతర (-మస్యసచ్చిన్) మైన కారణము యతిస్పృహ్యముగా నున్నందున సజగలేదు. మతీయేషస, — సమస్తమునకు మూలకారణ మేదియో స్పృహ్యపడనందున నా జగన్ముల కారణమేషస యడుగు చున్నాడు.

శ్లో|| అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం బీజాభ్యాన్మూలకారణౌ,
దృష్టాన్మృతం చ చిత్తద్విత్యన్మాన్మూలాజ్జగజ్జనీక. ౩౦౩

తా|| (సర్వకారణ విజయమునందు యక్కడక్కడ జన్మమున్నది.) అను యస్మాదపద్యస్తాంతమును (యెచ్చుతుచ్చలు బీజములేదో యచ్చు తుచ్చలు జన్మము లేదు.) అని వ్యతిరేకదృష్టాంతములనుబట్టి బీజము వృక్ష, జన్మమునకుఁ గారణమైస్థితి, యే మూలకారణమువలన జగత్తు పుట్టుచున్నది? (అని ప్రశ్న.)

శ్లో|| నిత్యజాతస్యభావత్వం సమంతివ్యం యతోఽమృతః
పునఃపునర్జాయతేస్యాత్మతనాశాదిరస్యధా. ౩౦౪

తా|| నిత్యము పుట్టుకల స్యభావము కలదని తలచరాదు. ఏమనిన- మృతిలేనట్టి దగుచు మరల మరల పుట్టుచున్నది. అట్లుకాదనుచోఁ జేసిన కర్మనాశము, చేయని కర్మఫలప్రాప్తి మొదలగు నాక్షేపములు వచ్చును.

శ్లో|| కో న్యేనం జనయే స్సర్వస్య మిత్త్యుచై స విమన్వీజాః,
జత్వా తాన్వాజ్జనిలగ్నాస్త్రో గోసమానం గృహీతవాన్. ౩౦౫

తా|| ఈ మన్వీని బుట్టి చేసినవాడెవఁడు? అని ప్రశ్నించగానే యా గ్రాహ్యములు చెప్పినవివరములు, వారలను బంధించి, వారివలన

వేయి (1000) గోవులను బుచ్చుకొనెను.

శ్లో॥ మునిపృష్ఠః జగన్నూలం ముముక్షునుజఘృక్షయా,
ఆహ విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మేతి శ్రుతిరాదరాత్. 306

తా॥ మోక్షేచ్ఛకలవారి ననుగ్రహింపఁదలంచి యాజ్ఞవల్క్యుముని యామునులు తన్నడిగిన జగత్తునకు మూలకారణమును “విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ” మను శ్రుతినిఁ జెప్పెను. [ఆనందరూపము విజ్ఞానరూప మగుబ్రహ్మము జగత్కారణమని తా॥]

శ్లో॥ విజ్ఞానమిత్యైతన్యం న క్రియా నాపితత్ఫలం,
నకారకం నచాభావః క్రియాదేః కింతుభాసకమ్. 307

తా॥ విజ్ఞానమనఁగాఁ జైతన్యము అదిక్రియకాదు, క్రియాఫలమును కాదు, క్రియకు సాధనమును కాదు. అభావమును కాదు. మఱియే మనఁగా, — క్రియాదులను భాసింపఁ జేయునది. (అని)

శ్లో॥ నిర్ధూతాశేష దుఃఖాఘపేతుత్వాత్సుఖమేవ తత్,
అథైషపరమానందో యోవైభూమేతిశాస్త్రతః 308

తా॥ సమస్తమైనదుఃఖ పరంపరను బోఁగొట్టుటకుఁ గారణమగుట వలననది సుఖస్వరూపమే. కనుక నిది పరమానంద స్వరూపము ‘యోవై భూమా’ యిత్యాది శ్రుతివలన (నట్లు చెప్పఁబడెను.)

శ్లో॥ అవ్యావృత్తా ననుగత భాస్వద్విజ్ఞానమాత్రతః,
నిరవద్యాస్వయత్వాత్తత్సాక్షాద్బ్రహ్మేతి భణ్యతే. 309

తా॥ అన్నిటిని విడియుండక, సర్వమునాశ్రయించియుండి ప్రకాశ రూపము జ్ఞానరూపమైనందున, దోషరహితమై యంతట నుండుటవలన నది ప్రత్యక్షముగా బ్రహ్మమని చెప్పఁబడుచున్నది,

శ్లో॥ తదేవావిద్యయా శక్త్యా భోగమోక్షప్రదాత్మ హి,
అనుగృహ్లాతు తద్భూయో విద్యా తీర్థమహేశ్వరః 310
ఇతి శ్రీ విద్యారణ్యముని విరచితే అనుభూతి ప్రకాశే ఆశ్వల-
యనాదిమునిబోధాఖ్యే నామ సప్తదశోధ్యాయః.

తా॥ అదియేయవిద్యాశక్తితోభోగమోక్షములిచ్చును బాసని విదా తీర్థ మహేశ్వరుఁడు మరల ననుగ్రహించుఁ గాక/

ఇట్లు శ్రీ విద్యారణ్యముని రచించిన అనుభూతి ప్రకాశమునం
దాశ్వలాయనాది మునిబోధ యనుదాసి బంకుపల్లి
మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము.
పదునేడవ సకరణము,

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

అష్టాదశోధ్యాయము.

శ్లో॥ వస్తాధ్యాగే యాజ్ఞవల్క్య జనకాయోపదిష్టవాన్,
ఉపస్థితత్వవిద్యాం తు సంగ్రహోద్విస్తరాదపి. 1

తా॥ ఆటవయధ్యాయములో యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకునకు నుపాసన
యను తత్వ విద్య నుపదేశించెను, దానిని సంగ్రహించి చెప్పుచున్నాను.

శ్లో॥ ధ్యానాదిహైవదేవస్సౌ మృత్యా తద్దేవతాత్వయే,
ప్రథమశ్రావే ప్రోక్తం చతుష్పద్భవ్యాచింతనమ్, 2

తా॥ ధ్యానమునలన నీ లోకమందే దేవత్వమును బొంది, మరణిం
చిన తరువాతి నా దేవతలో గలసి (ముక్తినిొందును,) ప్రథమ
శ్రావణముందు నాలుగు పాదములుకల బ్రహ్మచింతనము చెప్పబడెను.

శ్లో॥ వాగాద్యాదేనతాస్తాసామాధారస్తత్తదింద్రియం,
అవ్యాకృతంచ నామేతి పాదాశ్చత్వార ఈరితాః. 3

తా॥ వాక్కు మొదలగు వాటికి దేవత లొకపాదము, ఆయా యింద్రియము లొకపాదము, అవ్యాకృత మొకపాదము, నామ మొక
పాదము. ఇట్లు నాలుగు పాదములు చెప్పబడెను.

శ్లో॥ అనమాత్తః పురుష్టస్య వస్తుస్త్వమసౌ శాగనం,

విస్తానా మాత్రపశ్యేత్ నాగ్రిహ్యేగ్మహి న హే.

తా॥ పురుష్టస్య పుష్టాస్యైవ శాగనమలస (అనమాత్తః)

శాగనము ముఖ్యము కాదు, అట్లు ముఖ్యముకాదని మాత్రము, ఏదో గురుచక్రిణుడు దీసికొనలేదు.

శ్లో॥ ద్వితీయేభాగ్యాశే నాగ్రిచ్ఛస్వ సుముఖాస్మహం.

ఆత్మానం శాస్త్ర్యతో రాజా యథా విప్ర్యుసగ్మనాగ్.

తా॥ రెండవభాగ్యాములలో నాగ్రిచ్ఛస్వ సుముఖులైన రాజు యాత్మను యను శాసించెను. అందువలన రాజు యథావిధిగా గురువును సమీపించి ప్రార్థించెను,

శ్లో॥ ఉక్తోపాసనతః ప్రాప్త్యా దేవభావః పురోదితః,

దేవత్వాన్ముచ్ఛయా నేనవ్రాప్యం సృచ్ఛ్యత్యసాముసః.

తా॥ ఉపాసనముచేతః దేవభావము ప్రాప్తించునని పూర్వము చెప్పబడెను. ఉపాసనరీతి మొదటఁ జెప్పబడెను. ఆ దేవత్వమును ముక్తినిందినపుడు పొందవలసిన కేణి లని దేవా మని ముగించుచున్నాడు.

శ్లో॥ గంతస్యంతు నజానామిత్యవిచ్యాయ స్వాశ్చర్యేన,

ప్రకటింతుర్వతో రాజ్ఞ ఇంధతత్త్వ ముపాగిహే.

తా॥ పొందవలసినదాని నెఱుంగననుచుఁ గలయుఁ గల గలఁపిర్వన ప్రకటించుచున్న రాజునకు యింధతత్త్వము నుపదేశించెను.

శ్లో॥ ఇంధతేహర్నిశం యన్మాదింధనామాపిశంపుమానః,

పీర్యవద్దక్షిణంచక్షుః శ్రోతోవాఽపిశయో శ్రోహం.

తా॥ ఏ కారణముచేత రాత్రిగలవల్ల నేరెందుచున్నదయా, కారణముచేత దానిపేరు యింధ (-నిరెందు) యనిపించెను. ఈతన్న పీర్యంతము. దానియంతిశయమున్నదని శ్రుతి చెప్పబడినది.

శ్లో॥ పరోక్షనామవ్యాజేన పరమైశ్వర్యవాచినం,

ఇంధశిబ్దంప్రియుంజానం ఇంధన్యాహేభ్యగాత్మభావే.

తా॥ పరోక్షమైననామ (-పేరు) పనుమిమహోః పరమైశ్వర్యమున

సర్వముగల యాంశస్థియును బ్రయోగించుచున్న వానినినూర్చి యింక
 న్నన్నము గూర్చియు న్నగ్నమును జెప్పవలెను. [అంశ-శాస్త్రమునకు,

శ్లో॥ గర్భిణీష్యేన్ద్రోరస్యో వృషభానామశక్తిమ్.

పైరస్యైవ (స్త్రీ) శేతే దోయా కల్పితే సుఖబుద్ధయే,

10

తా॥ కుశికంజయంగుఁడై తస్యము మారుచుండు. సేవకుఁజీయఁడుఁ
 పైతస్యము (స్త్రీ), అని తెదమా ముఖముగాఁ జెలియుట కొఁకు నుపయో
 గించుచున్నది (చెప్పచున్నాము.)

శ్లో॥ ఉక్తా జాగ్రదపస్తైకమిందియ స్వవహారికృత్

దంపకాశ్రితః సంగమస్త్వస్త్వస్త్వస్త్వకాశ్రితభణ్యతే,

11

తా॥ ఇట్లు జాగ్రదపస్తైకమిందియ స్వవహారికృత్
 మునుజేయును. దంపతులయొక్క (దక్షిణాక్షి, వామాక్షి) కలయిక
 స్వప్నమనబడును ఇంక హృదయకాశమును జెప్పచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సంభూయస్త్యైకత్రేణి సంస్తనాహృదయేనుపిః.

అనిశ్చోర్ననగారక్తపిందోయ సస్తిన్నమేతదయాః.

12

తా॥ హృదయమంగుఁడ గల రుద్రము సూక్తన మనబడును.
 ఇచ్చోలఁ గూడి స్త్రీతియుండును కనుక అన్నము నిష్పవడని రక్తపిం
 డము (-మూద్ర) దేహికలదో యది యా దంపతులకు నన్నము.

శ్లో॥ హృదయః కిశిలినాడీనాః పుంజం పానిరణంవిదుః,

స్వప్నాజ్జగరణప్రాప్తై మందో వాయూర్ధ్వగామినీ.

13

తా॥ హృదయమంగున్న సూరనాడల మొత్తము వీరికిఁ గట్టుకొను
 బట్టి స్వప్నమునుండి మరల జాగ్రదవస్థకు వచ్చుమాగ్ధము మీదికిఁ
 బ్రవరించిన నాడి.

శ్లో॥ యస్మాదన్నరసః కేతనమాచాంకేస సమిష్టతేః,

నాడీభ్యస్తైః స్వప్నదృశ్యం యాతి సూక్ష్మతరః స్మృతః.

14

తా॥ తలవెండ్రుకలలోని సహస్రాక్షముతో సమానమైన నాడులతో
 సన్నరసము స్వప్నదృశ్యమును బొందుచున్నది. కనుక మిగుల
 సూక్ష్మమని చెప్పవలెను.

శ్లో॥ స్వప్నవర్గా సమాస్తాః తస్యప్రాచీణివాక్యతః,

సుషుక్తిరుచ్యతే తత్రయుక్తాసర్వదిగాత్మతా.

15

తా|| ఇంతటితో స్వప్నావస్థనమాప్తము ఇంకతస్యప్రాచీయిత్యాదిగా శ్రుతిలో సుషుప్త్యవస్థ చెప్పబడుచున్నది. (ప్రాచీ-తూర్పు అనిరి కాని) దానికి సర్వదిగ్రూపము చెప్పట యుక్తము.

శ్లో|| స్వాశ్రయైః కరణైర్హీనోగ్రస్తాధ్యాత్మాధిదైవతః,

సుషుప్తావేకఏవాస్తే ప్రజ్ఞానఘనవిగ్రహః.

16

తా|| తనకాధారమైనయింద్రియములుకలదై మూతవడిన యాత్మాధిదైవతము కలిగి (అత్మ) యొక్కటి సుషుప్తియందుఁ బేరుకొనిన ప్రజ్ఞానమే శరీరము కలదియై యున్నది.

శ్లో|| ఇధతైజససౌషుప్తైః విరాటూన్త్రైశ్వరాలపి,

సంలక్ష్మితా అక్లేతేషాం తత్త్వమాత్మో పదిశ్యతే.

17

తా|| ఇంధము, తైజసము, సౌషుప్తము, వీటితో విరాట్టు, సూత్రాత్మ, ఈశ్వరుఁడు చూపబడిరి. ఇంక వీరి తత్త్వమగు నాత్మ యుపదేశింపబడును.

శ్లో|| విరాడింధాదిభిర్భేదైరభిన్నో యోఽవభాసతే,

సపవ నేతినేత్యాత్మా నకార్యం నాపికారణమ్.

18

తా|| విరాట్టని, యింధమని ఈమొదలగు భేదములేవియునులేక నేది భాసించుచున్నదో, యది“నేతినేతి” వాక్యములతోఁ జెప్పబడినదాత్మ. అది కారణముగాదు. కార్యమును గాదు, [సపవ నేతినేత్యాత్మాత్మా గృహ్యోనహిగృహ్యతేఽశీర్వో నహిశీర్యతేఽనంగో నహిసజ్యతేఽస్మితోనవ్యధతే నరిత్య భయంవైజనక ప్రాప్తోఽసీతి సహోవాచయాజ్ఞావల్క్యః] అను శ్రుతియందుఁ గలదు. నేతినేతి-అదికాదు; అదికాదు అని చెప్పి యా మిగిలినదే యాత్మయనినారు.

శ్లో|| తేనైవ జ్ఞాత్మనాఽశేషంధ్యాంతజం తత్తథా జగత్,

జగ్ధ్వా నేత్యాత్మనా విద్వాన్పూర్ణదృష్ట్యాఽవ శిష్యతే,

19

తా|| జ్ఞానరూపమైన యా యాత్మతో నజ్ఞానమువలన నాయా విధముగాఁ బుట్టిన జగత్తునంతటిని మ్రొంగి విద్వాంసుఁడు నేతినేత్యాదిఁ బూర్ణదృష్టితో మిగులును.

శ్లో॥ గంతవ్యముపదవైశ్యుల పాప్రస్థానములనున్నది,
సాచేబోధస్తరిః ప్రాప్తః ప్రాప్త్యసత్వభూతా చతురే, 20

తా॥ ఈ విధముగాఁ బొందవలసినదాని నుపదేశించి యుపయోగము
మును బొందిరి అని పలికెను. కనుక జ్ఞానమందువలనఁ బొందవలసినది
యును, లేకుండినఁ బొందగలరని యుండును.

* శ్లో॥ జ్ఞానేన సదృశీవన్యామపశ్యన్గురుదత్తి. నాఁ,
అభయం తేష్వతి వచనా దక్షిణా మాశీనుం దదా, 21

తా॥ జ్ఞానముతో సాటియైన యింతోక గురునిక్షిప్తము నుపాది అభ
యం త్యాగచ్ఛతా” యిత్యాది వాక్యములతో భయములేకుండుటను
బొందితిమి అని యాశీర్వాదరూపమైన దక్షిణ సచ్చెను.

* జనకునకు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు బ్రహ్మమును బోధింపగా, నారాజు
పరిపూర్ణమైన జ్ఞానముతోఁ గూడిన సమస్కారమును గురుదక్షిణ
యుపికి నొసంగెను. అని దీని కాధార మీ దిగువ శ్లోతియె.

“సహోవాచజనకోవై దేహోఽభయంత్యాగచ్ఛతాద్యాజ్ఞసంక్రా
యేనో భగవాన భయం వేదయసే నమస్తేత్స్త్రిమేవిదేహ అయమప
మస్మి” — ఇది మూలము.

జ్ఞానప్రదమైన సమస్కారమునకు మించిన దక్షిణ వేతాకటి లేద
శ్రీరాముఁడు విశ్వామిత్రున కేమిచ్చెను? అప్పుడు కృష్ణుని కే
యొసంగెను? సమస్కారమేగదా! హృదయశుద్ధితోఁ గావించిన స
స్కారము సమస్త మానవలోకమును, జేవుని స్వాధిపతులఁ గల
పెద్దల యాశయము. సమస్కారమునందు త్రిమదస్థితిని 22-వ శ్లోకః
శాసించుచున్నది.

— అవ్వారి సుప్రహృణ్యశరత్త.

శ్లో॥ ఉత్తమా దక్షిణైః పాశే ర్మధ్యమా తు నకుస్త్రియా,
స్వభూమివపుయోద్దాచం నిల్లిశ్యా విప్రుత్తయే.

తా॥ ఈ యాశీర్వచన రూపమైన దక్షిణ యుత్తిమము సమసా
గూప దక్షిణ మధ్యమాము, తన భూమిని, తన కరచను చూచినచే
ధనముగను లోభము కలగకకూడదు (యని దేవముని అనెను.)

శ్లో॥ తత్త్వమబ్రాహ్మణ్యేనైవ సుఖమైతి తత్త్వమేతి,

క్రియాకలేత్యుగోపా ద్యుద్వయేనైవ సుఖమేతి తత్త్వమేతి.

మ

తా॥ మూడవ బ్రాహ్మణ్యమేనైవ సుఖమైతి తత్త్వమేతి అనునట్టి (-రాధనిధి) యెవ్వరైనను, విశ్వాగము చెప్పబడెను. కనుక రాధే సుఖ బరిలోకమునకు, ముక్తికిని గృహాంతములైనవి. స్వస్థముచలించు బరిలోక భౌగోళిక మున్నట్లు సుఖమైవలస ముక్తియందాత్మానంది శేషమును రుజువగుచున్నదిని తా॥)

శ్లో॥ దేహాదివృత్తిరిక్తత్వ స్వప్రభత్వ మనంగతా,

స్వస్థ ప్రసంగత స్వేతిత్రయం మంత్రీకి ప్రపంచ్యతే.

2:

తా॥ ఆత్మదేహదులకు స్వేతిరిక్తమని, స్వయంప్రకాశమని, దే॥ సంబంధము లేనిదని యీ మూడు విషయములు స్వస్థప్రసంగముల మంత్రము విస్తరించి చెప్పబడున్నవి.

శ్లో॥ అద్వైతత్వం దృష్ట్యేనైవ తస్మాదైకస్వభావతః

ఇదంత్రీయం సుఖమైవ ప్రసంగేనోప సప్యతే.

2

తా॥ రెండవ వస్త్రపు లేదని, దృష్టినిబలియున్నదని, యూపంబు యొమని, యీ మూడు విషయములు సుఖమైన ప్రసంగముదేలి చెప్పబడుచున్నవి.

శ్లో॥ పరదానేన సంవాస మిచ్ఛంతం తమశంకయా,

అదౌరాశ్యేషమప్రాప్తే ప్రత్యక్షోత్పత్తిభృత్సయి.

తా॥ సంవాదమును పరదాసముచలనం గోరుచున్న (సంవాద) వచ్చినట్లు ప్రశ్నించుము. నేను సమాధానము చెప్పబడినదియని వానిని శంకలేమండ దొలుతనే ప్రత్యగాత్మను చూసిపోడు. సద్భారాజు తన యిష్టము నడిగెను.

శ్లో॥ దేహేంద్రియాది సంఘాతం భృహస్పిర్మయ్యేతి సత్యతా,

ఉపవేశనగత్యాది నయన్తః స్వేతిప దిని.

తా॥ పురుషుడనంటుకొనవాడు దేహము, ఇంద్రియములు మొత్తమా? (వాదని తా॥) అలగుచున్నది సత్యతా. అది స్వేతిస్సవేతిపతి గదలించుచున్నది.

శ్లో॥ కిం సంఘాతగతం జ్యోతిః కిం వా సంఘాతిరేకతత్ ,

అతిరిక్తత్వమాదత్తే ఆదిత్యాదేరుదాహృతే.

21

తా॥ దేహేంద్రియసముదాయముతోఁ గలసియున్నదా? జ్యోతియ సంఘమునకు వేఱుగానున్నదా? సూర్యుఁడు మొదలైన [ముందు శ్లో! ములోఁ జూపిన] దృష్టాంతములవలన జ్యోతిదేహదులకు వేఱుప యున్నట్లు తోచును,

శ్లో॥ రపిసోమాగ్నిశబ్దాది జ్యోతీంష్యుక్తాని బాగతే,

నిదర్శనతయా జ్యోతిస్తై స్స్వప్నేఽవ్యనుమీయతామ్.

22

తా॥ సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, యగ్ని, శబ్దము. మొదలగు జ్యోతిస్సులు జాగ్రదవస్థయందున్నట్లు చెప్పబడినవి. ఆ నిదర్శనమువల న్స్వప్నమందుఁ గూడనవి యున్నట్లుఁబోషపఠెను. (రవ్యాదు లింక యాధిదేవతలు)

శ్లో॥ స్వాప్నదేహవ్యవహృతిర్భిన్నజ్యోతిఃపురస్సరా,

వ్యవహారత్వతో జాగ్రద్వ్యవహారోయథా తథా.

తా॥ స్వప్నమందున్న దేహ వ్యవహారము స్థూలదేహదులకువ వేఱయిన జ్యోతిస్సుయండినందున నే జరుగుచున్నది. ఎట్లనిన—జాగ్రద్వ్యవహారమెట్టిదో స్వప్న వ్యవహారమును నట్టిదే కనుక అదియు వ హారమే, ఇదియు వ్యవహారమే.

శ్లో॥ సుప్తాచపునరుత్థాన వ్యవహారస్య కారణం,

అస్తి జ్యోతిరితి జ్ఞాత్వావ్యవహారం సప్తప్తవాన్.

తా॥ సుషుప్తియందుగూడ మరల లేచు వ్యవహారమునకుఁ గా ముగా జ్యోతియుండవలయును. [లేకుండిన పునరుత్థానమేల కలిగె; అని తెలిసికొని వ్యవహారము నతఁ డడిగెను.

శ్లో॥ స్వప్రకాశస్వరూపత్వాద్వ్యవహారో హ్యతిస్సుటః,

తథాప్యవిద్యయాచ్ఛన్నః సోఽస్పష్ట ఇవవర్తతే.

తా॥ వ్యవహారము స్వప్రకాశరూపమగుటవలన నతిస్పష్టమై న్నది. అయినను యజ్ఞానముచేఁ గప్పబడి యా వ్యవహారము ముగా లేనట్లున్నయది.

శ్లో॥ ఏతాదృశ్యా అవిద్యారూ విచారేణ నివృత్తయో,
ఆత్మైవజ్యోతిరస్యేతి ప్రాహ స్వప్నావభాసకమ్.

తా॥ విచారణమువలన (-వివేకము) నిట్టి యవిద్య యింకను
యింకని యాత్మయే జ్యోతియని, యది స్వప్నమును ప్రకాశించుచు
చున్నదని చెప్పుచున్నాడు. (“ఆత్మైవాస్య జ్యోతిర్భవతి త్యా
నైవాయం జ్యోతిషా స్తేవల్యయతే కర్మకురుతేవివశ్యేతి” ఇత్యాదిత్ర

శ్లో॥ భాస్యం స్వప్న సుషుప్త్యాది యస్మిన్నానం ప్రకల్పితం,
తద్భానం తత్సయాపత్వా దాత్మశబ్దేన భణ్యతే.

తా॥ స్వప్నమున్ను, సుషుప్తియు మొదలగునవి యొకదానిని
గీ భానము, దే.యదుఁ గల్పించుట
దాని భానమే దాని స్వరూపము కనుక నాత్మయని (ఆభానమే) చె
బడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మావిద్యాంతదుత్థం వా పరాధీరవగాహతే,

ప్రత్యగ్భూత్యావగాహ్యాత ఆత్మాకృత భామితేవలః

తా ఆత్మజ్ఞానమునుగాని, యజ్ఞానమువలనఁ గలిగిన దానిని
(అనఁగాఁ జగత్తును) పరాగ్భూద్ధి [బహిర్భూద్ధి] తెలిసికొనుచున్నది.
ప్రవేశించుచున్నది. ఆత్మ ప్రత్యగ్భూద్ధితోఁ (అంతర్భూద్ధితో) దా
దగియున్నది. కనుక నాత్మయగు నేను కేవలఁడనై భాసించుచున్నా.

శ్లో॥ ఆత్మైవేత్యేవ కారేణ స్వప్నదృశ్యేష్వ నాత్మసు,
జ్యోతిష్వశంకా వ్యావృత్తా వాసనా మయవస్తుషు.

తా॥ “ఆత్మైవాస్యజ్యోతిః” అను శ్రుతియందు “ఏవ”
పదమువలన నాత్మ తప్ప నింకొకటి లేదనుటవలన స్వప్నములోఁ
బడినవన్నియు ననాత్మలు. అవి జ్యోతిస్సులేమోయను సంశయ
లేదు. ఏమనఁగా స్వప్నదృశ్యములన్నియు వాసనామాత్రములే
(ఇంకొక విధముగాఁ దాత్పర్యము.) ఆత్మకు భిన్నముగా నున్న న
దృశ్యములు వాసనామాత్రము లగుటచేత నవి జ్యోతిస్సులేమో
సంశయముండఁబోదు. జ్యోతిస్సులుకావని తా॥)

శ్లో॥ అస్యేతి వాసనారూపో దృశ్యోదేహోదివిద్యో,

భాస్యభాసకసంబంధః పట్టోక్తో వాసనాత్మనోః.

31

తా॥ శ్రుతియందు “అస్య (-దీనియొక్క-) యనుదాని యర్థము వాసనారూపమైన దృశ్యదేహాదికమని చెప్పబడుచున్నది. భాస్యమ వాసనారూపమగు దేహాదికము. భాసకము (-భాసింపఁజేయునది యాత్మ. ఇట్లు వాసనకు, నాత్మకునుగల భాస్యభాసక సంబంధము మక్కి విభక్తితోఁ జెప్పబడెను.

శ్లో॥ జ్యోతిష్త్వం భాసకత్వం స్యాచ్చిదాభాస ముభేనతత్,
ఉపపన్నమసంగస్య భాన్వాదివదనుగ్రహత్,

32

తా॥ భాసింపఁజేయుటవలననే యది జ్యోతిస్సనబడును. సూర్యాది లందుకే జ్యోతిస్సులనబడెను. సూర్యాదులవలె నసంగమయ్యున చిదాభాసుని యనుగ్రహించినందున, నా చిదాసభాసకమగుచున్నది గావున నాత్మకు భాసకత్వము యుక్తమగును.

శ్లో॥ భాన్వాదయః ప్రభాద్వారా చక్షురాద్యనుగృహ్లాతే,
తదైవాత్మానుగృహ్లాతే చిదాభాసేన శేముషీ.

33

తా॥ సూర్యుఁడు మొదలగువారు తమ కాంతిద్వారా చక్షురాదు ననుగ్రహించుచున్నారు. అట్లే యాత్మ చిదాభాసద్వారా బుద్ధిని గ్రహించుచున్నది.

శ్లో॥ అవిద్యాన్వయవద్బుద్ధేచ్చిదాభాసాన్వయస్తథా,
అస్తితద్వ్యతిరేకేణ బుద్ధేః పరిణతిర్వృధా.

తా॥ బుద్ధి కవిద్యయొక్క సంబంధముండినటులఁ జిదాభాససంబంధమునుగలదు. చిదాభాససంబంధించకున్నపుడు బుద్ధియొక్క మార్పు పనిచేయవు.

శ్లో॥ చిదాభాసవిహీనస్య చిత్తస్య పరిణామతః,
నకించిద్భాసతే వస్తు సాభాసా ధీస్తతస్తదా

తా॥ [చిత్తమనినను, ధీయనినను పదార్థమొక్కటియే యని తా॥ చిదాభాసలేనట్టి చిత్తపరిణామ మేవస్తువును భాసింపనీయదు. కన వస్తుభాసకాలమందు [బుద్ధి చిదాభాసతోఁగూడియేయున్నది.

శ్లో॥ సాభాస పరిణామేన దుఃఖ్యస్తీత్యపి ధీర్భవేత్,

తథా సాభాసమజ్ఞానం న వేద్మిత్యనుభూయతే.

42

తా॥ చిదాభాసతోఁగూడిన పరిణామము (—మార్పు) చేత నేను దుఃఖముకలవాఁడన గుచున్నానను బుద్ధి కలిగెను. అట్లే చిదాభాసతోఁగూడిన యజ్ఞానము “నేనెఱుంగ” నని యనుభవింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ అన్యథాత్మని కౌటస్థ్యా ద్బుద్ధౌ చైతన్యవర్జనాత్,

సర్వోఽపివ్యవహారస్వ్యా దంధకారప్రవృత్తినత్.

43

తా॥ అట్లు కాకుండిన నాత్మనిర్వికారము గలదగుటచేతను, బుద్ధి యచేతన మగుటచేతను, వ్యవహారములన్నియుఁ జేకటిలోఁ బ్రవర్తించినట్లు కావలసివచ్చును.

శ్లో॥ చిదాభాసానుగ్రహోఽత్ర జ్యోతిష్త్వం భానువన్మతః,

నతరవ్యాదివచ్ఛక్తుర్గ్రాహ్య భాస్వరరూపతా.

44

తా॥ చిదాభాసానుగ్రహమనిన జ్యోతిరూపమేకిరణముల కుండిన విధమున నభిప్రేతము. అంతియకాని, సూర్యాదులకువలె చక్తుర్గ్రాహ్యభాస్వరరూపములేదు. (కిరణమనఁగాఁ గాంతి, కాంతి నిచ్చు సూర్యాదివృక్షులు కంటికిఁ గనఁబడిన భాస్వర (—ప్రకాశ) రూపములై నట్లు, కాంతి, కంటికిఁ గనఁబడు గూఢముకలదికాదు. (భాస్వరము—ఇతరవస్తు ప్రకాశకము.)

శ్లో॥ ఆదిత్యాదిరనాత్మాస్య సిద్ధ్యత్యత్వాదిమాసతః,

మాత్రాదిసిద్ధిదస్యాస్య స్వతస్సిద్ధేర్న మేయతా.

45

తా॥ అనాత్మలగు సూర్యాదులు యింద్రియాది ప్రమాణముల వలన నాత్మకు సిద్ధించును. (గోచరించునని తా॥) మాత్రమేయమాన వ్యవహారమును గలుగఁ జేయు నీ యాత్మతనంతఁ దానే సిద్ధించినందున (గోచరించినందున) మేయము కాదు. (ప్రమాణమువలనఁ గోచరించినదియే మేయము. తనంత గోచరించినది మేయమనఁబడదు. దీప భిన్నవస్తువులు (ఇతరవస్తువులు) దీపముచేత వెదకిన బెలియఁబడును, దీపమునుమాత్రము వెదుక వనిలేదు. తనంతఁదానే కనఁబడునని తా॥)

శ్లో॥ నాప్రమేయత్వమాత్రేణ శశశ్శంకాదిశుల్కతా,

అనన్యానుభవేనాస్య విశదం స్ఫురణం యతః.

46

తా॥ అప్రమేయమనినంత మాత్రముచేతఁ జెవులజిల్లి కొమ్మువంటిది కాదు. (సూన్యముకాదని తా॥) మఱియొకరనుభవింప మన్నందున ననఁ గాఁదానే యనుభవించుటచేత దాని స్ఫురణము స్పష్టము. కనుక,—

శ్లో॥ స్యాత్స్వస్నవ్యనహారోఽయ మాత్సనాజ్యోతిషా దృశా,
దేహాదివ్యచిరిక్తత్వమేవం సిద్ధం చిదాత్మసః. 47

తా॥ జ్యోతిరూపము దృష్టిరూపమైన యాత్మచేత నీ స్వస్నవ్యవ హారము కలుగుచున్నది. దీనివలనఁ జిదాత్మ, దేహదులకు భిన్నమని తెలియవచ్చును.

శ్లో॥ ఆత్మైవాస్యేతి దేహాదేః స్వరూపత్వేన చిచ్ఛృతా,
చిశోదేహాదిభేదోఽపి భాన్వాది వదుదీరితః. 48

తా॥ అస్యఆత్మైవ (—దీనికాత్మయే) యను వాక్యమువలనఁ దేహాదుల స్వరూపము చిత్తేయమై శ్రుతిచెప్పును. దేహాదులకుఁజిత్తు భిన్న మనిచెప్పుట [ఇంద్రియములకు) సూర్యాదులు భిన్నులనిచెప్పుట వంటి దని చెప్పెను.

శ్లో॥ పూర్వోత్తరవిరుద్ధార్థం మత్వా పప్రచ్ఛ భూపతిః,
బహవోఽరఃసమీక్ష్యంతే ఆత్మాత్ర కతిమో వద, 49

తా॥ పూర్వోత్తర విరుద్ధమైన దీవిషయమని తలంచి 'యనేకవస్త వులు నాకుఁగనఁబడుచున్నవి. ఇందాత్మయేదియో చెప్పుము.

శ్లో॥ పిండస్తావది హైహోఽర్థో ద్వితీయో లింగసంజ్ఞకః,
చిద్బింబతావధిశ్చాస్యః చతుర్థో నేతి నేతియః, 50

తా॥ స్థూలకరీర మొకటి; సూక్ష్మకరీరమనియెడు లింగ దేహమొకటి బింబమైన చిత్తుమూడవది. నేతి నేతి వాక్యమునకర్థమైనది నాలుగవది

శ్లో॥ దేహాదిభేదమాశ్రిత్య యోఽయమిత్యత్తరం జగౌ,
అధిష్ఠానారోప్యభావ ఆత్మాఽస్యేతివివక్షితః. 51

తా॥ (సమాధానము చెప్పుచున్నాడు) నీకు గనఁబడిన నాలుగు వి ములైన దేహ, లింగ, చిద్బింబ, నేతి, యర్థములకు నాధారమై దేదియో, దేనియందీ నాలుగు నారోపింపఁబడినవో యదియాత్మ. ఇ యాధారార్థేయ భావము "అస్య ఆత్మా" యను శ్రుతికర్థము. (అస్య

దీనికాధారము. ఆత్మయగునని) ఉత్తరము శ్రుతిచెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ విచారదృష్ట్యాధిష్ఠానమేవాస్మాద్యస్తవస్తునః,
తథాఽపి జాడ్యచైతన్యభేదోఽవ్యస్తీహ తాకికః.

52

తా॥ విచేకదృష్టితోఁ జూచినపుడధ్యస్తములైన దేహాదుల కధిష్ఠానమే యాత్మ అట్లయ్యును. లోకవ్యవహారము నందధిష్ఠానము చైతన్యము, యధ్యస్తము, జడమునని భేదముగలదు. (అనఁగా విచారదృష్టియందు సర్వమును చైతన్యమే. జడములేదని తా॥)

శ్లో॥ ఏవం సత్యవిబోధఃస్వాభేదాధేదార్థ వాక్యయోః,
యోఽయమిత్యుత్తిరే శబ్దద్వయమేవం వివిచ్యతామ్.

53

తా॥ (మరల నాక్షేపము) అట్లగుచో నొకవాక్యము భేదమును యింకొక వాక్యమభేదార్థమునుజెప్పిన బోధకలుగదు, అట్లే, ముందు జెప్పఁబోవు “యోఽయం” (-ఏయది) అనెడు రెండు పదములను వేరవఱచవలయును. (ముందు సమాధానము.)

శ్లో॥ యఃపృష్ఠః స్వపరాగ్స్వత్ప్రిప్రమా మేయాతి లంఘితః,
ప్రత్యజ్ఞుభేన మానేన త్వయమిత్యుపదిశ్యతే.

54

తా॥ ఏది నీచేత నడుగంటడెనో నది స్వవృత్తితోఁ బ్రమాణత్వము పరాగ్స్వత్ప్రితో మేయత్వమును నతిక్రమించినదై, యంతర్ముఖమై ప్రమాణముతో నిదియని యుపదేశింపఁబడుచున్నది. (ప్రమాణరూపక ఆత్మయని తా॥)

శ్లో॥ పరాంఘ్రి చ మంత్రోక్తిః సాక్షాదాత్మేతి చ శ్రుతిః,
పరాజ్ఞాత్ర ప్రమేయత్వమాత్మనో విన్యవారయత్.

55

తా॥ “పరాంచి” యను మంత్రవచనమున్న “సాక్షాదాత్మా” యను శ్రుతియు (ఈ రెండును) పరాజ్ఞాత్రమైన ప్రమేయత్వము నాత్మను వారించెను.

శ్లో॥ కుంభాకారేణకుంభార్థో యథా ప్రత్యక్ష ఉక్యతే,
ధ్యాకారేణ తథా ప్రత్యజ్ఞాత్మాకారేణ గృహ్యతే.

56

తా॥ కుంభశబ్దముయొక్క యర్థము కుండరూపముగా నెట్లు ప్రత్యక్షముగా జూడఁబడుచున్నదియో, యట్లు ప్రత్యక్షమౌ మాత్మాకారవ

గా గ్రహింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ అయమిత్యభిధా యోగ్యో లోకేదేహోఽపి క్షిప్యతే,

విజ్ఞానమయ ఇత్యుక్త్యా స్థూలదేహో నివర్త్యతే. 57

తా॥ ఇదియని ముఖ్యవృత్తికిందగి లోకమందు దేహముకూడఁ జూడఁ
బడుచున్నది. కాని, విజ్ఞానమయమనుమాటచేత స్థూలదేహము అచేత
నము కనుక ఇది కాదని చెప్పబడెను,

శ్లో॥ విజ్ఞాయతేఽనేన సర్వమితి విజ్ఞానశబ్దతః,

ధీ రుక్తాతన్మయత్వం తు తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితమ్. 58

తా॥ దీనిచేత సర్వము తెలియఁబడుచున్నదను యర్థముకల విజ్ఞాన
శబ్దమువలన బుద్ధి చెప్పబడెను. విజ్ఞానము—బుద్ధి, విజ్ఞానమయశబ్దము
లోని మయప్రత్యయముయొక్క యర్థము ప్రాచుర్యము.

శ్లో॥ ఆచఖ్యుర్మయటం కేచిద్వికారార్థేన తచ్ఛృతం,

అనిర్మోక్షోవికారార్థే ప్రాయోఽర్థస్తూపపద్యతే. 59

తా॥ మయప్రత్యయమునకుఁ గొందఱు వికారార్థమును చెప్పిరి.
వ్యాకరణమునందాయర్థము చెప్పియున్నది. కాని, వికారార్థముచెప్పిన
మోక్షముకలుగదు. కనుక మయకు ప్రాయోర్థము యుక్తమగును.

శ్లో॥ బుద్ధివిజ్ఞాన సంపృక్తశ్చంద్రసంసక్తరాశువత్,

ప్రమీయతే తతః ప్రత్యగ్విజ్ఞానమయ ఉచ్యతే. 60

తా॥ చంద్రునితోఁగూడిన రాశువువలెను బుద్ధి సంబంధమైన విజ్ఞా
నముతోఁగూడినదై ప్రత్యక్కు తెలియఁబడుచున్నది. కనుక ప్రత్యక్కు
విజ్ఞానమయమని చెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ ద్రష్టుత్వాద్యభిసంబంధః కారకస్యాఽపి సర్వదా,

ధీ విజ్ఞానకృతోఽతోఽపి విజ్ఞానమయ ఉచ్యతే. 61

తా॥ ద్రష్టుత్వము, దృశ్యత్వము వీటితో సంబంధము సాధనమునకుఁ
గూడ నెల్లప్పుడు ధీవిజ్ఞానమువలనఁగలిగినదియె. అందువలన విజ్ఞాన
మయమనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వార్థకరణం బుద్ధిద్వారమాత్మం తతోఽపరం,

ధీర్విజ్ఞానమయ స్తస్మాచ్చిదాభాసైక వత్తనా. 62

తా॥ అన్న విషయములను దెలిసికొనున యిది ముఖ్యముగాత్రమే. దానికివేరుగా బుద్ధియున్నది. కనుకను నీ విషయమున చూచినపుడు యీ బుద్ధి విజ్ఞానమయమగునున్నది. అదియే బాచుటకునాధనము బుద్ధియొక్క ద్వారమని, సుగామినిది నీ ముఖ్యకనుక చిదాక్షాసతోగూడిన యీ బుద్ధి విజ్ఞానమయమగునున్నది.

శ్లో॥ ప్రాణబుద్ధ్యచినాభూతా ఇతిప్రాణమయోఽప్యతః.

ప్రాణాత్మవాదస్సంప్రాప్తః ప్రాణస్త్వే నివార్యతే.

తా॥ ప్రాణములు బుద్ధిలో వేరుగానుండునుకనుక బుద్ధి ప్రాణమైనదని ప్రాణాత్మవాదము వచ్చినది. ఆ వాదము “ప్రాణ” యు శ్రుతివలన, నివారంపబడుచున్నది. (“కతమత త్యేతియోయం ప్రాణ హృద్గంతర్జ్యోతిః పురుషః.” అనునది శ్రుతి.)

శ్లో॥ దశేంద్రియాణిమరుతిః పంచ చ ప్రాణ శ్చైతాః.

ప్రాణేషుయోఽర్థోనుగతః స ఆత్మేత్యనభార్యతావత్.

తా॥ పది యింద్రియములు, ప్రాణములైదుకలసి యింద్రియము ప్రాణమనబడును. ఆ ప్రాణములయందేవస్తువు యనుగతియిగునున్నది యది యాత్మయని నిశ్చయంపవలెను.

శ్లో॥ ధీరేవాత్మేత్యపకర్తుం హృదీతి శ్రుతిరభ్యథా.

స్వార్థబుద్ధ్యా ఆభాతి స ఆత్మా బుద్ధిస్త్వత్త్వేన.

తా॥ పై నయుదహరించిన శ్రుతియందు “హృది” యని స్వరూపభక్తియున్నందున దానియర్థము ‘బుద్ధిలోన’ని యగుచేత బుద్ధిలో యాత్మభాసించునో యది యాత్మయగును. బుద్ధిలో నున్నాత్మకాశ్రుతి చెప్పినది. ఆ యాత్మబుద్ధియొక్క వ్యాపారమును చూచును.

శ్లో॥ హృదీత్యాధారనిర్దేశాన్ధిగతైః ప్రాణైశ్చైతాః,

ప్రసక్తా తన్నివృత్త్యర్థమంతరిత్య పదిత్యే.

తా॥ హృదయమందని చోటుచెప్పినందున బుద్ధిలోనున్న ప్రాణాత్మయగుననుభావము ప్రసక్తించును. దానినివారిండుట ప్రాణలయన (-లోపల) యని మఱియొకపదముతో వ్యుత్పలయంబుగాని దానియయపదేకింపబడుచున్నది.

శ్లో॥ పరాగర్థానుసారిణ్యో యతో ధీవృత్తయన్తరీ,

ప్రత్యక్షవాచకేనాంతః శబ్దేనైతానివర్తతాః. 67

తా॥ బయలనున్న పదార్థముల ననుసరించినవి బుద్ధివృత్తులు కనుక సంతరాత్మను జెప్పనట్టి యంతశ్శబ్దముతో నివి నివారించఁబడెను.

శ్లో॥ జడ్యమాత్మసగ్ధ్యంతి కణభుగ్మతజీవినః,
తేహం నిప్రతిపేధార్థం జ్యోతిరిత్యభిధీయతే. 68

తా॥ ఆత్మకుఁ జితత్వము కలదని కణాద (తర్క) మతమువారభిప్రాయపడిరి. వారి మతము తప్పని చెప్పటకు శ్రుతియందు “జ్యోతి” శబ్దముంచఁబడెను. (జ్యోతిః—తేజస్సు.)

శ్లో॥ జడబుద్ధ్యాద్యుపాదానం తమస్తస్యావభాసకం,
సకృద్విభాతం చిన్మాత్రం జ్యోతిరాత్మేతి భణ్యతే. 69

తా॥ జడములగు బుద్ధ్యాదులకు నుపాదాన కారణము యజ్ఞానము. దానిని భాసింపఁజేయునది, చిత్తు. ఆ చిత్తు యాత్మ యనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ అచేతనోఽపి బుద్ధ్యాదిశ్చేతనావాని వేక్ష్యతే,
యస్యసన్నిధితస్తస్య చిజ్జ్యోతిష్టమితి స్ఫుటమ్. 70

తా॥ దేనిసన్నిధిమాత్రము వలన సచేతనమైన బుద్ధ్యాదికము చేతనమువలెఁ గనఁబడుచున్నదియో, యా కారణముచేత నది చిత్తు, జ్యోతిస్సని స్పష్టమగుచున్నది.

శ్లో॥ ఆత్మచ్ఛాయం పయోఽశేషం యథా మారకతోమణిః,
పరీక్షణాయ ప్రక్షిప్తః కుర్యాదాత్మా తథైవహి. 71

తా॥ మరకతమాణిక్యము పరీక్షకొఱకు పాలలో నుంచఁబడఁగాఁ బాలను దనకాంతి కలదానింగా (పచ్చగా) నెట్లుజేయునో, యవ్విధమున నాత్మకూడను.

శ్లో॥ జ్యోతిరాత్మా చితిచ్ఛాయం ప్రథమం కురుతేతమః,
తమోయోగేన ధీస్తద్వద్ధీయోగాదిందియం తథా, 72

తా॥ చితియొక్క ఛాయ యనెడు తమస్సును జ్యోతిరూపమగు నాత్మ మొదట గలిగించును. ఆ తమస్సుతోఁ గలసినందున బుద్ధిఁ ఆ బుద్ధి కలసినందున నిందియము, నట్టగును.

శ్లో॥ అక్షయోగాత్తథా దేహ ఏవమేతచ్చిదాత్మవత్,

భాసం తే తేస్వతః పుంసా వ్రత్యగాత్మత్వ విభ్రమః. 7

తా|| ఇంద్రియముయొక్క యోగముచేతఁ దేహమట్లేయయ్యెను అవన్నియు నిట్లు చిదాత్మవలె భాసించుచున్నవి. వ్రత్యగాత్మ యనెడ భ్రాంతి పురుషునిచేత స్వయముగాఁ గలుగుచున్నది.

శ్లో|| తమేవభాంతమాత్మాన మను భాత్యఖలంబగత్,
ఇతిశ్రుత్యంతరే స్పష్టముక్తం జ్యోతిష్వమాత్మనః. 7

తా|| ఆభాసించుచున్న యాత్మననుసరించినర్వజగత్తు భాసించుచున్న యింకొకశ్రుతియందుస్పష్టముగా నాత్మకు జ్యోతిరూపము చెప్పఁబడెను.

శ్లో|| ఆత్మేత్యేవం పృబుద్ధేఽస్మిన్ జ్యోతిషి ధ్వాంతనాశతః,
సర్వవైవాత్మయాథాత్మ్యాదాత్మా పురుషఉచ్యతే. 7

తా|| ఆత్మయని తెలియఁబడినదానియం దజ్ఞానము నశించినందున సంతయు నాత్మయగుటవలన నాత్మ పురుషుఁడనఁబడుచున్నది.

శ్లో|| ఆత్మాజ్ఞానముచ్చితై తజ్జస్య నహివస్తునః,
ప్రత్యగ్రూపాత్పృథగ్రూపం సంభావ్యం కేనచిత్వచిత్. 7

తా|| ఆత్మయొక్క యజ్ఞానము నశింపగనే యజ్ఞానమువలనఁ గలిగి వస్తువునకుఁ బ్రత్యగ్రూపముకంటే వేఱగురూపము, యెవనికిని, యెక్కడను గానరాదు.

శ్లో|| పూర్ణత్వాత్పురుషస్సోఽయం జ్యోతిరాత్మేతి భణ్యతే,
పూర్ణస్యలోకసంచారః కథంస్యాదితి భణ్యతామ్. 7

తా|| ఆ యీ పురుషుఁడు పూర్ణుడగుటవలనఁ జ్యోతిరాత్మయఁ చెప్పఁబడుచున్నది. అంతట నిండియున్నవానికి లోకములో సంచా మెట్లో చెప్పుము. [“సమానస్సన్ను భాలోకావను సంచరంతి” య శ్రుతియందు సంచారమాత్మకుఁ జెప్పఁబడెను.]

శ్లో|| యః పూర్ణస్ససమానస్సక్ బుద్ధ్యాలోకా పృథావపి,
సంప్రాప్తప్రతిపత్తవ్యావను సంచరతి క్రమాత్. 7

తా|| ఎవఁడు పూర్ణుడో వాఁడదివఱకుఁ దాను బొందిన లోకమున పొందఁదగిన లోకమును బుద్ధితో సమానుఁడగుచు వరుసగాఁ బొందఁచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కింపునః స్యాత్సమానత్వ మాత్మబుద్ధ్యోస్తదుచ్యతే,
వివేకానువలంభేన తాదాత్మ్యం రజ్జుసర్పవత్. 79

తా॥ ఆత్మకును బుద్ధికిని సామ్యమేగియో యది చెప్పబడుచున్నది,
వివేకము కలుగనందున రజ్జు సర్పములకువలెనే తాదాత్మ్యము చెప్పబడెను.

శ్లో॥ సమ ఏవ ధియాలోకా సంచరత్యేష నస్వతః,
అతస్సంసారిమిథ్యాత్వం ధ్యాయతీవేతివర్ణ్యతే. 80

తా॥ సమానుడయ్యే బుద్ధితో రెండు లోకములను సంచరించుచు
న్నాడు గాని, స్వయముగా (బుద్ధినివిడిచి) సంచరింపలేదు. (సంచరణమే
సంసారము. సం—స్వ—తిరుగుట,) కనుక సంసారము కలవాడను నది
మిథ్య ఇట్లే. “ధ్యాయతీవ” యనుచోట,—

శ్లో॥ ధ్యాయంత్యాం ధ్యాయతీవాత్కా చలంత్యాంచల తీవచ,
బుద్ధిస్తే ధ్యానచలనే కల్పేతే బుద్ధి సాక్షిణి. 81

తా॥ “ధ్యాయతీవవేణాయతీవ సహిస్వప్నోభూత్వేమంలోకమతిక్రా
మతి మృత్యోరూపిణి” యను శ్రుతియందు బుద్ధి ధ్యానము చేయుచుండ
నాత్మధ్యానించునట్లు, బుద్ధి చలించునపుడాత్మ చలించునట్లు బుద్ధి యం
దుఁగలధ్యాన చలనములు బుద్ధిసాక్షియందుఁ గల్పింపబడుచున్నవి.

శ్లో॥ ఆలోకేవ్యంజకే యద్వదభివ్యంగ్య ఘటాకృతిః,
ఆరోప్యతే తథాజ్ఞాన్ధః సంసారోబుద్ధిసాక్షిణి. 82

తా॥ (ఘటాద్యాకారమును) కనబఱచు వెలుఁగులోఁ గనబడు
ఘటాదుల యాకార మెట్లారోపింపఁ బడుచున్నదో, యట్లు బుద్ధియందు
న్న సంసారము బుద్ధిసాక్షియం దారోపింపఁ బడుచున్నది.

శ్లో॥ ధ్యానాదీనామవస్తత్వే సహి స్వప్న ఇతిశ్రుతిః,
హేతుమాహ స ఆత్మాయం స్వప్నో భవతి భీషకాత్. 83

తా॥ ధ్యానాదులు వాస్తవములు కావని “సహిస్వప్నః” యను శ్రుతి
హేతువును చెప్పెను. అదియాత్మ. ఇది బుద్ధివశమునస్వప్నమగుచున్నది.

శ్లో॥ బుద్ధిజాగరణే యద్వ జ్ఞాగర్భిత్యభిమన్యతే,
బుద్ధిఃస్వప్నే తథా స్వప్నరూపత్వ మభిమన్యతే, 84

తా॥ బుద్ధి వేలివియందున్నపుడు తాను తెలివిగానున్నానని యభిమానించుకొనుచున్నది. బుద్ధినిద్రించునపుడు దాను స్వప్నరూపుఁడనని యభిమానించుకొనుచున్నది.

శ్లో॥ జాగ్రద్భోగములలోకం స్వప్నోభూత్వాఽతివర్తతే,

వాసనారాశిసాక్షిత్వంస్వాప్నంభోగం తదాఽఽపుయాత్. 85

తా॥ స్వప్నరూపమునుబొంది జాగ్రదవస్థలో భోగించిన యీలోకమునతిక్రమించుచున్నది. వాసనలకు సాక్షిభావమగు స్వప్నభోగమునపుడు పొందుచున్నది.

శ్లో॥ అవిద్యా కామకర్మాఖ్య మృత్యోరూపాణ్యతీత్యసః,

జాగ్రద్దేహేంద్రియాదీని తిష్ఠంతి జ్యోతిరాత్మనా. 86

తా॥ అవిద్య, కామము, కర్మము, లనెడు మృత్యురూపముల నతిక్రమించి యాత్మ జాగ్రద్రూపమయ్యెను. దేహేంద్రియాదులు జ్యోతిరూపమున నున్నయవి, లేక నతిక్రమించి మేల్కొనియుండునని యైన నర్థముచెప్పవచ్చును.

శ్లో॥ తస్మాత్స్వాభావికో నైవ క్రియాధ్యానాదిలక్షణః,

లోకద్వయానుసంచారః కిం తేపాధిక ఇవ్యతామ్. 87

తా॥ కనుక, క్రియాధ్యానాదిరూపమైన రెండులోకములయందలి సంచారమాత్మకు స్వాభావికముగాదు, మఱియేమనగా నుపాధివలనఁగలిగినదని యెఱుంగవలెను.

శ్లో॥ జాగ్రద్దేహాదికం మృత్యో రూపం స్వప్నేఽతివర్తతాం,

నజన్మాంతర మిత్యేవ మాశం శోక్తం ననా ఇతి. 88

తా॥ మృత్యురూపమైన జాగ్రద్దేహాదికము స్వప్నమందులేకుండుఁ గాక! జన్మాంతరదేహాదిక మేలరాదని శంకించుకొని “నవాలయం పురుషో జాయమానః, శరీరమపి సంపద్యమానః, పాపాఽభిసంసృజ్యతే సఉత్క్రామన్, మ్రియమాణః పాపనో విజహతి.” యిత్యాది శ్రుతిచెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ యుజ్యతే జాయమానస్సౌ దుఃఖైరాత్మైషఃపహిక్షైః,

మృతోవియుజ్యతే భావి జన్మస్వప్నసమంతతః. 89

తా|| అనుభూతికల్పమునే ముఖ్యభాగ మునముఖ్యముగా గూడు
చేసిరి. అనుభూతిని గూడ వాచానుభూతిగాను పని చేయుదును. వాచాను
అనుభూతి స్వప్నములతో సమానమైనది.

శ్లో|| చంద్రాత్రచానతస్సత్వం కింతు దేహేనసంయుతే,

గ్రామిన్భావో జయేత్థ సునివన సముద్యతే.

90

తా|| చంద్రమునఁగా నీచివయమున లేనిది కలుగుటకాదు, మఱియే
నున దేహముతోఁగూడుట. జరిభాతువునకు (పూర్వమున్నది) బయలు
వెనుట యర్థము. సత్త్వ (ఉన్నది) యైనవస్తువునకే యీప్రామాణ్యము
పయోగించును.

శ్లో|| మృతేప్రాణవియోగఃస్యాన్న తునాశస్సతోమతః,

మృత్యుప్రాణత్యాగ ఇత్యుక్తాన్వయంనప్యః కథంత్యజేత్.

91

తా|| మరణమునఁగా బ్రాణములను విడుచుట యగును. ఉన్నదాని
నాశము (మరణము) కాదు. 'మృ' భాతువునకుఁ బ్రాణత్యాగము
(వ్యాకరణమున) తెప్పలుడెను కనుక, తాను నశించునపుడు త్యాగ
మొనర్చుచును?

శ్లో|| ఇహం లోకం పరంచాయం జాగ్రత్స్వప్నప్రవాహవత్,

సదాభజతి తేనాస్య సిద్ధాదేహాదిభిన్నతా.

92

తా|| ఈ లోకమును, పరలోకమునుగూడ జాగ్రత్స్వప్నముల ప్ర
వాహమును బోలుదునట్లు సాంచుచున్నది. దానిచేత నీయాత్మకు దే
హాదులతో నేరము సిద్ధము. [దేహమువేరు: ఆత్మవేరుని తా||]

శ్లో|| లోకాయతాః పరం లోకం నేచ్ఛంత్యన్యే తు మన్వతే,

ప్రీతి లోకాస్స్వప్నసంయుక్తం స్తతస్తస్యేతిసక్త్యసౌ.

93

తా|| లోకాయతమతిమువారు పరలోకమున్నదని యంగీకరింపరు,
ఇతరమతిస్థులు స్వప్నముతోఁ గూడినమూఁడులోకముల సంగీకురింతు
రని, కనుక అస్యవాచితస్యపురుషస్యద్వే ఏవస్థానే భవత ఇదంచపరలోక
మనునది ఇత్యది ప్రబోధింపవలెను.

శ్లో|| అయోగం పరలోకస్య వారియత్యేవకారతః,

సంస్మృత్వేన స్మృతీయత్వం స్వప్నలోకస్యవార్యతే.

94

తా॥ (ఇహ, పరలోకములు రెండేకాక) మఱియొక లోకములేదని శ్రుతిలోని 'ఏష' యను పదమువలన వారించుచున్నారు. స్వప్నము, యిహపరలోకములసంధియగుటచేత నది మూడవలోకముగాఁ బరిగణింపఁబడదు.

శ్లో॥ భోగభావాత్తృతీయత్వం ఉచ్యతే చేత్తథోచ్యతాం,
వస్తుతో న తృతీయత్వం ధర్మాధర్మప్రసంగతః 95

తా॥ స్వప్నమందుఁగూడభోగముండుటవలన మూడవదని చెప్పినచే పువచ్చును. కాని, వాస్తవముగా మూడవదికాదు, అదియొక లోకమైనచోఁ ధర్మము యధర్మము, దానియందుండవలసివచ్చును. (అట్లులేవు.)

శ్లో॥ దేశయోరుభయోస్సంధిర్న హి దేశాంతరం యథా,
లోకయోరుభయోఃసంధి తథా లోకాంతరం నహి. 96

తా॥ రెండుదేశముల సంధి యొక దేశమెట్లుకానేరదో, యట్లురెండు లోకములసంధిగూడ నింకొక లోకము కానేరదు.

శ్లో॥ ఇమం లోకమివ స్వప్నే పరలోకం చపశ్యతి,
అతః ప్రత్యక్షతోఽస్తిత్వం పరలోకస్య గమ్యతామ్, 97

తా॥ స్వప్నమందీలోకమును జూచినట్లు పరలోకమునుఁగూడఁజూచుచున్నాఁడు. కనుక ప్రత్యక్షముగా నే పరలోకమున్నదని యంగీకరింపవలెను. (ఊహింప నవసరములేదు.)

శ్లో॥ అతీతజన్మవృత్తాంతం బాల్యే ప్రాయేణ పశ్యతి,
ఐహికంయావనేఽంతేతు తపస్వీభావివీక్ష్యతే. 98

తా॥ బాల్యమందుఁ దఱచుగాఁ గత జన్మవృత్తాంతమునుజూచును, యశావనమున నైహికవృత్తాంతమును, యంతమందుఁ దపముచేయువాఁడై రాజోవు జన్మమును చూచును.

శ్లో॥ ఆక్రమ్య యాదృగ్దేహాది భావిజన్మవివీక్ష్యతే,
స్వప్నేఽపి తాదృగాక్రమ్య సుఖదుఃఖాని పశ్యతి. 99

తా॥ ఎట్టి దేహముల నాక్రమించి రాజోవు జన్మమందుఁజూచునో స్వప్నమందును నట్లు లాకమించి సుఖదుఃఖములఁ జూచును.

శ్లో॥ బహుజన్మసు సంచారాద్దేహాదివ్యతిరిక్తతాం,

నిరూప్యార్థ స్వప్రభత్వం స యత్రైవ నిరూప్యతే. 100

తా॥ అనేకజన్మములందు సంపరిచయమున జేహమునకు భక్తు
మాత్మయనుటను నిరూపించి; ఇంక “సయత్ప్రప్రస్వపిత్యస్య లోకస్య
సర్వావతో మాత్రామాదాయ స్వయం నిర్వృత్త్యస్వయం నిర్దాయ”
యిత్యాది శ్రుతి స్వప్రకాశత్వమును నిరూపించుచున్నది.

శ్లో॥ సయదా వాసనామస్య జాగ్రల్లోకస్య సర్వతః.

ఆదాయ శేతే విజ్ఞేయాతస్య స్వప్రభతా తదా. 101

తా॥ ఆయాత్మ జాగ్రల్లోకముయొక్క వాసనసంతటినిఁ దీసికొని
యెప్పుడు నిద్రించుచున్నదో, యప్పుడు దానికి స్వప్రభత్వ మున్నట్లు
జెలియవలెను.

శ్లో॥ సయత్రప్రస్వపిత్యత్ర స్వయం జ్యోతిః పుమానితి,

యోఽజామస్యేత్యాదినా తా స్వాపశబ్దార్థ ఉచ్యతే. 102

తా॥ “సయత్రప్రస్వపితీత్యాదిశ్రుతి, పురుషుఁడు స్వయంజ్యోతి యని
‘యోఽమస్య’ యను శ్రుతియందు స్వాపశబ్దముయొక్క యర్థము
చెప్పఁబడును.

శ్లో॥ న సుషుప్తి రిహస్వాపః కింతు స్వప్నో వివక్షితః.

సజాగ్రద్వాసనాజన్య ప్రపంచప్రతిభాసకః 103

తా॥ పైన వివరించిన శ్రుతియందుఁ “స్వపితి, యనుస్వాపపదమున
కర్థము సుషుప్తి కాదు. స్వప్నమచ్చటఁ జెప్పఁదలంచినది. ఆ స్వప్నము
జాగ్రత్తులోని వాసనలవలనఁ గలిగిన ప్రపంచమును (అనఁగా స్వప్న
ప్రపంచమును) భాసింపజేయునది.

శ్లో॥ జాగ్రల్లోకస్తు సర్వావాసశేషమవతీత్యతః,

అవిత్పత్వంచ సప్తాన్నబ్రాహ్మణేపాక్రప్తపంచితమ్, 104

తా॥ శ్రుతియందు “సర్వావతః” యనుమాట కర్థము జాగ్రల్లో
కము. (అవతి-రక్షించు) సమస్తమును రక్షించునది కనుక. (సర్వ-
అవ-సర్వావాస) రక్షకత్వము దానికిసప్తాన్నబ్రాహ్మణములోనిదివఱకు
విస్తరింపఁబడెను.

శ్లో॥ యద్వాఽన్యత్యాదిభేదోఽయం సర్వోఽత్రాస్తీతిసర్వవాక్,

తస్యసర్వావతోఽ- శేషవాసనా స్వప్నస్మృప్తికృత్. 105

తా॥ ఇంకొకవిధమున సద్యాత్కాధిభూతాధిదైవాధిభేద మంతయు నిచటనుండుటచేత “సర్వావా” ననబడెను. ఆ సర్వావంతుని సకల వాసనయు స్వప్నమును, స్మృజించును. (అని కాని),

శ్లో॥ ఆదాయవాసనాం, సూలేదేహేహిత్యాఽభి మంతృ తాం,
సూక్ష్మేభిమాననిర్దాయ పశ్యన్నేషోఽభిమన్యతే. 106

తా॥ సూలదేహమందలి వాసనదీసికొని సూక్ష్మాభిమానమును విడిచి, సూక్ష్మదేహమందభిమానమును కలిగించుకొని (స్వప్నమును) చూచు నాత్మయభిమానించును.

శ్లో॥ హసనంచవినిర్దాణం జీవేకర్మవశాదితి,
వివక్షుః స్వయమిత్యాహచైవం కర్మానుసారత్యః. 107

తా॥ చెడఁగొట్టుటః నిర్మించుటయుఁ గర్మవశమున జీవునందుఁ గలుగుచున్నవని చెప్పఁదలఁచి ‘స్వయం’ అని శ్రుతి పలికెను. కనుక నదృష్టము కర్మము ననుసరించునది.

శ్లో॥ స్వేనభాసేతిశబ్దాభ్యాం స్వకీయావాసనోచ్యతే,
స్వరూపభూతా చిత్స్వేన జ్యోతిషేతివివక్షితా. 108

తా॥ శ్రుతియందు “స్వేన-భాసా” యను రెండు పదములచేతను దన సంబంధమైన వాసన చెప్పబడెను. అనఁగా స్వరూపమైన చిత్తు తన జ్యోతిస్సుచేతనని యర్థము చెప్పవలెను,

శ్లో॥ ఇత్థంభావేత్పతీయాస్యా ద్వాసనాజ్యోతిషోస్తతః,
భాస్యభాసకరూపేణ స్థితిః స్వప్నఇతీర్యతే. 109

తా॥ ‘ఇత్థంభూతలక్షణే’ యను సూత్రముతోవచ్చిన తృతీయా విధక్షియది. కనుక వాసనాజ్యోతిస్సులు రెంటియొక్క భాస్యభాసక రూపముగానునికి స్వప్నమనఁబడు చున్నది. (భాసకము-భాసింపఁ జేయు నది జ్యోతి.)

శ్లో॥ అత్రాన్యజ్యోతిషోఽభావా తస్యయం జ్యోతిః పుమాన్భవేత్,
నజ్యోతిష్త్వం వాసనాయా భాస్యత్వేన పరిక్షయాత్. 110

తా॥ ఇచట నితరజ్యోతిస్సులేనందునఁ బురుషుఁడు స్వయంజ్యోతి

యగును. నాననజ్యోతిస్సుకాచేరదు, ఏమచేతనన—అది భాస్వమై నందున నశించును గనుక. (ప్రకృతిస్సు నశించును.)

శ్లో॥ ఆత్మబుద్ధి మనశ్చక్షురాలోక విషయైర్బుద్ధే,
నదాగ రేస్వయం జ్యోతిర్వివేకశక్త్యేనృభిః. 111

తా॥ ఆత్మయు, బుద్ధి, మనస్సు, చక్షుస్సు. వెలుతురు, విషయములు (శబ్దాదులు. అవి కలవస్తువులు.) య/స పీటితోఁగూడిన జాగ్రదవస్థయందు స్వయంజ్యోతిని వేటుపఱచి తెలిసికొనుటకు నరులకు శక్యముగాదు.

శ్లో॥ న సుషుప్తిః తచ్చక్ష్య భాస్వావివ్యక్తభావతః,
స్వప్నే తు భాస్వమస్త్యేకం తతో జ్యోతిర్విచ్యతే. 112

తా॥ సుషుప్తియందును జ్యోతిస్సును వేరుపఱచుట శక్యముగాదు. ఏమన? నేను భాసించుచున్నానను వ్యక్తి (-తెలివి) లేనందున (సుషుప్తిలోశక్యముగాదు.) స్వప్నమునందగుచో నొక భాస్వమున్నది. దానినుండి జ్యోతి వేటుపఱచనగును.

(1) శ్లో॥ స్వప్నే జాగరవద్దృష్టా మాతృమానాదయ స్తతః,
దుర్వివేచత్వమాశంక్యం నతత్రేతి నిషిధ్యతే. 113

తా॥ (ఆత్మేపము) స్వప్నమందు, జాగ్రదవస్థయందు, ద్రష్టయు, ప్రమాతయు ప్రమాణములు కలవు. అందువలన (జ్యోతిస్సు) వేరుపరుప శక్యముగాదు గదా యను శంకను “నతత్రరథయోగానపంధానో” ఇత్యాది శ్రుతితో నివారింపబడును.

(1) “నతత్రరథయోగానపంధానో భవంత్యధరథారథయోగాన్ పథః సృజతేన తత్రానందా ముదః ప్రముదో భవంత్యథానందాన్ముగః ప్రముదః సృజతేన తత్రవేశాంతాః పుష్కరిణ్యః సంభవంత్యధవేశాన్తాన్పుష్కరిణ్యః స్రవంత్యః సృజతే సహికర్తా.”

ఇదిమూలము 113 లోని యాత్మేపమునకిది సమాధానము. అశ్వములను, రథమును, గాఁగలవానిని శరీరమునకుఁబోల్చుకొని యీమార్గములనిత్యములుగాఁ జూచిన యాత్మజ్యోతిస్సు వేరుగాఁ గోచరించును.

—అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

శ్లో॥ భూర్భువః స్వయం వస్తాన జాగ్రత్స్వప్నయో నతి,

లీయంతే వాసనాస్తేషాం తిష్ఠంతి స్వప్నసిద్ధయే. 114

తా॥ రథములు, యశ్యములనెడు వస్తువులు జాగ్రత్తులోని కర్మలు నశించినపుడు లయములగుచున్నవి. వాటియొక్క వాసనలు (మాత్రము) స్వప్నము సిద్ధించుటకు మిగులుచున్నవి.

శ్లో॥ లోకసిద్ధము పాదానం నిమిత్తం వా న విద్యతే,
స్వప్నే తేన రథాదీనాం మిథ్యాత్వం యజ్యతేతరామ్. 115

తా॥ స్వప్నములో లోకసిద్ధమైన యపాదానము నిమిత్తము [భౌతిక వస్తువులు] లేదు. ఆ కారణముచేత రథములు మొదలగునవి మిథ్యలనుట మిగులఁ దగియున్నది. ఉపాదానము కుండకుమన్నుఁ కడియమునకుఁ బంగారము; బట్టకు (వస్త్రము) నూలు మొదలగునవి. నిమిత్తము కుమ్మరి, కంసాలి, సాలెవాఁడు మొద॥ మిథ్యరజ్జుసర్పమువంటివి.

శ్లో॥ అసంగస్యాపి సంభాష్య మవిద్యాకామ కర్మభిః,
స్రప్తుత్వమిత్యభిప్రేత్య స హి కర్తృత్వోచిత. 116

తా॥ అవిద్యాకామకర్మలచేత సృష్టికర్తృత్వము యసంగమగునాత్మకు సూభవింపఁదగునని యుద్దేశించి శ్రుతి 'సహికర్త'—అది కర్తయని చెప్పెను.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణోత్తార్థదార్ఙ్గార్థం శ్రుతిర్నిత్యానిదాహరిత్,
స్వయంజ్యోతిష్వదేహాదిభిన్నత్వే తేవ్యతి స్ఫుటే. 117

తా॥ బ్రాహ్మణమందుఁ జెప్పిన యర్థమును దృఢపఱచుటకు శ్రుతి మంత్రముల నుదాహరించెను. స్వయంజ్యోతిరూపమును దేహాదుల కంటే వేఱగుటయు నామంత్రములందలి స్ఫుటములు,

శ్లో॥ ఆరామమేవ మాయోత్థం స్వప్ననిర్మాణలక్షణం,
పశ్యంతి జంతవస్తస్య న తం పశ్యతి కశ్యస. 118

తా॥ మాయవలనఁ గలిగిన యారామము స్వప్ననిర్మాణము వంటిదానిని, దానియొక్క జంతువులు చూచుచున్నవి, ఆరామమును యెవఁడును చూడఁడు, (తోటయను వస్తువు చెల్లుకాక మఱియేమిదొక గలఁ బడదని తా॥)

శ్లో॥ చికిత్సకప్రసిద్ధాపి సుబ్ధో దేహాద్విభిష్యతే,

దుతం న బోధయేత్సు ప్రమితి పాహుశ్చికిత్సకాః. 119

తా॥ వైద్యులవ్యవహారమునుబట్టియు నిద్రించిన జీవుఁడు దేహము కంటె భీన్నుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఎట్టులన—నిద్రించిన వానిని శీఘ్రముగా లేపవలదని వైద్యులందురు.

శ్లో॥ దేహస్యత్వస్వప్రభత్వే అసోఢ్వా స్వప్నమవ్యముం,
అపహ్నువానాశ్చార్వాకాస్తస్యాహుర్జాగరాత్మతామ్. 120

తా॥ ఆత్మదేహముకంటె వేఱనువిషయము, నాత్మప్రకాశమను విషయము చార్వాకమతమువారు సహింపక స్వప్నముకూడలేదనుచు నాస్వప్నముకూడ జాగరమే యందురు.

శ్లో॥ సదసత్స్వప్నపార్థక్యం ప్రసిద్ధం లోకశాస్త్రయోః,
అత్రాయం పురుషస్తేన స్వప్రభశ్చేతనః పృథక్, 121

తా॥ సదసద్రూపమైన స్వప్నము వేఱనిలోకమందును, శాస్త్రమందును బ్రసిద్ధములు. కనుక నీ పురుషుఁడిచట స్వప్రకాశుఁడు చేతనుఁడు నయిదేహముకంటె వేఱుగానున్నాఁడు,

శ్లో॥ మోదన్యాసా కర్మకార్యా దృష్టౌ స్వప్నేఽపి, చాత్మనః.

(1) ఇత్యాశంక్య స వా ఏష ఇతి కర్మ వివిచ్యతే. 122

తా॥ కర్మయొక్క కార్యములైన మోదము న్యాసము—సంతోషము, దాని త్యాగమును స్వప్నమందాత్మకుఁ గనఁబడుచున్నవని శంకించుకొని “సవాఏషవతస్మిన్సంప్రసాదే — — — అతఁడార్థవిమోక్షయైవబ్రూహి” అని శ్రుతియందు కర్మ వివరింపఁబడెను.

(1) “సవాఏషవతస్మిన్సంప్రసాదేరత్వా చరిత్వాదృష్ట్యైవపుణ్యంచ పాపంచ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతిస్వప్నాయైవసయత్తత్ర కించిత్పశ్యత్యనన్వాగతస్తేన భవత్య సంగోహ్యయాపురుష ఇత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్యుసోఽహం భగవతే సహస్రందదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవబ్రూహీతి.”

ఇదిశృతిమూలము. దీని ననుసరించియే 122 నుండి ప్రకరణము నడచుచున్నది.

—అ. సు. శర్మ.

శ్లో॥ కాలుష్యం జాగరే జీవే స్వప్నే స్వల్పా పృసన్నతా,

సమ్యక్ప్రసీదత్య తేతి సంప్రసాద స్సుషు ప్తకమ్. 123

తా॥ జాగరమందుఁ జీవునకు మనః కలుషత్వము కలదు, స్వప్నమందు కొద్ది వైర్మల్యము కలదు. పూర్తిగానిందు వైర్మల్యము కలదు కనుక సుషుప్తి సంప్రసాదమనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ స్వప్నే రత్వా చరిత్యాధ విశ్రాంతః సంప్రసాదకే,
పునరాయాత్యసా నాడీం స్వప్నార్థమితి యోజనా. 124

తా॥ స్వప్నమందు క్రిడించి, చరించి, తరువాత విశ్రాంతి సుషుప్తిలోఁ బొంది, మరల స్వప్నముకొఱకు నాడినాఁ జేరును.

శ్లో॥ దృష్ట్యైవేత్యేవశబ్దేన న కృత్వేతి వివక్షితం,
న కర్మ కురుతే స్వప్నే కారకానామసంభవాత్. 125

తా॥ దృష్ట్యైవ —చూచియే యనుచోటి —ఏవ— శబ్దముచేతఁ జేయలేదను విషయము యభిప్రాయము కావచ్చును. స్వప్నమందుఁ గర్మచేయఁడు. ఏమనిన కర్మసాధములు స్వప్నమందులేవుకనుక.

శ్లో॥ జాగరాత్స్వప్నమాప్నోతి స్వప్నాత్సుప్తిమితి కృమాత్.
వైపరీత్యం ప్రతిన్యాయం ప్రతిమార్గ ఇతీర్యతే. 126

తా॥ జాగ్రత్తునుండి స్వప్నమును, స్వప్నమునుండి సుషుప్తిని వరుసగాఁ బొందును. ప్రతిమార్గమందు వైపరీత్యము ప్రతిన్యాయమని శ్రుతియందు చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ప్రతియోని యథా స్థానం స్వప్ననాడ్యాది భణ్యతే,
ప్రతిమార్గమవాపాశ్చ స్వప్నాయ స్థానమావశేత్. 127

తా॥ ప్రతియోనియనఁగా నాయాయీ స్థానములగు స్వప్ననాడులని చెప్పఁబడెను, స్వప్నముకొఱకు ప్రతిమార్గమును బొంది స్థానమును చేరును.

శ్లో॥ అనన్వాగమనే హేతురసంగత్వం హి శబ్దతః,
సూచ్యతే బాధకస్తర్కః ప్రసిద్ధిర్యాత్రితాకికీ. 128

తా॥ శ్రుతిలో 'కంతః' చెప్పిన యసంగత్వము, అనన్వాగమనము, విషయమున (—అనుసరించి రాకపోవుట) హేతువు. [అనఁగా నాత్మయసంగము కనుక దేనిని చెందియుండదని] ఈవిషయమున తర్కముగాని

లోకప్రసిద్ధిగాని బాధకములు.

శ్లో॥ యద్వాఽనన్వాగతత్వేన వివేకః కర్మణః కృతః,
అసంగత్వేన కామస్య కామో నహ్యత్మనో గుణః. 129

తా॥ ఇంకొక యర్థము—అనన్వాగతము కనుకఁ గర్మయొక్క
వివేచనము చేయఁబడెను. కామముయాత్మతోఁగలియదుకనుక, (కామ
కృతకర్మ యనుసరించిరాదు.) కామము యాత్మగుణముకాదు.

శ్లో॥ స ఈయతే యత్ర కామం యథాకామం ప్రవర్తతే,
ఇతి శ్రుతిద్వయం స్వప్న విప్లవం కామమబ్రవీత్. 130

తా॥ “స ఈయతేయత్ర కామం”-కామ మెక్కడ నుండునో యాచో
టినిఁజేరును. “యథాకామం ప్రవర్తతే”-కామము ననుసరించి ప్రవ
ర్తించును. అనెను రెండు శ్రుతులవలనను స్వప్నమందుఁ గామమున్న
విషయము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది

శ్లో॥ స్వప్న కామస్య వస్తుత్వం శ్రుతిభ్యాం చేద్వివక్షితం,
ప్రబోధేఽవ్యయవర్తే తచ్చ నాస్తి తతో మృషా. 131

తా॥ స్వప్నములోని కామము సత్యమని శ్రుతి తాత్పర్యమందు
వేమో! అట్లగుచోఁ దెలివివచ్చిన తరువాతను యాకామమను వర్తిం
పవలెను. అవిధమున ననువర్తింపలేదు. కనుక నది యసత్యము.

శ్లో॥ జాగ్రత్ప్రత్యక్షమాశ్రిత్య జాగరే మృత్యుసత్యతాం,
అశంక్య పునరప్రాక్షీద్దృష్టివేతి తదుత్తరమ్. 132

తా॥ జాగ్రదవస్థయందలి ప్రత్యక్షమునుబట్టి జాగరమందలి మృత్యు
పును సత్యమేయని శంకించుకొని మరలఁ బ్రశ్నించెను. “దృష్టివపుణ్యం
చపాపంచ పునః” ఇత్యాది శ్రుతిదాని వత్తరము జెప్పచున్నది,

శ్లో॥ మూఢప్రత్యక్షతః కర్తా విద్యత్రప్రత్యక్షతోఽక్రియః,
వివేకినామనుభవాదాత్మజ్యోతిర్వివేచితమ్. 133

తా॥ మూఢుల ప్రత్యక్షమువలన నాత్మకర్తయగుచున్నాఁడు, వి
ద్వాంసుల ప్రత్యక్షమువలన నాత్మకర్తకాఁడు. వివేకుల యనుభవము
ను బట్టి యాత్మజ్యోతి వేరుపఱచఁబడినది.

శ్లో॥ అసకృత్స్వప్నబుద్ధాంతసంచారేఽపి న బుద్ధవాన్,

ఇత్యర్థే—స్త్రికృష్ణహామతోస్త్విదృష్టాంతత్వేన వర్ణితే. 134

తా॥ “అశ్వమేధాధ్యాయాన్ని ఉద్దేశము లేకుండు సంచరతిపూర్వం చాపరం
వమేనా యం పురుషవ తావృభావంతావనుసంచరతి స్వప్నాం తంచ
స్వాంతంచ.” యను శ్రుతియందుఁ జెప్పిన రెండుతీరములను
సమన్వయము. యను దృష్టాంతము చెప్పి మాటిమాటికి స్వప్నమునందు
“నాంతములకు సంచారమున్నప్పటికిని దెలియలేకున్నాడని య
ను. (అని మూలములని యా చేప యెఱుంగదని తా॥)

శ్లో॥ ఇథం స్వప్నప్రసంగేన దేహాగివృత్తిరిక్తతా,

స్వప్నస్థితిమసంగత్వం చేత్యేతేఽర్థాః ప్రపంచితాః. 135

తా॥ ఇట్లు స్వప్నప్రసంగముచేత నాత్మదేహదులకు భిన్నమని, స్వ
కాశమని, యసంగమని, యనునీ యర్థములు విస్తరింపఁబడెను.

శ్లో॥ స ఏష పరలోకస్య దృష్టాంతః స్వప్నఈరితః,

సుషుప్తిమోక్షదృష్టాంతః తదర్థో గ్రంథ ఉత్తరః. 136

తా॥ ఈ స్వప్నము పరలోకమున్నదనుటకు దృష్టాంతముగాఁ జెప్పఁ
చు. సుషుప్తిమోక్షమునకు దృష్టాంతముగాఁ జెప్పఁబడెను. ఈపై
థము మోక్షవిషయము.

శ్లో॥ తద్వ్యా అన్యైతి ఇత్యత్ర ప్రాప్తకామస్వభావతాం,

వక్త్రం సుప్తావదూఖత్వం వక్తిశ్యేన నిదర్శనాత్. 137

తా॥ “తద్వ్యా అన్యైతదతిచ్ఛందా— — స్త్రీయాసం పరిష్వక్తో
హ్యంకించన వేదనాంతరిమేషం — — — — — యావగ్ం శోకాంత
అను శ్రుతియందాత్మ ప్రాప్తకాముడని చెప్పుటకు స్త్రీ సంయో
లమందుఁ బురుషుడెట్లు బాహ్యభ్యంతరములు మఱచియుండునో
, సుషుప్తినొందినవాడుండునని దృష్టాంతముచెప్పినాడు. పిమ్మట
కథా అస్మిన్నా కాశే శ్యేనోవా సుషుప్తోవావిపరివత్యత్రాంతః’ ఇత్యా
దిభిః పక్షియా కాశమం దెగిటి యెగిటి యలసి యొక చెట్టువీరా
చ్చి సుఖముగా నిలుచునో యట్లు, (జాగ్రత్స్వప్నములయందలసి
ప్తిలో నాత్మదుఃఖిరహితుడై యుండునని దృష్టాంతముచెప్పినాడు.
‘అత్మచ్యూనానో నిశేషం పుం. కృత్యేహ లక్ష్యతే,

సుప్తా ముప్రవివాద్యైతస్వప్రభాసంబలకః 138

తా॥ ఆత్మయొక్క స్వభావమంతయును గూడ బట్టి, ఈ వస్తువుగ్గి
యీ సుషుప్తిలోఁ గనబడును. ఈ సుషుప్తిలో ముక్తయందుబలె చైత్య
తస్వభావము. స్వప్రకాశస్వభావమానంద స్వభావమును యాత్మకు
రూపించును.

శ్లో॥ అవిద్యాతు స్థితాప్యతి ద్వైతిదుఃఖా ద్యనుద్భవాత్,
స్వభావం స తిరోధతై స్వప్రభాసందశ్చయః. 139

తా॥ సుషుప్తియందజ్ఞానమున్నను ద్వైతిము, దుఃఖము కలుగ సం
దున; స్వభావమయ్యున్న స్వప్రకాశము, యానందము చంద్యయము
మూతవడవు.

శ్లో॥ ద్వైతదుఃఖాదిరూపం యత్స్వాత్మనః స్వప్నజాగ్రతోః,
తదవిద్యోత్థమిత్యేతత్తా వా అస్మేతి వర్ణ్యతే. 140

తా॥ ద్వైతముదుఃఖముమొదలగు స్వభావములు స్వప్నజాగ్రత్తులవే.
[ఆత్మవి కావు.) అవి యాత్మను జెలియనందువలనఁ గలిగినవని “తా
వాఅస్మైతాహితానామ” ఇత్యాదిశ్రుతిలో వర్ణింపఁబడినవి.

శ్లో॥ విద్యాయాః పరమోత్కర్షే జాగ్రత్స్వాత్మవాసనా,
సర్వోస్మీతి మతిం స్వప్నే కరోత్యద్వైతభాసని. 141

తా॥ విద్యయొక్క పరమోత్కర్షయందు జాగ్రదవస్థ; నాఁకః ఆత్మ
వాసన, ఈ సర్వమును నేనేయనుచు నద్వైతమును కనఁబడచు స్వప్న
మందు బుద్ధిని గలిగించును.

శ్లో॥ సర్వాత్మభావః పరమోల్లోకో బాధవివర్జనాత్,
బాధ్యంతే దేవరాజాద్యాః ఇవశబ్దశ్రుతత్వతిః. 142

తా॥ ‘తావా ఇశ్యతా — — యత్ర’ దేవ ఇవరాజేవాహమే
దగ్ం సర్వోఽస్మీతి మన్యతేసోఽస్యపరమోల్లోకః.’ అనెను శ్రుతియం
‘దివ’ శబ్దమున్నందున [ఇవ—వలె] దేవునివలె, రాజువలె (దానున్నాఁ
డని) చెప్పుటవలన, వాసనలవలనఁ గలిగిన దేవరాజాదిభావములు బా
ధింపఁబడినవి. బాధింపఁబడనందున సర్వాత్మభావము పరమలోకము.

శ్లో॥ సస్వద్వైతమపి ద్వైతం సుస్వస్వద్వైతహత్తనః,

క్రమాభ్యాస్త్రైః స చూష్య తస్యైచ్ఛాన్యవంశ్య వర్జితైః. 143

తా॥ ఓయీ! అద్వైతము, ద్వైతము నాస్త్రైఃమును మరుసగా సుషుప్తియందు ఇతిరికాలమందును గనంబడినందున నేని యాత్మరూపమో? యెట్లు తెలియఁబడునని యాశంకించుకొని వర్జించఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యత్సర్వాత్మ్యం పురాప్రోక్తం తదేవాద్వైతమాత్మ్యనం,
రూపమాగమతిః స్వానుభూతేశ్చ పురుషార్థతిః. 144

తా॥ పూర్వమందుఁ జెప్పిన సర్వాత్మ భావమేదికలహా నాయద్వైతమే వేదమువలన, ననుభవమువలన, పురుషార్థమగుటవలన, గూడ నాత్మస్వరూపము [నగుచున్నది.]

శ్లో॥ శాస్త్రప్రసిద్ధిం, తచ్ఛబ్దో వక్తిస్వానుభవం పునః,
ఏతచ్ఛబ్దః పురుర్థత్వమతిచ్ఛందాదినోచ్యతే. 145

తా॥ శ్రుతిలో “తావా” యను తచ్ఛబ్దము శాస్త్ర ప్రసిద్ధిని జెప్పుచున్నది. (అన్య—) ఏతా యను పదము (—ఇవి) స్వానుభవమును జెప్పుచున్నది. ఛందాదుల నతిక్రమించి యున్నందునఁ బురుషార్థభావము చెప్పఁబడుచున్నది. (ముందు స్పష్టపడును.)

శ్లో॥ శివమద్వైతమిత్యాది శాస్త్రముద్భవ్యతే బహు,
సమాధిసుప్త్యైరద్వైతం స్వయమేవానుభూయతే. 146

తా॥ “శివం” “అద్వైతం” యిత్యాదిగాఁ బలుమారులు శాస్త్రము చాటుచున్నది. సమాధియందును, సుషుప్తియందును స్వయముగా ననుభవింపఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఛందః కామః కర్మ పాపభయం స్యాత్కర్మణః ఫలం,
అనర్థరూపం త్రితయమద్వైతే వీక్ష్యతే న హి. 147

తా॥ ఛందమనఁగాఁగామము. కర్మ, కర్మఫలమైన పాపరూపభయము—ఈ మూఁడు యనర్థములు నద్వైతకాలమందుఁ గనఁబడవు.

శ్లో॥ త్రితయేన తు యద్యుక్తం ద్వైతం తస్మై పురుషభావే,
నేతిద్వైతశ్రుతావస్థాం వైశబ్దేన నివర్తతే. 148

తా॥ పై శ్రుతియందు “తా—పై—అన్య” (—అన్య—) అనఁగా “చోటి” “పై” యను పదము ద్వైతశ్రుతావస్థానుచిన్వయమున నివర్తించును.

చున్నది. ఎట్లన—మీదఁజెప్పిన కామాదికములగు మాటితోఁగూడిన ద్వైతముపురుషార్థము కానేరదని (నివారించుచున్నది.)

శ్లో॥ యోషిదాలింగితక్షేత్రం గృహం వాఽప్యవిచారయన్,
యథా సుఖ తథా సుప్తః కామ భీత్యాదిపర్జరాత్. 149

తా॥ స్త్రీచేత నాలింగనమ చేయఁబడిన తన శరీరమును గాని గృహమును గాని, యెఱుంగక [నాకాలమున) సుఖముకలవాఁడగుచున్నాఁడో, యట్లే నిద్రించినవాఁడు కామభీత్యాదులు లేనందువలన సుఖము కలవాఁడగుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తద్వా అస్మేతి వాక్యేన కామాభావః ప్రపంచ్యతే,
ఆత్మరూపం యదద్వైత మాప్తకామం తదీక్షతామ్, 150

తా॥ “తద్వా అస్మైతదతిచ్ఛందా అపహతపాప్కైభయగ్ంరూపం” ఇత్యాదిశ్రుతిలోని యావాక్యముచేత కామము లేనట్లు చెప్పఁబడినది, అద్వైతమగు నాత్మరూపము యన్నికోరికలు తీరినదని తెలియవలెను. (ఆప్తకామః-కోర్కెలఫలములనన్నిటిని బొందినవాఁడు కనుక నితఁగామము పుట్టదని తా॥)

శ్లో॥ సుషుప్తుశ్చ సమాధిత్సుబాహ్యం కామయతే న హి,
అపి త్యాత్మానమేవాత్మా ప్రాప్త ఏవాఽఖిలైసదా. 151

తా॥ సుషుప్తిని గోరినవాఁడును, సమాధిని గోరినవాఁడును, బాహ్య విషయమును దేనిని గోరడు—తన్ను తానే పొందియున్నాఁడు, అన్నిటితో నెల్లప్పుడును గూడియున్నాఁడు.

శ్లో॥ కామ్యభోజనతస్తుప్తః తదా భోజ్యం న వాంఛతి,
ఏవం కామ్యాత్మని ప్రాప్తే కిమన్యత్కామ్యతే పునః. 152

తా॥ కోరినభోజనమువలనఁ దృప్తినొందినవాఁడవుడు, మఱి, భోజ్య వస్తువును గోరడు, ఇట్లే తాను గోరిన యాత్మను బొందినవాఁడింకొక దానిని మరల నేల గోరును?

శ్లో॥ ఆత్మరూపమకామం యత్తచ్చోక్తరహితం సదా,
శోకోత్తరం పృథగ్గోకాదితి నిశ్శోకతోచ్యతే. 153

తా॥ ఆత్మరూపము కామరహితమెచ్చియో, యది యెల్లప్పుడు శోక

రహితము. శోకము తరువాతది శోకమునకు వేరయిన దేయ(గును.) అం
 గురువు, శిష్యులకు మే యాత్మయుని చెప్పించుచున్నది.

శ్లో॥ నను దేహాభిమానశ్చ భర్తాధర్మా చ శోకదాః,
 యథా జాగరణే తద్వత్సుషుప్తౌ చ ప్రసజ్యతే. 1

తా॥ దేహాభిమానము, భర్తాధర్మములు, జాగరణమునందెటుశోకః
 నిచ్చునో సుషుప్తియందును నట్లు సంభవింపవేల? [అని యాత్మైవము

శ్లో॥ మైవం పితౌహమిత్యాది దేహత్మభ్రాంతిలోపనాత్,
 పితృత్వయుక్తదేహాభిమానః సుప్తస్య నేత్యతే, 1

తా॥ అట్లనరాదు. 'అత్రపితౌహమిత్యాదిభిమానాభిమానాభివ
 థిత్యాది శ్రుతియందు సుషుప్తిలో దేహత్మభ్రాంతిలోపించినట్లు చె
 నందున జాగ్రదవస్థలోఁ దేహమందుఁగల పితృత్వాభిమానము సు
 ప్తినొందినవానికిఁ గోచరింపదు.

శ్లో॥ తత్తద్దేహాభిమానస్తు క్షీణస్తత్కర్మసంక్షయాత్,
 పుణ్యేన పాపనాశనన్వాగతం రూపం పరాత్మనః.

తా॥ అభిమానమును గలుగఁజేయు కర్మక్షీణించినందున నాఁ
 దేహాభిమానముకూడ నశించినది. (సుషుప్తిలో) కనుక పరాత్మనఁ
 క్కరూపము పుణ్యముతోను, పాపముతోను గూడియుండును.

శ్లో॥ హృదయాఖ్యం మనస్తస్య పుణ్యపాపే తతోఽఖిలాః,
 శోకమనోగతాః సుప్తౌ శోకానాత్మాభివర్తతే.

తా॥ అతని హృదయమనునది మనస్సు. ('తదాసర్వాకాంక్షా
 హృదయస్య' యని శ్రుతియందుఁ జెప్పిన హృదయమని తా॥) కః
 పుణ్యపాపములు, సకలశోకములును మనస్సునకుఁ జెందినవియె. సుషు
 ప్తయందు మనస్సులేదు కనుక నాత్మయన్ని శోకములనుదాటి యున్న

శ్లో॥ నను శోకాదివత్సుప్తౌ చైతన్యమపి లుప్యతే,
 సుప్తౌ పశ్యతీత్యేవమాహుఃసర్వేఽపి చాశ్చకాః.

తా॥ ఓయీ! సుషుప్తియందు శోకాదులు లోపించినట్లు చెప్పినట్లు
 గూడ లోపించును. లోకములోని వారందఱును 'నిద్రించినవాఁడ' అ
 ఁడ' నియనుచున్నారు, (చైతన్యమే యుండెను నేల నొకటి! కన

జైతన్యము లేదని యాక్షేపము.]

శ్లో॥ అతన్యదృష్టవశతో జ్ఞానమిచ్ఛాదివద్భవేత్.

ఇత్యాహుస్తార్కికాః సుప్తా నజ్ఞానం కర్మణః త్మయాత్. 159

తా॥ అదృష్టవశమున నిచ్ఛాదులు కలిగినట్లు జ్ఞానముకూడ (నష్టపద
వృద్ధు) గులుగునని తార్కికులు సుషుప్తియందుఁ గర్మ సశించినందున
జ్ఞానముకూడ నుండదనుచున్నారు. (అని యాక్షేపము.)

శ్లో॥ యదైతన్నేత్యాదివాక్యైరస్యోత్తరము దీర్యతే,

న చిల్లోపః కింతు బుద్ధేరోప ఇత్యేతదుత్తరమ్. 160

తా॥ “యదైతన్నపశ్యతిపశ్యంతైచ్చతన్నపశ్యతి నహిద్రష్టుప్తై
ర్విపరిలోపోవిధ్యతే” ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములచేత మీఁది యాక్షేప
మున కుత్తరము చెప్పఁబడెను. చైతన్యమునకు లోపములేదు. బుద్ధికి
మాత్రమే లోపమనునది యుత్తరము.

శ్లో॥ తచ్చబుద్ధిసూక్ష్మాచప్తేనైశబ్దోఽవధృతో భవేత్,

తత్ర సుప్తా పుమాన్నైన పశ్యతీతి జనా జగుః. 161

తా॥ తద్వై (-అదే) యనుచోటి ‘వై’ యను పదమున కవధారణ
ము [మతేమియులేదను భావము.] యర్థము. అనఁగా సుషుప్తిలోఁ
బురుషుఁడు చూడనే చూడఁడని జనులందురు.

శ్లో॥ అదర్శనం సర్వభేతి తదాహురవివేకినః,

తద్వివేచ్య తథా చాత్మా పశ్యన్నేవ న పశ్యతి. 162

తా॥ అవివేకులూ కనఁబడకపోవుటను యేమియుఁగనఁబడలేదందురు.
దానిని వివేకించి యాత్మచూచుచునే చూడదు.

శ్లో॥ సాక్షీ. చైతన్యనిత్యత్వాత్పశ్యన్నేవ వ్యవస్థితః,

జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయలోపాద్యవహారం న పశ్యతి. 163

తా॥ సాక్షియగు నాత్మ నిత్యచైతన్య స్వరూపము కనుక చూచుచుం
డినవాడై జ్ఞాతృజ్ఞాన జ్ఞేయములను (తెలిపుటి యందు) లేనందున వ్యవ
హారమును జూడఁడు. ఏమియులేదను విషయము మనకుఁ దెలియు
చున్నదిగాదా! తెలిసికొనిన చైతన్యమేమైనది?—ఉన్నది. తెలిసికొను
సాధనములు మాత్రములేవు. తెలివియున్నదని తా॥]

శ్లో॥ తస్మాత్సుప్తా చిదద్వైతం యద్రూపం పరమాత్మనః,

నితద్ద్విధాయితం ప్రోక్తః పర్యాయా బహుః శ్రుతే". 1

తా॥ కనుక సుషుప్తియం దద్వితీయమైనచిత్తు (ఒక్కచైతన్యమే) రమాశ్చర్యావమని దృఢపఱచుటకై యనేకపర్యాయములు (-చెడి మాటయే మఱలమఱలమార్చిచెప్పట) శ్రుతియందు చెప్పబడెను.

శ్లో॥ నను సత్త్వైజ్ఞనైజ్ఞతం జాగరే స్పష్టమిత్యతే,

స ద్వైత ఏన కిం నన్యాదాత్మేత్యాశంక్య నిన్ద్యతే.

ఓయీ! సర్వజనులచేతను జాగరమందు ద్వైతము స్పష్టముగాఁబూ బడుచున్నందున నాత్మద్వైతసహితమేయని యేలయనకూడదు? యాక్షేపించుకొని చెప్పబడుచున్నది. (అనగా సుషుప్తినిబట్టి ద్వైతములేదని నీవుచెప్పెదవు. జాగరమునుబట్టి ద్వైతమున్నదని. యేలఁ కూడదు? అట్లనుటకు సాధనమేమి? అనియూక్షేపరూపము.)

శ్లో॥ యత్రైవ జాగరే స్వస్మాదన్యత్కించిదన భ్రమః,

తత్రైవాన్యః స్వయం ద్రష్టా దృశ్యమన్యద్వివేక్ష్యతే.

తా॥ ఎజాగరమందుఁడనకంటె నితరముకొంచెముగాఁగనఁగఁడు మకలదో, యాయితరమను పదార్థము ద్రష్టస్వయంగాఁగి. దృశ్య తరము [అనఁగాఁదానుగాని యితరము) దృశ్యము వేరుపఱచబడుచు నది, (అనఁగాఁజాగరములో తాను వేరుగాను యితరము వేరుగానఁబడుచున్నదిగదా! తానుద్రష్ట, ఇతరము దృశ్యము. తా॥)

శ్లో॥ అద్వైతమిత్యుపకీర్య వ్యాఖ్యాతం నృపిన్ద్రాత్.

సలిలాదిరా తస్య క్రియతే చోపసంహృతిః.

తా॥ “సలిలవకోద్రష్టాద్వైతోభవత్యేనః” యనుశ్రుతియను మని యారంభించి దానినివిస్తారముగా వ్యాఖ్యానించుచున్నాఁడు. వాక్యముతోఁదానిని ముగించుచున్నది. (ఉపసంహృతిః)

శ్లో॥ ఆత్మా సలిలవచ్ఛద్ధః కార్యకారణసంహతిః,

స్వతోఽవబోధమాత్రత్వాత్కృతో విద్యానః కథిః.

తా॥ కార్యకారణములులేనందులకుఁ గార్యకారణములు లేనందులకుఁ

శుద్ధమైనదని సిద్ధాంతము స్వయము. బోధమాత్రరూపమైనచో విద్యర నిష్ఠు చెందుననియూచేపము.

శ్లో॥ అంతరేణాపి సంబంధం కార్యకారణవస్తునః.

స్వతోఽనేకాత్మకం తత్సాత్విత్వాశంక్త్యేకతోచ్యతే. 1

తా॥ కార్యకారణ సంబంధములేకున్నను తాననేకరూపములుకల లకారాదని శంకించుకొని యేకత్వముచెప్పబడెను.

శ్లో॥ అకారకస్వభావత్వమద్రష్టేత్వభిధీయతే,

యన్న హి ద్వైతమిత్యుక్తైర్వ్యత్ర తస్యేతి చేరణాత్. 1

తా॥ క్రియాసంబంధములేని స్వభావములేనిదగుటను యదృష్టయః బడును, శ్రుతియందు 'యన్నహిద్వైతం యత్రతస్య' (—ఎచటద్వై ములేదోదాని) యనుటవలన నద్రష్టయనబడెను.

శ్లో॥ స్వతః పూర్ణాత్మకం జ్యోతిః యత్ర దృష్టేతి చోచ్యతే.

అవిద్యాకార్యరాహిత్యాదైవతోయం భవేత్స్వతః 1

తా॥ స్వయముగాఁబూర్ణస్వరూపము జ్యోతిస్సు 'యత్రదృష్టా'యని పుబడుచున్నది, అవిద్య, దానికార్యములేనందున స్వయముగానిది ద్వైతము.

శ్లో॥ ప్రత్యగ్బుద్ధ్యావ్యవహితే ప్రాత్యక్షాదాత్మవస్తునః,

ఏష ఇత్యాన్యనిర్దేశో యత్సాక్షాదితి చ శ్రుతేః. 1

తా॥ వ్యవహితమైయుండగా (—దురమైయున్నప్పుడు) సంతర్బుష్టి నాత్మనిస్తువు ప్రత్యక్షమగుటవలన "యత్సాక్షాదపరోక్షాద్రూపా" ని శ్రుతివలనను 'ఏషఇత్యా' యని చూపింపబడుచున్నది. (ఏషః—

శ్లో॥ అద్యావృతాననుగతం నిఃసామాన్యవిశేషవత్,

బ్రహ్మేతి ముఖ్యవృత్తేహ వస్తుశ్రుత్యాభిధీయతే. 1

తా॥ మూలసడనిదై, దేహిలోను గలియనిదై సామాన్య విశేష లులేని బ్రహ్మమని ముఖ్యవృత్తితో నిచట శ్రుతిచేత వస్తువు చె బడెను.

శ్లో॥ తతో లోకయతేర్ధాతోర్ధ్వనారత్వహేతుతః,

ప్రాకృత్యాత్మనా దృష్టేర్లోకసం లోక ఉచ్యతే.

తా॥ కనుక 'లోకయతో' యనుభాతువు దర్శనార్థమునిచ్చునదగుటవలన నట్టిచూపు యుక్తాచమువలన గలిగినందున లోకనము-చూచుటయనుపదముతోఁ జెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ విజ్ఞానపురుషస్సాన్య యోఽబ్రహ్మాత్మతా పురా,
సైష్ఠ్యే గతిరేషాన్త్ర గత్యంతరసమాప్తితః. 175

తా॥ ఈవిజ్ఞానపురుషునిఁబూర్వము బ్రహ్మరూపమేదిచెప్పఁబడెనో యదియితరగతులు పూర్తియగుటవలన నిచటనిష్ఠాయుక్తగతియని చెప్పబడెను.

శ్లో॥ సంపచ్చ పరమైవమోహేచ్ఛాశ్చాన్యసంపదః,
ఉత్కర్షాతిశయః సంపద్విభూతిశ్చైతి భణ్యతే. 176

తా॥ ఇదియేపరమసంపద. మోహేచ్ఛలితరసంపదలు. అధికమైన యుత్కర్షముసంపద-విభూతియని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఏజోన్య పరమో లోకో లోకాన్స్వస్యే త్షయిష్టవః,
క్షయిష్టనాధనాయత్తా నన్వేషా సాధనాశ్రయాత్. 177

తా॥ ఇది యితినికేఁబరమలోకము. ఇతరలోకములు నశించునట్టివి. ఈపరమలోకము సాధనాశ్రయము కానందున నశించునదికాదు.

శ్లో॥ ఆనందః పరమోఽస్యైవ సుఖోత్కర్ష సమాప్తితః,
సర్వానందాతిశయిత్వాత్తథా చైతిత్వవత్త్వతే. 178

తా॥ సుఖముయొక్క సతిశయము పూర్ణమైనందున నతనియొక్క యానందమేపరమము. ఎట్లనిన-అన్నిటికంటె నెక్కువైనది కనుక. ఇట్లనిచెప్పిన విషయము ముందుఁజెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ ఆనందః పరమోఽస్యైవ ఇత్యుక్తార్థప్రసిద్ధయే,
ఏతస్యైవేతి వచసా సమర్థో హేతురుచ్యతే. 179

తా॥ ఇతని యానందమే సర్వోత్కృష్టమనుయర్థము స్పష్టపడుటకై "ఏతస్యైవానందస్యాన్యాభూతానిమాత్రాము పశ్యవంతీ" యనుశ్రితి వాక్కుతోఁ దగిన హేతువు చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ కృతోన్నపి నైష ఆనందస్తదవిద్యైక హేతుతః,
బుద్ధ్యాద్యుపాధ్యవచ్ఛేదాన్దాత్రైతి వ్యవదిశ్యతే. 180

తా॥ ఈనకలూనందము నాత్మనుచేల్చియును గురుచేల్చియును కలదగుటచేతను, బుద్ధ్యాది యుపాధులతో నెమిడియున్నందున (అపరమానందములో) లేశములని చెప్పబడుచున్నది.

* శ్లో॥ మానుషాదిక హైరణ్యగర్భానందమాత్రియా,
పరానందం బోధయితుం శ్రోత్రియే తదుదాహృతిః. 151

తా॥ మానుషానందము మొదలు హిరణ్యగర్భానందములు శ్రోత్రియానందములో లేశములని పరానందము బోధించుటకై యాదాహరణము. “సయోమనుష్యాణాం రాధః—స ఏకో బ్రహ్మలోక ఆనందః” యనువటకును శ్రుతి.

* దీనియందు సూచింపబడిన యానందములను యీదిగువశ్రుతిపర్ణించుచున్నది. ఆనందవల్లియునీదిగువ భావములనేవర్ణించుచున్నది. రెండునుకొలది భేదములతో గాననగును. సర్వానందములు బ్రహ్మానందమునకు లోకువయనియే దీనితాత్పర్యము. 2 అధ్యాయములోని 182 శ్లోకమునకు వ్రాసినప్రాతిపదిక కియ్యదిప్రమాణమేగదా!

“ సయోమనుష్యాణాం రాధః సమృద్ధో భవత్యన్యేషామధిపతిః సర్వైర్భానుషకై ర్భౌతైః సంపన్నతమః సమనుష్యాణాం పరమ ఆనందోఽథయోశతం మనుష్యాణామానందాః స ఏకః పితృణాం జితలోకానామానందోఽథయే శతం పితృణాం జితలోకానామానందాః స ఏకో గంధర్వలోక ఆనందోఽథయే శతం గంధర్వ లోక ఆనందాః, స ఏకః కర్మదేవానామానందో యేకర్మణాదేవత్వమభిసంపద్యంతేఽథయే శతం కర్మదేవానామానందాః, స ఏక ఆజానదేవానామానందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽన్యజినోఽకామహతోఽథయే శతమాజానదేవానామానందాః, స ఏకః ప్రజాపతిలోక ఆనందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽన్యజినోఽకామహతోఽథయే శతం ప్రజాపతిలోక ఆనందాః, స ఏకో బ్రహ్మలోక ఆనందో యశ్చ శ్రోత్రియోఽన్యజినోఽకామహతః” (బృహదారణ్యకమ్)

అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశర్మ.

(1) శ్లో॥ శ్రోత్రియో వేదశాస్త్రజ్ఞో నిష్పాహ బ్రహ్మవిత్కృతః,
భోగ్యగోచుస్త్విచచ్ఛస్తే నాతః కామేన హాస్యమ్. 182

శ్లో॥ వక్తవ్యాధే సమాప్తేఽపి రాజా పుష్కల పూర్వసత్.
భీతో మునిర్భయే హేతుమైథావిత్యాదితోక్తవాక్. 186

తా॥ చెప్పవలసినవిషయము పూర్తియైనప్పటికిని జనకమహారాజు యపడి పూర్వమువలెనడిగెను. మునిభయమునకు హేతువును “మేధావీ” యను శ్రుతివాక్యములోనడిగెను.

శ్లో॥ సర్వేభ్యో నిర్ణయేభ్యో మామకాత్మీన్న తు ముంతి,
అయమేవ భయే హేతుర్నైత రాసవబోధనమ్. 188

తా॥ అన్నినిర్ణయములవలనను, నన్నునిరోధించుచున్నది. విడువదు. ఇదియేభయమునకు హేతువు. ఇంతియకాని, మీరుచెప్పిన ప్రతిత్వైత రముబోధపడకపోవుట [భయహేతువుకాదు]

శ్లో॥ స్వప్నః సుప్తిశ్చ దృష్టాంతౌ పరలోకవిమోక్షయోః,
తావేవ మునినా ప్రోక్తా శిష్టం దాహ్లాంతి కద్వయమ్. 189

తా॥ స్వప్నము, సుషుప్తి, యీరెండును పరలోకమునకు మోక్షమునకు దృష్టాంతములు, అవియేమునిచేతఁజెప్పఁబడినవి. మిగిలనరెండును దాహ్లాంతికములు,

శ్లో॥ స్వప్నాజ్జాగరణం యద్వద్దేహలోకాంతరం తథా,
ఇత్యభిప్రీత్య మునినా స్వప్నద్వైభోఽభిధీయతే. 190

తా॥ స్వప్నముతరువాత జాగరణమెట్లొ యట్లు దేహము తరువాత బరలోకమని యభిప్రాయపడి మునిస్వప్నము తరువాత బోధమును జెప్పెను.

శ్లో॥ శకటం బహుభిర్ద్రవ్యైః యోజితం గురుభారతః,
కుర్వన్మృద్ధాస్పహూన్యాతి చేతనేన ప్రయోజితమ్, 191

తా॥ అనేకవస్తువులతో మిక్కిలిభారముగానున్నబండి బహువిధధ్వనులుసేయుచుఁ జేతనునిచేతఁదోలఁబడి నడుచుచున్నది.

శ్లో॥ శరీరస్థోఽపి లింగాత్మా హ్యన్వారూఢశ్చిదాత్మనా,
శబ్దానుర్వస్తేహికార్దీప్తైః సూక్ష్మైశ్చాసపూర్వకమ్, 192

తా॥ శరీరమందున్నప్పటికిని లింగదేహము చిదాత్మచేత నధిష్ఠింపఁ

బడి యెక్కుఁబెట్టుమొదలగు ధన్వనులను జేయుచు సూర్యుని స్వగల పూ
ముగా మరచించును.

శ్లో॥ ఉపాధ్యారోహమన్వాత్నా రూఢవత్ప్రతిభాసతే.

భానోరివోదపాత్రాదావారోహేనా నాత్మనః స్వతిః.

తా॥ ఉపాధినారోహించియున్నందున నచట స్థిరమైయున్న కనఁ
ను. ఆరూరోహము సూర్యుఁ డుదకపాత్రములందారోహించుట
దియేకాని, నిజముగానాత్మ తానారోహించుటకాదు.

శ్లో॥ మర్మసూక్తుష్కమాణేషు వాయునోదానరూపిణా,

ముమూర్షోరత్ర యద్దుఃఖం స్మర్యతాం తన్నుముక్షుభిః.

తా॥ ఉదానరూపమైన వాయువుచేత నాయుస్థానమాకర్షింపఁ
పుడు మరణసిద్ధమైనవాని కప్పటిదుఃఖమేనియో దానినిముముక్షు
స్మరింపవలెను.

శ్లో॥ రోగేణ జరయా వా యద్దేహకార్యం యదాస్మయాత్,

తదామ్రాది ఫలం వృతౌ దివాంగేభ్యః ప్రముచ్యతే.

తా॥ రోగముచేతనో, ముదిమిచేతనో శరీరము కృశిల్పియై
పొందునో యపుడంగములనుండి జీవుఁడు మామిడి మొద్దలైనవృ
నుండి పండునడినట్లు వదిలిపోవును.

శ్లో॥ నిర్గత్య హృదయస్థానాన్నాడీమార్గేణ జాగరం,

ప్రాప్తైతత్రి వైపరీత్యేన నాడీమార్గాద్భ్రది ప్రవీతత్,

తా॥ హృదయస్థానమునుండిదాటి నాడీమార్గమున జాగరణఁ
బొందెను. మరణమందుఁదానికి వ్యతిరేకముగా నాడీమార్గము
హృదయమును బొందును.

శ్లో॥ జాగ్రత్స్వప్నాద్దిసిద్ధ్యర్థం గమనాగమనే పునః,

ఇదాసీం త్వన్యదేహేసా ప్రిణం ధారయితుం ప్రయత్నత్.

తా॥ జాగ్రత్స్వప్నాదుల నొందుటకు గమనాగమనములు
మందుఁబొందెను, ఇపుడన్యదేహమందు బ్రాణమునుధరించుటకు
నాగమనములనొందును.

శ్లో॥ సన్నివాదిన్సితే దేహే భాగాయ ప్రాణాని నిత్యం,

భోగసంపాదననే నాస్తి శక్తిరస్యేతి చేచ్ఛున్ము. 198

తా॥ ఓయీ! పొందఁదలచినదేహమందు భోగముఁగొఱకుఁ బ్రాణ
ధారణముకదా! భోగసంపాదనమందితనికి శక్తిలేదందువా? వినుము.

శ్లో॥ తత్కర్మోపాన్వితైర్నైర్భోగ్యం సంపాద్యతే పురా,
ఇత్యేతద్విశదీకర్తుం రాజన్యష్టాంత ఉచ్యతే. 199

తా॥ అతనికర్మచేత నాన్వితపబడిన నితరములవలన భోగ్యముపూర్వ
మందు సంపాదించఁబడుచున్నదని స్పష్టపఱచుటకై రాజన్యష్టాంతము
చెప్పఁబడుచున్నది. (శ్రుతియందు “యథారాజానమాయాంతముగాః
ప్రత్యేనసః సూత్రామణ్యోఽన్నైరిత్యాది వాక్యేన.” అనియున్నది)
దేశాంతరమువెల్లి తిరిగివచ్చు రాజును సేవకులు ఎదుర్కొనునట్లని తా॥

శ్లో॥ రాజ్ఞా జీవితదానేన హ్యుగ్రాదయ ఉపార్జితాః.
ముమూర్షుణా భావిదేహబంధవః కర్మణార్జితాః. 200

తా॥ జీతము (వేతనము) నిచ్చిరాజుచేతనౌకరులు సంపాదించఁబడిరి.
చావసిద్ధునిచేత రాజోపుదేహబంధువులు కర్మతో సంపాదించఁబడిరి.
(ఉగ్ర-సూతకులమువాడు)

శ్లో॥ ఏవం పుత్రతాదిభావాయ ప్రతీక్షంతేఽఖిలాః సదా,
ఋతావస్థిన్సమాయాతి బ్రహ్మ పుత్రాదిరూపతః. 201

తా॥ ఇట్లుపుత్రాదిరూపమునకై సర్వులు యెల్లప్పుడు కనిపెట్టుదురు.
బ్రహ్మమీఋతువునందు బ్రతాదిరూపమున వచ్చునని కనిపెట్టుదురు.

శ్లో॥ నన్విందియాణి ప్రేతస్య లీయంతే వపుషా సహ,
ఇత్యాహుస్తార్కికా బ్రహ్మ నిరుపాధిః కథం వ్రజేత్. 202

తా॥ ఓయీ! చనిపోయినవాని యింద్రియములు శరీరముతోఁగూడ
నశించునని తార్కికులందరుగదా! ఉపాధిలేక బ్రహ్మమెట్లురాగలదు?
(అనియాక్షేపము.)

శ్లో॥ ప్రాణోపాధిక ఏవాత్మా గచ్ఛతీతి వివక్షయా,
ప్రాణానామాత్మ సామీప్య గతిం వక్తి మృతౌ శుక్తిః 203

తా॥ అత్మ ప్రాణోపాధికముగనే గమనించునని చెప్పటకే ప్రాణము
ల కాత్మ సమీపమందు గమనమునకు శుక్తిచెప్పను.

శ్లో॥ రాజానం ప్రియయానంతమాభిముఖ్యేన సేవితం:

ఆయాంశ్యై గాదయ స్తద్వత్ప్రాణానామాత్మ సంగతిః.

తా॥ ప్రయాణము సేయఁదలంచిన రాజు సభిముఖముగా సేవిం
కై సారథి మొదలగు నొకరు లెట్లు సేవించుటకై సమీపితులొ,
హృత్పాత్రను బ్రాణము లనుసరించును

శ్లో॥ తృతీయబ్రాహ్మణే ప్రోక్తా దేహే స్వప్నాదిసంస్కృతిః,
దేహాంతరేషు సంసారో ముక్తిశ్చాత్మ పృథక్యతే.

తా॥ దేహమందు స్వప్నాది సంసారము తృతీయబ్రాహ్మణము
జెప్పఁబడెను. అన్యదేహములందు సంసారము, ముక్తియునిచటఁ
బడుచున్నది.

శ్లో॥ స ముమూర్షుర్యదా దేహేదౌర్బల్యం ప్రాప్యమాథతాఁ
ప్రాప్తోతీవ తదా చక్షురాద్యా ఆయాంతి దేహిసమ్.

తా॥ చావసీద్ధమై నవాఁడు దేహమందుఁ దౌర్బల్యము నెప్పుడు
వితప్పినట్లుండునో యపుడు చక్షురాదులన్యభేదమున గూర్చి వచ్చును.

శ్లో॥ రాజదృష్టాంతతః ప్రోక్తాం ప్రాణానామాత్మసంగతిం.

అనూద్య తత్ప్రకారోఽత్ర విస్తారేణాభిధీయతే.

తా॥ రాజదృష్టాంతముతోఁ జెప్పిన ప్రాణములసంగతి, యాజ్ఞ
సరణముననువదించి యాప్రకారమిచట విస్తరించి చెప్పఁగలము.

శ్లో॥ తేజో మాత్రాశ్చక్షురాద్యాః ప్రస్పృతా మన్యైశ్చబాలవత్
జాగరేఽథ ముమూర్షుస్తాః సమాదాయ హృది స్మృతే.

తా॥ తేజోశక్తిములగుచక్షురాదీంద్రియములుచేపలనులనఁగఁ బ్రాప్త
మందుఁ జేరును.

శ్లో॥ అనుగృహ్యంతి యః పూర్వం చాంతిమః శ్రుతుయా రవిః,
భోగార్థమథునా సోఽయం భోగాభావాదు పేయతే.

తా॥ చాక్షుషపురుషుడైన యేసూర్యుఁడు పూర్వము భోగ
నుగ్రహించెనో యాతఁడిపుడు (మరణానంతరము) భోగములేన
విడుచును.

శ్లో॥ ఇంద్రియస్యోపసంహారాదాదిత్యన్యప్రసవేక్షయా,

ఆత్మాప్రస్తుమనామన్యోదయాపక్షాః శనేత్రిదా, 210

తా॥ ఇంద్రియము లేనందునను, సూర్యుని పక్ష వినినందునను, చూచునామర్థము లేనందున నాత్మయభిప్రాయము నెఱుంగనివాఁడగును.

శ్లో॥ అస్మిన్నస్థే సర్వలోకప్రసిద్ధిరవిధీయతే,

నీతిభావాదయం నై పం పశ్యతీతి జగుర్జనాః. 211

తా॥ ఈ విషయమున సర్వలోకప్రసిద్ధిఁజెప్పఁబడును ఒక్కఁడైయున్నందునఁ జూడలేఁడని జనులందును, (శుక్ర) — “ఏకీభవతినపశ్యతీత్యాహురేకీభవతి సశ్చలోత్యాహుః” ఇత్యాది గలదు.) (దీని తాత్పర్యముముందు శ్లోకమునఁగలదు.

శ్లో॥ చక్షుర్బుద్ధా వైకృతమేతి రవౌ రవ్యంశ ఏకతాం,

ఇంద్రియాంతరవద్దేవేష్యయం న్యాయోఽత్ర యోజ్యతామ్,

తా॥ చక్షుస్సు బుద్ధియందేకమగును. సూర్యునందు సూర్యాంశముకలియును. ఈన్యాయ మిత రేంద్రియము లందు వాటి దేనతలందుఁజూడ వలెను.

శ్లో॥ కృత్స్నప్రాణోథ సంహారే సంయుక్తస్య ముమూర్షతః,

నాద్యగ్నిం హృదయస్యాథ ప్రకన్దేణ ప్రకాశతే. 213

తా॥ చాపసిద్ధమై ముడుచుకొనిబోవుచున్న వానియొక్క సర్వప్రాణము హృదయముయొక్క నాడిచినరను మిగులఁ బ్రకాశించును.

శ్లో॥ భావిదేహాత్మతా యస్య ప్రత్యక్షైతన్యమిబిభతా,

వాసనై వాత్మిన్వైసైషా ప్రవ్యోతవచసోచ్యతే. 214

తా॥ ఎవని రాఁబోవు దేహస్వరూపము ప్రత్యక్షైతన్యమందుమిబమునొందెనో యది యాత్మయొక్క వాసనయే. అది ప్రకాశించుననుమాటతోఁ జెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ సవప కర్మతో బుద్ధేః ప్రకాశోజాయతే మృతౌ,

స్వకర్మ నిర్మితం లోకం తేనాత్మాయం ప్రపశ్యతి. 215

తా॥ కర్మవలనఁ బుట్టిన బుద్ధియొక్క యీ ప్రకాశముమరణమందుఁగలుగును. దానిచేత సిహాత్మ స్వకర్మనిర్మితలోకమునుజూచును.

శ్లో॥ స్వప్నవక్త్రాన్యతద్భావః పశ్చాద్దేహోద్వివిః సతేత్,
గమ్యుగోకానునా లేణ ద్వారం న్యాచ్య యుర్రాదికమ్. 216

తా॥ స్వప్నమచనలై తద్భావమును బొందనవాడై పిమ్మట శరీరమునుండి వెళును. తాను జెందనిలసిన లోకానునారముగా చతుర్రాది ద్వారముకలుగును. [జీవుడౌ ద్వారమునఁ బయలువెడలునని తా॥]

శ్లో॥ దేహోగమిషుః ప్రాణసహితో నిర్గతః పునః,
సవిజ్ఞానో భవేచ్ఛూర్వం వృది ప్రివ్యోతనం యథా. 217

తా॥ ఈ దేహమునుండి యింకొక దేహమునకుఁ బోఁగోరినవాడు ప్రాణములతో నిర్గమించి, తరువాతహృదయమందున్న వాసనలెల్లుండు నోయట్టి బుద్ధితోఁ గూడుకొనును.

శ్లో॥ పురా నాడీవిశేషేణ నిర్గతుం జ్ఞానమిరితం,
గతుం లోక విశేషేఽథ పునర్విజ్ఞానమిర్యతే. 218

తా॥ ఏనాడినుండి బయలుగేరవలయునో దానిందెలియుటకుఁ దగిన జ్ఞానముపూర్వమందుఁ జెప్పఁబడెను. ప్రకృతమందేలోకమునకుఁ దాను బోవలెనో దానిందెలిసికొనుటకు విజ్ఞానము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ సేతుర్జాగ్రద్వాసనాన్య స్వప్నారంభేయథాతథా,
జన్మారంభసంభవేతుః కిం న్యాదితి తదుచ్యతే. 219

తా॥ స్వప్నారంభమునకు జాగ్రదవస్థావాసనకారణమెట్లో, యట్లు మఱియొక జన్మారంభమునకు సేతువేది యను విషయమిపుడు చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ విద్యా సంపాదితా తేన పురా కర్మ చ యత్కృతం,
యా వాసనా చ తత్సర్వం జన్మ భోగ్యాది కారణమ్. 220

శ్లో॥ పూర్వమందు సంపాదించిన జ్ఞానము, చేయఁబడిన కర్మ, యప్పటివాసన, యివి యన్నియు పునర్జన్మమునకు భోగ్యములు మొదలగు వానికిఁ గారణములగును.

తా॥ దేహం విద్యా పరిచ్ఛిద్యా దీదృశో దేహ ఇత్యథ,
వికర్తు కర్మనోశ్చి తు పూర్వప్రజ్ఞేహ పూర్వయోః. 221

తా॥ ఇటువంటి దేహము కావలెనని విద్య చేసాము నెంచుకొనును.

(నిర్ణయించునని తా॥) ఇప్పటిలోకమునకును, బూర్వలోకమునకును పూర్వ ప్రజ్ఞయే వికారమును గలుగఁజేయు కర్మను మోయును, (లోక నిర్ణయమునకుఁ గర్మవాసనలను మోయు ప్రజ్ఞయే సేతువని తా॥)

శ్లో॥ సమర్థా సైవ తే యస్మాదుద్వోఘం జ్ఞానకర్మణీ,

సరస్యాతః ప్రధానత్వాత్తాభ్యాం సా గృహ్యతే పృథక్. 222

తా॥ నరునిజ్ఞానకర్మలను మోయుటకు నేకారణమువలన బ్రజ్ఞసమర్థ మగుచున్నదియో యాకారణములన నదియే ప్రధానమగుచున్నది. గావు న నారెంటికి వేరుగ నదిగ్రహింపబడుచున్నది. [అనఁగా నీరెండేకాక వాటినిధరించు ప్రజ్ఞ మేరుగాఁగలదని యంగీకరింపవలెనిని తా॥]

శ్లో॥ సర్వగన్య మనోమాత్రగతిం బ్రూతేఽత్ర తార్కికః,

శ్రుతిస్తు స్వగతం బ్రూతే జలూకాఖ్య నిదర్శనాత్. 223

తా॥ సర్వవ్యాపియగు నాత్మకు మనస్సుతో మాత్రమే తార్కికుఁడు గమనమును చెప్పుచున్నాఁడు. శ్రుతి యన్ననో జలగదృష్టాంత ము చెప్పుచు నాత్మకు గమనమును చెప్పుచున్నది.

శ్లో॥ జలూకాహి తృణాగ్రస్థా స్వముఖేన త్వణాంతరం,

అవలంబ్య వపుః శిష్టం సర్వంత్రోప సంహరేత్. 224

తా॥ గడ్డిపఱకచివర నిలువఁబడి జలగతన నోటితోనింకొక తృణము ను గఱచిపట్టి మిగిలిన శరీరమునంతటినిగూడఁ దీసికొనును.

శ్లో॥ లింగదేహోపాధిరాత్మా ధియా దేహాంతరం స్మరన్,

లింగోపాధికమాత్మానం పాప్రయే దన్య దేహకమ్. 225

తా॥ లింగదేహమును యాధారముచేసికొనిన యాత్మ బుద్ధితోనన్య దేహమును స్మరించుచు లింగోపాధికమగు తన్ను యితరదేహమును జేర్చును.

శ్లో॥ నను దేహాంతరారంభే ఉపాదానం కిమాత్మనః,

ఏతద్దేహారం భకం యత్తదేవోతాన్యదీర్యతామ్. 226

తా॥ ఓయీ! అన్యదేహారంభమందాత్మకు నుపాదానమేమి? ఈదేహ మునకు నారంభించినదేదో యదియేనా? లేక నింకొకటియా? చెప్పవలె ను. (అని ప్రశ్న.)

శ్లో॥ స్వస్థితాః సువర్ణాంశమాదాయాన్యం సమం సమం,
తేనైవ పురుతే భూయ ఉపమృద్యాతియత్నతః 227

తా॥ సువర్ణభాగమునుదీసి బంగారపుపనివాడు వేరువేరు కొన్నికొన్నివస్తువు (మొదటిదానిని) చెడఁగొట్టి మరల మరల మిక్కిలిప)యత్నిముతో వస్తువులను జేయును.

శ్లో॥ పంచీకృతాస్తు భూతాంశాః స్థూలదేహస్య హేతవః,
అల్పత్యేనాతినూత్నైస్త్రింగం తిష్ఠతి వేష్టితమ్, 228

తా॥ పంచీకరణము చేయుఁబడిన పంచభూత భాగములుస్థూలదేహమునకుఁ గారణములు, అల్పముకనుక నతి నూత్నములైన యాభూతాంశములతోఁ జుట్టఁబడి లింగదేహముండును.

శ్లో॥ నిర్మితస్తైరయం దేహః పోషితః పితృవీర్యతః,
మృతౌ కంచుక వత్త్యాజ్యో బాహ్యంశో పీర్యనిర్మితః, 229

తా॥ భూతాంశములతో నీదేహము నిర్మింపఁబడి తండ్రివీర్యమువలన బుట్టినొందినది, తండ్రివీర్యముచేత నిర్మింపఁబడిన బాహ్యభాగము కవచమువలె మరణకాలమందు విడువఁదగినది.

శ్లో॥ అధిష్ఠానారోష్యభాగా తేషు దేహేషు యాస్థితౌ,
తాదృశౌ విశదీకర్తుం సవా ఇత్యాదికా శ్రుతిః, 230

తా॥ “సవాలయమాత్మా బ్రహ్మవిజ్ఞానమయోమనోమయ” ఇత్యాది శ్రుతియందాదేహములం దధిష్ఠాన భాగమేదియో, యారోష్యభాగమేదియో యట్టివాటిని స్పష్టపఱచుటకై చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ యస్సంసారీ పురా ప్రోక్త స్స ఏవాయం స్వత స్స్ఫురన్,
సాక్షిచైతన్యరూపత్వాదధిష్ఠాన మనాత్మనః, 231

తా॥ పూర్వమందు సంసారియని యెవఁడు చెప్పఁబడెనో యతఁడే యితఁడు. స్వయముగాఁ బ్రకాశించుచు సాక్షిచైతన్య రూపుఁడగుటవలన నాత్మకధిష్ఠానమగుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విజ్ఞానం కర్తృతోపాధిఃమనః ప్రాణాదయోఽఖిలః,
బహిర్బహిస్సమారోప్య స్సర్వమారోఽితం చితి, 232

తా॥ విజ్ఞానము, కర్తృత్వము, ఉపాధి మనస్సు, ప్రాణము యీమొ

దలగునవన్నియు నొకదానిపై నింకొకటిగా నారోపించబడినవి. సర్వమున్ను చిత్తు నందారోపించబడినవి.

శ్లో॥ తద్యదిత్యాదినా సర్వశబ్దస్యాప్త ఉదాహృతః
ప్రత్యక్షవస్తుస్యధ్యానే సతీదంమయచాభవేత్. 233

తా॥ “తద్యథాపేక్షానాకీపేక్షసోమాత్రము పాదాయాఽన్యన్నవతరం కల్యాణతరం రూపంతమతే” ఇత్యాది శ్రుతియందు సర్వశబ్దార్థము చెప్పబడినది. ప్రత్యక్షవస్తువునందారోపము కలిగినప్పుడెదమ్యుత కలుగును.

శ్లో॥ పరోక్షవస్తుస్యధ్యాసాదదోమయ ఇతీర్యతే,
ఆరోపోఽస్తిసమాప్త్యర్థమితీతద్భిః ప్రయుజ్యతే. 234

తా॥ పరోక్షవస్తు (దూరవస్తు) వునందధ్యాసమువలన నిదంమయత్వము చెప్పబడెను. ఆరోపముచెప్పట సమాప్తయైనదనుటకు ‘ఇతి’ యనుపదము ప్రయోగించబడెను.

శ్లో॥ ఇదమ్యయత్వం విస్పష్టంవిహికత్వాదుపేక్ష్య తతే,
అదోమయత్వం వ్యాచక్షే యథాకారీతి వాక్యతః. 235

తా॥ ఇదమ్యయత్వము స్పష్టమయ్యెను. విహికముగనుక దానినుకేక్షించి (విడిచిపెట్టి) ‘యథాకారీయథాచారీ’ త్యాది శ్రుతివాక్యమువలన నదోమయత్వమును వ్యాఖ్యానించుచున్నారు.

శ్లో॥ కరణం నిత్యకర్మ స్వాత్కామ్యం తు చరణం భవేత్,
కర్మ వా కరణే శక్తిశ్చరణం ప్రత్యయాత్మకమ్. 236

తా॥ నిత్యకర్మకరణమనబడును. కామ్యకర్మచరణమనబడును. క చేయుటయందు సామర్థ్యము కర్మయనబడును. కర్మయందు నమ్యకముకాని, కర్మజ్ఞానముకాని చరణమనబడును.

శ్లో॥ వాసనా కర్మ విద్యా చ త్రయం జన్మప్రయోజకం,
ఉక్తం తత్ర ప్రధానత్వం కర్మణః శ్రూయతే పునః. 237

తా॥ వాసనయు, కర్మయు, విద్యయు గనుమూడును జన్మముగలిగించునవి. ఆమూటిలోగర్భము కన్యనుని శ్రుతియందు మరలచెప్పబడెను.

శ్లో॥ పూర్వకాండపరా ఇతం కర్మప్రధాన్యమూచిరే,

అథ వేదాంతశాస్త్రజ్ఞః పాపిహుః కామప్రధానతామ్. 238

తా॥ వేదమునందుఁబూర్వకాండము (యజ్ఞయాగాదికర్మలు) నందాసక్తికలవారు (పూర్వమిమాంసకులు) కర్మప్రధానము (జన్మకు) అని చెప్పిరి. ఇకవేదాంతశాస్త్రము తెలిసినవారు (జన్మకు) కామము ముఖ్యమందురు.

శ్లో॥ ఇత్యేతద్విశదీకర్తుం స యథేత్యుత్తరా శ్రుతిః,

కామః క్రతుః కర్మ జన్మేత్యేషామేవ క్రమో భవేత్. 239

తా॥ ఈసంగతని తేటపఱచుటకు “సయథాకామోభవతితత్క్రతుర్భవతి” ఇత్యాదిగాఁదరువాతశ్రుతికలదు. కామముతరువాత క్రతువు, పిమ్మటకర్మ అనంతరము జన్మమని యీనాలుగింటి వరుసకలదు,

శ్లో॥ రుచేరతిశయః కామ్యే విషయే కృతురీర్యతే.

పాక్షికం ధర్మకామే స్యాత్కరోత్యేవ కృతౌ సతి. 240

తా॥ కామ్యమైనవిషయమందధికాసక్తి కృతువనఁబడును. వికల్పముగాఁగూడ ధర్మకామమందును క్రతువనఁబడును ప్రయత్నముండగానే చేయును.

శ్లో॥ కామపాపాధాన్యదార్థార్థం మంత్రస్యోదాహృతః శ్రుతౌ,

లింగ్యతే గమ్యతే సర్వంమనసాతోఽస్య లింగతా. 241

తా॥ కామము పాపాధానమనిదృఢపఱచుటకై శ్రుతిలోనిమంత్రమునకుదాహరింపఁబడెను. మనస్సుతో సర్వత్రగమనించుటచేతను లింగమనఁబడెను. ‘లింగ్యతే’ యనుదానియర్థమును ‘గమ్యతే’ యనుమాటతో వివరించెను, (లిగిధాతువునకుఁగమనమర్థము) “తజేషశ్లోకోభవతి తదైవసక్తః సహకర్మణైలిలింగంమనోయత్ర నిషక్తమస్య” ఇత్యాది శ్రుతి.

శ్లో॥ యః పురా స్వప్నదృష్టాంతాత్సరో లోకో వివక్షితః

ఇతి త్విత్యవసంహారం తదుక్తైః కృతవాన్మనిః 242

తా॥ పూర్వమందు స్వప్నదృష్టాంతమువలన బరలోకము దెప్పబడఁచ

బడెను, 'ఇతి' యనుపదము; చెప్పినవిషయము నుపసంహరించుకొనుట కాపదముతో మునిచేయఁబడెను,

శ్లో॥ ముక్తిః సుషుప్తిదృష్టాంతాన్మునినా యా వివక్షితా,
మునిరారభతే వక్తుం తామధేత్యాదివాక్యతః. 243

తా॥ సుషుప్తిదృష్టాంతముచేత నేముక్తినిమునిచెప్పఁదలఁచెనో దానిఁ జెప్పటకు "అథాకామయమానో" ఇత్యాది వాక్యముతో నారంభించుచున్నాడు.

శ్లో॥ పూర్వోక్తకామినైషమ్యమధశబ్దేన సూచ్యతే,
కామీ సంసరతీత్యుక్తం కామాభావే విముచ్యతే. 244

తా॥ పూర్వమందుఁజెప్పిన కామముకలవాఁడు సంసారదుఃఖమునొందుననిచెప్పినదేమరల 'అథ' శబ్దముతో సూచించెను. 'కామీసంచరతి' యని పూర్వముచెప్పెను. (కనుక] కామములేనివాడు ముక్తి నొందును (అని తా॥)

శ్లో॥ పరమానందరూపత్వమాత్మనశ్చేద్విబుధ్యతే.
కుతః కామయతే భోగ్యం తతో బోధాదకామతా. 245

తా॥ ఆత్మయొక్క పరమానందరూపము తెలియఁబడినట్లయిన భోగ్యము నేలకోరును? కనుక బోధమువలననే కామమువిడిచెనని తా॥

శ్లో॥ బోధలభ్యమకామత్వం యథాకామేత్యసూత్రయత్,
యోకామ ఇత్యాదినైతత్సూత్రం విప్రియతే స్ఫుటమ్. 246

తా॥ బోధవలనఁగామరాహిత్యము కలుగునని 'యథాకామీ' త్యాదిశ్రుతియందుసూత్రించెను. 'యోకామ' ఇత్యాది శ్రుతిలో నాసూత్రమును స్పష్టముగావివరించెను.

శ్లో॥ యోకామస్తస్యనప్రాణ ఉత్క్రమంతీతి యోజనా.
సంస్మృతిః కామినో యద్వదకామో ముచ్యతే తథా. 247

తా॥ ఎవఁడుకామములేనివాఁడో వానిప్రాణము లుత్క్రమణముచేయవు. కామవంతునకు సంసారమెట్లొ కామములేనివాఁడట్లు ముక్తి నొందును.

శ్లో॥ దృష్టానుశ్రావికో బాహ్యకామా యస్య న సంత్యజే,

అకామస్తద్బుధత్వం తు నిష్కామత్వేన సిఘ్నతి.

248

తా|| చూడండిన దానిననుసరించిన బాహ్యకామము తెననికుండవో
వాడెకాముడు. అట్టిభావమునిష్కామత్వముతో సిఘ్నించును.

శ్లో|| విభ్రమోపాదితాః కామాః ప్రత్యక్తత్వవివేకినః,

యస్మాద్వినిర్గతా స్సౌమ్యం నిష్కామ ఇతి భణ్యతే. 249

తా|| భ్రాంతినిగలిగించుకామములు ప్రత్యక్తత్వము తెలిసినవాని
కెవనికుండవో వాడనిష్కాముడనంబడును.

శ్లో|| అప్తకామత్వతః సిద్ధ్యబుద్ధేః కామవినిర్గమః,

అప్రాప్తా కామ్యమానస్య కామః కోపి న నిశ రేత్. 250

తా|| అన్నికామములు తనకు సిద్ధించినందున బుద్ధినుండి కామములు
తొలగెడుట; కామములన్నియుండనకు లేనప్పుడు కోరికలు కలవానికే
కామమునుతొలగదు.

శ్లో|| ఏవం సత్త్వాప్తకామత్వం నిష్కామత్వస్య సాధనం,

కామప్తౌ త్వాప్తకామత్వమేవ హేతుర్న చేతరత్. 251

తా|| ఇట్లుకాగానాప్తకామత్వము (అన్నికోర్కెలు సిద్ధించుట) ని
ష్కామత్వమునకు (ఏకోరికలేకుండుటకు) కారణము. కోర్కెలుపొందు
టకు నాప్తకామత్వమేహేతువు. మఱేదియునుగాదు. (అదివఱకు తినికె
గామములేనపుడతినికి నాప్తకామత్వ మెట్లుండునని తా||)

శ్లో|| నిరూపాధి పరానంద ఆత్మేతి శృతిసమ్మతః,

ఆనందాః సర్వభూతానాం తస్మిన్నంతర్భవంతి హి. 252

తా|| ఉపాధిరహితమైన (అనంగఅపరిమితమైన) పరమానందము యా
త్మస్వరూపమని శ్రుతియంగీకరించినది. అన్నిభూతిములు యానందము
లు నాపరమానందము నందంతర్భూతములైయున్నవి.

శ్లో|| పుత్రాదిజన్యా ఆనందా అపి తస్మిన్నవస్థితః,

తథా విద్యాత్మకామోఽయమాప్తకామో భవేదయమ్. 253

తా|| పుత్రుండుమొదలగు వారివలనగలిగిన యానందములుకూడ నా
యానందమందున్నవి. అట్టితండు విద్యాత్మకాముడగును; అట్లుకామం
డునగును.

శ్లో॥ య ఈదృగాప్తకామో యః స నిష్కామో భవేత్తతః,
నిష్కామత్వాదకామః సస్సంసారాత్ప్రవిముచ్యతే. 254

తా॥ ఇట్టియాప్తకాముడైవ్వఁడో వాఁడునిష్కాముడగును నిష్కాముఁడు కనుకనే యకాముడై సంసారమునుండి విముక్తుడగును.

శ్లో॥ ఉత్పన్నతత్వజ్ఞానస్య ప్రాణా అజ్ఞానబాధనాత్,
నోత్రామంతి న తిష్ఠంతి న చ నశ్యన్త్యహేతుతః. 255

తా॥ తత్వజ్ఞానముకలిగినవానికి నజ్ఞానములేనందున ప్రాణములుత్త్రమింపవు ఉండవు. కారణములేనందున నశింపవు.

శ్లో॥ బంధస్య కల్పితత్వేన తన్ముక్తిరపి కల్పితా,
ఇత్యభిప్రాయమాచక్షే బ్రహ్మైవేత్యాదివాక్యతః. 256

తా॥ బంధముకల్పితము కనుక దానిముక్తియుఁగల్పితమను యభిప్రాయమును “బ్రహ్మైవ” యనువాక్యము చెప్పుచున్నది. (“బ్రహ్మవిద్రుష్టైవైవభవతి”) అని శ్రుతివాక్యము.

శ్లో॥ అవిద్యాధ్వస్తిమాపేక్ష్య సమ్యగ్భజన్మమాత్రితః,
ఆత్మా బ్రహ్మైవ సన్మాతౌద్భ్రష్టాప్యేతేతి సుస్థితమ్. 257

తా॥ అవిద్యయొక్క ధ్వంసమునుగోరి తత్వజ్ఞానముపుట్టినమాత్రము చేత నాత్మ (యదివఱకు) బ్రహ్మమగుచునే సృత్యక్షముగా బ్రహ్మమును బొందుచున్నదనుట బాగుగనున్నది (అనఁగానదివఱకుఁబరోక్షముగానున్న యాత్మబోధవలన బ్రత్యక్షముగాఁబొందబడినదను యభిప్రాయము శ్రుతిచెప్పును.)

శ్లో॥ ఇత్యేతత్సర్వవేదాంత సర్వస్వం బ్రాహ్మణోదితం.
అస్యైవార్థస్య దార్థ్యార్థం మంతోదాహరణం భవేత్. 258

తా॥ ఇట్లుని సర్వవేదాంతములయొక్క సర్వస్వముబ్రాహ్మణమందు జెప్పఁబడినది. ఈ యర్థము దృఢపడుటకు మంత్రముదాహరింపఁబడెను.

శ్లో॥ కామినః సర్వ సంసారః పురామంత్రేణ వర్జితః,
అకామస్య విమోక్షోఽత్ర తథా మంత్రేణ వర్జ్యతే. 259

తా॥ కామవంతులకు సర్వ సంసారము పూర్వమంత్రముతో వర్జిం

సంబంధము. కానుములేని వానికి మోక్ష మిచ్చట మంత్రముతో వర్ణింపఁ
బడెను.

శ్లో॥ పునః పునః క్రితాః కామాః ముచ్చంతే నిఖిలా యదా,
తిదాసినమృతో భూత్వా బ్రహ్మైవాత్ర సమశ్నుతే. 260

తా॥ పునఃపునఃకల్మషాదుల హృదయమందుఁగల కామములన్నియు నెపు
డువిడువఁబడుచున్నవో. యపుడమృతుడై బ్రహ్మమునే యిందనుభ
వించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నను బ్రహ్మశ్నుతేఽతేతి జీవతో ముక్తిరీరితా,
జీవత్వే నో విశేషోఽస్య బంధాన్ముక్తా వితీర్యతామ్. 261

తా॥ ఇచ్చట బ్రహ్మము ననుభవించుననుట జీవించుచున్నవానికి ము
క్తిచెప్పఁబడెనని యంటివికదా! బ్రతికి యుండియు ముక్తి నొందుట
యందు విశేషమేమి? (అని ప్రశ్న) చెప్పుము.

శ్లో॥ అభిమానః పూర్వమాసీద్దేహదావధునా తథా,
నాస్తీత్యతాతీ విస్పృష్టః సర్పదృష్టంత ఉచ్యతే. 262

తా॥ దేహదులంఘభిమానము పూర్వమందుఁగలదు. ఇపుడట్లులేదని
నందుకు సర్పదృష్టాంతము చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ పౌత్యగ్జ్ఞానశిఖర్షస్తే మిథ్యాజ్ఞానే సహేతుకే,
నేతి నేతి స్వరూపత్వాదశరీరో భవత్యయమ్. 263

తా॥ సహేతువుతోఁగూడ మిథ్యాజ్ఞానము ప్రత్యగ్జ్ఞానాన్నిచేత ధ్వంస
ము నొందగా “నేతి నేతి” స్వరూపము కనుక నిది యశరీరము.

శ్లో॥ స్థూలదేహం పరిత్యజ్య లింగదేహాయతో యది,
మృతస్తదా న్యాన్న త్వేవ మమృతోఽసావతో భవేత్, 264

తా॥ స్థూలదేహమును విడిచిపెట్టి లింగదేహముతోఁ గూడినట్లైన
చో మరణములేనివాడగును. ఇట్లు కాఁగా నితఁడమృతుఁడందులకే
యయ్యెను.

శ్లో॥ ప్రకృష్టచేష్టాహేతుత్వాత్సమ్యక్తః ప్రాణశబ్దతః,
కో హ్యేవాన్యాదిభిః ప్రోక్తం చేష్టాహేతుత్వమాత్మనః. 265

తా॥ అధికచలనమునకుఁ గారణమగుటవలనఁ బ్రాణశబ్దముతో సా

తా! మీన-తలన వెన్నెలలో చివవాడగుచు ముని సంగ్రహముగా
ముగా, అంశ్లోకములచి చుదాహరించెను. అంశ్లోకములయను జెప్పె
ను. (శ్రుతియందు శ్లోకములు గలవు.)

శ్లో॥ శ్లోకేనాచ్చేన యశఃసంధాశి ప్రోక్షంతస్త్రిన్ద్రతారైరం.

ఉపన్యన్యః సిద్ధాంతం హృహ శ్లోకాంతరేణ సః.

272

తా! మొదటిశ్లోకముతో నేమార్గము చెప్పబడెనో, దానియందును
జీయోకమతియు నుపన్యసించి, మరొక శ్లోకముతో సిద్ధాంతమునలడు
జెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మవిన్నుక్తిమాప్నోతి తేన బోధాత్మనా యథా,

పుణ్యకృతేజసశ్చాతా భూత్వాఽథ బ్రహ్మవిద్భవేత్.

273

తా! బ్రహ్మవేత్తముక్తి నొందును, అబోధరూపమున నెట్లు పుణ్యము
చేసినవాడు తొలుత తేజసుడయి పిమ్మట బ్రహ్మవేత్తయగును.

శ్లో॥ తేజశ్శబేన సంశుద్ధా బుద్ధిరేవాభిధీయతే,

పుణ్యే కృతే బుద్ధిశుద్ధో విద్యా స్యాత్సర్వతే తథా.

274

తా! తేజస్సనగా శుద్ధమగు బుద్ధియే చెప్పబడును, పుణ్యముచేయ
గాఁ బుద్ధి శుద్ధమైనపుడు విద్యకలుగును. (స్మృతి కలుగును.) ఆరిషయ
ము స్మృతియందుఁ జెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యత్పుణ్యం బుద్ధిశుద్ధ్యరం యో యోగశ్చాత్మబోధకృత్,

శ్లోకే ద్వితీయే తా ప్రోక్తా తృతీయే త్వస్యభోచ్యతే.

275

తా! బుద్ధి శుద్ధికొఱకు నేపుణ్యము కలవో, యో యోగమాత్మబోధ
కలిగించునో, యారెండును రెండవ శ్లోకమందుఁ జెప్పబడెను. మూఁ
డవశ్లోకమందు వేఱుగాఁ జెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ యత్కామ్యం కర్మయోగశ్చ యోఽనిమాదిప్రదో ద్వయం,

తత్సంసారస్థైవ హేతుర్న ముక్తాస్తపయజ్యతే.

276

తా! కామ్యమేదియో అనిమాదులనిచ్చు కర్మయోగమేదియో
యారెండును నాసంసారమునకే హేతువులు. ఇయ్యవిముక్తి నుపయో
గింపవు ప్రతిబంధకములే.

శ్లో॥ ముజ్యతే ముక్తభానోఽయం తత్త్వబోధకృత్సదా.

జన్మప్రవాహ ఏవాతిః చతుర్థే శ్లోక ఉర్యతే. 277

తా॥ ఈముక్తభావము తగియున్నది. తత్వజ్ఞానములేనందునలన
జన్మప్రవాహమేకలదు. అనినాల్గవశ్లోకములో జెప్పెను.

శ్లో॥ బ్రహ్మనుభవయుక్తానాం విశేషా దుఃఖసంక్షయః,
శ్లోకేన పంచమేనాత్మ విస్పష్టమభిధీయతే. 278

తా॥ బ్రహ్మనుభవముకలవానికి దుఃఖమునశించుటయే విశేషమని
యైదవశ్లోకమున స్పష్టముగాజెప్పబడెను.

శ్లో॥ న దుఃఖక్షయ ఏవాస్య పింతు విశ్వస్య కర్తృతా,
సర్వలోకాత్మతా చేతి షష్ఠే శ్లోక ఉదీర్యతే. 279

తా॥ బ్రహ్మవేత్తదుఃఖనాశమొకటియేగాదు. మఱియేమన—ప్ర
పంచమునకుఁగర్తయగుట; సమస్తలోకస్వరూపము తానగుట;—ఈ
రెండువిషయము లాఱవశ్లోతమందుఁజెప్పబడెను.

శ్లో॥ శాస్త్రాధికారయుక్తైస్త్రిదైహే విద్యాత్పరం పదం,
అన్యథానర్థ ఇత్యేవం సప్తమే శ్లోక ఉర్యతే. 280

తా॥ శాస్త్రమును విచారించుట కధికారముగల యీదేహమందుఁ
బరమపదమునుదెలియవలెను. అట్లుకానపుడనర్థమేయని యిట్లుసప్తమ
శ్లోకమందుఁజెప్పబడుచున్నది.

శ్లో॥ గర్భప్రవేశాదిరూపా జగుప్సా నాత్మవేదినః,
ఇత్యేహోఽర్థోష్టమే శ్లోకే విస్పష్టమభిధీయతే. 281

తా॥ ఆత్మవేత్తకు గర్భప్రవేశాదిరూపమైన యసహ్యముకలుగదు.
అని యెనిమిదవశ్లోకములో స్పష్టముగాజెప్పబడెను.

శ్లో॥ నిశ్శేషవిక్రియాహేతుఃకాలాతిక్రమహేతుతః,
దేవైరుపాస్య ఇత్యేతన్నవమే శ్లోక ఉచ్యతే. 282

తా॥ సమస్తవికారములకు హేతువును గాలాతిక్రమమునకు హేతు
వని దేవత లుపాసింపఁదగునని తొమ్మిదవశ్లోకమునందు నెప్పబడినది.

శ్లో॥ చేతనా చేతనాధార ఆత్మాస్య బ్రహ్మతోచితా,
ఇతి దర్శయితుం శ్లోకం నశవాం శుగ్రతిరబ్రవీత్. 283

తా|| ఆత్మ చైతన్యచైతన్య మిల కోధాంము. అట్లు హస్తములు యుచితము. అసమాపించుటకుఁబదియవశ్లోకమును శ్రుతుచెప్పెను.

శ్లో|| ప్రాణాదిసంఘ ఆత్మా స్యాదేతస్య బ్రహ్మతా కథం,
ఇత్యాశంకోత్తరం శ్లోక ఏకాదశ ఉదీర్యతే. 284

తా|| ప్రాణము మొదలగువాటి సముదాయమాత్మకదా! అదిబ్రహ్మమెట్లుగును? అనియాక్షేపించుకొని పదునొకండవశ్లోకములో దానికుత్తరము చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో|| తస్యాస్య దర్శనోపాయః కస్యాదిత్యభివోదితే,
శ్లోకేన ద్వాదశేనాహ మనసైవేతి నిర్ణయమ్. 285

తా|| అట్టియీ బ్రహ్మముయొక్క దర్శనమునకు నుపాయమేది యగునని యడుగగాఁ బండ్రిండవశ్లోకముతో 'మనసైవానుద్రిష్టవ్యం' మనస్సుతోనే చూడవలెనని నిర్ణయమునుచెప్పెను.

శ్లో|| ఆత్మంతభేదాభావేఽపి భేదాభేదౌ తయోరితి,
మతం వారయితుం శ్లోకస్త్రయోదశ ఇహోచ్యతే. 286

తా|| ఆత్మకును, బ్రహ్మమునకు సత్యంతము లేకున్నను, యారెంటికిని భేదాభేదములు రెండునుగలవను మతమును కాదనుటకుఁబదుమూడవ శ్లోకమిచటఁజెప్పఁబడినది.

శ్లో|| బోధాదూర్ధ్వం చ కర్తవ్యమస్తీత్యాశంక్య వార్యతే,
చతుర్దశేన శ్లోకేన సంగ్రహోత్ర సమాప్యతే. 287

తా|| జ్ఞానముకలిగినతరువాతనుఁజేయవలసినది కలదను శంకను వారించుటకుఁబదునాల్గవశ్లోకమిట్లు సంగ్రహార్థము సమాప్తిగఁదింపఁబడుచున్నది.

శ్లో|| మంత్రబ్రాహ్మణసంఘేన యత్తత్త్వం ప్రాప్నోమహితం,
తద్విద్యాసాధనం సర్వం మునిరేష ఏవక్షతి. 288

తా|| మంత్రములు, బ్రాహ్మణమాలను వాటితో నేపత్వము మొదట చెప్పఁబడెనో, యావిద్యకు సాధనము మునిచెప్పవలెనను.

శ్లో|| తత్రాదౌ వేదతత్త్వానువాదేన పరిస్ఫుటమ్,
నిరూప్యతే స్వరూపం తత్స వా ఇత్యాదివాక్యేన. 289

తా॥ తొలుతవేదతిత్వముయొక్క యనువాదముచేత స్వప్తముగా స్వ
రూపము 'సవాపమహానజ' యిత్యాది వాక్యముతోఁజెప్పించున్నాడు.

శ్లో॥ బ్రహ్మత్వాదేవ జీవస్య భ్రాంతిజీవత్వవారణాత్,
వశిత్వాద్యా జీవధర్మాః శిష్యులే సోఽయమిశ్వరః. 290

తా॥ జీవుఁడుబ్రహ్మము కనుక భ్రాంతికలవాఁడు కాఁడనివారించుట
వలనవశిత్వాది జీవధర్మములేపించును. అతఁడేయిశ్వరుఁడు (ఆవశి
త్వాది ధర్మములుకల జీవుఁడిశ్వరుఁడనంబడును]

శ్లో॥ జీవత్వవద్యశిత్వాద్యాః యద్యపి భ్రాంతికల్పితాః,
తథాప్యేతే సమీచినాః స్వప్న పుత్రతాత్వయో యథా. 281

తా॥ జీవత్వమువలెనే వశిత్వాదులు విచారింపఁగా భ్రాంతికల్పితము
లేయగును. అయినప్పటికిని స్వప్నమందు బుత్రనాశమెట్టిదో యట్టిదగును

శ్లో॥ అత ఏన హి జిజ్ఞాసుం ప్రరోచయితుమీరిత్యై,
వశిత్వాద్యైః ప్రేర్యతేఽసా యజ్ఞాదా జ్ఞానసాధనే. 292

తా॥ వశిత్వాదిఫలములతో జిజ్ఞాసువును శాస్త్రముప్రేరేపించును క
నుకనే వాటితో ప్రేరేపింపఁబడినవాఁడై యితఁడు యాగమునకు జ్ఞాన
మునకుఁబ్రేరేపించును.

శ్లో॥ జీవధర్మాశ్చైశధర్మాః సంతీత్యేతన్న మే మతం,
అసతామేవ తేషాం తు భానం మాయాకమిష్యతే, 293

తా॥ జీవధర్మములు యీశ్వరధర్మములునున్నవది నామతముకాదు,
అవిలేనివేయని మాయామయమైనవని చెప్పఁబడుచున్నవి.

శ్లో॥ కాదాచిత్కి సతోఽసత్తే త్యేష నాశో న తేష్యతః,
కాలత్రయా సత్వబోధ రూపో బంధస్తు సంభవేత్. 294

తా॥ అసత్త సత్తునకొకానొకప్పుడుకలుగును. వాటియందందువలన
నాశములేదు. కాలత్రయమందు లేదనుబాధ సంభవించును.

శ్లో॥ బాధితా అపి భాసంతే సామగ్రీసంభవే సతి,
ఆరగ్ధాశేష సామగ్రీవినివృత్తౌ న భాసనమ్, 295

తా॥ బాధింపఁబడినప్పటికిని ధర్మములు, సాధనసామగ్రీ సంభవించి

నవుడు భాసించును. ఆరంభించిన సామగ్రి యయిపోయినప్పుడు భాసించవు.

శ్లో॥ నివృత్తత్వాజ్జీవధర్మా భాసంతే నైవ కస్యచిత్,
అనివృత్తా ఈశధర్మా అకర్మాపాదితత్వతః, 296

తా॥ జీవధర్మములు నివర్తించుటవలన నెవనికని భాసించవు. ఈశ్వరధర్మములు కర్మనుగలిగింపనందున నివర్తింపవు.

శ్లో॥ భాంతి తే తీర్వశ్వరస్యాపి బద్ధానాం చ స్వబుద్ధితః,
ఈశ్వరస్య హి లీలా తైర్బద్ధానాం త్వితివిస్మయః 297

తా॥ అవియీశ్వరునకుఁగూడ భాసించును. బద్ధులైన జీవులబుద్ధివలన నవికలుగును. వాటిచేత బద్ధులకు నీశ్వరునిలీలయని యాశ్చర్యము.

శ్లో॥ సర్వేశ్వరాదికః పూర్వశేషశ్చేదుపసంహృతిః,
ఉత్తరస్య తు శేషత్వే బుభుత్సావిషయో భవేత్. 298

తా॥ సర్వేశ్వరాదికము, పూర్వశేషముగానియుండెనా? ఉపసంహారము. ఉత్తరశేషముకలిగినపుడు తెలిసికొందునను నిచ్చకువిషయమగును.

శ్లో॥ యః సర్వేశత్వాదిలక్ష్యస్తం వేదాధ్యయనాదిభిః,
జ్ఞాతుమిచ్ఛత్యవిజ్ఞాతః స ఏవాహో యతస్తతః. 299

తా॥ సర్వేశ్వరాదులచేతఁజూడఁదగినవాఁడెవ్వఁడో యాతనిని వేదాధ్యయనాదులచేతఁజెలియదలంచును. ఎందువలన నాయర్థము జేలియఁబడలేదో యందువల్లను (తెలియఁదలంచును)

శ్లో॥ బహిరంగం కర్మజాతం సన్యాసస్యాంతరం గతాః,
ప్రత్యాసన్నా శాంతిదాంతిక్షాంత్యాద్యా ఇశ్యసా క్రమః. 300

తా॥ కర్మలసముదాయమంతయు బహిరంగము. శాంతి, దాంతి, షాంతి మొదలగునవి సమీపమందున్నవగుటవలన సన్యాసమునకంతరంగములు. (కర్మలు సన్యాస బహిరంగములు) ఇదివరకు.

శ్లో॥ ప్రత్యక్రవణతాం బుద్ధేః కర్మాణ్యుత్పాద్య శుద్ధితః,
కృతార్థాన్యస్తమాయాంతి ప్రిన్యడంతే ఘనా ఇన 301

తా॥ శుద్ధివలన బుద్ధిప్రత్యగాత్మికభిముఖముగు దానిఁగాఁగని కర్మ

లు కృతార్థములగుచు, పరమకాలాంతమందు మేఘములు నశించినట్లు నశించుచున్నవి.

శ్లో॥ సామర్థ్యమిదృశ్యేదస్మి కర్మణాం తస్మి కిం తప,
జ్ఞానేనేతి న వక్తవ్యం మునిత్వాత్థ మపేక్షణాత్. 302

తా॥ (చిత్తశుద్ధిద్వారా ముక్తికి సాధనమైన ప్రత్యక్షవణబుద్ధినిగలిగించు) సామర్థ్యమే కర్మలకుండినట్లయిన జ్ఞానముచేత నీకేమి ప్రయోజనముకలదని యనవలదు. మునియగుట కదికావలసియున్నది.

శ్లో॥ బుభుత్సతేఽయమాత్మానం సర్వైర్యజ్ఞాదికర్మభిః
ఏతమేవ విదిత్వాసౌ మునిర్భవతి నాన్యథా. 303

తా॥ సకలమైన యజ్ఞాదికర్మచేత నతఃకాత్మను దెలియఁదలచును. ఈయాత్మను దెలిసియేమునియగును. మఱియొకవిధమున మునికానేరడు.

శ్లో॥ అరుచిప్రతిబంధస్య కర్మభిః ప్రక్షయే సతి,
గృహస్థో వా పరివ్రాడ్వా శాస్త్రీణాత్మానమీక్షతే, 304

తా॥ (ఆత్మయందు) ఇష్టములేకుండఁజేయుప్రతిబంధము. నిష్కామకర్మవలన నశింపఁగాఁగృహస్థుఁడుగాని సన్యాసిగాని, వేదాంత శాస్త్రముచేత నాత్మను దెలియును.

శ్లో॥ జనకోషస్తగార్గ్యదేర్న స్యాద్దేదనమన్యథా,
సులభం తు పరివ్రాజో బహువిత్తేపవర్జనాత్. 305

తా॥ జనకుఁడు, ఉపస్తుఁడు, గార్గిమొదలగువారికి మఱియొకవిధముగా జ్ఞానములేకపోవును. సన్యాసికి విత్తేపముండదు కనుక జ్ఞానము సులభము.

శ్లో॥ సోఢ్వాపికర్మవిత్తేపం చితైకాగ్రే క్షమో యది,
తదా వేత్తు గృహస్థోఽపి ప్రవజత్వన్యథా వ్రమాత్. 306

తా॥ కర్మవిత్తేపమును సహించి చిత్తమునే కాగ్రముచేయ సమర్థుఁడయ్యేనేని గృహస్థుఁడును యాత్మను దెలియవచ్చును. అట్లుకానపుడ పురుషుఁడు సన్యసించుఁగాక!

శ్లో॥ అతో విదిత్వేతి వాక్యం సామాన్యవిషయం భవేత్,
ప్రవజంతీతి వాక్యం తు విశేషేణ ప్రవర్తతే. 307

తా|| పశుకపిమన్వ (సంస్కృత) యనువాక్యము సామాన్యవిషయము
ప. ప్రవ్రజంతి (సన్యసింతురు) యనువాక్యము విశేషప్రవృత్తికలది
ప. గాఢాలమంది సన్యసింతురే యాత్మను దెలియుదురు ఎవరో
దగు గృహస్థులుమాత్రమే యాత్మను దెలియదురనితా||

శ్లో|| సకృద్బోధో వేదనం స్యాన్నునిత్వం జ్ఞానశీలతా,
అజ్ఞానహానిర్బోధాత్సాజ్ఞవన్నుక్తిర్మునిత్వతః. 308

తా|| ఒకమాత్రాత్మను దెలియుట వేదనమనఁబడును. జ్ఞానస్వభావ
కలవాడుముని. బోధవలననజ్ఞానము నశించును. మునియగుటవలన
న్నుక్తి కలుగును.

శ్లో|| బుద్ధోఽపి న మునిః స్యాచ్చేద్విద్వత్సన్యాసమాచరేత్,
ఏతద్ధ సేతి వాక్యేన తదేతదభిధీయతే. 309

తా|| ఆత్మను దెలిసినవాఁడును మునికానిచో విద్వత్సన్యాసము నాచ
పవలయును. “ ఏతద్ధస్మ ” యనువాక్యముచేత నదియే చెప్పఁబడు
న్నది.

శ్లో|| పరివాడ్భిర్బుద్ధ ఆత్మా కీదృగిత్యభిశంకితే,
సవష నేతి నేతీతి శ్రుతిః ప్రాహూత్సుకా సతీ. 310

తా|| సన్యాసులచేతఁ దెలియఁబడిన యాత్మయెట్టిదని శంకింపఁగానేది
‘నేతీనేతి’ యనఁబడెనో అదియే యీయాత్మయని శ్రుతియుత్సాహము
దగుచుఁజెప్పుచున్నది.

శ్లో|| నను భిక్షోదినా దేహపోషణాదా సమే సతి,
ఆత్మతత్త్వవిదః కోఽతిశయో మూఢాదితీర్థతామ్. 311

తా|| ఓయీ! భిక్షులనము మొదలగువాటివలన దేహపోషణాదులు
యీధునికి, జ్ఞానికి) సమానములైయున్నవి కనుక నాత్మతత్త్వవేత్తకు
యాధునికంటే నాధిక్యమేమియో చెప్పుము.

శ్లో|| సర్వేషామపి మూఢానాం చిత్తే స్తః పుణ్యపాపయోః,
ఏతమేవైకమాత్మజ్ఞం చిత్తే ద్వే ప్రాప్నుతో నహి. 312

తా|| మూఢులందఱకును పుణ్యమందును బాపమందును రెండుమనస్సులుం
ను. ఒక్క యామాత్మవేత్తనుమాత్రము రెండుమనస్సులు పొందవు.

శ్లో॥ ఉభే ఈహేతి సోమోక్తే రచ్చుః పాదౌ చ సౌమ్యం.

అతిక్రామతి తత్త్వజ్ఞః పుణ్యపాపే ఉభే చ.

313

తా॥ “ఉభేఉనైషవ తేతరతి” యను శ్రుతియందు కేవలపుణ్యం డియుండగా బుణ్యపాపములచింత సంధవింపనపుడు చెత్స్యవైత్తి పుణ్యపాపములరెంటిని నతిక్రమించుచున్నాడు.

శ్లో॥ కృతే దేహాదిభిర్వాస్తాం ద్వే కృతే వా ద్విభాజితే చ,

ఏవం తత్త్వవిదం తే ద్వే నైష తాపయతి క్వచిత్.

314

తా॥ పుణ్యపాపములు దేహదులచేతఁ జేయఁబడినవైనను, యుండగాక! ఆరెండును, జేయఁపడకున్నవికూడ రెండుగానుండునుగాక! ఆరెండును తత్వవేత్త నెక్కడను బాధింపవు.

శ్లో॥ అంతరంగతరా యే తే శాంతిదాంత్యాదయోఽఖిలాః,

వక్తవ్యా ఇత్యభిప్రీత్య శ్రుతిస్తత్ ప్రవర్తతే.

315

తా॥ దాంతి (ఇంద్రియనిగ్రహము) శాంతి (మనోనిగ్రహము) మెదలగునవి యంతరంగధర్మములుమాత్రము తత్వవేత్తకుఁ జెప్పఁదగునఁ యభిప్రాయపడి శ్రుతియిచ్చుట బ్రవర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ రుచిమాన్కర్మసన్యాసీ యుక్తః శమదమాదిభిః,

ముఖ్యాధికారి భూత్వాసావాత్మన్యాత్తానమీక్షతే.

316

తా॥ (ఆత్మయందు) రుచికలిగినకర్మ సన్యాసి శమదమాదులతోగూడి ముఖ్యాధికారియగుచు నతఁడాత్మయందాత్మను జూచును.

శ్లో॥ పుణ్యం చ జన్మహేతుత్వాదత్ర పాపేతి వర్ణ్యతే,

కర్మహానిః పూర్వముక్తా యా తస్యా ఉపసంహృతిః.

317

తా॥ పుణ్యముకూడ జన్మకుహేతువగుటవలన సీశ్రుతిలోఁబాపమనఁ చెప్పఁబడుచున్నది. కర్మసన్యాసమేది పూర్వమందుఁజెప్పఁబడెనో దానియొక్క యుపసంహారము చేయఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ బ్రహ్మత్వమేవ బ్రాహ్మణ్యమిత్యభిప్రాయమాత్మనః,

విశేషీకరుమాహైష బ్రహ్మలోక ఇతీదృశమ్.

318

తా॥ బ్రహ్మత్వమే బ్రాహ్మణ్యమాత్మకని మభిప్రాయముస్పష్టపఱ

చుటకు 'బ్రాహ్మణో ధవత్యేష బ్రహ్మలోకః' యనుశ్రితి బ్రహ్మలోక మని యీవిధమునఁ జెప్పచున్నది.

శ్లో॥ ససాధనాయా విద్యాయాః సంపూర్ణత్వాదయం నృపః,
స్వదేహసహితం రాజ్యం గురవేఽస్మై న్యవేదయేత్. 319

తా॥ సాధనముతోఁగూడిన బ్రహ్మవిద్యసంపూర్ణమగుటవలన నీరాజు తన దేహముతోఁగలసి రాజ్యమును యీగురువుకొఱకు సమర్పించెను.

శ్లో॥ ఆఖ్యాయికాం పరిత్యజ్య శ్రుతిరస్మదనుగ్రహేత్,
సగుణం నిర్గుణం బ్రహ్మ సంక్షిప్యోచే న వా ఇతి. 320

తా॥ ఈయాఖ్యాయికనువిడిచి మనమీదననుగ్రహమువలన శ్రితి సగుణ నిర్గుణబ్రహ్మలను సంక్షేపించి "సవావషమహానజ ఆత్మాఽన్న దోషసుదానో విందతేవసుయవవంవేద" యనిచెప్పెను.

శ్లో॥ పూజాస్వీకారదాతృత్వగుణయుక్తం మహేశ్వరం,
య ఉపాస్తే పుమానేష యథేష్టం లభతే ధనమ్. 321

తా॥ పూజాస్వీకారము, దాతృత్వమును గుణములుకల యీశ్వరుని యేపురుషుఁ డుపాసించునో యతఁడుకావలసినంత ధనమునుబొందును.

శ్లో॥ విద్వద్బ్రహ్మ స ఏవాత్మా జరామరణవర్జితః,
ఆనందోభయహీనశ్చ బ్రహ్మైవాజో న చేతరః. 322

తా॥ విద్వాంసుని దృష్టియందాత్మయే జరామరణములులేనిది. ఆ నందము, భయరహితము. బ్రహ్మమే జన్మలేనిది. మతేదియుఁగాదు.

శ్లో॥ య ఏవం బ్రహ్మ జానాతి తద్బ్రహ్మైవ భవత్యసా,
హిశబ్దోఽశేషవేదాంతప్రసిద్ధం సూచయే దిహ. 323

తా॥ ఎవఁడీవిధముగా బ్రహ్మమునుదెలియునో వాఁడబ్రహ్మమేయ గును. 'హి' యనుపదము సమస్తోపనిషత్తులలోనిది. ప్రసిద్ధమని యిచటసూచించును.

శ్లో॥ జనకాయాత్మవిద్యైషా యాజ్ఞవల్క్యేన వర్ణితా,
తద్వ్యాఖ్యానేనానుగృహ్యద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః, 324
ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతిప్రకాశే

జనకవిద్యాప్రకాశో నామ అష్టాదశోఽధ్యాయః,
 యాజ్ఞవల్క్యముని జనకమహారాజున కేవిద్యనుజెప్పెను, దాని
 వ్యాఖ్యానించుటచేత విద్యాత్థిర్థమహేశ్వరుఁడు సనుగ్రహించును
 ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్య విరచితానుభూతి ప్రకాశమునందు
 జనకవిద్యా ప్రకాశమునకుఁ బంతుపల్లి
 మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము
 పదునెనిమిదవ ప్రకరణము,

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

వికోనవింశోద్యాయము.

శ్లో॥ శాఖా తలవకారాణాం సామవేదగతాస్తియా,
 వివోక్తా తత్ర సంక్షేపాత్తాం విస్పష్ట మిహ బ్రువే.

తా॥ సామవేదమందుఁ దలవకారుల శాఖయేదికలదో, యచట
 గ్రహముగా విద్య చెప్పబడెను, దాని నిచ్చట స్పష్టముగాఁజెప్పె.

శ్లో॥ తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా,
 ఇత్యజ్ఞనాయ భగవానాహ ప్రశ్నాఖ్యసాధనమ్.

తా॥ నమస్కరించికాని, ప్రశ్నవలనఁగాని, సేవజేసిగాని, దానిని
 సికొమ్మని కృష్ణభగవానుఁ డర్జునునకుఁ బ్రశ్నసాధనమును జెప్పెన

శ్లో॥ నాపృష్ఠః కస్య చిద్రూపయాన్నచాన్యాయేన వృచ్ఛతః,
 జానన్నపి తు మేధావీ జడవల్లోకమాచరేత్.

తా॥ అడుగనిది యెవనికినిఁ జెప్పరాదు. అన్యాయముగా న

చున్నవానికిని జెప్పరాదు. బుద్ధిమంతుడైనవాడు తెలిసికొనుచున్నను
లోకమున జడమువలె సంచరించును.

శ్లో॥ ఇతి శాస్త్రమవేత్త్యాత్ర కచ్చిచ్చిష్యశుణాన్వితః,

ఉపసద్య గురుం సమ్యగపాక్షీదాత్మబుద్ధయే.

4

తా॥ ఇట్లు శాస్త్రమును జూచి యిచట శిష్యగుణములతోఁ గూడిన
వాడై గురువును బాగుగ సేవించి యాత్మజ్ఞానముకొఱకుపొన్నించెను.

శ్లో॥ మనఃప్రాణౌ శ్రోత్రచక్షుర్వాచశ్చ వపుషి స్థితాః,

ప్రపంచే న్యన్వేష్యై విద్యతే ప్రేరకో న వా.

5

తా॥ మనసు, ప్రాణము, శ్రోత్రము, చక్షుస్సు, వాక్కులు శరీర
మందుఁగలవు. తమ తమ కార్యమందుఁ బ్రవర్తించుచున్నవి, విద్యను
ప్రేరేక్షించువాడు కలడా? లేడా?

శ్లో॥ స చేత్తర్హి జడత్యేన ప్రవృత్తిర్మనఃపదిషు,

స స్యాద్విద్యాప్రేరకేణ శకటాద్యప్రవృత్తిః.

6

తా॥ లేడనుచో మనస్సు మొదలైనవి జడములు కనుక వాటి ప్ర
వర్తనము ప్రేరకుఁడు లేనిదే జరుగదు. శకటాదులు జడములు ప్రేర
కుఁడు (నడుపువాడు) లేనిది నడువలేదు కనుక.

శ్లో॥ చైతన్య మింద్రియాణాం చేద్బ్రహ్మసత్త్వం ప్రసజ్యతే,

ఇందియేభ్యశ్చైతనోఽన్యః ప్రేరకోఽభ్యనుగమ్యతామ్.

7

తా॥ ఇంద్రియములకుఁ జైతన్యముండినట్లయినచో బ్రహ్మసూచకపో
వలసివచ్చును. ఇంద్రియములకంటె వేఱుగాఁ బ్రేరకుఁడగుచేసినఁడు
న్నాడని యంగీకరింపవలయును,

శ్లో॥ ఇందియైసాధనైర్జీవో యః కర్తా సౌ ప్రసర్తకః,

ఇతి చేన్నయతో, జీవే పారతంత్ర్యమవేత్త్యతే

8

తా॥ సాధనములైన ఇంద్రియములతో నేకీవుఁడు కర్తయగుచున్నా
డో యతఁడు ప్రేరకుఁడని యందువేమో! జీవుఁడు పారతంత్ర్యముఁడుగాఁ
దెలియఁబడుచున్నాడని యెఱుంగవగును.

శ్లో॥ వ్యాపారమిందియోత్థానం స కరిష్యేఽమునాన్యయః,

సంకల్పాన్వితో కరోత్యేవ భూతానిష్ఠ ఇవాహుతః.

9

తా॥ ఇంద్రియముల గమనమైన వ్యాపారమును నేను చేయనని సంకల్పించియుఁ బూతావేశము కలవానివలె నా పనిని జేసివేయును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాధిష్ఠాత్మదేవాన స్వతంత్రా యథా వయం,
ధర్మాధర్మాత్మకం కర్మ స స్వతంత్రం జడత్వతః. 10

తా॥ మనమేలాగుననో యిట్లే యింద్రియాధికారులైన దేవతలును స్వతంత్రులుకారు, ధర్మాధర్మరూపమైన కర్మ జడము కనుక స్వతంత్రముకాదు.

శ్లో॥ తస్మాత్కేన ప్రేరితం నద్విషయాన్మనుతే, మనః,
కర్తృముచ్ఛ్వాస నిశ్వాసా ప్రాణః కేన ప్రణీయతే. 11

తా॥ కనుక దేనిచేతఁ బ్రేరేపింపఁబడిన విషయములను మనస్సంగీకరించును? ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములు చేయుటకుఁ బ్రాణమెవ్వరిచేతఁ బ్రేరేపింపఁబడును?

శ్లో॥ వాక్చక్షుశ్రోత్రముఖ్యాని ప్రేరయేత్కరణాని కః
ఈశ్వరశ్చేత్కిమేవోఽసౌ బహవోఽమీత్యుదీర్యతామ్. 12

తా॥ వాక్కు, చూపు, శ్రవణేంద్రియము మొదలగు నింద్రియముల నెవఁడు ప్రేరేపించును? ఈశ్వరుఁడు ప్రేరేపించునందువా? ఈశ్వరులు బహుమంది కలరా? చెప్పము.

శ్లో॥ ప్రసర్త్యానామనంతత్వాద్వైలక్షణ్యాచ్చ నైకతా,
నైకమత్యం బహుత్వే స్యాద్బహురాజకదేశవత్. 13

తా॥ ప్రేరేపింపఁబడువారు లెక్కలేనంతమందియగుటచేతను, యొకరికొకరు విభిన్నమార్గులగుటవలనను, యనేకులీశ్వరులుండవలెను, అధికారులనేకులగునపుఁడు బహురాజదేశమువలెనుండును. (చెడునని తా॥)

శ్లో॥ ఉక్తదోషనివృత్త్యర్థం గురుర్వచనమబ్రవీత్,
శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాది తదర్థస్తు విచార్యతే. 14

తా॥ ఈచెప్పిన యాత్యేపములను నివారించుటకై గురువు “శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం” యిత్యాది వాక్యమును జెప్పుచున్నాఁడు, దాని యర్థమును ముందు వివరింతుము.

శ్లో॥ అంతర్యామ్యేక ఏ వేశః స చ సర్వం నియచ్ఛతి,

అధీయంతే పృథివ్యాచౌ స్థితం వాజసనేయనః,

15

తా॥ ఒక్కయీశ్వరుడు మాత్రమే లోపలనుండి ప్రేరేపించును. అతడన్నిటిని ప్రేరేపించును. భూమి మొదలగు తావులనున్న వేదమును వాజసనేయశాఖవారు పఠించుచుందురు.

శ్లో॥ స్థిత్యా మనస్త్వంతరోఽస్మాద్ జ్ఞాయతే మనసా న సః.

మనస్తస్య శరీరం స్వాన్నియచ్చత్వంతరో మనః.

16

తా॥ మనస్సునందుండి యామనస్సుచకు లోపలివాడై తెలిసికొనును, అతడు మనస్సుతోఁ దెలియఁడు. అతని శరీరము, మనస్సును, లోపలనుండి మనస్సును నతడు నియమించును. (మనస్సుతోఁగాక స్వయముగానే తెలియునని తా॥)

శ్లో॥ ఏవం శ్రుతః ససర్వేషు ప్రాణవాగాదివస్తుషు,

అంతఃప్రవిష్టః శాస్తాఽయమితి శ్రుత్యంతరం జగత్.

17

తా॥ ఇట్లు ప్రాణమందు, వాగాదులందు, లోపలఁ బ్రవేశించినవాడై యున్నాడని యీ శ్రుతిలోను, యింకొక శ్రుతియందు నన్నిటిని శాసించుననియుఁ జెప్పఁబడెను.

* శ్లో॥ సత్యం జ్ఞానమనంతం యద్రుహ్యో వేదేషు సర్వతః,

తదేన మాయా సంయోగాదీశ్వరత్వం ప్రపద్యతే.

18

తా॥ సత్యము, జ్ఞానము, అనంతమునైన యే బ్రహ్మము వేదములందు వర్ణింపఁబడెనో, యదియే మాయా సంయోగమునలన సీర్వీనిఁ దనఁబడుచున్నది.

* “సత్యం జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ, యోవేదనిహితం గుహ్యగుహ్యం పరమేవ్యోమస్త్వేనాశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ, బ్రహ్మణః పరిశ్చిత్తేతి” అని శ్రుతియందుఁగలదు. సత్యమైన జ్ఞానమనంత తత్వముఁగల బ్రహ్మము హృదయగుహయందుఁగలదిగ వేదము వర్ణించెను. ఆ బ్రహ్మము సర్వ కామఫలప్రదమైనది. అనఁగాఁ జీవన్ముక్తి నిచ్చునని భావము. మఱియుఁ బ్రహ్మపదార్థము సత్యస్వరూపముగను, జ్ఞానరూపముగను చెప్పించుటకు వీలులేనిదిగను నున్నదిని పరిరహాక యుక్తము. అ. సు. పరబ్ర.

శ్లో॥ మాయాం యే ప్రకృతం విద్యాన్మయినఁ తే మహేశ్వరం,

పరాస్య శక్తిర్వినిధా తా మాయా శక్తయోఽఖలాః. 1౮
తా॥ మాయను ప్రకృతిగాఁ దెలియుఁడు మాయగలవాఁడు మహేశ్వరుఁడు అతని శక్తి పలువిధములు ఆ మాయాశక్తులనేకములుకలవు.

శ్లో॥ మాయాభిరీశో బహుధా భాతి సర్వేషు వస్తుషు,
శ్రోత్రశక్తి ముపాదాయ శ్రోత్రం సృష్ట్యైత్రీభాత్యసా. 20
తా॥ మాయలతో నీశ్వరుఁడ నేకవిధముల సర్వవస్తువులందును ప్రకాశించును. శ్రోత్ర శక్తి నవలంబించి, శ్రోత్రమును సృజించి, శ్రోత్రముం దీశ్వరుఁడు భాసించును.

శ్లో॥ యేన శబ్దః శ్రూయతే తచ్ఛ్రోత్రం శ్రోత్రత్వమస్య యత్,
తస్యేకశక్త్యా సృష్టత్వా త్శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమీశ్వరః. 21
తా॥ దేనితో శబ్దమును విందుమో యది శ్రోత్రము. దాని శ్రోత్రత్వమేదికలదో (వినిశి) యది యీశ్వరుని శక్తిచేత సృజంపబడినందున నీశ్వరుఁడు శ్రోత్రమునకు శ్రోత్రమగును.

శ్లో॥ వ్యాకృతాఽవ్యాకృతాకారా యా శ్రోత్రస్య తయోరిదం,
శ్రోత్రం వ్యాకృత ఆకారః శక్తిరవ్యాకృతాభిధా. 22
తా॥ శ్రోత్రమునకు వ్యాకృతాకారము, అవ్యాకృతాకారము (అని రెండ్రాకారములు కలవు.) ఆరెంటిలో వ్యాకృతాకారము శ్రోత్రము. అవ్యాకృతాకారము శ్రోత్రశక్తి.

శ్లో॥ తచ్చక్తుపహితత్వేన బ్రహ్మపి శ్రోత్రముచ్యతే,
శృణోత్యకర్ణ ఇత్స్య క్తం శ్రోత్రశక్తియుతత్వతః. 23
తా॥ ఆశ్రోత్రశక్తి యువాధిగాఁగలదగుటచేత బ్రహ్మముకూడ శ్రోత్రమనఁబడుచున్నది. శ్రోత్రశక్తియున్నదగుటచేత గర్ణములు లేకనే వినుచున్నదని చెప్పఁబడెను.

శ్లో॥ పుష్ట్యంతం కరణం తస్య ప్రథమాంతం ప్రవర్తకం,
మనసో మన ఇత్యాదావయం న్యాయః సమీక్ష్యతామ్. 24
తా॥ శ్రుతియందు [ఇందియాధికపదములలో] పక్షినిభక్తియందున్న పదమున కర్ణము సాధనము (ఇంద్రియము) ని తెలియవలయును; ప్రథమాంతము (అయింద్రియమును) సమీక్షించునదియని తెలియఁదగును.

మనసః [ప్రప్తి] మనః (ప్రవసు) యిత్యాదితావులందీ న్యాయముచూచు
కొనవలసిును.

శ్లో॥ ఏకత్వేఽపీశ్వరస్వేత్థం తచ్చక్తి నాం బహుత్వతః,
విలక్షణానంతవస్తుప్రేరణం సంభవిష్యతి. 25

తా॥ ఈశ్వరుడొక్కఁడే యయ్య నాతనిశక్తులనేకములు గనుకవిని
ధములైన యనంతవస్తువులను ప్రేరేపించుట సంభవింపఁగలదు.

శ్లో॥ అతాధిష్ఠాత్మదేవేషు జీవేష్వక్షేషు చేశ్వరః,
అంతర్యామితయా స్థిత్యా నియచ్ఛతి యథా తథమ్. 26

తా॥ ఇంద్రియాధిష్ఠానదేవతల (సూర్య, అగ్ని, పృథివి మొదలైన)
యందును, జీవులందును, యింద్రియములందును యీశ్వరుడంతర్యామి
గానుండి దానిదానికిఁదగునట్లు ప్రేరేపించును.

శ్లో॥ శక్తా చిదా భాసవత్త్వాం స్థితా నియమనక్రియా,
తదధిష్ఠానవైతస్యే నియంతృత్వం ప్రకల్పితమ్. 27

తా॥ చిదాభాసునితోఁగూడినశక్తియందే నియమించు క్రియయున్న
. శక్తికాధారమైన వైతన్యమందు నియమించు నధికారము కల్పింపఁ
డినది. (అనఁగా నియంతనన్నిధిమాత్రమున శక్తియే నియమించు
ని తా॥)

శ్లో॥ నియంతృత్వోపాధినా యః పరమాత్మోపలక్షితః,
తమింద్రియనిరోధేన ధీరాః పశ్యంతి యోగినః. 28

తా॥ ఏ పరమాత్మనియంతగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడో యాతనిని
ంద్రియములనిరోధించి ధీరులగు యోగులు చూతురు,

శ్లో॥ అదర్శనే త్వహంకారతాదాత్మ్యం చితి కల్ప్యతాం,
తాదాత్మ్యాధ్యాసతో జ్ఞో భూత్వాసా బంధమాఘ్నయాత్.
తా॥ చిత్తునందహంకారతాదాత్మ్యమే కనఁబడకపోవుటకు సేతువు
గల్పింపవలెను. తాదాత్మ్యాధ్యాసవలననే జన్మఁదై యతఁడుబంధము
నును,

శ్లో॥ అధ్యాసవారికా బుద్ధిర్జ్యేషాం ధీరాస్త ఈరితాః,
అధ్యాసక్త్యా వపుస్త్యక్త్యా తే స్యుర్మరణవర్జితాః 29

తా॥ అధ్యాసమును నివారించునట్టి బుద్ధి యెవ్వరికిఁగలదో వారు ధీరులనఁబడుదురు. బంధమునుండి విడిచి, శరీరమును విడిచి, మరణములేనివారగుదురు.

శ్లో॥ ఐక్యభ్రాంతిర్బంధకృత్స్యాదహంకారచిదాత్మనోః,
తద్వివేకే కుతోబంధః శరీరం చాత్మనః కుతః. 31

తా॥ అహంకారము, చిదాత్మయు నొక్కటియే యను భ్రాంతిబంధమును గలిగించును, ఆరెంటిని వేఱువేఱ నెఱింగినప్పుడు బంధమెట్లు వచ్చును? ఆత్మకు శరీర మెట్లుండును?

శ్లో॥ దేహప్రాణవియోగః స్యాన్మరణే యస్య తౌ నహి,
తద్వియోగః కథం తస్య చిదేకరస వస్తునః. 32

తా॥ ఎవనికిఁ బ్రాణమును, దేహమునులేవో వానికివాటితో వియోగమెట్లు? మరణమందు దేహప్రాణములు విడిపోవును. (గదా!) చిత్తు యొక్కటే రసమైన వస్తువునకుఁ బ్రాణము, దేహము కూడ నెక్కడివి?

శ్లో॥ బంధో దేహో మృతిరోబ్ధమాత్రాచ్ఛేత్సంతి నో తదా,
సర్వే బుద్ధ్వా నిజాత్మానం కృతకృత్యాఃకుతో నహి. 33

తా॥ బోధకలిగినంతమాత్రముచేతనే బంధము, దేహము, మరణములేకపోయినట్లయితే అపుడందఱును తమయాత్మనుఁ దెలిసికొని కృతార్థులేకారు?

శ్లో॥ గురూపదేశరహితా ఆత్మానం బోధ్యమక్షమాః,
చక్షుర్వాగాదయో, యస్మాన్న గచ్ఛంతి చిదాత్మని. 34

తా॥ చక్షుస్సుకాని, వాగాదీందియములు కాని, చిదాత్మయందుఁ బ్రవర్తింపఁజాలవు. కనుక గురూపదేశము వినా నెవ్వరు నాత్మను దెలియఁజాలరు.

శ్లో॥ చక్షుర్న గచ్ఛేన్నీరూపే వాగవాచ్యం కథం వదేత్,
అవికల్పమసంకల్పం గృహీతుం న మనోఽర్హతి. 35

తా॥ రూపములేనిదానియందు చక్షుస్సు ప్రవేశింపలేదు. చెప్పరానిదానినెట్లు వాక్కు చెప్పును? వికల్పములేని దానిని, సంకల్పములేని దానిని నునస్సు గ్రహింపనేరదు.

ఏకానవింశోధ్యాయము.

- తా. యూయం జాసిధి మనసేతి చేత్, 36
 తా. యేణ న విద్మో మనసా వయమ్.
 తా. మనసేన మనస్సుతోఁ దెలియఁగలరను
 తా. మనస్సుతోఁ మేము తెలియఁజాలము. [ఆ
 తా. మనస్సుతోఁ దెలియుదుమని తా॥]
- తా. కథం బ్రూయాదవాచ్యమితి చెద్విధా,
 తా. మనస్సుతోఁగావృత్త్యా తం ప్రకారం న వేద్విధామ్. 37
 తా. వాచ్యమును యాచార్యుఁడెట్లు చెప్పఁగలడు? అనఁగా—అది
 తా. నెట్లుదిబోధించునో యాప్రకారమే నెఱుఁగను.
 తా. గుణక్రియాజాతిరూఢయః శబ్దహేతవః,
 తా. నాన్వయస్యతమోఽమీషాం తేనాత్మా నాభిధీయతే. 38
 తా. శబ్దహేతువులైన గుణక్రియాజాతిరూఢులను వాటియందేదియు
 తా. అందుచేత నాత్మ (దేనిచేతను) చెప్పంబడదు.
 తా. కథం యూయమాచార్యాచ్చుతవంతః కథం త్వత్తి,
 తా. చేచ్చశ్రుమాత్కానమతద్వావృత్తితో వయమ్. 39
 తా. కాదని మీ మాత్రమాచార్యునివలన నెఱింగితిని
 తా. అత్తను అతద్వావృత్తిద్వారా వింటిమి. (అత్త—
 తా. కాదని. వ్యావృత్తితః (ఆత్మ) కాదని చెప్పుటవలన నాన్వయము
 తా. అందుచేత నిది యాత్మకాదు. ఇది యాత్మకానిని నిశ్చయము
 తా.)
- తా. జ్ఞాతం చాజ్ఞాతమిత్యేవ జగద్వేగావభాసతే,
 తా. అస్యభయస్య వ్యావృ త్యా పరమాత్మానశిష్యుత్తి. 40
 తా. తెలియఁబడినది; తెలియఁబడనిదియు రెండువిధములుగా
 తా. కనఁబడుచున్నది. ఆ రెండును కాదనుటనలవాటులేదు
 తా.)
- తా. శివృత్తిర్విషయాకృత్య యద్భూతాద్యనభాసయోః,
 తా. విదితం తద్యత్ర నో ధీస్తత్స్వాదవిదితం శిలు. 41
 తా. శివృత్తియే ఘటాదికమును విషయగాఁగి

జేయునో యదివిదితము. ఎచట బుద్ధిగనునెలసదో యది యవిదెలయగును.

శ్లో॥ జ్ఞాతాజ్ఞాతే సాక్షిభావ్యే స సాక్షి భాసతే స్వయం,
జ్ఞాతాజ్ఞాతపరిత్యాగే సాక్షి శేషో హ్యతిస్ఫుటః॥ 41

తా॥ జ్ఞాతమును, యజ్ఞాతమును సాక్షి చేత భాసింపఁజేయఁబడుచున్నది. సాక్షి స్వయముగాఁ బ్రకాశించును. జ్ఞాతాజ్ఞాతములు పోహరింపఁగా మిగిలినది సాక్షియగుట స్పష్టము.

శ్లో॥ వేద్మీతి యద్బలాదాత్థ స వేద్మీత్యపి యద్బలాత్,
తదన్య నిరపేక్షం సద్భాతీత్యస్మద్గురోర్వచః॥ 43

తా॥ తెలిసికొనుచున్నానని దేనిబలమువలన ననుచున్నానో, తెలియకున్నానని దేనిబలమువలన ననుకొనుచున్నానో, యితరాపేక్ష లేనిదై భాసించునని మాగురువువచనము.

శ్లో॥ అజ్ఞాతజ్ఞాతయోః సాక్షీ బ్రహ్మేత్యేవంవిధా తు ధీః,
అజ్ఞానం నాశయత్యేవ స బ్రహ్మ సోఽపరయత్యసా॥ 44

తా॥ అజ్ఞాతజ్ఞాతములసాక్షి బ్రహ్మమనుబుద్ధి యజ్ఞానమును నశింపఁజేయును. కాని, బ్రహ్మమును స్ఫురింపఁజేయదు.

శ్లో॥ స్వతః స్ఫురణరూపేఽస్మి నిమగ్నత్సురణం భవేత్,
సోఽపర్యత్వాభావతస్తస్య స మనోగమ్యతా భవేత్॥ 44

తా॥ స్వయం స్ఫురణరూపమైన దీనియందు స్ఫురణమింకొకటియేమి యుండును? స్ఫురింపఁజేయఁదగినది కానందున నదిమనోగమ్యముకాదు.

శ్లో॥ అవాఙ్మనసగమ్యం తదాచార్యేణో పదిశ్యతే,
శిష్యేణ బుధ్యతే చేత్థం నకించిన్నోప పద్యతే॥ 46

తా॥ వాఙ్మనస్సులచేతఁ దెలియఁదగని యాబ్రహ్మమాచార్యునిచేత పదేశింపఁబడుచున్నది. ఇట్లే శిష్యులచేత బోధించుకొనఁబడుచున్నది యక నన్నియునుప పన్నములు. (ఉపపత్తి-సబబు)

శ్లో॥ యన్నాభిధీయతే వాచా వాగ్యేన ప్రేర్యతే సదా,
బ్రహ్మ విద్ధి తదేవ త్వం స త్విడం యదువాసతే॥ 47

తా॥ వాక్కుతో నేదిచెప్పఁబడదో, దేసిదేవువాక్కు ప్రేరేపింపఁబడు

చున్నదో, దానినిబ్రహ్మముగాఁ దెలియుము. ఇది నువ్వ నాచిహ్నుడై యది బ్రహ్మముకానేరదు.

శ్లో॥ ఉపాసకస్తు సర్వజ్ఞ సర్వశక్త్యాది శబ్దతః .

వాచ్యం స్వభిన్నం ధ్యాయంతి న ముఖ్యం బ్రహ్మ తద్భవేత్
తా॥ సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తి యిత్యాది పదములచేఁ జెప్పఁబడిన
రూపమునకు వేఱయిన (తనకువేఱను) దానిని ధ్యాయింతును. ముఖ్య
న బ్రహ్మమదికాదు.

శ్లో॥ స్ఫోర్యతే మనసా యన్న స్ఫోరకం మనసస్తు యత్ .

తద్రూప్యా విద్ధి న త్వేతద్యత్తు స్ఫోర్యముపాసతే॥

తా॥ మనస్సుదేనిని స్ఫురింపఁజేయుఁజాలదో, మనస్సునేది స్ఫురిం
జేయునో దానిని బ్రహ్మమని యెఱుంగుము. ఒకదానిచే స్ఫురింప
యఁబడిన దాని నుపాసింతురో యదిమాత్రము బ్రహ్మముకాదు.

శ్లో॥ భావనాజన్య వృత్తైవ స్ఫోర్యం ధ్యాయంతుపాసకాః,

ఉపాసకేన దృశ్యం తద్రూప్యా ముఖ్యం కథం భవేత్॥

తా॥ భావనవలనఁ గలిగిన వృత్తిద్వారా స్ఫురించినదాని నుపా
లు ధ్యాయింతురు. ఉపాసకునిచేతఁజూడఁదగినది ముఖ్యబ్రహ్మమెట్లుగ

శ్లో॥ న దృశ్యతే చక్షుషాయచ్చక్షుషో భాసకం తు యత్ ,

తద్భ్రహ్మ విష్ణుమూర్త్యాదేర్న ముఖ్యబ్రహ్మతాస్తి హి॥

తా॥ చక్షురింద్రియముతో నేదిచూడఁబడదో, యేది చక్షుస్సును
సింపఁజేయునోయది బ్రహ్మము. విష్ణువుయొక్కమూర్తి మొదలగు
ముఖ్యమగు బ్రహ్మములుకావు.

శ్లో॥ న శ్రూయతే యచ్ఛ్రోత్రస్య సాక్షీయద్రూప్యా తద్భవేత్ ,

శ్రుతం ప్రణవనామాది న ముఖ్యబ్రహ్మ తామియాత్ ॥

తా॥ శ్రోత్రమున కేది వినంబడదో, శ్రోత్రమునకుసాక్షి యేదియోయది
బ్రహ్మమగును. ప్రణవము, నామము, మొదలగునవి ముఖ్యమగు బ్రహ్మ
ము కానేరదు.

శ్లో॥ న ప్రేర్యతే యత్ప్రేరణ ప్రాణస్య ప్రసక్తిర్యత్తు యత్ .

తద్భ్రహ్మ న తు మాంసాఖ్యయంగ్గి ప్రాణజ్యోతిరీశ్వరః॥

తా॥ ప్రాణముచేత నేదిప్రేరేపింపబడదో, ప్రాణమునకేది ప్రేరక మోయది బ్రహ్మము. ప్రాణముచేత ప్రేరేపింపబడిన “హంక” యను మంత్రముకాదు.

శ్లో॥ అన్యైరపీంద్రియైర్గమ్యం న యత్క్రింత్యక్ష భాసకం,
బ్రహ్మ విద్ధి తదేవ త్వం న త్విదం యదుపాసతే;

54

తా॥ ఇతరేంద్రియములతోఁగూడ నేదితెలియంబడదో, నేదియింద్రియములను ప్రేరేపించునోనది బ్రహ్మము. దేనినుపాసించు చున్నారో యదిమాత్రము కాదు.

శ్లో॥ సర్వప్రత్యయవేద్యం యతోస్పాధి బ్రహ్మవిద్యతే,
ఉపాసకాత్పుథగ్భూతం తదేవోపాసతే జనాః ॥

55

తా॥ సకలవిజ్ఞానములచేతఁ దెలియఁదగిన దేదియో, యేదియుపాధి తోఁగూడిన బ్రహ్మమో. ఉపాసకునికంటె నేదివేఱుగానున్నదో, దానినే సామాన్యజనులుపాసన సేతురు.

శ్లో॥ బ్రహ్మభాసమిదం రూపముపేక్ష్యా నిదమాత్మకం,
ముఖ్యబ్రహ్మైవ సాక్ష్యాఖ్యం జ్ఞాత్వా స్వానుభవం వద.

తా॥ ఇదియని చూడబడినది బ్రహ్మభాసము (నిజముగాఁ బ్రహ్మముకాదు, బ్రహ్మ ప్రతిబింబమని తా॥) దీనిని విడిచి యిదియనఁబడని సాక్షియగునట్టి ముఖ్యబ్రహ్మమును దెలిసికొని స్వానుభవమును జెప్పము. అని తాత్పర్యము

శ్లో॥ తత్కారుణ్యత్స్యమేవ బ్రహ్మహమితి వక్షి చేత్,
అల్పం వేత్సి నసంపూర్ణం జ్ఞాత్వజ్ఞేయ విభేదతః ॥

57

తా॥ నీదయవలన బాగుగాఁదెలిసితిని నేను బ్రహ్మమునని యంటివా? అల్పమునే యెఱిగితివి. (అనఁగానోటితో నేదిచెప్పఁదగినదో నదియల్ప మేయని తా॥) కాని, సంపూర్ణము నెఱుంగలేదు. ఎట్లనిన— ఎఱిగితిని ని నీవుచెప్పినది జ్ఞాత; జ్ఞేయమునను భేదమునీవనిన దానిలోఁగలదు. కనుక, తిప్పుటి రహిత మార్తయని.

శ్లో॥ అభివైకరసే తత్త్వేజ్ఞాత్వత్వం ప్రత్యగాత్మనః,
దేవస్య బ్రహ్మతేత్వేనం ఖండనా దల్పవేదనమ్ ॥

58

తా॥ అఖండమై యేకరసమగు తత్త్వమందుఁ బ్రత్యక్షాత్మజ్ఞాతయగు
చున్నది. దేవుఁడు, బ్రహ్మమునని వేఱుపఱచు నెలిపెయ్యుచు.

శ్లో॥ మీమాంస్యమేవ తేఽథాపి భేదభ్రమనివృత్తయో,
మీమాంసిత్వా నిశ్చయంతే న దేత్యుక్తిస్తథాఽపి రోత॥ 5

తా॥ అప్పటికిని భేదభ్రమపోవుటకై నీవు విచారించునలసినద, విచ
రించి నీనిశ్చయమును జెప్పుము. అనియనఁగ నతఁడెట్లుచేసెను.

శ్లో॥ భేదభ్రమో నివృత్తోఽద్య యథాశాస్త్రం విచారితః,
సువేదతి న వేదేతి ద్వాభ్యాం హీనంతు శేషితిమ్॥ (

తా॥ భేదముకలదను భ్రమ, యిపుడు శాస్త్రానుసారముగా విచారి
చినందునఁ బోయినది. బాగుగాఁదెలిసితిని; తెలియలేకపోతి నను రెం
డులేనిదై మిగిలి (శేషము) యుంచఁబడెను. (అదియేసాక్షి)

శ్లో॥ స్వప్రకాశతమాత్మానం తథాత్వేనైవ వేద్యహం,
నాన్యథాఽతో యథాశాస్త్రం బుద్ధం బ్రహ్మేతి నిశ్చయః॥ (

తా॥ స్వప్రకాశమైన యాత్మను, యున్నదనుడినట్లుగ నే నేను తెలియ
చున్నాను. కనక శాస్త్రము ననుసరించి యదితప్పగాదు బ్రహ్మన
తెలియఁబడెననునది నిశ్చయము.

శ్లో॥ సువేదత్యక్షవిషయే న వేదేత్యవ్య భాసితే,
వక్తుం యుక్తుం స్వయం భాతే కథం తద్యుజ్యతే ద్వయమ్॥ (

తా॥ ఇంద్రియములకుఁ గోచరించినపుడు తెలిసినదని గోచరింపన
డు తెలియలేదని స్వప్రకాశమైయుండఁగా నీ రెండుమాటలు చెప్పుట రె
ట్లు తగును? (తిగదని తా॥)

శ్లో॥ మధ్యేఽస్మాకం యేసఖాయోజ్ఞాతాజ్ఞాతత్వ వర్జితం
బ్రహ్మేతి వేత్తియోఽసౌ హి యథాశాస్త్రం విబుద్ధవాక్॥ (

తా॥ ఓ మిత్రులారా! మనయందెవ్వఁడు జ్ఞాతము, యజ్ఞాతమున
నట్టివిలేకుండ బ్రహ్మమని తెలిసినాఁడో, వాఁడుశాస్త్రానుసారమైన
హ్యమును దెలిసినవాడగును.

శ్లో॥ యస్మాకం నస్తు యన్య బ్రహ్మైర్విషయః
యస్మానుతం తస్య మతిం మతం యస్య స వేద సః॥ (

అనుభూతి ప్రకాశము.

తా॥ లోకసిద్ధన స్తు వేదియో, యేదిబ్రహ్మమో యవివేటువేటు
యాలోచనకది అందిలేదోయది యందబడినదియే ఎవని యాలోచన
యందినదయ్యెనో నాకది తెలియలేదు.

శ్లో॥ లోకే ఘటో మతో యేన స ఘటజ్ఞ ఇతివ్యతే,

యేన మంత్రా మతం బ్రహ్మ న త్వ సా బ్రహ్మవిద్భవేతే

తా॥ ఎవని మనస్సునకు ఘటము లోకమందుండు ర్నిచెనో వా
ఘటము నెఱిగిన వాడనబడును. ఏనిమనస్సునకు బ్రహ్మముగో
చినదయ్యెనో. (ఆగోచరించినది బ్రహ్మముకాదు గనుక) వాడు
ము నెఱుంగడు.

శ్లో॥ మంత్రమంతవ్యరూపేణ వివిధత్వం విజానతా,

అవిజ్ఞాతం బ్రహ్మతత్వమఖండైక రసాత్మకమ్ ॥

తా॥ మననముచేయువాడు మననముచేయబడినదను వివిధ
ముల నెఱిగినవాని కఖండైకరసమగు బ్రహ్మతత్వము తెలియబడ

శ్లో॥ వివిధత్వమవిజ్ఞాయ యదఖండత్వ వేదనం ,

తద్భవేద్బ్రహ్మవిజ్ఞానం ధీమద్భిర్బుధ్యతాం తథా॥

తా॥ వివిధమను భావమునుగుర్తింపక నఖండభావమును గు
ఠేదియో, యదియే బ్రహ్మవిజ్ఞానమని బుద్ధిమంతులచేత నట్లు
వలయును.

శ్లో॥ ఉదృశః ప్రతిబోధో యస్తేన చేద్విదితం తథా

మతం బ్రహ్మ భవేద్వి ద్వానమృతత్వం హివిందతే॥

తా॥ ఇట్టిబోధముతో నేది తెలియబడినదో, యట్లు బ్రహ్మవ
యబడినదియే. తెలిసినవాడమృతుడగును. (ముక్తినిొందునని

శ్లో॥ నిత్యానిత్యవివేకాదియైకేన మనసా పుమాన్

వేదితం లభతే వీర్యం నిద్యయా వింగతేఽమృతమ్॥

తా॥ ఇది నిత్యము: ఇదియనిత్యమని వివేకముమొదలైన (సా
త్త్వయసంపత్తి) నికలమనస్సుచేత మురుషుడు తెలిసికొనుటకు
ర్థమును బొందును. నిద్యచేత సమృతమును బొందును.

శ్లో॥ ఉపే పాణవియోగాఖ్యా మృతిరాత్మని కల్పితా,

అవిద్యయా విద్యయా తు భ్రాంతిః సావిని వర్తతే॥ 70

తా॥ ప్రాణమును విడుచుటయనెడు మరణము బేహమందున్న దానినాత్మయందవిద్యచేతఁ గల్గింపఁబడినది. విద్యచేత నాభ్రాంతి తొలగింపఁబడినది.

శ్లో॥ నెవ జన్మని సర్వస్మిన్విద్యాఽసౌ సులభాఽపి తు,
శిష్యులక్షణ సంపూర్ణజన్మన్యేవ హి లక్ష్యతే॥ 71

తా॥ అన్ని జన్మములందీ విద్యసులభముకాదు. శిష్యులక్షణములు సంపూర్ణముగానున్న జన్మమునందే కనఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఈశ్వరానుగ్రహాచ్ఛాంతి దాంత్యాది గుణసంయుతం
జన్మ చేల్లభ్యతే తస్మిన్విద్యయా మోక్షమాప్నుయాత్॥ 72

తా॥ ఈశ్వరానుగ్రహమువలన శాంతిదాంతి మొదలగు గుణములు కల జన్మములభించిన నాజన్మమందు విద్యయను జ్ఞానముచేత మోక్షమును బొందును.

శ్లో॥ నావేది చేదిహాలస్యాద్విసప్తిర్మహతీ భవేత్,
కదాచిజన్మ పశ్యాది రూపం స్యాదితి వేత్తికః॥ 73

తా॥ ఈజన్మముందొకవేళ మాంద్యగుణమువలన బోధపడకపోయినచోఁ గొప్పనష్టము కలుగును. మునుముందొకప్పుడు పశ్యాది జన్మమువచ్చునేమో! ఎవఁడెఱుఁగును?

శ్లో॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రాధికారేణ యుక్తం విప్రాదిజన్మచేత్,
లభ్యమాలస్యరహితో విద్యాదాత్తాన మద్వయమ్॥ 74

తా॥ కనుక శాస్త్రముఁదెలియుత కికలభాస్మాదాలక్షణముగలజన్మములభించెనేని యాలస్యములేక సద్వయాత్మను దెలియనలయును.

శ్లో॥ నానాత్మత్వభ్రమోచ్చిత్యై తత్తద్దేహేష్వపస్థితం,
స్వాత్మత్వేనైవ నిశ్చిత్త్య ధీరానూంతి కృతార్థతామ్॥ 75

తా॥ అన్ని లనేకములన్న భ్రమపోవుటకై యాదేహములందున్న దానిని తనయాత్మనుగా నిశ్చయించిగీరులు కృతార్థులగుదురు,

శ్లో॥ మాయామా దృశ్యతే లోకో యేఽస్మాత్ప్రేత్యస్థితః పశ్యే
న తేనాం జన్మమరణే విద్యేత్ కర్మచిత్కర్మచిత్॥ 76

తా॥ లోకముమాయచేతఁ గనఁబడుచున్నది. దీనినుండి దాటియెవర
పైగానుందురో వారికి జననమరణములు యెప్పుడుగాని, యెచ్చటగాని
యుండనేరవు.

శ్లో॥ ఈశ్వరానుగ్రహదేవ భవేదృష్టితివాసనా
నాన్యధేతి వినక్షిత్వా కాచిదాఖ్యాయ కోచ్ఛ్యతే॥ 7

తా॥ ఈశ్వరానుగ్రహమువలననే యదృష్టితివాసనకలుగును ఇంకొ
కవిధమునఁగలుగదు, అని యుద్దేశించియొకకథ చెప్పఁబడును,

శ్లో॥ దేవార్థమీశ్వరో యుద్ధే విజయం పరుతే సదా,
అజ్ఞాత్వాఽనుగ్రహం దేవా జయగర్వం ప్రపేదితే॥ 7

తా॥ ఈశ్వరుఁడెల్లప్పుడును యుద్ధమందు దేవతల కొఱకు విజయమ
ను గలిగించును. ఆయనుగ్రహమును దేవతలెఱుఁగకతాము జయిం
నామని గర్వమును బొందిరి.

శ్లో॥ జయః స్వకీయ ఇత్యేవం దేవాభిప్రాయ మీశ్వరః
జ్ఞాత్వా దేవానోభయితుం తేషాం ప్రాదుర్భభా పునః॥ 7

తా॥ జయముతమదేయన్న దేవతలయభిప్రాయమును సర్వేశ్వరుఁ
గు యీశ్వరుఁడెఱిగి దేవతలను బోధించుటకు వారివద్ద ప్రత్యక్షుఁ
యైనను.

శ్లో॥ దేవాః సభాసదో దృష్ట్వా వపురై శమతాకికం,
కిమేతదితి విజ్ఞాతుం ప్రేరయంతాన్ని మంతికే॥ 8

తా॥ సభలోనున్న దేవతలు యతాకికమైన యీశ్వర స్వరూపము
జూచి యిది యేమిటని తెలిసికొనుటకై, యతని సమీపమునకగ్నిహ
త్రునిఁబంపిరి.

శ్లో॥ సమాగతం వహ్నిమేశః కో భజానితి పృష్టవాక్,
జాతవేదోఽగ్ని నామాహమితి గర్వితవాససా॥

తా॥ ఈశ్వరుఁడు తనవద్దకువచ్చిన యగ్నిని, నీవెవరిని యడిగె
నేను జాతవేదుఁడనగు యగ్నిననిగర్వముతో నగ్నిహోత్రుడుచెప్పెను.

శ్లో॥ త్వయి కిం వీర్య మిత్యాహ గర్వా భంతుం పరేశ్వరః
అగ్నిః సర్వం దహా మితి నాశ్యం గర్వాదహోచత॥

తా॥ అతని (అగ్ని) గర్వమునచు నలయునని నీకేమిశిక్ష కలపను యీ శ్వరుఁడడిగెను, నేను సర్వమునుఁ గాల్చెదనను షాక్తమును గర్వముతో నగ్నిబలికెను.

శ్లో॥ స్వదత్తాం శక్తిమాహృత్స దహేతి తృణమిత్స్యముం
ఏవాచేశోహోఽపి దగ్ధం న శశాకైవ తత్ప్రణమ్॥ 83

తా॥ తానిచ్చినశక్తిని దీసికొని యీగర్హపోచను దహింపుమని యీ శ్వరుఁడు పలికెను. ఆయగ్ని దానిదహించుటకు నమగ్ధుఁడు కాకపోయెను.

శ్లో॥ అగ్నివద్వాయురప్యత్ర గర్వే భగ్నే నివృత్తవాక్
నిర్గర్వమింద్రం దృష్ట్వేశః పరీతయై తిరోభవత్॥ 84

తా॥ అగ్నివలెవాయువు కూడవచ్చియిచట గర్వముభంగముకాఁగ నేవెల్చిన వాఁడైయెను, ఈశ్వరుఁడు గర్వహీనుఁడైన యింద్రునిఁజూచి పరీక్షకొఱకునంతర్ధాన మొందెను,

శ్లో॥ ఇంద్ర ఈశప్రసాదాఢీ తస్మాపూర్ధ్వం విలోకయన్,
అనుగ్రహీతుమింద్రం తముమాయాపోఽభవద్ధరః॥ 85

తా॥ ఇంద్రుఁడీశ్వరానుగ్రహము కోరినవాఁడై పుండ్రజూచుచునుఁ డెను. ఈశ్వరుఁడా యింద్రుననుగ్రహించుటకు వార్వతీరూపము కలవాడయ్యెను.

శ్లో॥ దేవి దృష్టం పురా దేవైః కిం తద్బ్రూహేతి పృష్టవాః
తద్రహ్మా నుగ్రహ తస్య జయోఽభూధిత్మనాచసా॥ 86

తా॥ ఓదేవీ! పూర్వము దేవతలచేతఁ జూడఁబడిన రూపమేమి? దానింజెప్పుమని యడిగెను. అదిబ్రహ్మము;దానియనుగ్రహమునలననేమిఁ జయము కలిగెనని యామెపలికెను.

శ్లో॥ ఉత్కృష్టా అగ్ని వాయ్వింద్రా ఈషత్సంభాషణాదహీ,
తేహమపీంద్రః పుణ్యాత్తానుగ్రహ్యాఽప్యధికో యతిః॥ 87

తా॥ కొలఁదిగాఁబలుకుటవలన నగ్ని, వాయువు, యింద్రుడు గొప్ప వారు వారియందింద్రుఁడు పుణ్యాత్ముఁడు అతనియందీశ్వరున కనుగ్రహమధికము (ఇంద్రుఁడందఱికంటె నధికుఁడు.)

శ్లో॥ ఈశానుగ్రహసిద్ధ్యర్థంబ్రహ్మోపాస్యం ముముక్షుభిః
తచ్ఛాధిదైవమాధ్యాత్మమధిభూతము పాస్యతామ్॥ 88

తా॥ ఈశ్వరానుగ్రహసిద్ధికొఱకు బ్రహ్మమును ముముక్షువులు పా-
సింతురు. ఆ బ్రహ్మమధిపై వము; అధ్యాత్మము; అధిభూతము (ల-
మూడు విధములు.) దాని నుపాసింపవలెను.

శ్లో॥ ఆవిర్భావతిరోభావో విద్యుద్వద్బ్రహ్మణో స్థితో,
తతో విద్యుదుపాధ్యేతద్బ్రహ్మ స్యాదధిదైవతమ్. 8

తా॥ కనఁబడుట, యంతర్ధానమొందుట, మెఱుపురూపమైన బ్రహ్మ-
మందుఁగలవు. కనుక, విద్యుత్తు (మెఱుపు) యుపాధిగాఁగల యాబ్రహ్మ-
మధిదైవతమగును.

శ్లో॥ మనోఽధ్యాత్మముపాధి స్యాత్స్పృతి సంకల్పసంయుతం,
తద్వన్నేతి బ్రహ్మ నామ తన్నామకముపాస్య తామ్. 9

తా॥ అధ్యాత్మమనునది మనస్సు స్మరణము, సంకల్పముదానియుపా-
ధి ఆమనస్సుతోఁగూడిన దానికి బ్రహ్మమను పేరు చెల్లదు. అధ్యాత్మ-
నామముగలదాని నుపాసించవలెను.

శ్లో॥ యత్రైసంభజనీయం తద్భవేత్తద్వదనామకం,
తచ్చైవోపాసితం బ్రహ్మ దద్యాదాచార్య సంపదమ్. 9

తా॥ వారలచేత సేవింపఁదగిన దేనియో యదివాటివలెననామకమైయ-
న్నది. అట్లే యుపాసనచేయఁబడిన బ్రహ్మమాచార్య సంపదనిచ్చును
[వాని నందఱు గురువుగాఁ భావింతురని తా॥]

శ్లో॥ తదుపాసకమీశానుగృహీతం బ్రహ్మవేదినం,
వాంఛంతి విద్యాం బూహీతి భక్తిమంతోఽఖిలా జనాః. 9

తా॥ ఆనామబ్రహ్మవాసనఁ జేసినవాఁడీశ్వరానుగ్రహమును బొ-
దును. అట్టి బ్రహ్మవేత్తను భక్తులగు నందఱుజనులు విద్యను బోధిం-
చుని కోరుదురు.

శ్లో॥ హే శిష్యబ్రహ్మవిద్యా తే కథితాత్మంతవిస్తరాత్,
శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమిత్యాదేః తద్విద్యాసాధనం శృణు. 9

తా॥ ఓ శిష్యుడా! నీకు బ్రహ్మవిద్యను విస్తరించి చెప్పినాను. “శ్రో-
త్రస్య శ్రోత్రమిత్యాది” వాక్యములవలన (బోధించితింప) నా విద్యక-
నాధనము చెప్పెదవినుము.

శ్లో॥ పేదాః పుండ్రంగసహితాః అగ్నిహోత్రాది కర్మచ,

కృత్రాదికం తపో దాంతి సైర్విద్యా ప్రతితిష్ఠతి.

తా॥ శిక్షాదియాఅంగములతోఁ గూడిన వేదములును, యగ్నిహోత్రాది కర్మయును, కృత్రాచాంద్రాయణాదితపములును, యింద్రియనిగ్రహము, — వీటిచేత విద్య కలుగుచున్నది.

శ్లో॥ యత్సత్త్వం బాధరహితం తద్విద్యాయతనం ఖలు,

సాధనైః సాధితా విద్యా సత్యైఃస్మిన్పర్యవస్యతి.

తా॥ నాశములేనిదై సత్యమగున దేదియో యదివిద్యాస్థానముకదా సాధనములతో సాధించిన యావిద్య యీ సత్యస్వరూపమేయగును,

అట్లుగా నున్నచే నుష్ణ యన్ను కి పదం తత్సర్వ డిచ్ఛతే,

అనినచో నాశరాహిత్యాజ్ఞేష్ఠః సర్వోత్తమత్వతః.

తా॥ ముక్తస్థానమేదియార్జి పంబడునో [ఈవిద్యచేత] యదిస్వర్గమున బడును. అది నాశములేనిదగుటచేత సనంతము [అంతములేనిది] అన్నిటికంటె నుత్తమము కనుక గొప్పది.

శ్లో॥ ముఖ్యాధికారిణః ప్రప్తుః శిష్యస్య బ్రహ్మబోధనం.

సనాధనం సదాచార్య ఏవమత్రోపదిష్టవాన్,

తా॥ ముఖ్యాధికారి (—అర్హతకల, లేక యోగ్యతనుండిన) యిది ప్రశ్నించుచున్న శిష్యునకు సాధనములతోఁ గూడిన బ్రహ్మబోధన యోగ్యుడైన గురువు యీ యుపనిషత్తునం దుపదేశించెను.

శ్లో॥ విద్యామేతాం వేద యోఽపా పాస్మానం ప్రతిబంధకం,

అపహత్య విముక్త్యాభ్యే స్వర్గైఃస్మిన్ప్రతితిష్ఠతి,

తా॥ ఎవఁడీ విద్య నెఱుంగునోవాఁడు ప్రతిబంధకముగానున్న పాపమును, బడగొట్టి విముక్తి యనెడు స్వర్గమునందుండును.

శ్లో॥ అవాఙ్మనసగమ్యత్వముపదేశశ్చ వేదనం.

అవిరోధేన తత్సర్వం విస్పష్టమిహ వర్ణితమ్,

తా॥ వాక్కునకు, మనస్సునకును గోచరింపఁదనియు, నుపదేశము వేదనము (—తెలిసికొనుట) వీనినొక దానికొకటి విరోధములేకుండ సర్వము స్పష్టముగా సర్వవివరణను.

శ్లో॥ విద్యా తలవకారాణాం శాఖాయాం శూన్యతే స్ఫుటం,
తద్వ్యాఖ్యానేన సంతృప్త్యాద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః. 100

ఇతి శ్రీ విద్యారణ్య విరచితే అనుభూతిప్రకాశే తలవకార విద్యా
ప్రకాశో నామ ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

తలవకారుల శాఖయందీవిద్య స్ఫుటముగాఁగలదు. దానినినేను వ్యాఖ్యా
ించుటచేత విద్యలకుఁగురువైన మహేశ్వరుఁడు సంతోషించుఁగాక?

ఇట్లు శ్రీ విద్యారణ్య విరచితానుభూతి ప్రకాశమునందు
తలవకారులవిద్యా ప్రకాశమునకుఁ బంతుపల్లి
మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము
పందొమ్మిదవ ప్రకరణము,

ఓమ్ తత్ సత్

అనుభూతి ప్రకాశము.

వింశోద్యాయము.

శ్లో॥ అధర్వణే తాపనీయే ఉత్తరస్మిన్నబ్రహ్మపతిః,
దేవానాంబుధన్వంత్రరాజప్రణవమార్గతః. 1

తా॥ అధర్వణవేదమందుగల యుత్తరతాపనీయమనఁ దుపనిషత్తునం
పఁబ్రహ్మపతి మంత్రరాజమగు ప్రణవముద్వారా దేవతలనుబోధించెను.

శ్లో॥ మంత్రరాజం పూర్వతాపనీయం శృత్యా తదా ధియా,
ధ్యాయంతః సగుణం బ్రహ్మ దేవా ధీ శుద్ధిమాప్నువన్. 2

తా॥ పూర్వతాపనిలోఁ జెప్పిన మంత్రరాజమును విని యపుడు దేవ
లు బుద్ధితో సగుణ బ్రహ్మను ధ్యానించుచు బుద్ధి శుద్ధిని బొందిరి.

శ్లో॥ తత స్తే నిర్గుణం బ్రహ్మ పవ్రీచ్ఛశ్శుద్ధబుద్ధయః,
అణోరణీయాన్యః ప్రత్యజ్ ప్రణవేతంతదాప్రభో.

తా॥ తరువాత దేవతలు శుద్ధబుద్ధులై నిర్గుణ బ్రహ్మమును (తెలు-
మని) పొల్పించిరట! అణులకంటే సణువైన యేప్రత్యగాత్మ ప్రణ-
మందుఁగలవో, దాని నోప్రభువా! (చెప్పుమని యడిగిరట!)

శ్లో॥ పరమాణోర్యోగి నేత్రగమ్యం రూపంయద స్తితత్,
ప్రతీచో నాస్త్యతః ప్రత్యజ్ఞణీయాన్పరమాణుతః.

తా॥ యోగి నేత్రములకుఁ గోచరించిన పరమాణువుయొక్కరూపకే-
దియో, యారూపముకూడఁ బ్రత్యగాత్మకులేదు. కనుక ప్రత్యగాత్మ :
రమాణువుకంటెను సూక్ష్మమైనది.

శ్లో॥ ఓంకారో వాచక స్తస్య ప్రతీకంవేతిహి శుతం,
ఓంకారేణాత్మనోధ్యానం వదాన్మభ్యం సవిస్తరమ్.

తా॥ ఆప్రత్యగాత్మకు యోంకారము వాచకము. లేక ప్రతీకమ-
(-అవయవము) అని శ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినది. ఓంకారముతో నా-
త్మను ధ్యానించుటకు విస్తరించి మాకుఁ జెప్పుము.

శ్లో॥ శ్రూయతామయమోంకారో నిశ్శేషజగదాత్మకః,

ఇతిధ్యాత్వాబ్రహ్మ సర్వమాత్మాబ్రహ్మేతివైస్తరేత్. (

తా॥ వినుఁడు ఓంకారము సమస్తజగత్స్వరూపని ధ్యానించిన సర్వ-
ము బ్రహ్మమగును. ఆత్మ (-తాను) బ్రహ్మమని స్మరింపవలెను.

శ్లో॥ యదోంకారస్య సార్వాత్మ్యం ధ్యానాయైతన్నవస్తుతః,

యద్రూపాణస్తుసార్వాత్మ్యం వస్తుతోఽప్యేతదీత్యతామ్. 7

తా॥ ఓంకారమునకుఁ జెప్పిన సర్వాత్మభావము ధ్యానము కొఱకే-
వాస్తవముకాదు. బ్రహ్మమునకుంగల సర్వాత్మభావము వాస్తవము,
దాని నేవాస్తవముగా నీయోంకారభావమునఁ జూడవలెను.

శ్లో॥ బహ్మ స్యాత్సచ్చిదానందరూపం సర్వేషు వస్తుషు,

విద్యంతే సచ్చిదానందాః ఇతిహ్యూర్ధ్వం ప్రసక్యతే. 8

తా॥ బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపము. సత్తు, చిత్తు, యానందము
నన్నివస్తువులందును గలవని యిశమీఁద జెప్పెదము. (సత్తు-గున్నది.

చిత్తు-చైతన్యము. జ్ఞానము, ఆనందము-సుఖము, ప్రేమ.

శ్లో॥ దేహేంద్రియాదిసాక్షీ య ఆత్మాన్మన్మహారూపతాః,
సచ్చిదానందరూపత్వాద సంసారిణి యుజ్యతే. 9

తా॥ దేహేంద్రియములకు సాక్షియై యేయాత్మకలదో. నది సచ్చిదానందరూపము కనుక, సంసారికాని యాయాత్మయందు బ్రహ్మరూపము చెప్ప తగియున్నది.

శ్లో॥ దేహేద్యుపాధి సంబంధాత్సంసారిత్వం చిదాత్మనః,
స్వతఃసోఽయమసంసారి బ్రహ్మాత్వం యుజ్యతే తతః. 10

తా॥ దేహేద్యుపాధిసంబంధమువలనఁ జితాత్మకు సంసారిత్వము కలిగినది. స్వయముగా నది యసంసారి కనుక బ్రహ్మాత్వము దానికిందగును.

శ్లో॥ ఓమిత్యుచ్చారయన్ధ్యాతా స్వాత్మానం బ్రహ్మణా సహ,
ఏకీకృత్య పునర్బ్రహ్మేకీకుర్యాత్తథాత్మనః. 11

తా॥ “ఓం” అని యుచ్చరించుచు ధ్యానముచేయువాఁడు, తన్నుబ్రహ్మముతో నేకీభవింపఁజేసి బ్రహ్మమునుగూడ నట్లాత్మ (తన) తో నేకీభవింపఁ జేయవలెను.

శ్లో॥ తథా హంసఃసోఽహమితి వ్యతిహారోఽత్ర లక్ష్యతే,
విచింత్యానోన్యతాదాత్మ్యం తథైవానుభవేదిదమ్. 12

తా॥ అట్లు “హంసః సోహం” అని మార్పుటయిందుఁ గనబడుచున్నది, అనోన్యతాదాత్మ్యమును చింతించి యట్లే యీ యాత్మననుభవింపవలయును.

శ్లో॥ బుద్ధిస్తథాకృతిం కృత్వా యావన్నైశ్చల్యమాఘ్నయాత్,
యావద్భవేదనుభవో జరామరణవర్జితే. 13

తా॥ బుద్ధితదాకారమును గలిగించి యెంతలోనిశ్చలమగునో, యంతలోఁ జరామరణవర్జితమగు నాత్మయందినుభవము కలుగును.

శ్లో॥ చలితానుభవాద్బుద్ధిర్బహిశ్చేద్యంతముద్యతా,
తదా బాహ్యనివృత్త్యర్థం కుర్యాదారోపసంహృతీ. 14

తా॥ అనుభవమునుండి బుద్ధి చలిచినదై బయటికిఁ బోవ యత్నిం

చునపుడు బాహ్యమును నివర్తింపజేయుట కారోపసంహారములు
వలెను. (కారోపము—అనగా దానపుడు ధ్యానించు నాత్మవ;
నందప్పుటికిఁ గోచరించుచున్ననసత్యమని భావించుట. ఉపసంహృతి—
నగా నసత్యమని భావించు వస్తువు చిదూపమేయని భావించుట
వా, గోచరించిన బాహ్యవస్తువును చివాత్మిగనే భావించుటయని
యార్థము. ఈ భావమే ముందు శ్లోకమున వివరింపబడుచున్నయది

శ్లో॥ స్థూలం సూక్ష్మం కారణం చ శరీరత్రయమాత్మని,

మాయయాఽకారోపితి ధ్యాత్వా బోధాన్లినమితి స్మరేత్

తా॥ స్థూల, సూక్ష్మ, కారణ శరీరములను మూటిని యాత్మఁ
దు మాయవలన నారోపించినవిగాఁ ధ్యానించి, బోధవలన నవిలయ
నట్లు స్మరింపవలయును. అది యారోపము.

శ్లో॥ తదాఽప్యోంకారముచ్చార్య నాదాంతే నిర్వికల్పకం,

చిత్తం కృత్వా యథాశక్తి స్వాత్మతత్వే స్థిరో భవేత్.

తా॥ అపుడుకూడ నోంకారము నుచ్చరించి నాదము చివరను
స్పృశించు వికల్పము లేకుండ నాత్మతత్వమును సాధ్యమైనంతవఱకు
పవలెను.

శ్లో॥ నిర్గతే తు పునశ్చిత్తేఽధిదైవాధ్యాత్మభేదతః,

యదైహత్రయమస్త్యే తదభేదేనైవ చింతయేత్.

తా॥ మరల మనస్సుచేదరినపుడధి దైవాధ్యాత్మభేదములనఁ
నేదైహత్రయము కలవో దాని నభేదముగాఁ జింతింపవలెను.

శ్లో॥ అండసూత్రాచ్యాకృతాఖ్యా దేహః స్వరధిఽనతం,

పిండలింగాజ్ఞానరూపమధ్యాత్మం వపుషాం త్రయమ్.

తా॥ అండము, సూత్రము, యవ్యాకృతము ననగా దేహము
దైవతము, పిండము, (స్థూలదేహము) లింగము (సూక్ష్మశరీరము)
జ్ఞానము (కార శరీరము) యీమూఁడు దేహము లధ్యాత్మము.

శ్లో॥ స్థూలసూక్ష్మైక్యరూపత్వముభయత్రి క్రమాత్త్రిపు,

అస్తి సామ్యమభేదోఽపి ఉభయోరిహ చింత్యతామ్.

తా॥ అధ్యాత్మైక్యదైవముల రెంటియందును సమనగా మూఁడు

రములందును స్థూలసూక్ష్మములను సామ్యమున్నది. ఇచట సామ్యమును భావించవలయును.

శ్లో॥ విరాడ్విరణ్మయోగోఽస్మిన్ అన్యజ్ఞేన హి దేహినః,

విశ్వస్యైవ తేజసః ప్రాజ్ఞో హ్యభ్యాత్మమపి దేహినః, 20

తా॥ మూడు దేహములకునధిదేవతలు ఎరుసగా విరాట్టు; హిరణ్యగర్భుడు; ఈశుడు; అని అంశమునందు. విశ్వుడు; తైజసుడు; ప్రాజ్ఞుడు, అని పిండమందుఁ దేవతలభ్యాత్మమనబడెను.

శ్లో॥ సూలసూక్ష్మకారణ శరీరముల ననుభవించుచున్న దేహాభి

వేతత్సర్వం సుఖతీకర్తృం చతుష్పాత్ప్రవిచిత్రతే. 21

తా॥ సూలసూక్ష్మకారణ శరీరముల ననుభవించుచున్న దేహాభిమానదేవతలు ముగ్గురు వరుసగాఁ గలరు. ఈ విషయము స్పష్టపఱచుటకు చతుష్పదాత్మ వివరింపబడును.

శ్లో॥ ఇంద్రియైర్విషయజ్ఞానం యత్తజ్జాగరితం భవేత్,

తత్ర స్థిత్యా జగత్స్థూలం వేత్త్యాత్మాతత్త్వదింద్రియైః. 22

తా॥ ఇంద్రియములద్వారా విషయములను దెలిసికొనుట జాగరమనఁబడును. జాగరమందుండి యాత్మస్థూలమైన జగత్తును నాయా యింద్రియములతో దెలియుచున్నాడు.

శ్లో॥ శిరశ్చక్షుర్గుఖం ప్రాణో మధ్యం వస్తిస్తతోఽప్యధః,

ఇత్యంగసప్తకం వైశ్వానరోఽస్తిశ్రుతో శ్రుతిమ్. 23

తా॥ శిరస్సు, చక్షుస్సు, ముఖము, ప్రాణము, మధ్యము, వస్తి, దానికింది భాగము, ఈయేడుభాగములు శరీరములలోని యవయవములు [ఇట్లని] వైశ్వానరోపాసనచెప్పిన శ్రుతియందు చెప్పబడినది.

శ్లో॥ జ్ఞానకర్తృద్రియప్రాణభేదాః పంచదశేరితాః,

చతుర్విధాంతః కరణం ముఖ్యాన్యోనవింశతిః. 24

తా॥ జ్ఞానేంద్రియములు, (5) కర్తృద్రియములు (5) ప్రాణములు (5) పదియేను చెప్పబడెను. నాలుగువిధముల (మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, యహంకారము) యంతఃకరణములు కలసి, ముఖ్యమైనవిగా, బంధుబుడి చెప్పబడెను.

శ్లో॥ స్థూలమింద్రియగమ్యం యత్తద్భుతైః సౌ చతుర్విధైః,
జాగరే జాగరస్వప్నసుప్తిత్యుర్యాఖ్యభేదితః.

తా॥ ఇంద్రియములచేతఁ దెలియఁబడిన దేనిననుభవించుచున్నా
దానిని నాలుగు విధములుగాఁ జేసి జాగర, స్వప్న, సుషుప్తి, సద
యను యవస్థలననుభవించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ జాగరో వ్యవహారోఽద్యైః స్వప్నో మానసచిత్తసం,
తూష్ణీస్థితిః సుషుప్తిః స్యాత్తృప్తత్వం తుర్యముద్యతే.

తా॥ ఇంద్రియములతో వ్యవహారము జాగరమగును. మానస
సము స్వప్నము. ఊరకొనిన (కదలని) స్థితి సుషుప్తి తృప్తి సమీపము.

శ్లో॥ అధ్యాత్మమధిదైవం చ విశ్వవైశ్వానరాభిదః,
ఈదృశః ప్రథమః పాదః ఆత్మనః స్యాచ్ఛత్రుష్పదః.

తా॥ అధ్యాత్మ, మధిదైవములు రెండును విశ్వ, వైశ్వానరులు.
నాల్గుపాదములు. ఒక్కొక్కపాదమును యిట్లు నాలుగేసి పాదము
గలిగియుండును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాముపరమే ధియాజాగరవాసనాం,
సూక్ష్మం జానన్వాసనాత్మా సప్తాంగాదియతో భవేత్.

తా॥ ఇంద్రియములు శాంతించినతరువాతఁ జాగరావస్థలోనివా
ససూక్ష్మమగు దానినిఁ దెలియుచున్న యాత్మయేడంగములతోఁ
డిసి వాసనాశ్మయగును.

శ్లో॥ స్పష్టస్మృతిరివిస్పష్టస్మృతిరస్మృతిరిత్యపి,
స్వప్నభేదాః స్వప్నమధ్యే జాగత్స్వప్నసుషుప్తయః.

తా॥ స్వప్నమధ్యమందును స్వప్నభేదములుమూడుకలవు. అవి యేని
స్పష్టస్మరణము, స్పష్టముకాని స్మరణము, స్మరణములేకుండుట. ఇవి
జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులు. [ఇవిమూడు ముందుచెప్పఁబడుతుర్యము;
ఇందులో నాల్గుపాదములు.]

శ్లో॥ స్వప్నేఽపి తుర్యం తృప్తత్వం జాగ్రతీవానుభూయతే,
హీరణ్యగర్భోఽధిదైవ మధ్యాత్మం త్రైజనాభిధా.

తా॥ స్వప్నమందును తుర్యావస్థలోని తృప్తిబాగునగుచుండుట ను

భవింపఁబడుచున్నది. హిరణ్యగర్భః ఉద్భవము. తైఠిరసూత్రము

శ్లో॥ ద్వితీయః పాద ఏవస్సాన్గదాత్మనోఽస్య చతుష్పదః,
ధియో లయో, సుషుప్తిస్థవకోఽభూత్ ద్వైతబోధనాత్, 31

తా॥ నాలుపాదముల యాత్మకు నిదిరెండవపాదము. బుద్ధిలయమైన
స్వయం ద్వైతిము లోపించుటవలన సుషుప్తివస్థయందాత్మ యొక్కటి
యేయుండెను.

శ్లో॥ ధీవృత్తిరూపాః ప్రజ్ఞాస్తా ఏకీభావముపాగతాః,
దుఃఖహాన్యానందమయో భుక్తే బ్రహ్మసుఖం తదా, 32

తా॥ బుద్ధివృత్తులరూపములైన యాప్రజ్ఞలేకత్వము నొందనవి. దుఃఖ
ము నపహరించును. అపుడనందమయుండు బ్రహ్మసుఖము ననుభవిం
చుచున్నాడు.

శ్లో॥ అవిద్యావృత్త్యవచ్ఛిన్నం చైతన్యం భోగనాధనం,
సుషుప్తౌ చతురాత్మత్వం జాగరాదివిభేదతః, 33

తా॥ అవిద్యావృత్తియందిమిడియున్న చైతన్యము సుషుప్తియందున్న
భోగమునకు సాధనమైయున్నది. ఇట్లు జాగరాది భేదములవలన నాత్మ
నాలుగువిధములు.

శ్లో॥ తంద్రావస్థావధానో ద్వాచా తదా స్యాత్సుప్తిజాగరః,
ధ్యానాభ్యాసస్త, యస్తంద్రావస్థం సుప్తిః స్వప్నః సఉచ్యతే, 34

తా॥ తంద్రావస్థ, (నిద్రకు మధ్యనున్నది. స్వప్నమునకు ముందున్న
ది.) లోకోటితోఁ జదువును చెప్పను. తంద్రావస్థలోధ్యానాభ్యాసమేది
కలదో యది సుప్తి స్వప్నము.

శ్లో॥ గాఢనిద్రాసుప్తసుప్తిః సుప్తతుర్యం సుఖోద్భవః,
అధ్యాత్మం ప్రాజ్ఞ ఏవం స్యాదధిదైవం తథేశ్వరః, 35

తా॥ గాఢనిద్ర, సుప్తసుప్తి, సుప్తతుర్యము, సుఖము గలుగుటలు
నాలుగుపాదములు. ఇది యధ్యాత్మము, ప్రాజ్ఞుణిత్వగును. అధిదైవమీ
శ్వరుండు.

శ్లో॥ తృతీయః పాద ఇత్యుక్తః ఆత్మనోఽస్య చతుష్పదః,
పాదత్రయమిదం మాయామాత్రం స్యాన్నత తాత్వికమ్, 36

తా॥ చతుస్పాత్తగునాత్మకిదిమూఁడవపాదము. ఈమూఁడుపాదములును మాయామయములు. తాత్త్వికములు కానేరవు.

శ్లో॥ సుషుప్తిస్వప్ననామభ్యాం తత్త్వవిద్యతే తత్త్రియం,
తత్త్వా వృత్తే సుప్తసుప్తం స్వప్నతాత్వన్యగ్నేషునాత్. 37

తా॥ ఈమూఁడు పాదములను సుషుప్తిస్వప్నమనుషేరుగాఁ దత్త్వవేత్తచెప్పను, తత్త్వముతో నిండినపుడు సుప్తసుప్తము. వేరుగాఁ గోచరించినందున స్వప్నత్వము.

శ్లో॥ పాదత్రయేణావృతా సా చిదేకరసతాత్మనః,
అథ పాదశ్చతుర్థో యః చతురాత్మా స పూర్వవత్. 38

తా॥ ఆత్మయొక్క చిదేక రసత్వమీ మూడు పాదములతో మూఁతపడియున్నది. ఇంక నాల్గవపాదమేదియో, యాయాత్మి పూర్వమువలె నాలుగు విధములు.

శ్లో॥ తురీయావసితత్త్వం తు భవేత్పాదచతుష్టయే,
ఓతానుజ్ఞాత్రనుజ్ఞావికల్పశబైరుదీరితాః. 39

తా॥ నాలుగుపాదములందును తురీయము చివరకలదు. ఓత, యనుజ్ఞాత, యనుజ్ఞాయవికల్పమను పదములతోఁ జెప్పఁబడినవి.

శ్లో॥ తురీయపాదగా భేదాస్తత్స్వరూపం వివిచ్యతే,
బ్రహ్మణో గురుశాస్త్రాభ్యాం బుద్ధ్యా సర్వాత్మితౌ తత్త్వి. 40

తా॥ నాల్గవపాదమునందున్న భేదములివి. (వెనుకశ్లోకములలోనివి.) వాటి స్వరూపము చెప్పెదను. గురువువలన, శాస్త్రమువలనఁ బ్రహ్మము సర్వస్వరూపమని తెలిసికొనిన తరువాత,

శ్లో॥ సర్వనస్తుష్వనుస్యూతం పశ్యన్నోతా భవేదయం,
ఇందియాణి నిరుధ్యాహం బ్రహ్మేతి బ్రహ్మైత్యని. 41

తా॥ అన్నివస్తువులందంటియే యున్నదానిని గూచుచు నితఁడొరయగును. ఇంద్రియములను నిరోధించి నేను బ్రహ్మమునని తనయందు బ్రహ్మత్వము-(ముందుశ్లోకముతో సన్వయము)

శ్లో॥ యేనానుజ్ఞాయతే సోఽయమనుజ్ఞాతేతి క్ష్యతే,
జ్ఞాత్వత్వం తు సరాకృత్య చిదేకరస తేషు. 42

తా॥ ఎవనిచేత ననుసంధానము చేయఁబడుచున్నదో యతఁడన
తయఁబడును. జ్ఞాత్వభావమును నిరాకరించి చిదేకరసము మిగిలి
డుట. [ముందస్వయము]

శ్లో॥ అనుజ్ఞాత్వచ్యుతే ముక్తిరవి కల్పః కఠిన్యతే,
విద్యజ్జగరణం స్వప్నసుప్తిత్యుర్రాభిభా ఇమా..

తా॥ అనుజ్ఞయనంబడును. ముక్తియే అవి కల్పమనఁబడును.
ద్వాంసునియొక్క జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయావస్థలియువి.

శ్లో॥ అవస్థాస్తి ఏతాస్తు మాయాభేదేన సంయుతాః,
నిశ్శేషమాయాహీనోయమవికల్పో భవత్స్వధ॥

తా॥ పైనవివరించిన నాల్గవస్థలలోని మూడవస్థలందు విద్వాంసుఁ
నుమాయాభేదముకలదు. నాల్గవదియగు ముక్తావస్థయందు నిశ్శేషము
మాయనశించినదగుటచే నదియవికల్ప మగుచున్నది.

* శ్లో॥ అతిద్వాన్వృత్తిరూపేణ తస్మాదేవోఽత్ర వర్ణ్యతే,
జాగ్రత్స్వప్నాంతరాభాస విద్యావిద్యే సుషుప్తకమ్॥

తా॥ అది కానిదని నిషేధించుటద్వారా దానియుపదేశము. (అ
యమాదేశోన స్థూలప్రజ్ఞం ససూక్ష్మప్రజ్ఞం సోభయతఃప్రజ్ఞం నప్రజ్ఞ
నాప్రజ్ఞం నప్రజ్ఞానఘనం) ఇత్యాది శ్రుతియందల ద్వాన్వృత్తివర్ణిం
బడినది. (స-తత్-అతత్=అదికానిది, దానియొక్క, వ్యాన్వృత్తి-ని
ధించుట] జాగ్రదవస్థ, స్వప్నావస్థ, వాటియంతరాళము, విద్య, యవి
సుషుప్తి:—

* అధాయమాదేశో సస్థూలప్రజ్ఞం ససూక్ష్మప్రజ్ఞం సోభయతః
ప్రజ్ఞం నప్రజ్ఞం నాప్రజ్ఞం నప్రజ్ఞానఘన మదృష్టమప్యవహర్య మలక్ష
మలింగ మచింత్యమన్యథ దేశ్యమేకాత్మ్య ప్రత్యయసారం ప్రసంఘోప
మంశాంతం శినమన్వైతి చతుర్థం మన్యంతే సతత్సానవిక్షేయః” ఇ
మూలము— ప్రపంచవ్యావహారికధర్మమును విచారించిన నేధర్మముము
లమో దాసిస్థూలముగను. సూక్ష్మముగను, యుభయత్ర ప్రజ్ఞలేడ
ఎందును ప్రజ్ఞలేడు. ప్రాపంచికధర్మము సారహీనమని తలంపెడి ధర్మ
మేదియో యీధర్మము యాత్మకు సంబంధించినట్టిదిగావున సయ్యచిశా

తమైనది శివమైనది. అద్వైతమైనది కావున నాల్గవదిలేదు. దీనిసారమే
యాత్మరూపమైనవిజ్ఞానమను యర్థము లిందుఁగలవు. ఎవనియాత్మశాంత
మైశుభప్రధమై ద్వైతభావ రాహిత్యమైయున్నదో వానియందునమ స్త
ప్రజలుకలనని భావసారార్థము.

శ్లో॥ స స్థూలప్రజ్ఞనిత్యాద్వైః క్రమాత్పద్భిర్ని వార్యతే,
స చక్షురాదిభిర్ద్వైః సప్రాజ్ఞై ర్యవహరభాక్ ॥ 46

తా॥ సస్థూలప్రజ్ఞం ఇత్యాది శ్రుతివాక్యము లాఱిఁటితోఁ బైశ్లోకము
నఁజెప్పినజాగ్రదాదు లాఱిఁటినినివారించు చున్నాఁడు. చక్షురింద్రియము
లచేతను, దృశ్యములచేతను ప్రాణములచేతను వ్యవహరముచేయలేదు

శ్లో॥ నాపి కర్మేంద్రియై ర్గాఘ్వాం నానుమేయం చ లక్షణాత్,
స చింత్యం మనసా నైవ శ్చ బైశ్చ వ్యపదిశ్యతే ॥ 47

తా॥ కర్మేంద్రియములచేతఁ గూడ గ్రహింపఁబడదు. లక్షణవ
వలనను మనస్సుతోను ఊహింపఁబడదు. మాటలతోఁ జెప్పఁబడదు.

శ్లో॥ స్వప్రకాశాత్మసారత్వాన్నాపి శక్యాస్య శూన్యతా,
స్థూలప్రజ్ఞాది రూపోయః ప్రపంచః స్వాత్మనఃపుధక్ ॥ 48

తా॥ తనంతఁదాను వెలుఁగునట్టి యాత్మసారముకనుక నదిలేదన
లులేదు. స్థూలప్రజ్ఞ మొదలగు రూపమగుప్రపంచము స్వాత్మకంఁటేవే

శ్లో॥ తత్కృతైర్బహువిక్షేపైః ఆత్మనో దుఃఖతేలిచేత్,
ప్రపంచః కల్పితస్తత్త్వబోధే నైవోపశామ్యతి ॥

తా॥ ఆ ప్రపంచముచేసిన బహువిక్షేపములవలన నాత్మదుఃఖముఁ
మందువేమో! కల్పితమైన ప్రపంచము తత్త్వముబోధించిన వెంటనేశ
తించును. (అనఁగా. జ్ఞానికిప్రపంచ విక్షేపముండదని తా॥)

శ్లో॥ తతః శివందుఃఖహీనం సర్వవిక్షేపశాంతితః.

పాదం చతుర్థం మన్యంతే వ స్త్వద్వైతమిహాచ్యతే॥

తా॥ సర్వవిక్షేపములు (మనస్సుచేదరి పలు తెఱఁగుల గుర్తించు
శాంతించినందున నాల్గవపాదము దుఃఖములేనిది, సుఖరూపమునని యె
తురు. ఇందద్వైతవస్తువు చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ మతిరేవ బుభుత్సానాం స త్వద్వైతే చతుర్థతా,
యదద్వైతం స ఏవాత్మా జ్ఞేయో జిజ్ఞాసునా సహి॥

తా॥ (నాల్గవదని) బోధేచ్ఛగల (జిజ్ఞాసుఁడు) వారి కేయాబుద్ధి కాని
 యద్వితీయ వస్తి వునందు నాల్గవసంఖ్యలేదు, ఎట్లనిన—యేది యద్వైత
 స్వరూపంబున యదియేయాత్మ తేలియఁగోరిన వాఁడుచానినే తెలియవలెను.

శ్లో॥ తుర్గపాదే త్రియం త్యక్త్వా తుర్యే తుర్యోఽవబుధ్యతాం,
 మాయిత్యాదీశ్వరోఽప్యత్ర గ్రస్తస్యాదవబోధతః॥ 52

తా॥ నాల్గవపాదములోని మూటినివిడిచి నాల్గవచానిందెలియవలెను
 యనియందీశ్వరుఁడు కూడ మాయకలవాఁడగుట వలన బోధవలన లయ
 పగును. (అసఁగా ముక్తావస్థయం దీశ్వరుఁడను వాఁడుండడు)

శ్లో॥ ఇతంయోగవివేకా ద్వాప్రథమే ఖండే ఈరితౌ,
 చిత్తభ్రమణరూపస్య సంసారస్య ప్రశాంతయే॥ 53

తా॥ వివేకముయోగమను సీరెండుయోగములనుప్రథమఖండమందుచిత్త
 భ్రమణరూపమైన సంసారము నివృత్తిపొందుటకై చెప్పఁబడినవి.

శ్లో॥ యోగో వివేక ఇత్యుక్తా ప్రకారా శ్రుతిసమ్మతౌ
 అసాధ్యః కస్యచిద్యోగః కస్యచిజ్ఞాన నిశ్చయః॥ 54

తా॥ శ్రుతిలో సమ్మతమైనవి. యోగమనియు, వివేకమనియు వేర్వే
 లచెప్పఁబడినవి. ఒకానొకనికి యోగము సాధ్యముకాదు. ఒకానొకనికి
 జ్ఞాననిశ్చయ మసాధ్యము.

శ్లో॥ ప్రకారా ద్వా తతః ప్రోక్తా సర్వానుగ్రహ కామ్యయా
 ఆదౌ ద్వితీయఖండస్య సచ్చిదానంద తాత్పర్యః॥ 55

తా॥ కనుకనే యిట్లురెండు ప్రకారములందఱి ననుగ్రహించుకోర్కె
 లోఁ జెప్పఁబడినవి, రెండవఖండ ప్రారంభమందాత్మకు సచ్చిదానంద
 రూపము (విచుర్వింపఁబడుచున్నదని ముందుగ్లోకములోని క్రియ)

* శ్లో॥ విచిత్రతే నిత్యసత్తా గమ్యతే హ్యనువృత్తితః,
 వ్యభిచారో జాగరాదేయత్సదవ్యభిచారి తత్॥ 56

తా॥ విచిత్రమఁ బడుచున్నది. అన్ని వస్తువులందనుసరించి నిత్యమైన
 సత్తకనఁబడుచున్నది. జాగరాదులు మారుచున్నందున వాటియందేది
 నిత్యస్థగతిగి మార్పులేకయున్నదో సది అట్లుగాక జాగరాదులు మారు
 చున్నపుడేది మూఁడునున్నదో యదిసత్తు

* “తంవాచిత్రమాత్మానం జాగ్రత్స్వప్న మనుషుస్తే జాగ్రతమను

సుప సుఖం శ్రే జాగ్రామ స్వప్నం తుర్యేఽ జాగ్రతిం స్వప్నమప
చారణం చ త్యజేత్ సుప్తేః కరసం హ్యేవ చ యోషాద్రీష్టా శ్రోత్రస్య ద్ర
వాచోద్రీష్టా మనసోద్రీష్టా బుద్ధేద్రీష్టా ప్రాణస్య ద్రష్టా తమసోద్ర
స్వస్య ద్రష్టా తతిగర్వస్యాదన్యో విలక్షణశ్చక్షుషః సాక్షీ శ్రోత్రస్య
క్షీవాచోమనసః సాక్షీ బుద్ధః సాక్షీ ప్రాణస్య సాక్షీ తమసః సాక్షీ సర్వ
సాక్షీ చ తో నికిరదౌ ముచై తస్య దౌఽ స్మాత్సర్వస్మాత్ప్రియతః
ఇంది ఘనలహ్యేవ మస్మాత్సర్వ స్మాత్పురతః సవిభాతిమే కరసమేవా
రిమమృతమభయం బ్రహ్మైవ”

ఇందు సాక్షియే ప్రాణమును, శ్రోత్రమును, సర్వమును ద్రష్టయై
చుననియు, నా సాక్షియే యాత్మయనియు, నాయాత్మయే యానంద
మనియు, నాయానందమునకుఁ జరలేదనియు నమృతమేయనియు వ్రా
బడినది. ఆత్మజాగ్రత్తులో సుషుప్తిని సుషుప్తియందుఁ జాగ్రత్తునన
వించుచున్నదనియు, నట్లనుభవించు కాలములందు సాక్షి యై ద్రష్ట స్థ
ము నాకృమించు ననియుఁగలదు. వేయేల? ఆత్మను స్వాగ్నేన పఠించు
నిస వాఁడు సమస్త చరాచరమును చూచునని గ్రహించుట లగ్ని,
వానికి హవరములు కరతాలా మలకములు గదా! అ. సు. శ్లో

శ్లో॥ ఆనందైకరసం నిత్యమితి సత్త్వం వివేచితం .

చక్షుః శ్రోత్రాదయః సర్వే మదీయా ఇతి భాసితాః॥

తా॥ ఆనందమొకటియే రసముకలదని, నిత్యమని, యానందైకమి
పఁబడెను. (నిర్ణయింపఁబడెను.) చక్షుస్సు, శ్రోత్రము, మొదలైన
నానని భాసించియున్నవి.

శ్లో॥ భాతాఽసా ద్యైరాదిభ్యో ద్రష్టాఽన్య శ్చేతనో భవేత్
ద్రష్టేతి దృష్టిక ర్తృత్వమహంకారేణ కల్పితమ్ ॥

తా॥ ఈ భాసించుచున్నది. చూచుచున్నదిచక్షుః గాదిదియము క
వేఱయిన చేతనవస్తువు. ద్రష్ట-చూచు వాఁడు. అని దర్శనక ర్తృత్వ
యహంకారముచేతఁ గల్పింపఁబడినది.

శ్లో॥ దృష్టాత్రిత్వేన సాత్మాత్మా వికారరహితత్వతః,

ఆనందఘన ఆత్మాఽసా పరప్రేమాస్పదత్వతః॥

తా॥ వికారములెరి దగుటనలనను, చూపుచూపుచును నుండు
చేతను, యాత్మనాక్షియగును, అర్పిత కేమట నాకమునెరుగెను
మాత్రయానందసునము (జేరుకొన్నయానందము నానందము).

శ్లో॥ మా న భూనం నదా నమ్యన్నయానందం హిమ్యతే.

సచ్చిదానందైకరసో భాత్యస్మాద్వైశ్వానరే.

తా॥ నేను లేకుండనుండ పండునుగాక! నేనులేనివాడనుగాక! (అనగా నెల్లప్పుడు నుందుగాకని తా॥) కానగా నుండునుగాక! యని సచ్చిదానందరసము గలిగిచూపించుచున్నది. వైశ్వానరమునకు
ముందు యిది భాసించుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వేషు వ్యవహారేషు నిర్వికల్పం స్ఫురేత్స్వరసి,

తమేష భాంతమన్వేతి తద్భానా భాస్యతే జగత్.

తా॥ అన్నివ్యవహారములందును యెదుట నిర్వికల్పము స్ఫురించును.
కభాసించుచున్న సర్వము ననుసరించి యాయాత్మభాసించుచున్నది. ఆ
మాత్రభాసనముచేతనే జగత్తుభాసింపఁ జేయఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఇతి శ్రుత్యంతరే ప్రోక్తః పరమాత్మా పునాస్ఫురిత్

అఖండైకరసః సోఽయం జరామరణ పర్జితః.

తా॥ ఎదుట స్ఫురించుచుఁ బరమాత్మయఖండై కరము జరామర
ణ పర్జితమని యింకొకశ్రుతియందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ ఇత్యాత్మానం వివిచ్యాథ యుంజేత ప్రణవేన తం.

చతుర్థాం జాగరాదీనాం ప్రత్యేకం చతురాత్మితా॥

తా॥ ఇట్లాత్మను వివేకించి సిమ్మట ప్రణవముతోఁగూర్పవలెను. జా
గరము మొదలగు నాలుగవస్థలు యెంకొక్కటినాలుగు వైదములు.

శ్లో॥ పూర్వముక్తా యథా తద్వదకారాదిషు కల్పయేత్,

ఆధారాదుత్థితో వాయుర్నాభివృత్తకరిగోఽపిహి.

తా॥ పూర్వము చెప్పఁబడినవి యెట్లో, యట్లు (ప్రణవములొననున్న)
అకారాదులలోఁగల్పింపవలెను ఆధారచక్రమునుండి ఎదుటజేరిన వా
యువు నాభినిపొంది, తరువాత హృదయమును, సిమ్మటకరిమును పొం
దిబడుటకే;

శ్లో॥ నిర్గుచ్ఛనయేచ్ఛబం సోఽపి స్థానైశ్చతుర్విధః,
సంజ్ఞాః పరేతి పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీతి ॥

తా॥ బయలు వెడలుచు ధ్వనిని బుట్టించును. ఆధ్వనియాయుస్థాన
లచేత నాలుగువిధములపేర్లు కలది, అవియేవన - పరా, పశ్యంతీ, మ
మ, వైఖరీ, యని,

శ్లో॥ ఆగమోక్తా వైఖరీతు శూయతే ముఖసిర్గతా,
వాచః పదాని చత్వారి త్రీణి గూఢాని విగ్రహే

తా॥ శుక్రియందుఁజెప్పిన వైఖరి ముఖమునుండి బయలుదేరి
బడుచున్నది వాక్కునకు నాలుగుస్థానములున్నవి. అందుమూఁడు
మందుఁగూఢములై (బయటికిఁగానరాక) యున్నవి.

శ్లో॥ తుర్యం మర్త్యా వదంతీతి ప్రాహ మంత్రోఽప్యతి స్ఫుటం
వైఖర్యాద్యాః పరాంతాస్తు శబ్దభేదాః క్రమాదమీ॥

తా॥ “తురీయంవాచా మనుష్యావదంతి, త్రీణిపదాని హితా
యాం” అని శుక్రియందు నాల్గవదైన వైఖరిని మనుష్యులు పలు
న్నారని స్పష్టముగా మంత్రముచెప్పెను. వైఖరి, మొదలు పర,
కును వరుసగా నిఁశబ్దభేదములు.

శ్లో॥ సూలసూక్ష్మో బీజసాక్షిణావిత్వేవ శుక్రిరీతః
నివృత్తిశ్చ పృతిష్ఠా చ విద్యా శాంతిశ్చ వైకరీతి॥

తా॥ వైఖరి స్థూలము; మధ్యముసూక్ష్మము; పశ్యంతి బీజము
సాక్షియని శుక్రియందు చెప్పఁబడినది. నివృత్తి, ప్రతిష్ఠ, విద్య,
యని కళలు.

శ్లో॥ అకారేఽస్మింశ్చతుర్భేదే జాగరం తు చతుర్విధం,
ధ్యాయేత్సామ్యం తయోరాప్తిరాదిత్యం చేతిచింతయోర్॥

తా॥ నాలుగువిధములైన యకారమందు నాలుగు విధము
జాగరమును ధ్యానించవలయును. అకారమునకుఁ జాగరమునకు
యు, నాదిత్యము సమానములని సామ్యము చింతించవలెను

శ్లో॥ జాగరేఽత్వైర్వాప్తిరస్తి వ్యాప్తోఽకారః కథాదిషు,
అదిత్యం లోకతః సిద్ధం జాగరాకారేఽస్మిన్వైకరీతి॥

తా॥ ఇంద్రియములతోఁ జాగరమునకు వ్యాప్తయన్నది. 'క-భి-' మొదలగు యక్షరముల యందకారమునకు వ్యాప్తయన్నది. అక్షరము లందకారము మొదటిదని, యవస్థలందుఁ జాగరము మొదటిదని లోకు లందురు.

శ్లో॥ స్థూలసూక్ష్మత్వాదిసామ్యం లిచ్ఛేదానాం క్రమాద్భవేత్,
ఫలం యథాగుణం ధ్యానే భవేత్సర్వత్రకామిచః. 71

తా॥ స్థూలత్వసూక్ష్మత్వములు మొదలగు ధర్మములవలన సామ్య మారెంటియొక్క యితరభేదములవలన సిద్ధము. ధ్యానఫలము దాని గుణము ననుసరించి యంతటను కోర్కెకలవానికిఁ గలుగును. (ధ్యానమెంతటిదో ఫల మంతటిదని తా॥)

శ్లో॥ అకారం జాగరోఽప్యేతముకారే సంహరేత్తథా,
ఉకారం చ మకారే తమోంకారే నాదరూపిణి, 72

తా॥ జాగరమునూడ నీయకారమును ఉకారమందుపసంహరింపఁ జేయును. ఉకారమును మకారమందు, నామకారమును నాదరూపమైన యోంకారమందుపసంహరించును. (ఉపసంహరమనఁగా సంతమొందించుట యని యర్థము.)

శ్లో॥ అథ తుర్యం చతుర్భేదంకుశగ్రాసాదినామకం,
ధ్యాయేన్మహేశ్వరోఽమాయీ యస్తమోతోగ్రసత్యయమ్.

తా॥ ఇక నాలుగుభేదములుకల నాల్గవది యీశగ్రాసమను మొదలగు పేర్లు కలది. దానిని మాయారహితమైన యేమహేశ్వరుఁడుధ్యానించునో, యతని నీ యోంకారమావరించినదై మ్రొంగుచున్నది. (ఓంకారమునం దీశ్వరుఁ డిమిడియున్నాడని తా॥)

శ్లో॥ కాలాగ్నిసూర్యఃసంహారకాలే స్వైస్తీప్రకృతిభిః,
తిరస్కుర్యాజ్జగత్తత్తు లేశాద్భూతియథా తథా. 74

తా॥ సంహారకాలమందుఁ దన తీప్ర కీరణములచేతఁ గాలాగ్నిసూర్యుఁడు జగత్తును కొలఁదిగాఁ భాసింపఁ జెయునట్లు తిరస్కురించును.

శ్లో॥ ఓతోఽయం సచ్చిదానందైర్నామరూపే జగదగ్రతే,
తిరస్కుర్యాత్తే తు లేశమాత్రే భారః క్వచిత్క్వచిత్. 75

తా॥ జగత్తునందున్న నామరూపములను సచ్చిదానందములతో
లుకొనినదై యీతుర్యము తిరస్కరించును. ఆ నామరూపము లక్క
క్కడ కొద్దికొద్దిగాఁ భాసించును.

శ్లో॥ యథా సూర్యస్తమః సర్వప్రకాశీకురుతే తథా,
అనుజ్ఞతా జగత్సర్వం స్వాత్మమాత్రం కరోతి హి.

తా॥ సూర్యుడెట్లు చీకటి నంతటిని వెలుగుగాఁ జేయునో, య
నుజ్ఞత తన్నుమాత్రమే చేయును. [అనఁగాఁ దానే సర్వమునైయుం
నని తా॥]

శ్లో॥ దాహ్యం దగ్ధా యథా వహ్నిర్నిర్వాప్యహోఽవశిష్యతే,
అనుక్షైకరసస్తద్వచ్చిన్మాత్రః పరిశిష్యతే.

తా॥ దహింపఁజేయఁదగిన వస్తువును దహించి యగ్ని పనిలేక యె
మిగిలియుండునో, యట్లనుజ్ఞయొకటే రసముగాఁగలిగిన చిన్మాత్రమే
గిలియుండును.

శ్లో॥ అవాఙ్మనసగమ్యోఽయమవికల్పశ్చతుర్విధః,
తుర్యపాదం చతుర్భేదే నాదే సంచింతయేత్క్రమాత్.

తా॥ వాక్కునకు, మనస్సునకుఁ గోచరముకాని యీ యవికల్ప
నాలుగువిధములుకలది. ఈతుర్యపాదమును నాలుగువిధములగు నోం
మందు వరుసగాఁ జింతింపవలెను. [ధ్యానింపవలెను.]

శ్లో॥ సర్వస్య జగతో వస్తుతత్త్వం యన్నిర్వికల్పకం,
తదాత్మేతి సమాధాయ చిత్తం తస్మిన్భవేద్ధి లత్.

తా॥ జగత్తునకంతటికిని వాస్తవమైన తత్త్వము నిర్వికల్పమైనది
యది యాత్మయని, దానియందుఁ జిత్తమునిల్పిన నామసస్సునదిరే
గును. (నిర్వికల్పమగునని తా॥]

శ్లో॥ అథవా మంత్రరాజే ధీః సమాధేయాత్మవాచసి,
సర్వసంహారశక్త్యాద్యాః అథా ఉగ్రాదిశబ్దగాః.

తా॥ లేక, యాత్మను జెప్పనట్టి మంత్రరాజమాయ మునున “స
వీర” మిత్యాది సరిసింహమంత్రమందు బుద్ధిని నిలఁపవలయును. గు
హార శక్త్యాదులగు పదార్థములు గాఢి శబ్దములను వినియును

(అద్వైతము నన్ని సర్వము గలవని తా.)

శ్లో॥ అత్మానం మంత్రీరాజేన ధ్యాయత్ప్రవృత్తయో బ్రహ్మం.

బ్రహ్మరూపో నృసింహః పృథ్వీశ్శివో హ్యయన్, ౧౦

తా॥ పురుషుడు తన్ను మంత్రీరాజముతో పృథ్వీశుడను ధ్యాయించుచు బ్రహ్మరూపుడు సరసింహుడగును, శుక్లబుద్ధిగలవానియే.

శ్లో॥ వివేకయోగో సంహృక్తై ద్వివీచ్యే పునః చిత్తకః.

ప్రణవే మంత్రీరాజే చ ద్వివిధో యోగః సతతః. ౧౧

తా॥ రెండవఖండములో జ్ఞానము, యోగమును, చూత్తుకుకొన్నందు

డెను. మంత్రీరాజమందుఁగూడ రెండువిధముల యోగము కావలసి

ను. (“ఉగ్రింపీఠం మహావిష్ణుం జ్వలంతం సర్వతోముఖం నృసింహం

భీషణం భద్రం మృత్యుమృత్యుం సమామృతం.” అని మంత్రీరా

మందురు.)

శ్లో॥ తృతీయేమంత్రరాజస్య ప్రణవస్యాత్మనోఽపి చ;

ఏకీకారేణ యద్ధ్యానం తత్సమ్యగ్భాషీయతే, ౧౨

తా॥ మూడవఖండమందు మంత్రరాజము ప్రణవము; అట్టి ఏక

తాదాత్మ్యముతో నేధ్యానము కలహో, నది చక్కగాఁ జెప్పబడ

చున్నది.

శ్లో॥ పృథివ్యాద్యాత్మకోంకారః పాద ఉగ్రిదికోఽపి చ,

పరాపశ్యంత్యాదిరూపః సోఽయం విశ్వేశ్వరుర్విధః. ౧౩

తా॥ పృథివ్యాదిరూపమైన యోంకారము యుగ్గాది మంత్రరా

పాదము, పరాపశ్యంత్యాదిరూపము. విశ్వేందు. ఇది నాలుగువిధములు

శ్లో॥ తైజసప్రాజ్ఞతుర్యాశ్చ తథా ధ్యాతోఽపసంహరేత్,

అసౌ ప్రపంచహీనఃస్యాదవి కల్పే స్థిరః పుమాన్. ౧౪

తా॥ తైజస, ప్రాజ్ఞ, తుర్యులనట్లే ధ్యానించియపసంహరముచే

వలెను. అవికల్పమందు స్థిరుడైన నీ పురుషుడుప్రపంచహీనుడగున

శ్లో॥ జ్ఞశ్చిన్మాత్రోఽమృతో నిత్యో మృతసంవిదవృత్తికః,

శుద్ధో భ్రాగ్రితిహీనత్వాత్సంవిద్భూతః యమవిక్రియః. ౧౫

తా॥ జ్ఞానము చిన్మాత్రము, అమృతము, నిత్యము, లోకజ్ఞాన

నివృత్తికలది. నృత్తి సూన్యము. భ్రాంతిలేనందువలన శుద్ధము. విశ-
రము లేక యుండెను.

శ్లో॥ ప్రాణాయామేన నిర్విఘ్నోఽనుభవేదీదృశాత్మతాం,

ప్రాణాధీనా మనోవృత్తిః ప్రాణరోధేన శామ్యతి.

8

తా॥ ఈ విధమైన స్వరూపమును ప్రాణాయామముచేత నిర్విఘ్న-
ముగా ననుభవించును. మనోవ్యాపారము ప్రాణాధీనమైయున్నది. ప్రా-
ణమును నిరోధించినందున శాంతించును.

శ్లో॥ నిర్వికల్పధియా పశ్యేజ్జగత్స్వాత్మతయా తథా,

ధ్యానే బ్రహ్మచం సంత్యజ్య బ్రహ్మరూపేణ తిష్ఠతి.

9

తా॥ నిర్వికల్పబుద్ధితోఁ బ్రపంచమును స్వాత్మరూపముగాఁ జూ-
వలెను. అట్లు ధ్యానమందుఁ బ్రపంచమును విడిచి బ్రహ్మరూప-
తోనుండును.

శ్లో॥ అన్యో దేవోఽహమప్యన్య ఇతి ద్వైతస్య వాసనా,

దృఢా చేతాదృశీ దేవపూజోపాస్తిరథోచ్యతే.

తా॥ నేను వేరు; దేవుఁడు వేరను వాసన దృఢమై యున్నప్పుడట్టి?
పూజారూపమైన యుపాసన చేప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ యోఽస్మిన్మండే వర్ణితోఽసౌ సంకల్పః పూజ్యఃకస్యతే,

వత్తుస్థానాని దేహేఽస్మిన్నుజాధారాః పశ్యంతి తాః.

తా॥ ఈఖండమందే సంకల్పము వర్ణింపఁబడెనో యది పూజ-
దగినదని యభిప్రాయము. ఈ దేహమునందాటు స్థలములు పూజకా-
రములుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

శ్లో॥ ఆధారనాభిహృదయభూమిధ్యద్వాదశాంతకాః,

షోడశాంతశ్చ తేష్యగ్నిబ్రహ్మద్వాదర్చయేత్త్రమాత్.

తా॥ మూలాధారము, నాభి, హృదయము, భూమిధ్యము, దా-
శాంతము, షోడశాంతములని యాఱు. వాటియందగ్ని, బ్రహ్మమొ-
గుదేవతలను వరుసగాఁ బూజింపవలెను.

శ్లో॥ యశ్చతుర్భేద ఏతాద్వైః సోఽమృతో నిరుపాధకః,

ఉపాధీనాం బోధనాధాదవికల్పోఽపి కేషునాత్.

తా॥ ఓతాదులతో నేది నాల్గవిధములయ్యెనో (41 శ్లోకముఁజూడుము.) సరియమృతము, బోధవలన నుపాధులు నశించినందున నుపాధిశూన్యము. మిగిలియున్నందునలన వికల్పరహితము.

శ్లో॥ సోఽవికల్పః సర్వమయస్తస్మిన్నర్వాధిరోపణాత్,
యే జాగరాదయో భేదాః చత్వారస్తేఽత్ర క్షితాః. 93

తా॥ దానియందే సర్వము కల్పింపఁబడినందున నాయవికల్పము సర్వరూపము. జాగరాదిభేదములేవికలవో యా నాల్గును దానియందే కల్పింపఁబడినవి.

శ్లో॥ పరివారా మంత్రరాజే మహాచక్రే ప్రకీర్తితాః,
పృథివ్యాద్యాఃసప్తసప్త భేదా మాత్రాస్త్విహ శ్రుతాః. 94

తా॥ మంత్రరాజ మహాచక్రమందుఁ బదునాలుగు పరివార దేవతలు చెప్పఁబడినవి. భేదములమాత్రాల్లిందు జెప్పఁబడెను. (నృసింహతాపిన్యూః నిషత్తునందీవిషయము గాననగును.)

శ్లో॥ పరివారేణ సంయుక్తం చతుస్సప్తాత్మకం ప్రభుం,
నృసింహమగ్నిరూపం తం మూలాధారే విచింతయేత్. 95

తా॥ పరివారముతోఁ గూడియున్నట్టి నాలుగు, యేడు (11 పదునొకండు) స్వరూపములుకల ప్రభువైన యగ్నిరూపుఁడగు యానరసింహుని మూలాధారమందు ధ్యానించవలెను.

శ్లో॥ భూమ్యాదిభిఃసప్తవిధం స్థూలాదైశ్చ చతుర్విధం,
అకారరూపం బ్రహ్మాణమేతం నాభా విచింతయేత్. 96

తా॥ భూమి మొదలగు వాటితో నేడు విధములగువాఁడు. స్థూలదుఃఖితో నాలుగు విధములగువాఁడునగు అకార రూపమైన బ్రహ్మమను నాభియందు ధ్యానింపవలెను. (84 వ శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడి యోంకారము, నుగ్రాదిపాదము, పరాపశ్యంత్యాదికము, విశ్వోఽక్షతైజసుఁడు, ప్రాజ్ఞుఁడు, తుర్యుఁడు, యివి ప్రథివ్యాదిరూపములు.)

శ్లో॥ హృది విష్ణుముకారేణ భూమధ్యే చ మకారతః,
రుద్రం నాదేన సర్వేశం ద్వాదశాంతేఽగ్నివత్సరేత్. 97

తా॥ హృదయమందు కారముతో విష్ణువును, భూమధ్యమందు మ-

రముతో చుద్రుని, నాదముతో ద్వాదశాంతమందు సర్వేశ్వరుని,
న్నిని చలె స్మరింపవలెను.

శ్లో॥ చతుస్సప్తత్మకోఽమాయీ సర్వేశో హ్యనుపాధికః,
షోడశాంతే సుఖం ధ్యాయేచ్ఛతుస్సప్తత్మలక్ష్మితమ్.

తా॥ నాలుగు, యేడు రూపములుకలవాడు మాయలేనివాడు
పాధిరహితుడు; సర్వేశ్వరుడు, అట్టి చతుస్సప్తత్మకుని షోడశాంత
దు సుఖముగా ధ్యావించవలెను.

శ్లో॥ తేనాసందామృతేనాథః స్థితాస్తాః పంచదేవతాః,
వ్యాప్తాశ్చతుర్విధాః స్థూలాదిభిరిత్యేవ చింతయేత్.

తా॥ ఆయాసందామృతముచేత క్రిందనున్న యైదుదేవతలువ్యా
యున్నవి. నాలువిధములైనవి లాదుస్థూలతోఁగూడినట్లుచింతింపవలెను.

శ్లో॥ ఉపచారైరాగమోక్తైర్దేవాంస్తాన్మనసార్చయేత్,
బ్రహ్మదిమూర్తిభేదేన తథైక్యేనాపి పూజయేత్.

తా॥ వేదోక్తపచారములతో నాదేవతలను మనస్సుతోఁబూజిం
ను, బ్రహ్మదిమూర్తిభేదముతో నట్టిభేదములేకుండ బూజింపవలెను.

శ్లో॥ భక్త్యభోజ్యైర్దేవ్యాచోష్ఠ్యైరిత్యేతైరుపహారయేత్.
గురుశ్రుత్యుక్తమార్గేణపూజయిత్వా యథావిధి.

తా॥ భక్త్యభోజ్యములతో నైవేద్యము చేయవలెను. గురువున
ట్లు శ్రుతిలో జెప్పినట్లు యథావిధిగాఁ బూజింపవలెను.

శ్లో॥ మూర్తిం తేజసి సంహృత్య తేజశ్చాత్మని సంహరేత్,
సూత్రేవిరాజంతి సంహృత్య సూత్రమవ్యాకృతే చ తత్.

తా॥ దేవతాకారమును తేజస్సులో నేర్పిభవింపజేసి యాతేజః
త్వయందణింపవలెను. సూత్రాత్మయందు విరాజింపబడును అయి
దింపవలెను. ఆ సూత్రాత్మను యవ్యాకృతమందు లయింప
వలయును.

శ్లో॥ అవికల్పే తత్ర చిత్తం సమాధాయ స్థిరో భవ,
పూజ్యపూజకయో స్థిరవాసనా యస్య యతే.

తా॥ అవికల్పమందు మనస్సు నిలిపి స్థిరమగు కమ్ము, అప్పు

జంబుబడువాడు. పూజించువాడను వానన నశించెను.

శ్లో॥ చతుర్థభుంజ యోగోఽస్య ధీవిశ్వాంజ్యై నిగచ్ఛతే.

నాదస్తూరీయ ఓంకార స్తన్యాంతే స్ఫురితద్వయమ్.

104

తా॥ నాల్గవఖండము దితనియొక్క యోగము బుద్ధివిశ్వాంతివోజకు జెప్పబడుచున్నది. నాదియు నాల్గవయోంకారము, దానియొక్క యంతమునందడైవత్తబ్రహ్మమును స్ఫురించుచున్నది.

శ్లో॥ మంత్రరాజేన సామ్యం త్రై పాదైర్నత్యా ప్తసాదయేత్.

ప్రణవాత్మతయా ధ్యాత్వాఽహమిత్యాత్మతయా స్మరేత్.

తా॥ ఆ పాదములతో సామ్యమును మంత్రీరాములతో సమస్కరించి ప్రార్థింపవలెను. ప్రణవరూపముగాఁ ధ్యానించి, “అహం” - నేను, యని తన రూపముగా స్మరింపవలెను.

శ్లో॥ యావన్నశ్చలతా తావత్ప్రత్యోర్ధ్వం చింతయేత్పునః,

కృతన్నిమంత్రేణ సత్వోమిత్యుచ్చార్యాంతే స్థిరోభవేత్. 106

తా॥ నిశ్చలత్వము కుదురువఱకు మీఁదుగాఁ జింతింపవలెను. మరల సర్వమంత్రముతోను సమస్కరించి “ఓం” యని యుచ్చరించెడి తమందు స్థిరుడై యుండవలెను.

శ్లో॥ ధ్యాతోఽంకారం పునరంత్రాన్మహావాక్యాదనుస్మరేత్,

మంత్రేణ వా కేవలేన సింహేతి పడేన వా.

107

తా॥ ఓంకారమును ధ్యానించి మహావాక్యమంత్రీముతో మరల స్మరింపవలెను. కేవలము మంత్రముతోఁగాని “సరసింహ” మను పదముతోఁగాని,

శ్లో॥ సంస్మృత్యాఖండవాక్యార్థం యంజితోంకారమంత్రయోః,

సంస్తభ్య చిత్తే స్వాత్మానం గుణత్రయవివర్జితమ్.

108

తా॥ అఖండవాక్యార్థమును సంస్మరించి యోంకారమందు మంత్రమునుగూర్చవలెను. మనస్సునందు స్వాత్మను గుణరహితముగానిలిపి—

శ్లో॥ బ్రహ్మదికాసకారాద్యై సంయోజ్యాత్మైః సంహరేత్.

తేషాం తు కాలిణవిద్యాం బాధిత్యా వస్త్రతోఽగ్రహీత్.

109

తా॥ బ్రహ్మదికేవలము యకారాదులతోఁ గూర్చియోత్పయందుప

సంహరింపవలెను. వాస్తవముగా లేనట్టివాటికిఁ గారణమయిన యవిద్యను
నాధించినదానిగా—

శ్లో॥ కృత్వా చిద్భక్షి తాం వీరః సంస్కరన్నిర్భయో భవేత్,
బ్రహ్మచీన్ద్రాంత్రరాజస్య పాదైశ్చిద్రూపతాం నయేత్. 11

తా॥ చేసి, చిత్తుచేతి ముంగబడినదానిగా స్మరించుచు వీరుఁడు ?
ర్భయుఁడై యుండును. బ్రహ్మాదులను మంత్రరాజము యొక్క పాదము
తోఁ జిమ్రాపత్వమును బొందించవలెను.

శ్లో॥ అవిద్యావినివర్త్యప. నృసింహః స్వయముద్భభా,
యోగాంతరం పంచమేనస్మిన్ షష్ఠే స్పష్టముదీర్యతే. 11

తా॥ ఈ నృసింహుఁడవిద్యను నివర్తించి స్వయముగా నుద్భవించెన
ఇంకొక యోగమును పంచమమందును, నీయాటవ ఖండమందును స్ప
ష్టముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్లో॥ అకారార్థం మంత్రరాజపదాత్ర్యోజయేత్క్రమాత్,
చతుర్మూర్త్యుత్పత్తై ర్యోగైరవికల్పాంతకై రపి. 1

తా॥ అకారముయొక్క యర్థమును నరసింహ మంత్రముయొక
పదములు తొమ్మిదింటి యర్థములతోను, యవికల్పమంతముగాఁ
చతుర్మూర్తి యోగములతోను గూర్పవలెను. (అనఁగా నన్ని
నేకీభవింపఁజేసి ధ్యానింపవలెనని తా).

శ్లో॥ చతుర్దశభిరేకేనాప్యజస్రం ప్రయతో నసేత్,
ఉగ్రే వీరే మహావిష్ణౌపుష్పలే సర్వతో ముఖే.

తా॥ పదునాలుగు విషయముల మొత్తముతోఁగాని, యందొక
క్క విషయముతోఁగాని, నిశ్చలుఁడై ధ్యానమందుండవలెను. ఉగ్ర
డను, వీరుఁడను, మహావిష్ణువను, యుజ్వలుఁడను, సర్వముతోఁముఖుఁడ

శ్లో॥ నృసింహే భీషణే భద్రే మృత్యున్ముత్యౌ న మయ్యజా,
భాతి హింసాకరీ మాయా న మయ్యస్తి చిదాత్మని.

తా॥ నృసింహుఁడను, భీషణుఁడను, మృత్యుమృత్యువను, చ
నాయందు హింసను గలిగించునది జన్మలేనిదియునగు మాయభాసింక
చిదాత్మనగు నాయందు మాయ లేనేలేదు.

శ్లో॥ సమామీతి పదాద్రబ్ధహృభిన్నతామనుచింతయేత్.

ఈదృగ్యోగీ స్యాదకామః కామ్యమస్య సంభవేత్. 115

తా॥ (మంత్ర)రాజములొనన్న) సమామీయను పదమువలన బ్రహ్మ భేదమును ధ్యానింపవలెను. ఇట్టి యోగికి గామ్యముండదు. వాఁడకాముఁడగును. (అకారార్థమొకటి తొమ్మిది మంత్ర)రాజములొని పదములు. ఓతము, యనుష్ఠాత, యనుష్ఠ, యవికల్ప మను చతుర్మాస్తయోగములు కలసి పదునాలుగని తెలియవలెను. (12 శ్లోకముఁజూచుచు) మఱియు, “ఆత్మైవనృసింహాదేవో బ్రహ్మభవతి, యఏవంవేదసోఽకామోనిష్కామ ఆప్తకామ ఆప్తకామోనతస్య ప్రాణాః ఉత్క్రామంత్యైవైవసమవలీయంతే బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మకేయితి.” అని శ్రుతి ప్రమాణము.

శ్లో॥ నిష్కామోఽసౌ తాకికానాం కామానాం వినివృత్తిః,

కామ్య ఆత్మాఽసి బోధాప్తః కిమస్యత్కామ్యతే పునః. 116

తా॥ లోకములొని కోర్కెలన్నియు నివర్తించినందువలన నితఁడు నిష్కాముఁడగును. అతఁడు కోరఁబడినదైనను, బోధవలన బొందఁబడినందున నింకేమి మరలఁ గోరును?

శ్లో॥ ఉత్క్రామంతి న తత్ప్రాణాః లీయంతే తు పరాత్మని,

బ్రహ్మసి సన్పురాప్యేష బ్రహ్మప్నోత్యవబోధతః. 117

తా॥ అతనిప్రాణములు [యజ్ఞానికినలె] ఉత్క్రామింపవు. పరమాత్మయందు లయమగును. పూర్వమందును బ్రహ్మముగానేయుండి, జ్ఞానమవలన బ్రహ్మమును బొందుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తథోంకారమకారం చ యోజ్యే మంత్రీపదేష్వతః,

అస్మిన్ఘంజే త్రయో యోగా ధీవిశ్రాంత్యై ప్రకీర్తితాః 118

తా॥ అట్లు ‘అ’ కారము ‘ఓం’ కారము, మంత్రపదములందు గుర్పవలెను. (మంత్ర)పదములనఁగా ‘ఉగ్రం, వీరం’ యనునవి) ఇయొకయోగము. మీఁదఁ జెప్పినవి రెండుయోగములు కలసి యీ ఖండమందు మూడు యోగములు చిత్తశాంతికొఱకుఁ జెప్పఁబడినవి.

శ్లో॥ షష్ఠే ఖండేఽథ విద్యాయాః సాధనాన్యఖిలాన్యపి,

శ్లో॥ లెత్తో ద్యాత్మ స్వేయదేవవిద్యైస్త్వైమంత్రాదహరిః.

తేర్యాత్యమనుస్మృత్య సమాధిః ప్రాప్తేః ॥ 125

తా॥ కనుక ధ్యానించువాడూ, ధ్యానించుచున్నదరు యోగము చేయుచున్నాడై పూర్వోత్తమైన యాత్మపాదమున నాస్థితిలో నాస్థితిచేయుచున్నాడు. లుగన అచికల్నము దానినిస్మరించినచో ప్రాణమును మనశాదులును,

శ్లో॥ మంత్రాత్ ప్రణవం దీర్ఘముత్త్వా చిత్తం విలాసయేత్

అమూర్తమద్వయం బ్రహ్మైనుభవస్వర్తతే తదా. 126

తా॥ మంత్రార్థముస్మరించినపుడు దీర్ఘముగా ప్రణవము నుచ్చరించుచిత్తమును విలయము చేయవలెను, మూర్తిలేనిదియు; అద్వైతమునగు బ్రహ్మమునపుడనుభవించును.

* శ్లో॥ ఉదృక్సమాధివిఘ్నానాం శాంత్యై పుత్రైషణాదికం:

త్యక్త్వా చిత్తం సమాధాయ జీవన్ముక్తః సుఖధివేత్. 127

తా॥ సమాధివిఘ్నములైన పుత్రేషణాదికములను పరిత్యజించి, చిత్తమును సమాధాన పఱచుకొని, యనగా స్వాధీన మొనరించుకొనుట రూపమున శాంతిఁజేసినవాడు జీవన్ముక్తుడై సుఖమును,

* వి॥ “జ్యోతిరస్యసర్వస్వపురతః, సుభాతనవిభాత మద్వైతమచింత్యమలింగం స్వప్రకాశం పరమేవ బ్రహ్మధనతీ తేజేవాః సప్తైషణాయాలోకైషణాయాశ్చ ససాదనే భ్యోవృత్తాయనిరహంకారా నీరాగా నిష్పరిగ్రహా అశిఖా, అయజ్ఞోపవీతా అంధాబధిరాముక్తాః శ్రీబాసునా కాడన్మత్తాశ్చపరివర్తమానాః శాంతా దాంతా ఉపరతాస్తితిక్షునః సమాహితా ఆత్మారతయ ఆత్మక్రీడా ఆత్మమిధునా ఆత్మానందాః ప్రణవమేవపరం బ్రహ్మత్మ ప్రకాశం కూన్యం జానంతస్తత్రైవపరి సమాప్తతీ. సర్వప్రకాశమానుండై వెలుగొందు యాత్మవేత్తకుఁ ప్రభాతప్రదోపకాలములు గాని ద్వైతముగాని, లింగముగాని గోచరింపవు. సర్వము సద్వైతముగను, యచింత్యముగను, లింగరాహిత్యముగనుగోచరించును. సర్వమును బ్రహ్మముగఁ జూచుచు, బ్రహ్మమేయగును. ఇట్టివానికి కేవలతతోఁగాని, లోకములతోఁగాని, దారిపుత్రాదికములతోఁగాని బంధముండదు. నిరహంకారుఁడుగ నపరిగ్రహుఁడుగ, శిఖా, అయజ్ఞోపవీత

సర్వప్రకాశమానుండై వెలుగొందు యాత్మవేత్తకుఁ ప్రభాతప్రదోపకాలములు గాని ద్వైతముగాని, లింగముగాని గోచరింపవు. సర్వము సద్వైతముగను, యచింత్యముగను, లింగరాహిత్యముగనుగోచరించును. సర్వమును బ్రహ్మముగఁ జూచుచు, బ్రహ్మమేయగును. ఇట్టివానికి కేవలతతోఁగాని, లోకములతోఁగాని, దారిపుత్రాదికములతోఁగాని బంధముండదు. నిరహంకారుఁడుగ నపరిగ్రహుఁడుగ, శిఖా, అయజ్ఞోపవీత

రహితుఁడుగ నుండును. మతియుఁ బ్రభువునివలెను, మూగవానివలెన పిచ్చివానివలెను సంచరించును, ఇట్టి పరివర్తనములు, శాంతునిగఁదాంఁ నిగ మార్చును. తద్వారా నాతఁడాత్మయందే విహరించును? అటలా ను. ఆనందమొందును. ప్రణవమును జపించును. సర్వమును శూన్యవ గాదలంచుచు బ్రహ్మమయమనితలంచునని యీశునియందలిభావార్థము

ఈ శునియందు వ్రాయఁబడిన లక్షణములన్నియుఁ బరమహం యగు సన్యాసికి వర్తించును. పరమహంసలలక్షణములివియేగదా! వా కిఁదేనితోడను, యెవరితోడను, దేశకాలాదులతోడనుపనియుండద పిచ్చివానివలె సంచరించుదురు. దేవతలంద్రగేసరుఁడైనవానికంటే స కుండగు బ్రహ్మమై ప్రకాశించును. ఇతఁడలిగెనా; భూమ్యాదిలోకం లు బ్రద్దలగును. అన్యగహించెనా? నిత్యకల్పాణములతోఁ బచ్చనిత రణములతోఁ గలకలలాడునట్లు సేయును. వేయేల; సర్వము నాం యధీనమనకతప్పదు,

అ, సు. శర్మ.

శ్లో॥ అకారాదిషడం గేషు సంయోజ్యసంగమద్వయం

మంత్రార్థమపి సంయోజ్య హ్యకారాదీనుపేక్షతే. 1

తా॥ అసంగాద్వయవస్తువును యకారాది యాఱంగములందుఁ గ ర్చి మంత్రార్థమునను సంధానముచేసి అకారాదులను విడిచిపెట్ట యును. (అ-ఉ-మ-నాద-వి-కళ-యాఱంగములనవచ్చును.)

శ్లో॥ ఖండేభ సప్తమే యోగాః ప్రవక్ష్యంతే పునస్త్రయః,

తేషామన్యతమేనానౌ సౌ విద్వాన్గాఱంగ నయేత్పుమాన్. 1

తా॥ ఏడవఖండమందు మూడు యోగములు చెప్పఁబడుచున్నవి. వ యందొకదానితో విద్వాంసుఁడగు పురుషుఁడు కాలమునుగడుపవలె.

శ్లో॥ అకారార్థమజత్వాద్వైశ్చింతయేద్బుద్ధిసాక్షిణం,

ఉత్కర్షాద్వైరుకారార్థం మంత్రదేవం విచింతయేత్. 1

తా॥ అకారమునకు నర్థమైన బ్రహ్మత్వాదులతో బుద్ధిసాక్షినిద నింపవలెను. ఉత్కర్షాద్వైరుకారార్థముగల యుకారమునకు మంత్రదేవత ధ్యానింపవలెను.

శ్లో॥ అనూద్య సాక్షిణం ప్రోక్తం మంత్రదేవత్యమన్య తత్,

ఉత్కృష్టత్వాదిభిః శతైః పంచభిశ్చింతయేత్తథా. 131

తా॥ అకారములఁ జెప్పఁబడినసాక్షిని యనువదించి 'ఉ' కారార్థములగు నుత్కృష్టాది పాదము లయిదింటిలో నామంత్రదేవుని ధ్యానింపవలెను.

శ్లో॥ ఉత్తైః పంచభిర్దేవమనూద్య పరమాత్మతాం,

మహత్వాద్యైర్మకారార్థరూపం తస్య విచింతయేత్. 132

తా॥ తరువాత నైదు శబ్దముల కర్థములైన మహత్వాదులలో 'మ' కారార్థమైన యా పరమాత్ముని రూపము ననువదించి యతనిరూపము ను ధ్యానించవలెను.

శ్లో॥ శరీరత్రయహీనో యః సచ్చిదానందలక్షణః,

స ఏవ భవతి ధ్యానాద్యోగోయం ప్రథమో భవేత్. 133

తా॥ సూలాదిశరీరములు మూఁడునులేనట్టి, సచ్చిదానందరూపమైన ట్టివాఁడెవఁడో వాఁడే తాను యీ ధ్యానమువలననగును. ఇది మొదటి యోగము.

శ్లో॥ అన్యేన కస్యమిత్యేవం పృష్టాః సర్వేఽపి మానవాః,

అహమిత్యాహు రేతేసా మహమిత్యభిమానతః. 134

తా॥ ఎవరునీవు? అని యితరుఁడడుగగా మనుష్యులెల్లఱు 'అహం' — నేనని యందురు. ఎందుచేతనన—వీరియందుఁగల నేనను (ప్రత్యేక) యభిమానముండుటవలన.

శ్లో॥ అహంశబ్దే ప్రత్యగాత్మవాచిన్యాదేరకారతః,

ప్రథమే ప్రథమాద్వర్ణాదాత్మానమనుచింతయేత్. 135

తా॥ ప్రత్యగాత్మనుచెప్పనట్టి యహం శబ్దమునందాదినున్నట్టి వర్ణములలో మొదటిదైనట్టి యాత్మను యోంకారములోని మొదటివర్ణమందు ధ్యానింపవలయును.

శ్లో॥ బ్రహ్మణః సచ్చిదానందా వీక్ష్యంతే సర్వవస్తుషు,

తస్మాత్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ మకారో బ్రహ్మశబ్దగః. 136

తా॥ బ్రహ్మముయొక్క సత్తు, చిత్తు, యానందమనునవియన్ని వస్తువులందును గనఁబడుచున్నవి. కనుక బ్రహ్మమను శబ్దమునందున్న 'మ' యను వర్ణమున కర్థము సర్వవస్తురూపమైన బ్రహ్మము.

శ్లో॥ మకారః ప్రణవస్యాంతే యస్తేన బ్రహ్మ చింతయేత్,
ఆత్మనో బ్రహ్మైకత్వముకారేణ విచింతయేత్.

తా॥ “మ” కారము ప్రణవముయొక్క యంతమందుగలదు.
నినో నెవఁడు బ్రహ్మమును జింతించునో వాఁడు, ప్రణవము మ
న్న ‘ఉ” కారముతోఁ దనకుబ్రహ్మముతోనేకత్వమునుధ్యానింపవ

శ్లో॥ ఆత్మా బ్రహ్మైతి వాక్యార్థే యోగోయం ప్రణవే శుభి
ఆర్థే తత్త్వమసీత్యస్య యోగోఽథ ప్రణవే ధవేత్.

తా॥ “ఆత్మాబ్రహ్మ” మను వాక్యార్థమందును ప్రణవము
యోగము వినబడును. [ఆత్మశబ్దములోని ‘ఆ’ కారము, బ్రహ్
ములోని “మ” కారము, ప్రణవములోని వర్ణములు, ఆ—ఉ—
ఓం, దీర్ఘకారముండినపుడు గుణసంధివలన రూపమొక్కటియే
పూర్వమునలెనే ధ్యానముఁగినితో చేయవలెను.] ఈ యోగము
మందు “తత్త్వమసి” యను మహావాక్యార్థమునగును. (తత్—ఆత్
త్వం—నీవు; అసి—యగుదువు. అని.) మహావాక్యము.

శ్లో॥ సర్వాత్మకం బ్రహ్మ యత్సాదుగ్రాదిపదభాషితం,
సంహారే జగదత్తత్త్వాత్తస్యోకారార్థతోచితా.

తా॥ ఉగ్రాది (మంత్రరాజ) పదములతో సర్వాత్మకమైనయే
ముతో చెప్పబడెనో, యద్దానిఁ సంహారకాలమందు జగత్తును
చునది కనుక ఉకారార్థము చెప్పఁదగును.

శ్లో॥ సంహృతే జగతి బ్రహ్మ సతతం హ్యనతిష్ఠతే,
పునరుగ్రాదిశ్చైవైస్తదఖండత్వేన సంస్మరేత్.

తా॥ జగత్తుసంహరింపఁబడియుండఁగా నెల్లప్పుడు బ్రహ్మము
యుండును. పునఃలను గ్రాదిపదములతో నాబ్రహ్మమును యఖం
మున స్మరింపవలెను. (వరసింహుఁడు సంహారకర్తయని తా॥)

శ్లో॥ సాక్షిణం మన ఆదీనామాత్మానం తు మకారతః,

ధ్యాత్వా బ్రహ్మత్వ సంపల్యై దృష్టిస్పృష్టిమనుస్మరేత్

తా॥ మనస్సు మొదలగువానికి సాక్షియైనయాత్మను మకారః
ధ్యానించి బ్రహ్మత్వము తనకుంగలుగుటకు దృష్టిస్పృష్టిని స్మరింప

అంతఃపురమున విద్వంసుని యంశము ననుభవించుచున్నాను.

శ్లో॥ పృథ్వీశ్చాగ్రేష్ఠేవచూ॥ త్సామాయా వటభీషణత్,
చక్షుఃప్రసతాం గ్రాసుః జీవేశావం నిర్మమే.

146

ఈ పృథ్వీశ్చామ సుహృద నిష్ఠేయుండెను. మజ్జువిత్తునలె (సృష్టికి
మున్నగు) యా మాయయందీ పిమ్మట యనేక రూపములనొంది జీవేశ్వ
రయై నిష్ఠుడయి.

శ్లో॥ కారణోపాధిరయం నవః కారణోపాధీశ్వరః,
ఉపాధ్యోక్త్యా చిదాభాశా తే జీవేశాభిదీరితౌ.

147

తా॥ ఉపాధ్యయ కార్యములుపాధి గాఁగలవాఁడు. కారణములుపా
ధిగాఁగలవాఁడత్యునుఁడు. ఉపాధులరెంటియం దేచిదాభాసలుకలవా
యవి వేశ్వరులవలనఁడుచున్నవి.

శ్లో॥ నియంత్రేణనుసంతా తు జీవస్సోఽపి ద్విధా భవేత్,
సమష్టిస్సప్టిచిత్త్యావ్యైస్తయోః సర్వాభిమానవాక్.

15

తా॥ నియామకుండీశ్వరుఁడు. అనుమతించువాఁడు జీవుఁడు. ఆజీవు
లను రెండువిధములు. సమష్టిజీవుఁడని, వ్యష్టిజీవుఁడని. వారిద్దఱిలా
సర్వాభిమానముకలవాఁడు—

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భః సూత్రాత్తా త్రిమూర్తిశ్చేదుదీర్యతే,
బ్రహ్మ విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ మూర్తయో గుణభేదతః.

15

తా॥ హిరణ్యగర్భుఁడని, సూత్రాత్మయని, త్రిమూర్తియని చెప్ప
బడును. గుణభేదమువలన బ్రహ్మయని, విష్ణువని, రుద్రుఁడని మూఁ
డమూరులు, (ఆ హిరణ్యగర్భునకు—)

శ్లో॥ లింగోవాధిత్వతో జీవా లపీశాః సర్వవిత్త్వతః,
సమష్టి స్సముదాయాత్తా వ్యష్టిస్తు పృథగాత్మవాక్.

15

తా॥ లింగోవాధివలన జీవులును, సర్వజ్ఞులగుటచేత నీశ్వరులున
కముదాయరూపుఁడు సమష్టియనఁడును. వ్యష్టియనువాఁడు ప్రత్యే
కత్యేకాత్మలు కలవారు (దేహములు కలవారు).

శ్లో॥ సమష్టిః సూత్రవత్కాయో బ్రహ్మాండాఖ్యనపుర్విలాట్,
దేవతీర్యద్యనుష్ఠ్యాదిదేహో వ్యష్టిరితీర్యతే.

1

తా॥ సమష్టిత్వ సూత్రమువంటిదని యెఱుంగవలయును. అతఁ

బ్రహ్మాండమంతయుఁ దనశరీరము గాఁగలవాఁడు. దేవతలు, తిర్యగ్జాతువులు, మనుష్యులు, మొదలైనవారి శరీరములు వ్యప్తియనఁబడును.

శ్లో॥ పరః ప్రవిశ్య దేహేషు మాయయా గూఢవత్ సితః,
ద్వైతస్య మాయికత్వేన తత్త్వమద్వైతమిష్యతామ్. 154

తా॥ పరమాత్మదేహములందుఁ బ్రవేశించి మాయచేతఁగప్పఁబడిన వాఁడువలె నుండెను. ద్వైతము మాయవలనఁ గలిగినందున తత్త్వము [అనఁగా పరమాత్మ] అద్వైతమని యంగీకరింపవలెను.

శ్లో॥ సన్మాత్రో నిత్య యిత్యాది శ్రుత్యా తత్తు స్ఫుటీకృతం,
అధర్వణే తు కై వల్యప్రముఖాః శ్రుతయః స్ఫుటాః. 155

తా॥ సన్మాత్రుఁడు, నిత్యుఁడు, యిత్యాదులు శ్రుతిచేత నది స్పష్టపరుపఁ బడినది. అధర్వణమందుఁ గై వల్యము మొదలగు శ్రుతులు స్పష్టములు.

శ్లో॥ శ్రుతిస్మృతీతిహాసానామభిప్రాయవిదవ్యయః,
శ్రుతివ్యాఖ్యానత స్తుప్యాద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః. 156

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతిప్రకాశే దేవవిద్యాభ్యా
న్మసంహతాపినీవివరణో నామ, వింశోధ్యాయః.

తా॥ శ్రుతిస్మృతీతిహాసముల యభిప్రాయము నెఱింగినవాడును, నాశములేనివాఁడగు విద్యాతీర్థ మహేశ్వరుఁ డీశ్రుతివ్యాఖ్యానమువలన ప్రీతిచెందుఁగాక! పాఠకుల ననుగ్రహించుఁగాక!

ఇట్లు శ్రీవిద్యారణ్యముని విరచితానుభూతి ప్రకాశమున దేవవిద్యయను నృసింహతాపినీయ వివరణమునకు బంతువల్లి. మల్లయ్యశాస్త్రి కృతాంధ్రానువాదము. యిరువదియవ ప్రకరణము.

శ్రీ ఋగ్వేదాది చతుర్వేద వ్యాఖ్యాతలైన శ్రీ విద్యారణ్యమునిచేత విరచిత అనేకోపనిషదర్థ సంగ్రహరూపమైన ఈ అనుభూతిప్రకాశమున గ్రంథము సంపూర్ణము. ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణమస్తు.

శ్రీపరదేవతార్పితమస్తు. శ్రీరస్తు.

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

